

გორის სახელმწიფო სასწავლო
უნივერსიტეტი

სოსო სიგუა

კულტუროლოგიის საფუძვლები

თბილისი – 2013

პროფ. სოსო სიგუას ნაშრომი „კულტუროლოგიის საფუძვლები“ სამი წიგნისაგან შედგება:

- „კულტურის გენეზისი“,
- „კულტურის ტიპოლოგია და უნივერსალიები“,
- „კულტურა და გლობალიზაცია“.

ამჟამად განმეორებით იბეჭდება პირველი წიგნი – „კულტურის გენეზისი“.

ცალკეული კულტუროლოგიური პრობლემები ავტორს უფრო ვრცლად აქვს განხილული წიგნებში – „მარტვილი და ალამდარი“, „ავანგარდიზმი ქართულ ლიტერატურაში“, „ქართული მოდერნიზმი“, „მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა“.

სამივე წიგნის ელექტრონული ვერსია იხ. ციფრულ ბიბლიოთეკა „ივერიელში“ - <http://www.nplg.gov.ge/dspace>.

რედაქტორი – პროფ. გიორგი სოსიაშვილი

რეცენზენტები – პროფ. იგორ კვესელავა
პროფ. რევაზ მიშველაძე
პროფ. თეიმურაზ მთიბელაშვილი

ISBN 978-9941-0-5393-1 (ტომეულის)
ISBN 978-9941-0-5394-8 (პირველი ტომის)

კულტუროლოგიის მიზანია კულტურის ზოგად პრობლემათა და კონკრეტული საკითხების გამოვლენა, რაც სხვადასხვა რასის, სხვადასხვა ეპოქისა და ხალხის მიერ შექმნილ სულიერ თუ ტექნიკურ ფასეულობას აერთიანებს, რის გამოც იგი მეტნაკლებად გასაგებია, საჭირო და აუცილებელი, რადგან ყველა ადამიანს აქვს ერთი ბიოლოგიური ბაზისი, მიუხედავად რასობრივი თუ ინტელექტუალური სხვაობისა, რწმენის თუ ენობრივი განტოტვისა.

კულტუროლოგია ემყარება ანთროპოლოგიას, კულტურის ისტორიას, კულტურის თეორიას. ერთმანეთისგან უნდა განვასხვავოთ კულტუროლოგია და კულტურის ფილოსოფია, ისევე როგორც ენათმეცნიერება და ენის ფილოსოფია.

კულტურა და სტიქია

კულტურას ქმნის მხოლოდ ადამიანი და მხოლოდ ადამიანს სჭირდება იგი.

„კულტი“ და „კულტურა“ მოდის ერთი, ლათინური ძირიდან, რაც დამუშავებას ნიშნავს და მიწას უკავშირდება. შემდეგ კი ციცირონის საუბრებიდან (ძვ.წ. პირველი საუკუნე) გონებისა და განათლების მნიშვნელობით გავრცელდა. მაგრამ კულტურა „ოკულტიზმსაც“ გაგვახსენებს.

ეს სიტყვა კი ლათინურად საიდუმლოს ნიშნავს.

განმანათლებლობის ეპოქიდან სიტყვა კულტურა იქცა ინტელექტუალობის, ესთეტიკურობისა და ზნეობრიობის სინონიმად.

კულტურა არის ადამიანის მრავალსაუკუნოვანი აზროვნების შედეგი, ცხოველურ ინსტინქტთა გონებით სახეცვლა და აკრძალვათა სისტემა, როგორც თვლიდა იმანუელ კანტი. აზროვნების განვითარებასა და რაციონალიზებას მოაქვს კულტურის დიფერენცირებული დარგები და ფორმები, როგორც წმინდა ესთეტიკური, ისე შემეცნებითი და პრაქტიკულ-პრაგმატული.

კულტურა და უნარი არ გადადის გენეტიკურად, მაგრამ შთამომავლობას გადაეცემა გენეტიკური ბაზისი, რათა მრავალწლიანი აღზრდით მასზე დამკვიდრდეს სულიერი ზედნაშენი.

როგორც ხის ფესვები არის მიწის წიაღში დაქსელილი, ისე ემყარება კულტურის მრავალწლიანი სისტემა პრეისტორიას.

კულტურის ინსტინქტურად წარმოქმნილ პრაფორმებს ჰქონდა პრაქტიკული, გამოყენებითი ფუნქცია (მაგ., ბრძოლისა და შრომის იარაღები, ტომი და კლანი, აკრძალვები, ტოტემისტური წარმოდგენები, მსხვერპლშენიშვა, ცხოველთა გამოსახულებანი, რიტუალური

როკვა).

ჩვენი წინაპარი თავს იცავდა, საარსებო პირობებს იუმჯობესებდა, უფრო მარჯვედ ეგუებოდა უღმობელ გარემოს. ხოლო ამ პრაფორმების განვითარებას, ვარიაციებსა და დახვეწას, რასაც აკეთებდა მრავალი თაობა, მოჰქონდა ესთეტიკური გრძნობა და დაკვირვების ალლო.

გადარჩებოდა ის, რაც პრაქტიკულთან ერთად მიმზიდველიც იყო.

უძველეს დროშივე წარმართი ქურუმი-წინასწარმეტყველი წარმოისახავდა სამყაროში დაცულ ღვთაებრივ წესრიგს. შემდეგ კი ცდილობდნენ მსგავსი წესრიგის შეტანას სულიერ სამყაროსა და ადამიანთა ურთიერთობაში, რაც ქმნიდა კანონთა მკაცრ სისტემას, რომელსაც ემყარება სახელმწიფო.

კულტურის დამკვიდრების გარანტი იყო ძალაუფლება (ბელადი, მეფე, ფარაონი, იმპერატორი), რომელიც ქურუმთა მიერ ღმერთების სახელით მოპოვებულ და შეთხზულ ცოდნას და წარმოდგენებს ნერგავდა და სისხლით ავრცელებდა.

ყოველი სახის კულტურა წარმოშობის თვალსაზრისით ტომობრივი ან ეროვნული მოვლენაა. მაგრამ მხოლოდ ის კულტურა არის ფასეული, რომელიც შეაღწევს სხვა ერის ცნობიერებაში და იქ ადგილს დაიკავებს.

შეიძლება ამგვარი ინტერვენცია იყოს დროებითი მოვლენა და სწრაფად გაქრეს, ან შეერწყას სხვათა გამოცდილებას და იქცეს მორიგი ევოლუციის შემადგენელ ნაწილად.

ხოლო ის, რაც არქაულია, ყველა ერის კუთვნილებაა, რომლის შემდეგაც იწყება დიფერენცირება. მაგრამ რელიგიებს, ომებს, ეკონომიკურ და კულტურულ კავშირებს მოაქვს ხელახალი სინთეზის ტენდენციაც.

როგორც იცვლება საზოგადოებრივი სტრუქტურა, ისე იცვლება პიროვნების ფსიქიკა და ცნობიერებაც, რაც აღიბეჭდება კულტურაში და რჩება სააზროვნო ნაკადთა და სტილთა, კულტურის სანიშნო ძეგლთა სახით.

კულტურა ერთიანი პროცესია და ვინც მის მაგისტრალს მოსწყდება, განვითარება არ უწერია. იგი ჰგავს ლიანდაგიდან გადავარდნილ მატარებელს. ასე დაემართათ ამერიკის, ავსტრალიისა და აფრიკის აბორიგენულ ტომებს, რომელთაც ლამის დღევანდელობამდე შემორჩათ ველური წარმოდგენები და ჩვევები.

ისინი კაცობრიობის პროგრესს ჩამორჩნენ და ქვის ხანის ადამიანის დონეზე გაიყინნენ.

ამიტომ კულტურები ერთმანეთისაგან განირჩევა ქრონოლოგიურად, სტადიალობით, გეოგრაფიული გავრცელებით, ლოკალობით, ზეგავლენის ფაქტორით, უნივერსალობისა და ინტელექტუალობის ხარისხით.

კულტურაში ხან პრაქტიკული ფუნქციაა წამყვანი (მაგ., არქიტექტურა, მედიცინა, ეკონომიკა, ტრანსპორტი), ხანაც ესთეტიკური (მაგ., ლიტერატურა, მუსიკა, თეატრი), ან შემეცნებითი (მაგ., ფილოსოფია).

კულტურა ცდილობს ბუნების გარდაქმნას, შესწორებასა და შევსებას, ადამიანის ინტერესებისადმი დამორჩილებას. შესაბამისად - ბიოსფეროს

განავრცობს და უპირისპირებს ნოოსფეროს (ახალი ტერმინოლოგიით - არტეფაქტი), რაც გონების საუფლოა.

სტიქია კი კულტურას მოსპობით ემუქრება.

ადამიანი მუდმივი აღზრდით, წესრიგის დაცვით, საკუთარი თავისადმი ძალდატანებით ინარჩუნებს გონების მონაპოვარს.

კულტურას განეკუთვნება ყველაფერი, რაც ინტელექტუალური მოქმედების ნაყოფია. მაგრამ ინტელექტუალურ მუშაობას, განსჯას თუ ქცევას, რაც მხოლოდ ადამიანის თვისებაა, აქვს შეუცვლელი საფუძველი - ეს არის ინსტინქტურ-ინტუიციური მოქმედება, მილიონობით წელთა მანძილზე გარემოსთან შეგუებით ჩამოყალიბებული რეფლექსების მექანიზმი, ე. ი. გონება ახდენს სასიცოცხლო, ბიოლოგიურ ძალთა რაციონალიზებასა და კონსტრუირებას, თარგმნასა და გადატანას, ამ ენერჯის დამორჩილებასა და გადანაწილებას, დაცვასა და გააქტივებას.

კულტურა ველურ ინსტინქტებზე ტრიუმფია. მაგრამ ამ ინსტინქტებს ისე ეყრდნობა, როგორც ანთეოსი მიწას, ე. ი. გულისხმობს არა მხოლოდ მათ დამორჩილებას, არამედ - თამაშსაც.

ამდენად - კულტურაში განივთდება ადამიანის ინსტინქტურ-ინტელექტუალური მოთხოვნილებანი, ფიქრი, სწრაფვა და ოცნება, რომელთაც წარმოქმნის გული და გონი.

კულტურა ქმნის ცივილიზაციას - თავის გარეგნულ სახე - საარსებო ფორმას.

კულტურის სისტემა

შესაბამისად კულტურა არის სულიერი, მატერიალური, ფიზიკური, რაც არქაულ პერიოდში ერთიან, სინკრეტულ ხასიათს ატარებდა და ფანტაზიის გავრცობამ და ინტელექტუალიზებამ დაშალა და დაანანევრა.

სულიერი კულტურა განიყოფა რელიგიად, ხელოვნებად, მეცნიერებად და ძირითადად არსებობს ენის ბაზაზე.

ენას უკავშირდება ცნობიერების წარმოშობა, ცნობიერებას-აზროვნება, აზროვნებას-კულტურა, მისი მრავალგვარი ფორმები.

მატერიალური კულტურაა არქიტექტურის ძეგლები, შენობა-ნაგებობები, ავეჯი, ტრანსპორტი, ტექნიკა, ყოფითი ნივთები, ტანსაცმელი, შრომისა და ბრძოლის იარაღები, ე. ი. კულტურა გადადის ცივილიზაციაში და ემსახურება საარსებო პირობების შექმნას, დაცვასა და კეთილმოწყობას, კომფორტსა და ესთეტიზებას, ცხოვრების რაციონალურ მონესრიგებას, ძალთა ხარჯვის შემცირებას;

ფიზიკური - გონის მიერ სხეულის დაუფლება და სრულყოფა, ფიზიკური მოქმედება, ტანვარჯიში, სპორტი, მათი მრავალი სახეობა, როგორც ბრძოლის თამაშად იმიტირება, აგრესიული ინსტინქტების რაციონალურ მოქმედებად გადატანა.

რელიგიის საფუძველია ღმერთის - უზენაესი ძალის ცნება. ბნელ სა-

უკუნეთა წიაღში მას აყალიბებდნენ ფეტიშიზმი, ტოტემიზმი, მაგია და ანიმიზმი, რაც თავისი მხრივ, ემყარება რწმენად ქცეულ მიამიტურ, სტიქიურ წარმოდგენებს (მაგ. ველური კბენდა ქვას, რომელიც დაეცა, ან ისარს, რომელმაც დაჭრა; თუ ვეფხვი დაგლეჯდა, კლანის წევრებს შური უნდა ეძიათ - მოეკლათ და შეეჭამათ იგივე ან სხვა რომელიმე ვეფხვი; ბენგალელებს სჯეროდათ, რომ ვარსკვლავები ადრე ადამიანები იყვნენ; იაპონელებისათვის ქარიშხალი გრძელკუდა დრაკონი იყო და ა. შ.).

რელიგია შეუცნობი და უზენაესი სასტიკი ძალის სახელით აწესრიგებდა და აყალიბებდა ენასა და აზროვნებას, ზნეობას, ცხოვრების წესს და ქმნიდა აკრძალვათა ახალ სისტემას.

რელიგია ემყარება რწმენას, რაც განსჯას არ ემორჩილება.

ამიტომ მნიშვნელობა არა აქვს ღმერთის ობიექტურ არსებობას: მორწმუნის ფსიქიკაში იგი არის მყარად აღბეჭდილი, თუნდაც ილუზიად მიგვაჩნდეს.

ხელოვნება რელიგიის პარალელური განშტოებაა, თავისუფალი ფიქრისა და ოცნების ნაყოფი. მათ ერთი ძირი აქვთ. მაგრამ რწმენას თანდათან ცვლიდა პირობითობა, თამაში და გარდასახვა, ხდებოდა შინაგან სწრაფვათა და განცდათა, არქაულ წარმოდგენათა ინტელექტუალიზება, დროის შესატყვისი მოდელირება, აგრესიულ ძალთა სიმბოლური სახეცვლა, მრავალფერი სამყაროს დიფერენცირებული აღქმა და ათვისება.

ხელოვანი აზროვნებს გრძნობად სახეთა კონფიგურაციით, ბუნებრივის სტილიზებით (მაგ., ლექსი, ცეკვა, სიმღერა), ერთი რომელიმე საწყისი ნიშნის გაშლითა და ფანტაზირებით (მაგ., ეს არის სიმღერისათვის - ჰანგი, მუსიკისათვის - მელოდია, მხატვრობისათვის - ფერი, ლიტერატურისათვის - სიტყვა).

უძველეს დროშივე ინტერესი, ეჭვი და შიში გონიერ არსებას უბიძგებდა საკუთარი თავისა და სამყაროს შეცნობისაკენ.

ეს დასაბამს აძლევდა საარსებო ცოდნას, ნამდვილს თუ ილუზიურს, რაც ნისლეულიდან გამომკრთალ მზის სხივს ჰგავდა. ადამიანს უნდა შესძლებოდა არა მხოლოდ სახლის ან ნავის აგება, ბრძოლის იარაღების გაკეთება, არამედ - ბოროტი სულებისაგან ანუ სნეულებისაგან თავის დაცვა, რაც ბიძგს აძლევდა სამედიცინო დაკვირვებათა დაგროვებას.

მეცნიერება ემყარება ცნებებს, ცნებებით აბსტრაგირებულ საგნებს და მათში და მათ შორის აღმოაჩენს სისტემურ წესრიგს. პირველად გამოცდილებას კი სიტყვა ინახავდა და ასოციაციურად წარმოქმნიდა სიტყვათა ახალ ქსელს.

მხატვრულ ფიგურას შეენაცვლა ცნება, პოეტიზებულ მეტყველებას - ტერმინოლოგიური ენა, რათა საგნისა და მოვლენის თვისებანი ზუსტად ყოფილიყო ფიქსირებული, რათა კულტურას საკუთარი თავიც შეემეცნებინა.

ამ თვალსაზრისით არაერთი მნიშვნელოვანი ნაშრომი შექმნილი (მაგ., ჰეგელის, ფრ. ნიცშეს, ე. ტაილორის, ჯ. ჯ. ფრეზერის, ლ. ჰ. მორგანის, ფრ. ბოასის, ლ. ლევი-ბრიულის, ზ. ფროიდის, კ. გ. იუნგის, ო. შპენგლერ-

რის, ე. კასირერის, ა. ტონის, კ. ლევი-სტროსის გამოკვლევები), თუმცა მათ ავტორთათვის ჯერ არ არსებობდა კულტუროლოგიის ცნება, ვიდრე იგი არ დაამკვიდრა ლესლი უაიტმა, ამერიკელმა ანთროპოლოგმა.

ეს დაახლოებით იგივეა, რენესანსის ეპოქის მოღვაწეებმა რომ არ იცოდნენ თუ რა იყო რენესანსი და მხოლოდ მოგვიანებით დაერქვა ამ უდიდეს კულტურულ მოძრაობას ეს სახელი (მაგ., „ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია“ არაფერს ამბობს კულტუროლოგიაზე).

სულიერ კულტურაში დაგროვილ გამოცდილებათა, იდეათა და მოთხოვნილებათა საგნებად კონსტრუირება არის მატერიალური კულტურა.

ეს არის ოცნების სინამდვილედ ქცევა.

თანამედროვე საზოგადოებაში კულტურის პრაგმატული და ტექნიკური დარგები, დიზაინი და ტექნიკური ესთეტიკა იმორჩილებენ ადამიანის ინტერესებს, რაც მასობრივია და ყოველსმომცველი, რასაც მოაქვს კომფორტი, რეალობის ესთეტიზება. არსი - სიცოცხლის გალამაზება და ტკბობა, რაც ნიშნავს ცივილიზაციის მიერ კულტურის შთანთქმას.

ის, რაც ადრე იყო ელიტარული, დღეს მასობრივი გახდა. გერმანული სულიერი ძიებანი და იდეისათვის მარტვილობა იცვლება ამერიკული სარგებლიანობის პრინციპით.

მაგრამ სულიერების ბირთვი და შესაბამისად კულტურის განმსაზღვრელი კვლავაც იქნება რელიგია, ხელოვნება, მეცნიერება, რომელთა ამოძრავება და ენერჯიად ქცევა არის პოლიტიკა - საზოგადოების მართვის ხელოვნება.

კულტურას ქმნის შემოქმედი, რომლის ბუნებაში ერთიანდება გმირი და ბრძენი, ემოციური და გონითი სამყარო, როგორც სიცოცხლის ანალოგი.

მაგრამ კულტურა მუდმივად განახლებადი პროცესია და ამიტომაც შექმნა რღვევის პარალელურად მიმდინარეობს, ძველს სცვლის ახალი და მოსპობით ემუქრება: შემოქმედი ამავე დროს დამანგრეველიცაა.

რაც გადის დრო, მით უფრო ივსება ემოციები ინტელექტუალური ნაკადით, გრძნობით სამყაროში იჭრება ლოგიკური ცოდნა და კატეგორიები.

კულტურა არსებობს როგორც იერარქიული სისტემა, როგორც სტრუქტურის, ისე ღირებულების თვალსაზრისით.

კულტურის ყოველი დარგი აყალიბებს თავის ორგანიზაციულ სტრუქტურას, რათა ეფექტურად შეძლოს ფუნქციონირება.

მაგ., პოლიტიკა-სახელმწიფო სტრუქტურას (მეფის, იმპერატორის ან პრეზიდენტის ინსტიტუტები, პარლამენტი, სამინისტროები, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები...), ეკლესია - სინოდს, ეპარქიებს, მონასტრებს, მეცნიერება - საგანმანათლებლო ქსელს (ბიბლიოთეკები, სკოლები, უნივერსიტეტები...) და ა. შ.

კულტურის გატანა, გავრცელება და მასების ცნობიერებაში დამკვიდრება ხდება სხვადასხვა სპეციფიკური ფორმით: მაგ., მწერალი სცემს

ნიგნს, ყურნალისტი - გაზეთს, მხატვარი აწყობს გამოფენებს, მომღერალი გამოდის ესტრადაზე, სპორტსმენი - სტადიონზე, სარბენ ბილიკზე თუ კორტებზე, ბიზნესმენი აარსებს საწარმოო და სავაჭრო ობიექტებს და ა. შ.

ყველა მათგანი გულისხმობს მომხმარებელს: მწერალი და მეცნიერი მკითხველს, მუსიკოსი - მსმენელს, ეკლესია, მეჩეთი, სინაგოგა - მლოცველს, აქტიორი, დიქტორი, სპორტსმენი - მაყურებელს, ბიზნესმენი - მყიდველს, სახელმწიფო სტრუქტურა - აღმსრულებელს და ა. შ.

ამგვარი დიფერენცირება აზრს ჰკარგავს, როცა არ არსებობს სათანადო პროფესიონალიზმი, როცა შემოქმედი, პოლიტიკოსი თუ ბიზნესმენი ვერ ფლობს თავის საქმეს, თავის ხელობას (მაგ., ლექსის სტრუქტურის ტექნიკური ცოდნა არ არის პოეზია).

მხოლოდ ის ლექსი, მუსიკა, რწმენა თუ აზრი გაგრძელებს არსებობას, რაც გონის უმაღლესი მიღწევაა, რაც შესძრავს მასების გულისყურს, დაიმორჩილებს და წარმართავს. ეს კი შეიძლება განსაკუთრებული უნარის საშუალებით, რაც მხოლოდ ერთეულებს გააჩნიათ.

მეცნიერება და მისი პრაგმატული შედეგები, გადასული საგნებად, იყრობენ ადამიანის ფიქრსა და ხედვას, ცვლიან ცხოვრების წესსა და რიტმს.

ინტეგრალური ხედვა

მეცნიერებაში კი მონაცვლეობს დიფერენცირებისა და ინტეგრირების პროცესი, ისევე როგორც რელიგიასა და ხელოვნებაში.

საგნის შეცნობისაკენ სწრაფვა იწვევს აზრის განტოტვას, სხვადასხვა მიმართულებით გაშლას. ამის შედეგად იქმნება ვიწრო სპეციალობები, როცა ერთი დარგის მკვლევარებსაც ნაკლებად ესმით ერთმანეთისა.

მაგრამ პარალელურად არსებობს ინტეგრირების ტენდენცია (მაგ., სტრუქტურალიზმი, ფსიქოანალიზი, სემიოტიკა), რათა დაგროვილი ცოდნის დასისტემება მოხდეს, რათა მეცნიერული აზრის მონაპოვარი არ დარჩეს ერთი კასტის ხელში.

ასე, მაგალითად, ფილოლოგიაში სხვადასხვა დარგის მონაცემთა შემოტანის შედეგად თავად ფილოლოგიის საზღვარი დაირღვა.

ზოგი შეეცადა კვლევის ლინგვისტიკაზე დაფუძნებას. ზოგიც - პრობლემატიკის გავრცობას, ფსიქოლოგიისა და ფილოსოფიისაკენ გზის გაკაფვას.

ყველა შემთხვევაში ლიტერატურის კვლევის ტრადიციული სპეციფიკა იკარგებოდა, ან იმდენად იცვლებოდა, რომ ეს უკვე რაღაც სხვა სფეროში გადასვლას ნიშნავდა.

ასე თანდათან ჩამოყალიბდა კულტუროლოგიური ხედვის ინტეგრალური მოდელი, რომელსაც მხოლოდ გაფორმება აკლდა.

ხოლო რაც შეეხება ლიტერატურისმცოდნეობას (ლიტერატურის თეორია, ლიტერატურის ისტორია, სალიტერატურო კრიტიკა), იგი უნდა იქცეს კულტუროლოგიის ნაწილად.

ინტეგრალური მეთოდი მიემართება აზროვნების და არა რელიგიის, მუსიკის ან ლიტერატურის ფორმალურ, თუმცა აუცილებელ კომპონენტებს.

ისეთი მასშტაბური კულტურული მოძრაობები, როგორცაა რენესანსი, რომანტიზმი, მოდერნიზმი თუ ავანგარდიზმი, არც ერთი რომელიმე ერის კუთვნილებაა და არც რომელიმე დარგით შემოსაზღვრული.

მათ ასახსნელად არ კმარა არც ფილოსოფია, არც ხელოვნებათმცოდნეობა, არც ფილოლოგია. საჭირო ხდება ჰუმანიტარულ დისციპლინათა ინტეგრირება, რასაც შეეცადა კიდეც სტრუქტურალიზმი თუ სემიოტიკა. მაგრამ ჭარბი აბსტრაგირების გამო ისინი საგანს მოსწყდნენ და ახალი ფორმალიზმი დაამკვიდრეს.

ამიტომ კულტუროლოგია ზოგად პრობლემათა ასახსნელად და კანონზომიერებათა დასადგენად მიმართავს ინტეგრალურ მეთოდს. იგი სამეცნიერო დისციპლინების მაკავშირებელი ცნებებით ქმნის შეცნობის ახალ სახეს, რომელშიც ხან ერთი დარგი არის წარმმართველი, ხან - მეორე (მაგ., რელიგია, ლიტერატურისმცოდნეობა, ფსიქოლოგია, ფილოსოფია, ლინგვისტიკა, ანთროპოლოგია), იმის მიხედვით თუ რომელი მათგანია მკვლევარისათვის ან პრობლემისათვის საყრდენი.

ამდენად არის საჭირო სხვადასხვა მიმართულებით წასულ სპეციალობათა კავშირების ისევე ერთად თავმოყრა, ოღონდ სისტემატიზების უფრო მაღალ საფეხურზე, როგორც ეს მოხდა კიბერნეტიკასა და სემიოტიკაში.

ანტიკურ საბერძნეთში ფილოსოფია იყო მეცნიერების ყოველი დარგის დასაბამი, დღეს კულტუროლოგია იბრუნებს „უძღებ შვილებს“.

მაგრამ ერთია ზოგად პრობლემათა გააზრება, მეორე - ამ პრობლემათა თვალთახედვით კონკრეტული დარგების გაშუქება (მაგ., მითების, ენის, ფერწერის, ლიტერატურის, მუსიკის).

კულტუროლოგიური ანალიზი არ ნიშნავს მხოლოდ ზოგად მსჯელობას, ან - სახელმძღვანელოთა შედგენას, არამედ - ამ თვალთახედვით კონკრეტულ კვლევას, რომელიც აკავშირებს სხვადასხვა დარგს და მათზე მალდა დგება, როგორც ერთიანი ხედვის პრინციპი. ეს კი არის კონკრეტული სივრცის გაფართოება და დაახლოება სხვა დარგებთან, რათა კვლევა არ იყოს ერთ სფეროში ჩაკეტილი და აზროვნების პროცესისაგან იზოლირებული (მაგ., ქართულ სინამდვილეში - შ. ნუცუბიძის „რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი“, მ. კვესელავას „ფაუსტური პარადიგმები“, ზ. გამსახურდიას „ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება“).

ამიტომ უწოდებენ ასეთ ხედვას გერმანიაში - კულტურის ფილოსოფიას, საფრანგეთში - კულტურის სოციოლოგიას, აშშ-ში - კულტურის ანთროპოლოგიას.

ჰერმეტიული კვლევა გარკვეულ პერიოდში გადამწყვეტია, რათა მოპოვებულ იქნას ზუსტი ცოდნა. მაგრამ დროთა მანძილზე ეს ნიშნავს კასტური აზროვნების შექმნას, რომლის მონაპოვარი სხვათათვის უქმია და უსარგებლო, უცხო და გაუგებარი.

ასეთ დროს მკვლევარი ჰგავს ჩიტებზე მონადირეს, რომელიც უსიერმა

ტყემ გაიტყუა და გზა აებნა.

კულტუროლოგი არის კონსტრუქტორი, რომელიც სხვების მიერ დამზადებული დეტალებისაგან აგებს თავის თვითმფრინავს (შდრ – ფროიდი და ფსიქოანალიზი).

ამდენად, კულტუროლოგია არის არა მეცნიერება, არამედ – აზროვნების მოდელი.

ერთიანი ტერმინოლოგია

აქ დგას ტერმინოლოგიის საკითხიც, რადგან ცნებითი აზროვნება სიზუსტეს ესწრაფის, თუმცა ენა თავადაც შეიცავს შეცდომების წყაროს და ვერ ხერხდება სიტყვის მეშვეობით ზუსტი ფორმულირება.

თვით კულტურაც უამრავი სახით არის განმარტებული (არსებობს ათასზე მეტი განსაზღვრა!), ისევე როგორც ნიშანი, მოდელი და სტრუქტურა.

თითქოს მეცნიერებაც ვერ უგებენ ერთმანეთს მაშინაც, როცა ლაპარაკობენ ერთი ენით. მაგრამ სიტყვაში სდებენ განსხვავებულ შინაარსს.

ამიტომ ტერმინოლოგიური მაქსიმალიზმი იქცევა ახალ ბარიერად, რომელსაც ვანყდებით ხოლმე. მაგრამ არც მათ გარეშე შეიძლება შემეცნება. ამიტომ სჯობს ვიფიქროთ არსზე და არა ფორმალურ, ლექსიკოგრაფიულ სიზუსტეზე.

პლატონის სიტყვით რომ ვთქვათ, მთავარია არა ტერმინი, არამედ – ამ ტერმინის მიღმა არსებული იდეა.

ჰერმეტიული კვლევა აყალიბებს ვინრო, სპეციალურ ტერმინოლოგიას, რომლითაც ასაბუთებს თავის ავტონომიურ არსებობას. ხოლო ინტეგრალური კვლევა არღვევს ამ ჯგუბრებს და ქმნის გამაერთიანებელ ტერმინოლოგიას, რადგან ეძებს იმ საერთოს, რაც აქვს რელიგიას, ხელოვნებას, ლიტერატურას, ენას, საერთოდ ინტელექტუალურ მოქმედებას, რითაც გამოეყო ჩვენი წინაპარი ცხოველთა სამყაროს და გახდა ღვთის ხატი (ვრცლად იხ. ჩემი წიგნი - „მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა“. 2.007).

ამრიგად, კულტუროლოგიის საგანია კულტურის ზოგადი პრობლემები და კანონზომიერებანი, მათი თვალთახედვით - კონკრეტული დარგისა (მაგ: ლიტერატურის) და მისი ფორმების გააზრება, მეთოდი კი ინტეგრალური - სხვადასხვა დისციპლინათა შერწყმა დარგის გენეზისის, პრობლემების, სტრუქტურისა და სპეციფიკის ამოსახსნელად.

წიგნი პირველი

კულტურის გენეზისი

I. ბიოლოგიური სანყისი: ფანტაზია და რეალობა

როგორც მოსემ ეგვიპტიდან გამოიყვანა ისრაელის ძენი, 40 წელი უდაბნოში ატარა, ბრძოლებში გამოანართო და გამოზარდა, ჩვენს წინაპარსაც ასე სდევდა და სჯიდა განგება, სისხლს ართმევდა და სულს უდგამდა, ჯვარზე აკრავდა და მზის ჩირაღდანს გადასცემდა, რათა იგი ცხოველთა სამყაროდან გამოეგლიჯა და თავის ხატად ექცია.

გადაშენდნენ ტომები და ხალხები (მაგ., ტასმანიელები, ბუშმენები, აშშ-ის ინდიელთა ორი მესამედი, ბრაზილიის 30-ზე მეტი ტომი), გაქრნენ ქვეყნები (მაგ., ბაბილონი, შუმერი, პონტო, ფრიგია, კაბადოკია, ალბანეთი, თრაკია, ხაზარეთი, გალია) და იმპერიები (მაგ., რომი, ბიზანტია), ომებით, სნეულებით, შიმშილით განყდა უამრავი ადამიანი, ამერიკის კოლონიებისათვის მონათვაჭრობას შეენირა 100 მლნ აფრიკელის სიცოცხლე...

ქირურგი მცირე სისხლის გამოშვებით დიდ საფრთხეს – სიკვდილს აცილებს ადამიანს.

ასე – კულტურა და ცივილიზაცია მილიონებისა და მილიარდების ტანჯვითა და სისხლით არის მოპოვებული და განმტკიცებული. მათი ფესვები სისხლით იკვებება და სისხლითვე სჭირდება დაცვა.

ამიტომ არის კაცობრიობის ემბლემა წამებული, ტანჯული, მოძმეთა მიერ განწირული ღმერთი.

როგორც შენიშნავდა ფრ. ნიცშე, კულტურა არის გავარვარებული ქაოსის თხელი კანი.

1. ქრონოლოგია და სტადიალობა

კულტურის გენეზისი შეუძლებელია თუ არ ვიცით როგორ მოხდა ჰომინიდების ევოლუცია უძველესი დროიდან დღემდე, რამაპითეკიდან Homo sapiens-ამდე.

კულტურა ემყარება აზროვნებას, აზროვნება – ფსიქიკასა და ცნობიერებას, რაც არის თავის ტვინის თვისება.

ცენტრალური ნერვული სისტემის ფორმირება კი ხდებოდა ანატომიურ-ფიზიოლოგიურ, ენდოკრინულ-გენურ, ფსიქიკურ ტრანსფორმაციებთან ერთად, როგორც ერთდროული პროცესი.

ტვინი ემორჩილება და ასრულებს სხეულებრივი პროცესების ბრძანებას. იგი არის შუამავალი ორგანიზმსა და გარემოს შორის, მათი ინ-

ფორმაციების – სიგნალებისა და იმპულსების მიმღები, შემნახველი და გარდამქმნელი.

ადამიანის ბიოლოგიურ ევოლუციას აქვს მრავალი მილიონი წლის ისტორია, რომლის სისტემაში მოსაქცევად გამოყოფენ პერიოდებს:

გეოლოგიური თვალსაზრისით ეს არის მეოთხეული პერიოდი, პლესტოცენისა (წინაგამყინვარება და გამყინვარება) და ჰოლიცენის (გამყინვარების შემდგომი) ეპოქები;

არქეოლოგიური თვალსაზრისით ეს არის ქვის (პალეოლითი), ბრინჯაოსა და რკინის ეპოქები.

ქვედა პალეოლითი იწყება 1,5 მლნ. წლის წინათ და დამთავრდა 40.000 წლის წინათ, რა დროიდანაც ჩნდება *Homo sapiens* – თანამედროვე ადამიანი.

ზედა პალეოლითი დამთავრდა 14.000 წლის წინათ.

ამის შემდეგ დგება მეზოლითის, ნეოლითისა და ენეოლითის პერიოდები, რაც გრძელდება ძვ. წ. მესამე ათასწლეულამდე, ბრინჯაოს ხანამდე.

ძვ. წ. პირველი ათასწლეულიდან იწყება რკინის ხანა, რაც დღემდე მოდის.

ეს პერიოდები ყველა ტომმა, ყველა ერმა, ყველა სახეობამ ინდივიდუალურად გაიარა. ერთგან თუ დანინაურდა, სხვაგან უსაშველოდ ჩამორჩა. ამიტომ მთავარია არა ქრონოლოგია, არამედ – სტადიალობა;

ანთროპოლოგიის თვალსაზრისით ეს არის მაიმუნ-ადამიანის ევოლუცია უძველესი დროიდან – დრიოპითეკიდან (ადამიანისა და ადამიანისმაგვარი მაიმუნების საერთო წინაპარი) დღემდე. დრიოპითეკი გიბონის შტოს გამოეყო 28 მლნ წლის წინათ (ბერძნ. *pithekos* – მაიმუნი). 20 მლნ წლის წინათ ჩნდება რამაპითეკი: 4,5 მლნ წელია ავსტრალოპითეკის ასაკი; მას მოჰყვება პითეკანთროპი...

გონიერი არსება არის მხოლოდ ადამიანი, რომელიც განეკუთვნება ძუძუმწოვართა კლასს, პრიმატების რაზმს (მაიმუნები, ნახევრადმაიმუნები, ადამიანისმაგვარი მაიმუნები), ჰომინიდების ოჯახს (ავსტრალოპითეკი, პითეკანთროპი, პალეოანთროპი, *Homo habilis*, *Homo sapiens*...).

ეს კლასიფიკაცია ეკუთვნის კ. ლინეის (1758 წ.), ხოლო ტ. ჰექსლიმ ცალკე გამოიყო ჰომინიდების ოჯახი (1863 წ.).

ადამიანის ჯიში განიყოფა სამ რასად – თეთრკანიანი (ევროპეიდი), შავკანიანი (ნეგროიდი), ყვითელკანიანი (მონგოლოიდი) და ანთროპოლოგიურ ტიპებად (მაგ., ქართველებს განაკუთვნებენ წინააზიურ ტიპს), რომელთა შეჯახებამ, შერწყმამ და დიფერენცირებამ წარმოიშვა ერთიანი ენისა და კულტურის მატარებელი ერები.

300.000 წლის წინათ მოხდა არსებითი გარდატეხა ჰომინიდების ისტორიაში – ასპარეზზე გამოდის პალეოანთროპი (ნეანდერტალელი

ადამიანი), რომელიც უკვე აღარ იყო მაიმუნი.

როგორც შენიშნავენ, „ადამიანის ჩანასახი განვითარების ადრეულ სტადიებზე ჰგავს თევზის, ამფიბიის, ქვეწარმავლის ჩანასახებს. მხოლოდ განვითარების გვიან სტადიაზე ემსგავსება ძუძუმწოვრის ნაყოფს“ (არნ. გეგეჭკორი).

ადამიანსა და შიმპანზეს, რომელიც ყველაზე ახლოსაა ჰომინიდთან, აქვთ საერთო ანატომიურ-ფიზიოლოგიური სტრუქტურა, ქრომოსომების რიცხვი, გენების 91%.

9% არის იმ გენთა რიცხვი, რითაც ადამიანი დასცილდა შიმპანზეს და აზროვნების უნარი შეიძინა, რამაც შექმნა სამყაროს საოცრება – ინტელექტუალური არსება.

40.000 წლის წინათ დასრულდა ადამიანის ბიოლოგიური ევოლუცია, შეიქმნა აზროვნებისა და კულტურის ბაზისი.

Homo sapiens-ის პირველი წარმომადგენლები იყვნენ კრომანიონელები. მოღწეულია მათი მრავალი ნაშთი (საფრანგეთი, სამხრეთ აფრიკა, კუნძული იავა, ავსტრალია, ჩრდილოეთი ამერიკა...).

Homo sapiens-ს გადმოეცა ნეანდერტალელთა გამოცდილება, აზროვნების, მეტყველებისა და კულტურის პრაფორმები. იგი ჯოგური ცხოვრებიდან გადავიდა გვაროვნულ-ტომობრივი ცხოვრების წესზე, პოლიგამიიდან – მონოგამიაზე.

ნადირობას დაემატა მიწათმოქმედება და მესაქონლეობა, ხოლო 5.000 წლის წინათ – მეტალურგია (ბრინჯაოსა და რკინის წარმოება). ეს აღმოჩნდა უდიდესი ფაქტორი აზროვნების, კულტურის, ტექნიკისა და ცივილიზაციის პროგრესისათვის, რაც მითოლოგიამ ღმერთებისათვის პრომეთეს მიერ წართმეული ცეცხლის სიმბოლოთი გამოხატა.

კულტურის თვალსაზრისითაც გამოყოფენ ევოლუციის რამდენიმე უძველეს ფაზას, რაც უკავშირდება კაჟის, ქვის, რქის, ხისა და ძვლისგან დამზადებულ ბრძოლისა და შრომის იარაღებს, პირველყოფილი ჯოგების სადგომებს, ქოხების ნაშთებს, მღვიმურ თავშესაფრებსა და იქ კედლებზე მხატვრობას, ტოტემთა და ქალთა ქანდაკებებს, ტოტემისტურ და ანიმისტურ წარმოდგენებს, კანიბალიზმის აღკვეთას, კაცთშენიშვას, ეგზოგამიასა და მონოგამიას – სექსუალური კავშირების რეგულირებას, ბელადისა და ქურუმის ძალაუფლებას, მეტყველების წარმოშობას, დედის უფლებას, უზენაესი ძალების ტრანსფორმაციას, აკრძალვათა სისტემას (ტაბუ)...

შელის (550.000 – 430000 წლები), აშელის (430.000–150.000), მუსტიეს (100.000–40.000), ორინიაკის, აზილის თუ მადლენის პირველყოფილი კულტურები ერთგვაროვანი ვერ იქნებოდა. აქაც გამოიყოფა რამდენიმე სახე-სხვაობა, ისევე როგორც შემდეგ, ვიდრე მოხდებოდა ერებისა და სახელმწიფოების წარმოქმნა (მაგ., გრიმალდის, კოსტენ-

კის, მაიკოპის, ლუნშანის, თრიალეთის, მტკვარ-არაქსის, ბადარის, ნატუფის კულტურები).

პრეისტორიულ თუ ისტორიულ ფაქტებსა და მოვლენებში წესრიგი შეაქვს ქრონოლოგიას. დროის ფაქტორის გარეშე ყოველი საგანი ფიქციაა.

დედამიწის სხვადასხვა კუთხეში, მიწის სქელ ფენებში არქეოლოგების მიერ ნაპოვნ ძვალთა და ხელცულთა, ტაძართა და კედელთა ნაშთების, აკლდამების, ქანდაკებების, სამკაულების, კერამიკის, ადამიანთა და ცხოველთა ჩონჩხების, შრომისა და ბრძოლის იარაღების დასათარიღებლად მიმართავენ სხვადასხვა მეთოდს;

ეს არის: კალიუმ-არგონული და რადიოკარბონული (როცა რადიოაქტიური ელემენტის დაშლის პერიოდია საზომად აღებული), გეოქრონოლოგიური (თიხების წლიური ფენების სისქის მიხედვით), დენდროქრონოლოგიური (ხეების წლიური რგოლების სისქის მიხედვით) მეთოდებით გეოლოგიურ საფეხურებთან და არქეოლოგიურ ტიპებთან შეპირისპირება (ა. პერშიცი, ა. მონგაიტი, ვ. ალექსეევი, პირველყოფილი საზოგადოების ისტორია, თბ., 1986).

როგორც შენიშნავენ, უახლესი ტექნოლოგიით შეიძლება გაირკვეს კედლებისა და ქვების ანაბეჭდების ავტორთა ასაკი და სქესიც კი.

2. მითოსურ-კოსმოგონიური წარმოდგენები

დასაწყისი და დასასრული

ძველი ხალხების ფანტაზიასაც აინტერესებდა სამყაროსა და ადამიანის წარმოშობა. ისინი ტოტემისტური წარმოდგენებიდან გამომდინარე თხზავდნენ ნაირგვარ მითებს, რომლებიც, ამასთანავე, საერთო ნიშნებს იმეორებენ, თუმცა შეუძლებელია ერთმანეთთან რაიმე კავშირი ჰქონოდათ.

მითოსურ ფანტაზიას შეჰქონდა წესრიგი ადამიანთა და ცხოველთა სამყაროში, რომელთა გაჩენამდე ქვეყნად ქაოსი სუფევდა.

ველურებმა იცოდნენ, რომ ოდესღაც არ იყო არც ცა, არც მიწა, არც კაცი, არც ქვა, არც ფრინველი, არც ცხოველი ანუ არ იყო არაფერი.

ეს ასეა ყველა ხალხის მითებში, იქნება ეს შუმერული, ებრაული, სკანდინავიური, ბერძნული, პოლინეზიური თუ ინდიური.

მაგრამ ასევე ყველგან აღნიშნულია ოთხი სტიქია, პირველ-ელემენტი – წყალი, ცეცხლი, მიწა და ჰაერი, როგორც სამყაროს პირველადი მასალა, რაც ემპედოკლეს მოძღვრების სახელით გავრცელდა ისტორიულ პერიოდში.

შემდეგ მოხდა ცისა და მიწის განყოფა, ოკეანისა და მიწის დაცილება, სიცოცხლის გაჩენა.

სამყაროს შექმნას ასეთი სქემით გამოსახავენ მითოლოგიურ წარმოდგენათა საფუძველზე:

ქაოსი → ცა და მიწა → მზე და მთვარე, ვარსკვლავები → დრო → მცენარეები → ცხოველები → ადამიანი (*Мифы народов мира, II, М., 1992, стр. 7*).

თავად სამყარო კი – მიწისქვეშეთი, ხმელეთის პირი, ზეცა, მცენარეები, ცხოველები და ადამიანები, ღმერთები და ქურუმები, ვერტიკალურად და ჰორიზონტალურად განლაგებული იყო მსოფლიო ხის გარშემო (რომლის ვარიაციებია ხე სიცოცხლისა და სიკვდილისა, ხე ცნობადისა).

ასევე ყველგან იყო გავრცელებული წარმოდგენა სამყაროს ესქატოლოგიურ დასასრულზე.

ტოლტეკებს, აცტეკებს, მაიას ხალხებს ეგონათ, რომ ყოველი 52 წლის შემდეგ, როგორც მათ მიერ შედგენილი კალენდარი ამცნობდათ, ქვეყანას დალუპვა ელოდა.

ამ განსაცდელს კი ადამიანებს ქურუმები ააცილებდათ.

ქრისტიანებს მიაჩნდათ, რომ სამყაროს აპოკალიპსური დასასრული და განკითხვის ჟამი დადგება ყოველი ათასწლეულის ბოლოს.

შუმერში სწამდათ, რომ კაცთა მოდგმას ყოველ 1. 200 წელიწადში დიდი განსაცდელი ელოდა. მაგრამ ენლილის რისხვისაგან ადამიანებს იხსნიდა ათრახასისი.

ქ ა ო ს ი

ვედელ არიელთა წარმოდგენით, სამყაროს საწყისი წყალია და წყლიდან იშვა მიწა; ბერძნული მითოსის თანახმად, სამყაროს საფუძველს ქმნიან ქაოსი, გეა, ტარტაროსი და ეროსი. ქაოსს კი ხან წყალთან, ხან ჰაერთან აიგივებენ.

ბიბლიური კოსმოგონიით, ღმერთმა თავდაპირველად გააჩინა ცა და მიწა, შემდეგ – დღე და ღამე.

ქაოსზე წარმოდგენა ძველევგვიპტურ და შუამდინარულ მითოსში ჩნდება ძვ. წ. III ათასწლეულში.

ევგვიპტელები პირველად ოკეანეს ნუნს უწოდებდნენ, რაც იგივე არყოფნას ნიშნავს. მისი ქმარია ნაუნეტი (ზეცა). მათგან მოდის შემოქმედი ატუმი, ატუმისგან – შუ (ჰაერი) და ტეფნუტი (სისველე)...

შუმერული ვერსიით, ეს არის პრადედა ნამუ, რომელმაც შექმნა ცა და მიწა და სიცოცხლე მისცა ყველა ღმერთს. იგი უნდა ყოფილიყო ხთონური წყალი, როგორც მიწისქვეშა მსოფლიო ოკეანე ენგურა.

აქადური ვერსიით, თიამათი (ზღვა), შვიდთავა ჰიდრა, თავის ქმარ აპსუსთან (იგივე ენგურა) ერთად საწყისს აძლევს ღმერთების უფროს

თაობას. იგი შუაზე გააპო ახალმა ღმერთმა მარდუქმა, ერთი ნაწილი-საგან ცა შექმნა, მეორე ნაწილისაგან – მიწა.

დასავლეთსემიტურ მითოსში მუტუ არის სიკვდილის ღმერთი და განასახიერებს ქაოსს, ქვესკნელს, მიცვალებულთა სამეფოს.

ინდუისტური მითოსით, სამყაროს პირველმიზეზი არის პრაჯაპათი. იგი მიჩნეულია მსხვერპლად და გაიგივებულია ბრაჰმასთან. ხოლო სამსხვერპლო მოქმედებას თვლიდნენ ერთიანი მსოფლიო პროცესის ანალოგად. ამიტომ სამყარო არის ღმერთის მკვლევლობის, თვითშენიშვნის შედეგი.

თესლი კვდება და ამოდის მცენარე, როგორც გვეუბნება სახარება (იოანე, 12, 24).

პრაჯაპათი მონაწილეობს ყოველი ფორმის განვითარებაში, განსახიერდება მზესთან გაიგივებულ „ოქროს ჩანასახში“. იგი დაცურავს ოკეანეში და ფართოვდება კოსმიური სივცხის – ტაპასის ზემოქმედებით, დასაბამს აძლევს თავის ნაწილთაგან მთელს სამყაროს (*Культура древней Индии, М., 1975*).

აგნიც მსხვერპლის დახმარებით ქმნიდა სამყაროს.

სამსხვერპლო სისხლი აერთებდა კაცსა და ღმერთს. სისხლი კი სულთან, ე. ი. სიცოცხლესთან იყო გაიგივებული.

კონფუციანური თვალსაზრისით, ქაოსი უფორმო, არეული სტიქიაა, რომლის წმინდა ნაწილი ცად გამოიყო, ამღვრეული – მიწად.

ლაო ძის მიხედვით, სანამ ქაოსიდან ცა და მიწა გამოვიდოდა, ჩაისახა უფორმო დაო, რაც არის მატერია.

ქაოსიდან გამოყვანილი წესრიგი არის კოსმოსი, რომელთა შორის ბრძოლა მუდმივად გრძელდება.

ჩვეულებრივ-მითოსური წარმოდგენით, ცა არის მამა, მიწა – დედა, მზე და მთვარე – და-ძმა და ცოლ-ქმარი. მაგრამ ზოგან მზე არის მამრი, ზოგან – მთვარე. უფრო სწორად, მთვარე მზისათვის არის მდედრი, მიწისათვის – მამრი (თ. მანი). ასევე განუყრელად სდევს მთვარეს დრაკონი, რომელიც მას ჩაყლაპვით ემოქრება.

მზე საღამოს იმიტომ არის წითელი, რომ იგი ჯოჯოხეთში იყურება. ზოგიერთი ტომის რწმენით, მზე არის ბელადთა და გმირთა ნათელი საცხოვრისი (შდრ – რუსთაველი: „მზე უშენოდ ვერ იქმნების, რადგან შენ ხარ მისი წილი, განაღამცა მას ეახელ მისი ეტლი, არ თუ წბილი! მუნა გნახო, მადვე გსახო, განმინათლო გული ჩრდილი!“).

ალტაურ-მონღოლური წარმოდგენით, მარადიული ცა არის მთავარი ღმერთი - თენგრი. ასევე ცას უკავშირდებიან ურარტული ხალდი, ბერძნული ზევსი, შუმერულ-აქადური ანუ, რომაული იუპიტერი, ძველარაბული ალაჰი, ძველჩინური ლეი-გუნი, ვედური ათასთვალეობა ინდრა, რომლის ტრაპეზი 300 ხარი იყო, სკანდინავიურ-გერმანული

ოდინი (ვოტანი), რომელიც ცალთვალა იყო (თვალი-მზე).

მიწიერი ცხოვრება ფანტაზიამ ცაში აიტანა და ზეციური რუკა შექმნა პლანეტების განლაგებით, მზისა და მთვარის მოძრაობით, სადაც ძვირფას სულელებს მიუჩინა სასუფეველი (იხ. „სიკვდილი და საიქიო“).

ამიტომ გავრცელდა 12 თანავარსკვლავედის, რომელთა შორის ყოველწლიურად გაივლის მზე, სახელდება ცხოველთა სახელებით (მაგ., ირმის ნახტომი, დიდი დათვის თანავარსკვლავედი) ან წელთა აღნიშვნა (მაგ., ვეფხვის ან თავის წელიწადი), რაც დასაბამს აძლევდა ჰოროსკოპსა და მკითხაობას, ასტროლოგიასა და ასტრონომიას.

მზის ამოსვლა, თესვა, გაზაფხული, სითბო სიცოცხლე იყო, მზის ჩასვლა, მოსავლის აღება, ზამთარი, სიცივე – სიკვდილი.

მითოლოგიურ-კოსმოგონიურ წარმოდგენებში მეცნიერული იდეებიც ჩნდებოდა. მაგ., ინდოელმა არიბჰატამ (ძვ. წ. V ს.) გამოთქვა აზრი, რომ დედამიწა მრგვალია და ბრუნავს თავისი ღერძის გარშემო.

ქურუმები ციურ მნათობთა განლაგებით ადგენდნენ წელიწადის დროთა მონაცვლეობას, კავშირს ამინდთან, თესვის ვადასთან, მოსავლის აღებასთან, აწესებდნენ შესაბამის მსხვერპლშენიშვნებს ანუ დღესასწაულებს.

ძვ. წ. IV ათასწლეულში ეგვიპტელებს ჰქონდათ მზის კალენდარი, წელიწადს ყოფდნენ 365 დღედ, თვეს – 30 დღედ. კალენდარი ჰქონდათ ჩინელებს, ინდოელებს, შუამდინარეთის ხალხებს, მაიას ტომებს.

მითოლოგიურ-კოსმოგონიურ წარმოდგენათა რაციონალიზებამ საწყისი მისცა ფილოსოფიას, რომელიც ყოველთა მეცნიერებათა დედაა. განსჯა, დაკვირვება, ანალიზი ფანტაზიას აცლიდა როგორც ემოციურ ტალღას, ისე ჰალუცინაციურ ლანდებს.

ადამიანის შექმნა

ზოგი მითის მიხედვით, პირველკაცისაგან იშვა სამყარო – მზე და მთვარე, ვარსკვლავები, საგნები, ცხოველები და მცენარეები, ე. ი. აქ საფუძველია ადამიანის სხეული, რაც ალბათ სიმბოლურად აღქმას, წარმოდგენას ნიშნავს.

სკანდინავიური მითი გვეუბნება, რომ ღმერთის მიერ მოკლული გოლიათის პირველწინაპარ იმირის სხეული იქცა მიწად, ძვლები – მთებად, თავის ქალა – ცად, სისხლი – ზღვებად.

ირანული, ვედური, დოგონური წარმოდგენებით, სამყაროს ნაწილები შეესაბამება სხეულის ნაწილებს. მაგ., კლდეები ძვლებია, წითელი თიხა – სისხლი, ნიადაგი – კუჭის შიგთავსი.

აფრიკულ, ამერიკულ, ოკეანეთის მითებში ჯერ იქმნება არა ადამიანი, არამედ – მისი წინაპარი, ანთროპომორფული არსება, რომლის

სიკვდილის შემდეგ ჩნდება ადამიანი.

ჩრდილო ამერიკელი ინდიელების თანახმად ადამიანი წარმოიშვა ცხოველის, თევზის, ფრინველის ჩონჩხისაგან, პერუელი ინდიელების აზრით – პალმის ნაყოფისაგან, მელანეზიელების შეხედულებით კი – ქოქოსის ნაყოფისაგან, ციმბირელი და ჩრდილოამერიკული ტომების წარმოდგენით – არყის ხისა და ლარიქსისაგან, რაც ტოტემური დროის რწმენაა.

უფრო მეტად კი ადამიანის გაჩენა უკავშირდება თიხას: ადამიანი თიხისაგან იქმნება ეგვიპტურ, ბერძნულ, ალტაურ, ბიბლიურ, ტაიტურ, აფრიკულ, იროკეზულ მითებში; აქადური ვარიანტის მიხედვით, მარდუქმა და ეიამ ურჩხულ კინგუს სისხლისა და თიხისაგან მოზიღეს ადამიანი; ახალზელანდიელთა ღმერთმა ტანემ კი საკუთარი სისხლით მოზიღა თიხა და ასე იშვა ადამიანი; ტაიტელების წარმოდგენით, პირველი ქალი ღმერთმა ტანგაროამ კაცის ძვლისა და თიხისაგან შექმნა (მდრ – ლათინურად მიწა არის humus, ადამიანი – homo).

პირველკაცი

პირველკაცი სამყაროს ანთროპომორფული მოდელია, რაც სიცოცხლისა და ბუნების ერთიანობას გამოხატავს. მითოსურ ფანტაზიას ყველაფერი გამოჰყავს ადამიანისაგან ანუ ადამიანური წარმოსახვისა და ხედვისაგან. მას შეესაბამება ფილოსოფოსთა მსოფლიოსული (გერმ. Weltseele).

ვედების პირველკაცი პურუშა ღმერთებს შესწირეს და ამ რიტუალიდან იშვნენ ჰიმნები, სიმღერები, ლექსები, ცხოველები და ღმერთები.

ძველირანულში მას შეესაბამება ჰაიომარტი, რომელიც აჰურამაზ-დამ შექმნა, ზულუსებში – უნკულუნკულუ, სკვითებში – ტარგიტაოსი, პოლინეზიელებში – მაიუი, ინდუსებში – იამა, ჩრდილოეთ ამერიკის ინდიელებში – პოშიანკია.

რაბინების ტრადიციით, ადამ კადმონი სიმაღლით ცას სწვდებოდა და ხმელეთს ფარავდა. ეს აფრთხოდა ანგელოსებს. ამიტომ ღმერთმა დააპატარავა იგი.

ძველეგვიპტური წარმოდგენით პირველკაცი არის პტახი. მისი მკვდარი სხეულის ნაწილებს შეეფარდება ეგვიპტური ღმერთები (მაგ., სახე – რა, კეფა – ისიდა, ზურგი – სეტი, ფალოსი – ოსირისი).

ძველჩინური პან-გუსაგან ასევე წარმოიშვა სამყარო.

გერმანულ-სკანდინავიურ მითოსში ორსქესიან ღმერთ ტუისტოსაგან წარმოიშვა პირველი ადამიანი – მანი, რომლის შვილებმა მისცეს საწყისი სამ გერმანულ ტომს.

ყველა მათგანი უკავშირდება მსხვერპლშენიერვას, პირველკაცის

წმინდა სხეულის ნაწილების დაყოფასა და დარიგებას.

ცალკეული ხალხებიც თავიანთ დასაბამს კონკრეტულ პირებს უკავშირებენ. მაგ., ლათინთა ეთნარქია ენეასი, ბერძენთა – ჰელინოსი, კავკასიელთა – თარგამოსი, ქართველთა – ქართლოსი, სომეხთა – ჰაოსი, კორეელთა – ტანგუნი, ჩინელთა – ფუ-სი.

თარგამოსი ყოფილა თარშის ძე, ბიბლიური ნოეს შთამომავალი. როცა ვერ აშენდა ბაბილონის გოდოლი და ღმერთმა ენა აურია ადამიანებს, თარგამოსი ჩრდილოეთისაკენ წასულა, უცხოვრია 600 წელი, ჰყოლია რვა ძე და უამრავი შთამომავალი.

მითოსურმა ფანტაზიამ და ტოტემისტურმა წარმოდგენებმა მატერია – სიცოცხლე გამოიყვანეს წყლისა და სითბოსაგან, პირველადი ქაოსისაგან, ადამიანი – ცხოველთა სამყაროდან, კერძოდ – მაიმუნისაგან.

ადამიანი და მაიმუნი

ვიდრე მეცნიერები დაამტკიცებდნენ, მითოსურმა ფანტაზიამ დაინახა ადამიანისა და მაიმუნის სიახლოვე: ზოგან უძველეს მღვიმეებში ადამიანები გამოსახულია მაიმუნის თავითა და კუდით.

ცენტრალური და სამხრეთ ამერიკის ტომებს მაიმუნის წინაპრად ადამიანი მიაჩნდათ; სამხრეთ ინდოეთის ტომები ადამიანის წარმოშობას მაიმუნ რამას უკავშირებდნენ, მალაიზიელები – თეთრ მაიმუნებს; ინდოელები და ინდონეზიელები ველურსა და მაიმუნს აიგივებდნენ; მალაიზიელები ორანგუტანგს „ტყის კაცს“ ეძახდნენ.

არსებობდა ლეგენდა, რომ ადამიანს ოდესღაც კუდი ჰქონდა. ალბათ, ამის ნიშნად ზოგჯერ ეგვიპტის ფარაონი კუდს ატარებდა.

ტიბეტელებსა და სამხრეთ აფრიკელებს სწამდათ, რომ ადამიანის მაიმუნისაგან წარმოიშვა; ბუშმენების აზრით, ბაბუინები ოდესღაც ადამიანები იყვნენ. სხვა აფრიკულ ტომებში ეგონათ, რომ შიმპანზე ტყეში გასული, გატყიურებული ადამიანის შთამომავალია.

ტოტემისტურ მითებში ადამიანსა და ცხოველთა შორისაც ნაკლებად ხედავენ განსხვავებას (მაგ., ზოგან დათვი არის „მთის კაცი“).

ამიტომ ხატავდნენ მღვიმის კედლებზე ადამიანებს ფრინველის, ბაყაყის, ბიზონის თავით, ძაღლის თუ ირმის ფეხებით. ხოლო ელინური და პრა-ელინური გველ-ქალები, ხარ-კაცები და ვაც-კაცები საყოველთაოდ ცნობილია.

ქართველური კოსმოგონია

ქართველთა წარმოდგენით, სამყარო მრგვალია, გარს აკრავს ზღვა

ან მთები. ქვეყნის ბოლოს დგას სიცოცხლის ხე. მას განასახიერებს ირმის უზარმაზარი დატოტვილი რქები, რომლებიც ცას სწვდება.

ზეცაში არიან ღმერთები, მიწაზე – ადამიანები, მცენარეები და ცხოველები, მიწისქვეშ – დევეები, ქაჯები, დრაკონები.

ამ სამ სამყაროს შეესაბამება სამი ფერი – თეთრი, წითელი და შავი.

სამყარო შედგება რამდენიმე ნაწილისაგან:

სკნელი – მიწის პირი, ზესკნელი – ზეცა, ქვესკნელი – მიწისქვეშეთი, წინასკნელი – წინა ნაწილი, უკანასკნელი – უკანა მხარე, გარესკნელი – გარეთა ბნელი მხარე (ი. სურგულაძე, მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბ., 2.003).

ამ სიტყვათა ძირია სკნ, რაც უკავშირდება სკვნას (შდრ – მეგრ. სკვირი – ბმული, სკირი–ვაჟი, სკუა–შვილი, სკუალა–ერთიმხრივ–სკვნა, მეორემხრივ – კვერცხის დადება, ანუ შერწყმა; შვილი და კვერცხი ერთად გაიაზრება).

ქართველთა უმაღლესი ღვთაება – ღმერთი იმყოფება მეშვიდე ცაში. წარმართული წარმოდგენით, ასტრალური ღმერთები მზე და მთვარე და–ძმაც არის და ცოლ–ქმარიც – მათი შვილები არიან როგორც ვარსკვლავები, ისე ადამიანები:

ალბათ, უძველეს დროში მთავარი ღმერთი მზე (დედა) უნდა ყოფილიყო, რაც დედის პრიმატობით ქართულმა ენამ შემოინახა. ხოლო პატრიარქატის დროიდან მას შეენაცვლა მთვარე (მამა), მთვარის კულტი (შდრ – გერმანულში მზე – die Sonne მდედრობითი სქესისაა, მთვარე – der Mond – მამრობითისა).

ამიტომ ხდებოდა ხალხების წარმოდგენაში მათი სქესის აღრევა.

სტრაბონი აღნიშნავს, რომ ჩვენი მეზობელი ალბანელები საგანგებოდ გამზადებულ პირს სწირავდნენ მთვარის ღვთაებას.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ქართველურ ტომებშიც მსგავსი წესი უნდა არსებულიყო.

ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, მზე ყაბარდოულად არის დიღლა, ჩერქეზულად – ტტოლო; მთვარე აფხაზურად არის ამზა, ძველფაზაზურად – მეზე, ჩეჩნურად – დე, ჩერქეზულად – მაზერ, ყაბარდოულად – მაზე, ხოლო შუქი – მაზალო (შდრ – ალ. ყაზბეგის ჩერქეზი პერსონაჟის სახელი მზალო).

დღე სიტყვას აკავშირებენ გერმანულ და სლავურ ენებთანაც.

ლეონტი მროველის (XI ს.) გადმოცემით, კავკასიის ხალხთა ეთნარქი არის თარგამოსი, რომლის შვილებმა დასაბამი მისცეს ქართულ, სომხურ, მეგრულ, ალბანურ, ლეკურ ტომებს („ქართლის ცხოვრება“).

ეს არის იბერიულ-კავკასიური სამყარო, რომლის გენეტიკურ ერთიანობას ამტკიცებენ ქართველი მეცნიერები (მაგ., ივ. ჯავახიშვილი და არნ. ჩიქობავა).

პრაქართველურ წრეში ერთიან სემანტიკურ წარმოდგენას ქმნიან

ცხელი, ცოცხალი, ცეცხლი და ცხოველი.

ცხელისაგან უნდა წარმოქმნილიყო ცა (ცხა), რომელიც იყო მზის შესატყვისიც.

ამისი დასტურია მეგრული ჩხანა, რომელიც ცხელს (ჩხე) უკავშირდება და მზეს ჰქვია.

ცა ერთნაირი ფორმით შემოინახეს ქართულმა, მეგრულმა, ლაზურმა და სვანურმა ენებმა.

ხოლო ცის ვარიაცია უნდა ყოფილიყო ზა (მეგრ. მჟა, ლაზ. მჟა, სვან. მიჟ) და დღე (მეგრ. დღა, ლაზ. ნღა, სვან. დელ).

მათ უკავშირდება სისხლი (მეგრ. ზისხირ. ლაზ. დიცხირი, სვან. ზისხ), რაც ცხელ მზეს ნიშნავს, ისევე როგორც ცეცხლი (მეგრ. და ლაზ. დაჩხირი). საწყისი შეიძლება ყოფილიყო ხეთური „ესხარ“, რაც სისხლს ერქვა (შდრ – ძველქართული ისხარი – ჩქარი წვიმა).

ქართველური ენების მონაცემებით სიცოცხლის საწყისი არის მზე – სითბო და არა წყალი. მზე კი მდედრობით ღვთაებას განასახიერებდა.

ამ სიტყვათა სემანტიკაც ნათლად გვიჩვენებს, რომ ჩვენს წინაპარს ზღვა არ ჰყვარებია, როგორც ეს იყო შემდეგშიც – ისტორიულ პერიოდში.

როგორც ჩანს, იბერიულ–კავკასიურ ენათა პირველად წრეში დღე, მზე, ცა და მთვარე ერთი სიტყვით გამოითქმოდა და იგი ნიშნავდა შუქს, სინათლეს, სინათლე კი – სითბოს.

მაგრამ ღამეც დღისაგან უნდა წარმოქმნილიყო (სვანურად ღამე არის ბაზ), ისევე როგორც მზისაგან – ზაფხული და ზამთარი, ცხელისაგან – ცივი. ზამ ებრაულსა და არამეულში დროს, სეზონს ნიშნავს.

რაკი დღე სინათლისგან მოდის, შეიძლება იგი დავაკავშიროთ დილასთანაც.

ბაბილონში ცისკრის ვარსკვლავი ყოფილა დილ, რომელსაც ბერძნები აფროდიტეს უწოდებდნენ, რომაელები – ვენერას.

დილა სინათლის მოფენაა, რომლის მაცნეა ცისკრის ვარსკვლავი და შემდეგ ამოდის მზე.

ღმერთს ყაბარდოულად ჰქვია ტხა, ჩერქეზულად – ტყა, ჩეჩნურად – დალი (დელე), ქისტურად – დალა, ნოვურად – დალე, სვანურად – დალი.

დილ ხმიანობს როგორც დატირების რიტუალში (დალაი), ისე სიმღერის ჰანგსა (ჰა დილა) და პურობის სახელში – სა–დილ–ი, რაც უნდა ნიშნავდეს არა ჩვეულებრივ დილის პურისჭამას, არამედ – ღვთაებისათვის სუფრის გაშლას.

ალბათ პურობა დღეში მხოლოდ ერთხელ იმართებოდა და იგი ღმერთის სახელზე ეწყობოდა.

უნდა გვახსოვდეს, რომ თანამედროვე მოქალაქეებისაგან განსხვავ-

ვებით, ჩვენი წინაპრები დღეში 3–4–ჯერ როდი ლებულობდნენ საკვებს.

მაგ., რომაელები სუფრასთან სხდებოდნენ დღეში ერთხელ, ნაშუადღევს. სულხან–საბას განმარტებით, ქართველები ორჯერ იკვებებოდნენ, ოღონდ პურობას დროის მიხედვით ერქვა სხვადასხვა სახელი (მაგ., სადილი – დილის საჭმელი, სამხარი – შუადღის ჭამადი, სერობა – მიმწუხრის ჭამადი. სერი – მეგრ. ღამე, რაც ლათინურიდან მოდის).

ივ. ჯავახიშვილი იბერიულ–კავკასიურ ენებში მთვარის სახელის ვარიაციებს უკავშირებს ვერძს, როგორც უფროსი მამაკაცის ალბათ სიმბოლურ აღმნიშვნელს. ხოლო მის საწყისად მიაჩნია პროტო–ხეთურ ღმერთი – უაჟაუ. აქედან – ვაჟი და ვაშა (საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ–ეთნოლოგიური პრობლემები, თხზ., ტ. XI, 1998).

იბერიულ–კავკასიური ტომების ასტრალურ–კოსმოგონიურ წარმოდგენებს აყალიბებდნენ, ერთი მხრივ – საკუთარი დაკვირვებანი, მეორე მხრივ – მცირეაზიიდან და მესოპოტამიიდან შემოჭრილი ღმერთები, რაც ენაში აირეკლა.

3. წყალი – სიცოცხლის საწყისი

გენეტიკური ჯავშანი

ადამიანის ფორმირება ხდებოდა ინსტინქტურ მოთხოვნილებათა ბიძგებით, მილიონობით წელთა მანძილზე.

უძველესი ჰომინიდების – ავსტრალოპითეკების, პითეკანთროპების, პალეოანთროპების ცხოვრებას ინსტინქტები წარმართავდა.

სახეობათა წარმოშობა უკავშირდება ქრომოსომებისა და გენების ჩამოყალიბებასა და მათ ფუნქციას.

ეს არის გენეტიკური ჯავშანი, რაც იცავს სახეობას გადაგვარებისა და გაქრობისაგან, ადგენს მის მკაცრად განსაზღვრულ ჯიშს.

ეს ინსტინქტურად იცოდნენ ძველ დროშიც. იცოდნენ, რომ მსგავსი მსგავსს შობს.

ვეფხვი, აქლემი, გველი თუ არწივი ერთმანეთს არასოდეს დაემგვანება, რაც არის ბიოლოგიური წესრიგი სამყაროში.

მილიონობით წელთა მანძილზე სახეობებს არც გაუკეთესება, არც გაუარესება არ დასტყობიათ.

თითქოს მართლაც ღმერთმა გააჩინა ისინი, გადმოსხა დედამიწის ხომალდზე, განასხვავა ერთმანეთისაგან და მიანიჭა გადამრჩენი უცვლელი ინსტინქტები (კვების, სექსუალობის, თავდაცვის, დედობის...).

მაგრამ ეს იყო ხანგრძლივი ევოლუციისა და მუტაციის შედეგი, როცა მოხდა არაორგანული (მინერალური) მატერიის ორგანულად გარდასახვა.

ლუი პასტერის თანახმად, ყოველი ცოცხალი ორგანიზმი ჩანასახისაგან ვითარდება, სიცოცხლე სიცოცხლისაგან წარმოიშობა და გადაიცემა სასქესო უჯრედებით.

ერთი სიცოცხლე არსებობს მეორის მოსპობისა და შთანთქმის ხარჯზე (შდრ – რუსთაველი: „ღმერთმა ერთი ვით აცხოვნოს თუ მეორე არ წასწყმიდოს“).

ხოლო არსებობს თუ არა სიცოცხლე სხვა პლანეტაზე – ამას ჩვენ ვერასოდეს გავიგებთ, იმდენად დიდია მანძილი ვარსკვლავებამდე.

მათ რომ მივწვდეთ, საგანი ენერგიად ანუ სინათლის სხივად უნდა იქცეს, რომლის სიჩქარეა წამში 300.000 კმ. ხოლო უშორესი კვაზარი ჩვენგან დაცილებულია 14 მლრდ სინათლის წელიწადით!

მაგრამ უამრავი კაშკაშა ვარსკვლავი, რომელთაც ვხედავთ, შეიძლება სულაც მილიონი წლის წინათ გაქრა და მხოლოდ სინათლემ მოაღწია ჩვენამდე!

ვარსკვლავებით მოოჭვილი ზეცა, რომელიც ღამით დაგვყურებს, იქნებ აღარც არსებობდეს და ჩვენ მხოლოდ მირაჟები გვიტაცებდეს!

ასე რომ – ვერასოდეს გავიგებთ, რა არის რეალობა და რა – ილუზია.

მაგრამ ეს უფრო მძაფრად აჩვენებს სიცოცხლისა და განსაკუთრებით – ადამიანის უნიკალობას.

ოკეანის შვილები

სიცოცხლე ჩაისახა მზის სითბოსა და ჟანგბადის მეშვეობით, წყლის სტიქიაში, მდულარე ოკეანის სიღრმეში, ვულკანური ზონების ირგვლივ.

აქ იგი მოხვდა ატმოსფეროდან – ნახშირბადოვანი ნაერთების სახით, წყალთან ერთად, რაც მოჰყვა მეტეორიტების წვიმასა და გავარვარებული ვარსკვლავის – დედამიწის ჩაქრობას.

მას შემდეგ ეს ჯოჯოხეთის ცეცხლი დედამიწის გულში მძვინვარებს და არყევს მის ზედაპირს.

ყველა მითის მიხედვით, ადამიანის გაჩენამდე დედამიწა წყლით იყო დაფარული. ალბათ ამიტომ იყო გავრცელებული წყალში განათლება, რაც მიიღო ქრისტიანულმა რელიგიამ.

ბიბლიის თანახმადაც, ჯერ იყო წყალი და შემდეგ ღმერთმა მისგან გამოჰყო მყარი, ე. ი. მიწა.

წყლის ზედაპირი, როგორც სარკე, აირეკლავდა დამლუპველ მოკლეთალოვან ულტრაიისფერ გამოსხივებას.

ნივთიერებას აქვს მიდრეკილება კრისტალების შექმნისაკენ, რომელსაც გააჩნია მკაცრი სტრუქტურა.

ზოგი მათგანი წყალთან შერევისას გვაძლევს გამჭვირვალე ხსნარს (კრისტალოიდი).

ზოგი ძნელად იხსნება (კოლოიდი) და ხდება მღვრიე ხსნარი (ცილები, სახამებელი, ლორწო...).

იგი პროტოპლაზმას სწრაფად ერწყმის და მასში იხსნება.

შუაზე გაყოფილი ნივთიერების კრისტალი ხსნარში უცებ ერთიანდება, ისევე როგორც განიყოფა ცოცხალი უჯრედი და წარმოიქმნება ახალი, ე. ი. უსულო მატერიას აქვს სიცოცხლის მსგავსი თვისება (შდრ – ჰეგელის მსჯელობა კრისტალზე, მცენარესა და ცხოველზე – „ესთეტიკა“, I, 1973, გვ. 159-161).

უსულო მატერიისა და სიცოცხლის შუალედია ვირუსები და ბაქტერიოფაგები, მაკრომოლეკულები – ცილები და ნუკლეინის მჟავები (A. Опарин, Происхождение жизни, Тб., 1984).

უძველესი ბაქტერიების ნამარხი, რომელმაც ჩვენამდე მოაღწია, 3,5 მლრდ წელს ითვლის.

სიცოცხლის ერთადერთი საწყისი ფორმა არის ცილა, რომელიც შეიცავს ნუკლეინის მჟავებს და ქმნის უჯრედებს.

ორგანიზმის სასიცოცხლო უნარი, ძალა და თვისება ეს არის მოლეკულებში მიმდინარე ცილების ბიოსინთეზი, ასიმილაცია-დისიმილაციის პროცესი, რაც ნუკლეინის მჟავების სახით გენეტიკურად არის განსაზღვრული. მაგრამ ზემოქმედებს და ცვლის გარემო, რომელიც მრავალი არხით იჭრება ფსიქო-ნერვულ სისტემასა და უჯრედებში.

ამ ძალის ტრანსფორმაცია და გამოვლენაა სექსუალური, ფიზიკური თუ ინტელექტუალური აქტივობა.

მილიარდობით წელი გრძელდებოდა მიკროორგანიზმების ფიზიკურ-ქიმიური სტრუქტურის გართულება და დიფერენცირება, რიბონუკლეინისა და დეზოქსირიბონუკლეინის მჟავების ფორმირება, ორგანულ ნაერთთა შერწყმა და განშლა.

სიცოცხლის კონკრეტიზება და სტრუქტურის მსგავსება მოხდა გენეტიკური კოდების სახით.

ეს იყო სახეობათა დასაბამი.

მაშინ, 600 მლნ წლის წინათ, სხვაგვარი იყო დედამიწაც, ატმოსფეროც, ბიოსფეროც.

ადამიანის წინაპრის ტვინის ღერო გაჩნდა დაახლოებით 200 მლნ წლის წინათ, როცა დაიწყო ხერხემლიანთა წარმოქმნა.

გენეტიკური ჯავშანი, ერთი მხრივ, იცავდა და ერთმანეთისაგან განასხვავებდა უთვალავ ბიოლოგიურ სახეობას, მეორე მხრივ – ზღუდავდა განვითარებასა და ტრანსფორმაციას, როგორც განგების განაჩენი.

4. რამაპითეკიდან Homo sapiens-ისაკენ

რამაპითეკი თუ არდიპითეკი

პალეონტოლოგებმა ეთიოპიაში აღმოაჩინეს ჩვენი უძველესი წინაპრის თითქმის მთლიანი ჩონჩხი (ასაკი – 4,4 მლნ წელი), რომელსაც არდი შეარქვეს.

იპოვეს სხვა ჰომინიდების ძვალთა ფრაგმენტებიც.

არდიპითეკი არ განეკუთვნება შიმპანზეს შტოს, რომელიც ყველაზე ახლო დგას ადამიანთან.

იგი ადამიანის პირდაპირი წინაპარია, ე.ი. ადამიანი და ადამიანის მაგვარი მაიმუნი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად მოდიან პრეისტორიის ქვესკნელიდან.

გამოდის, რომ Homo sapiens-ის სხვადასხვა მატერიკზე გაფანტვა და გავრცელება მოხდა 40.000 წლის წინათ და არა მისი ბიოლოგიური სრულქმნა.

არდიპითეკი კიდევ ერთხელ გვიდასტურებს, რომ ჩვენი პრასამშობლო არის აფრიკა.

ცალკეული პალეონტოლოგები ადრეც ამტკიცებდნენ, რომ ნეანდერტალელი ჰომინიდების სხვა შტო იყო, რომელიც გადაშენდა და Homo sapiens მისგან არ მოდის.

ჩინეთში XX საუკუნის 80-იან წლებში აღმოაჩინეს უცნობი სახის ადამიანის ძვალთა ფრაგმენტები. მას უწოდეს „ნითელი ირმის ადამიანი“, ასაკი – 14.500 წელი.

ასე ჩამოყალიბდა ორი თვალსაზრისი:

ერთნი ნეანდერტალური ადამიანის ფაზის თეორიას იცავდნენ, მეორენი – პრესაპიენსის თეორიას.

ერთნი თვლიდნენ, რომ ნეანდერტალელი გადაიზარდა საპიენსში, მეორენი ამტკიცებდნენ, რომ ნეანდერტალური ხაზი დაკონსერვდა, ისევე როგორც ავსტრალოპითეკი, რომ პარალელურად არსებობდა განსხვავებული მორფოლოგიური ტიპის „გონიერი წინარეადამიანი“.

დრო გაარკვევს თუ ვინ არის მართალი. ჩვენ კი გავყვეთ ტ. ჰექსლისა და ჩ. დარვინის შემდეგ მეცნიერებაში მიღებულ და აღიარებულ კონცეფციას, რადგან კულტურის გენეზისის თვალსაზრისით ამას არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა.

ადამიანის გენეალოგია შეიძლება შევადაროთ ათასწლოვან მუხას, რომელსაც მრავალი შტო და ტოტი აქვს. აქედან ზოგი გახმა, ზოგიც ქარმა მოამტვრია ან სუსტად გაიზარდა და მხოლოდ რამდენიმე დაიპყრო ლაჟვარდი. ხოლო ფესვები მიწის ბნელ ნიაღში იკარგება.

სამყაროში მხოლოდ ჰომინიდების ბუნება შეიცვალა, გამოეყო ცხოველებს და ინსტინქტები ინტელექტად გარდაეხა.

როგორი იყო პირველობიძგი, რომლის ძალითაც რამაპითეკი 20 მლნ წლის წინათ განსხვავდა პრიმატების რაზმისაგან?

დაახლოებით ეს იგივეა, რაკეტა რომ კოსმოსურ სივრცეში ხომალდს გაიყვანს და შემდეგ აღებული სიჩქარის ინერციით მიექანება.

მთავარი იყო პირველობიძგი, რაც უცნობია თუ რატომ და როგორ მოხდა. თორემ შემდეგ როგორ შეიცვალა რამაპითეკის შთამომავალი, ეს უკვე ევოლუციის პროცესია და ახსნაც შეიძლება.

მსგავსი ტრანსფორმაცია არ განუცდია არცერთ სახეობას. ისინი თითქოს დასრულებული ნარმოიშვნენ და უხსოვარი დროიდან საკუთარ თავს იმეორებენ, საკუთარ ტერიტორიაზე კვდებიან.

ფრინველები ბუდეს ისე აკეთებენ, როგორც უხსოვარი დროის წინათ. ჩიტის ბუდე, ობობას ქსელი, ფუტკრის ფიჭა მონოტონურად ერთი და იგივეა, თუმცა ზუსტად შესრულებული.

ერთ ჭიანჭველას დავაკვირდებით თუ მილიონს – შედეგი არ შეიცვლება: ისინი ავტომატურად და ერთნაირად მოქმედებენ.

მათ არა აქვთ შემოქმედებითი უნარი და ამიტომ რჩებიან ინსტინქტების გარეშე: მხოლოდ შესრულება შეუძლიათ.

შემსრულებელი არსებულს იცავს და ქმნის უსასრულო ვარიაციებს.

იერარქია არსებობს ცხოველთა, ფრინველთა, მწერთა სამყაროშიც. მაგრამ ამის გამო ისინი მოაზროვნე არსებად არ ქცეულან.

მხოლოდ რამაპითეკის გენებსა და ქრომოსომებში გაჩნდა კოდი, რომლის გაშლას შეეძლო ცხოველური გარსიდან გასვლა.

ალბათ ეს იყო მილიონი გენური ვარიაციიდან ერთადერთი რადიკალური ვარიანტი.

შეიძლება ამ მისტიკური პირველობიძგის, ამგვარი მუტაციის პირველმიზეზი ყოფილიყო პათოლოგია, მაიმუნური ნორმიდან გადახრა.

როცა მთავარისაკენ რაკეტა გაუშვეს, ტრაექტორია ზუსტად უნდა ყოფილიყო გათვლილი, რადგან მცირე უზუსტობა შეიძლება სივრცეში ასეულობით კილომეტრად ქცეულიყო.

ასეთი მცირე გენური ცვლილება რამაპითეკის შთამომავლობის განვითარების ტრაექტორიაშიც მილიონობით წელთა მანძილზე არსებით გადახრად იქცეოდა.

უჯრედებსა და ქსოვილებს შორის ცოცხალ ორგანიზმებში ნივთიერებათა ცვლას და ბიოქიმიურ რეაქციებს არა აქვს სისტემური წესრიგი. ეს ქმნის მუტაციის წინაპირობას, რაც არის ნორმისაგან გადახვევა ანუ ანომალია.

განსაკუთრებით მაშინ, როცა სხეულს იპყრობს პათოლოგიური დარღვევები, მაგ., ძვლების დისტროფია, ენდოკრინული დისბალანსი, ვირუსული და ინფექციური დაავადებანი, ფსიქო-ნერვული ანომალიები (В. Алексеев, Становление человечества, М., 1984).

მათგან მთავარი უნდა ყოფილიყო ენდოკრინული დისბალანსი, ჰუმორალური სისტემა, ჰორმონალური დარღვევები.

ამგვარი დარღვევა არ ნიშნავს გადაშენებას, ჯიშის მოსპობას.

გამრავლების ენერჯის საპირისპიროდ მოქმედებს შემკავებელი და მომსპობი ენერჯია, მაგ., სადაც მგელი გადაშენდება, იქ შველი და ირემი ჰკარგავენ სისწრაფეს.

მტაცებელი თავის პოტენციურ მსხვერპლზე ყოველთვის როდი ნადირობს, არამედ მხოლოდ მაშინ, როცა შიმშილი შეაწუხებს. სხვა დროს შეიძლება თხა და მგელი მართლაც ერთად ძოვდეს.

გამრავლების ენერჯია გარემოზე დანოლავს, რადგან იღვევა საკვები რესურსი და საარსებო სივრცე ვიწროვდება.

მაგრამ სიმჭიდროვე ხელს უწყობს ინფექციის გაჩენას, რომელიც აჩერებს პოპულაციას ან ბადებს სახეობის შიგნით კონკურენციას. მაგ., ქათმების გუნდში ერთი მამალი ვერ ჰგუობს მეორე მამალს; ერთი ხვადი ლომი კლავს ან ჯოგიდან აგდებს მეორე ხვადს;

ასევე ხდებოდა ადამიანთა შორისაც, სადაც ბელადი იყო საერთო მამაც.

ვინც სიკვდილს გაექცეოდა, მის მოდგმას ეკუთვნოდა მომავალი.

როცა მგელი, ვეფხვი, ნიანგი ან მარტორქა იბრძვის არსებობისათვის, ეს არის ნორმის დაცვა და შენარჩუნება და არა ბუნებრივი გადარჩევა, რადგან სისხლისღვრა ცხოველისათვის არ არის თვითმიზანი; იგი ინსტინქტური მოთხოვნით რეგულირდება.

ხოლო პათოლოგია ერთი მხრივ იცავს სტიქიურ ნონასნორობას, მეორე მხრივ – ცვლის ჯიშის სახეს, იწვევს მოლეკულურ-გენურ მუტაციას.

გავიხსენოთ სელექცია – მცენარეთა და ცხოველთა უკეთესი ჯიშების გამოყვანა ხელოვნური შერჩევით.

ჰომინიდების ისტორიაში ბუნება იყო სასტიკი და ულმობელი სელექციონერი და ეს ხდებოდა პათოლოგიური გადახრის ნორმად ქცევით.

ზოგის ვარაუდით, ინტენსიურად მიმდინარე მათათა წარმოქმნა და ვულკანური ამოფრქვევები ზრდიდა რადიაციის ფონს და ესეც უნდა ყოფილიყო პათოლოგიური ცვლილებების, გენური მუტაციის მიზეზი.

ძირეული ცვლილებების გამომწვევია არა ხანმოკლე სნეულებები, არამედ ისეთი დაავადებები, რომლებიც ხანგრძლივად შლიან ორგანიზმს, რომლებიც ზემოქმედებენ ფიზიოლოგიასა და გენეტიკურ გარსზე.

გენეტიკური დარღვევა კი სქესის ქრომოსომებშია ლოკალიზებული და გადაეცემა ჯიშის მთელ პოპულაციას, რაც ხდება მემკვიდრულ ნიშან-თვისებათა შეცვლის საფუძველი.

ამიტომ არის პათოლოგია რეგულირების მექანიზმი, რაც იცავს ბუნებრივ ნონასწორობას. სხვა მხრივ ბიოსფერო ერთი სახეობით დაიფარებოდა.

მუტაციას ძირითადად იწვევს მემკვიდრეობითი დაავადებისა და განვითარების დეფექტები, რაც შეადგენს 87%-ს, 13% კი ეხება ბიოქიმიურ, იმუნოლოგიურ, ფიზიოლოგიურ და მორფოლოგიურ გადახრებს (ნ. დუბინინი).

მუტაცია ეხება ტვინის განვითარებასაც, რაც ფსიქიკაზე გენების ზემოქმედებით ვლინდება.

მუტაცია შემთხვევით ცვლის გენეტიკურ კოდს ბიოქიმიური პროცესების მეშვეობით, რაც ხდება დნმ-ის მოლეკულაში.

არსებულ წესრიგთან მიმართებით მუტაცია არის პათოლოგია, ნორმიდან გადახრა, რომელიც შეიძლება აღმოჩნდეს როგორც პროგრესული, ისე რეგრესული.

ასე რომ ადამიანის ევოლუციის გზაზე უმთავრესი უნდა ყოფილიყო პათოლოგია, რომელიც აღძრავდა მუტაციებს.

იგი იწვევდა ჰომინიდის გენეალოგიური ხის ცალკეული შტოების გახშობას, ხოლო ცალკეულის გაძლიერებასა და აყვავებას.

მუტაციის გარეშე ავსტრალოპითეკი ვერ გამოეყოფოდა პრიმატებს, არქანთროპი – ავსტრალოპითეკებს, ნეანდერტალელი–არქანთროპებს, Homo sapiens – ნეანდერტალელებს.

მშვიდი ევოლუციის ათასწლოვან პერიოდებს უეცრად ცვლიდა ნახტომი. მაგრამ ეს ხდებოდა ქრონოლოგიურად თითქმის ერთსა და იმავე დროს დედამიწის სხვადასხვა უბანში.

მიგრაცია და ადაპტაცია

ფრინველთა მსგავსად მაიმუნ-ადამიანებს ჰქონდათ ნავიგაციის უნარი და ინსტინქტურად გრძნობდნენ ცის რუკას, რაც ემყარებოდა

ციურ სხეულთა მოძრაობის თანაფარდობას დედამიწის წერტილებთან და საკუთარ შეგრძნებებთან. ამ თვისებას ისინი თაობათა მანძილზე ჰკარგავდნენ.

რადიკალურ ცვლილებათა ერთ-ერთი ფაქტორი უნდა ყოფილიყო პირველყოფილი ჯოგების მუდმივი მიგრაცია, მომთაბარე ცხოვრების მსგავსი (მაგ., რუსეთის ტერიტორიაზე, ვორონეჟთან და კრასნოიარსკთან ნაპოვნია ზანგი არქანთროპის ჩონჩხები), რაც მაიმუნ-ადამიანს აიძულებდა ახალ მიწასთან და კლიმატთან შეგუებას, სასიცოცხლო ძალთა მაქსიმალურ მობილიზებას (შდრ – ესკიმოსი და ყინულის ქობი).

ეს კი იწვევდა ინსტინქტების შესაბამის ცვალებადობას, წინა თაობის პრაგმატული გამოცდილების, სასარგებლო ქცევათა შთაბეჭდვას ნერვულ სისტემაში, უპირობო რეფლექსების ახლებური ჯაჭვის წარმოქმნას.

მაგ., რასების ჩამოყალიბებას უკავშირებენ გეოგრაფიულ და ქრონოლოგიურ ფაქტორებს.

თაობათა მანძილზე გარემო ცვლის სისხლის ჯგუფს, თმის საფარველს, თვალის ჭრილს, ნესტოებს, თავის ზომას, ხელისგულისა და თითების ხაზებს. ერთმანეთისაგან განირჩევიან ქალაქისა და სოფლის, მთისა და ბარის მოსახლენი, ინტელიგენტები და ჯარისკაცები, მეზღვაურები, მინის მუშაკები და ა.შ.

მიაჩნიათ, რომ მეტწილად იცვლება ის ნიშან-თვისებანი, რაც აქვთ ადამიანებს.

ცივ კლიმატში მცხოვრებთ აქვთ ვიწრო ნესტო, მოკლე კიდურები, მკვრივი აგებულება, თეთრი კანი, ქერა თმები, ცისფერი თვალები, თხელი ტუჩები, ტროპიკელებს – ფართო ნესტო, გრძელი კიდურები, გამხდარი ტანი, შავი კანი, შავი და ხუჭუჭა თმა, შავი თვალები, სქელი ტუჩები.

აქედან გამომდინარე პალეოანთროპოლოგები ასკვნიან, რომ ნეანდერტალელთა წინაპრებს, ე.ი. არქანთროპებს უკვე დატოვებული ჰქონდათ ტროპიკული სარტყელი, სადაც უხვად იყო ბანანი, მანგო, ქოქოსი. მილიონობით წელთა მანძილზე ადაპტაციასაც შეეძლო რადიკალურად შეეცვალა ჰომინიდის სტრუქტურა.

ავადმყოფობას სხეული ეგუება და იქცევა არსებობის შემადგენელ ნაწილად (მაგ. სიფილისი ინდიელებში, შიდსი ზოგიერთ აფრიკულ ტომში, კობის ჩხირები), გამოიმუშავებს იმუნიტეტს (მაგ. ევროპელთა დაავადებები მუსრს ავლებდა ველურ ტომებს; ევროპელებს არ ჰქონდათ სიფილისისაგან შეუვალობა).

ადაპტაციის შედეგი უნდა ყოფილიყო გამართული სიარული, რომელმაც შეცვალა თავის ქალას პროპორციები – კეფა შემცირდა, შუბლის ნაწილი სიმაღლეში გაიზარდა.

ამის შედეგად გაჩნდა ბრაქიკეფალია (სიგრძივი ზომა ცხვირიდან კეფის ფუძემდე განივს ოდნავ აღემატება) და დოლიქოკეფალია (სიგრძივი ზომა ცხვირიდან კეფის ფუძემდე განივს საგრძნობლად სჭარბობს).

მხოლოდ გამართული სიარული რომ კმაროდეს, მაშინ მაიმუნიც სწრაფად შეიცვლებოდა. ანთროპოიდებიც დადიან, ჯოხსაც იღებენ ხელში და ადამიანებზე სხდებიან კიდევ.

ადაპტაცია შეიძლება ისე მუტაციას არ უწყობდა ხელს, როგორც ჯიშის გადარჩენას ევოლუციური სახეცვლით.

საერთოდ, სტაბილობას ანუ უცვლელობას განაპირობებს ერთ ადგილზე მშვიდი ცხოვრება, ცვალებადობას – შფოთი, არევა, ახალი გარემო, რომლებშიც სხვა ლანდშაფტი და კლიმატი, ფლორა და ფაუნა.

იცვლება საგნებთან მიმართება, სხეულის თერმორეგულაცია, ფსიქიკა, რაც დროთა მანძილზე იწვევს უჯრედში ქიმიური პროცესების განსხვავებულ მოდელირებას.

ველები და სტეპები ხელს უწყობდა ერთგვაროვანი ტიპების ჩამოყალიბებას, მთები და იზოლირებული გარემო – განსხვავებათა სიმრავლეს. მაგრამ ჰომინიდის ყოველი სახეობა – სინანთროპი თუ ატლანთროპი, ნეანდერტალელი თუ რუდოლფელი ერთმანეთისაგან შორს იდგა არა მხოლოდ გეოგრაფიულად ან ქრონოლოგიურად, არამედ – განვითარების დონითაც განირჩეოდა.

ზოოლოგები მიუთითებენ, რომ ცხოველი ახალ გარემოს ძნელად ეგუება. მისი ინსტინქტები ვიწრო და ნაცნობ თვალსაწიერზე არის დეტერმინირებული.

არა თუ ცოცხალი არსება, თითქოს ქვა და ხეც კი მტრულად ეპყრობა, რაც ზღუდავს ინსტინქტების მოქმედებას.

ამიტომ აქვს ყოველ მწერს, ფრინველს თუ ცხოველს საკუთარი ტერიტორიის შეგრძნება, რომელსაც არ სცილდება, რადგან ეს დალუპვას ნიშნავს.

ლომიც კი უფრთხის თავისი ტერიტორიიდან გასვლას.

მერცხალი ყოველ გაზაფხულზე უბრუნდება სწორედ თავის ბუდეს, რომელსაც შემოდგომაზე ათასობით კილომეტრით დასცილდა.

ინსტინქტებიდან გამომდინარე ორგანიზმს აქვს ბიოლოგიური დრო. იგი ემყარება სხეულის შინაგან რიტმს, რაც ყველაზე მკვეთრად ფრინველებშია გამოხატული.

შემპანზეს გუნდში იცვლება წესრიგი და იერარქია, როცა ტყიდან გადადიან სავანაში და პირიქით, როცა მშობლიურ ტყეს უბრუნდებიან, სადაც მშვიდად და თავისუფლად ბინადრობენ.

არსებობისა და სიცოცხლის გაგრძელებისათვის სამი პირობაა მთავარი – ტერიტორია, საკვები, სექსი.

ზოოპარკში პოლარული ბატები არ მრავლდებოდნენ, სანამ გუბურის პირზე ქვეები არ დაყარეს, რაც მათ მშობლიურ ზღვისპირეთს გაახსენებდათ.

გუბურა და ქვეები იყო გამლიზიანებელი.

ვოლიერში ერთმანეთისადმი გულგრილად მსხდომ დედალ-მამალ თუთიყუშს შეუტანეს ფულუროიანი საშოში.

ისინი სწრაფად დაწყვილდნენ, მაგრამ საშოში რომ გაიტანეს, ისევე გაუცივდათ გული ერთმანეთზე.

ამჯერად ფულუროიანი საშოში იყო გამლიზიანებელი, რაც მშობლიურ ტყეებს ახსენებდათ.

ამოძრავდა ჯაჭვური რეფლექსების სერია, რაც იწვევდა შინაგანი სეკრეციის ჯირკვლების აქტივობას, ჰორმონების გამოყოფას, ეს კი – სექსუალურ ლტოლვას.

ადამიანსაც უძველესი დროიდან აქვს ტერიტორიის, პირველხილული მიწისა და საგნების, ე.ი. სამშობლოს სტიქიური გრძნობა, მისი დაცვისა და გავრცობის ინსტინქტი, რასაც მოსდევდა სხვა ტომებთან და ერებთან შეტაკებანი და საშინელი ომები.

სიკვდილ-სიცოცხლის ზღვარზე მუდმივი ყოფნა, შიში, დევნა და მსგავსი მძაფრი გალიზიანებანი აღძრავდა ენერგიას, სწრაფვის უნარს, თავისუფლად ყოფნისაკენ ლტოლვას (შდრ – „ტერიტორიის გრძნობა“).

ასეთი გალიზიანებანი არსებობს არაორგანულ სამყაროშიც და აქაც მცირე ბიძგი დიდი ენერგიის გამოყოფას იწვევს (მაგ., ქარი და ზვავი, ნაპერწკალი და თოფის გასროლა), რომელსაც საწყისთან კავშირი თითქოს არც აქვს.

გამლიზიანებელი ძალა არის პროგრესის ფაქტორი, როცა იგი ჩააღწევს გენურ სისტემამდე.

ხილიდან ხორცამდე

როგორც ბიოლოგები და ანთროპოლოგები ამტკიცებენ, Homo Sapiens-ის შორეული წინაპარი ავსტრალოპითეკები და პითეკანთროპები (მაიმუნ-ადამიანები) ვეგეტარიანელები იყვნენ.

ისინი ხორცს არ სჭამდნენ, არჩევდნენ მცენარეულ ნაყოფს, მათ შეგროვებდას (მაგ., გორილა დღესაც ვეგეტარიანელია).

ტროპიკულ აფრიკაში, სამხრეთ ინდოეთში, ინდონეზიის კუნძულებზე ტყეები ბუნებრივ სარჩოს – მცენარეთა ნაყოფს უხვად იძლეოდნენ.

იქ ზამთარი არ იყო და ხეები მთელი წლის მანძილზე მსხმოიარობდნენ. მხოლოდ გვაღვა და სიცხე აწუხებდათ, ან – ნადირი.

მაგრამ გეოლოგიური კატასტროფები, კლიმატის შეცვლა, მუდმივი შეტაკებები გადაადგილებას აიძულებდნენ.

სტოვებდნენ მშობლიურ სამოთხეს და მიდიოდნენ სტეპებისა და უდაბნოებისაკენ, ან – მთებისა და ყინულოვანი მიწებისაკენ, სადაც თითქოს საფრთხე აღარ ელოდათ.

ისინი გადარჩენის ინსტინქტს ემორჩილებოდნენ. აქ ბუნება მათზე აღარ ზრუნავდა და ადრევე იღუპებოდნენ. ეს უცხო სივრცე აღარ იყო დედა მიწა, არამედ – უღმობელი დედინაცვალი.

აქ ყველაფერს მოპოვება და შეჩვევა სჭირდებოდა.

ცუდი კვება ცვლის სხეულის წონასა და პროპორციებს, თავის ტვინის წონასა და მოცულობას. კვების რაციონი აქ ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორია.

პითეკანთროპს თავად უნდა ეშოვა სარჩო, რასაც ახალი გარემო და კლიმატი ნაკლებად იძლეოდა, გამკლავებოდა უცნობ მხეცებს.

იცვლებოდა პითეკანთროპის ის შტო, რომელმაც დატოვა მშობლიური სივრცე და დაიწყო ბრძოლა თავის გადასარჩენად და გახდა მტაცებელი.

დანარჩენის განვითარება დაკონსერვდა ან გადაშენდა.

მიგრაცია არ ახასიათებს არცერთ სახეობას. ყველა იქ კვდება, სადაც დაიბადა, გადამფრენ ფრინველებს მარშრუტი და დრო მკაცრად აქვთ განსაზღვრული ან ორაგულს, რომელიც ქვირითს მდინარის სათავეში ყრის, ან ნიანგს, რომელიც კვერცხებს ქვიშაში სტოვებს მზის სითბოს ანაზარა.

პითეკანთროპს უნდა მოეპოვებინა ახალი ტერიტორია, საარსებო სივრცე, შეჭრილიყო უცხო და საზარელ მიწაზე.

აქ ყველა თავის ალაგსა და თავს კბილებითა და ბრჭყალებით იცავდა.

სტიქია წონასწორობის ხელოვნურ დარღვევას არ სცნობს.

მაგ., გამდნარი ფოლადი როცა გამყარდება, ცდილობს დაუბრუნდეს საწყის ფორმას.

სიკვდილიც სიცოცხლის მიერ დარღვეული მარადი ჰარმონიის აღდგენაა.

სასტიკი სინამდვილე, მუდმივი ბრძოლა და დევნა, სუსხი და შიმშილი ჰომინიდს აიძულებდა თავის გადასარჩენი ძალა და ხერხი გამოეჩინა, თავი დაეცვა მხეცებისა თუ მოძმეებისაგან.

არათუ ცოცხალ, არამედ კრისტალთა სამეფოშიც კი შენიშნულია ურთიერთმეჯახება და ბრძოლა არსებობისათვის!

პითეკანთროპი ხიდან ჩამოვიდა, სარჩოს მოპოვების წყურვილმა აიძულა უკანა კიდურებზე ხშირად დამდგარიყო, რომლებიც წინა კიდურებზე მოკლე ჰქონდა.

ასე უფრო ეფექტური იყო როგორც ბრძოლა, ისე მიგრაცია, რო-

გორც დაჯდომა, ისე ნაყოფის მოგროვება.

გაშლილი ველები და უდაბნოები, მთები და კლდეები, მუდმივი გადაადგილება და წინა კიდურების მოქმედება აჩვევდა გამართულ სიარულს. ეს კი ცვლიდა სხეულის მორფოლოგიას.

ახალ გარემოში მცენარეული საფარველი სეზონურად იყო.

ამიტომ უნდა ეშოვა კვების მუდმივი წყარო – ხორცი. ეს კი იწვევდა ორგანიზმის გარდაქმნასაც (მაგ., წარმოვიდგინოთ ცხვარი ან ირემი, რომელიც ცხოველურ საკვებზე გადავიდა).

პითეკანთროპი შეეჩვია ცოცხალი არსებებით კვებას – ეს იყო მღრღნელი, ქვეწარმავალი თუ კურდღელი, პავიანი თუ თავისივე ჯოგის წევრი.

მის თითებში გაჩნდა ქვის იარაღები – ხელცულები, საფხეკები, საჩხეხები, წვეტანები და ცეცხლიც გაკრთა.

ეს მაიმუნ-ადამიანს ძალას ჰმატებდა, თითქოს მოკავშირე გაუჩნდა და ერთი ცხოველ-კაცი ორად იქცა.

ცხოველური საკვების დამკვიდრება, სისხლი და ხორცი, რაც შეიცავს შეუცვლელ ამინომჟავებს, აჩქარებდა ბიოლოგიურ პროგრესს (ფრ. ენგელსი). მაგრამ ასევე მნიშვნელოვანი იყო ხორცის მოპოვების – ნადირობის პროცესი, რამაც ჩვენს წინაპარს განუვითარა გონი და ხელი.

აქ დროის ფაქტორიც უნდა გავითვალისწინოთ.

ახალ საკვებს, მუდმივ მიგრაციასა და ადაპტაციას, მათგან მოგვრილ შიშსა და აგრესიას მილიონობით წელთა მანძილზე შეეძლო ორგანიზმის ბიოქიმიური პროცესების შეცვლა, ცილების სხვაგვარი ბიოსინთეზი და ჰუმორალური სისტემის დარღვევა ანუ სხვაგვარი ფუნქციონირება (შდრ – „საკვები და წარმოშობა“, „კანიბალიზმიდან კაცთშენიერვამდე“).

ეკოლოგიური კატასტროფები, ტექტონური ძვრები კი გრძელდებოდა. იცვლებოდნენ მატერიკები, მთები და ზღვები, ფლორა და ფაუნა, იცვლებოდა კლიმატი.

დედამიწაზე დგებოდა უკანასკნელი დიდი გამყინვარების პერიოდი. მასთან გამკლავება ინსტინქტების მორგებით თუ შეიძლებოდა, არადა – არქანთროპის ყოველ შტოს ისევე ელოდა დალუპვა, როგორც ოდესლაც დინოზავრსა და ბრონტოზავრს.

პრასამშობლოს ძიება

საიდან მოდის ადამის მოდგმა, სად არის ჩვენი პრასამშობლო – ბუნებრივად ჩნდება ეს კითხვა, როცა პრეისტორიაში ვმოგზაურობთ.

აქაც ორი თეორია ჩამოყალიბდა. ერთის მიხედვით, არსებობდა რამდენიმე ცენტრი, სადაც მოხდა ადამიანის ფორმირება, პრიმატების სამყაროდან დაცილება: აფრიკიდან მოდის შავი რასა (ნეგროიდი), ევროპიდან – თეთრი რასა (ევროპეიდი), აზიიდან – ყვითელი რასა (მონგოლოიდი).

ყველა მათგანის საფუძველია ნეანდერტალელის ტიპი, რომელმაც მოიცვა სამივე კონტინენტი – ინგლისიდან ჩინეთამდე, გერმანიიდან იავამდე, აფრიკიდან შუა აზიამდე. მაგრამ ისიც აღსანიშნავია, რომ სსრკ-ის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ერთადერთი ნეანდერტალელის, მუსტიეს პერიოდის ბავშვის თავის ქალა (ა. ოკლადნიკოვი).

რასები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად და ერთდროულად ჩამოყალიბდნენ და შემდეგ დაიწყეს განსახლება, ახალი ტერიტორიების დაკავება.

ეს არის პოლიცენტრისტული თეორია (ფრ. ვაინდერაიხი, ი. სემიონოვი, ვ. ალექსევი...). ამ თეორიას მხარს უჭერენ არქეოლოგები და ფილოსოფოსებიც.

ანთროპოლოგების დიდი ნაწილი თვლის, რომ არსებობდა გააღამიანების ერთი ცენტრი, ერთი საცხოვრისი, რომ ნეანდერტალელი ან ავსტრალოპითეკი არ არის ჩვენი უშუალო წინაპარი; რომ მოხდა ჰომინიდების სხვადასხვა მიმართულებით გაქრა, ახალ სივრცეთა ბრძოლით ათვისება.

ერთნი პრასამშობლოდ მიიჩნევენ აფრიკას, მეორენი – მესოპოტამიასა და ხმელთაშუაზღვისპირეთს.

ეს არის მონოცენტრისტული თეორია (ი. როგინსკი, ვ. იაკიმოვი...). ორივე თეორიას თავისი არგუმენტები აქვს, რის გამოც არ არსებობს ერთიანი თვალსაზრისი.

მაგრამ ალბათ უფრო სწორი უნდა იყოს პოლიცენტრისტული კონცეფცია: ჰომინიდების მსგავსი სახეობანი, აკრძალვათა სისტემა, ტოტემისტური წარმოდგენები, ამეტყველების პროცესი, მინათმოქმედება და მესაქონლეობა, რელიგიის, ხელოვნებისა და ზნეობის პრაფორმები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად და თითქმის ერთდროულად ისახებოდა გეოგრაფიულად დაცილებულ წერტილებში.

ველურ ტომებს ერთმანეთთან კონტაქტი ვერ ექნებოდათ, რადგან ჰყოფდათ სივრცე და ენობრივ-რელიგიური წარმოდგენები.

ხოლო ერთმანეთს ჰგვანან იმიტომ, რომ საერთოა ბიოლოგიური ბაზისი. მაგრამ სხვადასხვაობას ჰქმნიდა გარემო და შინაგანი აქტივობა.

ამიტომ ცნობიერების პროგრესი ზოგან წინ წავიდა, ზოგან ჩამორჩა, რაც აისახა კულტურაში, როგორც ეს დღესაც ხდება.

ავსტრალიასა და ამერიკაში ადამიანი გადავიდა დაახლოებით 20–22 ათასი წლის წინათ, იაპონიის კუნძულებზე – 15000 წლის წინათ. იქ

არსად არის ნაპოვნი უძველესი ჰომინიდების კვალი.

ახალი მობინადრეები ჩამოსცილდნენ თავიანთ მშობლიურ გარემოს. მათი განვითარება დაკონსერვდა.

დროთა მანძილზე ოკეანემ მატერიკს მოსწყვიტა ავსტრალია, ინდოეთის ნახევარკუნძული კი მატერიკს შეაჯახა. ხოლო აზია და ამერიკა ერთმანეთისაგან გათიშა.

წარმოიშვა ბერინგის სრუტე, რომელსაც ცალფა ნაგებითა და ტივებით ვერ გადალახავდნენ.

აფრიკაში გაჩნდა საჭარის უდაბნო, რომელმაც მოსპო ხეებით, ტბებითა და ბალახით, ცხოველებითა და ფრინველებით დაფარული სტეპები.

ტროპიკული სარტყელი საზღვარი გახდა ჰომინიდებისათვის. ტექტონური და კლიმატური ცვლილებანი კი საბედისწერო აღმოჩნდა.

ავსტრალიური და ამერიკული ტომები, რომელთაც განაკუთვნიებენ მონგოლოიდურ რასას, ჩამორჩნენ კულტურის პროგრესს.

განსაკუთრებით ეს ითქმის ავსტრალიელებზე, ცენტრალურ და სამხრეთ აფრიკულ ტომებზე, რომლებიც ევრაზიას უდაბნოებითა და ტროპიკული სარტყელით გამოეყვნენ.

მათი განვითარებაც დაკონსერვდა და ჩარჩნენ მეზოლითის ხანაში.

შედარებით უფრო დაწინაურდნენ ამერიკაში აცტეკები, ინკები, მაიას ტომები, რომელთაც შექმნეს ევროპისაგან იზოლირებული კულტურა, თუმცა არ იცოდნენ რა იყო ცხენი და ბორბალი, ან ცეცხლსასროლი იარაღი.

განსაკუთრებით შთამბეჭდავია საკულტო ძეგლები და შემზარავია კაცთშენიერვის რიტუალი.

ავსტრალიური, ამერიკული და აფრიკული ტომები უფრო ჰგვანან ერთმანეთს, ვიდრე ევროპელებს ან აზიელებს.

მიზეზი ის არის, რომ ისინი მოსწყდნენ კულტურის მაგისტრალს და შემოინახეს ის სახე, ცნობიერება და წარმოდგენა რაც გააჩნდათ 20–22 ათასი წლის წინათ.

ორნამენტული კერამიკა და კლდეებზე ნახატები გვიმტკიცებენ, რომ 5.000 წლის წინათ (და ალბათ დაცილებით ადრეც) ადამიანებს მთლიანად დაკავებული ჰქონდათ ყინულოვანი სივრცე: ისინი ცხოვრობდნენ ბაიკალისპირეთში, ვოლგისპირეთში, ურალისპირეთში, ლადოგისა და ონეგის ტბების პირას, ლენის აუზში, კამჩატკაზე, სახალინსა და კურილიის კუნძულებზე, სკანდინავიის ნახევარკუნძულზე...

იქ სარჩოს იძლეოდა მონადირეობა და მეთევზეობა.

ანთროპოლოგები მიიჩნევენ, რომ მონგოლოიდების ფორმირება ხდებოდა ციმბირში, ხოლო სათავე აფრიკაში ჰქონდათ.

სასტიკი სტიქიის დაძლევა მწირი საშუალებებით მეტად ძნელი იყო. ადამიანს ყოველდღიურ ლუკმაზე უნდა ეზრუნა. ყინულის სამეფო

მას გასაქანს არ აძლევდა, განსხვავებით მცირეაზიური, ინდური და ჩინური ტომებისაგან.

ამიტომ შეფერხდა მათი განვითარება და ზომიერი სარტყელის მკვიდრთა პროგრესს ათასწლობით ჩამორჩენ.

კულტურის ერთ სტადიაში მყოფი ტომები ერთმანეთს ჰგვანან ქცევითა და წარმოდგენებით, არა აქვს მნიშვნელობა ქრონოლოგიასა და გეოგრაფიულ დაცილებას.

თავის ტვინი და აზროვნების დასაბამი

ანთროპოლოგები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებენ თავის ტვინის მოცულობის ზრდას (მაგ., ავსტრალიოპითეკი მამაკაცის ტვინის მოცულობა 600 კუბ. სმ–ს არ აღემატება, ნეანდერტალელისა – 1460–ს, თანამედროვესი – 1600–ს), მის სტრუქტურულ დაყოფასა და ფუნქციონირებას, ისევე როგორც გამართულ სიარულსა და ხელის მტევანის მოქმედებას.

შენიშნავენ, რომ ეს იყო ერთიანი პროცესი.

ტვინის ცვლილებანი – ზრდა სიმაღლესა და შუბლის ნაწილში, იწვევდა სხეულის ცალკეული ნაწილების შესამჩნევ გარდაქმნასა და ფუნქციის გაძლიერებას – მაგ., გამართული სიარული, ხელებისა და თითების განვითარება, ბალნის გაცვენა, სახის ჩონჩხის და ნაკვთების (შუბლი, ნიკაპი, ცხვირი) პროპორციის განსხვავებული შეფარდებანი.

განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ბრძოლისა, ნადირობისა და შრომისათვის ხელის მტევანისა და თითების დამორჩილებას, მათ დინამიკას (ნ. მარი). „ხელოვნება“ ეტიმოლოგიურად რომანულ და სლავურ ენებში, ისევე როგორც ქართულსა და სომხურში ამოდის „ხელ“-იდან.

ტვინი ასრულებს სხეულებრივი პროცესების ბრძანებას, რაც ფიზიონომიაში ვლინდება. იგი შიფრავს გარეგან სიგნალებსა და შინაგან იმპულსებს და იძენს მეტ ეფექტურობას, სისწრაფესა და ზუსტი კოორდინირების უნარს, მაგრამ თავად არ არის წყარო.

ამიტომ მთავარი უნდა ყოფილიყო ნერვული სისტემის გარემოსთან ადაპტაციით მოქმედების ჰარმონიზება, დიფერენცირებული ფუნქციონირება.

ვიწრო თვალსაწიერი (სარჩო და მდედრი), რაც პითეკანთროპს თუ არქანთროპს ჰქონდა, თანდათან ფართოვდებოდა, ივსებოდა ახალი სწრაფვებითა და საგნებით.

რთულ ვითარებათა წარმოქმნა, საგანთა და მოვლენათა სიმრავლის აღქმა, მათთან შეჩვევა იწვევდა ინტერესთა და მიდრეკილებათა განტოტვას, სხეულებრივი პროცესების სხვაგვარობას (ნივთიერებათა

ცვლა, შინაგანი სეკრეციის ჯირკვლების აქტივობა, სექსუალობა...), ინსტინქტების მოდელირებას.

ველური მოქმედებდა და მოქმედებიდან გამოდიოდა აზრი, – მას ინსტინქტები, ინსტინქტური მოთხოვნილებანი წარმართავდა.

ეს ირეკლებოდა ტვინში და აიძულებდა შესაბამისი სტრუქტურული აზროვნებისა და კვანძების წარმოქმნას (მაგ. სუნთა და ფერთა აღქმა, ბგერების გარჩევა, მათი ტონალობის განსაზღვრა).

მაგრამ ტვინი ზემოქმედებდა სხეულებრივ პროცესებზეც, რასაც არქანთროპი თუ პალეოანთროპი მიჰყავდა აზროვნების ამუშავებამდე.

როგორც ნეანდერტალელის (პალეოანთროპი), ისე ველური Homo sapiens–ის აზროვნება კი, გარდა იმისა, რომ იყო მარტივი და პრიმიტიული, არაადეკვატურიც იყო, ე.ი. რეალობის სურათები გონებაში იჭრებოდა და ილექებოდა არა ნამდვილი, არამედ – ფანტასტიკური სახით, როგორც ელამ სარკეში, რაც ჰგავს შიზოფრენიკის ფანტაზიას, ბავშვის წარმოდგენებს, სიზმრების ქვეყანას, გაშმაგებასა და განრისხებას, ე.ი. როცა ჭარბობს გრძნობათა ნაკადი და სუსტია ლოგიკური კავშირები (იხ. „პალეოანთროპის ფსიქიკა“).

ლაბიალური გრძნობები სწრაფად იცვლიან ფორმებსა და მიმართულებას, არა აქვთ მყარი სტრუქტურა და ამდენად წესრიგსაც არ სცნობენ. მაგრამ გონება მათ იმორჩილებს, გადაანაწილებს და მიმართავს, როგორც ენერგიას, მიზნის აღსასრულებლად.

ჩვენ ვამბობთ, რომ ჰომინიდი ცხოველურ სამყაროს დასცილდა, ადამიანად იქცა და კულტურის ნიშან-თვისებანი შეიძინა გონების განვითარებით, ცენტრალური ნერვული სისტემის ფუნქციონირების შეცვლით.

მაგრამ ეს ხომ გარეგნულად უნდა გამოვლენილიყო აღქმასა და წარმოდგენაში, ქცევასა და მოქმედებაში.

კულტურის თვალსაზრისით სამი ცხოველური ფაქტორის დაძლევა ანუ ინსტინქტურ–აფექტური მოწესრიგება და გარდასახვა იყო უმთავრესი:

შიშები, ინცესტი და კანიბალიზმი (გრძნობები, სექსი და საკვები).

ცხოველური შიშებიდან გამოვიდა ჯერ ჯოგური ერთიანობა, შემდეგ – წარმომშობი და მფარველი ტოტემი, მეტყველება და აკრძალვათა სისტემა და ბოლოს – ღმერთი და ტომი.

ტოტემის მოკვლა ან შეჭმა დასაშვები იყო მხოლოდ რიტუალური იშვიათობით, ისევე როგორც სექსი ერთი ტოტემის წრეში.

ამიტომ ტოტემის ფეტიშმა ზღვარი დაუდო ჯოგურ ინცესტს. ინცესტის და პროსტიტუციის წიაღიდან კი გამოიკვეთა, როგორც მათი აკრძალვა, ქორწინება და ოჯახი, სიყვარული და ცოლქმრული ერთგულება და მოვალეობა.

ტოტემის ფეტიშმა სანყისი მისცა კვების მოწესრიგებას, კანიბალიზმის კაცთშენიერებით რეგლამენტირებას, საკვების შეწვასა და მოხარშვას, ინსტინქტების რიტუალურ აზვირთებას და სახეობრივ ფანტაზირებას.

ჯერ ეს ხდებოდა ერთი ტომის ანუ ტოტემის წრეში, შემდეგ – ფრატრიებში, ბოლოს ტომთა კავშირებსა და გაერთიანებებში. აქ ერთმანეთს შეერწყა განსხვავებულ ტოტემთა და აკრძალვათა სიმრავლე, რომლისგანაც გამოვიდნენ ღმერთები.

ამ ინსტინქტურ მოთხოვნებსა და წარმოდგენებს კონავდა, კრებდა და განავრცობდა, წარმართავდა ქურუმი, ხოლო ბელადი სასტიკი ხელით ამკვიდრებდა.

როგორც შენიშნავენ, ადამიანის მამოძრავებელი ძალა არის ტანჯვა, რომელიც წინ უსწრებს სიამოვნებას.

II. ველურის ცნობიერება და აზროვნება: საბნეპის სახელდება და აკრძალვათა სისტემა

1. რეკონსტრუქციის მოდელი

ველურისა და თანამედროვე ადამიანის ცნობიერება და აზროვნება ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავდება, რადიკალურად სხვადასხვაა აზრის წარმოქმნის, მოვლენების ხედვისა და საგანთა ასოციაციური დაკავშირების მექანიზმი.

ველურის მოქმედება ემყარება ინსტინქტურ მოთხოვნილებებს, თანამედროვე ადამიანისა – ინტელექტსა და ინსტინქტურ მოთხოვნილებებს.

მათი გამყოფი არის ინტელექტი.

ინტელექტის ხარისხი სხვადასხვაა, მაგრამ სტრუქტურა ერთია.

ველურის ცნობიერებისა და აზროვნების რეკონსტრუქციისათვის არსებობს რამდენიმე საყრდენი:

ა) არქეოლოგიური და ლინგვისტური მონაცემები, მითოლოგიური გადმოცემები, რაც მოდის პრეისტორიის სიღრმიდან;

ბ) ამერიკელ, აფრიკელ და ავსტრალიელ ტომთა წარმოდგენები და ეთნოგრაფიული მასალა;

გ) ადამიანის ფსიქო-ნერვულ დაავადებათა მოდელირება, რადგან ეს სნეულებანი არღვევენ ცნობიერის კონტროლს, კულტურის ცენტურას და ავლენენ უცვლელ ინსტინქტურ წარმოდგენებსა და სწრაფვებს;

დ) ბავშვობის ადრეული პერიოდი;

ე) სიზმრების სამყარო;

ვ) ანთროპოიდების ბუნება...

ამ მრავალფეროვანი მასალიდან გამოტანილი ზოგადი სტრუქტურა – ეს იგივე არქაული მოდელია.

ველურის მოქმედება ემყარებოდა ინსტინქტებსა და იმპულსებს და ამდენად იყო რეალური, ხოლო აზროვნება – აკრძალვათა სისტემას, მაგიას, სულთა რწმენას და ამდენად იყო წარმოსახვითი, როგორც სიზმარი და ჰალუცინაცია.

მაგრამ არქაული მოდელი ერთგვაროვანი და უცვლელი ვერ იქნებოდა. აქ გამოიყოფა განვითარების სხვადასხვა დონე (მაგ., ავსტრალიურ ტომებს XIX საუკუნეშიც არ ჰქონდათ მითები; აცტეკებისათვის XVI საუკუნეშიც კაცთშენიერვა უმთავრესი რიტუალი იყო). ამიტომ ქრონოლოგიასთან ერთად აუცილებელია სტადიალობის გათვალისწინება, როგორც ვნერდით ამ წიგნის დასაწყისში.

2. პალეოანთროპის (ნეანდერტალელის) ფსიქიკა

მას შემდეგ, რაც დასრულდა ჰომინიდის ბიოლოგიური სრულქმნა, რაც ჩამოყალიბდა თავის ტვინი, ფსიქო-ნერვული სისტემა და ანატომიურ-ფიზიოლოგიური სტრუქტურა – დაიწყო ინსტინქტების სტიქიური დამორჩილება და რეგულირება, რომლითაც ეძლევა სანყისი კულტურას.

შიში და ფანტაზია

არქანთროპი აკეთებდა ხელცულებს, კაჟით ანთებდა ცეცხლს, თავს აფარებდა მღვიმეს, რადგან შემოდგომაზე ხეები ფოთლებისაგან იძარცვებოდა და სიცივეში ტყე ველარ დაიფარავდა.

ზამთარში საკვები მხოლოდ სისხლიანი ხორცი იყო, რომელიც უნდა მოეპოვებინა, ცალკე ან – ჯოგის ნევრებთან ერთად.

არსებობისათვის ბრძოლამ საზარელ პირობებში, სტიქიასთან (მინისძვრები, ვულკანური ამოფრქვევები, მეხთაგება, გრიგალები, ხანძრები, წყალდიდობები) და უცხო არსებებთან ანუ ურჩხულებთან, მუდმივმა სისხლისღვრამ და დევნამ არქანთროპს ჩაუწერა შიშის დამორგუნველი გრძნობა, რაც საფუძვლად უდევს სიცოცხლეს (ფრ. ნიცშე).

ამავე შიშმა (არსებობს გამოთქმა ცხოველურ, პანიკურ, თავზარდამცემ შიშზე) აღუძრა მძვინვარე და შმაგი ხასიათი, რაც ნადირობით, შეტაკებით, სისხლისღვრით დაცხრებოდა, სისხლით უნდა გადაელახა ნევროზული მდგომარეობა, ე. ი. ყალიბდებოდა ჰომინიდის შეუპოვარი, მტკიცე, მეომარი ბუნება.

მაგრამ შიშის წარმოსაშობად უფრო მთავარი უნდა ყოფილიყო სამყაროს ბუნდოვანი აღქმა: ადამიანს ღამით უფრო იპყრობს შიში, ვიდრე დღის სინათლეზე.

არქანთროპისა თუ პალეოანთროპისაგან რადიკალურად განსხვავდება თანამედროვე ადამიანი, რომელსაც დაუჩლუნგდა შეგრძნებათა ორგანოები მეხსიერებისა და აზროვნების განვითარების ხარჯზე, მოუდუნდა და დაუსუსტდა ძვალ-კუნთოვანი სისტემა.

პალეოანთროპი ჯერ კიდევ არ იყო გამოყოფილი არც სამოსით, არც საცხოვრისით, არც კვების წესით ცხოველთა სამყაროდან; ჰქონდა გაცილებით ძლიერი მკლავი, ბასრი კბილები, ფაქიზი ყნოსვა და სმენა, მახვილი მზერა და ხედვითი მეხსიერება, შიმშილისა და სექსუალობის დაუძლეველი განცდა, ადგილისა და მიმართულების გრძნობა; მეტად იტანდა ტკივილს, არ ჰქონდა ცივილიზაციის თანამდევნი ავადმყოფობები (მაგ., გულ-სისხლძარღვთა დაავადებები, რადიკულიტი,

ინსულტი, რაც მოიტანა ვერტიკალურმა მოძრაობამ).

ქართული ანდაზა ამბობს, თაფლი იყოს და ბუზი ბაღდადიდან მოფრინდებო.

მამალი აქლემი რამდენიმე კილომეტრზე გრძნობს დედალი აქლემის სუნს.

ყვავი ასეულობით მეტრის სიმაღლიდან ჭიანჭველასაც კარგად ხედავს.

ვეფხვი შორეულ ფაჩუნსაც აღიქვამს და არჩევს, რომელმა ნადირმა გაიარა.

ცხოველი, მათ შორის შინაურიც, წინასწარ გრძნობს ავდრისა და მინისძვრის მოახლოებას, წელიწადის დროების ცვლას.

აღრენილი ძაღლი ხვდება, კაცს მისი შეეშინდა თუ არა.

როცა იგი ავადაა, ყნოსვით პოულობს სამკურნალო ბალახს და ჭამს, თუმცა ვეგეტარიანელი არაა.

მსგავსი მაღალი მგრძობელობა და სულის ტემპერატურა ჰქონდა პალეოანთროპს, რომელიც ასეულ ათასობით წელთა მანძილზე (მაგ., აშელის ეპოქაში) ნახევარმამუხად რჩებოდა.

ეს უნდა გავითვალისწინოთ, როცა ვმსჯელობთ არქაული პერიოდის ჰომინიდებზე (შდრ – „სულთა კავშირი“).

პარალელი: ბუმენი და ჰოტენტოტი სხეულის აგებულებით ჰგავს გარეულ ცხოველს, ევროპელი – შინაურს: კვება, კულტურა, ცხოვრების წესი (ცვლის ანატომიური სტრუქტურის მაჩვენებლებს (ფრ. ბოასი).

პალეოანთროპს ფანტაზია არც ექნებოდა, რადგან ეს საგანთა დაკავშირებისა და გარდაქმნის უნარია. იგი მოთხოვნილებასა და მოქმედებას აიგივებდა. მისი ინსტინქტები საკვებისა და სექსის გარშემო ტრიალებდა.

მხოლოდ მუსტიეს ეპოქიდან იწყება მწირი ფანტაზირება, საშიში და იდუმალი საგნების წარმოსახვა ანუ აფექტების ფსიქიკიდან გამოძევება, რაც ჰალუცინაციურ და ფანტასტიკურ სურათებად წვებოდა ველურის გონებაში. ისინი განლაგდნენ ტოტემის – პირველწინაპრის გარშემო, რომელიც კვებისა და სექსის ინსტინქტიდან გამოვიდა (იხ. „ტოტემისტური წარმოდგენები“).

სწორედ მუსტიეს პერიოდში ყალიბდება ნეანდერტალელი ადამიანად. ხოლო ჩვენი წინაპრების მანამდელ ინსტინქტურ ქცევებს, მოქმედებას თუ შრომით საგნებს ზოგი ცხოველის თვისებად მიიჩნევს (მაგ., ბ. პორშენევი).

შდრ – მგელს დაჭრილი მგლისთვის საჭმელი მიაქვს; გიბონი მღერის; მაიმუნები მოძმის დაღუპვას გაბმული ყმულით – გლოვის ზარით აღნიშნავენ; ზოგჯერ ცხოველი ზრდის ბავშვს; დელფინებს სიამოვნებთ ადამიანებთან სიახლოვე; ძაღლი აღიქვამს პატრონის

ქცევას და ა.შ.

ამიტომ როცა ვსაუბრობთ ნეანდერტალელზე, ვგულისხმობთ მუსტიეს დროის პალეოანთროპს.

ცხოველური ბურანიდან გამოსვლის პროცესი გარემოს აღქმა და დანახვა იყო, რაც სასონარკვეთილებაში აგებდა ჰომინიდს და მუდმივი შიშები ნევროტიკად აქცევდა.

სხვადასხვა სახის აფექტებით, ნადირობით, ამეტყველებით, ტოტემ-ლმერთების წარმოდგენებითა და მათდამი მიძღვნილი სისხლიანი რიტუალებით, ტაბუირებით იგი ნევროტიკულ-ფსიქოზური მდგომარეობისაგან განთავისუფლდა. მაგრამ ეს იყო არა უკუქცევა, არამედ – ახალ, გონიერების სტადიაში გადასვლა.

შიში და აგრესია

შიშების როგორც გამონვევა, ისე შენელება უკავშირდება შინაგანი სეკრეციის ჯირკვლების აქტივობას, ჰორმონალურ დარღვევებს და პირიქით – მუდმივი შიში და ექსტრემული პირობები ცვლიან ჰუმორალურ სისტემას ანუ ისინი ერთმანეთზე არიან დამოკიდებული, როგორც საქანელას ორი ბოლო.

უძლიერესი შიშები და აფექტები გადაეცა პალეოანთროპსაც, რაც სიტუაციისა და გარემოს საპასუხო რეაქცია იყო.

ეს კი იწვევდა ცნობიერების ამოძრავებას, პირველყოფილი ბურანიდან გამოხედვას.

გავიხსენოთ ქრესტომათიული მაგალითი:

მაიმუნმა გალიიდან ბანანის მისაწვდენად ჯოხი აიღო მხოლოდ ხანგრძლივი წრიალის, ყმუილისა და წვალეების შემდეგ, ე. ი. სურვილმა და ტანჯვამ დაანახა ჯოხი, რომელიც თითქოს მისი ხელების გაგრძელება იყო.

ძლიერი შოკი, ნერვული სისტემის უეცარი შერყევა ზოგჯერ შეიძლება იქცეს პროგრესის საწყისად.

მაგ., ამასწინათ სერბ ნადია აკიმოვიჩის, რომელსაც გულის მწვავე დაავადება აწამებდა, მეხმა დაარტყა. ქალი გადარჩა, რადგან რეზინის ფეხსაცმელები ეცვა, გადარჩა და განიკურნა კიდევ.

მსგავს იშვიათ მოვლენებს ღვთის მსახურები უფლის სასწაულს მიანერდნენ.

ნელ-ნელა არქანთროპის ადგილს იკავებდა საშუალო სიმაღლის, მოკლეფეხება, მკვრივი, ძლიერი პალეოანთროპი – *Homo primigemnus*, რომელიც თანამოძმეებს გამოეყო 300.000 წლის წინათ (აღმოჩენის ადგილის მიხედვით ამ სახეობას უფრო ნეანდერტალელ ადამიანს უწოდებენ).

ისინი ბინადრობდნენ ჩინეთის, პალესტინის, საფრანგეთის, იუგოსლავიის, საბერძნეთის, ეთიოპიის, ზამბიის, სამხრეთ აფრიკის ტერიტორიაზე, ე. ი. მთელს იმჟამინდელ მსოფლიოში.

პალეოანთროპი აგრძელებდა არქანთროპის იმ შტოს, რომელმაც შინაგანი ტრანსფორმაციით ანუ ახლებური ინსტინქტების ჩამოყალიბებით შეძლო თავის გადაარჩენა.

დანარჩენი მოისპო ან დაკონსერვდა.

ამ თვალსაზრისით ნეანდერტალელი დიდად განსხვავდება მშვიდი და წყნარი გორილისაგან, შედარებით მღელვარე, მაგრამ მაინც უკონფლიქტო შიმპანზესაგან.

ალბათ ამგვარი სტაბილობა ხელს უშლიდა განვითარებას.

ნეანდერტალელი იარაღს იყენებდა თავდასხმისათვის. ხოლო მაიმუნი სწორედ ჩხუბის დროს გადააგდებს ხოლმე ხელკეტს და მეტოქეს ხელებითა და კბილებით სწვდება.

პალეოანთროპოლოგები შენიშნავენ, რომ ნეანდერტალელებს სჩვეოდათ ხშირი ალგზნება და გააფთრება, რაც იწვევდა სასტიკ შეტაკებებს, სისხლისღვრასა და ტრავმებს ჯოგის ნევრთა შორის (ა. პერშიცი, ა. მონგაიტი, ვ. ალექსეევი, პირველყოფილი საზოგადოების ისტორია, თბ., 1986, გვ. 93, 115-116).

აგრესიას იწვევს ჰორმონი ტესტოსტერონი („მამაკაცური ჰორმონი“), რაც მცირდება ასაკის მატებასთან ერთად. აგრესიას კი მივყევართ კონფლიქტამდე, რაც არის შიშის გადაღახვა.

ნეანდერტალელთა სადგომებზე ნაპოვნია უამრავი ტრავმირებული თავის ქალა, დამწვარი და გაპოხილი ძვლები, რაც მიგვითითებს, ერთი მხრივ – შიდა შეტაკებებზე, მეორე მხრივ – შიდა კანიბალობაზე.

ეს იყო იოლი გაღიზიანებისა და არაადექვატური აღქმის შედეგი, რადგან ნეანდერტალელ ადამიანს არ ჰქონდა ჩამოყალიბებული აგზნება-დამუხრუჭების მექანიზმი.

აგზნება სწრაფი იყო, დამუხრუჭება – ნელი, შიში კი – მუდმივი.

მაგ., შიში სისხლისადმი, რაც გადავიდა დეფლორაციული და მენსტრუალური სისხლის მიმართაც (შდრ – ქართული ურჩხული, რაც ეტიმოლოგიურად არის გაურეცხავი ანუ სისხლიანი, უწმინდური).

ამგვარი შიში სიკვდილსა და ტანჯვას უკავშირდებოდა, რადგან ხედავდნენ, რომ სისხლის დაღვრას მოსდევდა სიკვდილი როგორც ტომის, ისე ტომის ნევრებთან ან უცხოტომელებთან შეტაკებისას (შდრ – მეგრული „ღურა“ – სიკვდილი და ქართული „დაღვრა“, ე. ი. დასხმა, დაქცევა).

აზროვნების ჰალუცინაციური სისტემა

თანამედროვე ადამიანის ფანტაზია და აზროვნება ასოციაციებს ემყარება, რომლებიც თავისუფლად მოძრაობენ, მაგრამ ექცევიან გონის მიერ შექმნილ ჩარჩოში, მისი კონტროლიდან არ გამოდიან.

სიზმრის ალოგიკური სამყარო კი სავსებით შეთავსებადია ჯანმრთელ ცხოვრებასთან, რადგან მკვეთრად არის გამიჯნული ცხადი და სიზმრული ილუზია.

ხოლო ნეანდერტალელი და საერთოდ ველური შეიძლება შევადაროთ დღევანდელ ფსიქო-ნერვულ ავადმყოფს (კ. გ. იუნგი, ზ. ფროიდი), რომელსაც პერიოდულად შიში იპყრობს, აწვალებს დეპრესიები და ჰალუცინაციები, აწვალებს და ემორჩილება, ხანაც – ებრძვის; რეალობასა და სიზმარს ერთმანეთისაგან ვერ ჰყოფს; საგნებსა და მოვლენებს შორის ეჭვით ეძებს უხილავ კავშირებს, რომელთაც ძირითადად მიიჩნევს, რათა მათი მიგნებით განდევნოს მტანჯველი ლანდები.

ამას ვერ ახერხებს და ისევ შიში ეძალევა („შიშს დიდი თვალები აქვს“, – ამბობს ქართული ანდაზა), რასაც მოსდევს ხან უმნეობა და დათრგუნვა, ხანაც – ეიფორიული აგზნება, აგრესია ან მხეცური გააგება.

იგი შიშის წყაროდ მიიჩნევს კონკრეტულ სახეს (მაგ., ტერორისტი ბინ ლადენი), რომელიც არის ამღვრეული გონების მეტაფორული ხატი. მასთან დაპირისპირებას, გამკლავებას ანუ დარღვეული ჰარმონიის აღდგენას ახალი, ძლიერი ძალა სჭირდება.

ამიტომ ახდენს თავისუფალი ნეირონებით საკუთარი პერსონის ღმერთთან თუ ნაპოლეონთან იდენტიფიცირებას.

ეს არის იგივე გრძნობათანაკადში დაძირული და ცენზურის შესუსტებით თავჩენილი უძველესი დროის მფარველი ხატი – ტოტემი, პირველწინაპარი.

გონება დადის არქაულ პლასტიკამდე, რათა ახალშემოჭრილი მტკივნეული სახე განეიტრალებს ეიფორული დამხმარე ძალით.

უძლიერესი შიშები, აკვიატებული, მტანჯველი წარმოდგენები ააქტივებს ერთი ჯგუფის ნეირონების მუშაობას, რომლებიც ასეთ დატვირთვას ვერ უძლებენ და არასწორად ფუნქციონირებენ; ფსიქიკა იხლიჩება, აღქმა ირღვევა.

ამიტომაც, რომ ადამიანს ალიზიანებს ერთიდაიგივე, გაუთავებელი ხმაური, სიტყვები, მუსიკა და ესწრაფვის გადანაცვლებას საგნიდან საგანზე, ინფორმაციის გადანაწილებას, იცვლის განწყობილებასა და გრძნობებს, ელტვის სიახლეს, რადგან ნეირონები მაშინ ფუნქციონირებენ სრულყოფილად, როცა დატვირთვა, სიგნალები და იმპულსები პერიოდულად იცვლება.

ეს ერთი მხრივ. მაგრამ მეორე მხრივ ამგვარი დაწოლა ცვლის შინა-

განი სეკრეციის ჯირკვლების მუშაობას. ირღვევა ჰორმონების გამოყოფა, რაც სისხლთან ერთად მიეწოდება ტვინს.

ეს კი ზემოქმედებს სიგნალებისა და იმპულსების გაშიფრვაზე, ინსტინქტების აქტივობაზე.

ამიტომაც, რომ შიზოფრენიის გამომწვევ მიზეზად მიაჩნიათ ჰორმონ დოფამინის სიჭარბე, რაც წამლავს ცენტრალურ ნერვულ სისტემას.

ამის შედეგად კი ირღვევა აზროვნებისა და კულტურის მიერ წარმოქმნილი კონტროლი ინსტინქტებსა და ქცევაზე, ფიქრსა და მოქმედებაზე.

ხდება ადამიანის ატავისტური უკუქცევა.

იგი ბიოლოგიურად არ იცვლება, მაგრამ გონება იბინდება, თითქოს ნისლით იბურება და წყდება ლოგიკური კავშირები, საგნები ქიმერებს ემგვანება.

ადამიანი თითქოს საზარელ სიზმარს ხედავს, ფანტასტიკურ ლანდებს და თავად არაფერი შეუძლია, ემორჩილება უცნაური სურათების მდინარებას.

ასეთი უნდა ყოფილიყო პალეოანთროპის ფსიქიკაც, რომელიც ფსიქო-ნერვული ავადმყოფის მსგავსად ნიუანსებზე, ოდნავ ცვლილებებზე აგრესიულად რეაგირებდა.

ეს თვისება შერჩა ველურ *Homo sapiens*-საც.

ველურის სიტყვას აკლია ლოგიკა. ამიტომ ზოგი მას მისტიკურსა და პრა-ლოგიკურს უწოდებს (მაგ., ლევი-ბრიული): იგი ენდობა რწმენას, ხასიათი გაუნონანსორებელი აქვს, ემორჩილება იმპულსებსა და ემოციებს, სწრაფად მოქმედებს, ლაპარაკი მალე ღლის, როგორც კი ძაბავს აზრსა და მეხსიერებას; თავს ვერ იკავებს, რადგან არ იცის ეს როდისაა საჭირო; ემორჩილება ვნებათა ღელვას; ხელის მოცარვას ან წარმატებას უკავშირებს მაგიას, ზებუნებრივ ძალას; წვრილმანებს არსებითად მიიჩნევს, რადგან პოულობს ფარულ, იდუმალ კავშირებს, მათი მეშვეობით აკეთებს უეცარ დასკვნას.

ფსიქო-ნერვული ავადმყოფის მსგავსად ველურის აზროვნებას, ქცევასა და მოქმედებას ეჭვი და შიში განაგებს.

ეჭვი და შიში იწვევს სინამდვილის დეფორმირებულ აღქმას, რის გამოც ველურის თვალთ დახახულ რეალობის სურათებს, წარმოდგენებს, აზრებს, ქცევასა და მოქმედებას არაადექვატურად მივიჩნევთ.

გავიხსენოთ ზოგი მათგანი:

კაცი რომ სენით მოკვდებოდა, დამნაშავეს ეძებდნენ, ეძებდნენ ჯადოსანს, რათა სამაგიერო გადაეხადათ. თითქოს მაგი (ჯადოსანი) სიკვდილს იწვევდა სიბერიითა და ჭრილობით. ამიტომ იგი უნდა დასჯილიყო; დამნაშავედ მიჩნეულს სანამლავს გადააყლაპებდნენ, თუ გადარჩებოდა – მართალი იქნებოდა; იროკეზებს სჯეროდათ, კაცი

იმიტომ კვდება, რომ სურვილს ვერ ისრულებსო; ერთგან სიკვდილს სიზმარს აბრალებდნენ, ნაცნობს, რომელმაც გათვალა.

ველურს ხილული სურათი არ აკმაყოფილებს. იგი ეძებს ფარულ მიზეზს, რათა იგი მოსპოს. მაგ., მკვლელს ეძებდნენ სისხლის ნაკადის მიმართულებით: თუ მოკლედ იყო დაღვრილი, დამნაშავე ახლო უნდა ყოფილიყო, თუ გრძლად იყო დაღვრილი – სხვა ტომში უნდა ეძებნათ და უცხო ტომს თავს დასხმოდნენ;

მზის ან მთვარის დაბნელება სიკვდილის ან ომის ნიშნად მიაჩნდათ; ჩინეთში ეგონათ, რომ საგანთა სულები ერთმანეთს ეჯახება და ეს ინვევს უბედურებას.

ინდიელებს სჯეროდათ, რომ თევზებიც ისე ცხოვრობენ, როგორც ადამიანები, რომ მათაც აქვთ თავიანთი დასახლებანი და გზები წყალქვეშ; ფიჯიში ჩრდილზე დაბიჯებას სიკვდილი მოჰყვებოდა; ასევე თვლიდნენ ჩრდილოეთ აფრიკაში; ამერიკის ჩიროკის ტომში თუ კაცს სიზმარში გველი უკბენდა, ისე უნდა მოქცეულიყო, როგორც ნამდვილად გველნაკბენი; მალაიზიის ერთ ტომში ნიანგი თავიანთი ნათესავი ეგონათ, რადგან ნიანგმა ერთი მათგანი სიზმარში წყლიდან ნაპირზე უვნებლად გამოიყვანა; ახალ გვინეაში ხელმოცარული კაცი ნადირობიდან რომ ბრუნდება, ფიქრობს როგორ იპოვოს ის კაცი, ვინც მის იარაღს ჯადოთი ძალა წაართვა. ამ დროს კლავს მას, ვინც გზაზე შეხვდება; აცტეკების წარმოდგენით, მაგიური თვისება აქვს შეწირული კაცის არა მხოლოდ სისხლს, გულს, თირკმელს ან თვალებს, არამედ – ექსკრემენტებსაც კი...

ანთროპოლოგებმა გამოიკვლიეს თუ რა უნდა ყოფილიყო ასეთი ემოციური თუ ამღვრეული ცნობიერების მიზეზი.

ი. როგინსკიმ კლინიკური თვალსაზრისით შეისწავლა შუბლის ნაწილის ტრავმები, რაც არღვევს ცნობიერებას. ეს იმიტომ, რომ აქ ხდება ასოციაციური აზრების კოორდინირება.

ტვინის მოცულობის ზრდაც ასევე არყევდა თავის ქალას და ცვლიდა მის პროპორციებს (მაგ., სიმაღლის მატება და შუბლის ძვლის გასწორება), შესაბამისად – ცნობიერების დინამიკას.

ამიტომ თვლიან, რომ პროგრესი მოჰქონდა არა ტვინის მოცულობის ზრდას, არამედ – ამ ნაწილის ცვალებადობას.

პალეოანთროპი კი იდგა ცხოველსა და თანამედროვე ადამიანს შორის: მეტი იყო მხეცსა და ნადირზე. მაგრამ, ცხადია, თანამედროვე მოქალაქეს ჩამორჩებოდა.

მისი მღელვარე, მშფოთვარე ფსიქიკა კი უნდა ყოფილიყო გარემოს შეცნობით შეძრწუნების შედეგი (ე. კასირერი), რაც ცვლიდა მიამიტური აზრების კოორდინირებას (შდრ – ზოგი უცნაური ფაქტი: ქამელეონი სიკვდილისას ალისფერი ხდება; ფლორიდის ობობას

ზურგზე გამოსახული აქვს მკაცრი კაცის სახე ფართო; იაპონური ცხრაფება კიბორჩხალა თავის ჯავშანზე სამურაის პორტრეტს ატარებს; ერთ-ერთი თევზი – არიუს პრუუსი ჯვარცმულ ქრისტეს ფორმას იმეორებს...).

ამას კი მოსდევდა ცხოველურად დალაგებული გონების არევა, არევის – განრისხება და გაცოფება, რაც არ სჩვევია, ვთქვათ, გორილას, რომელიც სავსებით მშვიდი და წყნარი პრიმატია, თუმცა წონით და ფიზიკური ძალით სამჯერ აღემატება თანამედროვე ადამიანს.

ამგვარი ამღვრევა იყო ფსიქიკის დანმენდის წინაპირობაც, რაც ცვლიდა ტვინის სტრუქტურას, ფიზიონომიას, სხეულის აგებულებას, სახის ნაკვეთებს თუ ხელების ელასტიკას, ფიქრისა და მოქმედების შეთანხმებას.

ცხოველური თვალსაზრისით – ეს იყო გადაგვარება.

პალეოანთროპი დასცილდა და აღემატა მოძმეებს.

ამიტომ არის თანამედროვე ადამიანის ასოციაციური აზროვნების არქეტიპი ჰალუცინაციური სისტემა, რომელიც არაცნობიერში ჩაიძირა და ფიქრის ენად შემოგვრჩა, ან დღეს ვლინდება სიზმარში, გაშმაგებისა და მასობრივი ფსიქოზის ჟამს, შემოქმედებაში. (უფრო ვრცლად იხ. „შემოქმედი და სულის არქაიკა“ ნიგნში – „მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა“).

ამგვარი ჰალუცინაციური წარმოსახვა მითოსში ფანტასტიკურ პერსონაჟებად და მოქმედებად იქცა. მაგ., ზევსმა დაამარცხა ასთავიანი ცეცხლმფრქვეველი გველეშაპი და ეტნას მთა დაამხო თავზე. დროდადრო ურჩხული (ტიფონი) ამოძრავდებოდა და ქვესკნელიდან ცეცხლის ნაკადს, ქვებსა და კვამლს ამოისროდა.

ასე ხსნიდნენ ვულკანის დამანგრეველ მოქმედებას.

ჰალუცინაციებს წარმოქმნის როგორც არასწორი აღქმა და ამის შედეგად გაჩენილი მძაფრი გრძნობები (მაგ., შიშები), ისე პირიქით. ამიტომ მუდამ იცვლება, თუმცა ტრიალებს ერთი ძირითადი სახის გარშემო. მათაც აქვთ ასოციაციური, უფრო ზუსტად – სიმბოლური კავშირები, რაც აგებულია შემთხვევით სუბიექტურ მინიშნებებზე.

კ. გ. იუნგს მოაქვს ერთი ღვთისმეტყველის ნათქვამი, მოსეს რომ ზეციდან უფლის ხმა ესმოდა, ეს იყო მხოლოდ ჰალუცინაცია, რომელიც მას სტანჯავდა (K. G. Jung, *Архетип и символ*, М., 1991, გვ. 44).

ჰალუცინაციურ სახეთნაკადს მითებში ჰყოფდა ბინარული ოპოზიციური სისტემა (მაგ., ნათელი – ბნელი, ახალი – ძველი, ახლობელი – შორეული, ზედა – ქვედა, მშრალი – სველი, მარცხენა – მარჯვენა, მხდალი – გულადი), არა შუალედური ტონები და ფერები.

ცნობიერების გამკვეთრების კვალდაკვალ ჰალუცინაციური წარმოსახვები განლაგდნენ პირველწინაპრის – ტოტემის გარშემო, დატოვეს ფსიქიკა და აკრძალვათა სისტემად გადანაწილდნენ, ე. ი. შინაგა-

ნი დაძაბულობა და ღელვა საგნებად გარდაისახა. შემდეგ კი ტოტემის ადგილი ღმერთმა დაიკავა.

ჰალუცინაციური აზროვნება გაგრძელდა და დაკონკრეტდა მი-თებსა, მისტიკურებსა და რიტუალებში. ეს იყო მისტიკური დანთქმა არაცნობიერი ფსიქიკის ტალღებში და ინტუიციური წვდომა, რომლის სიმბოლურ-მეტაფორული ფორმები და სახეები ახსნილია კ. ლევი-სტროსის გამოკვლევებში.

მუსტიეს ეპოქა – კულტურის დასაბამი

მუსტიეს ეპოქის ნეანდერტალელი ფართოდ იყენებდა ცეცხლს, ამზადებდა შრომისა და ბრძოლის ქვისა და ხის იარაღებს, ნადირობდა კოლექტიურად მსხვილფეხა ცხოველებსა და ნადირებზე (ირემი, სპილო, დათვი, მამონტი, ტახი), ატარებდა ტყავის ტანსაცმელს, თავს აფარებდა არა მხოლოდ მღვიმეს, არამედ – დიდი ხის ტანის გარშემო აკეთებდა ქოხის მსგავს გადახურულ თავშესაფარს ან ვრცელ მიწურს, მარხავდა მიცვალებულს.

მუსტიეს ეპოქა, რომელიც დაიწყო 100.000 წლის წინათ და გაგრძელდა მთელი 60.000 წელი, ადამიანის ცნობიერებისა და აზროვნებისათვის გადამწყვეტი პერიოდი.

ამ დროს იზღუდება კანიბალიზმი, ისახება რელიგიური წარმოდგენები, ხელოვნების საწყისები, ტოტემი და ტაბუ, ეგზოგამია, მონოგამია და მატრიარქატი, გვარ-ტომი და ტომი ანუ ის ნიშან-თვისებანი, რაც თანამედროვე კულტურის სათავე აღმოჩნდა.

ნეანდერტალელებს შორისაც გამოიყო ის შტო, რომელმაც უფრო ეფექტურად დახვეწა ინსტინქტების მექანიზმი და ნათლად დაინახა სამყაროს სურათი (დღეს უფრო ვარაუდობენ, რომ ისინი გადაშენდნენ).

ადამიანის ევოლუცია ბიძგებისა და სპირალური ხაზებისაგან შედგება. ძლიერი გადარჩა, სუსტი დაიღუპა, ძლიერი არა ფიზიკურად, არამედ გარემოსთან შემგუებელი ინსტინქტებით, გამძლეობით.

მკაცრი ბუნებრივი პირობები (მაგ., გამყინვარება), სისხლიანი შეტაკებანი, ხშირი გადაადგილება ან მუდმივი შიმშილი იწვევდა შიშსა და დეპრესიას, რასაც მოსდევდა რეგრესი. მაგრამ შემდეგ, მათი გადალახვის წყალობით, პროგრესად იქცეოდა, რადგან ორგანიზმი გამოიმუშავებდა შემგუებელ ინსტინქტებს და რომელი შტო თუ კლანი შესძლებდა ამას, მას ჰქონდა მომავალი.

ეს იყო სტიქიური გადარჩევა, რამაც დაასრულა რამაპითეკის შთამომავალთა სრულქმნა. ეს კი მოხდა 40.000 წლის წინათ. მას შემდეგ Homo sapiens–ს ბიოლოგიურად არც რეგრესი, არც პროგრესი არ განუცდია.

რეგრესი და პროგრესი კულტურაში გადავიდა, სულიერ სფეროში გამოვლინდა.

3. აფექტები და სიტყვა–საგნები

ველური თითქოს დანისლული მინიდან ხედავდა ქვეყანას. საგნებიც ბუნდოვანი, არამყარი და სიზმარეული იყო.

ცნობიერების გამკვეთრება კი ფანტავდა ცხოველურ ბურანს.

ეს პროცესი მტკივნეული იყო, როცა გონება აღიქვამდა სულებით ავსილ ქვეყანას. ამ სულებს საგნობრივი სახე და ფორმა ჰქონდათ – ეს იყო ქვა, ხე, ხორცი, წყალი, თოვლი, წვიმა, ყინული, მთა, ცა, მზე, მთვარე; როცა ფიქრმა განყო საგნები ერთმანეთისაგან, გამოაცალკევა და განასხვავა – ძალით, ზომით, ფერით, მოცულობით.

ისინი უსახო საშიშ ძალას შეიცავდნენ, რომელთა შეხება აკრძალულია (შდრ: ლათინურად anima სულს ნიშნავს, ხოლო animal – ცხოველს).

დემოკრიტი (ძვ. წ. V ს.) ფიქრობდა, რომ საგნები ასხივებენ სახეებს, რომლებიც იპყრობენ გარემომცველ ჰაერს, ასე შედიან აღმქმელის სულში და ასე აღიბეჭდებიან.

მიაჩნიათ, რომ ეს უძველესი დროის რწმენა უნდა ყოფილიყო.

ალბათ მაშინ, ცხოველთა მსგავსად, ადამიანიც ვერ არჩევდა ფერებს. ფერი საგნის ელექტრომაგნიტური ტალღებია, რომელთა რხევა და სიგრძე აირეკლება თვალის ბადურაზე და გადაეცემა მხედველობის ცენტრს კეფის ნაწილში.

ალბათ არქანთროპსა და აშელის ეპოქის ნეანდერტალელს ეს მექანიზმი არც ჰქონდათ გამოკვეთილი და ამიტომ ქვეყანას ერთ, რუხ ფერში ხედავდნენ. მაგრამ თანდათან საგნები ფერად სხივებს იძენდნენ და სამყარო მრავალფერად ელავდა და ციმციმებდა. ეს კი მომეტებულად აღიზიანებდა ხედვის რეცეპტორებს და აძლიერებდა აღქმას.

თანამედროვე ანთროპოიდი ისევე აღიქვამს ფერებს, როგორც ადამიანი.

საგნის აფექტური შთაბეჭდვა

საგანთა ფერადი აღქმა, წარმოდგენაში შთაბეჭდვა და სახელდება ერთდროული პროცესი უნდა ყოფილიყო.

ველური ხედავდა, რომ ქვა და ლოდი კლავდა ცხოველს, რომლის ხორცს ჭამდა, ხე იფარავდა და საზრდოს იძლეოდა, ე. ი. მათდამი ჰქონდა კმაყოფილების განცდა.

დედამიწა ტყეებით იყო დაფარული. ტყე ცხოველებს ვერ იტევდა, წყალი – თევზებს, ცა – ფრინველებს.

ამ მოვლვარე ფერებით დაბურულ სამყაროში ჯერ ზეცასა და ვარსკვლავებს ჰომინიდი ვერ ხედავდა.

იგი პირველ რიგში ქვებსა და ხეებს აწყდებოდა, რომელთა თაყვანისცემა მთელ მსოფლიოში გავრცელდა (შდრ – რუსთაველი: „შიში შეიქს სიყვარულსა“).

საგნები – ქვა, კლდე, ხე, ნადირი, ღრუბელი, ბუნების მოვლენები – მეხი, ელვა, ჭექა, ქუხილი, ხანძარი, ზვავი, წყალდიდობა ადამიანს სიკვდილით ემუქრებოდა. თვითონ ვერაფერს აკლებდა. ამიტომ უნდა განრიდებოდა, ან შესჩვეოდა, მისი გული მოეგო, მფარველად დაესახა (შდრ. გველის კულტი).

არქანთროპისა თუ ნეანდერტალელისათვის შიშის, თაყვანის, მორჩილების საგანი იყო ქვა, რომელიც მის თვალწინ მაგიურად სახეს იცვლიდა. იგი იყო კენჭი, ლოდი, კლდე, ნამსხვრევი, ხელცუული, რომელიც შემდეგ იქცა მენჰირად, ფალოსის გამოსახულებად, კაცის ქანდაკებად, პირამიდად, ტაძრად, სანადირო იარაღად.

ასევე მნიშვნელობა უნდა ჰქონოდა მხეცებთან თუ მოძმებთან შეტაკებებს, აღმომხდარ მშფოთვარ სიგნალებსა და ბრძანებებს, რიტუალური კაცთმწიროვის ექსტაზს, სექსუალური ლტოლვის სიმბაგეს, ე. ი. დიონისურ სტიქიას.

ასევე ხდება ცხოველთა სამყაროში, რომელთა ბგერითი სიგნალები აფექტების გამოხატვაა. ბგერითი სიგნალების დიაპაზონი შეზღუდულია. გარდა ამისა, ცხოველთა ბგერების ნიუანსების აღქმა ადამიანის სმენას არ შეუძლია. ეს დაახლოებით იგივეა, როცა გვესმის უცხო ენაზე საუბარი, მაგრამ ბგერებს ვერ ვარკვევთ და გვეჩვენება, რომ ერთიდაიგივე სიგნალები უაზროდ მეორდება.

პალეონთროპი თუ ველური თაყვანის სცემდა საგანს, რომელიც გამოარჩია და მისდამი გამოხატა აფექტური დამოკიდებულება (შიში, ძრწოლა, მორჩილება, აღტაცება...), რაც ბგერით სიგნალებად აღმოთქვა, ფილტვებით, გულით, სისხლით.

ამიტომ სიტყვას გამოჰყვა აფექტების ექსპრესია.

შდრ – გერმანული *der Geist* არის როგორც სული, ისე აჩრდილი, მოჩვენება. მისი ძირები ძველსკანდინავიურში, ძველგერმანულსა, გოთურსა, ანგლო-საქსურსა და თანამედროვე ინგლისურში უკავშირდება გაშმაგებას, ე. ი. აფექტებს.

ველური ყოველ საგანში სულს ხედავდა. ხოლო სიტყვა იყო ამ სულის აჩრდილი, ანარეკლი, აფექტების პერსონიფიცირება.

საკომუნიკაციო ფუნქცია სიტყვას დახვეწის, ურთიერთობის პროცესში უნდა შეეძინა. კომუნიკაცია უკვე გონების სფეროა, ხოლო აფექტები და ექსპრესია – გრძნობითი სამყაროსი, რომელსაც ინსტინქტები წარმართავენ.

ამდენად არის სიტყვა ბგერით სიგნალებში გადასული მოქმედება ან მოქმედების სურვილი. ამიტომ ორატორს ან პოლიტიკოსს იმდენად აზრის გადაცემა არ აინტერესებს, რამდენადაც – აფექტების აღძვრა, მასების აგზნება და სამოქმედოდ გამზადება (შდრ – ადოლფ ჰიტლერი).

ნადირი სავსებით გულგრილია ნეიტრალური საგნების მიმართ. მას არ აინტერესებს ხე, ბალახი ან ბილიკი, ქვა ან კლდე, ტაძარი ან ცისარტყელა, ოქრო ან ვერცხლი.

თუ არ შია, არც შველს გაეკიდება.

მაგრამ ადამიანს უფროთხის და შიშის გამო თავს ესხმის.

ინსტინქტურად გრძნობს, რომ კაცი მისი მტერია და სიკვდილს უქადის. შიშის ძლევა კი არის თავდასხმა, მისგან განმუხტვა.

პითეკანთროპის თუ არქანთროპის ბგერითი სიგნალები აფექტური გრძნობებით ხშიანდებოდა. მათ შეადგინეს პირველადი აუცილებელი, პროტო-სიტყვების ვინრო წრე.

ამ წრეში შემოდიოდა ის საგნები, რაც დაუკავშირდა სიკვდილს, სისხლს, სექსს და აღმოითქვა უაღრესი სასონარკვეთით ან აღტკინებით.

ვერაზინ იტყვის, რომელი ჯოგისა ან მისი წვერისათვის რა საგანი იძლეოდა განცვიფრებას ან ძრწოლას, რას როგორ შეხედა და შთაებეჭდა წარმოდგენაში.

ძველ ბერძნულ ენაში სიტყვათა ძირითადი, უძველესი ფენა არის ღმერთების, გაღმერთებული ბუნების მოვლენების, მცენარეების, ცხოველების, ასტრალური საგნების, გმირების, დემონების, ტიტანების, ნიმფების სახელები. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ყოველი საგანი აღიქმებოდა როგორც ფეტიში და ანიმა, ჩვენი ენით რომ ვთქვათ.

ასევე უნდა მომხდარიყო სხვა ენებში. მაგ., ბაბილონში ითვლიდნენ 2.500-ზე მეტი ღმერთის სახელს, ხეტებს ათასზე მეტი ღმერთი ჰყავდათ.

ნეანდერტალელის მდულარე ფსიქიკის განმუხტვა მოხდა ამგვარი ამეტყველებით, როცა გარემო აღიქვა როგორც გრძნეული, უჩვეულო, საშიში საგნებით აღსავსე სამყარო და მათ დაემორჩილა.

ბავშვს მეტად, მოზრდილს კი ნაკლებად აქვს შიში ღამისადმი ანუ ბუნდოვანი, გაურკვეველი, ბნელი სამყაროს მიმართ, რაც არის არქაული ჟამის მოლანდება.

ამგვარ შიშთან თამაში ესთეტიზმის ნაწილად აქციეს და პოეტებმა ღამის კულტად დაამკვიდრეს ლიტერატურაში (შდრ – გალაკტიონის „მე და ღამე“, „მთანმინდის მთვარე“).

ბავშვის ამეტყველება და მეხსიერება

მსოფლიოში 5.000–მდე სხვადასხვა დონის ენაა. მათ მეტნაკლებად განსხვავებული გრამატიკა აქვთ. მაგრამ აზროვნების სტრუქტურა და ანატომიურ–ფიზიოლოგიური სისტემა ყველა რასისათვის ერთიანია.

მეტყველება არ არის თანდაყოფილი თვისება, არამედ შექმნილი ენობრივ წრეში, მაგრამ – აუცილებლად ცნობიერების გამოკვეთის პერიოდში.

ამიტომ ბავშვი, რომელიც ცხოველებთან გაიზარდა (მაგ., მგლებთან), შემდეგ ლაპარაკს ვერ ეუფლება. სამაგიეროდ ოთხზე დადის, უძლიერდება ყნოსვა და სმენა, ემგვანება თავის აღმზრდელებს: მაგ., მაიმუნის შვილობილი ხიდან ხეზე მარჯვედ დახტის.

ეს კი იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ არქაულ ხანაში ერთდროული პროცესი იქნებოდა გონების განათება და სიტყვათხზვა, საგნის ძალით გაოგნება.

ჩვილი სამყაროს ევლინება ყვირილითა და ტირილით. ეს არის გარემოსთან პირველი კონტაქტი. შემდეგაც მოთხოვნებს გამოხატავს ყვირილითა და ტირილით, დაჟინებით. ერთმანეთს ენაცვლება თხოვნა, აკრძალვა, ბრძანება, შიში და აღტაცება, ე. ი. აფექტები.

როცა ბავშვი ენას იდგამს, სიტყვებს სწორად ვერ გამოთქვამს, იგონებს ახალ სახელებს, ბგერებს ვერ გამოკვეთს და როგორც ენის რეფორმატორი, არღვევს ნორმებს, ფანტაზირებს უცხო და უცნაური ასოციაციებით (კ. ჩუკოვსკი).

აქაც კომუნიკაციას წინ უსწრებს ექსპრესია, სიტყვის ემოციური მნიშვნელობა, რადგან ბავშვისათვის არ არსებობს სიტყვა: იგი ხედავს და გრძნობს საგანს, მისდამი ავლენს თავის აფექტურ დამოკიდებულებას – ემოციებს, ეპოტინება ან იცილებს, უცინის ან აგდებას.

ბავშვის ლულულს ან სიბრაზეს ჩვენ ვერ ვიგებთ. მაგრამ თავად ბავშვმა იცის რა უნდა, ე. ი. გამოთქმას წინ უსწრებს აზრი, გამოთქმის მოთხოვნილება.

ბავშვი მეტყველებას უფრო იოლად და სწრაფად ითვისებს, ვიდრე ზრდასრული – უცხო ენას, რომლის არამშობლიურობის კვალი მას ბოლომდე მიჰყვება.

ენის ამოდგმისათვის არა აქვს მნიშვნელობა ეს ენა ბიოლოგიურ დედას ეკუთვნის თუ მამას. იგი მშობლიურად აღიქვამს იმ სიტყვებს, რომელთა წრეშიც აღმოთქვამს პირველბგერებს.

როგორც მაშინ მოიმართება საარტიკულაციო ბაზისი, ისეთი ხმის ტემბრი, ტემპი, აქცენტი და ინტონაცია გასდევს სიცოცხლის ბოლომდე.

აფექტებს ჩვილი გამოხატავს ღიმილით, ტირილით, ხელების ქნევით, გაურკვეველი ბგერებით, რომელთაც სმენითი აღქმით და მიზამ-

ვით ანანევრებს და მათში ბურუსიდან გამომკრთალ საგანს ახვევს.

დედის მუცელში ადამიანისა და შიმპანზეს ნაყოფთა ერთმანეთისაგან გარჩევა შეუძლებელია, იმდენად დიდია მსგავსება.

ასევე იმეორებს ბავშვის ამეტყველების პროცესი შეკუმშულ დროში ენის ქმნადობის ინსტინქტურ სტადიას, უძველეს ხანას.

გამართულ მეტყველებას ბავშვი საკმაოდ დიდ დროს ანდომებს, ვიდრე ენის ადგმას. ეს კი იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ ჩვენს წინაპარსაც მრავალი საუკუნე დასჭირდა, ვიდრე ენობრივ კონსტრუქციებს გამოიმუშავებდა და მეტყველებას ავტომატიზმამდე დაიყვანდა.

ბავშვის მეხსიერება იწყება საგანთა სახელდებით. ვიდრე იგი ინსტინქტურად გამოსცემს ხმებს და ისვრის ნაწყვეტ–ნაწყვეტ სიტყვებს – ვერაფერს იხსომებს.

ამდენად – ერთდროულად ყალიბდება მეტყველება და მეხსიერება.

ჩვენს წინაპარსაც მას შემდეგ გაუჩნდა დახსომების უნარი, რაც საგნები ბგერებში მოაქცია. მეხსიერების გარეშე კი არ არსებობს ფანტაზია.

ბგერითი სიგნალები და საარტიკულაციო ბაზისი

აფექტური სიტყვა–საგნები კი ივსებოდა და იხვეწებოდა ყოფითი ხმაურების (ვ. ბუნაკი), ნადირთან თუ ურთიერთშეტაკებების პროცესში.

საგნისადმი დამოკიდებულება სიტყვად სახელდებით გამოიხატა – შიში და სიყვარული, ლოიალობა და მრისხანება, ძრწოლა და აღტაცება.

თაყვანს მიაგებდნენ ბგერებად გამოტანილ საგნის სულს. მათ ადამიანი ისეთივე შიშით დაემორჩილა, როგორც ფსიქო–ნერვული ავადმყოფი აკვიატებულ წარმოდგენებს, ამ წარმოდგენათა ხატს.

მაგრამ სიტყვა რომ გაჩენილიყო, სიტყვები რომ დალაგებულიყო, ჰომინიდს უნდა ჩამოყალიბებოდა საარტიკულაციო ბაზისი.

ბგერით სიგნალებს გამოსცემენ თევზები და წყლის სხვა ბინადარნი, ფრინველები, მწერები; ჰყეფს და იღრინება ძაღლი, ბლავის და კუნტრუშებს საქონელი, დვრინავს ლომი, ჭიკჭიკებს მერცხალი, ღრუტუნებს ღორი, ყროყინებს კამეჩი...

ეს სიგნალები გამოხატავენ საფრთხეს, გაფრთხილებას, სექსუალურ ლტოლვას, შიშს, კმაყოფილებას, საკვებზე მიპატიუებას, მსხვერპლზე თავდასხმას, გამოხატავენ განსხვავებული ტემბრითა და ტონალობით.

შიმპანზეს აქვს 25–30 გამოკვეთილი ბგერითი სიგნალი, ისევე როგორც პავიანს.

მაგრამ ისინი ბგერებში საგანს ვერ ხედავენ, სიტყვად ვერ კონავენ, მხოლოდ მიმართებასა და დამოკიდებულებას ავლენენ, რაც ემოციების სფეროა.

მათ არა აქვთ შეუცნობი ძალის განცდა – შიში და ინსტინქტური ლტოლვები ფსიქიკიდან საგნებად არ გამოაქვთ, ისე ემორჩილებიან.

საამისო ფუნქცია მათ ტვინს არ გააჩნია, რადგან არ აქვთ ენის გენი.

რომც გააჩნდეთ, უნდა ჩამოუყალიბდეთ საწარმოთქმო ორგანოები, რომლებიც ფილტვებიდან ამოჭრილ ჰაერნაკადს ბგერებად დაანაწევრებენ და შემდეგ საგნის გარშემო შეკრავენ.

აფექტები – შიში და მრისხანება, ალტკინება და განცვიფრება ქმნიდა გამოთქმის მოთხოვნილებას, რასაც ფილტვებიდან ამომსკდარი ჰაერნაკადი ყელს, ხორხს, კბილებს, პირის ღრუს, ენას, ცხვირს, ბაგეებს კვეთდა საწარმოთქმო ორგანოებად (ე. კასირერი, ა. ლეონტიევი, ვ. ალექსეევი).

აფექტური გრძნობები ხშირადებოდა შეტაკებისას, როგორც კვილი და ღმუილი, მონადირეთა სიხარულის ყიჟინა, მომაკვდავის გმინვა თუ ვნების ალტკინება.

შესაბამისად ჩნდებოდა ხახისმიერი, ხორხისმიერი, სასისმიერი, კბილისმიერი, ცხვირისმიერი ბგერები, რაც ყველა ენაში განსხვავებულად ხმიანებს.

მათ აწესრიგებდა, ერთმანეთისაგან განარჩევდა ბრძოლისა და შრომის პროცესი, თამაში თუ ვნებათა ღელვა, რაც იწვევდა გამომსახველობით, ცეკვის მსგავს მოძრაობას.

ფუტკრები ცეკვით, ცეკვის სიჩქარითა და ფიგურებით აჩვენებენ მანძილსა და მიმართულებას საკვებისაკენ (კ. ფრიში).

ამგვარ მოძრაობათა კომუნიკაცია შეიძლება მხოლოდ დღის სინათლეზე და გამორიცხავს დიალოგს, რაც აუცილებელია მეტყველებისათვის.

მაგრამ შესტ-მიმიკა, რაც ნ. მარს ენის საწყისად მიაჩნდა, როგორც ნადირობისათვის აუცილებელი კომუნიკაცია, უნდა არსებულებოდა იგი გავრცელებული ყოფილა ამერიკის, აფრიკის, ავსტრალიის ტომებში, როგორც ადასტურებს არაერთი ანთროპოლოგი. ისინი ფლობდნენ როგორც ვერბალურ, ისე შესტების ენას.

შესტ-მიმიკას, ბგერით სიგნალებთან ერთად, აქტიურად იყენებენ ადამიანის მაგვარი მაიმუნები. მას იყენებს თანამედროვე ადამიანიც ეგზალტირების ჟამს, როცა უნდა სიტყვას მეტი დამაჯერებლობა შემატოს, ან როცა მოსაუბრეს, ვთქვათ, უცხოელს, ვერ აგებინებს.

ეს ერთი მხრივ. მეორე მხრივ – სმენითი ანალიზატორიც უნდა დახვეწილიყო და შესძლებოდა ბგერითი ნიუანსების ცვალებადობათა აღქმა და გარჩევა (ე.ნ. ვერნიკეს ცენტრი).

მაგ., ბახის თუ ბეთჰოვენის მუსიკა სრულად მოქმედებს მელომანზე. მაგრამ ვერ შესძრავს მუსიკისაგან შორს მდგომს. ხოლო შიმპანზეს ან გორილას სმენისათვის მხოლოდ ბგერათჩხარუნია.

ენის გენი და ბროკას ცენტრი

დროთა მანძილზე ჩამოყალიბდა ენის გენიც (FOXP2), რაც ტვინში ქმნიდა ე. ნ. ბროკას ცენტრს. ეს კი წარმართავდა მეტყველებას, აჩენდა მეტყველების უნარს, რაც განურჩეველია რომელიმე კონკრეტული ენისადმი.

გორილასა და შიმპანზეს სახმო აპარატი ვარგისია სიტყვების გამოსათქმელად. მაგრამ არ გააჩნიათ ბროკას ცენტრი. მათი სიგნალები – ეს არის მხოლოდ ემოციების გამომხატველი ბგერითი რეაქცია.

ანთროპოლოგების აზრით, ნეანდერტალელს უკვე ჰქონდა პროტო-ენა, მეტყველების ნაწყვეტ-ნაწყვეტი, ტელეგრაფული სტილი, შეეძლოთ ერთმანეთთან სიტყვით დაკავშირება.

ასეთ დროს პოლისემია ბუნებრივი მოვლენა იყო: ერთი სიტყვა მრავალ მსგავს საგანს ერქვა, ხედვით აღქმას საგნები ბუნდოვანების ნისლიდან გამოჰყავდა და ბგერითი სიგნალებით იმახსოვრებდა. მაგრამ თვით ეს ბგერები ვერ იქნებოდა გამოკვეთილი. ეს კი ალბათ იწვევდა ერთი სიტყვის უამრავ ვარიაციას. მაგ., უცხო ენაზე მოლაპარაკე იშვიათად თუ იცილებს მშობლიური ენის აქცენტს, რის გამოც მის მეტყველებას გარკვეული დისონანსი შეაქვს კომუნიკაციაში.

დღესაც ადამიანი ბგერებს გამოთქვამს მეტ-ნაკლები განსხვავებით, რასაც იწვევს საარტიკულაციო ბაზისი და აზრისა ან საგნისადმი დამოკიდებულება, ემოციური პოზიცია.

არათუ ენებში, ერთი ენის დიალექტთა ფარგლებშიც კი იცვლება ბგერების მოდულაცია. ეს მყისვე იგრძნობა, როგორც კი მშობლიური ენის ან დიალექტის სივრცეში შემოდის სხვა ენაზე ან დიალექტზე მეტყველის ინტონაციები.

უფრო მეტიც – ყოველი ჩვენგანის წარმოთქმულ სიტყვას აქვს ინდივიდუალური ვიბრაცია. მაგრამ სმენა არჩევს განსხვავებათა დონეს – ეს არის იდიოლექტური, დიალექტური თუ ენობრივი, უცხო თუ მშობლიური.

პროტო-ენები

თავდაპირველად უნდა გაჩენილიყო ერთმარცვლიანი, მარტივი შედგენილობის არსებითი სახელები (მაგ., ქვა, ხე, ცა, მზე), შორისდებულთა მსგავსი, რადგან გამხოლოებული ბგერების გამოთქმა თუ

იქნებოდა შესაძლებელი, შემდეგ – სახელზმნები და ზმნები, როგორც ბრძანება და მოქმედების დანახვა, ფერთა დიფერენცირებით კი – ზედსართავი სახელები, რომელთაც აერთებდა საგნებისა და მოქმედების კავშირები – წინადადება. მაგრამ არა დღევანდელი გაგებით – სიტყვიერი ეკონომიითა და სიზუსტით.

ლ. ლევი-ბრიულს მოაქვს მაგალითი თუ როგორ გამოთქვამს ინდიელი მარტივ წინადადებას – „კაცმა კურდღელი მოკლა“:

„კაცმა, მან, ერთმა, ცოცხალმა, მდგარმა, განზრახვით მოკლა, ეს-როლა ისარი, მას, ცოცხალს, მჯდარს“.

როგორც ვხედავთ, დეტალიზებას უფრო ექცევა ყურადღება, ვიდრე სიტყვათა სინტაქსურ კავშირს:

მეტია სტატიკური აღწერა, ნაკლებია მოქმედების ჩვენება. ასევე ყურადღება არ ექცეოდა მრავლობით რიცხვს. საგანთა სიმრავლეს სცვლიდა საგანთა კონკრეტული სახელები, ზოგან – ორობითი, სამობითი და ოთხობითი სისტემა.

ფერთა აღქმა დღევანდელი გაგებით არც ხდებოდა. ფერებს განარჩევდნენ სიმკვეთრის მიხედვით, რაც თვალს ხვდებოდა. ამიტომ ძირითადად იყო ორი ფერი – ბნელი და ნათელი.

არათუ ველურობისა და ბარბაროსობის ეპოქებში, არამედ – ბიბლია, ავესტა, რიგვედა და ჰომეროსიც კი ვერ ასხვავებენ შავს, მწვანეს, ლურჯს, ცისფერს. მათ აღსანიშნავად მხოლოდ ბნელი ანუ შავი არსებობდა. ნითელიც შავიდან გამოიყო, ისევე როგორც ყვითელი.

ალბათ ფერთა აღქმას მნიშვნელობა არ ეძლეოდა, შესაბამისად – არც ენობრივი დიფერენცირება მოხდა (K. Мегрелидзе, Основные проблемы социологии мышления, Тб; 1973).

თავდაპირველად გრამატიკულ პირთა გარჩევაც არ იქნებოდა. პროცესს არ ჰყავდა არც სუბიექტი, არც ობიექტი (მაგ., ნვიმს, es regnet) – მოქმედება ხდება თავისთავად.

შემდეგ გამოიყო მესამე პირი, რომელიც ჩანს. ხოლო ურთიერთობაში გამოიკვეთა „მე“ და „შენ“.

სიტყვისქმნადობის პროცესი არაცნობიერი იყო და ვიდრე ბგერათ-ნაკადი შეიძენდა კატეგორიებსა და საკლასიფიკაციო ნიშნებს, მრავალი ტომი და პროტოენა შეერწყმოდა ერთმანეთს, მრავალი ათასწლეული ჩაივლიდა.

ეს იოლი და ბუნებრივი იყო, რადგან პირველადი ენები სიტყვათა მინიმალურ რიცხვს შეიცავდა და მათაც აკლდა მკაფიო ჟღერადობა და ბგერათფორმა. ყველაზე გვიან უნდა წარმოქმნილიყო რიცხვითი, ზოგადი და აბსტრაქტული სახელები, როცა გონებას შეეძლო განსჯა, დაკვირვებათა შეჯამება, საგანთა საერთო ნიშან-თვისებათა პოვნა.

ავსტრალიური ტომები XIX საუკუნეშიც კი ვერ სცილდებოდნენ

კონკრეტულ საგნებს, აბსტრაგირება და განზოგადება არ შეეძლოთ: ჰქონდათ ზოგადად გველის აღმნიშვნელი სიტყვა, მაგრამ არა ცხოველისა; იცნობდნენ ზოგადად ხეს და ბალახს, მაგრამ არა მცენარეს.

ამბობდნენ არა 2 ან 3, არამედ – ორი კენგურუ ან კურდღელი, სამი კენგურუ ან კურდღელი, არა ხუთი კენგურუ, არამედ – ორი და სამი კენგურუ. ტომთა ენებში განასხვავებენ საგნის ინდივიდუალურ ნიშნებს, ამჩნევენ დეტალებს. მაგრამ არ გააჩნიათ აბსტრაქტული კლასიფიკაციები, არც ფერთა აღმნიშვნელი ზოგადი სახელები.

ამიტომ ერთის ნაცვლად ჩნდება უამრავი სიტყვა.

ასეთ დროს ენა ჰორიზონტალურად ვითარდება. ხოლო ვერტიკალი – სიღრმე უცვლელი რჩება. იგი ხედვის ნაყოფია და არა განსჯა-გააზრებისა. მაგრამ გონება აღიქვამდა და აწესრიგებდა საგნებს. მაგ., მანძილი, სიგრძე და სიგანე იზომებოდა დღის სავალით, ისრის სასროლით, იდაყვით, თითით, ფრჩხილით; წელიწადის დროები უკავშირდებოდა ცხოველთა და ფრინველთა გამოჩენას, კვერცხის დებას, წინილების გამოჩენას, ანგარიშობდნენ ხელის თითების განლაგებით და ა. შ.

აზრის დიფერენცირება წინ უსწრებდა სიტყვიერ ფიქსირებას (შდრ – ჯ. ქარჩხაძის ნოველა „იგი“).

სიტყვის აკუსტიკა

სიტყვის აკუსტიკაც ისევე იცვლებოდა ყველა დროში, როგორც შედგენილობა. როგორც ვარაუდობენ, ბგერები უფრო ნაზალური უნდა ყოფილიყო, არ უნდა არსებულებოდა ი, უ, ა ხმოვნები (B. Алексеев, Становление человечества, М., 1984, გვ. 222).

როცა ვუსმენთ ძველ ფონოჩანანერებს, ყურს ჭრის ჩვენთვის უჩვეულო ხმის ტემბრი და ტონალობა, მეტყველების რიტმი.

ასევე იცვლება სიტყვის ჟღერადობა დიალექტებში, იცვლება იმდენად, რომ ერთი დიალექტი შეიძლება ვერც უგებდეს მეორეს. მათ მხოლოდ სახელმწიფო ან სალიტერატურო ენა აერთიანებს (გავიხსენოთ დალესტანი, რომელიც მრავალ ენას ითვლის).

ენის ძირითადი ერთეულები დგას ლინგვისტიკის მიღმა. მაგ., ბგერის ფიზიკო-აკუსტიკური პარამეტრები, ენა – აზროვნების კავშირები, საარტიკულაციო ბაზისის ანატომია, სიტყვათწარმოქმნის მექანიზმი – შინაგანი იმპულსებისა და გარე სიგნალების მიერ ფსიქიკაში საგნის აღბეჭდვა და ამ გამოსახულების ბგერებად დანაწილება. ამიტომ აქვს ყოველ ინდივიდს თავისი ინტონაცია. მას აქვს ნაციონალური სახეც. ამიტომ მშობლიური ენის აქცენტის მოცილება თითქმის შე-

უძლებელია ახალ ენობრივ წრეში (მაგ., სტალინს, რომელიც 50 წელი რუსულ გარემოში ცხოვრობდა, წერდა და აზროვნებდა, მაინც შერჩა ქართული აქცენტი).

ამდენად – ბევრს ენის წარმოშობა ენათმეცნიერების საგნად არც მიაჩნია (მაგ. ჟ. ვანდრიესს). მიზეზი – მთავარი იყო ენის გენის ფორმირება.

გეოგრაფიული ფაქტორი და პრაენა

ნეანდერტალელთა ჯგოფები ერთმანეთისაგან იზოლირებულად ბინადრობდნენ. როგორც ტერიტორიულად, ისე ქრონოლოგიურად სიტყვათ გაჩენა არაერთგვაროვანი იყო.

ერთი თუ სიტყვებს გამოსთქვამდა, მეორე მხოლოდ ცხოველურ სიგნალებს გამოსცემდა.

შესაბამისად – უნდა ყოფილიყო სხვადასხვა დონის უამრავი პროტო-ენა. მაგრამ შეტაკებანი, ურთიერთშერევა სპობდა ან ცვლიდა ძველს და წარმოშობდა ახალს.

ამის გამო ქრებოდა და ჩნდებოდა ახალი პროტოენები. მაგრამ რჩებოდა ცალკეული სიტყვები და სიტყვათძირები, რომლებიც დღესაც თავს იჩენენ სხვადასხვა ენაში, თუმცა ამ ენებს არა აქვთ არც გენეტიკური, არც ისტორიული, არც გეოგრაფიული კავშირი: მაგ., ურალური *kev/kov* (ქვა) – ქართველური ქუა; ურალური *tav/tov* (ტბა) – ქართველური ტაბ; დრავიდული *mama* (ბიძა) – ქართველური მამ –; დრავიდული *ciccu* (ცეცხლი) – ქართველური ძეცხ; დრავიდული *dadd* (დედა) – ქართველური დეე; დრავიდული *dod/did* (დიდი) – ქართველური დიდ; დასავლეთ აფრიკული ევეს ენა: *dada* (დედა) – ქართველური დეეა; ევეს *didi* (გრძელი) – ქართველური დიდ –; ევეს *kud* (კვდომა) – ქართველური კუედ –; მელანეზიური *nena* (დედა) – ქართველური ნენა და ა. შ. (ვრცლად იხ. შ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, 1990, გვ. 23–26).

ამასვე გვაფიქრებინებს ივ. ჯავახიშვილის, გ. მელიქიშვილის, გ. კლიმოვის, რ. გორდეზიანის, თ. გამყრელიძისა და ვ. ვ. ივანოვის დაკვირვებანი, რაც ხშირად სცილდება გენეტიკურ, ისტორიულ და გეოგრაფიულ არეალს. ალბათ პრაენა არც არსებობდა. თუმცა ენათმეცნიერები ფორმალური ლინგვისტური რეკონსტრუქციიდან გამომდინარე იცავენ ერთიანი ენის იდეას.

მაგ., ვ. ვ. ივანოვის აზრით, ერთიანი პრაენა უნდა ჩამოყალიბებულიყო 100.000 წლის წინათ, მუსტიეს ეპოქის გარიჟრაჟზე. ხოლო ენათა ოჯახები უნდა გაჩენილიყო *Homo sapiens*-ის დროს, მას შემდეგ, რაც ტომთა შეჯახებით, მოსპობითა და შერწყმით იქმნება ახალი კავ-

შირები, ფართოვდება სივრცე, ირღვევა ვიწრო არეალი და ტომები გადაადგილდებიან.

ესენია: ინდო-ევროპული, იბერიულ-კავკასიური, აფრაზიური, დრავიდული, ურალური, ალტაური ენების ოჯახები. მათი პრაენიდან გამოყოფა უნდა მომხდარიყო 15 ათასი წლის წინათ.

მაგრამ წარმოუდგენელია, 70 თუ 80 ათასი წელი ევრაზიასა და აფრიკაში გაფანტულ ტომებს ჰქონოდათ ერთი ენა!

ამიტომ უფრო ლოგიკურია ვთქვათ, რომ გვარტომები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად, ოღონდ სხვადასხვა დროს, იწყებენ ამეცყველებას.

აქეთკენ მიჰყავდათ ისინი საერთო ბიოლოგიურ ბაზისსა და განვითარების ტენდენციას.

შემდეგ კი ამ პროტო-ენების ქაოსს მოსდევდა გაერთიანების, ინტეგრირების პროცესი.

გამარჯვებული ამკვიდრებდა თავის ენას, რომელსაც ცვლიდა დრო და გეოგრაფიული გარემო, ახალი ღვთაებანი და წეს-ჩვეულებანი.

ამის შედეგად ენა ისევ იშლება მრავალ სახედ, რომლებიც ერთმანეთს აღარ ჰგვანან, როგორც ერთი დედის შვილები, შვილიშვილები და შვილთაშვილები (იხ. „გვარ-ტომი და ფუძე-ენა“).

განვითარება სახეცვლა და ძირისგან დაცილებაა, როცა ქრება პირველსაწყისი.

ასე რომ დიფერენცირება და ინტეგრირება დრო-სივრცით განსაზღვრული ურთიერთმონაცვლე და თანამდევნი პროცესებია, როგორც ეს ხდება ღმერთის ცნების ტრანსფორმაციის დროს (იხ. „კულტურის ფორმირება: ღმერთების ნება“).

როგორც ვიცით, ნუკლეინის მჟავების კომბინაცია ქმნის გენეტიკური ინფორმაციის ტექსტს, რომლის ამოსავალია ოთხი ქიმიური რადიკალი.

მათ შეესაბამება, მათგან ამოდის ენობრივი სეგმენტები (რ. იაკობსონი, თ. გამყრელიძე).

ასევე ოთხი საწყისი ელემენტის ბგერათა ტრიადას ემყარება ნ. მარის გლოტოგონიური თეორია (სალ, ბერ, იოშ, რომ – ტომთა ტოტემური სახელები), რაც პარალელს პოულობს ძველი ჩინელების ფილოსოფიაში.

ამიტომ შეიძლება ფორმალური აღდგენა არარსებული პრაენისა.

სიტყვა-საგანი: ფეტიში – სული

აღქმა იმისა, რასაც ვერ სწვდებოდა რეფლექსები, რაც არ გადმოვიდა ცხოველ წინაპართაგან – შიშსაც ინვევდა, როგორც უეცარი ელვა.

თვალისმომჭრელი, მრავალფერი სამყაროს დანახვა, რაც იყო ტვინის ზრდის, სტრუქტურული დაყოფისა და მეცყველება – აზრის კოორდინირების შედეგი – ზრდიდა ფობიებს, აღიზიანებდა გონებას,

რომელიც საგნებს ერთმანეთთან სიტყვით აკავშირებდა.

შიშისა და ძრწოლის დასაძლევად, რაც ფსიქიკიდან მოდიოდა, ნორჩმა გონებამ, ნეირონების სუსტმა ქსელმა მოუხმო მშველელს და მას შეეფარა, როგორც შიზოფრენიკი ნაპოლეონის, კეისარის თუ ღმერთის ნილაბს, როგორც ჩვილი – დედას.

ადამიანმა საგნები და მოვლენები გააფეტიშა, მათში დაინახა ყოვლიშემძლე ძალა. ის, რისი მოსპობაც არ შეეძლო – თავისთავზე აღმატებულად მიიჩნია, გრძნობათა ნაკადით შემოსა ანუ აღნიშნა და დაემორჩილა.

ეს იყო შიშისაგან შობილი, აკვიატებული საგნის ფსიქიკაში შთაბეჭდილი მტკიცენეული ხატი, რომელიც გარეთ ბგერათნაკადად იჭრებოდა, უკიდურესი მღელვარებით აღმოითქმოდა.

მას გადაეცემოდა კეთილი და უღმობელი თვისებანი, შფოთი და ძრწოლა ანუ მაგიური ბუნება.

ველური ყოველ საგანში იდუმალსა და შეუცნობელს ხედავდა. არა მხოლოდ ჩრდილი, მოჭრილი თმა, ფრჩხილი ან სახელი იყო მისი ნაწილი, არამედ – გამოსახულებაც, რომელიც წყალში აირეკლებოდა, ქვის სანადირო იარაღიც, რომელსაც ქალი ან ბავშვი არ უნდა შეხებოდა.

საგნის იდუმალ ძალას ანუ სულს ყველა თავის სახელს არქმევდა. ეს იყო ვაკანი, მულუნგუ, ზოგო, ორენდა, უონგი, არუნგკვილიტა, ე.ი. ღმერთის პრასახე.

ამიტომ მაიას ხალხები შესანიშნავ საგნებს ამტკრევდნენ, ე.ი. სულს უკლავდნენ.

სიტყვა საგნის ნიშანი იყო, მოიცავდა მხოლოდ ნაწილს. მაგრამ ველურისათვის ნაწილი იგივე მთელი იყო, რადგან მინიშნებით წარმოდგენდა როგორც რეალურს, ისე იდუმალს.

ქვების, ხეების, ცხოველების, ფრინველების, მზის, მთვარის სახელებით იწყება ამ საგნების თაყვანისცემა, ამ საგანთა კულტი, რაც ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად წარმოიშვა ყველა კონტინენტზე, ყველა რასაში, ოღონდ სხვადასხვა დროს, რაც უნდა ყოფილიყო ადამიანური ცნობიერების სხვადასხვაგვარი განვითარების შედეგი.

ამგვარ კულტს ფეტიშიზმს უწოდებენ. ხოლო სული ყველა საგანს ჰქონდა. ამიტომ სიტყვისა და ღმერთის წარმოქმნის პროცესი ერთმანეთისაგან განუყრელია, ისევე როგორც დღეს სიტყვისა და აზრისა, ანუ უძველეს დროში საგნიდან გამოდიოდა აზრი, რომელიც მას ზებუნებრივ თვისებას ანიჭებდა.

გავიხსენოთ იოანეს სახარება, სიტყვა იყო ღმერთთან და სიტყვა იყო ღმერთი, რომ გვეუბნება, ე.ი. ხაზი გაესმის სიტყვის იდუმალ, შეუცნობ, მისტიკურ თვისებასა და მნიშვნელობას, არა ჩვეულებრივ, არამედ – ზებუნებრივ წარმომავლობას (ბერძნული ლოგოსი ნიშნავს

როგორც სიტყვას, ისე აზრს, სიმბოლურად – ქრისტეს).

„უპანიშადებში“ ნათქვამია, რომ პირველად იყო ბრაჰმა, რომელსაც ვედებამდე სიტყვის მნიშვნელობა ჰქონია.

ასე რომ უძველეს დროში სიტყვა იყო არა საგნის პრედიკატი, არამედ – თავად საგანი, საგანი კი მაგიურ ძალად აღიქმებოდა, ჩვენი ტერმინოლოგიით – ღმერთად.

4. ტოტემისტური წარმოდგენები

ურდო თუ ჯოგი ტომი ხდებოდა.

ტომი სათავეს იღებდა ერთი რომელიმე სახეობისგან (მაგ. მგელი, მუხა, დათვი) და იგი კრავდა სისხლით ნათესაურ წრეს, ხდებოდა მისი გვარის განმსაზღვრელი, მის სახელს ატარებდა.

მას ტოტემს უწოდებდნენ, რომლის სისტემა აღმოაჩინა მაკ-ლენანმა.

ეს სიტყვა მოდის ჩრდილო ამერიკული ოჯიბვეს ტომიდან და ნიშნავს „მის გვარს“ (ევროპაში ჩამოიტანა ვაჭარმა და თარჯიმანმა ჯონ ლონგმა 1791 წელს).

საკვები და წარმოშობა

ტომი თავის თავს უკავშირებდა იმ ცხოველს ან მცენარეს, რომელიც ყველაზე მეტ საკვებს იძლეოდა ან ძლიერი იყო, ახდენდა გაიგივებას ამ სახეობასთან, თითქოს მისგან იყო წარმოშობილი, თითქოს მისგან მომდინარე სული ანუ სიცოცხლე ჩაესახებოდა ქალს, რადგან ველური ვერ ხედავდა კავშირს სქესობრივ აქტსა და ბავშვის დაბადებას შორის (იხ. „სექსის რეგულირება და მატრიარქატი“).

ეს იყო ტოტემის, როგორც ტომის თუ კლანის პირველწინაპრის, წარმოქმნის საფუძველი. შემდეგ კი ტომის წევრები ქცევით, გარეგნობით თუ ხმით ცდილობდნენ ტოტემთან დამსგავსებას, რათა სიახლოვე აშკარა ყოფილიყო.

საკვები ველურისათვის, ისევე როგორც ცხოველისა თუ ფრინველისათვის, როგორც ძალისა და სიცოცხლის მომცემი, უმთავრესი იყო. მას საკრალურ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ (შდრ – პროტოხეთურში „პური“ ბატონს, უფალს ნიშნავს).

კვების ერთიანი რაციონი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს დღეს – გლობალიზაციის ეპოქაში.

ადამიანი საკვებით იშინაურებს და იჩვევს ცხოველებს, გეშავს მინოს თუ ათვინიერებს ნადირს.

ძალდი იმის ერთგულია, ვინც პურს აჭმევს.

ცხოველს სარჩო გამუდმებით სჭირდება, ხოლო სექსის მოთხოვნილება პერიოდულად უჩნდება, მკაცრად არის განსაზღვრული და წელიწადში რამდენიმე დღეს მოიცავს.

ველურიც ასევე იყო მიბმული საკვებთან, რომელიც უმთავრესად ხორცი იყო: ჯერ – სისხლიანი, შემდეგ – შემწვარი, ბოლოს – მოხარშულიც (შდრ – „კანიბალიზმიდან კაცთშენიერვამდე“).

ასე რომ წარმომშობი სული საკვებში ბინადრობდა და დედის სხეულში ექცეოდა. ამიტომ უძველესი გვარ-სახელები მცენარეებს, ცხოველებს, ფრინველებს, ბუნების ძალებს უკავშირდება (მაგ., ქართული გვარები – მგელაძე, ლომიძე, ვეფხვაძე, მუხაძე, ჭყონია, ჯიქია, რცხილაძე, ცისკარიძე, ვეშაპიძე, თუთაშხია, მდინარაძე, ტაბიძე, ფოცხვერია, ქირია, ქორიძე, კოდალაშვილი, მელაძე, ტურაშვილი, აფთარაული, სირაძე, ჩიტაძე, წეროძე, თევზაძე; სახელები – ძაღლიკა, ჯოლორია, მგელიკა, დათვია, ვეფხვია, მთვარისა, ცისანა, მზისა...).

ასეა სხვა ენებშიც.

ტოტემი იყო არა ცალკეული ცხოველი ან მცენარე, არამედ – მთელი სახეობა (მაგ., საერთოდ მგელი, კენგურუ თუ ლომი), რომელსაც ერთნაირი სუნი ჰქონდა.

ის, რომელიც საზრდოს იძლეოდა, მფარველი და დამცველიც იყო. მფარველი კი იდუმალ ძალას შეიცავდა, რაც შიშს, სიფრთხილეს და მორიდებას იწვევდა.

როგორც ვთქვით, ნეანდერტალელი ჰალუცინაციის მსგავსი აზროვნებით, შესაბამისი ქცევითა და მოქმედებით ჰგავდა თანამედროვე ფსიქო-ნერვულ ავადმყოფს, სჩვეოდა მისებრი შიში და აგრესია.

ამ მდგომარეობიდან გამოსვლა და განმუხტვა უნდა ყოფილიყო შინაგანი ღელვის, ლტოლვებისა და აფექტების გამოტანა ტოტემის სახედ, ისევე როგორც უფრო ადრე – ამეტყველება.

იგი იყო საგანთა სიმრავლეში აღმატებული ძალა, რომელთაც თაყვანს სცემდა ველური და ჩვენ ფეტიშებს ვეძახით.

ამას კი მოჰყვა დრამატიზმისა და განგაშის შენელება, სულის ტემპერატურის დაწევა და გონების გააქტიურება, ჰუმორალური სისტემისა და ნეირონების ადექვატური ფუნქციონირება.

ტოტემები და ღმერთები იქმნებოდნენ ადამიანის ცნობიერებაში და ავლენდნენ ცნობიერების აქტივობის ხარისხს. ხოლო ბელადები და ქურუმები რეალურად არსებობდნენ.

ადამიანი ორივე ძალას – წარმოსახულსა და ხილულს ემორჩილებოდა, ემორჩილებოდა იმ უღელს, რომელიც თავად დაიდგა.

როგორც ვიცით, ტოტემი არ უნდა მოეკლათ, ტოტემის ხორცი არ უნდა ეჭამათ. მას უკავშირდებოდა გადმოცემები და აკრძალვათა სისტემა, მაგრამ განსაზღვრულ დროს ტოტემს ჰკლავდნენ, მის სისხლსა

და ხორცს ინანილებდნენ, რათა თანაზიარობა გაეხსენებინათ და ტოტემის ძალა შეჰმატოდათ.

ტოტემთან ნათესაობა და კავშირი სისხლით უნდა განახლებულიყო, ისევე როგორც შემდეგ ღმერთებთან.

ასეთი წარმოსახვა რეალური ძირიდან იყო ამოზრდილი, რაც იშლებოდა და ივსებოდა ახალი საგან-სიტყვებით. მაგ., კალიფორნიელი ინდიელები წელიწადში ერთხელ მართავდნენ ფრინველ კაკაჩას დღესასწაულს. ფრინველს კლავდნენ უსისხლოდ, შემდეგ გაუტავდნენ და დამარხავდნენ. ქალები ტიროდნენ და გლოვობდნენ, თითქოს ნათესავი დაჰკარგოდათ. ეგონათ, რომ კაკაჩა ადრე ქალი იყო, რომელიც ღმერთმა ჩინიგჩინიჩმა ფრინველად აქცია, როცა ტყეში თავზე წაადგა (ლევინ-ბრიული).

მოკლული ფრინველი ისევ აღდგებოდა (შდრ – ფენიქსის მითი).

ავსტრალიურ ტომებში 700-მდე ტოტემს ითვლიან.

მათი უდიდესი ნაწილი ცხოველთა და მცენარეთა სახელებია. ზოგან მიაჩნდათ, რომ მხეცები ადრე ადამიანები იყვნენ, რომ ადამიანის სული გადადიოდა ცხოველებსა და ფრინველებში. ამიტომ ძლიერ მამაკაცს თუ ტომის ბელადს ტოტემ-ცხოველთან აიგივებდნენ.

დროთა მანძილზე ტოტემთა სახელები ტომთა სახელებად იქცეოდა, ტომთა სახელები – გვარებად (დედის ხაზიდან), აისახებოდა ტოპონიმიკაში, ზეციურ მნათობთა იერარქიაში.

ვარძი-ვერძი

ქართველურ ტომებში ერთი ასეთი ტოტემ-ცხოველი ყოფილა ვერძი – მამალი ცხვარი.

ი. ჯავახიშვილი ფიქრობდა, რომ ვარძი (ვერძი) უძველეს დროში მამაკაცს უნდა რქმეოდა და აქედან მოდის საუფროსო სკამის სახელი – სავარძელი (ი. ჯავახიშვილი, საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბზ. ტ. XI, 1998, გვ. 163–164).

ალბათ, ვარძ-ვერძს უნდა დაუკავშირდეს ვარძიაც – კლდეში ნაკვეთი ქალაქის სახელი (შდრ. ვარძია და ნავარძეთი, სოფლები ზემო იმერეთში).

შეიძლება ვერძი იყო ტოტემი ან მამაკაცის სიმბოლური სახელი, როგორც დღესაც იტყვიან კაცზე – ლომი, მგელი, ძაღლი, ე.ი. ხაზი გაესმის რალაც თვისებას, ძალმოსილებას, ვერაგობას თუ ერთგულებას, რასაც თვალსაჩინოებისათვის აკავშირებენ ცხოველთა სამყაროსთან. მაგრამ შედარების დროს არაცნობიერად ამოიწვევა ტოტემის ხატი. ფრთოსანი ვერძი იყო ფასკუნჯი.

ტოტემური ჰიპოსტასები

ასე იკვრებოდა სიცოცხლის ერთიანი წრედი, რომელშიც სული უსასრულოდ მოგზაურობდა – ცხოველიდან ადამიანში, ადამიანიდან – ცხოველში.

როგორც ზეცაში მზეს, ისე მიწისქვეშეთში მიცვალებულის სულს ცხოველები და ფრინველები მიაცილებდნენ.

პალეოლითის პერიოდის ნახატების აბსოლუტური უმრავლესობის პერსონაჟები ცხოველებია. ყველაზე მეტად კი – ცხენი და ბიზონი.

მითოლოგიური პანთეონი სავსეა ნაირგვარი ცხოველებითა და ცხოველთა ნიღბებით, ჰიპოსტასებითა და სიმბოლიკებით.

ტოტემი – ტომის პირველწინაპარი – თანდათან გაიგივდა ტომის ბელადთან, რასაც მოჰყვა დაღუპული ბელადის კულტი. იგი შეერწყა ცხოველსა და მცენარეს და მიიღო ცხოველ-კაცის, ხე-კაცის, გველ-კაცის ნიღაბი.

ბელადი და ქურუმი ტოტემის ტყავით იმოსებოდნენ, რათა უფრო დამგვანებოდნენ პირველწინაპარს, ე.ი. მხეცს.

მოდერნულია ზედა პალეოლითის დროინდელი ნახატი კლდეზე, მღვიმეში: ბიზონისთავა და ირმისტანა შიშველი კაცი მისდევს დამფრთხალ ბიზონებს.

ტოტემის სახით მონადირეს, იარაღის შემდეგ ახალი ძლიერი მოკავშირე გამოუჩნდა, რომელსაც გაფრთხილება და პატივისცემა სჭირდებოდა. ამიტომ ჰქონდათ ღმერთებს რამდენიმე ჰიპოსტასი:

ერთი მხრივ – ადამიანის სახე აქვთ, მეორე მხრივ – ბუნების ძალებს ასახიერებენ, გველს, ლომს, ცხვარს, ჭექა-ქუხილს, მესამე მხრივ – ზებუნებრივ ძალებს გამოსხატავენ.

მათ არსებაში შერწყმულია აბსტრაქტულ-ღვთაებრივი და კონკრეტულ-ყოფითი ნიშან-თვისებები.

ტოტემური ჰიპოსტასები ღმერთებს მიწიერ საყრდენს აძლედათ. მაგ., ეგვიპტური: ჰორი – შევარდენი, სეტი – გველი, ოსირისი და ამონი – ცხვარი, ატონი – ხბო, აპისი – ხარი, რა – მზე, ჰატორი – ძროხა, ტოტი – ძაღლი, სებეკი – ნიანგი.

ელინური: ზევსი – მოზვერი, არნივი, მუხა, დიონისე – ხარი და გველი, დემეტრა – ქალი ცხენის თავით, ათენა – ზარნამო, ესკულაპე – გველი.

ათენის დამაარსებელი კეკროპი გველისფეხება იყო, სილენი-თხისფეხება, კენტავრი – ცხენ-კაცი, მინოტავრი – ხარ-კაცი, ასურული შედუ – ფრთოსანი ხარ-კაცი და ლომ-კაცი, ეგვიპტური სფინქსი – ლომ-კაცი, ბერძნული სფინქსი – ფრთოსანი ურჩხული ლომის ტანითა და ქალის თავით.

ჩინეთში ინის დინასტია წინაპრად მერცხალს მიიჩნევდა; იმპერა-

ტორი იაო დედას ნითელი დრაკონისაგან ჩაესახა, ფილოსოფოსი ლა-ოძი – დაცემული ვარსკვლავისაგან.

დუმუზი ზეციური გველის შვილი იყო.

პაპუასების რწმენით, ზღვის არწივს ცოლად ქალი ჰყავდა; ქოქოსის პალმა წარმოიშვა გველის ვაჟისაგან, მტრედი – ბანანის ფოთლებიდან და ა.შ.

ტოტემების და აცტემების მთავარი ღმერთი კეცალკოატლი მწვანე ფრთოსანი გველკაცი იყო, უიცილოპოჩტლი – კოლიბრი, მზის ხატი მეომრის ფორმით, მაიას კუკულკანი – ფრთოსანი გველი და ა.შ.

მაიას ქვეყანას ერქვა „დიდი გველის სახელმწიფო“.

ავსტრალიურ ტომებს ჰყავდათ კაცი-ძაღლი, კაცი-შევარდენი, მთვარე-კენგურუ, მთვარე-მამაკაცი, მზე-ქალი...

ამგვარი ტოტემისტური რწმენა შუასაუკუნეების ევროპაში ჯადოსნებს გადაეცათ, რომლებიც თითქოს მგლად, ლეოპარდად თუ კატად იქცეოდნენ (Э. Тайлор, Первобытная культура, М., 1989). ან როცა ეგონათ, რომ კაცს ნამდვილის გარდა კიდევ ჰქონდა „ტყის სული“, რომ მისი სული ცხოვრობდა გარეულ ცხოველსა ან ხეში, ე.ი. კონკრეტული მცენარე თუ ცხოველი ისევ ნათესავად (თუ წინაპრად არა) მიიჩნეოდა.

მაგ., ნიანგს თუ მოკლავდნენ და ამ დროს სოფელში ვინმე მოკვდებოდა, ჩათვლიდნენ, რომ გარდაცვლილის სული ცხოვრობდა ნიანგში და ეს ნიანგი კი არა – კაცი მოკლეს, ე.ი. ვლინდებოდა ტოტემური რწმენა, როცა ეგონათ, რომ რაც ტოტემს გადახდებოდა, იგივე დაემართებოდა მის ტომს (შდრ – მსგავსი სიმბოლიკა კ. გამსახურდიას პროზაში).

ამდენად – ტოტემის წარმოშობა შიშის შედეგი უნდა ყოფილიყო, შიშით აღძრული ფანტაზიის ხატი, რასაც ჰალუცინაციის ფორმა მიეცათ.

ტოტემის მკვლევლობა

განსაზღვრულ დროს ტომი ტაბუს არღვევდა და ტოტემს კლავდა, რათა მის სისხლსა და ხორცს ზიარებოდა, მისი ძალა გადასცემოდა.

ეს იყო ველურთა დღესასწაული, რაც შემდეგ ტოტემ-ბელადისა და ბელადის რიტუალური მკვლევლობის პარალელურად გაგრძელდა (იხ. „ბელადის მკვლევლობა“).

იესო ქრისტემ პური მონათლა ხორცად, სისხლი – ღვინოდ და გამოაცხადა, რომ ასეთი სახით ეჭამათ მისი სისხლ-ხორცი, ე.ი. ერთი მხრივ აღკვეთა კანიბალიზმი, მეორე მხრივ – განმარტა სარჩოს ღვთაებისგან წარმომავლობა.

თავად საკვები იყო ღმერთი – ცხოველი, თევზი, მცენარე, ადამიანი.

ტოტემი ტომს აკავშირებდა ტერიტორიასთან, რიტუალებით აერ-

თებდა ტომის ნევრებს, ტაბუირებით ანესრიგებდა სექსუალურ ლტოლვებს.

ტოტემისა და ტაბუს სისტემა ძალას ჰმაგებდა ტომს, ტომი დაცულად, უსაფრთხოდ გრძნობდა თავს.

ასე უფრო მარჯვედ და კარგად შეეძლოთ ნადირობა, სარჩოს განაწილება, ნესრიგის დაცვა, შინაშეტაკებათა აცილება, რაც სექსს უკავშირდებოდა.

ამის შედეგად გრძელდებოდა სიტყვებისა და წარმოდგენების დიფერენცირება, ხედვა ივსებოდა ახალი საგნებით, მეტყველება – სიტყვებით.

დროთა მანძილზე ტოტემები ღმერთებად გარდაისახნენ (იხ. „კულტურის ფორმირება: ღმერთების ნება“), რომელთაც მშობელთა, წინაპართა, ბელადთა სახეები ჰქონდათ.

5. აკრძალვათა სისტემა (ტაბუ)

ადამიანი ცხოველთა სამყაროს გამოეყო აკრძალვათა სისტემით, რაც ეფუძნება გონს, აზროვნებას, თავდაპირველად – ტოტემისტურ წარმოდგენებს.

კულტურა ნიშნავს ბიოლოგიურ ინსტინქტთა შეკავებას, გარდასახვას ან აკრძალვას. მაგ. მოსეს ზნეობრივი კოდექსი თუ როგორ ეცხოვრა ებრაელთა ტომს, რაც მოსეს უფლისაგან გადმოეცა.

რელიგიით დამკვიდრებულ და კორექტირებულ ადათ-წესებს აზუსტებდა და აკონკრეტებდა იურიდიული კანონი.

მას სათავე ჰქონდა უძველეს წარსულში, ველური ტომების მიერ დანესებულ აკრძალვებში, რაც ტოტემის გარშემო ტრიალებდა.

ტაბუსაც წარმოშობდა შიში, შიში სიკვდილისა და შეუცნობელი-სადმი, იმ სულისადმი, რომელსაც ტაბუირებული საგანი ატარებდა.

ყოველი საგანი, რომელიც ველურის ცნობიერებაში შეიჭრა, საფრთხეს ქმნიდა და საჭირო იყო თავდაცვა, არიდება თუ მორიდება.

რასაც ვერ ეგუებოდა ველურის გონი, ეს იყო ცვალებადობა, საგნისა თუ მოვლენის მეტამორფოზა.

სახეცვლა, რაც არღვევდა სიმშვიდესა და სტაბილობას (მაგ., მიცვალებულის გაშეშება და გახრწნა), კეთილის მავნედ მოქცევად მიაჩნდათ. მაგრამ თუ თავად მიმართავდნენ – საფრთხეს აიცილებდნენ.

სახელთა წარმოქმნა და ცვლა

სახელთა ტაბუირება იწვევდა მრავალსახელიანობას, ნამდვილს ერთვოდა შერქმეული. სულთა მაგიური შემოტევა ასე გადაჰქონდათ

შერქმეულზე, რათა ნამდვილი გადარჩენილიყო, ხიფათი აეშორებინათ (შდრ – სვანური სამონადირეო ტაბუ კ. გამსახურდიას „მთვარის მოტაცებაში“).

ავსტრალიური და ამერიკული ტომები, ეგვიპტელები, ქართველური ტომები ნამდვილ სახელს მალავდნენ. სახელის გამჟღავნება არ შეიძლებოდა.

სახელიც სხეულის ნაწილი იყო, შინაგან ძალთა, ფარულ ენერჯიათა კონდენსატორი (ზ. გამსახურდია).

სახელი წარმოიქმნებოდა რალაც ნიშნის აქცენტირებით, სიტყვათა შერწყმით, რომელიც ტაბუირების გამო დაშიფრული იყო – პიროვნებას მალავდა ან მისი პრედიკატი იყო:

მაგ. „ჰამუ-რაბი“ – „ჩემი ღვთაებრივი ბიძა“, „ოიდიპოსი“ – „ტერფებდასიებული“, „აბრაამი“ – „უზენაესი მამა“, „ზიგფრიდი“ – „გამარჯვება და დაცვა“, „ემანუილი“ – „ღმერთი ჩვენთანაა“...

ერთ ადამიანს შეიძლება მრავალი სახელი ჰქონოდა, რაც იცვლებოდა ასაკის, მდგომარეობის, დროისა და ადგილის მიხედვით.

აკრძალული იყო ღმერთის, ბელადის, ქურუმის, ქმრის, დედამთილის, მამამთილის, სიმამრის, სიდედრის, რძლის, სიძის, მიცვალებულთა სახელების ხსენება.

ტაბუირება წარმოშობდა მრავალსახელიანობას, რაც ენის განტოტვას იწვევდა; ღმერთის ჭეშმარიტი სახელი მხოლოდ ქურუმებმა და ხელდასხმულებმა იცოდნენ.

აკრძალვათა სისტემა ყველგან, დედამიწის ყველა კუთხეში იყო გავრცელებული. მას ჰქონდა ერთიანი ზოგადი სტრუქტურა და ამ სტრუქტურის უამრავი ვარიაცია. ვარიაციები იცვლებოდა, ქრებოდა, ახალი ჩნდებოდა ან რჩებოდა ერთი ან რამდენიმე ტომის სივრცეში. ზოგადი კი ყველგან თავს იჩენდა, ყველგან ვლინდებოდა კავშირებისა და კონტაქტების გარეშე.

შიში და აკრძალვა

არა თუ ადამიანს, ცხოველსა და ფრინველსაც კი აქვთ აკრძალვათა ინსტინქტური სისტემა; მაგ. ლომი, ვეფხვი ან მგელი ბალახს არ ჭამენ, ცხვარი და ძროხა – ხორცს. შინაური ცხოველები (მაგ., ძაღლი და კატა) ადამიანთან სიახლოვემ მცენარეულ საკვებს (მაგ., პური) შეაჩვია, თუმცა ცხოველური ურჩევნიათ.

აკრძალვათა წარმოქმნა ხდებოდა თავდაცვისა და ინსტინქტურ მოთხოვნილებათა შესაბამისად, არა გონების კარნახით; უკავშირდებოდა ტოტემისტურ, შემდეგ – რელიგიურ წარმოდგენებს.

ამიტომ ჰქონდა კანონზე მეტი ძალა.

კანონი მხოლოდ ცნობიერის დონეზე მოქმედებს. ტაბუირება კი სწვდება სულის სიღრმესაც, ბნელ ინსტიქტებს, რომლის დარღვევა ველურს არ შეეძლო.

იგი ამ აკრძალვათა სისტემით, მის მიერ დადგენილი მიმართებებით აღიქვამდა საგნებს და მათ ემორჩილებოდა.

დარღვევის შიში იმდენად ძლიერი იყო, რომ ველური შეიძლება მომკვდარიყო კიდევ უეცარი ელდით.

ეს შიში ზებუნებრივი ძალებისაგან მოდიოდა.

ველურების ტაბუირების სისტემა ჰგავს თანამედროვე ფსიქო-ნერვულ ავადმყოფთა აკვიატებულ წარმოდგენებს, რიტუალურ აკრძალვებს (З. Фрейд, Тотем и табу, წიგნში: „Я и Оно“, М.- X; 1999).

ყნოსვა და სულთა კავშირი

როგორც ვთქვით, საკვები განსაკუთრებული თავყვანის საგანი იყო, რადგან მის მოსაპოვებლად იბრძოდნენ.

მუდმივი საზრდო კი იყო ირმის, მარტორქის, ბიზონის, ტახის ხორცი.

ისინი თავიანთ სისხლსა და ხორცს აძლევდნენ ველურს, რასაც სჭირდებოდა მოპოვება, დასაკუთრება,

ამისთვის კი აუცილებელი იყო სამონადირეო ხერხები, წესების დაცვა, რაც ამკვიდრებდა ტაბუირების სისტემას, ე.ი. მონადირეს უნდა სცოდნოდა თუ რა შეიძლებოდა და რა არა.

ეს ცოდნა რაღაც მინიშნებებზე იყო აგებული.

ველურს სწამდა, რომ ყოველ საგანს აქვს ადამიანის მსგავსი სული, ალბათ იმიტომ, რომ საგანსაც ისევე აქვს ჩრდილი, როგორც ადამიანს.

ჩრდილი არსებობს, მაგრამ უსხეულოა, ისევე როგორც სულს არა აქვს მატერიალური სახე. სული – ეს ველურის მიერ შემჩნეული საგნის სიცოცხლეა, რომელიც სუნის სახით შეიგრძნობა.

ტაბუირების საფუძველი უნდა ყოფილიყო რწმენა სულთა კავშირზე, მათ მიგრაციაზე, დამხმარე (კეთილ) და ხელშემშლელ (ბოროტ) ძალებზე, რომ არსებობდა უხილავი კავშირი ნადირსა და მონადირეს შორის.

ამ კავშირს სულები განაგებდნენ.

შეიძლება ამგვარ რწმენას რეალური საფუძველიც ჰქონოდა.

ერთი მხრივ – შესაძლოა ეს მავნე სულები დღევანდელი გაგების ვირუსებიც ყოფილიყო. ისინი უხილავად სპობდნენ მთელ პოპულაციას და უძველეს დროში მისგან თავის დაცვა ამგვარი განრიდებით თუ მოხერხდებოდა.

მეორე მხრივ – სულების მოძრაობად იყო მიჩნეული ჰაერის უჩინარი რხევები.

დღესაც ნადირის ყნოსვა გაცილებით ძლიერია, ვიდრე ადამიანისა,

მაგ., მეძებარი ან დეტექტივის სამძებრო ძალი სუნს 100–ჯერ ძლიერ იღებს, ვიდრე ადამიანი.

ვარანი 8 კმ–ზე გრძნობს მსხვერპლს; ცხვარი ახალმოგებულ ბატკანს ათას ბატკანში გამოარჩევს. ნაშიერს ზრდასთან ერთად ეცვლება სუნი და მშობელიც მისდამი გულგრილი ხდება; სატურნის ჯიშის პეპლები მდებარს 11 კმ–დან შეიგრძნობენ.

როგორც ვთქვით, სულებს აღიქვამდნენ და განარჩევდნენ სუნის მიხედვით, რაც საერთო იყო ერთი სახეობისათვის.

ველური არჩევს ყოველი ცხოველისა და ფრინველის ნაკვალევს, სცნობს ახლობელთა ფეხის ანაბეჭდებს, ასხვავებს ქალისა და კაცის ნაფეხურებს, მყისვე ხვდება – ცხოველი სოროში არის თუ არა.

სუნის აღქმაც ველურს ძლიერ ექნებოდა გამახვილებული, რასაც ხელს უწყობდა წმინდა ჰაერი და დაურღვეველი სიჩუმე, რაც მცირე ჩქამსაც შორს ატარებდა. სულის აღქმა მხოლოდ ყნოსვით შეიძლებოდა.

ძუდათვი შარდის სუნის სიმძაფრით საზღვრავს თუ როდის იყო აქ ხვადი.

ზღვის დონე ყველგან ერთნაირია, რადგან ყველა ზღვა და ოკეანე ერთმანეთს უკავშირდება.

ასევე ერთმანეთს უკავშირდება ატმოსფერული მოვლენები, რასაც გრძნობს ნადირი და ფრინველი.

ჰაერი უმნიშვნელო რხევებით დედამიწის ყოველ წერტილს აერთიანებს, რის გამოც უკაბელოდაც ხორციელდება რადიო, ტელე და მობილური კავშირები.

ჰაერს რომ ნადირის ან მონადირის სუნი მოჰქონდა, ეს იგივე სული იყო (სუნთქვა – სულთქმა; душа, дух и дыхание სლავურ ენებში), ე.ი. სიცოცხლე.

ასეთ კავშირს ტელეპათიას უწოდებენ, რაც გულისხმობს ერთი პირის ფსიქო-ნერვული მდგომარეობისა და აზრების მეორისათვის უხილავად შორს გადაცემას (შდრ. – „შიში და ფანტაზია“).

თუ აკრძალვათა სისტემა არ იქნებოდა დაცული, თუ მონადირე ამ ცოდნაში განდობილი არ იქნებოდა, ხელი მოეცარებოდა, რადგან ეს იყო საიდუმლო ცოდნა, საგნის გადასახელება, ნამდვილის შეცვლა შერქმეულით.

ტაბუირების სისტემა ახალ–ახალ სიტყვათა გუნდს წარმოქმნიდა. იგი ნადირობიდან სხვა სფეროზე გადავიდა, ყველაზე მეტად – სექსუალურ კავშირებზე.

ალბათ შურისძიებაც, რაც ქართველურ ტომებშიც იყო გავრცელებული, არ იყო მხოლოდ სამაგიეროს მიგება, დამნაშავის დასჯა, არამედ – მართლაც სულის ძიება (შური მეგრულად როგორც სულს, ისე სუნს ნიშნავს), იმ მავნე სულისა, რომელმაც მტრის ხელით მოიტანა სიკვდილი.

ტაბუირება პირველ რიგში ეხებოდა ტოტემს: ტოტემი არ უნდა მოეკლათ, არც მისი ხორცი ეჭამათ, რადგან იგი ველურის წინაპარი იყო.

ტოტემის მოკვლა და მისი ხორცის ჭამა დასაშვები იყო რიტუალურად, მთელი ტომის მიერ, განსაზღვრულ დღეს.

ეჭვი და ხიფათი

წარმოშობის თვალსაზრისით ტაბუს არავითარი კავშირი არა აქვს დღევანდელ ზნეობასთან და მორალთან. მაგრამ სწორედ იგი იქცა ზნეობისა და მორალის ქვაკუთხედად, რაც რელიგიურ წარმოდგენებში გაგრძელდა და სახე იცვალა.

ადამიანი საფრთხისაგან თავს იცავდა, რაც ყოველ ნაბიჯზე ჩასაფრებოდა, თუმცა რეალურად იქნებ არც არსებობდა, მაგრამ ასე მიაჩნდა.

სამყარო კი სავსე იყო ხილული თუ უხილავი უკეთური ძალებით, რომელთა შორის გზა დაუზიანებლად უნდა გაეკვლია ველურს. ამიტომ უნდა სცოდნოდა რა არ შეიძლებოდა.

რაც არ შეიძლებოდა, რასაც ტაბუ ედო, იმის გარდა ყველაფერი დასაშვები იყო. ეს იყო ნეგაციის ხერხით მიღწეული შედეგი, საარსებო ფორმა, რათა ველურს სულის ფორიაქი დაეცხრო.

ტაბუირებული იყო როგორც დამნაშავე, ისე მშობიარე ქალი. ეს თითქოს გაუგებარია, მაგრამ ამ ორ საგანს შორის არსებობს სისხლით კავშირი – დამნაშავე უნდა მოიკლას, ე.ი. სისხლი დაიღვაროს, მშობიარობაც სისხლდენას უკავშირდება, რაც შეიძლება ასევე სასიკვდილო აღმოჩნდეს.

ველურს კი სისხლი აფრთხობს და აშინებს, ისევე როგორც მკვდარი. სისხლი იგივე სულია, კეთილი თუ ბოროტი. ბოროტი სულები ინფექციურ დაავადებებს ავრცელებდნენ და სიკვდილს თესავდნენ გარშემო.

ველურმა ინფექცია არ იცოდა, მაგრამ რაღაც უხილავ ძალას რომ ზიანი მოჰქონდა, ამას კარგად ამჩნევდა.

ტაბუირებული იყო, როგორც მიცვალებული, ისე ახალშობილი, როგორც ტოტემი, ისე უწმინდური; შეხებაც ისევე საბედისწეროა, როგორც შეხედვა; უკეთური ფიქრი იგივეა, რაც მავნე მოქმედება;

ტაბუს სისტემაზე აგებული როგორც სექსუალურ ურთიერთობათა, ისე კანონის მონესრიგება, ბელადისა და ქურუმის დაცვა, უფლის და კაცის მრავალსახელიანობა.

ძალაუფლების შეზღუდვა

ჯ. ჯ. ფრეზერს გამოკვლევული აქვს ტაბუირების სისტემა და უამრავი მაგალითი მოაქვს სხვადასხვა ტომთა ცხოვრებიდან, რომლებიც

20 ათასი წლის წინათ მოსწყდნენ ევრაზიის კონტინენტს და დარჩნენ ქვის ხანის ადამიანის ცნობიერების დონეზე.

მსგავსი წარმოდგენები შემორჩა ბრინჯაოს ეპოქის ხალხებსაც.

ეგვიპტის ფარაონს ღმერთად მიიჩნევდნენ, მაგრამ ცხოვრება მკაცრად ჰქონდა რეგლამენტირებული. განსაზღვრული იყო სეირნობის, სადილობის, ბანაობის, ცოლთან დანოლის, სახელმწიფოს მართვის საათები.

უნდა ეჭამა მხოლოდ ხბოსა და ბატის ხორცი, დაეღია მცირეოდენი ღვინო, თავზე დგმოდა მრავალი სიმბოლოს შემცველი გვირგვინი.

რომში იუპიტერის ქურუმი ცხენზე არ უნდა შემეჯდარიყო, ჯარისათვის არ ემზირა, არ შეხებოდა ცხოველებსა და უმ ხორცს, მიცვალებულს, არ გაეველო ვენახში; თმა მისთვის უნდა შეეჭრა ბრინჯაოს დანით თავისუფალ მოქალაქეს; თავსაბურველის გარეშე არ გასულიყო გარეთ...

ცოლსაც მსგავსი წესები უნდა დაეცვა. მაგ., უნდა ჩაეცვა მხოლოდ შეწირული ცხოველის ტყავის ფეხსაცმელი.

ამგვარი აკრძალვები მიმზიდველობას უკარგავდა ძალაუფლებას და ზოგი მემკვიდრე უარსაც აცხადებდა დაეკავებინა მმართველის ან ქურუმის სახელო.

მაგრამ ასეთი შეზღუდვა აუცილებელი იყო, რათა ხელისუფალს განუსჯელად არ ემოქმედა. ამიტომ არსებობდა დემოკრატია ბარბაროსობის შემდგომი პერიოდის ათენსა და რომში (იხ. „არქაული დემოკრატია“).

ტაბუს სისტემას იცავდნენ მმართველი (ბელადი) და ქურუმი. ასე უფრო იოლი იყო ხიფათის აცილება და უფლის გულის მოგება.

მთელი და ნაწილი

ღვთაებრივი არსება ცეცხლს ჰგავდა: თუ აკრძალვებს დაიცავდი, მისგან სიკეთე მოდიოდა, თუ დაარღვევდი – დაგწავდა.

ერთგან სჯეროდათ, რომ ქურუმ-ბელადის სახლში შესვლა სიკვდილს ნიშნავდა, მეორეგან – შეხედვაც იგივე იყო; მესამეგან – თუ ბელადს ველური შეხებოდა და დაუბანელი ხელით საჭმელს შეჭამდა – მოკვდებოდა, რადგან ბელადს შხამის ძალაც ჰქონდა, რაც ხელიდან საჭმელზე გადადიოდა; არც მისი სამოსელით ან თუნდაც სუფრის წარჩენებით სარგებლობა შეიძლებოდა.

როგორც ფსიქო-ნერვული ავადმყოფი, ისე კატასტროფულად რეაგირებდა ველური წვრილმანებზე. რწმენის ფაქტორი სიცოცხლის ნებაზე ძლიერი იყო. წარმოსახვა სძლევდა რეალობას და სავსებით

ჯანმრთელიც კი დეპრესიით კვდებოდა.

თმის შეჭრა და ფრჩხილების დაქნა სხეულის მოკლება იყო და სიკვდილთან ასოცირდებოდა.

ზოგ ტომში, როცა კაცი მოკვდებოდა, მიიჩნევდნენ, რომ ეს იმიტომ მოხდა, რომ მდინარეზე გადასვლისას მისი ლანდი ნიანგმა მოიტაცა. ლანდი კი სხეულის ნაწილი იყო. ამიტომ ძველ ინდოეთსა და ძველ საბერძნეთში წყალში თავიანთ გამოსახულებას არ შეხედავდნენ.

ახალ დროშიც ბევრგან ტაბუირებული იყო სარკეში ჩახედვა, პორტრეტის დახატვა, სურათის გადაღება, რადგან ეს იგივე სულის მოტაცება იყო. ეს კი სიკვდილს მოასწავებდა. გარეთ დარჩენილ სულს, სხეულიდან გამოსულს, ვინ იცის რა ფათერაკი შეემთხვეოდა. ამიტომ კრძალავდნენ მხატვრობას მუსულმანები და დიდხანს ქრისტიანებიც (მაგ., ხატმებრძოლობა ბიზანტიაში).

ნადირის კვალის პოვნა – ეს იგივე ნადირის დანახვა იყო, რადგან ნაკვალევი მას ეკუთვნოდა, მის ნაწილს შეადგენდა, როგორც ადამიანის მოჭრილი თმები თუ ფრჩხილები.

ნადირის მღვიმურ ნახატზე თუ ჭრილობას გამოსახავდნენ, ეს იგივე ცოცხალი მხეცის მოკვლას ნიშნავდა.

ხშირად სულს ფრინველად წარმოიდგენდნენ, რომელიც შეიძლება გაფრენილიყო. ამიტომ მალაიზიელები სატყუარად ბრინჯს უყრიდნენ.

ეგონათ, რომ ძილის დროს სული სხეულს სტოვებდა და ცალკე აგრძელებდა მოქმედებას, რადგან სიზმარში ნანახი ნამდვილად მიაჩნდათ.

მძინარის სწრაფი გაღვიძება არ შეიძლებოდა, რადგან სული დაბრუნებას ვერ მოასწრებდა. უსულოდ გაღვიძებული კი ან მოკვდებოდა, ან დასნეულდებოდა (შდრ. – „სული განუტევა“, ე.ი. გაუშვა).

ზოგ ტომში ეგონათ, რომ ხილულ დიდ სხეულში ცხოვრობდა პატარა, უხილავი სხეული, რომელსაც ჰქონდა თავი, ტანი, ხელ–ფეხი.

ავადმყოფობის დროსაც სული სტოვებდა სხეულს და სადღაც დაეხეტებოდა. ექიმბაშს იგი უკანვე უნდა დაებრუნებინა, ან თავად ეყვირა ავადმყოფს, რასაც სული გაიგებდა.

ჩრდილი ისევე იყო სული, როგორც წყალში არეკლილი გამოსახულება ანუ ადამიანის სხეულის ნაწილი.

სხვა ტომის წევრი უცხო სული იყო, ამიტომ სიფრთხილე უნდა გამოეჩინათ. უცხო უნდა განწმენდილიყო, რადგან შეიძლება მავნე სულებს ატარებდა. მავნე აზრები იგივე მავნე სულები იყო. მათ კი შეეძლოთ ზიანის მოტანა.

ამიტომ ბელადი უცხოს მხოლოდ განწმენდის შემდეგ შეხვდებოდა: საამისოდ ერთგან თხას კლავდნენ და გზას, რომელზეც ბელადი გაივლიდა, მისი სისხლით რწყავდნენ; მეორეგან პალმის ფოთლებით

მოჰყავდათ ჭიანჭველები, რომელთაც უცხოს სხეულზე დაახვევდნენ; მესამეგან ზარებს არისხებდნენ, ცხვარს კლავდნენ და უცხოს კოცონებს შორის გამოატარებდნენ და ა.შ.

ასევე ხდებოდა მაშინაც, როცა ველური უცხო მხარეში გადადიოდა, სადაც ხიფათი ნამდვილად ელოდა; ერთგან მუგუზალი ეჭირათ ხელში ან ხის ტოტს ზურგზე ირტყამდნენ და ა.შ.

უკან მობრუნებულს, ვიდრე ცოლთან მივიდოდა, ტანი უნდა დაებანა; ასევე უნდა მოქცეულიყო ბრძოლიდან მობრუნებული, რათა სისხლი, ე.ი. უცხო სული გასცლოდა.

ტაბუირებული იყო საჭმელ–სასმელიც, ჭამის დროს კარს ხურავდნენ, რათა მავნე სული ანუ სული არ შემოჭრილიყო. დამრღვევს სასტიკად სჯიდნენ, თუნდაც იგი ბელადის შვილი ყოფილიყო.

ასევე ტაბუ ედო შიშველ სახეს, სახლის შენებას.

შუასაუკუნეების საბერძნეთშიც კი სახლის ფუნდამენტს ამაგრებდნენ ბატკნის, ცხვრის ან მამლის სისხლით. შემდეგ მათ იქვე მარხავდნენ. ეს შენობას სიმტკიცეს აძლევდა.

ზოგჯერ მშენებელი ფარულად ქვებში ატანდა ადამიანის ზომას ან ჩრდილს (ჯ. ჯ. ფრეზერი).

ითვლებოდა, რომ ეს ადამიანი მალე უნდა მომკვდარიყო.

ალბათ, ეს იყო უძველესი რწმენის გადმონაშთი, როცა სახლის კედელში ან საძირკველში ცოცხალ ადამიანს ჩააშენებდნენ და ეგონათ, რომ მისი სული დაიცავდა შენობას (შდრ. დ. ჭონქაძის „სურამის ციხე“), რადგან შეწირული სისხლით ღმერთს დაუკავშირდებოდა.

ასე იქცეოდნენ ბენგალიაში, მთელს ინდოეთში.

ბორნეოზე 1847 წელს უყიდათ მალაიზიელი მონა–გოგონა. იგი მოუკლავთ და მისი სისხლით გაუმაგრებიათ სახლის ფუნდამენტი და ბოძები, სხეული კი მდინარეში გადაუგდიათ (ე. ტაილორი).

ველურისათვის ერთიანი იყო სული, სუნთქვა, ჩრდილი და გამოსახულება, რაც ბევრ ტომში ერთი სიტყვითაც აღინიშნებოდა.

ბევრგან მათ ერთვოდა სისხლი და გულიც.

ყველა ერთად კი სხეულის ანუ სიცოცხლის ნაწილი იყო (შდრ. ქართული „მოკვდა“ და „მოკლება“ ანუ სხეულის ნაწილის მოჭრა, მოცილება).

მონადირე და სისხლი

ტაბუს რთული სისტემა არსებობდა მონადირეებსა და მეთევზეებს შორის, რასაც წარმოქმნიდა სარჩოს მოპოვების აუცილებლობა.

მონადირეს ცხოველი აშინებდა მოკვლის შემდეგაც; ეგონა, რომ ნა-

დირის სულები გარშემო ტრიალებდნენ და შეეძლოთ ზიანი მოეტანათ.

ამიტომ ნანადირევს პატივისცემით ეპყრობოდნენ, ისევე როგორც მოკლულ მტერს, აქებდნენ და ეფერებოდნენ. გველს კი ერიდებოდნენ, არ კლავდნენ, ეგონათ, რომ მოკლულის სული მათ სამაგიეროს მიაგებდა.

პატივისცემით ეპყრობოდნენ ნადირის ძვლებსაც, რადგან მიაჩნდათ, რომ წელს მოკლული ბიზონი ხორცს ისევე შეისხამდა. ამიტომ ზოგან ძვლებს სიმეტრიულად ალაგებდნენ, ზოგან – მარხავდნენ.

დღესაც ადამიანი უვლის და პატრონობს თავის ცხვარს, ძროხას თუ ღორს, მაგრამ რომ დასჭირდება – დაკლავს.

ჭამდნენ მტრის გულს, თირკმლებს, ქონს, ტვინს, რათა მოკლულის სიმამაცე შეჰმატოდათ. მაგრამ ხელს არ ჰკიდებდნენ ქათამს, კუს, თევზს, ცხვარს, რადგან ასეთი ნაზი საჭმელი ძალის მომკლები იქნებოდა. სამაგიეროდ, ეტანებოდნენ ვეფხვის, ბიზონის, ირმის, ტახის ხორცს.

აცტეკები სიმინდის ფქვილისგან ცომს სისხლში ზელდნენ და ომის ღმერთის – უიცილოპოჩტლის ფორმის ჭადებს აცხობდნენ. ასე გადმოდიოდა მეომარი ღმერთის ძალა ადამიანში.

ინდოეთში სწამდათ, თუ კაცი ბუს თვალს შეჭამდა, ღამითაც მჭრელი მზერა ექნებოდა.

ჩიროკებს სჯეროდათ, რომ სწრაფი ნადირის ხორცი კაცს სისწრაფეს ჰმატებს, შინაურისა – აღუნებს.

ტაბუირებული იყო ქვის მაგიური იარაღებიც (ჩურინგები). მათ ქალი ან ბავშვი არ უნდა გაჰკარებოდა.

აკრძალვა ვრცელდებოდა საკვებზე, რაც პირველ რიგში შეეხო კანიბალიზმს. დასაშვები იყო მხოლოდ შეწირულის ხორცის ჭამა, რადგან ეს ტოტემის თუ უფლის სისხლი და ხორცი იყო. მაგრამ ეს რეგლამენტირებული იყო. ეს აკრძალვა ამჟამადაც მოქმედებს (მაგ., იუდეველები და მუსულმანები არ ჭამენ ღორის ხორცს, რომელიც ერთ-ერთი მათი ტოტემი უნდა ყოფილიყო).

მონადირესა და მეომარს ტაბუ სთიშავდათ ქალისაგან.

არც ნადირობის ან ომში წასვლის წინ, არც დაბრუნების შემდეგ კაცი ქალთან არ დაწვებოდა, სანამ უცხო სულებს არ მოიცდილებდა.

მენსტრუალური ტაბუ

ტაბუ დაედო ყოველ ქცევასა და საგანს, რაც შეუძლებელს ხდიდა აკრძალვათა აღსრულებას.

ველური არ უნდა შეხებოდა ბელადს, ქურუმს, ქალს მენსტრუაციის ან მშობიარობის პერიოდში, მგლოვიარე პირს, მიცვალებულს, კაცის-

მკვლელს, მიცვალებულის ძვლებს და ა.შ.

ქალი მენსტრუაციის პერიოდში იზოლირებული უნდა ყოფილიყო, არ გაეველო მამაკაცთან, არ შეხებოდა მის ნივთებს, ხორცი არ ეჭამა. შეეძლო მხოლოდ წყალი დაეღია, შემდეგ ჭურჭელი თუ ბანანის ფოთლები უნდა დაენვათ.

ასევე მკაცრად ექცეოდნენ ქალწულებს სქესობრივი მომნიფებისა და პირველი მენსტრუაციის დროს (მაგ., ესკიმოსები, ინდიელები, ბენგალელები, კამბოჯელები, ავსტრალიური და აფრიკული ტომები, ხევსურები). ქალებს ბნელ ქოხში ამწყვდევდნენ, ან საქონლის სადგომში – ბოსელში, სადაც მშობიარობდნენ. ქალწულს ფეხი მიწაზე არ უნდა დაეკარებინა, არც მზის შუქი შეხებოდა (მდრ – ქართული მზისუნახავი), რათა არ დაორსულებულიყო.

ქალი მენსტრუაციის დროს დიდი ხიფათის მომტანი იყო: შეეძლო კაცი ხედ ექცია, ბრინჯის ყანა გაეხმო, საქონელი გაეწყვიტა თუ სისხლის წვეთები მიწაზე დაეცემოდა და მასზე ვინმე გაივლიდა, გველი გაეშეშებინა და ა.შ.

ამიტომ ზოგან ცალკე სავალ ბილიკებს უკეთებდნენ.

ასევე პანიკური შიში ჰქონდათ ძველ რომში, შუა საუკუნეების ევროპაში. ამის გამო ზოგი მეცნიერი სირცხვილის გრძობის გაჩენას უკავშირებს მენსტრუალური ტაბუს დარღვევას, ამ დროს სექსუალური კავშირისა და მისი შედეგების დამალვას.

ამგვარი შიში და იზოლირება არსებობდა ყველა კონტინენტზე, ყველა ტომში მანამდეც, ვიდრე ისინი განკერძოებულად ცხოვრობდნენ.

ზოგს ინცესტის აკრძალვაც მენსტრუალური შიშისგან გამოჰყავს, რასაც ვაჟებს ჰგვრიდათ მათი ნათესავი ქალები (ე. დიურკჰაიმი).

მენსტრუაციის დროს სისხლი, რომელსაც ველური აიგივებდა სულთან და სიცოცხლესთან, რომელსაც სწირავდნენ უზენაეს ძალებს, უეცრად იცვლებოდა და ჰკარგავდა სინმინდეს. ამას თვლიდნენ მავნე სულთა მოქმედებად. ქალი მათგან უნდა განწმენდილიყო. ამიტომ უფრთხოდნენ, ეშინოდათ და თავიდან იშორებდნენ. ამგვარი შიშის საფუძველი ქალის ფიზიოლოგიაში ძვეს: მენსტრუალური ციკლი მდედრის სხეულს ამზადებს განაყოფიერებისათვის, რაც ფერტილობის ასაკში ყოველთვიურად იწყება და მთავრდება. როცა კვერცხუჯრედი მომნიფდება, იგი გადადის საშვილოსნოს მილში, სადაც სპერმატოზოიდს ელოდება. ყალიბდება ყვითელი სხეული, რომელიც გამოჰყოფს ჰორმონ პროგესტორენს. აქტიურდება სასქესო ჰორმონი ესტროგენი, რაც ცხოველებში იწვევს ახურვებას, ამძუნუნებას (მაგ., მგელს მწვავე სქესობრივი ლტოლვა აქვს წელიწადში სამი კვირა).

ეს პროცესი, განაყოფიერებისათვის სრული მზადყოფნა, გრძელდება 3–4 დღე. შემდეგ კვერცხუჯრედი სკდება და სისხლთან ერთად

გამოიყოფა (გივი მაყაშვილი).

მეტწილად მენსტრუალური ციკლი 28 დღე გრძელდება და ამიტომ მას მთვარის ფაზას უკავშირებდნენ (მაგ.: ლათინური *men* – მთვარე; რუსული *месячные* და ქართული თვითური აღნიშნავენ როგორც მენსტრუაციას, ისე მთვარესა და თვეს; გერმანული *der Mond* არის როგორც მთვარე, ისე თვე).

ველური მამრი ყნოსვით გრძნობდა მდედრის სექსუალური ჰორმონების გამოყოფას, რაც ალაგზნებდა, როგორც ეს ხდება ძუძუმწოვარ ცხოველებში (მაგ., ჰორმონ ფერომონს უმატებენ თანამედროვე სუნამოებს).

მათი ზემოქმედების გარეშე მამრი მდედრისადმი გულგრილი იყო. ამგვარი მექანიზმი მდედრს საშუალებას აძლევდა ნაყოფი შეენარჩუნებინა. მამრი მას აღარ გაეკარებოდა მომდევნო მენსტრუალურ ციკლამდე. ეს კი მოხდებოდა მშობიარობის შემდეგ. თუ კვერცხუჯრედი არ განაყოფიერდებოდა, იგი ჩამოიშლებოდა. სუნის შეცვლა და სისხლდენა ველურს ზიზღსა და შიშს აღუძრავდა (შდრ. – „ყნოსვა და სულთა კავშირი“).

ალბათ ველურის შიშს კიდევ უფრო ის აძლიერებდა, რომ მდედრი ჯოგსა თუ ტომში იშვიათად თუ დარჩებოდა ორსულობის გარეშე. ამას ხელს უწყობდა პროსტიტუციის სხვადასხვა ფორმაც.

ასე რომ, მენსტრუაცია იშვიათი და გამონაკლისი იქნებოდა. იშვიათი და გამონაკლისი კი ამდენად არის უცნაური, საშიში და სახიფათო.

ქალს კარანტინს უწესებდნენ, როგორც უნმინდურს, მშობიარობის შემდეგაც. იგი სამი კვირა იზოლირებული უნდა ყოფილიყო. მისვლა შეეძლო მხოლოდ დედას ან ახლობელ ქალს.

საკვებს გრძელი ჯოხით აწვდიდნენ.

ამიტომაც იბადებოდნენ ღმერთები, მეფეები და გმირები საქონლის სადგომში, ბაგაში, ბოსელში.

კლანის და ტომის საფრთხე დიდი იყო თუ ქალი მკვდარ ბავშვს დაბადებდა. ხოლო თუ მუცელი მოეშლებოდა, ეს ლამის ქვეყნის დაქცევას მოასწავებდა.

შიშველი თუ ნახევრად შიშველი ქალისათვის, დღევანდელი თვალსაზრისით, ჰიგიენის დაცვის ერთადერთი საშუალება იზოლირება იყო. მაგრამ თავდაპირველად ეს ჰიგიენური მოსაზრებით რომ არ ხდებოდა ჩანს იქიდან, რომ არც ველური, არც ბარბაროსი ტანს არ იბანდა.

არა თუ უძველეს დროში, XIII საუკუნეშიც კი, ჩინგის-ხანი სიკვდილით სჯიდა მას, ვინც მდინარეში იბანავებდა ან ტანსაცმელს გარეცხავდა!

აკრძალვათა წარმოქმნის მექანიზმი

ყოველ აკრძალვას თავისი რეალური საფუძველი აქვს, რომელიც დრომ ნაშალა. ველურის აზროვნებას სხვა ლოგიკა აქვს, ვიდრე დღევანდელი ადამიანისას. ამიტომ იგი მიამიტური და გაუგებარი გვეჩვენება, მაგრამ საგანთა აღქმა და ერთმანეთთან დაკავშირება თავის დროზე ცხადი იქნებოდა.

ესკიმოსებს ტაბუირებული ჰქონდათ ერთ დღეს კანადური ირმისა და სელაპის ხორცის ჭამა.

ეს წესი ღიმილის მომგვრელია. მაგრამ აქვს ახსნა. კანადელები როცა ქვეყნის შიგნით ნადირობენ, იქ არ არის სელაპი და ნადირობენ ირემზე. როცა სანაპიროზე ნადირობენ, იქ არ არის ირემი და ჭამენ სელაპის ხორცს.

ასე რომ, ძალიანაც რომ სდომებოდათ, ერთდროულად სელაპისა და ირმის ხორცს ვერ შეჭამდნენ. ეს რეალობა ტრადიციად განმტკიცდა და მივიღეთ ტაბუირების ერთი მაგალითი;

ერთი ტომი ცხოვრობდა ისეთ ადგილას, სადაც თევზი არ იყო. ამიტომ ტაბუ დაედო თევზის ჭამას, თითქოს იგი მავნე იყო (Фр. Боас, *Ум первобытного человека*, М. 1926).

ეს დაახლოებით იგივეა, კედელზე გიჟები ლურსმნებს რომ აჭედებდნენ და ერთმა უთხრა მეორეს, როცა თავი და ბოლო აერიათ, ეს ლურსმანი ამ კედლის კი არა, იმ კედლის ყოფილაო!

ტაბუს სისტემის წარმოქმნა და მექანიზმი უნდა აიხსნას ფსიქონერვული ავადმყოფის აზროვნებისა და სიზმრის ლოგიკით.

როგორც ამ კატეგორიის უამრავი დაავადება არსებობს, ისე უამრავი სახის ინსტინქტური ქცევები და კავშირები ჰქონდათ ველურებს, რაც მოგვაგონებს შიშით გამოწვეულ ბოდვას, მოლანდებებს, პარანოიას, ოლიგოფრენიას, შიზოფრენიას, ისტერიას, ეპილეპსიას, ნევროზებს...

ეს არის მსგავსება და არა იდენტივობა.

ველურის გონება არ იყო იმდენად განვითარებული, რომ ლოგიკური აზროვნება შესძლებოდა, საგნის ან მოვლენის არსი განესაზღვრა.

ფსიქონერვული დაავადება კი არის ცნობიერების დაბინდვა და კონტროლის მოხსნა, ატავისტური უკუქცევა, ემოციური ნაკადის სიჭარბე და გონის სინაკლებე.

გრძნობები კი ლაბილურია, მერყევი და არამდგრადი, სწრაფად იცვლებიან და გადადიან ერთი მდგომარეობიდან მეორეში (მაგ., შიშიდან – ეიფორიაში, სიყვარულიდან – სიძულვილში, ერთგულებიდან – ლალატში).

ამის გამო წარმოიქმნება ურთიერთსაპირისპირო წარმოდგენები და

აზრები, რაც ფსიქიკური დაავადების დროს ინვევს ფსიქიკის გახლეჩას, ტვინის ცენტრის გაორებას.

ამბივალენტური იყო ველურის მიმართებაც საგნისა თუ წესებისადმი – შიში და მორჩილება შეიძლება ქცეულიყო მრისხანებად, ტაბუს დარღვევის მოთხოვნილებად.

ველური არ სცნობდა შემთხვევითობას, იგი წარმატებას ტოტემსა და მაგიას მიაწერდა, ხოლო მარცხს – ტაბუს დარღვევას, უცხო სულს, ჯადოსანს.

ამიტომ დამნაშავე უნდა დასჯილიყო. უცხო სულის ანუ სუნის მოგერიება კი აუცილებელი იყო. ომიდან მომავალი მეომრები, რომელთაც მოჰქონდათ მოჭრილი თავები, კარგა ხანს იზოლირებული უნდა ყოფილიყვნენ, შეესრულებინათ მსხვერპლშენირვა, საჭმელს ხელით არ შეხებოდნენ. ისინი მღეროდნენ, როკავდნენ და დასტიროდნენ მოკვეთილ თავებს.

ზოგი წყალში უნდა განბანილიყო, ან – სახლში რამდენიმე დღე არ მისულიყო, რათა უცხო, მტრული სისხლისა და სულისაგან განთავისუფლებულიყო.

ტაბუს ერთიანი კოდექსი ამოდიოდა ერთმანეთის მსგავსი ველურების ინსტინქტებისა და ფსიქო-ნერვული სისტემიდან.

ამიტომ წარმოიშვა იგი ყველგან – ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად (შდრ – როგორც შენიშნავენ კ.ლევი-სტროსი და სხვა მკვლევარები, არსებობს საოცარი პარალელიზმი ჩრდილო-ამერიკელი ინდიელების, ძველი ჩინელების, ავსტრალიელი, ახალზელანდიელი ტომების, ნეოლითის პერიოდის ამურისა და ბაიკალისპირეთის ხელოვნების სიღრმისეულ სტრუქტურას შორის), მაგრამ პედანტური სიზუსტისა, მიზეზთა სიმრავლისა და ძნელად აღსაქმელი იერარქიის გამო თვითლიკვიდაცია მდებარეობდა.

ტაბუს შესატყვისი არსებულა ივრითში, ძველ ბერძნულში, ლათინურში (ზ. ფროიდი). იგი არა აქვს ქართულს, არც თანამედროვე ევროპულ ენებს. მეგრულს კი შემორჩა: ეს არის „ვაშინერს“ – ხსენება არ შეიძლება.

პარალელური ფორმაა ყოფითი „ვეშილებე“ – არ შეიძლება. ორივე აკრძალვას გულისხმობს. მაგრამ პირველს აქვს რელიგიური აზრი, მეორეს – არა. ამიტომ ინვევს „ვაშინერს“ გამოუცნობ, შიშისმომგვრელ ასოციაციებს, რასაც ადამიანი კარგად გრძნობს, თუნდაც უვიცი იყოს.

ეს ორი სიტყვა მეტყველების დროს მკაფიოდ არის გამიჯნული და აღრევა არ ხდება.

აკრძალვათა სისტემით ველური გზას იგნებდა საშიში საგნების სამყაროში, თავს იცავდა, ნერგავდა წესრიგსა და დისციპლინას, რო-

მელსაც შემდეგ თავად ემონებოდა.

ტაბუს საფუძველზე, რელიგიურ წარმოდგენათა გავლენით, ყალიბდებოდა ზნეობრივი, მორალური ნორმები, ადამიანთა ცხოვრების წესი.

ამ ნისლიან და სისხლიან გზაზე კი უმთავრესი იყო სექსისა (ინცესტის) და კვების მონესრიგება (კანიბალიზმისა და უმი საკვების უარყოფა), შიშის ძლევა და თავდამცავი პირობების შექმნა ანუ ბიოლოგიური ნესრიგიდან ინტელექტუალურ ნესრიგში გადასვლა.

III. ინსტინქტების რეპულირება: სექსი და კანიპალიზმი

1. რიტუალი – კულტურის სახეობათა ბირთვი

თეორიები

რელიგიები კულტურის საწყისს ღმერთის სახელს უკავშირებენ, კულტურას ღვთაების ემანაციად თვლიან;

ჰეგელი სულიერებას მიიჩნევდა განმსაზღვრელად, სულის (გონის) პიროვნულ, საზოგადოებრივ და აბსოლუტურ თავისუფლებას, რაც გამოვლინდა რელიგიის, ხელოვნების, ფილოსოფიის, მეცნიერების ფორმებით, ენასა და სახელმწიფო სისტემებში.

კულტურის საწყისს ფრ. ენგელსი შრომასა და შრომის იარაღების დამზადებას უკავშირებდა, რომ შრომის პროცესმა წარმოშვა კომუნიკაციის მოთხოვნილება, რასაც მოჰყვა ამეტყველება.

ენგელსი ემყარებოდა ლ. ჰ. მორგანის კონცეფციასა და კ. მარქსის ეკონომიკურ თეორიას.

ზ. ფროიდმა კულტურის საწყისი გამოიყვანა ადამიანის შინასამყაროდან – ფსიქიკიდან. იგი „ოიდიპოსის კომპლექსში“ ხედავდა რელიგიის, ხელოვნების, ზნეობისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების დასაბამს.

მან ადამიანისა და ცხოველის განმასხვავებელ ნიშნად სინდისი ჩათვალა, რაც მოჰყვა პირველცოდვას – პრამამის მკვლელობას, რასაც ტომი რიტუალურად ასრულებდა.

ზ. ფროიდის ამოსავალი იყო ეთნოლოგიური თეორიები და თავისი ფსიქოანალიტიკური კონცეფცია, რომლის საფუძველია სექსუალობის ტრანსფორმაციები.

კ.გ. იუნგმა კულტურის საფუძველად არქეტიპები მიიჩნია, რასაც კაცობრიობის უძველეს ფსიქიკურ დანაშრევებს, სულის ქტონურ ნაწილს უწოდებდა.

ი. ჰაიზინგამ, ისევე როგორც ადრე ფრ. შილერმა, თამაში ჩათვალა კულტურის სტიმულატორად, რომ თამაში, რაც სჩვევიათ ცხოველებს, არის კულტურის ყველა სახეობის თვისება, ე.ი. გარდასახვა.

ე. კასირერის აზრით, ადამიანი სამყაროს სიმბოლურად აღიქვამს, რაც განსხვავდება ცხოველურ ნიშანთა სისტემისაგან. ცხოველი პირდაპირ რეაგირებს სიგნალზე, ადამიანი ახდენს აზრობრივ გადამუშავებას.

კასირერი ეყრდნობოდა თავისი სიმბოლური ფორმების ფილოსოფიას, ამ თვალსაზრისით სწავლობდა რელიგიას, მითოლოგიას, ენას, ხელოვნებას.

ლ. მამფორდსა და ს. ლანგერს კულტურა გამოჰყავდათ რიტუალიდან, რაც კოლექტიური და სიმბოლური მოქმედება იყო.

კ. იასპერსი აღნიშნავდა, რომ ჩვენ ვიცით შედეგი, არ ვიცით როგორ იქცა ადამიანი ადამიანად, მაგრამ ხაზს უსვამდა შიშსა და სიმამაცეს.

პ. ფლორენსკის აზრით, ძველი კულტები შემადრწუნებელი იყო და ამიტომ იძლეოდნენ იდუმალებათა წვდომის სტიმულს.

ნ. ბერდიაევი კულტურის საფუძველად რელიგიას მიიჩნევდა, წინაპართა კულტს, რელიგიური მსახურების იერარქიულ ხასიათს.

ასევე თვლიდა ფ. მარიტენი.

პ. გურევიჩი კომპლექსურ საწყისებზე აკეთებს აქცენტს: ცეცხლი და იარაღი, მეტყველება და აკრძალვათა სისტემა (ტაბუ), გაერთიანებების შექმნა და მითის თხზვა, რომელთა საფუძველია გონება.

ალბათ ყოველი მათგანი ხელს უწყობდა ცხოველური ინსტინქტების ალაგმვასა და გარდასახვას, ხელს უწყობდა მეტნაკლები ინტენსივობითა, დროის ლოკალითა და რომელიმე მათგანის რომელიმე ტომისათვის მეტი აქცენტირებით.

პირველყოფილი ადამიანი სასიცოცხლო ინსტინქტებით იმართებოდა და ამიტომ ყოველი ნაბიჯი, რომელიც მას აცილებდა ცხოველთა სამყაროს და სძენდა კულტურის ნიშნებს, ნაკარნახევი იყო აუცილებლობით. ამ აუცილებლობას კი ხსნიდა მაგიურ ძალთა მოქმედებით, მათდამი რწმენით.

ამდენად იყო მისი ქცევა, მოქმედება და აზრი რეალობის არასწორი აღქმის შედეგი.

არსი – აფექტები

მართებული იქნება თუ ჩავთვლით, რომ როგორც ენის, ისე კულტურის სახეობათა საწყისი დაუკავშირდეს დრამატულ, სულის შემარყეველ, უძლიერეს აფექტებს, რაც სიკვდილის ზღვრამდე მისვლით გარდაქმნიდა ცნობიერებას.

აფექტები ბუნების უდიდესი ძალებია (ფრ. ნიცშე). მათ იწვევს სისხლის უეცარი აზვირთება, ნეირონების აღვსება, რაც ააქტივებს ფსიქო-ნერვულ სისტემას, აძლიერებს შინაგან პროცესებს, მათ ფუნქციონირებას.

აფექტები ჰუმორალურ-ენდოკრინული, ცენტრალური და პერფორირებული ნერვული სისტემების მკვეთრი ცვლილებანია, რაც ვლინდება მოძრაობით, კუნთების დინამიკით, სუნთქვით, გულისცემით, სისხლის დინებით, ხმით, მიმიკით, ჟესტებით და არღვევს სიმშვიდესა და სტაბილობას.

ყველაზე მძაფრი და შთამბეჭდავი უნდა ყოფილიყო ტოტემ-ბელადის მკვლელობის, კაცთშენიერების, ნადირობის, გლოვა-დამარხვის ერთიანი ექსტაზური რიტუალები, რომელთაც დროის ნახევარზე მეტი ეკავათ.

მათ ჰქონდა სასტიკი და სისხლიანი კოლექტიური სპექტაკლის ფორმა, რომელშიც გაერთიანდა ველურთა და ბარბაროსთა ტემპერამენტი, სული და ხედვა, მაგია და რეალობა, ტოტემისტური წარმოდგენები და აკრძალვათა სისტემა.

რიტუალებში ერთმანეთს ერწყმოდა რელიგიის, ხელოვნების, ომის, სპორტის პრაფორმები, როგორც უზენაეს ძალთა დიდება და მსახურება.

ფორმა – თამაში

აფექტების გამოვლენა და გადანაწილება, ნადირობა თუ რიტუალები და მისტერიები თამაშის ფორმას ატარებდა, როცა შინაგანი სწრაფვები და ლტოლვები გარდაისახებოდა.

თამაშობენ ცხოველები. განსაკუთრებით ადრეულ პერიოდში (მაგ., ძალის ლეკვები, კატის კნუტები, დათვის ბელები), თამაშობენ ერთმანეთთან და დედასთან, რაც არის შერკინების იმიტაცია, ფიზიკური გამაგრება და მოძრაობის დაუფლება.

არტისტიზმი ახლავს მეტყველებას, მოქმედებას თუ ქცევას, რათა მოხდეს მოძალებული გრძნობების, შიშისა თუ აგრესიისაგან განმუხტვა, მათგან დისტანცირება, მათდამი თავისუფალი მიმართება. მაგრამ არსი არ შეიძლება თამაში იყოს.

თვით სპორტული შეჯიბრებებიც კი შინაგანად ბრძოლასა და დაპირისპირებას გულისხმობენ – ერთმა უნდა სძლიოს მეორეს, ოღონდ უსისხლოდ. მაგ., აცტეკებისა და მაიების ბურთობას ერქვა „ტლატჩილი“. თამაშობდა ორი გუნდი. გამარჯვებულის კაპიტანი თავს აჭრიდა დამარცხებულის კაპიტანს. ზოგჯერ გამარჯვებულსაც სიკვდილიც სჯიდნენ, რათა თავისი სისხლითა და სხეულით თანამოძმენი გაეძლიერებინა.

რიტუალი-სპექტაკლი

ველურები შმაგი როკვით (ტოტემ-ცხოველის – ბიზონის, ირმის, ლომის თუ გველის მოძრაობის იმიტაცია), დოლების ბრაგუნითა და ფლეიტების ნივილით (ჭექა-ქუხილისა და ქარიშხლის იმიტაცია), სურნელთა კმევით (ბუნების ყვავილობის იმიტაცია), აღვნიებული შეძახილებით (ტოტემ-ცხოველის ღმუილის იმიტაცია), შუბებითა და

ხელცულებით (ნადირობისა და ბრძოლის იმიტაცია) საზეიმოდ კლავდნენ ტოტემ-ცხოველს, ტოტემ-ბელადს, ღმერთისა თუ ბელადის (მეფის) მონაცვლეს თუ სამსხვერპლო პირს.

შემდეგ კი იყოფდნენ შეწირულის სისხლსა და ხორცს, როგორც მაგიურ ძალად ქცეულ მზის ენერგიას, ეძლეოდნენ რიტუალურ პროსტიტუციას.

მათ ამოძრავებდათ სისხლიდან, ქრომოსომებიდან და გენებიდან გადმოსული დაუდგარი რიტმი, იგივე ბიოლოგიური რიტმი, როგორც მიიჩნევდნენ ვ. ვუნდტი და კ. ბიუნხერი.

რიტუალები ამოდის ცხოველთა ინსტინქტური ქცევებიდან, რომელთა უამრავი თაობა ერთნაირი სიზუსტით იმეორებდა წინაპართა მოქმედებას. სანყისი კი იყო ნადირობა – მხეცის ანუ შიშის ძლევა.

მისტერიები და რიტუალები იყო კანიბალისტური და სექსუალური ვნებების აზვირთება და დაცხრომა, აფექტების კულმინაცია, შიში და ძრწოლა, სიშმაგე და ექსტაზი, რაც არყევდა და ცვლიდა ცნობიერებას.

ეს იყო ტაბუირებით შეზღუდული თავისუფლების აღდგენა, თავისუფალი ქცევითა და მოქმედებით თრობა.

ამგვარი ეგზალტირებული რიტუალები, რომლებშიც შემდეგ სისხლი შეცვალა ღვინომ, იყო რეგლამენტირებული ამბოხი ახალი წესრიგისადმი, უფლის დიდება და ვედრება.

რიტუალებსა და მისტერიებში ემოცია უმაღლეს რეგისტრს აღწევდა, რაც იყო საკუთარ შეგრძნებებში, რიტმიკასა და ჰარმონიაში ჩაძირვა.

ემოციების საფუძველი კი არის სისხლ-ძარღვთა და ენდოკრინული სისტემები (ჯეიმს-ლანგე), რაც ადრენალინის გამოყოფას უკავშირდება (კენონი).

როგორც კაცთშენიერვა, ისე ნადირობის ან დაღუპულთა გლოვის სამეფო თუ სეზონური დღესასწაულები, სექსუალური ლტოლვებისა და კავშირების რიტუალები ღმერთებით (ტოტემებით) იყო შთაგონებული და მათ მიემართებოდა.

ეგზალტირებულ რიტუალებში თავდაპირველად ყველა თანაბრად მონაწილეობდა, შემდეგ კი მასას გამოეყვნენ წარმმართველები – ქურუმები, როგორც მაყურებელს მსახიობები და დარბაზს – სცენა.

რიტუალები და მისტერიები აძლევდნენ სანყისს მღვდელმსახურებას, თეატრალურ-კარნავალურ წარმოდგენებს, მითოსს, ცეკვას, სიმღერას, ლექსს, მუსიკას, მხატვრობას, სკულპტურას, სპორტულ შეჯიბრებებს, ტრაგედიასა და კომედიას, საკულტო ტაძრებს – არქიტექტურას, მორალსა და ზნეობას, დრამატულ, კომიკურ, ლირიკულ ესთეტიკურ გრძნობებს, ადამიანთა ეთნიკურ ერთიანობას, ცერემონიალებს.

ეს კი ნიშნავდა ენისა და მეტყველების განვითარებასაც. ხოლო მი-

თოსი ავსებდა და ავრცობდა რიტუალების შინაარსს, რომელშიც ერთგვობდნენ არა მხოლოდ ქურუმები, არამედ რიტუალის მონაწილენიც ანუ დიონისურ სტიქიას ენაცვლებოდა აპოლონური სტიქია.

მითები თაობიდან თაობას ზეპირი სიტყვით გადაეცემოდა, რაღაც აკლდებოდა, რაღაც ემატებოდა და ასე შორდებოდა პირველსაწყისსა და ქურუმთა თვალსაწიერს.

მოქმედება კედლის რელიეფებსა, ლარნაკებსა და სიტყვაში გადავიდა, სახე და გარეგნობა – ქანდაკებაში, ამბავი – მწერლობაში, ხმა და ხმაური – მუსიკაში.

მითების თხზვა სიტყვიერი ხელოვნება იყო, რომელსაც აკლდა ნერილობითი გაფორმება, რათა ლიტერატურად ქცეულიყო.

დაკრძალვა აერთებდა რელიგიურ რიტუალს, არქიტექტურას, სკულპტურასა და ფერწერას, რიტორიკასა და პოეზიას.

კულტურა ამოდის ანიმისტური, ტოტემისტური ანუ პრარელიგიური წარმოდგენების, კონკრეტული სახით – კანიბალიზმისა და პროსტიტუციის ნიალიდან, როგორც ჯერ მათი რეგლამენტირება და შემდეგ – აღკვეთა, ამ უმძაფრესი განცდების ჯერ ჩაძირვა ქვეცნობიერში, შემდეგ – სიმბოლური ტრანსფორმაცია.

უზენაესი ძალის რწმენა, რომლითაც შეპყრობილია ადამიანი, შეუძლებელს აღწევს: მდეღვარე სისხლის ნაკადი აწყდება ნეირონებს, ჟანგბადისა და გლუკოზის უეცარი სიჭარბე აქტივებს ნეირონებისა და ნერვული სისტემის მოქმედებას, საგანთა ფსიქიკაში აღბეჭდვას.

სტაბილობის დარღვევას კი მოსდევს გადაცდომა – მოულოდნელი სიახლე. ეს შეიძლება იყოს ინდივიდუალური და მასობრივი. კაცთშენიერვის რიტუალებს თეატრი გამოეყო ძველ საბერძნეთში (ძვ. წ. VI საუკუნე), როგორც სიტყვის, მუსიკისა და ცეკვის სინთეზი, როგორც რეალობის თამაშით აღქმა, ექსტაზის წარმოსახვით აღძვრა, უძველესი სისხლის წყურვილის წარმოსახვით დაკმაყოფილება.

კაცთშენიერვა სცენაზე თამაშდებოდა. ხოლო ამფითეატრებში გლადიატორები რეალურად ხოცავდნენ ერთმანეთს, რაც მაყურებელს ალაგზნებდა.

მთელი ისტორიის მანძილზე კულტურას არ სცილდება ღმერთის შარავანდედი, რაც რჩება როგორც იდუმალის, შეუცნობელისა და ყოვლისმქმნელის სიმბოლო (იხ. „კულტურის ფორმირება: ღმერთების ნება“).

2. სექსის რეგულირება და მატრიარქატი

ჰომინიდების ცხოველური ინსტინქტების აღკვეთა, სახეცვლა და რეგულირება ათეულ ათასობით წელი გრძელდებოდა.

ამ გზაზე უპირველესი იყო სექსუალურ კავშირთა რეგულირება,

რომელიც ემყარებოდა ტოტემისა და ტაბუს სისტემას.

ერთი მხრივ – ეს იყო ცნობიერების განვითარების შედეგი, მეორე მხრივ – ლტოლვათა დამორჩილება გონებისადმი, ახალი წესრიგის პოვნა, რაც არის კულტურა.

ყოველი არსების მთავარი ფუნქცია არის სიცოცხლის გაგრძელება და დაცვა.

ნეანდერტალელთა მშფოთვარე ხასიათი, მრისხანება და გააფთრება ხშირ კონფლიქტებს წარმოშობდა. კონფლიქტები არღვევდა ჯოგის ერთიანობას. მათ აკავშირებდათ ნადირობა, თავშესაფარი, სარჩოს შოვნის აუცილებლობა. მაგრამ სექსი სთიშავდათ. შიდაშეტაკებანი ფლეთდა ჯოგს, რომელიც იშლებოდა მცირე ჯგუფებად.

ჰომინიდები ცალ-ცალკე გარბოდნენ.

მარტობა სიკვდილს ნიშნავდა.

ჯოგური პოლიგამია

ჯოგში აგრესიისა და კონფლიქტების მიზეზი სექსი უნდა ყოფილიყო, ბრძოლა მდედრისათვის. ჯოგს მრავალი მდედრი ჰყავდა, რომელთაც ძუძუმწოვარ ცხოველთა მსგავსად დროგამოშვებით ეუფლებოდათ სექსუალური ლტოლვა (მაგ., როგორც ძროხას, ძაღლს, ღორს თუ კატას), როგორც მცენარეს აქვს ყვავილობის განსაზღვრული ჟამი. სხვა დროს მამრი გულგრილია მდედრისადმი – ეს არის სექსის ზოოლოგიური რეგლამენტირება.

მდედრების სიმრავლე კი ნიშნავდა, რომ სექსუალურ ლტოლვათა წყარო მუდმივად არსებობდა, ეს კი დაუსრულებელ შუღლსა და სისხლისღვრას იწვევდა.

ჯოგში ყველა მდედრი ეკუთვნის მამრს, ყველა მამრი – მდედრს. არ არსებობს დედის, და-ძმის გარჩევა, როგორც ეს ხდება ბუნების ნიაღში.

ასე შეინიშნავს იაკობ ბახოფენი – მატრიარქატის სისტემის აღმოჩენი. ფრინველებში პოლიგამიაა გავრცელებული, მაგრამ არსებობს წყვილადი კავშირებიც. ასეთ დროს დედალ-მამალი მთელი ცხოვრება ერთად არიან. მამლები იბრძვიან დედალთა დასაუფლებლად, რადგან მათი თანაფარდობა დარღვეულია.

აქაც არიან მარტოხელები და ქვრივები, არის ეჭვი, კორტნა და ძალის გამოჩენა. მაგრამ თუ მამალი მოკლეს, დედალი შეიძლება ერთ საათში სხვასთან გაფრინდეს.

ცხოველებშიც უფრო პოლიგამიური წესია, მაგრამ მათშიც არიან მუდმივი წყვილები. მაგ., კურდღლებში, მგლებში. ცხენებიც არჩევენ ერთმანეთს.

როცა ცხოველს გაუვლის ახურვების პერიოდი, იგი ხვადს არ იკარებს. შიმპანზე და გორილა ცხოვრობენ როგორც წყვილად, ისე ჰარამ-ხანული წესით. გველები ერთმანეთის მისაზიდად „მხედრულ ცეკვას“ მართავენ.

ცხოველი თუ ფრინველი თავს გასწირავს თავისი ნაშიერისათვის, მაგრამ არა მამრისათვის. ამიტომ თვლიან რომ მდედრისათვის მთავარია დედობის ინსტინქტი და არა სექსი.

ტოტემური ინკარნაცია

დაქუცმაცებულ ჯოგებში ნამოინია დედის ფუნქციამ. კონკრეტული დედის შვილები ქმნიდნენ ახალ ერთობას, ახალ ჯოგს, რომელიც უკვე სისხლით ნათესავეებისაგან შედგებოდა. აქ ყველა მათგანი ერთი დედი-საგან მოდიოდა, რომლის ტოტემის სახელი გადადიოდა შვილებზე.

ველური ვერ ხედავდა კავშირს სექსსა და ბავშვის დაბადებას შორის. ზოგ ტომში სწამდათ, რომ ბავშვი მაინცდამაინც სექსის შედეგი არ იყო – ეს ისეც შეიძლება მომხდარიყო, სექსი მხოლოდ ამზადებდა ჩასახვის პროცესს.

დაბადება წარმოედგინათ როგორც სიცოცხლის ერთი ფორმიდან მეორეში გადასვლა, გარდაცვალების მსგავსად.

სამყარო სულებით იყო აღსავსე და ყოველი საგანი მათ ატარებდა. არათუ მუსტიეს ეპოქაში, XIX საუკუნის II ნახევარშიც კი ზოგმა ტომმა (მაგ., არუნტას ტომი) არ იცოდა, რომ ქალს ნაყოფი კაცისაგან ჩაესახება. ეგონათ, რომ ამ ფუნქციას ასრულებს ხესთან, ხის ფესვებთან, ქვასთან შეხება.

მათ ერთმანეთს დაუკავშირეს მიზეზი (შეხება) და შედეგი (დაბადება), მაგრამ არასწორად, რადგან არც დროის აღქმა ჰქონდათ და არც იმის გარკვევა შეეძლოთ – სექსს რა უნდა მოჰყოლოდა.

სელკუპების აზრით, ქალს ბავშვი ჩაესახება მაშინ, როცა მას დაეცემა მზის სხივი, გამოგზავნილი ზეციდან დედაბრის მიერ.

ფრიგიული კოსმოგონიით, ყოველი არსების მამა არის ნუში.

ავსტრალიელს სწამს, რომ ქალის სხეულში სული შედის, რომელიც თავად ირჩევს დედას. სული კი ბინადრობს ტოტემურ ცხოველსა თუ მცენარეში, ე.ი. ის არის სიცოცხლის საწყისი.

ქალს თუ შვილი არ უნდოდა, გაურბოდა ტოტემთან სიახლოვეს.

ტოტემის სული შეხებით ან სუნის სახით გადმოდიოდა ქალის სხეულში და ამიტომ ატარებდა შვილი დედის ანუ ტოტემის გვარ-სახელს (შდრ, რძე და ძე ქართულში, აგრეთვე - გვიანდელი: ამირან დარეჯანის ძე, „სხვა ძე არ ესვა მეფესა“).

ეს იყო მატრიარქატის საფუძველი.

ევოლუციის გზა ტოტემიზმიდან მატრიარქატისაკენ მიდიოდა.

ანიმისტური წარმოდგენით, ქალი შეიძლება დაორსულებულიყო არათუ მცენარისა და ცხოველისაგან, არამედ – წყლისაგან, ქვისაგან, კლდისაგან, ქარისა თუ წვიმისაგან.

კუნძულ პონაპაზე მამის აღმნიშვნელი სიტყვაც კი არ ჰქონდათ. მათთვის არსებობდა მხოლოდ დედა, რომელიც ბავშვს შობს.

ანთროპოიდებიც დედის გარშემო ჯგუფდებიან, მათთანაც დედა მთავარი, ისევე როგორც საერთოდ ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროში.

ანიმისტურ-ტოტემისტური რწმენა გაგრძელდა მითოსურ და ისტორიულ პერიოდებშიც:

მითოლოგიური წარმოდგენით, ქალი შეიძლება ღვთაებისაგან და-ორსულებულიყო, რათა ასე გაეხვიათ ხაზი მეფის, სარდლის თუ წინასწარმეტყველის განსაკუთრებული ბუნებისათვის.

ითვლებოდა, რომ ეგვიპტეში ფარაონი დედოფალს ამონ-რასაგან ჩაესახებოდა, რომელიც ქალის სარეცელს ქმრის სახით ეწვეოდა.

„ყვითელი იმპერატორი“ ხუან-დი ჩაისახა ელვისაგან, იაო – წითელი დრაკონისაგან, ფილოსოფოსი კონფუცი – ურჩხულის მიერ მოტანილი თვალი პატროსანისაგან, შაკიამუნი – ციური ხუთფეროვანი შუქისაგან, ქრისტე – სულიწმინდისაგან, ზარატუსტრა – მცენარის ღეროსაგან, ჩინგისხანი – ღმერთის მზერისაგან, რომული და რემი – მარსისაგან.

გილგამეში შვა ქალწულმა, რომელიც მამას კოშკში ჰყავდა ჩაკეტილი. ატისის დედა ქალწული იყო. იგი დაორსულდა მკერდზე ბრონეულის მიკარებით. ეს ბრონეული ამოსული იყო ნახევრად მხეცის – აგდესტისის მოკვეთილი პენისის სისხლისაგან.

მარიამსაც ასევე უმანკოდ შთაესახა იესო ქრისტე.

ადონისი ხორბლის მარცვლისაგან იშვა, ე.ი. საკვებისაგან.

რომისა და საბერძნეთის გამოჩენილ პირთა წარმომავლობასაც ღმერთებთან აკავშირებდნენ (მაგ., ოქტავიანე აპოლონის ძედი ითვლებოდა).

დოგონების წარმოდგენით, ყოველ ადამიანს ჰყავს ტყუპისცალი ცხოველი; რუანდელების ერთი მითის პერსონაჟი ძროხის სხეულისგან იშვა, ე.ი. არათუ მამა, შეიძლება არც დედა იყოს ადამიანი.

ისიც უნდა ვიცოდეთ, რომ არაერთი უხერხემლოთა კლასის ცხოველი მრავლდება განაყოფიერების, ე.ი. მამრის გარეშე, რასაც პართენოგენეზს უწოდებენ (ბერძნ. parthenos – ქალწული).

დედობის ინსტინქტი და სისხლით ერთიანობა

დედა არის დამბადებელი, მკვებავი, მზრუნველი და დამცველი, რომელიც სიცოცხლესაც გასწირავს თავისი ნაშიერისათვის, მაგრამ ასეთი თავგანწირვა ქრება როგორც კი შვილს დამოუკიდებელი არსებობა შეუძლია.

შვილისათვის დედის ცნება გათანაბრებულია სამშობლოსთან.

მდედრი ორაგული ათასობით კილომეტრს გასცურავს და ადის მდინარის სათავემდე, სადაც ქვირითს ჰყრის. შემდეგ მიდის ქვირითთან მამრი და ანაყოფიერებს.

მდედრი დუნდება, იფიტება, ქვებს ენარცხება და მათი უმრავლესობა იღუპება, უკან ველარ ბრუნდება.

ასე სწირავს იგი სიცოცხლეს შთამომავლობისათვის, ჯიშის გადაჩენისათვის.

მხოლოდ გველები არ ზრუნავენ შვილებზე.

მგელი ძუძუს ანოვებს ლეკვებს, მაგრამ ისინი ჭამას რომ შეაჩვიოს, კუჭიდან ამონერწყვავს ხორცის ფაფას და ასე კვებავს მათ.

ახალშობილი მაიმუნები გაზარდეს დედის მსგავსი მანეკენის საშუალებით. მაიმუნები დიდ ინტერესსაც კი იჩენდნენ. მაგრამ მათმა უმრავლესობამ სქესობრივ სიმწიფემდე ვერ მიაღწია. ვინც მიაღწია, შვილებს არ იკარებდა.

მათ დაკარგეს დედობის ინსტინქტი.

ისინი ნევროპათები და ფსიქოპათები გახდნენ.

სჩანს, დედა-შვილს შორის არსებობს რაღაც უჩინარი სიგნალები, რომელთა პოვნა და ახსნა შეუძლებელია.

უდეოდ გაზრდილი ცხოველი მძვინვარეა და სისხლის მოყვარული.

მგელი, რომელმაც ლეკვი დაკარგა, თუ ბავშვი ჩაიგდო, არ შეჭამს, ძუძუს ანოვებს და ზრდის.

აგრესიაზე მაღლა დგება დედობის ინსტინქტი.

ამიტომ ჰქონდა და აქვს ფსიქო-ნერვული სისტემისათვის, ინდივიდის ჰუმანიზებისათვის, ადამიანურ გრძნობათა განვითარებისათვის და შესაბამისად კულტურისათვის დიდი მნიშვნელობა დედის ფაქტორს.

დედის სახელს უნდა დავუკავშიროთ კულტურის ჩასახვა, ხოლო განვითარება და დამკვიდრება – მამაკაცს (იხ. „ბელადი და ქურუმი“).

დედამ ჯოგური და ტოტემური ერთიანობა შეცვალა სისხლით ნათესაობით, კლანურ-ოჯახური პრინციპით.

მამისმკვლელობიდან ეგ ზოგამიამდე

როგორც ვთქვით, ტოტემი არ უნდა მოეკლათ, მისი ხორცი არ ეჭამათ. ამგვარი აკრძალვა ვრცელდებოდა სექსუალურ კავშირებზეც ერთი ტოტემის წრეში.

ჯოგში მრავალი მდედრი იყო და ერთ მათგანს პრივილეგია ვერ ექნებოდა, ისევე როგორც ცხოველთა გუნდში.

იზრდებოდნენ ახალი მდედრები და მამრები და ჯოგის მსგავსად გვარიც დაშლის წინაშე დგებოდა.

გრძელდებოდა სისხლიანი კონფლიქტები მამრებს შორის მდედრის გამო, რომელმაც თავის დროზე ჯოგი დაშალა. ტოტემისტურ რწმენას სძლევადა სექსუალური ლტოლვა.

როგორც ჩ. დარვინი აღნიშნავდა, გორილას კლანს ჰყავს ერთი, ძლიერი მამრი, რომელსაც მდედრები ემორჩილებიან. იგი სხვა მამრებს სექსს უკრძალავს და სდევის ან თავად იღუპება შეტაკებაში. დამარცხებული მიდის და ცალკე კლანს ქმნის, სადაც ცოტა ხანში ეს პროცესი განმეორდება.

ერთი მაიმუნი მეორეს აშინებს ღრიალით, მკერდზე ბრაგუნით, თვალეში ჩაშტერებით;

ადამიანთა შორისაც იგივე ხდებოდა, სადაც ძლიერი მამრი – ბელადის პირველსახე, სდევიდა ან კლავდა სხვა მამრებს, ან თავად ეწირებოდა ბრძოლას, რასაც თანდათან რიტუალური ფორმა მიეცა.

სისხლისღვრა მდედრის გამო წარმოქმნიდა სექსის აკრძალვას ერთი ტოტემის წრეში, რომლის დარღვევა სიკვდილს ნიშნავდა.

ეს იყო ეგ ზოგამიის – ინცესტის აკრძალვის არსი, რაც უცნობია მაიმუნებისათვის. ინცესტის დარღვევა კი ნიშნავდა გენოფონდის გაცვლას, რაც გენეტიკურად სრულყოფდა ადამიანის ჯიშს.

მაგრამ ინცესტი, რომლის გვიანდელ გამოვლენას გვაცნობს მრავალი ლეგენდა და ლიტერატურული ტექსტი (მაგ., სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფე“), დასაშვები იყო მითოსურ პირველწინაპრებში (მაგ., ჩინელი გველკაცი ფუ-სი და მისი დაი და ცოლი ნიუი-ვა, აფრიკელი ოლორუნი და ოდუდუვა, ადამისა და ევას შვილები, ბიბლიური ლოთი და მისი ქალიშვილები, ბერძნული და-ძმა და ცოლ-ქმარი ზევსი და ჰერა, ეგვიპტური და-ძმა და ცოლ-ქმარი ისიდა და ოსირისი) ან დინასტიური ქორწინებით (მაგ., ეგვიპტელი ფარაონები; კლეოპატრას ქმარი მისივე ძმა იყო).

ერთი ვერსიით, ადონისი მირას ჩაესახა მამის – კინირასაგან.

ერთიანობის შესანარჩუნებლად, ტოტემისტური რწმენის დასაცვა-

ვად, ერთი გვარ-ტოტემის მამრები ერთიანად ქორწინდებოდნენ მეორე გვარ-ტოტემის მდედრებზე.

ამგვარი წესი უნდა იყოს არეკლილი ხეთურ „ქანესის დედოფლის შვილების ამბავში“: დედოფალმა ერთბაშად შვა 30 ვაჟი, რომლებიც მდინარეს ზღვისკენ გააყოლა.

შემდეგ ერთბაშად შვა 30 ქალი. ვაჟები რომ გაიზარდნენ, დედა მოძებნეს, მაგრამ ქალები ვერ იცნეს. ერთი ძმა დაეჭვდა, ჩვენი დები არ შევირთოთო. მაგრამ გვიან იყო – მათ უკვე გაეყოთ სარეცელი. ჯგუფური ქორწინებაც კი ინცესტით დამთავრდა.

ქორწინება ნიშნავდა უცხო ქალის საკუთარ გვარტომში შემოყვანას, სექსის რიტუალიზებას.

მდედრები სტოვებდნენ დედის სამყოფელს და გადადიოდნენ უცხო მამრების მფლობელობაში. მაგრამ გვარებს შორის კავშირი იკვრებოდა, რაც თანდათან რთულ ნათესაურ სისტემას წარმოქმნიდა. ეს იყო კოლექტიური ქორწინება, რასაც დუალურ-გვაროვნულ ეგზოგამიას უწოდებენ. იგი და-ძმას შორის სექსს გამორიცხავდა, რადგან ერთი ტოტემი ჰყავდათ. ინცესტი ტოტემიდან გამომდინარე ტაბუირებული იყო.

ტომში, რომელიც ორი ტოტემის შვილებისაგან შედგებოდა, ყველა უფროსი ქალი იყო დედა და კაცი – მამა.

ახალგაზრდა ქალები კოლექტიურად სხვა ტომში უნდა გადასულიყვნენ, ვაჟებს კოლექტიურად სხვა ტომის ქალები უნდა შემოეყვანათ. ეს კი გაყოფასა და კლანთა წარმოშობას მოასწავებდა, ისე რთულდებოდა ტოტემური კავშირები და შესაბამისად – აკრძალვები (ლ. ჰ. მორგანი).

ალბათ უკვე დარღვეული იყო სექსის ბიოლოგიური რეგულირებაც და ქალისა და კაცის ურთიერთობას მუდმივი სახე მიეცა, რაც დასაბამს აძლევდა როგორც ახალ კონფლიქტებს, ისე ბიოლოგიური მამის ცნებას.

და-ძმა ერთმანეთთან ახლოობას გაურბოდა, რადგან ქალისა და კაცის განცალკევება სექსს ნიშნავდა.

ასევე იქცეოდნენ ქალიშვილები მამების მიმართ.

მამებს შეიძლებოდა სექსი ჰქონოდათ თავიანთ ქალიშვილებთან, რადგან სხვადასხვა ტოტემი ჰყავდათ.

ორი ტომი გენეტიკურად ნათესავი იყო. მათ მორგანმა ფრატრიები დაარქვა. მაგ., ავსტრალიაში არსებობდა შავი და თეთრი კაკადუს, ბრაზილიელ ინდიელებში – აღმოსავლეთისა და დასავლეთის, მელანეზიელებში – არწივ-თევზმჭერისა და შევარდენის ფრატრიები და ა.შ.

ჯოვისგან განსხვავებით ახალი კავშირები სექსის რეგულირებას და ტოტემურ ნათესაობას ემყარებოდა, რაც ყოველთვის სისხლის ერ-

თობას არ ნიშნავდა.

ავსტრალიურ ტომებში ქმარს ძირითადთან ერთად ჰყავდა დამატებითი ცოლი, ისევე როგორც ცოლს – დამატებითი ქმარი. ამასთან ერთად ქალი მორიგეობით გადადიოდა ყველა კაცის ხელში.

ამას მოსდევდა ახალი სისხლიანი კონფლიქტები.

ვამბობთ ქორწინებასა და ცოლ-ქმრობას. მაგრამ ეს პირობითი ცნებებია, რადგან ქალი და კაცი ერთად არც ცხოვრობდა, არც საერთო საკუთრება ჰქონდათ. შვილი კი დედის ტოტემის გვარს ატარებდა.

ამის შემდეგ იწყება ქორწინების ასაკობრივი შეზღუდვა, ქორწინება ერთ წრეში, ვთქვათ – ბიძაშვილების დონეზე ან რამდენიმე დასთან ერთად (კროს-კუზენური ქორწინება).

დედის გვარი და ეგზოგამია – ინცესტის აკრძალვა მუსტიეს ეპოქაში უნდა წარმოქმნილიყო, ისევე როგორც პრაკულტურის სხვა მრავალი ნიშან-თვისება. აქეთკენ მიჰყავდა ველური ინსტინქტს, რომელიც უცხოთა ელტვოდა (მაგ., მდედრი თავის ნაშიერს არ იკარებს).

დედის გვარის გაჩენა კი გამოყოფდა ნათესავთა წრეს, რაც სისხლით ახლობელთა ერთობაა. ნათესავი ახლობელია, იგი დედას უკავშირდება, სხვა კი – უცხოა (შდრ – მეგრულში დადი არის ბებია, დიდდედა, ხოლო დადია – ბატონი, მთავარი).

სისხლისმიერი ნათესავები აყალიბებენ გვარ-ტომს, რომელთაც ჰქონდათ ტოტემთან ერთად ზიარი აკრძალვათა სისტემა, წეს-ჩვეულებანი და ტერიტორია. მაგრამ გონის პროგრესი წარმოქმნიდა სოციალურ იერარქიას, რაც განსხვავდებოდა ნათესაური წესრიგისაგან და არაიშვიათად მას უპირისპირდებოდა.

მშობლიურობისა და მოვალეობის სინთეზი კი თავს იყრიდა ზნეობრიობის ცნებაში, რაც ინსტინქტების რეგულირების და კონტროლის შედეგი იყო.

პროსტიტუცია და წყვილადი ქორწინება

კონფლიქტების ასაცილებლად ჩნდებოდა ახალ-ახალი აკრძალვები. მაგრამ მდედრის ძებნა სხვა ტომის წრეში, საიდანაც მოდის მოტაცების ტრადიცია, მაინც სისხლისღვრას იწვევდა.

აქ ისევე ტაბუირდება შეიტანა წესრიგი:

წრე კიდევ უფრო დავინროვდა და დაიწყო წყვილადი ქორწინება, რაც ქმნიდა ინდივიდუალურ ოჯახებს და მიეცა რიტუალის სახე.

ამასთან ერთად ისევე არსებობდა ჯოგური სექსი, რასაც ჰეტერიზმს უწოდებდნენ, დღევანდელი გაგებით კი პროსტიტუციაა.

ქალს ქორწინებამდე სექსი ჰქონდა მრავალ მამაკაცთან. არსებობ-

და სასტუმრო ჰეტერიზმი, რაც გულისხმობდა ნებადართულ სექსს მასპინძლის ცოლთან ან ასულთან (შდრ – ალაზა ვაჟა-ფშაველას „სტუმარ მასპინძელში“. ჰეტერიზმის გადმონაშთია ხევსურული სწორფრობა და ფშაური წაწლობა).

ფინიკიურ-სირიული ადონისის კვდომა–აღდგომის დღესასწაულზე ქალები თავს იპარსავდნენ და თმებს ღმერთს სწირავდნენ ან უცხო-სთან მეძაობდნენ ტაძარში.

ფინიკიელთა ტაძრებში ქალები პროსტიტუციას ეწეოდნენ ფულის-თვის, რაც ადონისისთვის გროვდებოდა. ისინი ასტარტას როლს ასრულებდნენ, მამაკაცები – ადონისისას; ასევე იქცეოდნენ არმენიაში (სტრაბონი).

ეს ხდებოდა განსაზღვრულ დღეებში, რაც იყო უძველესი ჯოგური ცხოვრების განხილვა, ღვთაებრივი სიმშაგე.

ქალები ასე იქცეოდნენ გათხოვებამდე და ეს იყო წმინდა პროსტიტუცია. ეს ისევე იყო დაშვებული, როგორც რიტუალური კაცთშენი-ვა და კანიბალიზმი.

ამგვარ ურთიერთობათა გამო ბევრ ტომში ქალწულობა ღირსებად კი არა, სათაკილოდ ითვლებოდა.

სექსი არ საჭიროებდა განმარტობას. ეს ყველას თვალწინ ხდებოდა და არავის ინტერესს, სირცხვილს ან ცნობისმოყვარეობას არ იწვევდა.

ზოგან ქალი იმდენ სამაჯურს ან მძივს ატარებდა, რამდენ კაცთანაც სექსი ჰქონდა. მათი სიმრავლე სასახელო იყო. ჯერ არ არსებობდა ევრაზიაში მძიმე ვენერული დაავადება სიფილისი, რომელიც ამერიკიდან ჩამოიყვალეს კოლუმბის მეზღვაურებმა. ამიტომ თავისუფალი სექსი საფრთხეს არ შეიცავდა. ინდიელები ისევე ბუნებრივად ატარებდნენ მკრთალ სპიროქეტს, როგორც აფრიკელი ზანგები – შიდსის ვირუსებს ანდა ევროპელები – კოხის ჩხირებს.

კამბოჯაში გათხოვებამდე ქალწულს ერთი ღამე ქურუმთან უნდა გაეტარებინა (შდრ – პირველი ღამის უფლება საქართველოში). ასეთი გარჯისათვის ქურუმი საზღაურს ღებულობდა.

როგორც შენიშნავს ჩ. ლომბროზო, ქორწინება ისევე იშვა პროსტიტუციიდან, როგორც სამართალი – დანაშაულიდან.

მიზანი იყო პროსტიტუციისა და დანაშაულის მაქსიმალური შემცირება. ასევე იყო გავრცელებული ღია ჰომოსექსუალიზმი, პედერასტია და ლესბოსელობა (მაგ., საბერძნეთსა და რომში).

სპარტელები ცოლის შერთვას გაურბოდნენ. ქალს ვაჟურად თავს გადაპარსავდნენ, რათა კაცი ქალს შეგუებოდა. ცოლ–ქმარი თავისუფალ ცხოვრებას შემდეგაც აგრძელებდნენ.

ქალისადმი პატივისცემას გამოხატავს ერთი უცნაური წესი, რო-

მელსაც კუვადას უწოდებენ:

ზოგ ტომში ქმარი ასრულებდა მშობიარობის იმიტაციას და ცოლის მაგივრად იტანჯებოდა. ხოლო ცოლის მშობიარობის შემდეგ რამდენიმე დღე ლოგინში უნდა წოლილიყო!

ოჯახის წარმოქმნა უკავშირდება დედას, რომელიც ქმნიდა საკუთრებას, რაც გადაეცემოდა შვილებს. მამა კი სტუმარი იყო.

მეფის ტიტულიც გადადიოდა დედის ხაზით, რაც ისევე ინცესტს აღადგენდა. თუ ცოლი მოუკვდებოდა, მეფე ტახტს სტოვებდა, არადა – თავის ასულს ირთავდა.

მაგრამ ეს ბრინჯაოს ეპოქაა. ხოლო გაცილებით ადრე, შეიძლება მეზოლითამდე, ოჯახი პირობითად არსებობდა, ქალი და კაცი ერთად არ ცხოვრობდნენ. ეს ისევე ჯოგურ ერთიანობას ჰგავდა, ოღონდ ერთი გვარ–ტომის წრეში.

ცოლ–ქმრობას ჰქონდა ხშირი ნახვის, მონახულების ხასიათი, რადგან გამოყოფილი ადგილი, თუნდაც ეს ყოფილიყო იროკეზების გრძელი, კოლექტიური სახლის მსგავსი, სადაც ისინი ერთად იცხოვრებდნენ – არ არსებობდა.

ერთად ყოფნის სურვილი კი აიძულებდათ ეძებნათ თავშესაფარი, ღამის სათევზი, რაც მღვიმური ცხოვრების დასასრული იყო.

ალბათ, შეხვედრა და დაცილება, გულაცრუება და ურთიერთლტოლვა იძლეოდა როგორც განშორების, ისე სიყვარულის მსგავს განცდას, რაც უცნობი უნდა ყოფილიყო ჯოგური ცხოვრების ეპოქებში, რომელიც ყველაზე დიდხანს შემორჩათ ავსტრალიურ ტომებს, სადაც ქორწინების აღმნიშვნელი სიტყვაც კი არ არსებობდა.

ტომების წარმოქმნის შემდეგ სექსს ერთვოდა და აძლიერებდა გრძნობა ერთისადმი, რასაც სიყვარულს ანუ ნებაყოფლობით მონობას უწოდებენ.

ეს გრძნობა კი ნიშნავდა ქალის დასაკუთრებას, სხვათა ჩამოცილებას და მკაცრი ეტიკეტის დანერგებას, რასაც ქალის სოციალური ჩაგვრა მოჰყვა.

სიყვარული იწყება სასურველი სახის ფსიქიკაში აღბეჭდვით (იმპრიტინგი), რაც ააქტიურებს ჰორმონების გამოყოფას. კაცს ეს გრძნობა სწრაფად ეუფლება, ქალს – თანდათან.

ეს იმასაც ნიშნავს, რომ ყნოსვას ცვლიდა ხედვა, რაც მოჰქონდა გენომის ძახილს.

ქალისა და კაცის ურთიერთობის სხვადასხვა ფაზებს ჰორმონები არეგულირებენ (მაგ., პროგესტორენი, ესტროგენი, ფერომონი, ანდროსტენოლი, ნორეპინეფრონი, დოფამინი, ენდორფინი, ადრენალინი, ოქსიტოცინი), კულტურის ფაქტორთა მონაწილეობით.

სიცხე აძლიერებს სექსუალობას, სიცვივე – ანელებს. ეს აირეკლება

შინაგანი ენერჯის გადანაცვლებაზე. ამიტომ ინტელექტს უფრო ავლენენ ჩრდილოელები, ვიდრე ტროპიკის მკვიდრი აფრიკელები.

ველურთა ეროტიკა მხოლოდ სექსი იყო და ყნოსვით იწყებოდა. მოხიბვლა, დაახლოება, ალერსი, კოცნა არ არსებობდა. მათ სანაცვლოდ იყო ცხოველთა, თევზთა და ფრინველთა სამყაროში დამკვიდრებული სექსუალური თამაშები.

ცხოველური დაყნოსვა იყო მისალმება ან გაცნობა, არც ეროტიკული ზონების დღევანდელი სპექტრი არსებობდა.

მკერდი, ტუჩები, ვნებიანი კოცნა ჰომეროსთან არც იხსენიება. ესენი აღძრავდნენ არა სექსუალურ, არამედ – დედობრივ გრძნობას.

ასევეა ინდურ „რამაიანაში“.

კოცნას ერთნი მიიჩნევენ დაყნოსვის, მეორენი – დაკბენის სახეცვლად (შდრ – გერმ. Küssen - კოცნა და რუს. Кусать – კბენა, ქართული ხალხური ლექსი: „ლამაზი გოგონასათვის ლოყაზე მაკბენინაო“), რაც ველურთა სექსს ახლდა.

ზოგი სექსს უკავშირებს ხახუნით ცეცხლის გაჩენას (მაგ., გ. ბამლიარი), როგორც იმიტაციას, ისევე როგორც მიწის ხვნასა და დამუშავებას.

სიყვარული, ეროტიკული განცდები, მათი სუბლიმირება და ტრანსფორმაციები გახდა კულტურის, კერძოდ – ხელოვნების ერთ-ერთი უმთავრესი შთამაგონებელი და განმსაზღვრელი ფაქტორი.

ეგოიზმი და ოჯახი

ოჯახს ანესრიგებდა ქალი, რომელიც იძენდა და განაგებდა საკუთრებას (შდრ – ირმების გუნდს ხელმძღვანელობს ხნიერი ფური). დედის ინსტინქტმა მას გაუჩინა საკუთრებისაკენ სწრაფვა, რათა შვილები უფრო დაცული ჰყოლოდა.

ქალი უფლიდა შვილებს, მონანილეობდა ჯოგის კოლექტიურ ცხოვრებაში, სადაც როგორც შრომა, ისე შრომის პროდუქტი, ისე თანაბრად ნაწილდებოდა. მაგრამ დედობრივი ინსტინქტი და შვილებისადმი ყურადღება აღვივებდა ეგოისტურ ზრახვებს, რასაც იგი მიჰყავდა განკერძოებისაკენ.

განკერძოება კი ნიშნავდა ოჯახისა და კერძო საკუთრების წარმოქმნას, ეგოისტურ მიდრეკილებათა რეალიზებას..

ქალები გამოეყოფოდნენ ჯოგს და ქმნიდნენ თავიანთ საბჭოს. კაცი იყო მისული და ძალა არ ჰქონდა.

ქალთა საბჭო არსებობდა XIX საუკუნეშიც კი იროკეზებსა და მელანეზიელებში.

საქართველოს ტერიტორიაზე V–IV ათასწლეულთა მოსახლენი თაყვანს სცემდნენ ნაყოფიერების ღვთაებას ქალის ქანდაკების სახით; ძველ ეგვიპტეში ოჯახის უფროსი ქალი იყო. ტახტის უფლება ქალს ჰქონდა. ამიტომ ძმა ქორწინდებოდა დაზე და ასე ხდებოდა ფარაონი; კრეტაზე მთავარი იყო დედამშობის კულტი; ფრიგიაში მთავარი იყო დიდი დედა კიბელეს კულტი. ადრეულ ეტაპზე ხეთებშიც ტახტი მემკვიდრეობით ქალს გადაეცემოდა. ასეთივე წესი შემორჩათ მონღოლებს ჩინგის ხანის შემდეგაც კი.

შემდეგ, კოლექტივიზმის პრინციპიდან გამომდინარე, ტომის ცხოვრების წესს განსაზღვრავდა უხუცესთა საბჭო, რომელშიც დედებიც მონაწილეობდნენ. საბჭოს უნდა დაეძლია წევრთა ცხოველური ეგოიზმი, დაესაჯა ტაბუსა და ეგზოგამიის დამრღვევი (რასაც ჩვენ სისხლის აღრევას – ინცესტს ვეძახით) – მოეკლათ ან ტომიდან გაეგდოთ, ეზრუნათ ნადირობაზე, თავდაცვაზე, ამინდის შეცვლაზე.

ამიტომ ირჩევდნენ ბელადს, რომელიც განაგებდა ტომის ძალოვან მოქმედებას. ამასთან ერთად იკვეთებოდა ქურუმის როლიც, რომელიც მაგიურ ძალებთან და სულებთან იყო დაკავშირებული.

ტოტემს უკვე ბელადი განასახიერებდა, რაც პატრიარქატის დაწყებას ნიშნავდა (ზოგის აზრით მატრიარქატი საერთოდ არც არსებულა).

პატრიარქატი და ქალის ჩაგვრა

ამის შემდეგ კი, თითქმის შეუმჩნეველად, დაიწყო ქალის უფლებათა შეკვეცა, ჩაგვრა და ხშირად – მონური დამცირებაც. კაცი მინი-ბელადივით სასტიკი და ტირანი ხდებოდა.

მაგ., ჩინეთში ქალი კაცთან ვერ ისაძილებდა. ასევე ყოფილა ძველ საქართველოშიც (იხ. „შუშანიკის წამება“). რომში, პარაგვაიში, ჰოტენტოტებში ქალს სიმთვრალისათვის სიკვდილით სჯიდნენ. ასევე თითქმის ყველგან სიკვდილით ისჯებოდა ქმრის მოღალატე ცოლი (შდრ. – „სექსის თავისუფლება“).

მენტრუაციისა და მშობიარობის დროს ქალის მკაცრად იზოლირება ყველგან წესად იყო მიღებული.

ამასვე მოითხოვდნენ ბიბლია (ლევიაანი, თ. 15, მ. 19–33) და ყურანი (2, 220).

პრივილეგია შერჩათ არისტოკრატ ქალებს. მაგ., ხეთების თავანა – დედოფლები (ძვ. წ. II ათასწლეული) მეფის უფლებებით სარგებლობდნენ, ისევე როგორც ფარაონის მეუღლე ნეფერტიტი (ძვ. წ. XIV ს.), ასურეთის დედოფალი ბაბილონელი სემირამიდა (ძვ. წ. IX ს.), პალ-

მირელი მეომარი დედოფალი ზენობია (ახ. წ. III ს.) ან ეგვიპტის დედოფალი კლეოპატრა (ძვ. წ. I ს.). თუმცა ძირითადი აკრძალვები მათზეც ვრცელდებოდა, როგორც ეთიკურ–ზნეობრივი და ჰიგიენური ნორმა.

მაგრამ რაც დრო გადიოდა, ქალის თავისუფლება უფრო იზღუდებოდა. მაგ., ახალბაბილონურ პერიოდში განსაკუთრებული ყურადღება მიექცა პატარძლის ქალწულობას (A. Oppenheim, *Древняя Месопотамия*, М., 1990); ინდური „მაჰაბჰარატა“ გვაცნობს როგორ იწვევენ თავს დაქვრივებული ქალები; მამა-ბელადის მიერ დამკვიდრებული ჰარემული ცხოვრების წესი არსებობდა მუსულმანებში. შუასაუკუნეებში კითხვაც დაისმოდა – აქვს თუ არა ქალს სული?

რუსეთში ქორწინების წინ მამა ქალიშვილს სამჯერ მათრახს გადაჰკრავდა ზურგზე, ქმრის მორჩილებას უბრძანებდა და მათრახს სიძეს გადასცემდა; რუსეთში ქმარს შეეძლო ცოლი მონად გაეყიდა და მოეკლა კიდეც!

ბელადის კვლამდევენებით მამა გახდა ღმერთის, სახელმწიფოსა და კანონის სიმბოლო. მას დაუკავშირდა წესრიგი და დისციპლინა, რაც მხედრულ სულში ვლინდებოდა. წესრიგი კი მოითხოვდა იერარქიას, ძალაუფლების გადანაწილებას (იხ. „ძალა და ძალაუფლების ნება“).

მხოლოდ XX საუკუნეში დაიწყო ქალთა გააქტივება, ბრძოლა თანასწორუფლებიანობისათვის, რასაც ლამის მატრიარქატის აღდგენა მოჰყვეს (იხ. „სექსუალური რევოლუცია“ მესამე ნივთში).

სამოსელი და სირცხვილის გრძნობა

ედემის ბაღში სიშიშვლისა და სირცხვილის გრძნობა მას შემდეგ გაუჩნდათ ადამსა და ევას, რაც გველის ნაქეზებით იგემეს ცნობადის ხის ნაყოფი ანუ სექსის შედეგად აეხილათ თვალი და ლელვის ფოთლები მიიფარეს.

სირცხვილი ადამიანური განცდაა და იგი უკავშირდება ზნეობას, ცნობიერების განვითარებას, სექსის რეგულირებას, ინტიმურ სფეროს. სირცხვილი იწვევს სინითლეს, შიში – სიფითრეს.

ცხელი სარტყლის ბინადარ ტომებს სამოსი არ სჭირდებოდათ. მათ XIX საუკუნეშიც არაფერი ეცვათ. ტანსაცმელს ცვლიდა ტოტემის იდეით ტატუირება (ცხოველებში, შემდეგ მონებში – დადაღვა), სხეულის შეღებვა, ფრინველის ფრთები, მძივები და ცხოველთა კბილები, ქვის სამაჯურები, როგორც მაგიური ნიშნები.

როცა ევროპელებმა შიშველ ავსტრალიელებს ტანსაცმელი მისცეს, მათ იგი მხრებზე გადაიფარეს.

ზოგან მხოლოდ თავსაბურავს ატარებდნენ, რაც მზის მაგიური

მოქმედებისაგან იცავდა ადამიანს.

რაც ჩრდილოეთისაკენ მიიწვედნენ, კლიმატი იცვლებოდა. ზაფხულის თაკარა მზეს თოვლი და ყინვა მოსდევდა. სუსხი გათოშილს აიძულებდა მოეხურა ნადირის ბალნიანი ტყავი, მოეგროვებინა ფრინველის ბუმბული და ფრთები, მღვიმე მოექებნა.

ალბათ უძველესი სიშიშვლის გადმონაშთი იყო, როცა ესკიმოსების იურტაში – ქალს და კაცს, ბავშვს და მოხუცს – ყველას ერთად დედიშობილას, თევზებივით ერთმანეთზე მიწყობილს ეძინა, ან როცა ბერძნულ ოლიმპიურ თამაშებზე შიშველი გამოდიოდნენ.

შემდეგ – სექსის რეგულირებასთან ერთად ძლიერდებოდა სირცხვილის გრძნობა და ადამიანი ზაფხულშიც ატარებდა წინსაფარს, ფოთლებს, დარბილებულ ხის ქერქს, რაც სასქესო ორგანოებს უფარავდათ.

ტომის ბელადი და ქურუმი ფერადი ჭილობებით, სირაქლემის ფრთებით, სამაჯურებით, ნიჟარების ყელსაბამებით და საყურეებით ირთვებოდნენ და საახალწლო ჩიჩილას ჰგავდნენ.

ზოგ ავსტრალიურ და აფრიკულ ტომში ატარებდნენ საგოს პალმისაგან გაკეთებულ რიტუალურ თავსაბურავს, რომლებზეც გამოსახული იყო ღრუბლები, მზე და მთვარე.

ტანსაცმელი ჩნდება მას შემდეგ, რაც დაიწყეს რთვა და ქსოვა.

სამოსელი სექსის რეგულირების თანამდევი გამოხატულება იყო. იგი იქცა კულტურის აუცილებელ ატრიბუტად.

3. ბელადი და ქურუმი

ველური – მონადირე და მეომარი

პირველყოფილი ადამიანი ჯერ იკვებებოდა წვრილფეხა ცხოველებით. მაგრამ შემდეგ, როცა ჯოგის წევრებს გაუჩნდათ ხელკეტები, ხელცულები, რქისა და ძვლის იარაღები, დაიწყეს მსხვილფეხა ცხოველებზეც ნადირობა. ქვედა ნეოლითის დროს დედამიანზე ადამიანთა რიცხვი ათასჯერ ნაკლები იყო დღევანდელზე, ხოლო ცხოველთა რიცხვი – ალბათ ათასჯერ მეტი.

ეს აიოლებდა სარჩოს მოპოვებას, მაგრამ აძნელებდა სიცოცხლის დაცვას. ამიტომ პითეკანთროპს თუ არქანთროპს უნდა ჰქონოდა ფიზიკური ძალა და მოხერხება, რათა ნადირს გამკლავებოდა ან თავს დასხმოდა და მოეკლა.

მაგრამ ინდივიდუალურად ეს შეუძლებელი იყო.

ჰომინიდები ჯოგებად ცხოვრობდნენ და ერთადაც ნადირობდნენ.

აქ ჯერ არ იყო ბელადი, არც ქალის საკუთრება, არც საზრდოსი.

ჯოგის წევრთა რიცხვი ალბათ 30–დან 80–მდე თუ იქნებოდა (ზოგი ჯოგს ურდოს არქმევს, ზოგიც – პრათემს).

ჯოგს აერთიანებდა გადარჩენის ინსტინქტი, არა სისხლით ნათესაობა. ყოველ ნაბიჯზე ხიფათი და სიკვდილი იყო ჩასაფრებული, რომელსაც ურჩხულის ნილაბი ჰქონდა აკრული.

უცნობი და საზარელი გარემო, უცხო და სასტიკი ცხოველები თუ წყლის ბინადარნი აკავშირებდნენ ჯოგის წევრებს და ამიტომ შიდა-კონფლიქტების მიზეზი ნაკლებად არსებობდა.

მათი ძირითადი საზრუნავი იყო ჯერ საკვები, შემდეგ – სექსი.

ჯოგის აგრესია ნადირისკენ იყო მიმართული, საითკენაც მას ერეკებოდა შიში და შიმშილის გრძნობა, სისხლის წყურვილად ქცეული.

ნადირობდნენ ყველგან – არქტიკასა და უდაბნოებში, ტუნდრასა და სტეპებზე, მთებსა და ტყეებში, სიციხესა და ყინვაში, წყალსა, ჰაერსა და ხმელეთზე.

ნადირობა ადამიანის უძველესი თვისებაა და არა ერთი რომელიმე ჯოგის პრივილეგია. მაგ. ზედაპალეოლითური დროის სადგომებზე ერთგან აღმოჩენილია ათასამდე მამონტის (ჩეხოსლოვაკია), მეორეგან – ათი ათასამდე ცხენის (საფრანგეთი), მესამეგან – ათასამდე ბიზონის (უკრაინა), მეოთხეგან – ოცდაათამდე სპილოს (ესპანეთი) ნაშთი.

ხორცი შედგება ცილებისა, ცხიმებისა და ნახშირწყლებისაგან, რაც ადამიანს მეტ ენერჯიას აძლევს, ვიდრე მცენარეული საკვები. ენერჯია კი შფოთვა და სწრაფვაა.

ამას კარგად ხედავდნენ წმინდა მამები, რომელთაც ქრისტიანთა ცხოვრებაში შემოიღეს ხორცის მოხმარების რეგლამენტი, დაანესეს მარხვა და ხსნილი, რათა ცხოველურ ვნებათაგან ამღვრეული სული პერიოდულად მცენარეული საკვებით დამცხრალიყო (იხ. „ასკეზი“).

ველური ნანადირევს დიდხანს ვერ შეინახავდა – მზე და სიციხე გამხრწნელად მოქმედებდა.

ნანადირევი რომ სწრაფად არ ნამხდარიყო, უნდა წასულიყვნენ მთებისა და ჩრდილოეთისაკენ, სადაც მკაცრი კლიმატი სუფევდა.

ჯოგის წევრებს უწევდათ ხშირი ნადირობა ცხოველებზე თუ თევზჭერა. ამიტომ სხვადასხვა ხერხიც ჰქონდათ (ჩასაფრება, ცეცხლით დაშინება, ნადირის გამორეკა, ორმომი ან კლდეზე გადაჩეხვა, ქვებითა და ხელკეტებით მოკვლა).

პითეკანთროპმა ცეცხლსაც მიაგნო, რასაც აჩენდა მეხი ან მზის მცხუნვარება, მიაგნო და გამოიყენა.

ცეცხლი ედებოდა გვალვით გადამხმარ ბალახებს, ხეებს და ადამიანსაც სდევნიდა.

ილუპებოდნენ ცხოველებიც, ცეცხლი სწავდა მათ სხეულს და დამ-

წერის სუნი აღიზიანებდა ყნოსვას.

დამწვარი ხორცის სურნელი კამკამა ჰაერს შორს გადაჰქონდა, რასაც ხარბად იკრებდა ძლიერი ყნოსვა.

ალბათ ველურსაც შემწვარი ხორცი უფრო იზიდავდა, ვიდრე უმი და სისხლიანი.

ტომის ორგანიზება

ნადირობის ორგანიზების აუცილებლობამ ჯოგის წევრებისგან გამოჰყო ძლიერი მამაკაცი, ყველაზე თავგანწირული და მამაცი, ვისაც შეეძლო მოძმეთა დაცვა და გადარჩენა, სარჩოს მოპოვება.

იგი იქცა გვარ-ტომის ბელადად.

ალბათ, ეს უნდა მომხდარიყო მუსტიეს პერიოდში, როცა ნეანდერტალელები სტოვებდნენ არენას.

კლანს თუ ტომს უწევდა ასევე თანამოძმეებთან ბრძოლა, წევრების დაცვა. კონფლიქტს იწვევდა ისიც, რომ ტომებს სხვადასხვა პროტოენა ჰქონდათ და ველური ველურს ვერ უგებდა. რომც გაეგო, უცხოს მაინც არავინ დაინდობდა, რადგან ისტორიულ პერიოდშიც უცხო, არანათესავი მტერთან ასოცირდება: იგი უნდა მოეკლათ.

ამიტომ ტომის ბელადი მონადირესთან ერთად მეომარიც უნდა ყოფილიყო. ველურთა სიცოცხლე ხანმოკლე იყო, სიბერით სიკვდილი იშვიათად თუ ეწერა ვინმეს (შდრ – ანთროპოიდი ცოცხლობს 50 წლამდე). ბელადიც შეტაკებებში, შიდა თუ გარე კონფლიქტებში იღუპებოდა. მაგრამ ტომსა თუ კლანში მტკიცდებოდა ტრადიცია, რომ ბელადი არის გადამრჩენი ძალა და იგი უნდა იყოს ყველაზე კარგი მონადირე და მეომარი.

ბელადის მიერ ორგანიზებული ტომი მღვიმეების გარდა თავს აფარებდა მიწურებს, რომელთაც ტყავებითა და ხის ტოტებით გადაფარავდნენ, აკეთებდნენ საცხოვრებელ ბორცვებს – თეფეებს. მაგრამ როცა გაჩნდნენ ინდივიდები და ჯოგური ცხოვრება დაირღვა, შეიცვალა ნადირობის წესიც: გვარტომი ანუ მონადირეთა მცირე ჯგუფი იძულებული ხდებოდა სხვაგვარად მოქცეულიყო. ახლა მთავარი გახდა ტაბუს დაცვა, მაგიური ქცევა, ნადირის გულის მოგება, რათა იგი დანებებოდა, ხოლო მოკვლის შემდეგ არაფერი ზიანი მოეტანა მონადირისათვის (შდრ – გველის კულტი).

ეს იყო ნეანდერტალელებისაგან გამოყოფილი შიში, რომელსაც ველური სხვადასხვა მაგიური ქცევით, ტოტემისტური რწმენითა და ტაბუირების სისტემით შეებრძოლა.

ამიტომ ნანადირევს პატივით ეპყრობოდნენ და ეფერებოდნენ. ზოგან ბიზონზე ნადირობის წინ ასრულებდნენ ბიზონის როკვას, დათ-

ვზე ნადირობის წინ – დათვურ როკვას, რაც იგივე მათი დახოცვის იმიტაცია იყო.

ამ დროს გადაიცვამდნენ შესაბამისი ცხოველის ტყავს ან ატარებდნენ მისი ტყავის ნაგლეჯს.

ზოგჯერ ამგვარი ქცევა 2–3 კვირა გრძელდებოდა, ვიდრე ნადირი გამოჩნდებოდა. მონადირეები ერთმანეთს ენაცვლებოდნენ, რათა როკვა უწყვეტი ყოფილიყო.

ზოგ ტომში მონადირე ბეჭემოთის მუცელში შეძვრებოდა, სისხლითა და ექსკრემენტებით ითხვრებოდა და ასე ეხვეწებოდა, რომ არც მას, არც სხვა რომელიმე ბეჭემოთს ვნება არ მოეთანა.

ასე რომ, რიტუალები ეწყობოდა როგორც ნადირობამდე, ისე ნადირობის შემდეგ.

მოღწეულია შავი საღებავით შესრულებული გვიანპალეოლითური კედლის მხატვრობა ლოს კაბალოს მღვიმიდან (ესპანეთი): მონადირეები მშვილდისრით როგორ ხოცავენ მათკენ მომქროლავ ირმების გუნდს.

მიაჩნიათ, რომ კედლებზე გამოსახული ნადირობის სცენები, ცხოველები და ფრინველები მაგიური მოქმედების ნაწილია.

ბელადი – ტოტემის ხატი

ადამიანთა ჯოგი, მუდმივ კონფლიქტებში გახვეული შმაგი, ეგზალტირებული ნეანდერტალელები წესრიგსა და დისციპლინას დაუმორჩილა დედამ, დედის ტოტემურმა გვარმა. შემდეგ, *Homo sapiens*-ის ეპოქაში, დედის გვარიდან, გვარტომიდან გამოიკვეთა ცხოვრების წესის წარმართველი და განმსაზღვრელი ორი ძალა – ბელადი და ქურუმი.

მათ დედის გვარ-ტომი განავრცეს, შეაერთეს სხვა გვარ-ტომებთან და შექმნეს ტომის სახე, სადაც არსებობდა არაერთი დედა და ამიტომ ქალი ჩრდილში მოექცა.

დედის ადგილი დაიკავა საერთო ტოტემმა, რომელიც მრავალ გვარს აერთიანებდა.

როგორც ვთქვით, ბელადი ქრება მას შემდეგ, რაც გვაროვნულ-ტომობრივი გაერთიანებანი სახელმწიფოს მსგავს სახეს იღებენ, ე.ი. ხდება მეტი კონსოლიდაცია, შერწყმა, ასიმილირება.

ბელადის ადგილს იკავებს მეფე, რომელიც ასევე სასტიკი და დაუნდობელი უნდა ყოფილიყო მტერთა მიმართ.

კონსოლიდაცია გულისხმობდა სისხლისღვრასა და განადგურებას, დამარცხებულთა მოსპობას ან დამონებას.

ეს იყო საშინელი, მაგრამ აუცილებელი პროცესი, რომელიც ინდივიდების და ეგოიზმის დათრგუნვით პროგრესისაკენ მიდიოდა.

ფრ. ნიცშეს სიტყვებით რომ ვთქვათ, მორალურ ღირებულებათა მიღწევა შეიძლება მხოლოდ უზნეო ძალებისა და აფექტების მეოხებით („Воля к власти“, М., 2005, стр, 167).

როგორც ვწერდით, პროგრესისა და კულტურის ფესვები ადამიანთა სისხლის ზღვაშია გადგმული, რასაც ქრისტიანობა პირველცოდვას უწოდებს.

ამ ცოდვის გამოსყიდვას და სულის ხსნას ეწოდებოდა, ამისთვის ეწამებოდა ახალი ღმერთები (იხ. „ნამებული ღმერთი – კაცთა მხსნელი“).

ბელადი – ძალაუფლების არქეტიპი

ბელადი იყო ლიდერი, ძლიერი მამაკაცი, რომელიც განაგებდა ტომის მოქმედებას, არჩევდა და წინ მიუძღოდა მონადირეებსა და მეომრებს, ანაწილებდა სარჩოს, სჯიდა დამნაშავეს.

ფიზიკურ ძალასთან ერთად მას უნდა ჰქონოდა ქარიზმული მაგია, რათა მზერით, გარეგნობით თუ სიმამაცით მოეწონებოდა ტომის წევრები, ჩაენერგა მათთვის არა მხოლოდ შიში, არამედ – რწმენაც, რათა ასე დაეძლია მოძმეთა ცხოველური ეგოიზმი; ტომისათვის აერიდებინა გვალვა, წყალდიდობა, ქარიშხალი, შიდა კონფლიქტები, გარე მტერი. ამიტომ ბელადს თავისი სიმამაცით უნდა მოეპოვებინა ავტორიტეტი. იგი იდუმალი გამოსხივებით იცავდა ტომის წონასწორობასა და მთლიანობას. მაგრამ თუ ტომი დამარცხდებოდა, სიკვდილი ელოდა.

სიკვდილი ელოდა მაშინაც, როცა ასაკი დაეტყოოდა ან გვალვას თუ წვიმას ვერ შეაჩერებდა, თუ კალიების ლაშქარს ვერ მოსპობდა (იხ. „ბელადის მკვლელობა“).

მანამდე თავად იყო აბსოლუტური განმსჯელი და განმრიგე. სასჯელი კი ერთადერთი იყო – სწრაფი მოკვდინება ან ტომიდან განდევნა.

ასე რომ გაღმერთებიდან დამხობამდე ერთი ნაბიჯი იყო. ტაბუს ზუსტი დაცვა ბელადს ამ განსაცდელს ააცილებდა. ამიტომ მას ჯადოსნის, მაგის, ექიმბაშის თვისებანიც უნდა ჰქონოდა.

ბელადის მომწესხველი ძალა მოქმედებასა, მზერასა და სიტყვაში ვლინდებოდა, რითაც თრგუნავდა თანამოძმეებს.

ეს თვისებანი გადაეცემათ შემდეგ დროებში მეფეებს, იმპერატორებს, სარდლებს: ისინი უსიტყვო მორჩილებას მოითხოვდნენ, რადგან ღმერთების შთამომავლებად მიიჩნეოდნენ.

ქურუმს მსგავსი ეფექტის მიღწევა სხვა გზით შეეძლო. იგი არ იყო ნადირობისა და ბრძოლის ლიდერი, მაგრამ კავშირი ჰქონდა სულელებთან, უსხეულო, ზებუნებრივ ძალებთან და მათი მეშვეობით მბრძანებლობდა.

პირველყოფილი ჯოგი თანასწორუფლებიანი იყო, ვიდრე ბელადი და ქურუმი გამოეყოფოდნენ და ძალაუფლების იერარქიას დაადგენდნენ. თუ ხე უხვ ნაყოფს მოისხამდა, ამას დალუპული ბელადი აგზავნიდა გაღმა ქვეყნიდან.

ზოგი ტომი ბელადის ხელისა და ფეხის ფრჩხილებს, თმასა და წვერს ინახავდა. ამ გუნდას შეჰკრავდნენ და მცველს მიუჩენდნენ. ხოლო ჯანმრთელ ბელადს ისე უფრთხილდებოდნენ, როგორც ფუტკრის გუნდი დედა ფუტკარს.

ბელადი იყო ტომის მამა, რადგან მან ჰარემული ცხოვრების წესი დაამკვიდრა – ყველა ქალი ბელადს ეკუთვნოდა, რასაც სდევდა სისხლიანი კონფლიქტები ძმებთან და შვილებთან (შდრ – ქათმებში: მამალი და დედლები).

ეს კი იწვევდა ახალი ტომების წარმოქმნას, სწრაფ დიფერენცირებას., განსაკუთრებით მას შემდეგ, რაც გაჩნდა შუბი და მშვილდ-ისარი (შდრ – ქართული „სროლა“ და „ისარი“) – ეფექტური საბრძოლო იარაღები.

ეს უნდა მომხდარიყო მეზოლითის დასაწყისში, რაც გარდაუვალს ხდიდა ტომების შეტაკებებს ანუ გაერთიანებას.

ტერიტორიის გრძობა

ველური იმ მიწასთან, რომელზეც დაიბადა, მაგიური საგნებითა და ქცევებით არის დაკავშირებული. აქ ცხოვრობენ მისი ტოტემი, დედა და ტომის წევრები, აქ არიან მიცვალებულთა სულები, ის მცენარეები, რომლებიც ნაყოფს იძლევიან, ის ცხოველები, რომლებზეც ნადირობენ.

ველურმა ზუსტად იცის ყველა ხე, ბუჩქი, ბილიკი, წყარო. იგი ნიანგთანაც კი მეგობრობს და თუ ნიანგი თავს დაესხა, ამისი მიზეზი ბოროტი სული ან ჯადოქარი იქნება, რომელმაც ნიანგი სამტროდ განაწყო.

თავის ბუდესთან მამრი ამარცხებს მასზე ძლიერს – ბუდე (ბინა) იძლევა რწმენასა და ენერგიას.

ყოველი საგანი ველურის სიცოცხლის ნაწილია, ხილულიც და უხილავიც, მცენარეც და ცხოველიც, მკვდარიც და სულდგმულიც. ეს ყოველივე მას ეკუთვნის და ამიტომ ვერ გავა ამ წრიდან. მაშინაც, როცა მეზობელ ტომს თავს ესხმიან, არ აპირებენ მიწის მიტაცებას, რადგან იქ უცხო ტოტემები, საგნები და სულებია, რომლებიც შურს იძიებენ.

იქ უცნობი გარემოა და ყოველი საგანი მტრული თვალებით იმზირება. ამიტომ თუ ტომი ვინმეს მოიკვეთს, იგი იღუპება – შიმშილით, მტრის ხელით ან დეპრესიით.

ძალი სასერიწოდ რომ გაჰყავთ, ყველა ბუჩქთან მოშარდავს. ეს არის საკუთარი ტერიტორიის მონიშვნა, რომელსაც იგი სუნით სცნობს; ძალი პატრონის სახლს კი არ იცავს, არამედ – თავის ტერიტორიას, რომელშიც ცხოვრობს.

გორილებს აქვთ თავიანთი საზღვარი და მას არ სტოვებენ. აქვთ თავიანთი გზები, იცავენ ამ სამფლობელოს, რომელიც ცხოველთა და ფრინველთა მსგავსად ზონებად აქვთ დაყოფილი (საქორწინო, საბინადრო, დასაზამთრებელი...).

სხვადასხვა სახეობის მწერი, ცხოველი თუ ფრინველი ერთ ტერიტორიაზე ცხოვრობს. ისინი ერთმანეთს ხელს არ უშლიან და მიწის ეს ფართი თავისებური გავლენის სფეროებად აქვთ გადანაწილებული. მაგრამ იქ უცხო არ უნდა შევიდეს.

ველური შეპყრობილია მშობლიური წარმოდგენებით, რაც მკვიდრება და მტკიცდება ექსტაზური რიტუალებითა და აკრძალვათა სისტემით.

ასე ყალიბდება ტერიტორიის გრძობა (შდრ – „მიგრაცია და ადაპტაცია“).

ქურუმი – შემოქმედის არქეტიპი

ქურუმი, სულხან-საბას განმარტებით, არის „კერპთ მღუდელი, მისანი“, კერპი – „წარმართთ ცრუ ღმერთი“, ხოლო მოგვი – „ვარსკულავთ მრიცხველი, გინა გრძნეული“. გრძნეული კი „ემმაკურობის მოქმედი“.

ქურუმებს ჰქონდათ თავისუფალი დრო და კარგი პირობები დაკვირვებისა და განსჯისათვის, სხვადასხვა სახის ცოდნის დასაგროვებლად, რაც ღმერთებისგან წამოსულად მიიჩნეოდა. მაგრამ ეს ცოდნა რჩებოდა კასტის ხელში, მისი პროფანაცია არ უნდა მომხდარიყო, მასას არ უნდა გადასცემოდა.

ეზოტერული ცოდნა რიტუალებსა და მისტერიებში ვლინდებოდა, ინიციაციების გზით გადაეცემოდა ხელდასხმულს, განდობილს.

ქურუმი (დრუიდი, ბრაჰმანი, კოგენი, შამანი) პოლითეისტურმა რელიგიებმა ბოლომდე შეინარჩუნეს, ვიდრე წარმართული ტაძრები არ დაიხურა.

იგი შეცვალა იუდაიზმში რაბინმა, ქრისტიანობაში – მღვდელმა, ისლამში – მოლამ.

მონოთეისტურმა (ერთღმერთიანმა) რელიგიებმა შექმნეს ღმერთთან მიმართების რთული იერარქიული სისტემა, ახალი დოგმები და ლიტურგიის წესი, სადაც სისხლი შეცვალა წყალმა და მირონმა, როკვა და ყიჟინა – სიტყვამ, მსხვერპლშენიერვა – სანთელმა, დამწვარი ხორცის სურნელი – საკმეველმა, სამსხვერპლო ლოდი – ტრაპეზმა, ღია

სივრცე – სარკმელმა, დანა – ოლარმა.

ქურუმი ტომს გამოეყო ბელადის შემდეგ, როცა გავრცელდა ქვათა, ხეთა, ცხოველთა თავანისცემა, როცა საჭირო გახდა ამ ძალთა გამოყენება, ილუზიური თუ რეალური განსაცდელისაგან თავის დაცვა.

ამას აკეთებდა და განაგებდა ის, ვინც ფანტაზირების მეტი უნარით გამოირჩეოდა, ვისაც შეეძლო მოძმენი განეცვიფრებინა და დაეჯერებინა.

ქურუმი იყო არქაული სულიერების გამომხატველი, მაგი, წინასწარმეტყველი, ექიმბაში და ასტროლოგი, რომელიც ზებუნებრივ ძალებსა და ადამიანებს შორის იდგა.

მას უკავშირდება პირველყოფილი ცოდნის მოპოვება, შენახვა და გადაცემა, კულტურის პრაფორმების თხზვა და გავრცელება.

მაგ. ალექსანდრე მაკედონელის თანამედროვე ქურუმმა მანეთონმა დაადგინა ეგვიპტის ფარაონთა 31 დინასტია, რაც სპეციალისტებმა ძირითადად გაიზიარეს.

ქურუმები თხზავდნენ პირველად ანიმისტურ და ტოტემისტურ წარმოდგენებს, წარმართავდნენ კაცთშენიერებას (შემდეგ – მსხვერპლშენიერებას), ანანილებდნენ შენირულის სისხლსა და ხორცს, უძღვებოდნენ პროცესიებს, მიმართავდნენ ყოვლისშემძლე ძალებს და მათი წყალობა გადმოჰქონდათ ტომის წევრებზე.

ღვთაებებს თავიანთი ქურუმები ჰყავდათ (მაგ. ამონ–რას ქურუმი, აპოლონის ქურუმი, დიონისეს ქურუმი, არტემიდას ქურუმი).

ქურუმი განაგებდა დამარხვის რიტუალს, აწესრიგებდა როგორც ცერემონიალს, ისე მიცვალებულის მინიერ სამყოფელს – როგორ ნოლილიყო, ვინ ჩაეყოლებინათ, რა ჩაეტანებინათ, რანაირად მოერთოთ საფლავი.

მათ ფანტაზიას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა უმაღლეს პირთა, მაგ., ფარაონთა დაკრძალვის დროს; საჭირო იყო მდიდრულ სამარხთა, აკლდამათა, პირამიდების არა მხოლოდ აგება და დაგეგმვა, არამედ – ღვთაებრივი ელვარებით მორთვა.

ეს კი ცოდნასა და გემოვნებას მოითხოვდა, რასაც ითვალისწინებდა არქიტექტურული პრინციპი.

ქურუმები მთელს სამყაროში განსაკუთრებულ ძალაუფლებას ფლობდნენ. ამის გამო ყალიბდებოდა იერარქიული სტრუქტურა: რომაული კულტის მსახურთა კასტა ქურუმთა რამდენიმე კოლეგიისაგან შედგებოდა (მაგ., ავგურები, ვესტალები, პონტიფიკები) და განსხვავებული ფუნქციები ჰქონდათ.

ეტიმოლოგიურად სიტყვა „ქურუმი“ შეიძლება მოდიოდეს შუმერული „ქურ“-იდან, რაც ნიშნავს როგორც მთას და წმინდას, ისე უცხოსა და წყლის ურჩხულს;

ხეთურად სამლოცველოს ერქვა „ხექურ“.

სექსი და ექსტაზი

ბელადის მსგავსად, ქურუმიც ფიზიკურად უნაკლო უნდა ყოფილიყო. ამასვე მოითხოვდა მოსეს სჯული.

ქურუმი შემწირველთა წინაშე ტრანსში ვარდებოდა, სახეზე ოფლი გადასდიოდა, ბაგე ულურჯდებოდა, თვალეები გადმოცვენაზე ჰქონდა და გაუგებარ სიტყვებს აღმოთქვამდა, რაც ჰგავდა ეპილეპტიკის კონვულსიებს, ხოლო ბოდვითი სიტყვათნაკადი – შიზოფრენიკის მეტყველებას. ასეთი უეცარი გარდასახვა აოცებდათ და აშინებდათ. ქურუმის არსებაში აღსდგებოდა მშფოთვარე ნეანდერტალელი, მისებრი ბნელი და იღუმალი წარმოდგენები.

ამას აღწევდნენ ნარკოტიკული სასმელებით, სამკურნალო ბალახების ნაყენებით, ოპიუმით. ინდიელი ქურუმები თამბაქოსაც იყენებდნენ, რასაც „ღვთაებრივ ბალახს“ ეძახდნენ.

ბუნდოვან მეტყველებას ალაგებდნენ და ღებულობდნენ, როგორც ღმერთების ნების გამოცხადებას.

ძველ საბერძნეთში შემოქმედს ნევროზთან და ფსიქოზთან ანათესავებდნენ, რადგან იგი ან ქურუმი იყო, ან ქურუმთა წიალიდან მოდიოდა.

ქურუმი კი რიტუალურად ნეანდერტალური ჟამისკენ უკუიქცეოდა, თუმცა ეგონათ, რომ ავი სულებით იყო შეპყრობილი.

ასე მოტანილი უცხო ჭეშმარიტება ღვთაების გამონათებად მიაჩნდათ, რადგან მისი მოპოვება მხოლოდ ბნელმეტყველებასა და კონვულსიებს შეეძლო.

ექსტაზი იყო ღმერთთან კავშირის საშუალება, რასაც ქურუმები ასევე აღწევდნენ სისხლით, სისხლის დაღვრით ან სექსით. ამიტომ სექსის წინ პენისზე ინერდნენ ღმერთის სახელს.

იქ, სადაც ქურუმს სექსი ეკრძალებოდა, რიტუალურად მაინც უშვებდნენ.

მაგ., ბაბილონში ქურუმი ღმერთ მარდუქს განასახიერებდა და ყველაზე მაღალი, მერვე გოდოლის დარბაზში მართავდა კულტისადმი შენირულ მონა ქალთან ქორწინებას.

სექსის შემდეგ ქალს კლავდნენ.

რომში ღმერთქალ ვესტას ქურუმი ქალები ქალწულად უნდა დარჩენილიყვნენ მსახურების ოცდაათი წლის მანძილზე. თუ აღთქმას დაარღვევდნენ – ცოცხლად დამარხვა ელოდათ.

საპოტეკების ქურუმი ასკეტურად ცხოვრობდა. მაგრამ წელიწადში ერთხელ შეიძლებოდა ეცეკვა, ენადიმა, უგრძნობლად დამთვრალიყო.

ასეთ დროს მასთან მიჰყავდათ ქალწული. თუ იგი ვაჟს დაბადებდა, ის იქნებოდა სისხლის პრინცი და ქურუმის მემკვიდრე.

საჭურისები იყვნენ ფრიგიული ატიისის, სირიულ-ფინიკიური ადონისის, ასტარტას, კიბელეს, არტემიდა ეფესელის ქურუმები. ისინი ღმერთს თავიანთ პენისს სწირავდნენ, ან ერთმანეთს სჭრიდნენ.

ექსტაზის დროს, როცა აღგზნებული ბრბო ყვიროდა, როკავდა, დოღს აბრაგუნებდა და ფლეიტას უკრავდა, ქურუმი დანით პენისს იჭრიდა და ეს იყო კურთხევა.

ზოგან პირიქით იქცეოდნენ. მაგ., ინდოეთში ახლად ხელდასხმული ბრაჰმანი დოღის ბრაგუნში, რაც სულელებს ჰფანტავდა, სექსს ეძლეოდა; საბერძნეთში კი ქურუმი იქცეოდა იმ ღვთაებად ან მის ჰიპოსტასად, რომლის დღესასწაულიც იყო. მაგ., არტემიდას ჰიპოსტასი იყო დათვი და ატიკაში რიტუალის დროს იცვამდნენ დათვის ტყავს, როკავდნენ დათვურად და ნადირობის ღმერთქალს მსხვერპლად სწირავდნენ დათვის (მდრ – ლუკაიას გაცხენება კ. გამსახურდიას „მთვარის მოტაცებაში“).

ღმერთებთან კავშირს ქურუმი სამსხვერპლო პირის სისხლის დაღვრით კრავდა (მდრ – კაენმა ღმერთს შესწირა მინის ნაყოფი, რადგან მინის მუშაკი იყო. არ მიიღო ასეთი ნობათი უფალმა. მაგრამ მიიღო პირუტყვი, რომელიც მეცხვარე აბელმა შესწირა, ე. ი. აქაც უპირატესობა ეძლევა სისხლს).

ადამიანთა მოდგმას სიცოცხლე ღმერთებისაგან ეძლეოდა. ამიტომ სისხლი უფლისთვის უნდა დაებრუნებინათ ცალკეულ პირთა შეწირვით, რაც მოდგმის გადარჩენას ნიშნავდა.

ღმერთებსა და ადამიანებს ერთმანეთი სჭირდებოდათ, ერთმანეთს აცოცხლებდნენ და სულს უდგამდნენ.

ქართულში სისხლი (მეგრ. ზისხირი) მზეს უკავშირდება, როგორც სითბოსა და სიცოცხლის წყაროს, სული (მეგრ. შური) – ჰაერს (სუნი, სულთქმა, სუნთქვა, ყნოსვა).

ამდენად სიცოცხლეს აქვს სისხლის მნიშვნელობა. მაგ., „სისხლი დაღვარა“, „სისხლი აიღო“, „სისხლის ფასად“, „მამასისხლად“, „უსისხლო“, „სისხლსავსე“...

ამიტომ საგაზაფხულო თესვის წინ მსხვერპლად სწირავდნენ ბავშვებს და მათი სული იქცეოდა თავთავად, რომელიც შეწირულის სისხლისგან ამოდიოდა. თუ თესლიც სისხლში იქნებოდა ამოვლებული, მეტ ბრინჯს, ქერსა და ხორბალს მოიწვედნენ. მოსავლის აღებასაც ასევე მსხვერპლშეწირვით ზეიმობდნენ (მაგ., ეკვადორში, მექსიკაში, გვინეაში).

იქ, სადაც ბევრი სისხლი იყო დაღვრილი, ველი თუ ბორცვი აღისფერი ყაყაჩოებით იფარებოდა (მდრ. ლადო ასათიანის ლექსი „კრწანისის

ყაყაჩოები“).

ქურუმი – კანონმდებელი

ქურუმის უკან ღმერთის ლანდი იდგა. ამიტომ ჰქონდა მის სიტყვასა და მოქმედებას უღმობელი ძალა.

სიტყვა იგივე მოქმედება იყო. განყოფა სიტყვასა, ფიქრსა და მოქმედებას შორის არ არსებობდა. შესაბამისად – არც სიცრუე არსებობდა.

„სიცრუე და ორპირობა“, რასაც გამობდა რუსთაველი, ინტელექტის თვისებაა, რომელმაც ღონეს ხერხი შეუნაცვლა.

ღმერთებისა და ქურუმების წინაშე ტომი წრფელი და მართალი უნდა ყოფილიყო.

როცა ვაჟა-ფშაველას ალუდა ქეთელაურმა მუცალის სულს „შავი კურატი“ თავად დაუკლა, ამას ტომის წევრთა განრისხება მოჰყვა („საკლავს თვითონ კლავს ალუდა“), რადგან ეს ფუნქცია ეკუთვნის ხუცესს და მან იცის როგორ მოიქცეს, ვის მიუვა სამსხვერპლო სისხლი.

მოსეს სჯულის თანახმად, უფლის ნებით, შესანიღვი უნდა ყოფილიყო სალი საქონელი ან ცხვარი, გვრიტი ან მტრედი. შესანიღვი უნდა დაეკლათ აარონიან მღვდლებს, სისხლი კი სამსხვერპლოს კედელს მისხურებოდა; ხორცი შეენვათ ცეცხლზე, რათა მისი კეთილი სურნელი უფალს მისვლოდა.

რჩებოდა გამონაკლისი, რაც სასიკვდილო განაჩენის აღსრულებას უკავშირდებოდა. ქურუმი განმსჯელიც იყო, სამართლის დამდგენი.

განაჩენი მარტივი იყო – სიკვდილი ან სიცოცხლე. ტყვეთა სიცოცხლე მონობა იყო, შინაურთა შეწყალება კი – ტომიდან მოკვეთა (მდრ – ვაჟას ალუდა ქეთელაური), რაც იგივე სიკვდილი იყო.

შემდეგ მოხდა დასჯის მოტივირება და დიფერენცირება, რასაც სასტიკი კანონი ანესრიგებდა (მაგ., ჰამურაბის კოდექსი).

ქურუმი – მისანი და ჯადოქარი

ექსტაზში ჩავარდნილი ქურუმის ბნელმეტყველების ახსნა სხვადასხვაგვარად შეიძლებოდა, რაც მომავლის წინასწარხილვა იყო.

ორაკული პირდაპირ პასუხს არ იძლეოდა – იგი მიანიშნებდა.

ძველ საბერძნეთში განსაკუთრებით პოპულარული იყო დელფოს სამისნო. მისი სახელი მთელს აღმოსავლეთს სწვდებოდა.

განსაცდელის ჟამს პოლიტიკოსები მას რჩევას ეკითხებოდნენ (მაგ., თემისტოკლე, როცა საბერძნეთს ქსერქსეს ჯარი შემოესია).

დელფოში აპოლონის კოლონებიანი ტაძარი იდგა. იგი მთებში, „წმინდა კლდეებს“ შორის აუშენებიათ, სადაც ჰაერი წმინდაა და ზეცა კრიალა. მაგრამ ეს სეისმური ზონა იყო. ამიტომ მიწისძვრა, მეხთატეხა, ელვა, ღრუბლები, თოვლი და გრივალეები მეტი იდუმალებით ავსებდნენ ამ გარემოს.

დელფოსკენ დახვეული საღვთო გზა მიიკლავნებოდა.

აქ იყო თეატრი, სარბენი ბილიკები, მათ გასწვრივ – კვარცხლბეკები, პრაქსიტელისა და ფიდიასის ქანდაკებები.

შეჯიბრება ენცობოდა კრივში, ჭიდაობაში, ეტლებით რბოლაში, გალობასა და სალამურის დაკვრაში.

დელფოში მდგარა 3.000 ქანდაკება.

დელფოს ორაკულის ქურუმი ქალი იყო – პითონესა.

მანამდე ეს ადგილი ეპყრა დედალ გველეშაპს, ურჩხულს. იგი მოკლა აპოლონ ზევსის ძემ, ჩრდილოეთიდან შემოჭრილი ბერძნული ტომების ღმერთმა.

ადრე აქ უცხოვრია მუქკანიან ხალხს, რომელიც თავიანთ სცემდა მის ღვთებას. მისი სიმბოლო კი გველი იყო, ისევე როგორც კრეტაზე.

ქურუმი ქალი ნაპრალთან სამთავა სპილენძის გველზე დადგმულ ტრიპოდზე ჯდებოდა, საიდანაც მყრალ ოხშივარს ისუნთქავდა, რათა ასე გაბრუებულიყო და ბნელმეტყველებას მისცემოდა.

ზამთრის თვეებში მზის ღმერთის აპოლონის ადგილს დიონისე იკავებდა. ირმის ტყავით შემოსილი შმაგი თიადები, მთვრალი მენადები ჩირაღდნებით ხელში, ბნელ ღამესა და ცივ ქარში, როკავდნენ და ყვიროდნენ – „მოდის!“ „მოდის!“ (ევოე)! შემდეგ მისდევენ ჭაბუკს, რომელიც სალამურს უკრავდა; სისხლმონყურებულნი და აგზნებულნი ჭამდნენ თხის უმ ხორცს, რაც უძველესი დროის გახსენება იყო (ლ. კოტრელი), როცა გლეჯდნენ ადამიანს.

გადარევა მთავრდებოდა სექსუალური ორგიებით.

მისნობა ქურუმის მოღვაწეობის ერთი ასპექტი იყო, რაც შემდეგ დროში მკითხაობად იქცა. მაგ., რომელი ავგურები წინასწარმეტყველებდნენ ფრინველთა ფრენის მიხედვით.

ქურუმები მისნობისათვის მიმართავდნენ ზეციურ მნათობებს, მათი განლაგებითა და მოძრაობით ხსნიდნენ კაცთა ბედს, ადგენდნენ ჰოროსკოპებს, მზისა და მთვარის კალენდრებს. მაგ., მაიას ქურუმების მიერ შედგენილი კალენდარი უზუსტესი აღმოჩნდა. მაიას ხალხი კალენდრის რიცხვთა მისტიკას ემორჩილებოდა.

აშურბანიპალის ბიბლიოთეკაში ინახებოდა თხის ფირფიტებზე დანერილი ასტროლოგიური ტექსტები, რომლებმაც ჩვენამდე მოაღწიეს.

განსაკუთრებით აღიარებდნენ ქალდეველ ვარსკვლავთმრიცხველებს.

ალექსანდრიის ბიბლიოთეკა, რომელიც დაინვა ოქტავიანეს მიერ

ეგვიპტის დაპყრობის დროს, 700.000 ერთეულს ითვლიდა. აქვე ძვ. წ. III საუკუნეში ჩამოყალიბდა უმაღლესი სასწავლებელი, რომელსაც მუსეიონი (აქედან – მუზეუმი) ერქვა.

ქურუმი სიტყვისა და მოქმედების მაგიით კურნავდა სნეულს. ველურისა და ბარბაროსის რწმენა კი ძლიერი იყო, რომლის საფუძველზეც ზემოქმედებდა მათ არაცნობიერზე. სნეულს ეცვლებოდა სუნთქვა, გულისცემა, სისხლის მიმოქცევა, ნერვული და ენდოკრინული სისტემების ფუნქციონირება, უჯრედების ბიოსინთეზი და ინსტინქტების აქტივობა, ე.ი. იწვევდა აფექტებს.

ამგვარი ძლიერი ემოციური რყევების ჟამს იღვიძებენ უძველესი მითოსური არქეტიპები, გრძნობათა აზვირთებას მოსდევს დაცხრომა ანუ განკურნება (შდრ – ესთეტიკური გრძნობა). ამიტომ ადარებდა კლევო-სტროსი შამანსა და ფსიქონალიტიკოსს („სტრუქტურული ანთროპოლოგია“).

ქურუმ-ბელადი – ძალაუფლების კონცენტრირება

ქურუმს ამგვარი მაგიით, მისნობით, ექიმბაშობით, წესების გამოგონებითა და დაცვით, რიტუალური მსხვერპლშენირვით დიდი გავლენა ჰქონდა ტომზე და ამიტომ თავადაც ხდებოდა ბელადი.

მაგრამ ბელადიც ხშირად ხდებოდა მთავარი ქურუმი, რათა ხელთ ჰქონოდა როგორც ხილული, ისე იდუმალი ძალაუფლება. თანამემწყნებად კი ჰყავდა რიგითი ქურუმები.

ეგვიპტეში ფარაონი უმაღლესი ქურუმიც იყო.

იაპონელთა მონარქიც ქურუმი იყო, რომელსაც მიკადო ერქვა. იგი იყო სულიერი მბრძანებელი, რომელიც ღმერთებს მართავდა. იგი არ იჭრიდა თმას, წვერს, ფრჩხილებს. მიწას არ უნდა შეხებოდა. ამიტომ ზურგით დაჰყავდათ. მზის ან მთვარის შუქი არ უნდა დასცემოდა. საკვები მუდამ ახალი ჭურჭლით უნდა მიერთმიათ.

მეფე ასურეთში ღვთაება აშურის უმაღლესი ქურუმი იყო.

ასევე იყო ხეთების სახელმწიფოში, არმენიაში.

ქართველურ ტომთა ბელადები, იბერიის მეფეები უმაღლესი ქურუმებიც იყვნენ.

მეფე-ქურუმები ჰყავდათ ძველ იტალიასა და ძველ საბერძნეთში.

ათენში ყოველწლიურად ირჩევდნენ მეფეს, რომელიც მსხვერპლშენირვას ასრულებდა.

რომში ქურუმს მსხვერპლშენირვის მეუფე ერქვა. ხოლო იულიუს კეისრის შემდეგ იმპერატორს ჰქონდა ქურუმის უმაღლესი ხარისხი – დიდი პონტიფიკი.

სპარტას ერთდროულად ჰყავდა ორი მეფე-ქურუმი: ერთი ლაკედონიის ზევსისა, მეორე – ურანოსის ზევსისა.

ჩინეთში მსხვერპლშენირვას იმპერატორი ასრულებდა.

ასევე იქცეოდნენ ტევტონელი, მალაიზიელი, მადაგასკარელი, აღმოსავლეთ აფრიკელი ბელადები.

ველური ვერ არჩევდა რეალურს ზებუნებრივისაგან, შემთხვევითობა არ ესმოდა და მუდამ მიზეზს ეძებდა. ეჭვი და შიში მისი თანამდევნი იყო.

სამყარო მისთვის ჯადოსნური საგნებითა და სულებით იყო აღსავსე, ვიდრე გონი ზეცად აიყვანდა უხილავ და ყოვლისშემძლე ძალას.

ამიტომ ბელადი თავის ძალაუფლებას მაგიურ მნიშვნელობას ანიჭებდა, რაც მომეტებულად იდუმალსა და მრისხანეს ხდიდა.

შემდეგ ისევ მოხდა რელიგიური და სამხედრო ძალაუფლების განყოფა, როცა მართვა გართულდა. მაგრამ ზოგან შემორჩა როგორც თეოკრატიული მმართველობის ფორმა (მაგ., არაბებში ხალიფას სახით); რუსეთში 1701 წლიდან იმპერატორი სინოდის მეთაურადაც ითვლებოდა.

4. კანიბალიზმიდან კაცთშენირვამდე

კულტურის თვალსაზრისით სექსის რეგულირების შემდეგ მნიშვნელოვანი იყო კანიბალიზმიდან გამოსვლის პროცესი, რაც ასევე ემყარებოდა ტოტემისა და ტაბუს სისტემას, კვების რეგულირებას, საკვების კონტროლს (იხ. „საკვები და წარმოშობა“).

იგი დაიწყო კანიბალიზმის შეზღუდვით ანუ რიტუალური რეგლამენტირებით.

კვებას მონოთეისტური რელიგიები აქცევდნენ განსაკუთრებულ ყურადღებას. მაგ., მოსეს თორაში დეტალურად არის მითითებული თუ რისი მოხმარება შეიძლება, რისი – არა.

ხორცი უმი და სისხლიანი კი არა – შემწვარი ან მოხარშული უნდა ყოფილიყო, ცომი – გამომცხვარი (შდრ– ესკიმოსო ოჯიბვეს ენაზე უმი ხორცის მჭამელს ნიშნავს), რაც ცეცხლის გარეშე ვერ იქნებოდა.

საკვები – ეს იგივე ღმერთების სხეული და სისხლი იყო, რომელსაც ჰქონდა ადამიანის, წყლის, ცხოველის, ფრინველის თუ მცენარის სახე. იგი საღი უნდა ყოფილიყო.

კვების რაციონი მოქმედებდა სხეულის აგებულებაზე, ანატომიასა და ფიზიოლოგიაზე, ნერვულ სისტემაზე, სექსუალობაზე, ყველა ესენი კი – ცნობიერებაზე.

ადამიანი როგორ საზრდელსაც ლებულობდა, ძალაც ისეთი ეძლეოდა. ქრისტიანობამ მარხვით დაანესა რეგლამენტი ხორცეულ საკვებზე.

მორწმუნისათვის მარხვა-ხსნილის დაცვა სავალდებულო იყო.

კანიბალიზმი

Homo Sapiens–იც ჩვეულებრივი კანიბალისტი იყო, ჭამდა არა მხოლოდ უცხო ტომის წევრებს, არამედ – კლანის შიგნით ბრძოლაში დაღუპულებს, სისხლით ნათესავებს, მიცვალებულებს, მათ შორის – მშობლებსაც.

ზოგი ტომის რწმენით, თუ მიცვალებულ დედას ან მამას შეჭამდნენ, უკეთესი იყო, რადგან კუჭში ის უფრო დაცული იქნებოდა!

ტოტემის წევრებს შორის სექსს ტაბუ ედო, რადგან მათ ერთი სისხლი და ხორცი ჰქონდათ. ეს იმას ნიშნავდა, რომ არც ერთმანეთის ხორცი უნდა ეჭამათ.

ტაბუ ერთდროულად დაედო ინცესტსა და კანიბალიზმს, რაც ბევრ ენაში ერთი სიტყვით აღინიშნება (ვ. ტოპოროვი). აქაც ტოტემი იყო რეგულატორი.

ბრინჯაოს ხანიდან კანიბალიზმის მსხვერპლი ხდებოდნენ მეტწილად ტყვეები და დამნაშავეები, რომელთაც ქურუმები განსაცდელის თუ რელიგიური დღესასწაულის გამო თავიანთ ღმერთებს სწირავდნენ.

ასე იქცეოდნენ ჩრდილოეთ ევროპაში, საბერძნეთში, იტალიაში.

ფინიკიაში, პალესტინაში, კართაგენში მოლოქს ადამიანს სწირავდნენ, მეტწილად – ბავშვებს. ზოგის ვარაუდით, მოლოქის მიღმა იდგა იახვე, რომელსაც ასევე ადამიანს სწირავდნენ.

აფრიკული ტომები კაცის ხორცს ნადირისა თუ საქონლის ხორცისაგან არ ანსხვავებდნენ.

როცა პუნიკურ ომებში კართაგენელები დამარცხდნენ, მათ მოლოქს შესწირეს კეთილშობილ ოჯახთა 200 შვილი, რათა ღვთაების წყრომა გაენელებინათ. შემდეგ ეს წესი იტალიაში გადაიტანეს. მსხვერპლს ფასი იმდენად ეძლეოდა, რამდენადაც ძვირფასი იყო იგი.

ჰეროდოტეს ცნობით, სკვითები ბრძოლაში მოკლულის სისხლს სვამდნენ, შემდეგ – ატყავებდნენ, კანს ხელსახოცებად, მოსასხამებად და კაპარჭის ბუდეებად ხმარობდნენ, თავის ქალას – სასმურებად.

ამერიკელი კარაიბები, რომელთა სახელი დაერქვა კაციჭამიებს, კეთილი და მოკრძალებული ხალხი იყო. მაგრამ ტყვეებს სასტიკად ანამებდნენ, შემდეგ შეწვავდნენ და საზეიმო ნადიმზე ჭამდნენ, ე. ი. ადამიანის კეთილი ბუნება კანიბალიზმს არ გამოორიცხავდა.

კანიბალისტიური მოტივები გავრცელებული იყო ყველა ტომისა და ხალხის მითოსში. მაგ., ტანტალოსი თავისი შვილის პელოპის ხორციით

გაუმასპინძლდა ღმერთებს: პელოპის ვაჟი ატრევსი ხოცავს ძმისშვილებს და ნადიმზე თავის ძმას აჭმევს მათ ხორცს; კრონოსი ყლაპავდა საკუთარ შვილებს.

იაკუტების რწმენით, სულები მხოლოდ იმ შამანებს შველოდნენ, რომელთა სისხლსა და ხორცს იგემებდნენ ეს უხილავი არსებები.

კანიბალიზმი კვების ჩვეულებრივი ფორმა იყო. მაგრამ შეზღუდვის შემდეგ იგი გახდა რიტუალური, ინიციაციური, ეროტიკული (მაგ., პარტნიორის სრული დაუფლება), იძულებითი (მაგ., ომის დროს) და ა. შ.

ფარაონები კეთრის დასაძლევად ახალგაზრდების სისხლის აბაზანაში ბანაობდნენ; აფრიკული ტომებისათვის კაცის ხორცი მხოლოდ ხორცის ერთი სახეობა იყო, ოღონდ უმს ერჩიათ შემწვარი და მოხარშული.

ისტორიაში კანიბალიზმი მეორდება ხოლმე ომიანობის, ეპიდემიების, კატასტროფების, მოუსავლიანობის ჟამს, როგორც დაღუპულთა ხარჯზე სიცოცხლის გადარჩენის საშუალება. მაგრამ ასევე არსებობს კანიბალიზმი, როგორც სადიზმისა და ფსიქიკური გადახრის ფორმა (ნ. კონსტანტინი, კანიბალიზმის ისტორია, თბ., 2012).

მიცვალებულთა დამარხვა

არც მაიმუნი, არც რომელიმე ცხოველი ან ფრინველი გარდაცვლილს ან დაღუპულს არ მარხავს. სხეული იხრნება ან ჭამენ მწერები, ქვეწარმავლები, ცხოველები და ფრინველები.

ასე რომ დასამარხი არც არაფერი რჩება. ამდენად კანიბალიზმის პერიოდში მკვდრის თავიდან მოცილების, წყალგალმა გადატანის ან კლდეზე გადაგდების აუცილებლობა არც იყო.

ველური თუ მიწაში დაფლავდა ცხედარს, ეს უნდა ყოფილიყო არა დამარხვა, არამედ – შენახვა, რათა ნადირს საკვები არ წაერთმია.

ამას ადასტურებს ზოგი ცხოველის (მაგ., დათვის) ნამარხები, ორმოებში ნანადირვის შენახვა. ასევე ზოგ ტომში გავრცელებული წესი, როცა ქურუმი ანაწილებდა შეწირულის სხეულს და თავიანთ წილს ყველანი ცალ-ცალკე მიწაში ინახავდნენ (ე. ტაილორი).

კანიბალიზმის რეგულირება დაიწყო ნეანდერტალელთა დროს, მუსტიეს ეპოქაში, როცა უკვე მარხავდნენ მიცვალებულს, ოღონდ არა ყველას, არამედ – იერარქიის დაცვით.

ქართულში გვაქვს სიტყვები – „დაფლობა“, „საფლავი“, „სასაფლაო“. ეს სიტყვები დამარხვას, მითუმეტეს დაკრძალვას არ გამოხატავენ, რომელიც რიდსა და პატივისცემას შეიცავს (შდრ. – მეგრული ფულუა

(დამალვა) და საფულე (საფლავი)).

საფლავი უნდა ყოფილიყო ის ორმო, რომელშიც განურჩევლად ყრიდნენ ნანადირევს, დახოცილებს, მიცვალებულებს და მათ მიწით ფარავდნენ.

ეს იყო დამალვაც, შენახვაც და შემდეგ მიტოვებაც ანუ დამარხვა, თავიდან მოშორება, როცა ცხედარი იხრნებოდა (შდრ. – მეგრ. „თხოზუა“, რაც ნიშნავს როგორც თხრას, ისე დასაფლავებასა და დამალვას).

მოგვიანებით გაჩნდა დოლმენები – ლოდებით აგებული კოლექტიური სამარხები, კატაკომბები – მკვდართა მიწისქვეშა ქალაქი, რომელსაც ჰქონდა დერეფნები და ახლობლები შიგ ჩადიდნენ, მავზოლეუმები – მეფეთა მდიდრული სამარხები, პირამიდები, სადაც ფარაონის მუმისას განსაკუთრებული ბრწყინვალეობით ინახავდნენ და ა. შ. ამ დროის საქართველოს ტერიტორიაზე ყორღანებში მიცვალებული გვერდზე წევს და ფეხები მოკეცილი აქვს (საქართველოს არქეოლოგია, თბ., 1959), ე. ი. მიცვალებული ემბრიონის მდგომარეობას უბრუნდებოდა (შდრ – ს. ჩიქოვანი: „ჩემი ჩატევა აკვანში სცადეთ, კუბოს მაგიერ აკვანში ვიყო, რომ დასასრული დასაწყისს ჰგავდეს, სიკვდილის შემდეგ არ გავირიყო“).

ანტიკური პერიოდის ქართველურ ტომებში არსებობდა მიცვალებულთა დანვა, ჰაერზე დამარხვა, ქვევრის, კრამიტის, ქვის, ორმოსამარხებსა და აკლდამებში დაკრძალვა.

წარჩინებულ პირებს ატანდნენ ძვირფას და აუცილებელ ნივთებს – ჭურჭელს, მძივებს, სამაჯურებს, საყურეებს, ჯამებს, ფიალებს, ქვაბებს, ადამიანთა და ცხოველთა ქანდაკებებს, მახვილებს, კვერთხებს, რადგან საიქიო სააქაოს გაგრძელებად წარმოედგინათ (იხ. „სიკვდილი და საიქიო“).

კანიბალიზმის კაცთშენიშნით რეკლამენტირება

კანიბალიზმის დაძლევა, ისევე როგორც დაწყება, უნდა მომხდარიყო რალაც ძლიერი, შემადრწუნებელი ფაქტორით თუ რწმენით, რომელიც შეარყევდა გონებას და შეცვლიდა ცნობიერებას, როგორც ხანძარს გზას გადაუკეტავენ შემხვედრი ცეცხლით.

დაწყებისათვის ასეთი ძალა იყო შიმშილი, აღკვეთისათვის – ტოტემი, მისგან მომდინარე აკრძალვათა სისტემა.

კანიბალიზმის დაძლევა დაიწყო მისი მონესრიგებით ანუ არა საერთოდ უარყოფით, არამედ – ტომის წევრთა შორის რეგულირებით:

ბელადი უკავშირდებოდა ტოტემს, ტოტემს განასახიერებდა. ტოტემის ხორცის ჭამა კი აკრძალული იყო. მაგრამ ბელადი ხომ ტომის

მამა იყო, ე. ი. ტომის წევრთა ხორცის ჭამაც აკრძალული უნდა ყოფილიყო, ისევე როგორც სექსი ტომის წევრთა შორის.

აქ ზნეობის პრინციპი არ მოქმედებდა, არამედ – დამოკიდებულება პირველწინაპრისადმი, რაც შემდეგ ღმერთის სახით შთაეჭრა ველურის ცნობიერებას.

მაგრამ არსებობდა ხსნილი, როცა ბელადი რიტუალურად უნდა მოეკლათ და მისი სისხლ-ხორცი დაენანილებინათ შვილებს, რათა ტოტემის ძალა მათ შეჰმატოდათ.

ამგვარ წესრიგს ახლდა აგრესია, რათა მას დამორჩილებოდნენ, და შიში, როცა მას არღვევდნენ.

კაცთშენიერვა იყო კანიბალიზმის რეგლამენტირება, რადგან იგი მიემართებოდა ტოტემს (უფალს) და ემორჩილებოდა გარკვეულ გრაფიკს (მაგ., ზევსისა და დიონისეს ადრეული დღესასწაულები).

ინდურ ნარაიანას დამნაშავეებს სწირავდნენ, რაც ხუთი დღე გრძელდებოდა.

ნიკარაგუელი ინდიელები ვულკანის კრატერში ადამიანებს ყრიდნენ, რადგან ეგონათ, რომ იქ ცხოვრობდა მრისხანე ღმერთი. მისი გულის მოღობა ასე თუ შეიძლებოდა.

ხოლო წვიმის ღმერთს – კვიატეოტს ბავშვებს სწირავდნენ, რათა გვალვა დამცხრალიყო; ასევე იქცეოდნენ ვირჯინიელი ინდიელები.

აცტეკების მმართველმა მონტესუმამ კორტესს, რომელიც ცით ჩამოსული კეცალკოატლი ეგონა, სამსხვერპლო პირები გაუგზავნა. ისინი კორტესის თვალწინ უნდა დაეკლათ. თავად მონტესუმას გამეფების აღსანიშნავად აცტეკებმა 12.000 ადამიანის სიცოცხლე გასწირეს!

შენიერულის სისხლი აცოცხლებდათ ღმერთებს, რადგან მათი სიკვდილი იგივე ტომის დაღუპვა იყო. მაგრამ მსხვერპლშენიერვა სჭირდებოდა ტომსაც გამოკვებისათვის, რათა შიმშილით არ დახოცილიყვნენ და წილი ყველას რგებოდა (შდრ – ვაჟა-ფშაველას „ამოდის, ნათდება“, ბებერი მგლის დაგლეჯა მშიერი მოძმეებისაგან).

ასე იქცეოდა მისტიკური რწმენა რეალობად.

კაცთშენიერვის რიტუალი

კაცთშენიერვა, რომელიც უნდა დანყებულიყო ნიანდერტალელებთან, მუსტიეს ეპოქაში, ფართოდ გავრცელდა და დამკვიდრდა Homo sapiens-ის დროს, ტოტემისა და ტაბუს განმტკიცების შემდეგ.

კაცთშენიერვა რამდენიმეგვარი იყო:

ბელადის ან მისი შვილის შენიერვა; სპეციალურად გამზადებული პირის შენიერვა; ტყვეებისა და მონების შენიერვა; დასჯა-შენიერვა (შდრ. – ზვიადურის დაკვლა საფლავზე ქისტების მიერ ვაჟას „სტუმარ-მას-

პინძელში“); მეფის, პატრონის ან მეუღლის სიკვდილის გამო მონების საფლავში ცოცხლად ჩატანება, ქვრივთა შენიერვა ქმრებისადმი.

გალელი კელტები კაცთშენიერვის დიდ დღესასწაულს მართავდნენ ხუთ წელიწადში ერთხელ, მცირე დღესასწაულს – ყოველწლიურად. დრუიდები (ქურუმები) ცეცხლში წვავდნენ დამნაშავე პირს ან ტყვეებს.

რაც მეტი იქნებოდა შენიერული, უკეთესი იყო – მინა მეტ ნაყოფს გამოიღებდა. ამას აღნიშნავს იულიუს კეისარიც.

პლუტარქეს დროს, ბეოტიის ქალაქ ორქომენში დიონისეს ქურუმი დღესასწაულზე მახვილით მისდევდა სამეფო გვარის ქალებს და თუ დაენოდა, ჰკლავდა.

ესენი იყვნენ იმ მეფის შთამომავლები, რომლის ასულებს ჰქონდათ დაუძლეველი სურვილი – ეგემნათ კაცის ხორცი. ამის გამო ერთმა საკუთარი ვაჟი დაგლიჯა.

ალბათ ქურუმის საქციელი იყო სასჯელი კანიბალისტური ცოდვა-დანაშაულის გამო.

კართაგენში მოლოქს, რომელსაც ხბოს თავი ჰქონდა, სწირავდნენ ცხოველებსა და ადამიანებს. მისი ბრინჯაოს სხეული მრავალ მსხვერპლს იტევდა, რომელთაც შიგ წვავდნენ. განწირულთა კვილი რომ ჩაეხშოთ, ქურუმები დოლებს აბრაგუნებდნენ, ფლეიტებს ანივლებდნენ, ყიჟინებდნენ.

ბრბოც ასევე იქცეოდა: ღმერთი კაცის სისხლს მოითხოვდა.

XVI საუკუნის აცტეკები კაცთშენიერვისათვის სპეციალურად არჩევდნენ ჭაბუკს და თვეების მანძილზე ამზადებდნენ, რთავდნენ ყვავილებით, ოქროს სამაჯურებით, ყელსაბამით. იგი იყო ღმერთის – ტეცკატლიპოკას მიწიერი წარმომადგენელი – იმპერსონატორი. ჭაბუკ ღმერთ-კაცს მეფური პატივით ეპყრობოდნენ, უმართავდნენ ნადიმებს, სადაც იგი უკრავდა ფლეიტაზე, ცეკვავდა, ეწეოდა სიგარას, ჰყავდა ცოლები, დაატარებდნენ ქუჩებში, სადაც ხალხი ზეიმით ხვდებოდა.

განსაზღვრულ დღეს აჰყავდათ პირამიდის ფორმის ტაძარში, რომლის თავზეც ხალხის თვალწინ ქურუმები კლავდნენ. ერთი მათგანი გულს ამოგლეჯდა და მზეს უჩვენებდა.

ასევე ექცეოდნენ ღმერთ-ქალად არჩეულ 12–13 წლის ქალწულს, რომელსაც სწირავდნენ ღმერთქალ ჩიკომეკოხუატლს.

ამჯერად მსხვერპლშენიერვა ღამით ხდებოდა, ჩირალდნებისა და სანთლების შუქზე, ფლეიტების, ბუკებისა და მოზეიმე ბრბოს გნიასში. ქურუმი ქალწულს სწრაფად თავს აცლიდა. ღმერთქალის სისხლს იყოფდნენ ჯერ უხუცესები, შემდეგ – სხვა კაცები და ქალები.

ქურუმები ქალწულის მორთულობას ინანილებდნენ.

ერთი მათგანი ტყავს გააძრობდა, ტანზე მოიხურავდა და ალგზნებული ბრბოს წინაშე ნადირივით როკავდა, რათა სისხლით კარგად

დამბალიყო მისი სამოსი (ჯ. ჯ. ფრეზერი).

კმაყოფილი აცტიკები შინ ბრუნდებოდნენ, როგორც ქრისტიანები, წირვის ან თეატრალური სპექტაკლის შემდეგ. აცტიკებს ჰყავდათ კაცთშენიერვის მფარველი ღმერთი – შიპოტოტეკი, რომლის სახელით ცეცხლში წვავდნენ ტყვეებს, სამსხვერპლოზე მიჰყავდათ ქალები და კაცები, ბავშვები და მოხუცები. ბავშვებს სწირავდნენ გვალვის ან სიმინდის ამონვერის დროს. წელიწადში მათი რიცხვი 30.000–ს აღწევდა.

მარტო ერთ დღეს – 1486 წელს ომის ტაძრის კურთხევაზე დახოცეს 20.000 ტყვე. ამავე დროს აცტიკები კეთილი, მშრომელი, ხალისიანი, სტუმართმოყვარე ხალხი იყო. განსაკუთრებით ჰყვარებიათ ყვავილები და თავიანთ სახლებსა და ქალაქებს ყვავილების გირლიანდებით რთავდნენ, აკეთებდნენ ყვავილების მოცურავე კუნძულებს.

ინკი ავად რომ გახდებოდა, თავის ერთ-ერთ შვილს სწირავდა. პოლინეზიელები ხოცავდნენ შვილების ორ მესამედს; ანგოლის ერთი ტომი კლავდა ყველა შვილს, შემდეგ კი შვილად აჰყავდათ 13–14 წლის გოგო-ბიჭები სხვა ტომთაგან, სადაც კაციჭამიობა იყო გავრცელებული. სამხრეთ ამერიკის ზოგ ტომში თავად დედები ხოცავდნენ შვილებს, რასაც მათი გადაშენება მოჰყვებოდა; ზოგან თავს იწამლავდნენ, რათა სიმართლე დაემტკიცებინათ (შდრ – შუასაუკუნეების ორდალია – ცეცხლისა და წყლის სამართალი).

ზოგ აფრიკულ ტომში ახალ ბელადს ძველი ბელადის ენა ან სხეულის სხვა ნაწილი (მაგ., გული) უნდა შეეჭამა, რათა წინამორბედის სული და ძალა შეჰმატოდა.

არაერთი ტომი თვითმკვლელობით გადაშენდა. ინდური ომის ღმერთქალი კალი-დურგა კაცთშენიერვას მოითხოვდა. მოლნეულია ხეთების კაცთშენიერვის რელიეფები. სამსხვერპლო პირიც უნაკლო უნდა ყოფილიყო, ისევე როგორც შემდეგში პირუტყვი (ცხვარი, თხა, მოზვერი).

მას თავყვანს სცემდნენ, ყველა სურვილს უსრულებდნენ, მეფურად მოსავდნენ, შემდეგ კი უფალს შესწირავდნენ.

მარდუქის დღესასწაულზე მონა ერთი დღით მონარქი ხდებოდა: სკიპტრითა და გვირგვინით მორთავდნენ, თავყვანს სცემდნენ, შემდეგ კი კლავდნენ, ე.ი. ეს იყო ღმერთის მკვლელობის ვარიაცია.

მკვლელობის რიტუალს ქურუმები ასრულებდნენ. ისინი ისევე გულცივად და მარჯვედ მოქმედებდნენ, როგორც ყასბები. სისხლს ასხურებდნენ სამსხვერპლო ქვას თუ ხეს, ტომის წევრებს, უძღვებოდნენ კანიბალისტურ აქტს:

ხორცს ანაწილებდნენ, ცალკეულ ნაწილებს თავად იტოვებდნენ. მაგ., ფიჯის კუნძულებზე და აფრიკულ ტომებში სახეს ნაკვეთებს აც-

ლიდნენ, რაც ქურუმებს უფალთან აახლოებდათ.

აღზნებული ტომის წევრები როკვით, ყვირილით, შეძახილებით, დოლების ბრაგუნით ამ პროცესში აქტიურად მონაწილეობდნენ, რათა წილი რგებოდათ თავიანთთვის და თავიანთი მინის გასანოყიერებლად.

მაიას ღმერთებს ქურუმები ყვავილებსა და ხილს სწირავდნენ. მაგრამ გვალვის დროს წვიმის ღმერთს ჩაკ-მოოლს ულამაზეს, დედოფლის მსგავს ასულს სწირავდნენ – მას ჭაში აგდებდნენ და შიგ აყოლებდნენ ძვირფას ნივთებს; მიაჩნდათ, რომ იგი ჩაკ-მოოლის ახალი საცოლე იყო.

ქურუმების მოქმედებას ემორჩილებოდნენ. მაგრამ სულაც არ უხაროდათ ამგვარი მსხვერპლი ღმერთებისადმი, რაზეც მეტყველებს უმწიერო ინდიელის გლოვა:

სიცხეს გადაუნვავეს სიმინდის ყანები,
სიცხეს გადაუნვავეს ტრამალი ვრცელი;
ჩაკ-მოოლი გიხმობს, გოგონავ ჩემო,
გააღლობს მინას ჩემი მდულარე ცრემლი.

როცა რომში შეწყდა კაცთშენიერვა, იგი ამფითეატრებში გადავიდა, სადაც საგანგებოდ განწვთნილი გლადიატორები და სიკვდილმისჯილები ებრძოდნენ ერთმანეთს ან – მხეცებს. ზოგ დღესასწაულზე დახოცილთა რიცხვი ათასზე მეტი ყოფილა.

რომაული ამფითეატრები ეტრუსკული კაცთშენიერვის რიტუალების სანახაობად ქცევა იყო.

გლადიატორთა ბრძოლის სახეცვლად ესპანური და ლათინურ-ამერიკული კორიდა, არქეტიპულად – ცხოველ-ღმერთის (ტოტემის) მკვლელობა.

კანიბალიზმისა და კაცთშენიერვის აღკვეთა

ველური კაციჭამიობაზე ისევე არ ფიქრობდა, როგორც ჩვენ არ ვფიქრობთ ძროხის, ცხვრის თუ გოჭის დაკვლაზე, მათ სისხლსა და ტკივილზე, როცა ვსადილობთ თუ საბანკეტო სუფრას ვუსხედვართ.

მილიარდობით ქათმის თუ ღორის დახოცვა ადამიანს დანაშაულად არ ეთვლება, მათი სისხლის დაღვრა დანაშაულად არ მიაჩნია. მაგრამ დანაშაულად ვთვლით მათ უმიზნო, განუსჯელ დაკვლას, ვკრძალავთ მათი სისხლის სმას, წამებას, მოუხარშავის ან შეუნვავის ჭამას, ე. ი. მოქმედებს რეგულირების პრინციპი.

ჯერ კიდევ მოსეს სჯული მოითხოვდა, რომ ხორცი სისხლისაგან დაეცალათ, სისხლი მინაზე დაექციათ, პური ეჭამათ გამომცხვარი, ხორცი – შემწვარი ან მოხარშული... სისხლის მსმელი სასტიკად ისჯებოდა. ეს იყო დაახლოებით 3.500 წლის წინათ.

ყურანიც ასევე კრძალავდა ლემის ჭამასა და სისხლის სმას (სურა 2, აია 173; სურა 5, აია 4).

სისხლის სმა და უმი ხორცის ჭამა ინვეს კანიბალისტურ და მხეცურ ასოციაციებს.

ვეგეტარიანელი, წყნარი, მშვიდი, ხიდან ხეზე მოხტუნავე პითეკანთროპი ჯერ სასტიკი, სისხლის მოყვარულ მხეცად გადაიქცა და შემდეგ დაიწყო მისგან მოაზროვნე არსების ფორმირება ანუ უკუქცევა და სისხლისღვრის რეგულირება, კანიბალიზმის აღკვეთა...

ეს ჰგავს ამღვრეული ზღვის ღელვასა და მრისხანებას, როცა ტალღები ნაპირზე გამოაგდებენ ზედმეტ საგნებს ან ფსკერზე ძირავენ.

შემდეგ ზღვა წყნარდება, წყალი კამკამა და გამჭვირვალე ხდება.

კაცთშენირვა იყო ველურისათვის ხსნილი, აკრძალულის გახსენება, სიგიჟე და სისხლით თრობა, მაგრამ უფლის მზერის არეში მოქცევა.

ეს საშინელი წესი, რომელიც არსებობდა ყველა კონტინენტზე, ყველა ტომში, კულტურის განვითარებისა და მონოთეისტური რელიგიების დამკვიდრების შემდეგ საბოლოოდ აღიკვეთა.

უფრო დიდხანს გასძლო ცოლთშენირვის ტრადიციამ:

ბელადს, გმირს ან მეფეს საფლავში ცოცხლად ატანდნენ ცოლს (ან ცოლებს), მონა-მსახურებს, ტყვე-მეომრებს, ცხენებს, ძაღლებს.

ზოგან თავს იკლავდნენ, ცეცხლში ცვიოდნენ ან ხარაკირს იკეთებდნენ: მიცვალებულს რაც ამქვეყნად ეკუთვნოდა, საიქიოშიც უნდა ჰქონოდა, რათა იქაც მშვიდად ეცხოვრა. ზოგან ეს სასტიკი რიტუალი ყოველწლიურად მეორდებოდა (ე. ტაილორი).

ცოლთა მსხვერპლშენირვა ყველა კონტინენტზე იყო გავრცელებული (შდრ – ქართული გამოთქმა: „საფლავში ხომ არ ჩავყვები“).

1839 წელს, როცა აფრიკის ერთ-ერთი ტომი განადგურდა, 80 ქალი დაახრჩვეს და გააყოლეს დაღუპულ ქმართა სულელებს.

ჩინეთში კაცთშენირვამ მოატანა ძვ. წ. IV საუკუნემდე, საქართველოში – ახ. წ. III საუკუნემდე.

კაცთშენირვა ევროპაში ყველაზე გვიან კელტებს შემორჩათ: კერპებს ავსებდნენ ტყვეებით, დამნაშავეებით, მონებითა და რიტუალურად წვადნენ, როგორც ეს ხდებოდა კართაგენში.

რომის იმპერატორმა კლაუდიუსმა, რომელიც სიამოვნებით უყურებდა გლადიატორების საზარელ ბრძოლებს, კელტური კაცთშენირვა ველურობად ჩათვალა და აკრძალა.

საკულტო კანიბალიზმი ჩვეულებრივი მოვლენა იყო აფრიკისა და ოკეანეთის ცალკეული ტომებისათვის. იგი XX საუკუნეშიც არსებულა დასავლეთ და ცენტრალური აფრიკის „ადამიანი-ავაზას“ ტომებში (ა. დონინი).

მსხვერპლშენირვა არის დღევანდელი ქელების პირველსახე.

სისხლის გამოშვება

დრო გადიოდა და კაცთშენირვას სცვლიდა კაცის არა მოკვდინება, არამედ – სისხლის მხოლოდ დაღვრა ან გამოდენა, როგორც ეს ხდებოდა ძმად გაფიცვის დროს ჩვენს მთიელებში.

რიტუალის მონაწილეებს ისევ სისხლი აერთებდათ უფალთან.

ატისის დღესასწაულს ასე აღწერს ჯ. ჯ. ფრეზერი:

22 მარტს, ბუნიობის დროს, როცა დღე და ღამე თანასწორდება. ტყეში ჭრიდნენ ფიჭვს, რადგან ატისი მას შემდეგ, რაც ტახმა დაფლითა, ფიჭვად იქცა.

ხის ტანს, რომელიც ქურუმებს მოჰქონდათ, ქსოვილში ახვევდნენ, როგორც ცხედარს, აყრიდნენ იებს, რადგან ატისის სისხლის წვეთებზე ამოდიოდა იები.

ძელის ბოლოში ამაგრებდნენ ატისის ქანდაკებას.

23 მარტს ბუკს უკრავდნენ, როკავდნენ და ზეიმობდნენ.

24 მარტი სისხლიანი დღე იყო: მთავარქურუმი ვენებს იხსნიდა და სისხლს იდენდა ბარბაროსული მუსიკითა და ყვირილით შემოღობილი ბრბოს წინაშე.

სცემდნენ ბუკსა და საყვირს, დოლებსა და წინწილებს, აწივლებდნენ ფლეიტებს. თავშიშველა, თმაგაშლილი დაბალი რანგის ქურუმები გაცოფებამდე როკავდნენ და როცა ჰკარგავდნენ მგრძობელობას, დანით ან თიხის ჭურჭლის ნამსხვრევებით ტანსა და სახეს ისერავდნენ, სისხლით რწყავდნენ საკურთხეველსა და წმინდა ხეს (შდრ – მუსულმანური „შახ-სეი ვახ-სეი“).

ასე დაცხრებოდა სისხლის წყურვილი, კაცთშენირვის მოთხოვნილება.

რიტუალებს ახლდა ლოცვა, შელოცვა, დალოცვა, თხოვნა-ვედრება, მაღლიერება უფლისადმი და უფლის სახელით.

ქურუმები გალობდნენ ჰიმნებს.

კაცთშენირვის სანაცვლოდ სხეულის ნაწილის შენირვა და სისხლ-გამოშვებაა წინადაცვეთა ანუ ღმერთთან სისხლით კავშირის ჰუმანური ვარიანტი.

უფლის ბრძანებით, აბრაამის შთამომავალ ყოველ მამაკაცს რვა დღეში უნდა ჩატარებოდა წინადაცვეთა.

ღმერთი მსხვერპლად ღებულობდა კაცის სხეულის ნაწილს, როგორც ამას დღესაც აკეთებენ იუდეველები და მუსულმანები.

წინადაცვეთა (ისევე როგორც ტატირება) არსებულა კოლხურ ტომებშიც. მათ ეს წესი შეუთვისებიათ ეგვიპტელებისაგან და შემდეგ გაუვრცელებიათ, როგორც ამბობს ჰეროდოტე. ასევე არსებობდა ქალიშვილთა წინადაცვეთისა და ხელოვნური დეფლორაციის წესი.

კაცთშენირვიდან გამოსვლის ფორმა იყო მსუბუქი ჭრილობა, მცი-

რე სისხლის გამოშვება (მაგ., საბერძნეთში), როგორც ეს იყო მიღებული ხევესურებში ძმად გაფიცვის დროს.

დრავიდები ინიციაციის დასრულების ნიშნად საჩვენებელ ან ნეკა თითს, ზოგან კი თმებს იჭრიდნენ; ქმარს ცოლის მოკვეთილ თითს ატანდნენ საფლავში ანუ მთელის ნაცვლად ნანილს სწირავდნენ.

ცხოველთ ზვარაკი

აბრაამს თავისი ერთადერთი ვაჟი ისააკი მსხვერპლად უნდა შეენი-რა უფლისათვის, რადგან ასე ეწადა უფალს.

აბრაამმა წაიყვანა შვილი დათქმულ ადგილას.

ღმერთმა ერთგულება მოუწონა, მაგრამ ურჩია, შვილი არ შეენი-რა და სანაცვლოდ ვერძი გამოუგზავნა, ე. ი. ადრე თუ ღმერთები კაცის სისხლს მოითხოვდნენ, ამჯერად არჩევნ პირუტყვის სისხლს.

ასე იცვლება ადამიანის ცნობიერება.

ბარბაროსობის პერიოდიდან კაცთშენიერვას დაერთო ცხვრის, ცხენის, აქლემის, მოზვრის, თხის, მტრედის, პურის თავთავის, წითელი ღვინის შენიერვა. ორივე დიდხანს პარალელურად იმართებოდა, ერთმანეთს ავსებდა.

ეს იყო გარდამავალი პერიოდი, როცა ადამიანი კანიბალიზმს თავი-დან იცილებდა და სისხლის წყურვილს არა მონანილეობით, არამედ ხედვითა და წარმოსახვით იცხრობდა (მაგ., გლადიატორების ბრძოლა, თეატრალური სპექტაკლები, სპორტული შეჯიბრებები, ბუფონიები).

ელადაში შეჭრის წინ სპარსეთის მეფე ქსერქსემ ილიონის ათინას მსხვერპლად შესწირა ათასი ძროხა.

რომში საშემოდგომო თესვის წინ ეტლებით სრბოლაში გამარჯ-ვებულ ცხენს მარსს სწირავდნენ. თავს ხორბლის თავთავებით მო-ურთავდნენ და პატრონს უგზავნიდნენ. ხოლო სისხლს, დამწვარი ცხენის ფერფლსა და ნამჯას ერთმანეთში აურევდნენ და წვავდნენ საქონლის ღმერთქალ პალესისათვის, რათა ღმერთებს კარგი მოსა-ვალი მოეცათ.

წარმართობის მიწურულს ადამიანს თითქმის მთლიანად ცვლის პი-რუტყვი. ალბათ, თავიდან ეს პუმანური მოსაზრებით არ ხდებოდა: არ იყო იმდენი სამსხვერპლო პირი, რომ ქვეყნის სხვადასხვა წერტილში სადღესასწაულო გრაფიკი შეეცხო.

ქრისტიანობამ კი ყოველგვარი მსხვერპლშენიერვა უარყო: „მე მო-ვედ მოსპობად მსხვერპლშენიერვისა, ხოლო თუ თქვენ არ შეწყვეტთ მსხვერპლთა შენიერვას, არ დაცხრება მძვინვარება თქვენზე“, – აცხა-დებს იესო ქრისტე „თორმეტთა სახარებაში“. მხოლოდ ზიარების დროს სიმბოლურად ღებულობდა მორწმუნე ქრისტეს სისხლსა და ხორცს, რაც უფალთან თანაზიარობას ნიშნავდა.

კაცთშენიერვის ვარიაციაა, როცა მცდარი წარმოდგენების საფუძ-ველზე თავს იკლავენ სხვისი ბედნიერებისათვის, როცა ადამიანი ემორჩილება ფსიქიკურ „ბრძანებას ზემოდან“.

იეზუიტური კაცთშენიერვა

კაცთშენიერვამ ახალი ძალით იფეთქა შუასაუკუნეებში, როცა კათო-ლიკურმა ეკლესიამ იეზუიტთა ორდენი (იესოს საზოგადოება) დააწესა.

იეზუიტების განაჩენით უამრავი ადამიანი დაწვეს ცეცხლში, მათ შორის არაერთი გამოჩენილი მოღვაწე (მაგ., სავონაროლა, ჯორდანო ბრუნო).

ეს ხდებოდა ღმერთის სახელით ეშმაკეულის მოსასპობად, რწმენის ისევე სისხლის განსამტკიცებლად.

ბოლშევიკური კაცთშენიერვა

კაცობრიობის ისტორიაში ყველაზე გრანდიოზული და შემზარავი კაცთშენიერვა მოაწვევს ბოლშევიკებმა. მათ სოციალიზმის იდეალების სახელით დახვრიტეს მილიონობით თანამოქალაქე, მათ შორის – მრავალი გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე, მეცნიერი და ხელოვანი, რა-თა ახალი წესრიგი ტყვიით და სისხლით ჩაენერათ ხალხის ფსიქიკაში.

ბოლშევიკები, აცტეკების მსგავსად, ასე განადიდებდნენ თავიანთ მზეს – სტალინს, რაც გადავიდა სოციალისტური ბანაკის სხვა ქვეყ-ნებშიც (მაგ., კამბოჯელმა კომუნისტმა პოლ პოტმა დახვრიტა სამ მი-ლიონამდე თანამოქალაქე).

საინტერესოა ვიცოდეთ, რომ ჯერ კიდევ ნიცშე სოციალიზმს მიიჩ-ნევდა იეზუიტობის ნაირსახეობად.

ჩეკას ერთ-ერთ ინსტრუქციაში სანიმუშოდ არის დასახული იეზუიტური ხერხები, რასაც კარგად იცნობდა სემინარიელი სტალინი.

სიმბოლური კაცთშენიერვა

რეალური კაცთშენიერვის პარალელურად გავრცელდა სიმბოლური კაცთშენიერვის ფორმები, რაც მოიცავს კულტურის ყოველ სფეროს და გულისხმობს იდეისათვის თავგამეტებას, სიცოცხლის გაღებას. ეს იქნება პოლიტიკის, მეცნიერების, რელიგიის თუ ხელოვნების სფერო.

ეს არის არა იმპულსური აქტი, არამედ გააზრებული, ინდივიდუ-ალური მოქმედება, რაც წლების მანძილზე გრძელდება. მას სიკეთე მოაქვს უფრო სხვისთვის, ვიდრე თავად სუბიექტისათვის.

ეს არის თანამედროვე პროგრესის საფუძველი, რომლის ფესვები პრეისტორიასა და სულის ქვესკნელშია ჩაშვებული.

უძველესი კაცთმენიერვა, მსხვერპლმენიერვა და სხვა რიტუალები რელიგიური მსახურების თუ ხალხური დღესასწაულების პარალელურად სიმბოლურად გაგრძელდა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში, როცა მთავარი პერსონაჟები გაივლიან ინიციაციის საფეხურებს და ტრაგიკულად ამთავრებენ სიცოცხლეს. მაგრამ დაღვრილი სისხლის ფასად, გმირული სიკვდილით ცოცხლობენ მკითხველისა და მაცურებლის მესხიერებაში (ვრცლად იხ. – „მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა“).

ასე ჩაიძირა კაცთმენიერვის მოთხოვნილება, სისხლის წყურვილი არაცნობიერი ფსიქიკის სიღრმეში.

5. მუხის კულტი და კაცთმენიერვა ქართველურ ტომებში

კაცთმენიერვა იმართებოდა ტყით დაბურულ მთაზე ან ბორცვზე, სადაც დიდი ხე იდგა, მეტწილად – მუხა ან ცაცხვი.

მუხას მსხვერპლს კაცები სწირავდნენ, ცაცხვს – ქალები (მდრ. აფრიკულ ტომებში განასხვავებდნენ მამრობითი და მდედრობითი სქესის ხეებს). მუხა სიცოცხლის ხეს განასახიერებდა.

ხის ფესვები შენირულის სისხლით ირწყვებოდა.

მუხის კულტი ხეთა თაყვანისცემის ნაწილია, როცა როგორც საგნები, ისე ტომი იერარქიულად გადანაწილდა. ადამიანის წინაპარი კი მილიონობით წელი ხეზე ბინადრობდა.

მუხა – ღვთაება

მცირეაზიაში, ცენტრალურ და სამხრეთ აზიაში, საბერძნეთში, იტალიაში, გერმანულ და სლავურ ტომებში მუხა იყო წარმართული პანთეონის მთავარი ღმერთი, რომლის ანთროპომორფიზება მოხდა ზევს – იუპიტერის სახით ელადასა და რომში.

დოდონაში ზევსს თაყვანს სცემდნენ მუხა – ორაკულის ფორმით (Дж. Дж. Фрэзер, Золотая ветвь, М., 1980); ბუდამ 43–ჯერ ხის სულად იცვალა სახე (Э. Тайлор, Первобытная Культура, М., 1989).

სლავებში მუხა იყო პერუნის წმინდა ხე, ტევტონებში – დონარისა, ლიტველებში – პერკუნისა; კელტები საითკენაც წავიდნენ, თან წაიღეს მუხის კულტი. თვით დრუიდები კი ნიშნავს „მუხის ხალხს“; აფრიკის ზოგ ტომში სწამდათ, რომ მუხის მოჭრას შეიძლება ბელადის სიკვდილი მოჰყოლოდა; სერბები მუხის გარშემო როკავდნენ, მოჰყავდათ

საქონელი, რათა გამრავლება მეტი ყოფილიყო.

გერმანელები სიკვდილით სჯიდნენ მას, ვინც მუხას ქერქს შემოაცლიდა. მათ უძველესი სალოცავები უსიერ ტყეებში ჰქონდათ, სადაც მზის სხივიც ძლივს ატანდა. მუხის ზოგი სახეობა ათას წლამდე სძლებს. ასე რომ იგი ცასთან და დროის მუდმივობასთან იყო გაიგივებული.

მცენარის სული

როგორც ნადირი, ისე მცენარე სიცოცხლის ნაწილად იყო მიჩნეული. მათ სული ჰქონდათ და ხის მოჭრაც იგივე იყო, რაც ნადირის მოკვლა.

ინდიელები ხის მოჭრას დანაშაულად თვლიდნენ. მხოლოდ ის ხე უნდა გამოეყენებინათ, რომელიც თავად წაიქცა – ქარისა თუ სიბერისაგან. ერთ-ერთ აფრიკულ ტომში ქოქოსის პალმის მოჭრა დედის მკვლელობის ტოლფასი იყო, რადგან იგი აძლევდათ საკვებს, როგორც დედა-შვილს.

როცა მუხა ჭრიალთა და გმინვით ეცემოდა, ეგონათ, რომ ეს მუხის სულები ჰკიოდნენ.

როცა ქურუმი (აფრიკის ტომში) ხის მოჭრის ნებას იძლეოდა, მომჭრელი ხეს ნაჯახს დაჰკრავდა და წვენს ამოსწოვდა, ე. ი. ძმობილდებოდნენ. ველური ჭრიდა არა უცხო ხეს, რომელსაც შეეძლო ზიანი მოეტანა, არამედ – კლავდა თავის სისხლისმიერ ძმას, რომელიც მასზე ზრუნავდა (მდრ – გველი ხის სული იყო, რომელიც მის ფესვებსა და ტანში ცხოვრობდა, აქედან – გველის კულტი).

ავსტრალიურ დიერის ტომში ზოგ ხეს არ ჭრიდნენ, არც წვავდნენ, რადგან სწამდათ, რომ ეს მათი წინაპრები იქცნენ ხეებად.

ასევე სჯეროდათ ფილიპინების კუნძულებზე.

კორეელებს ეგონათ, რომ ხეებში ცხოვრობდნენ ჭირისაგან დაღუპულთა და მშობიარობას გადაყოლილთა სულები.

ფრიგიელების ღმერთი ატისი თავდაპირველად ფიჭვის სული იყო.

ჩინეთში უძველესი დროიდან არსებობდა წესი – საფლავზე ხე დაერგოთ, რათა ცად მიმავალ სულს სხეული ეხსნა გახრწნისაგან.

ეს ყველაზე უკეთ შეეძლო ცისკენ აჭრილ კიპარისს.

სამხრეთ აფრიკელები სასაფლაოზე ხეებს არ ჭრიდნენ, არც ცხოველს ჰკლავდნენ, რადგან მინაში წინაპართა სულები და ძვლები ბინადრობდნენ.

მუხის, ვაზის ან დაფნის ფოთლებით შემოსილ კაცს ან ქალს საგაზაფხულო და საზაფხულო დღესასწაულზე მეფის ან დედოფლის ტიტულს ანიჭებდნენ (მდრ – ანტიკური დაფნის გვირგვინი, როგორც დიდების სიმბოლო; აფხაზური მიზიტხუს დღესასწაული).

XIV საუკუნეშიც კი წარმართი ლიტველები მეფეს ევედრებოდნენ –

არ მოეჭრათ ხეები, რომლებიც უგზავნიდათ წვიმასა და მზის სხივებს. ხეს უკავშირებდნენ როგორც სულსა და სიცოცხლეს, ისე მოსავალსა და ნაყოფიერებას, ჩასახვას და მშობიარობას, სურვილთა აღსრულებას. მაღალიზიანობაში გაბერებულ ხეს ნაჯახს დაჰკრავდნენ და ასე აშინებდნენ, რომ თუ ნაყოფს არ გამოიღებდა, მოჭრიდნენ.

ასევე იქცეოდნენ იაპონიაში, იუგოსლავიაში, ბულგარეთში, საქართველოში (შდრ. ნ. დუმბაძის ნოველა „ხაზარულა“).

აღმოსავლეთში ბრინჯის ყანას ისევე კრძალვით ექცეოდნენ, როგორც ფეხმძიმე ქალს. ყვავილობის ჟამს კი ცოლ-ქმარი ყანაში წვებოდა და სექსს ეძლეოდა, რათა უხვი მოსავალი ჰქონოდათ.

ინდიელები ასევე იქცეოდნენ თესვის წინ, როცა თესლს სისხლში ამოავლებდნენ. ზოგი ტომის მამაკაცი გადიოდა მიხაკის პლანტაციას და მთელი ხმით ყვიროდა. ეს კი მიხაკების განაყოფიერებას ნიშნავდა და მოსავალიც კარგი იქნებოდა.

ნიკარაგუას ინდიელები კი თესვის წინ არც ქალს ეკარებოდნენ, არც საჭმელს. ეს თესლის აღმოცენებას შველოდა, რადგან საკუთარ ენერჯიას მას გადასცემდნენ.

ასე რომ, ველური ხან სექსუალური მოქმედებით, ხან თავშეკავებით ერთი მიზნის მიღწევას ცდილობდა. ხოლო მოსავალს რომ მოიწვედნენ, ახალ მსხვერპლშენიერვას ამზადებდნენ, რათა ნაყოფი, რომელიც ღმერთებს ეკუთვნოდა, ან თავად ღმერთის სახეცვლილი სხეული იყო, სასარგებლო და უვნებელი ყოფილიყო.

ადამიანის ცნობიერებამ მრავალ მცენარეთაგან გამოარჩია მუხა, როგორც მფარველი ძალა, ჩრდილის, მზისა და წვიმის მომტანი.

იგი ყველგან მიიჩნეოდა წვიმის, ელვისა და ჭექა-ქუხილის ღვთაებად, რომელიც ცას უერთდებოდა, მიწას ცასთან აკავშირებდა. ასე ყოფილა ქართველურ და აფხაზურ-ადილეურ ტომებშიც.

მუხა – ტოტემი და სამსხვერპლო ხე

ფშავ-ხევსურებს სწამდათ, რომ არსებობს „მუხის ანგელოზი“.

პროკოპი კესარიელი გადმოგვცემს, რომ აფხაზებსა და აფშილებს ხეები ღმერთები ეგონათ. მათ მუხის კულტი ახალ დროშიც შემორჩათ, რასაც ამშაპის დღესასწაული ერქვა (შდრ – კ. გამსახურდიას „მთვარის მოტაცება“).

თქმის ხეობაში, რკონში, მდგარა უზარმაზარი ცაცხვის ხე, რომელიც ჯავახიშვილების საგვარეულო სალოცავი ყოფილა და თავიანთ წინაპრად (ტოტემად) მიიჩნევდნენ.

ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, რადგან ამ ადგილს რკონი ჰქვია, აქ უძველეს დროს ცაცხვი კი არა, მუხა უნდა მდგარიყო, რომელსაც ად-

რევე შემუსრავდნენ ქრისტეს მსახურნი (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I).

მუხის ტოტზე დაჰკიდა კოლხთა მეფე აიეტმა ფრიქსის ნაჩუქარი ოქროს სანმისი. ეს მუხა იდგა არესის ჭალაში და დრაკონი იცავდა.

ეს ის დროა, როცა ქართველური ტომები ჯერ ტაძრებს არ აშენებენ და მსხვერპლს ღმერთებს ღია ცისქვეშ სწირავენ, განსხვავებით ელინელთა და რომაელთაგან.

მოგვიანებით მცხეთაში დადგნენ ირანიდან ქანდაკების სახით მოსული არმაზი და ზადენი, არიან ქართლიდან, ე. ი. კაბადოკიიდან წამოღებული ოქროთი და ვერცხლით მორთული მეომარი ღმერთები – გაც და გაიმ.

არმაზი – აჭურამაზდა

ქართული არმაზიც მეომარი ღმერთი იყო, აბჯრით შეჭურვილი. ერთი ვარაუდით – ხეთურ – ლუვიური მთვარის – არმას პერსოფიცირებული სახე. მეორე ვარაუდით – სპარსული აჭურამაზდა (ორმუზდი), რაც უფრო სწორი უნდა იყოს (ნ. მარი), რადგან ქართლი საუკუნეთა მანძილზე სპარსეთის სატრაპია იყო, ისევე როგორც სომხეთი, სადაც არამაზდი დამკვიდრდა ძვ. წ. VI-V საუკუნეებში (აჭურამაზდა → არამაზდი → არმაზი).

ასევე სპარსული წარმოშობისა უნდა იყოს სახელი ამირანი – გაქართველებული აჭრიმანი, ბოროტების უმაღლესი ღვთაება (შდრ – ბგერათ გადასმა: მანგალი-ნამგალი, შალვარი-შარვალი).

აჭურამაზდასა და აჭრიმანის მრავალსაუკუნოვანი ბრძოლა ადამიანის დახმარებით მთავრდება აჭურამაზდას ანუ სიკეთის გამარჯვებით.

აჭურამაზდა ზოროასტრულ-აქემენიდური პანთეონის უმაღლესი ღვთაება იყო, რომელსაც უამრავი ტიტული ჰქონდა.

იგი კაცთშენიერვას არ მოითხოვდა, არამედ – ლოცვას ცეცხლის წინაშე, რადგან აჭურამაზდა – ორმოზდის სხეულებრივი გამოვლენა იყო ცეცხლი, როგორც ზევსისა-ჭექა-ქუხილი და ელვა.

აღნიშნავენ, რომ ამ ღვთაებას ადამიანის სახით არ წარმოიდგენდნენ, განსხვავებით ჩვენი არმაზისაგან. მისი სიმბოლო იყო ფრთოსანი მზის წრე (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1970, გვ. 666).

ამიტომ შეიძლება ითქვას, რომ ხეთური არმაზის ხალხის წარმოდგენაში იქცა ირანულ აჭურამაზდად.

ლეონტი მროველი (XI ს.) წერს „პირველ მამათა ჩუენთა“ კაციჭამიობასა და „ყრმათა“ კერპთშენიერვაზე. მაგრამ ადგილს არ უთითებს;

ახსენებს კერპებს, მაგრამ არაფერს ამბობს ხეების თაყვანისცემაზე.

დიდი ჭყონი

არსებობს ლეგენდა, რომ მარტვილში, გორაკზე, მდგარა სამსხვერ-
პლო ხე – დიდი ჭყონი (მუხა), რომელსაც ბავშვებს სწირავდნენ.

შემდეგ იგი მოჭრეს და VII საუკუნეში მის ადგილზე აშენდა ქრისტიან-
ული ტაძარი, ისევე როგორც მცხეთაში – სვეტიცხოველი. შდრ – VIII სა-
უკუნეში, ჰესენში, წმ. ბონიფაციმ მოჭრა „დონარის მუხა“; უფრო ადრე,
658 წელს, ნანტის საეკლესიო კრებამ მიიღო გადაწყვეტილება მენპირე-
ბის – ადამიანის მსგავსი გიგანტური საკულტო ქვების – მიწაში ჩამარხვის
შესახებ (ა. დონინი, ადამიანები, კერპები და ღმერთები, თბ., 1976, გვ. 73).

მეგრული სახელი „ჭყონი“ შეცვალა ბერძნულმა „მარტვილმა“
(martiros), რაც ნამებულს ნიშნავს. მაგრამ არ დამკვიდრდა „ეკლესია“ და
დარჩა წარმართული „ოხვამე“ (ხვამა – ლოცვა, ოხვამე – სალოცავი).

მარტვილის ეპარქიის წინამძღოლი იწოდებოდა არა მარტვილე-
ლად, არამედ – ჭყონდიდელად, როგორც ქურუმი წარმართობის ჟამს.

ეს კი ნათლად მეტყველებს თუ მუხის კულტის როგორი ძლიერი
წარმართული ტრადიცია არსებულა, რომ მის დასაძლევად ეკლესიას
კომპრომისის დაშვება დასჭირდა, რაც არ მომხდარა არმაზის მიმართ.

ახლა მარტვილის მონასტრის ეზოში დგას უზარმაზარი ცაცხვის
ხე, თუმცა, როგორც ვთქვით, ეპისკოპოსს ჭყონდიდელი ჰქვია.

სხვა გადმოცემით, ამ ადგილას აღუმართავთ კაცის სახის ლითონის
კერპი, რომელსაც კაპუნიას ეძახდნენ. კერპს პირი ღია ჰქონდა და შიგ
ცოცხალ ბავშვებს ყრიდნენ (ი. ყიფშიძე).

აქედან მოდის წყევლა–კაპუ ქიდკოლაფუდას, ე. ი. ენა ჩაგვიარდე-
სო (ო. ქაჯაია, მეგრულ–ქართული ლექსიკონი, II, თბ., 2.002), რაც
სიკვდილის იდიომური შესატყვისია.

აღბათ კაპუნია არმაზის მსგავსი კერპი იყო.

ფხოვში, ლაშარის ჯვართან მდგარა უძველესი ბერმუხა, რომელ-
მაც ახალ დრომდე მიაღწია. მაგრამ ზურაბ ერისთავის დაჟინებული
მოთხოვნით მოუჭრიათ.

ხალხს მუხის მოჭრა არ სდომებია, რადგან იგი „ოქროს შიბით“ ცას
ება და ღმერთთან ადიოდა, ე. ი. მისი სახელი არქაულ რწმენას ეხმია-
ნებოდა (შდრ – ცხრა მუხა და ბერმუხა კ. გამსახურდიას „ვაზის ყვავი-
ლობაში“, როგორც ქართული სულის გამძლეობის სიმბოლო; ლეო ქი-
აჩელი ტარიელ გოლუას კანდაკოროძილ, ტოტებდამსხვერუელ, მაგრამ
ძლიერ, „ძველ მუხას“ ადარებს).

ეს იმიტომ, რომ მუხა წარმართულ ქართველურ ტომებში ერთ-ერთ-
თი ყველაზე გავრცელებული ტოტემი იყო, ჩვენი წინაპარი მასთან

გენეტიკურად იყო დაკავშირებული. მისი სულის ნაწილიც მას ებარა,
მასში ცხოვრობდა.

მუხის მოჭრა ან დაზიანება – ეს იგივე საკუთარი სიცოცხლის ხელ-
ყოფა იყო. რაც მუხას გადახდებოდა, ის ელოდა მის თაყვანისმცემელ-
საც, ტომსა და ხალხს.

„კრკოს ხე“ – წყანი

კაცთშენიერვის რიტუალი და მუხის კულტი შთაბეჭდა ქართვე-
ლურ ენებში, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელია არქეტიპული ხა-
ტის პოვნა:

„კრკოს ხეს“ ქართველები „წყანს“ ეძახდნენ (შდრ – გეოგრაფიული
ტოპონიმი წყნეთი), რაც არის მეგრულში „ჭყონი“, ლაზურში – „ჭკონი“.

თვით ეს სიტყვა კაცთშენიერვის წიაღში უნდა წარმოქმნილიყო, რო-
გორც სასიკვდილო გმინვა – ხროტინი (შდრ – ჭყონი – ჭკონი – ჭკნობა).
ხოლო მის მიღმა აღბათ იდგა ასტრალური ღმერთი მზე – სითბოს, სი-
ნათლისა და სიცოცხლის მომნიჭებელი, რომელიც სისხლს მოითხოვდა,
როგორც აცტიკების მზის ღმერთი კეცალკოატლი.

მუხას უკავშირდება არაერთი ქართული გვარი. მაგ., ჭყონია, ჭყოი-
ძე, ჭონიშვილი (ჭყონიშვილი), მუხაძე, მუხაშაგრი.

წყანის ფოთლების შრიალში ღმერთების ნებას შეიცნობდა ქურუმი
(მაგ., წვიმის მოსვლა ან წვიმის შეწყვეტა), რადგან ეს იგივე სულების
ჩურჩული იყო. მათ კი ყურადღება და პატივისცემა სჭირდებოდათ, ე. ი.
მსხვერპლი.

ადამიანს მუხა, როგორც ცისარტყელას კიბე, აკავშირებდა მზეს-
თან და ცასთან, რადგან იგი ძლიერია და ცადაწვდილი, ცოცხლობს
მრავალი საუკუნე და მუდამ იზრდება.

წყანისგან მოელოდნენ გვალვაში წვიმას, სიცხეში – სიგრილეს, ქარ-
ში – სიწყნარეს. მაგრამ რისხვაც მისი სიმაღლიდან მოდიოდა (ელვა,
ქუხილი, მეხი). ამიტომ იყო ელინელთა უმაღლესი ღვთაების ზევსის
ეპითეტი „ფეგონაოს“ – მუხაში მცხოვრები.

წყანს არ იცნობს ქართული მწერლობა. მაგრამ ფიქსირებულია
„ჭყორი“. მაგ., ალ. ჭავჭავაძე წერს: „ჭანდრის ისარს ჭყორის მშვილდი“,
რასაც ი. გრიშაშვილი განმარტავს როგორ მუხას, რაც არასწორია.

ქრისტიანობის შემოსვლის შემდეგ წყანს ეკლესია არ ახსენებდა.
ამიტომ „კრკოს ხეს“ მოგვიანებით დაერქვა დაღესტნური წარმომავ-
ლობის „მუხა“ (შდრ – ქურმუხის ეკლესია საინგილოში).

მიზეზი ცხადია: მრევლში წყანი აღვივებდა წარმართულ წარმოდგე-
ნებს, სისხლის წყურვილს. მაგრამ დარჩა შესატყვისები მეგრულსა და
ლაზურში, რადგან მღვდელმსახურება ამ ენებზე არ აღევლინებოდა.

თავად „კრკო“ ინდოევროპულ სიტყვად მიაჩნიათ. ბიბლიის გავლენით გავრცელდა ნაძვი, კედარი, ზეთისხილის ხე, პალმა. ისიც გვინდა შევნიშნოთ, რომ „ხეც“ არ არის ქართული სიტყვა – იგი ვაინახური წარმოშობისაა (არნ. ჩიქობავა).

კაცთშენიერვის ლინგვისტური რეკონსტრუქცია

როგორც გვეუბნება ერნსტ კასირერი, როცა გვსურს ფაქტის ან მოვლენის რეკონსტრუქცია, „წარმოები სიტყვებიდან უნდა დავიხიოთ ფუძესიტყვებისაკენ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, უნდა გამოვინახოთ სიტყვით ძირების ანუ ყოველი სიტყვის ჭეშმარიტი და თავდაპირველი სახე“ (რა არის ადამიანი? თბ., 1983, გვ. 183).

ჩვენც ამ პრინციპით უნდა ვიმოქმედოთ.

ქართველური ტომებისათვისაც წყანი უნდა ყოფილიყო მთავარი ხე, როგორც ძალისა და მუდმივობის სინონიმი:

ქართულში საწყისის, დაწყების ძირი არის – წყ – ბგერათკომპლექსი – მეგრ. „გე-ჭყ-აფ-ა“, ლაზ. „გე-ჭკ-აფ-უ“.

ქურუმი იგივე „მწყემსი“ იყო (მეგრ. „ჭყემი“, ლაზ. „ჭკემი“), ცხოვართა შემკრები და წინამძღოლი ანუ ტომის თუ ხალხის განმრიგე, უზენაესთან მაერთებელი.

წყან/წყონს ასევე უკავშირდება – „მონყუედა“, „წარწყმედა“, „წყევლა“, „წყუნვა“, „წყვილი“, „წყალობა“ და „წყალი“, „წყანი“, „გიმნაწყანი“, „მოწყუდუ“, „წყორინი“ (განყრომა), ალბათ – წამებაც.

ახლა შევადართო ქართული „მონყუედა“ (ამონყვეტა), მეგრ. „წყყავდუა“ (მოსპობა) და „მოწყვიდუა“ (მონყვეტა), ლაზ. „გიოწყვიდუ“ (დაარტყა; გადაწყვიტა) და „ეჭკვადუ“ (ამოგლეჯა), სვან. „ლი-შყედ“ (განყდომა), რაც ღმერთების სასტიკ განაჩენთან – სიკვდილთან არის ასოცირებული.

ქართულ „წყვილის“ შეესაბამება მეგრული „წყია“, რაც შენირულის სასიკვდილო გმინვაა. ხოლო სულხან-საბას განმარტებით – „გოჭთ ხმიანობა“.

ეს კი ეთანხმება გადმოცემას ბავშვთა მსხვერპლშენიერვაზე.

ამავე ძირის სიტყვაა „წყუნვა“, რაც ჭყლეტას ნიშნავს და სათანადო შესატყვისი არსებობს როგორც მეგრულში („გოჭყილინტუ“, „გოჭყაჭყუ“ – გაჭყლიტა), ისე ლაზურში („ოჭყიპუ“ – ჭყლეტა).

ეს სიტყვა დაჭრასაც ნიშნავს (ქართული – „მონყლვა“, „წყლული“, მეგრული – „წყოლუა“) და საწყალსაც, ე. ი. ვისაც წყანის სიკეთე ანუ წყალობა მოაკლდა.

„წყალობა“ თუ ერთი მხრივ წყანთან ასოცირდება (მეგ. „წყოლოფუა“), მეორე მხრივ წყალს უკავშირდება ანუ წყალი უნდა ყო-

ფილიყო წყანის პრაფორმა (შდრ – ჭაობი და ჭყანტობი – ღრმა წყალი. ტობა მეგრულად ღრმას ნიშნავს).

როგორც ჩანს, ქართველური ტომები უკვე სასიცოცხლო მნიშვნელობას ანიჭებდნენ წყალს (შდრ – ინდუსთა და ემპედოკლეს ჰაერი, მიწა, ცეცხლი და წყალი).

მაგრამ ეს უფრო მწვავე და სანატრელი უნდა ყოფილიყო არა წყალუხვ და ჭაობიან მხარეში მცხოვრებთათვის, არამედ – უდაბნოსა და ცხელი მიწიდან მოსულ ტომთათვის.

ალბათ, ესეც მეტყველებს, რომ პრაქართული ტომები მცირეაზიაში ბინადრობდნენ (შდრ – ტუბალი და ტიბარენი, რაც ტბას, ე. ი. წყალს უკავშირდება) და ჩრდილოეთში მოიტანეს მცირეაზიური მუხის კულტი.

დავუბრუნდეთ წყანს და მის ნათესავ სიტყვა „წყევლას“ (მეგრ. „ჭყალა“), რაც უნდა ნიშნავდეს წყანისთვის (ჭყონისთვის) შესანიშნად გადაცემას, დაწყველილი („ჭყერი“) – შესანიშნად, სასიკვდილოდ განწირულს, წამებული კი – წყანისთვის შეწირულს (არქეტიპულად – „წყანებული“).

ასევე ჭყონს უკავშირდება მეგრული სიტყვები – „ჭყანი“ (ძალა, გურულ დიალექტში – ხორცის ნახარში ქონიანი წყალი), „გიმნაჭყანი“ (შთამომავალი, სიტყვა-სიტყვით – ჭყონისაგან გამოსული, ჭყონის შვილი. ამ სიტყვას ახლავს დღეს ირონიული შეფერილობა, რაც მის წარმართულ შინაარსზე უნდა მეტყველებდეს), „მოჭყუდუ“ (პატარძალი, რაც მონყვეტას, წართმევას ანუ სამსხვერპლო ქალწულის დახსნას ნიშნავს).

– წყ // – ჭყ ძირის სიტყვათა სემანტიკურ რეკონსტრუქციას მივყავართ წყან/ჭყონთან და კაცთშენიერვასთან, რაც სრულად შემოინახეს ქართულმა, მეგრულმა და ლაზურმა ენებმა. მაგრამ ნაკლებად ჩანს სვანურში, რომელიც ყველაზე ადრე გამოეყო პრაქართულ ენას.

აღსანიშნავია, რომ ბერძნული სიტყვა „მარტივი“, სულხან-საბას ცნობით, „ყრმის“ სინონიმი გახდა მესხურ დიალექტში, რადგან ბავშვთა სამსხვერპლო ადგილს დაერქვა მარტივილი.

არსებობს ამ სიტყვის ხალხური ეტიმოლოგიაც, რომ თითქოს დედამ ჩვილი შესწირა ჭყონს და თქვა – „მაყრვილი“ (მე მოგკალი) და აქედან გაჩნდა „მარტივილი“, ე. ი. აქაც საფუძველია მსხვერპლშენიერვა.

ამ პროცესის წარმართველისა (ქურუმი) და შეწირულის (ბავშვი) სახელები შემოინახა მეგრულმა ანტინომიურმა წყვილმა – უჩაში (უფროსი) და უკვილაში (უმცროსი).

წარმართი ქურუმ-ბელადის ქართული სახელია უ-ხუც-ეს-ი (ყველაზე ჭარმაგი ანუ უფროსი), აქედან – ქრისტიანული ხუცესი. მეგრულში შეესატყვისება უჩაში (უფროსი), რაც თავდაპირველად

იქნებოდა უ-ჩე-აშ-ი, პირდაპირი თარგმანით – უთეთრესი, ყველაზე ჭარმაგი. ქართულ ც ბგერას მეგრულში ჩ შეესატყვისება ანუ მეგრული ჩე ქართულში არის მხცე.

მასვე უკავშირდება ხოცვა, ე.ი. უხუცესი იყო ბელადი, ვინც ხოცვას ანუ ნადირობას უფროსობდა, ვინც ნანადირევს, ე.ი. ხორცს ანანილებდა.

თეთრი ქართული სიტყვა არაა. იგი შემოსულია ბერძნულიდან – tetra, რაც ოთხს ნიშნავს (ტეტრადრაქმა, ტეტრალოგია).

ფულის სახელი – კოლხური თეთრი დღევანდელ თეთრს კი არ აღნიშნავდა, არამედ – მოდის ტეტრადრაქმიდან.

უჩაშის საპირისპიროა უკვილაში (უმცროსი).

ამ სიტყვის ძირია კვილ. რაც პატარას ნიშნავს (მაგ., კველა – პატარა სკამი) და უკავშირდება ქართულ კვლას (მეგრ. ყვილუა). ძველად ამ ანტინომს რიტუალური აზრი უნდა ჰქონოდა. ამიტომ უჩაშის (უფროსი) თავდაპირველი ანტინომი იქნებოდა ო-ყვილ-აშ-ი (საკლავი).

თუ ერთად გავიაზრებთ უკვილას (უმცროსს, პატარას) და ოყვილას (საკლავს), მივიღებთ პატარა მსხვერპლს, რაც აღადგენს ბავშვთა შეწირვის რიტუალს.

კაცთშენიერვა ქართველურ ტომებში საკმაოდ გვიან, წარმართული ეპოქის მიწურულს შეიცვალა ცხვართა და ზროხათა შეწირვით, რაც III საუკუნეში დაუნესებია ქართლის მეფე რევი მართალს (ლეონტი მროველი).

ძვ.წ. IV საუკუნეში არისტოტელე ერთ-ერთ ქართველურ (კოლხურ) ტომს – ჰენიოხებს „კაციჭამიასა და ადამიანის ტყავის გამხდელ ტომს“ უწოდებს.

რუსებს ეს ველურთა წესი შემორჩათ X საუკუნის ბოლომდე, მაგ., კიევის მთავრის სვიატოსლავის მეომრებმა 971 წელს ბიზანტიელებთან ბრძოლაში დაღუპულთა სულებს შესწირეს თოთო ბავშვები და მამლები.

შდრ: жертва (მსხვერპლი), жертвенник (სამსხვერპლო, საკურთხეველი), жрать (სანსვლა, ხარბად ჭამა) და жрец (ქურუმი).

სლავურ და გერმანიკულ ენებში მუხის (дуб, der Eiche) ეტიმოლოგიას ზოგი უკავშირებს „სახლის სამენ მასალას“, ზოგიც – „ჭაობსა“ და „ბნელ ხეს“, მაგრამ არა მსხვერპლშენიერვას (М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка, I, М., 1986).

1615 წელს ერთი კათოლიკე მისიონერი შენიშნავს, რომ მეგრელებს განსაკუთრებით ჰყვარებიათ დიდი ხის ძირას მიწაზე სუფრის გაშლა. რაც უნდა იყოს ძველი, მუხასთან დაკავშირებული მსხვერპლშენიერვის გამოძახილი, იგივე – „დიარა“ (ლხინი, სიტყვასიტყვით – ბალახობა).

უძველესი ფაქტები და მოვლენები დავიწყებას ეძლევა ან ზღაპარივით გადმოიცემა. მაგრამ ბარბაროსულ თუ კულტურულ გამოცდილებათა ნალექი ქვაგდება ენაში, ცოცხლობს ფსიქიკაში და ასე აგრძელებს არსებობას.

IV. კულტურის ფორმირება: ღმერთების ნება

1. ფეტიშიდან ღმერთამდე

ფეტიშიზმი და ანიმიზმი

ღმერთის ცნების წარმოქმნა გარემომცველ საგნებში (ქვა, ხე, ცხოველი) უჩვეულო ძალის დანახვითა და მათდამი შიშით (შდრ – უფალი ბერძნულად არის - despotes) უნდა დაწყებულიყო, როგორც შენიშნავდა ფრ. ნიცშე („ძალაუფლების ნება“).

შიში – ეს იყო იგივე დღევანდელი სულით ავადმყოფის „ბრძანება ზემოდან“.

შიში ველურს აიძულებდა, რომ ყოველი უცხო საგანი, მოვლენა ან მოქმედება ღმერთად დაესახა (ჰ. უზენერი).

ეს იყო პროტო-სიტყვებით სახელდება, რაც ყველა ადამიანთა ფოგში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ხდებოდა.

მაგ., ბერძნები თავდაპირველად თავყვანს სცემდნენ ხის ჯირკვებს, რაც ვითომ არტემიდა იყო, ბოდს, რომელიც ათინა პალადას განასახიერებდა, ლოდს, რომელსაც ჰერკულესი ერქვა.

ამგვარი რწმენა შემორჩათ კლასიკურ ხანაშიც.

ეგვიპტელები თავყვანს სცემდნენ ქვა ბენ-ბენს. იგი შემდეგ ღვთაება რა გახდა (შდრ – „საგნის აფექტური შთაბეჭდვა“).

ტაბუირების შედეგად ხდებოდა გადასახელება. ნამდვილი იფარებოდა, მას ცვლიდა სიმბოლოური. სიმბოლოები ყველამ იცოდა, დაფარული – ქურუმი კასტამ.

ასევე იყო მთელს ევროპაში (შდრ – ძერასფერი ქვის ლოინი კ. გამ-სახურდიას „მთვარის მოტაცებაში“).

სულთა ნივთიერი სახე იყო ქვისა და ხის კერპები, რაც ანთროპომორფული ღმერთების დროიდან საწყისს აძლევს ქანდაკების ხელოვნებას.

ხელოვანს ღმერთი და ქალი, კაცი და ცხოველი გამოჰყავდა ქვისა და ხისაგან, როგორც ცეცხლი ხახუნით.

სიცოცხლე გაიგივებული იყო არა მხოლოდ სულთან, არამედ –

სინათლესთანაც. ამიტომ ინდოევროპულ ენებში ეტიმოლოგიურად ღმერთის ცნება მოდის დღისა და ზეცისაგან (О. Фрейденберг, Миф и литература древности, М., 1978, стр. 33).

როგორც ვთქვით, ოდესღაც ველურის ფანტაზიამ კვებისა და სექსის ინსტინქტებიდან, მაგიური ძალებით დამუხტული და სულებით აღვსილი საგნებიდან გამოაცალკევა ერთი მათგანი – პირველნიანპარი, ტოტემი, რომლის სახეს და სახელს ატარებდა ჯერ გვარტომის დედა, შემდეგ – გამორჩეული პირი, მფარველი და ძლიერი განმრიგე – ბელადი.

ხოლო სულები ქვეყანაზე ისევე აურაცხელი იყო, როგორც მიკრობები და ვირუსები.

როცა პაციენტი ფსიქოთერაპევტს სრულად ენდობა, მაშინ მეტია გამოჯანმრთელების შანსი. ასეთი მკურნალი, შემწე და საყრდენი იყო უზენაესი ძალები შიშითა და აგრესიით შეპყრობილი ველურისათვის.

ხოლო შიში სიკვდილს უკავშირდება. ღმერთის ცნების მიღმა დგას სიკვდილი – სიცოცხლის რეგულატორი.

ტოტემი – ღმერთის პირველსახე

ცხოველ-ტოტემი იყო ღმერთის პირველსახე, რომელსაც მამა (ბელადი) განასახიერებდა (იხ. „ტოტემისტური წარმოდგენები“).

სულები განიყოფოდა ბოროტ და კეთილ ძალებად.

მათ ველური იგონებდა და ანანილებდა, ზოგს იცილებდა, ზოგსაც ემსახურებოდა.

ტომები და ფრატრიები არაინცესტური სექსის – საქორწინო კავშირების შედეგად მრავალტოტემიანი ხდებოდა. ტოტემთა სიმრავლეს აკრძალვათა სისტემა ცხვაგვარი ექნებოდა, რაც მრავალღმერთიანობას ნიშნავდა.

ეს ბუნებრივი ევოლუციის თავისთავადი შედეგი იყო. მაგრამ ტომები ერთმანეთს ებრძოდნენ, სპობდნენ, ერწყმოდნენ და ამ შეტაკებებში ჩართული იყვნენ ტოტემები და სულებიც.

გამარჯვებული ამკვიდრებდა თავის იერარქიას. მაგრამ დამარცხებულსაც შეჰქონდა საკუთარი წარმოდგენები – ჯერ ტყვეობას არ ჰქონდა მონობის ფორმა, ჯერ ღმერთები ერთმანეთს არ ებრძოდნენ.

„От тотемизма по-старому остается вся схема: ареальный мир, принимаемый в едином лице (культ), коллективизм, выраженный в едином лице (жрец), внешняя действительность, отождествляемая с обществом людей (человекообразные стихии - боги). Наконец, остается вся сумма готовых ритмов, вещей, слов, действий и представлений. Сохранено рещительно все. Однако, в такой же

мере все изменено. И то, что было прежде тотемизмом, теперь становится религией“ (ო. ფრეიდენბერგი, დას. ნიგნი, გვ. 129).

ცხოველ-ღმერთები

ასიმილირება ხდებოდა ტოტემისა და ტაბუს სფეროშიც. იცვლებოდა იერარქია და ტოტემები ერთად ლაგდებოდა, რომლებიც ატარებდნენ ცხოველის ნილაბს, შემდეგ – ჰიპოსტასს.

ცხოველს გაუჩნდა კაცის თავი ან სხეული. კაცი-ცხოველი, კაცი-ფრინველი, კაცი-გველი, კაცი-ნიანგი ღვთაების სახედ წარმოედგინათ (იხ. „ტოტემური ჰიპოსტასები“).

მათ ადამიანის სხეულის პროპორციები ეძლეოდათ.

ცხოველ-ღმერთები თანდათან ადამიანის სახით ცხადდებოდნენ ანდა სულაც უხილავი ხდებოდნენ. მაგ., ჰატორი (ჰატჰორი) სიტყვა-სიტყვით არის „ჰორის სახლი“, მაგრამ ნიშნავს „ზეცას“. იგი ჯერ წარმოედგინათ როგორც ზეციური ძროხა, რომელიც შობს მზეს, შემდეგ როგორც ქალი – ძროხის რქებითა და ყურებით.

ხოლო ეს უჩინარი უზენაესი ძალა ადამიანს რისხვად ევლინებოდა. მისი შეხედვა სიკვდილს ნიშნავდა, როგორც ჭეჭა-ქუხილად ქცეული ზევსი თუ ზღვად მშფოთვარე პოსეიდონი.

ზოომორფიზმი შეცვალა ანთროპომორფიზმმა.

ადამიან-ღმერთები და პოლითეიზმი

ღმერთი იცილებდა ცხოველის სახეს და ქანდაკებად, კედლის თუ ლარნაკის მხატვრობად ცხადდებოდა, რომელსაც კაცის თავი ჰქონდა (მაგ., ეგვიპტურ ამონს ჯერ ცხენის თავი ჰქონდა, შემდეგ – ადამიანისა).

ბრინჯაოს ეპოქიდან ანთროპომორფული ღმერთები მრავლად ჰყავდათ ეგვიპტესა და მესოპოტამიაში, ინდოეთსა და ჩინეთში, ელადასა და რომში. ცხოველ-ტოტემი თუ ხე-ტოტემი ჯერ დედის, შემდეგ მამა-ბელადის სახედ შთაიბეჭდა ცნობიერებაში.

ტოტემში სქესი არ არის განსაზღვრული. ღმერთებში ეს საკითხი გარკვეულია. მაგრამ ზოგჯერ ღმერთქალს აქვს მამაკაცური ნიშნები (მაგ., ათინას, აფროდიტეს), ღმერთს – ქალური (მაგ., დიონისეს, ეგვიპტურ რას).

ტოტემისტური რწმენის ინერციით, პირველ ღმერთებს ქალ-კაცის სახელები ერქვათ: დიო-დიონა, ჰერა-ჰერაკლე, ლიბერ-ლიბერა, იანუსი – იანა ან ქალადაც წარმოიდგენდნენ და კაცადაც (მაგ., მზე და მთვარე, ძველინდური ადიტი, ძველგერმანული ტუისტო). დილის ვარსკვლავი იშთარი დილით კაცი იყო, სალამოს – ქალი. ასევე თამუზიც ხან ქალი იყო, ხანაც – კაცი (თ. მანი). შემდეგ ამგვარი ტრავესტიზმი გაიაზრეს

როგორც ღმერთის გაზრდილი მაგიური ფუნქცია.

პოლითეიზმის დროსაც გამოიყოფოდა მთავარი ღმერთი. მაგ: ენ-ლილი-შუმერში, მარდუქი-ბაბილონში, აშური-აქადში, აჰურამაზდა-ირანში, ზევსი-ელადაში, იუპიტერი-რომში, არამაზდა-სომხეთში, ხალდი-ურარტუში, არმაზი-ქართლში, გველთავა ნდენგეი - ფიჯიელებში, რაც გადადიოდა მონოთეიზმში.

ერთღმერთიან რელიგიებს - იუდაიზმს, ქრისტიანობას, ისლამს ჰყავთ მინიერი წარმომადგენლები (მოსე, ქრისტე, მუჰამედი), რომლებიც არიან ან ძე ღვთისა ან უფალს ელაპარაკებიან და მისი ნებით მოქმედებენ.

ქრისტიანობამ დაუშვა კომპრომისი: ქრისტიანული ღმერთი ერთარსებაა, მაგრამ სამსახოვანი (მამა-ღმერთი, ძე ღმერთი - ქრისტე და სულიწმინდა), რაც ამავე დროს სამყაროს მოდელია.

უფრო ადრე ასევე მოხდა ინდოეთში - ბუდისტური ტრიკაია, ინდუისტური ტრიმურტი (ბრაჰმა, ვიშნა და შივა), ჯაინების ტირიატანა.

ქრისტიანული ღმერთი დაუსაბამოა, უყამო და უხილავი (მდრ: რუსთაველი - „ვინ არს ძალი უხილავი...“).

ისლამი კრძალავდა კერპთაყვანისმცემლობას, შესაბამისად - ქანდაკებასა და მხატვრობას.

ქრისტიანობაც ებრძოდა კერპებს, ასევე - ღმერთისა და წმინდანების გამოსახვას, თავდაპირველად - გალობასაც. ბიზანტიაში წარმოიშვა ხატთმებრძოლობა და მხოლოდ IX საუკუნიდან აღიარეს ბიბლიური პერსონაჟების, სასულიერო იერარქების, ქრისტესა და მისი მოწაფეების, წმინდანების ხატწერა. მაგრამ ეს არ შეეხო მამა-ღმერთს. იგი დარჩა უხილავი, მიუწვდომელი და შეუცნობი.

პოლითეიზმიდან მონოთეიზმისაკენ

ერთი, საერთო ღმერთის დამკვიდრების ცდას უკავშირებენ ფარაონ ამენ -ხოტეფ IV-ს (ძვ. წ. XV საუკუნის მიწურული), რომელმაც აკრძალა ამონ - რას კულტი, დატოვა თებე, გააბატონა ატონის - მზის ახალი რელიგიის კულტი, სახელად დაირქვა ეხნ-ატონი და გახდა მთავარი ქურუმი. მაგრამ გარდაცვალების შემდეგ ისევ პოლითეიზმი აღადგინეს.

ატონის ერთღმერთიანი რელიგია ეგვიპტელმა მოსემ ებრაელებში გადაიტანა და წარუძღვა მათ აღთქმული ქვეყნისაკენ. მაგრამ ებრაელებმა არ მიიღეს ღმერთი ატონი, მოკლეს მოსე და იაჰვეს კულტი დაამკვიდრეს (ზ. ფროიდი). ღმერთის ცნების ევოლუცია დაიწყო წარმომშობი ერთით (ტოტემი) და დასრულდა ასევე ერთი ღმერთის აღიარებით.

მისტიკა

ღმერთები რეალურ სახესა და ძალას იღებდნენ მისტიკური შთაგრძნობითა და ჭვრეტით. მისტიკა ბერძნულად იდუმალს ნიშნავს და ზეზუნებრივს უკავშირდება, ეტიმოლოგიურად თვალის დახუჭვასა და პირის აკვრას გულისხმობს.

იგი რაციონალურ ახსნას არ ექვემდებარება - ვლბულობთ მხოლოდ გრძნობითა და რწმენით.

მისტიკა იყო განდობილთა ნაგრძნობი, ხილვა და ექსტაზი, რომლის გამოთქმა შეუძლებელი იყო და არც შეიძლებოდა.

იგი მოდიოდა ჰალუცინაციური აზროვნებიდან და ვლინდებოდა ქურუმების ექსტაზური ბნელმეტყველებით, რიტუალებითა და მისტირიებით, რაც გაგრძელდა რელიგიებსა და მხატვრულ შემოქმედებაში.

2. ღმერთები და კულტურა

მას შემდეგ, რაც ჰომინიდი ბიოლოგიურად ჩამოყალიბდა, რაც დასრულდა თავის ტვინისა და სხეულის ფორმირება, მის კულტურულ არსებად მოქცევისათვის უმთავრესია უზენაეს ძალთა ტრანსფორმაციები.

ველური, როგორც ვთქვით, სამყაროს აღიქვამდა როგორც გრძნეული სულებით აღსავსე სამყაროს, რაც შიშებად წვებოდა ცნობიერებაში.

იგი სიბნელიდან გამოდიოდა და უეცარი შუქი თვალს სჭრიდა.

წევროზული განცდებისა და შიშებისაგან განსამუხტავად, მათ დასაძლევად თავდაცვის ინსტინქტებმა გამოძებნეს უფრო ძლიერი მოკავშირე ძალა, იმპულსებიდან გამოყვეს და გონებით დაუპირისპირეს სულებად გამოსხივებულ შეუცნობ საგნებს.

ეს იყო ტოტემი - მისტიკური მამა.

იდუმალ, მტრულ საგნებს შორის ველური ტაბუირებით მიიკვლევდა გზას, თითქოს დანაღმულ ტყეში მიდიოდა, იცილებდა საფრთხეს და შოულობდა საკვებს, რასაც მას კარნახობდა ტოტემი-პრადმერთი.

აკრძალვათა სისტემა მოემართება უზენაესი ძალის რწმენისგან და ჰომინიდს მორჩილებას უბრძანებს.

მას ამკვიდრებდნენ და სისხლით იცავდნენ ქურუმები და ქურუმბელადები.

დედის მიერ ჩანერგილი უზენაესი ძალისადმი რწმენით მოხდა მხეცკაცის ჰუმანიზება, ველურ და ბარბაროსულ წეს-ჩვეულებათა შეცვლა, შიშისა და აგრესიის დაცხრომა, ინსტინქტების მონესრიგება, გარდასახვა და წარმართვა (იხ. „რიტუალი - კულტურის სახეობათა ბირთვი“).

ბელადი (მეფე) იცავდა საკუთარ ღმერთებს, ხალხს, მიწას, ცხოველებისა და მსხვერპლშენიერვის წესებს. მაგრამ შეტაკება, ურთიერთ-მოსპობა, აღრევა გრძელდებოდა. იცვლებოდა ქურუმთა კასტა და შემოდიოდა განსხვავებული წარმოდგენები.

ერთადერთი, რაც განსჯას არ ექვემდებარებოდა, ეს ღმერთებისადმი რწმენა, ერთგულება და მორჩილება იყო.

უზენაეს ძალას ნათესაურ ტომებსა და ხალხებში, თუნდაც ენობრივი ერთობა დიდი ხანის დარღვეული იყოს, ერთი სახელი შერჩა. მაგ., ქართული ღმერთი, მეგრული ღმერთი, ლაზური ღმერთი, სვანური ღმერთი; ინდოევროპულ ენებში – ძველსლავური **богъ**, რუსული **бог**, უკრაინული **биг**, ხორვატული **бог**, ძველსპარსული **baga**, ძველინდური **bharac**, რომლის თავდაპირველი მნიშვნელობა ყოფილა წარმატება და ბედნიერება.

შდრ: ქართული ბაგა, სადაც ღმერთი და კაცი იბადება, ბაგე, რომელიც გამოსცემს უფლის ნებას, ბაგინეთი, რომელიც ღმერთების სამყოფელია – ქართული ოლიმპი.

ღმერთის რწმენა იყო ცნობიერების, აზროვნების, კულტურის ქვაკუთხედი. იგი სხვადასხვაგვარად წარმოედგინათ (მაგ., ეგვიპტური ოსირისი, ბერძნული ზევსი, რომაული დიანა, გერმანულ-სკანდინავიური ოდინი, სპარსული აჰურამაზდა, ინდური შივა). მაგრამ არსი ერთი იყო:

ღმერთი ყველგან იყო ყოვლისმოქმედი და ყოვლისმხილველი, არსთა განმრიგე და სიკვდილ-სიცოცხლის რეგულატორი. ამიტომ განსაზღვრავდა იგი ინდივიდის, ტომის, მეფის თუ ქვეყნის ბედს.

ამგვარი რწმენა ძალას იძლეოდა; მეომარს სიმამაცეს ჰმატებდა, ქურუმს – შთაგონებას, სნეულს – განკურნების იმედს, ცხოვრებას – სიკეთეს, მონას – ხსნის რწმენას (შდრ. – გერმ. **Gott** - ღმერთი და **gut** - კარგი, სიკეთე; რუს. **Бог** - ღმერთი და **благо** - სიკეთე).

როცა უფსკრულის პირას მივდივართ, შეიძლება სიღრმისკენ გახედვამ თავბრუ დაგვასხას და გადავიჩიხოთ. მაგრამ თუ გვგონია, რომ თოკია გაბმული, გაცილებით მშვიდად ვივლით, რადგან, თუ გაჭირდა, თოკს ვტაცებთ ხელს.

ამგვარი მაშველი თოკი იყო ღმერთის რწმენა, რაც უფსკრულის პირას მავალს შეუძლებელს შეაძლებინებდა.

ილუზიაც კი, როცა არ იცი, რომ ეს ილუზიაა, ფსიქოლოგიურად რეალობის ტოლფასია (ა. ტოინბი).

ღმერთის ცნების ტრანსფორმაციას ბიძგს აძლევდა და აჩქარებდა ცნობიერების პროგრესი, რაც სხვადასხვა სფეროში ვლინდებოდა. მაგრამ თავად ღმერთის ძალაც ააქტივებდა და ცვლიდა ცნობიერებას, ქმნიდა ძეგლებს, რაც ანცვიფრებდა ადამის მოდგმას (მაგ. ანტიკური დროის შვიდი საოცრება – დიდი პირამიდა, ალექსანდრიის

შუქურა, სემირამიდას ბალები, როდოსის კოლოსი, მაუზოლუსის აკლდამა ჰალიკარნასში, არტემიდას ტაძარი ეფესოში, ზევსის ქანდაკება ოლიმპიაში).

გაოცებისა და განცვიფრების უნარი შეცნობისა და შექმნის სტიმულს იძლეოდა: ეგვიპტესა, მესოპოტამიასა და კრეტა-მიკენში, ინდოეთსა და ჩინეთში, საბერძნეთსა და რომში გაიშალა და აყვავდა ის კულტურა, რომელზეც დგას თანამედროვე ცივილიზაცია.

ღმერთების ცხოვრება – მითოსი

უზენაესი ძალა აფექტების სფეროდან ამოდიოდა და რწმენად იყო ქცეული. დროის დინება, ტომებისა და სახელმწიფოების შეტაკება, შერწყმა, ურთიერთგავლენა, ახალი თაობის ქურუმთა ფანტაზირება ცვლიდა წარმოდგენებს. მაგრამ არსი უცვლელი რჩებოდა, როგორც ვთქვით.

შემოდიოდა უცხო ღმერთები (მაგ., ელადში – კრეტულ-თრაკიული დიონისე, რომში – ეგვიპტური ისიდა და ოსირისი, ფრიგიული ატისი) ან ხდებოდა მათი კოპირება (მაგ., ბერძნული ზევსი რომში იუპიტერად იქცა, არესი – მარსად, დემეტრე – დიანად, აფროდიტე – ვენერად). ზოგჯერ დამპყრობელი დამარცხებულ ღმერთებს სცნობდა (მაგ., კასიტების მთავარი ღმერთი გახდა ბაბილონური მარდუქი).

ქრებოდნენ ძველი ღმერთები ან სუსტდებოდა მათი გავლენის არეალი (მაგ., დონარი გერმანულ-სკანდინავიურ მითოსში, კრონოსი და ურანოსი საბერძნეთში), იცვლებოდა ცალკეული ეპიზოდები (მაგ., ადონისს ერთი ვერსიით არტემიდას მიერ მიგზავნილი ტახი დაგლეჯს, მეორე ვერსიით – აპოლონის რისხვა დაღუპავს), მსხვერპლშენიერვის რიტუალები (მაგ., ზოგან ქურუმები თავადაც ისახიჩრებდნენ თავს), სამსხვერპლო საგანი (მაგ., კაცს სცვლიდა ცხოველი), მსხვერპლშენიერვის ადგილი (მაგ., ტყის ან მღვიმის სა-მაგიეროდ – ტაძარი).

ახალი ღმერთები იმეორებდნენ ძველი ღმერთების ცხოვრებას, ცალკეულ ეპიზოდებს. მაგ., ქალწულის მიერ ქრისტეს შობა; 25 დეკემბერს ეგვიპტეში ზეიმობდნენ ოსირისისა და ისიდას ვაჟის – ჰორის დაბადებას; ამავე დღეს აღნიშნავდნენ მზის ღმერთის – მითრას შობის დღეს ირანში, ისევე როგორც ქრისტიანები – ქრისტეს დაბადებას;

ეგვიპტურ ხელოვნებაში ისიდა ძუძუს აწოვებს ჰორს, როგორც საუკუნეთა შემდეგ ღვთისმშობელი – ჩვილ იესოს;

300 წლის ხუანდი დრაკონს მოახტა და ცად ამაღლდა, ცად ამაღლდა, როგორც შემდეგში ქრისტე.

ქრისტიანული წყლით მონათვლის ანუ განწმენდის ტრადიციას, რომელიც იოანე ნათლისმცემლისგან აიღო იესომ, წინ უსწრებს ისი-

დას, ადონისის, ატისის, მითრას მისტერიებში საქონლის სისხლში განბანვა („ტაურობოლიოს“).

უძველეს დროში ამგვარი განმწმენდი ძალა კაცის სისხლი იქნებოდა. ასევე იყენებდნენ ცეცხლსა და კვამლს.

ნათლობა ნიშნავდა ერთი სიცოცხლის დასრულებას და მეორეში გადასვლას ანუ როგორც ამბობს პავლე მოციქული, ღმერთთან ერთად სიკვდილში დაძირვას და აღდგომას.

ღმერთების ერთი ნაწილი ქვესკნელის ბინადარი იყო (მაგ., ბერძნული პერსეფონე). ქთონური ძალები ნაყოფიერებას უკავშირდებოდნენ და სიცოცხლეს მიწის ბნელი წიალიდან, რომელიც ქალს (ბერძნული გეა) განასახიერებდა, სამზოვსაკენ აგზავნიდნენ. ზოგი კვდომადი და აღდგომადი იყო (მაგ., ეგვიპტური ოსირისი).

ღმერთების მეორე ნაწილი ასტრალური ღვთაება იყო, როგორც ბერძნული ჰელიოსი, რომაული ვენერა და მარსი. პლანეტა მარსი წითელი ფერის გამო ხალხის მეხსიერებაში ასოცირდებოდა სისხლთან და სისხლისღვრასთან.

ამიტომ იყო იგი ომის ღმერთი (მაგ., არა მხოლოდ რომში, არამედ – შუმერულ–აქადურ მითოსშიც).

მინიერი ღმერთები ბუნების მრისხანე ძალებს განსახიერებდნენ (მაგ., ზევსი–ჟეჟა–ქუზილს, პოსეიდონი – ზღვას) ან ადამიანის ოცნებას (მაგ., პრომეთე და ჰეფესტო). ზოგიც შველოდა ადამიანს, რომ სარჩო მოეპოვებინა (მაგ., არტემიდა და დიანა).

ინკების, მაიას, ტოლტეკების, აცტეკების, საპოტეკების ხალხებს სწამდათ ფრთოსანი გველი, რომელიც წვეროსანი თეთრი ღმერთის სიმბოლო იყო.

აფრიკული ტომები კერპებს იმიტომ ამზადებდნენ, რომ ღმერთების სული მათში მოექციათ. ქურუმების კურთხევით ეს ასეც ხდებოდა და ღმერთები დროდადრო ნიღბებით იმზირებოდნენ. მაგრამ ასევე სტოვებდნენ მათ, საგანში თავისუფლად შედიოდნენ და გამოდიოდნენ, იცვლიდნენ ადგილსა და სახეს.

პრიმიტიულ ტომებს ღმერთებისა და სულების პრიმიტიული გამოსახულებანი ჰქონდათ, განვითარებულ ხალხებს – მრავალფერი და მწყობრი.

ველურისა და ბარბაროსის ფანტაზიას ასევე აინტერესებდა თუ როგორ წარმოიშვა ეს ქვეყანა, მიწა და წყალი, ცა და ციური მნათობები, ადამიანი და ცხოველ–ფრინველთა სამყარო (იხ. „მითოლოგიურ–კოსმოგონიური წარმოდგენები“). მაგ., ელინურმა მითოსმა შექმნა ღმერთების, გამირების, ტიტანების, ცხოველ–კაცების, სულების, მათი სიმბოლიკური ჰიპოსტაზებისა და ატრიბუტების ყველაზე მწყობრი და რთული იერარქია და სტრუქტურა, რაც იყო ფსიქიკური წარმოდგენებისა და ლტოლვების საგნებად სახელდება, ცნობიერების განვითარების შედეგი.

ძველ ბერძნებს არ ჰქონდათ ისტორიული მეხსიერება: ისინი მითებში ცხოვრობდნენ (ო. შპენგლერი).

ღმერთიდან გმირამდე

ღმერთის ძალა ადამიანს შთააგონებდა, რომ შესაძლებლად ექცია შეუძლებელი. მოკვდავი რეალობასა თუ ფანტაზიაში ქმნიდა მეომრის განსაკუთრებულ სახეს, რომელიც თავისი მოქმედებით სძლევდა შიშს, მტერს, ბოროტებას, ურჩხულს და მოძმეთათვის სიკეთე მოჰქონდა (მაგ., ბერძენი ჰერაკლე, აქილევსი, თევზისი, შუმერი გილგამეში, აქადელი სარგონი, კაბადოკიელი წმ. გიორგი). მისი სიმამაცე სამაგალითო იყო და მიმართულებას აძლევდა ხალხის მოქმედებას და თვალთახედვას.

გმირი ბრძოლაში უნდა დაღუპულიყო, რომლის შემდეგ მას გაღმერთება ელოდა. ღმერთები აძლევდნენ ადამიანს სულსა და სხეულს. მაგრამ ცხოვრების ეტლსაც ისინი განუსაზღვრავდნენ, რასაც ბედისწერა ერქვა. ბედისწერის დაძლევა ადამიანს არ შეეძლო (შდრ – ოიდიპოსის ტრაგედია).

ბრინჯაოს ეპოქიდან დაწყებული ომებს ასპარეზზე გამოჰყავს ახალი ძალა – გმირი. ხალხი მისგან მოელოდა დაცვას, ხსნას, სიკეთეს. გმირი იყო ღმერთებსა და ადამიანებს შორის მდგარი მედიატორი, მათი მაკავშირებელი მოქმედებით, ისევე როგორც ქურუმები – მსხვერპლშენივრის ცერემონიალით (შდრ – ამირანის მამას ჰქვია სულკალმახი, რაც არის შუმერული სუქქალმახი – ღმერთის ტიტული).

ქრისტიანობის შემდეგ მოხდა საერო და სასულიერო ცხოვრების განყოფა. გმირი ხმლით იცავდა ქვეყანას, ღმერთმსახური – სიტყვით, ლოცვით და ჯვარით.

ფიზიკური გმირის გვერდით ადგილს იკავებს სულის გმირი – წმინდანი, რომელიც თავს ან მთელ ცხოვრებას სწირავს იდეალების დაცვასა და აღსრულებას (იხ. ქართული ჰაგიოგრაფიული ტექსტები).

ბარბაროსული პერიოდის ღმერთებსა და გამირებს ხალხები თავიანთ ინსტინქტურ ლტოლვათა შესაბამისად ქმნიდნენ, თხზავდნენ მათი ან მათი ცხოვრების ვარიაციებს.

მითოლოგიური წარმოდგენები გადადიოდა ხელოვნებაში და იქცეოდა ლიტერატურად, ქანდაკებად, ფერწერად, კონკრეტულ ფორმებად.

საყოველთაოდ ცნობილი ლიტერატურის უძველესი ნიმუშები ასახავენ მითოლოგიზებულ ისტორიულ რეალიებს. მათი პერსონაჟები არიან ღმერთები და ღვთაებრივი წარმომავლობის გამირები (მაგ., შუმერულ–აქადური გილგამეშის ეპოსი, ინდური „მაჰაბჰარატა“ და „რამაიანა“, ჰომეროსის „ილიადა“ და „ოდისეა“, ირანული „ავესტა“,

ებრაული „ძველი აღთქმა“).

ყველაფერი იქმნებოდა ღმერთებისათვის, მათი შთაგონებითა და მათი სახელით.

უფლის სახლი – ტაძარი

მსხვერპლშენიშვას, ისევე როგორც სხვა რიტუალებს, მართავდნენ ღია ცისქვეშ – ტყეში, გორაკზე, დიდი ხის ძირას, ან – მღვიმეში.

თავდაპირველად ეს იყო ტოტემური ცენტრი.

შემდეგ, ძვ. წ. III ათასწლეულიდან, აგებენ ქვის უზარმაზარი ლოდებისაგან მეგალითურ ძეგლებს – მენჰირებს, დოლმენებს, კრომლეხებს, ეგვიპტეში – პირამიდებს (პირველი – ჯოსერის პირამიდა ააშენა ხუროთმოძღვარმა იმხოტეპმა ძვ. წ. III ათასწლეულის დასაწყისში), შუამდინარეთში – ზიქურათებს.

კრომლეხები ერქვა გვარტომის სალოცავს, რომელსაც ქვეები წრიულად ჰქონდა შემოწყობილი. ეგვიპტეში პირამიდა ფარაონის სამარხი იყო, ინდიელებში კი – სამსხვერპლო, რომელიც ზეთავზე იდგა.

ჯერ სამსხვერპლო, შემდეგ ტაძარი წმინდა მიწაზე უნდა აღმართულიყო. წმინდად ითვლებოდა ის ადგილი, სადაც მეხი დაეცემოდა. ეს იყო ღმერთის მყოფობა, მისი ციდან ცეცხლის სახით ჩამოსვლა.

წმინდა იყო ის გზაც, რომელიც სამსხვერპლოსა თუ ტაძრისაკენ მიდიოდა.

მიწათმოქმედი და მეჯოგე ხალხი ტოვებდა უღრან ტყეებსა და მღვიმეებს.

ქურუმმაც ტყიდან ტაძარში გადაინაცვლა (შდრ – გერმანულ ენაში *der Heide* არის წარმართი, ხოლო *die Heide* – უდაბური ადგილი, მდელო ან სტეპი).

ტაძარი ღვთის სახლი იყო. იგი კონკრეტულ ღვთაებას ეკუთვნოდა (მაგ., ამონ–რას, ისიდას, აპოლონს, ზევსს), მის სახელზე იგებოდა.

შესაბამისად თავიანთი ქურუმები ჰყავდათ.

ტაძარს თავისი გრანდიოზული იერით ღმერთების სიდიადე უნდა შთაეგონებინა, გაეძლო დროის მდინარებისათვის.

არქიტექტურის დასაბამი უკავშირდება საკულტო ტაძრებს, რომლებიც იცავდნენ სამსხვერპლო ლოდს თუ ფიცარნაგს, გამოყოფდნენ ცისა და მონაწილეთაგან.

ჯერ იგი იყო ხის კოლონებით (ძელებით) შემოსაზღვრული. შემდეგ კოლონებს დაემატა კედლები. ხე შეცვალა ქვამ, კირქვამ, აგურმა, ანტიკურ პერიოდში – მარმარილომ.

გამარჯვებული მმართველი თავისი ალაფის (ოქრო–ვერცხლი, მინა, საქონელი, მონები) დიდ ნაწილს ტაძრებს სწირავდა, რათა ღმერ-

თებისათვის მადლი მიეგო.

ძვ. წ. V-IV ათასწლეულების შუამდინარეთში მონუმენტურ ტაძრებს აგებდნენ (მაგ., აბუ–შაჰრანის ტაძარი, რომლის ზომაა 26X16 მ).

ძვ. წ. III ათასწლეულის დამლევადან კი აშენებდნენ მრავალიარუსიან ფერად ტაძრებს – ზიქურათებს. იგი ერთმანეთზე დადგმული ნაკვეთილი პირამიდებისაგან შედგებოდა. ზეთავზე, რომელზეც გარეთა კიბით ადიოდნენ, სამლოცველო – სამსხვერპლო იდგა.

მესოპოტამიელთა ზიქურათი ჰგავს ინდიელთა პირამიდებს.

„ტაძარი ქალაქ–სახელმწიფოს ცენტრი იყო“ (ვ. აფანასიევა, ე. ლუკონინი, ნ. პომერანცევა, ძველი აღმოსავლეთის ხელოვნება, თბ., 1986, გვ. 53). ქალაქის საწყისიც ტაძარი იყო. მაგ., ნინევიის მშენებლობა დაიწყო ღმერთქალ იშთარის ტაძრის ირგვლივ.

არტემიდას ტაძარი ეფესოში, რომელიც ასი წელი შენდებოდა, ანტიკურობის ერთ–ერთ საოცრებად ითვლებოდა (ძვ. წ. VI ს.). იგი ძვ. წ. 356 წელს დაწვა ჰეროსტრატემ. ასევე გრანდიოზული იყო ჰერას ტაძარი კუნძულ სამოსზე, რომელიც ძვ. წ. 525 წელს ხანძარმა შთანთქა (54X112 მ), აპოლონის ტაძარი კორინთოში (ძვ. წ. VI ს.), აპოლონის ტაძარი დელფოში (ძვ. წ. VIII-VI ს.ს.), ათენის პართენონი, სოლომონის ტაძარი იერუსალიმში (რაც იქცა სინაგოგას, ეკლესიისა და მეჩეთის პირველსახედ), რომის პანთეონი (გუმბათის დიამეტრი – 42 მ.)...

ტაძარში ღმერთი ცხოვრობდა, სასახლეში – მეფე. მათ თავიანთი მომსახურე პერსონალი ჰყავდათ.

ტაძრის ადმინისტრაციას განაგებდა მთავარი ქურუმი.

მაგრამ თავდაპირველად ტაძარი და სასახლე ერთი შენობა იყო. ეს მაშინ, როცა მეფე უმადლესი ქურუმის ფუნქციასაც ასრულებდა.

მაგ., კუნძულ კრეტაზე, კნოსოსში, ძვ. წ. III ათასწლეულში მინოსმა ააშენა ხუთსართულიანი სასახლე – ლაბირინთი, სასახლე – ტაძარი, სასახლე–ქალაქი.

ასევე იყო ასურეთში, ხეთებში (ქალაქი ხათუსა). შემდეგ კი ტაძარს სასახლე დასცილდა.

ტაძარი იყო სამსხვერპლო რიტუალებისა და პროცესიების ცენტრი, რომელთაც ქურუმები წარმართავდნენ.

ადამიანი ღმერთს უახლოვდებოდა, მის მყოფობას განიცდიდა სამსხვერპლო სისხლით, რაც ქრისტიანობაში შეცვალა სიტყვამ – ლოცვამ და წყევლამ, ექსტაზი–დუმილმა და მედიტაციამ.

ტაძართა სიმრავლეს ინვევდა ღმერთების სიმრავლე. ღმერთების იერარქია დაცული იყო. ამიტომ კულტის მსახურებს კონფლიქტი არ ჰქონდათ.

ტაძრის კედლები შიგნით და გარეთ, სვეტები და კოლონები, ისევე როგორც ცეცხლში გამომწვარი თიხის ქურჭლები, დოქები და ლარნა-

კები, ოქროსა და ვერცხლის თასები, დაფარული იყო ღმერთებისა და გამირების, ცხოველების, ფრინველების, თევზების, ცხოველ-კაცთა გამოსახულებებით, თიხის, ქვისა და ბრინჯაოს ქანდაკებებით, ორნამენტული კომპოზიციებით.

ისინი მაგიურ ნიშნებს იმეორებდნენ.

ტაძრის სტრუქტურა მაიას ხალხმა მათემატიკას დაუმორჩილა, მათემატიკურ სიმბოლიკას (მაგ., ტაძრის კიბე 365 საფეხურისაგან შედგებოდა, რაც წელიწადის დღეთა რიცხვია).

ხეთების ტაძრებში ჰყავდათ მუსიკოსები, მომღერლები და მოცეკვავეები, ე. ი. ისინი, რომელთაც შემდეგ თეატრში გადაინაცვლეს. მანამდე კი რიტუალებსა და პროცესიებში მონაწილეობდნენ.

ტაძარში ცეცხლი არ უნდა ჩამქრალიყო.

ღმერთები თავიანთ გარშემო ქმნიდნენ საკრალური ნივთებისა და სიტყვების წრეს.

ტაძარს საუკეთესო პროდუქტები ეძლეოდა. ღმერთებს გამორჩეული კვება სჭირდებოდათ, არადა – თავიანთ ფუნქციას ვერ შეასრულებდნენ.

მაგ., ურუქის ტაძარში ღმერთს, რომლის ქანდაკება საკურთხეველთან იდგა, დღეში ორჯერ, დილასა და საღამოს უმართავდნენ ტრაპეზს.

ღმერთების სადილი ასეთი იყო:

მაგიდას დგამდნენ გამოსახულების (ქანდაკების) წინ. შემდეგ მოჰქონდათ ხელსაბანი წყალი, სუფრაზე დაალაგებდნენ ჭურჭლეულს. ჯერ შემოიტანდნენ პურს, წვნიანს, სასმელებს (ლუდი, ღვინო, რძე), შემდეგ – ხორცსა და ხილს.

ხორცი მოხარშული ან შემწვარი იყო, რათა ღმერთებს იოლად გადაეყლაპათ და მისი სურნელით დამტკბარიყვნენ.

ღმერთები საკვებს მზერით და ყნოსვით ღებულობდნენ. ამ დროს ქანდაკებასა და სუფრას ფარდას ჩამოაფარებდნენ.

ასეთი წესი არსებულა ბაბილონსა და ირანში.

ეგვიპტური ტრაპეზი გაცილებით უხვი იყო.

ქრისტიანები ეკლესია-ტაძრებში ატარებდნენ ქორწინების, მონათვლის, აღსარების, მიცვალებულთან გამოთხოვების რიტუალებს. მანამდე კი აღსარება იყო საჭირო, რათა სული ცოდვებისაგან განეწმინდათ. ეს იყო ფსიქოთერაპია, რათა მორწმუნეს თავი კარგად ეგრძნო. ცოდვა იყო ეთიკური ნორმების დარღვევა, დანაშაული – სიცოცხლისა და საკუთრების ხელყოფა, რწმენისა და ხალხის ღალატი, რაც სასტიკად ისჯებოდა.

ქრისტიანული ტაძარი იყო სულიერი კულტურის ცენტრი, ხოლო ეკლესია – მისი გავრცელების ადგილი და საშუალება, რომელმაც წარმართული რიტუალების სანაცვლოდ დაანესა ახალი დღესასწაუ-

ლები (მაგ., შობა, აღდგომა, წმინდანთა ხსენების დღეები) და შემოიღო შვიდი საიდუმლოს სისტემა (ნათლობა, მირონცხება, ზიარება, აღსარება, ქორწინება, ზეთისცხება, აღსაყდრება).

უფლის სახე – ქანდაკება

უძველესი დროის ნახატები შემორჩა კლდეებსა და ლაბირინთული მღვიმის კედლებს (მაგ., ალტამირის მღვიმე ესპანეთში). ველური ხატავდა ცხოველებს, თევზებს, ფრინველებს, ნადირობის სცენებს, მაგრამ ეს ჩვეულებრივი ფერწერა ან გრაფიკა როდია, არამედ – მაგიური მოქმედება.

მათ ათარიღებენ 25.000–30.000 წლით და უკავშირებენ ევროპელ კრომანიონელებს, ორინიაკის კულტურას.

ცხოველებსა და ფრინველებს გამოსახავდნენ ნატურალისტური სიზუსტით, ხოლო შიშველ ქალებს – სიმბოლური ფორმით, სქესის ნიშნებით ანუ გეომეტრიული აბსტრაქციებით. ხატავდნენ მეტწილად მარცხენა ხელით, ძნელად მისაწვდომ ადგილას.

წყალი იყო სპირალი, სამყარო – რომბი, ქალი – სამკუთხედი, ნაყოფიერების სიმბოლიკა.

მღვიმეების ფერწერამ ათასწლეულებს გაუძლო და ჩვენს დრომდე უცვლელად მოატანა: მღვიმეში მუდმივად ერთნაირი კლიმატი იდგა, რაც იცავდა ფერებსა და ხაზებს.

ხატავდნენ წითელი ჟანგმინით, რაც იგივე სისხლი და ცეცხლი იყო და თვალს სჭრიდა ბინდ-ბუნდის ბინადართ.

ველურის თითები თითქოს თავისით მოძრაობდნენ და მიმსგავსებით ალაგებდნენ ხასხასა ფერებსა და ხაზებს, ზელდნენ თიხას და გამოჰყავდათ ნადირი თუ შიშველი ქალი – პალეოლითური ვენერა.

ალბათ აქედან მოდის რწმენა, რომ ღმერთმა პირველკაცი თიხისაგან მოზილა.

მღვიმეთა და კლდეთა მხატვრობა ყველგან ნათესაურ სურათებს იმეორებს.

ნადირის მოგერიება ან დაუფლება, მაგიური ხერხებით წარმატების გარანტირება იყო ველურთა გრაფიკის, ფერწერის თუ ქანდაკების მიზანი, როგორც ნადირის მოკვლისა და აღდგომის (გამრავლების) რიტუალის ნაწილი.

მაგრამ მღვიმის ბინადარს უნდა შესძლებოდა ფერების შერჩევა და შეზავება, ხვეული ხაზების გასწორება, ხილული ცხოველის კოპირება, ე. ი. აქ სხვა, უჩინარი უნარი მოქმედებდა და სურვილი არ კმაროდა.

მცირე მოცულობის ქანდაკებებს, როგორც ავგაროზებს, ისე ამზადებდნენ. მათი ტარება და შენახვა იოლი იყო.

ამზადებდნენ ქვის, ძვლისა და თიხისაგან.
მოგვიანებით სპილოს ძვალი ჰპოვებს დიდ გავრცელებას.
ქანდაკებებიც ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროს გვიჩვენებს.
მაგრამ შემოდის ადამიანთა ფიგურებიც, რომლებიც ტლანქია, ან
მულტიპლიკაციურ ფილმთა პერსონაჟებს მოგვაგონებს.
ძირითადი ადგილი ქალს უკავია.
შემდეგ, როცა დაიწყო ღმერთების ანთროპომორფიზება, გამოსა-
ხავენ ცხოველ-კაცის, ფრინველ-კაცის სახით. ფიგურას აქვს ფრინვე-
ლის ან ცხოველის ტანი და ადამიანის თავი, და პირიქით – ფრინველის
ან ცხოველის თავი და ადამიანის ტანი.
ეს არის ტოტემიდან ღმერთებისკენ გარდამავალი პერიოდი. ამ
დროიდან მოდის ანტიკურობის დროს გავრცელებული კენტავრები,
ხარ-კაცები, ლომ-კაცები. ზოგჯერ მათ ფრთებიც უჩნდებათ და ფან-
ტასტიკურ არსებებად იქცევიან.
თანდათან ქრება ფრინველ-ცხოველთა ნიშნები და ღმერთები ადა-
მიანის სახის ქანდაკებებად გვეცხადებიან.
ქანდაკებები იღებდნენ არა მხოლოდ უფლის, არამედ – მეფეთა და
გმირთა სახესაც. ჩვეულებრივ, მათ სხვადასხვა ფერად ლეზავდნენ.
ქანდაკებების სიუხვით გამოირჩეოდა ეგვიპტე, მესოპოტამია, სა-
ბერძნეთი, რომი, ინდოეთი.
ქანდაკებებს აკეთებდნენ ინდიელი, ავსტრალიელი და აფრიკული
ტომებიც. მეტწილად მათ ავგაროზის მნიშვნელობით ამზადებდნენ
და ამიტომაც მცირე მოცულობა ჰქონდათ.
ქანდაკებები იდგა ტაძრებში, სასახლეებში, გზების გასწვრივ, თე-
ატრებსა და ამფითეატრებში, სტადიონებზე. სვეტიდან გამოსულ უფ-
ლისა თუ გმირის თავსა და მხრებს ეყრდნობოდა სასახლის ჭერი და
სახურავი. მათი რელიეფებით იყო დაფარული კედლები, საბეჭდავე-
ბი, აკლდამები, სტელები.
მაგ., ასურეთის მეფე სარგონ მეორის (ძვ. წ. 722–705) სასახლის თა-
ლები ეყრდნობოდა ფრთოსანი ხარკაცების ხუთმეტრიან ქანდაკებებს.
ღმერთებისა და მეფეების გვერდით ჩნდებიან ფასკუნჯები, სფინქ-
სები, დაგრაგნილი გველები, ირმები და ლომები, ვირები და ცხენები,
ნადირობის, ლაშქრობის, მსხვერპლშენიშნის სცენები, მოცეკვავე ქა-
ლები: ქალი ავაზის ბოკვერით, ქალი – ავაზა ტახტზე, ლურჯი ფრინ-
ველი, მოცეკვავე ქონდრისკაცები, კაცი ირმის რქებით.
ერთგან ფრინველები კორტინიან თხის ლეშს, მეორეგან საქონელს
კლავენ, მესამეგან გაქროლილი ეტლიდან ისარს ესვრიან მომხტარ
ლომს.
ერთი მხრივ – ლარნაკებიდან, თასებიდან, დოქებიდან გადმოვიდ-
ნენ კომპოზიციები და რელიეფებად ან ქანდაკებებად იქცნენ, მეორე

მხრივ – გაგრძელდა ეს ტრადიცია და მეტი სიზუსტე და ფერთა ელ-
ვარება შეიძინა.

შემოვიდა ახალი მასალა – ოქრო, ვერცხლი, ბრინჯაო, სპილოს ძვა-
ლი, დაიხვეწა ესთეტიკური გრძნობა, ფერისა და ხაზის აღქმა, საგნის
პროპორციები.

მულტიპლიკაციური პირობითობა, მინიშნება მაგიაზე, შეცვალა
რეალობამ – ღმერთი გამინიერდა.

მესოპოტამიასა და ეგვიპტეში ღმერთების ქანდაკებები ქურუმებს
უნდა ეკურთხებინათ, განებანათ, თვალეები მოეხატათ, ღამეულ ცე-
რემონებში მაგიური აქტები ჩაეტარებინათ, რათა იგი ელვარე და
მრისხანე ყოფილიყო.

ასე ჩაედგმოდა ქანდაკებას უზენაესის სული.

კერპებს თავყანს შორიდან სცემდნენ, მეფენიც კი.

ზოგ ტაძარში რიგით მოქალაქეს არც უშვებდნენ.

ქანდაკებებს ადგილს უცვლიდნენ, გამოჰქონდათ ტაძრის გარეთ,
მონანილებდნენ პროცესიებში. ზოგი მათგანი სანადიროდაც კი მი-
დიოდა (მაგ., ასურული ნაბუ).

უფლის სიტყვა – ანბანი

სიტყვას მაგიური, დამთრგუნველი თუ ზეალმტაცი ძალა დღემდე
შერჩა, რადგან იგი არის ხმასა და ნიშნებში ფიქსირებული ფსიქიკა.
უძველესი დროიდან კი უფლის ბაგეს უკავშირდებოდა, მეტი იდუმა-
ლება ჰქონდა.

ამიტომ ენიჭებოდა განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქადაგებასა და
აღსარებას, ლოცვას, დალოცვას, შელოცვას, გამოლოცვას, წყევლასა
და შერყენებას, მიმართვასა და ბრძანებას, სიტყვის დაცვასა და აღს-
რულებას.

ყოველი შეთანხმება ფიცით იყო განმტკიცებული. ფიცის გამტეხი
უნდა შესწირვოდა იმ ღმერთს, რომელსაც მან შეჰფიცა (მდრ – რუს-
თაველი: „კაცი ცრუ და მოლალატე ხამს ლახვრითა დასაჭრელად“).

კეთილი სიტყვა ადამიანს კურნავდა, ავი სიტყვა კი აავადებდა.

განგების ნება მეფისა, წინასწარმეტყველისა და ქურუმის სიტყვაში
ცხადდებოდა, რაც ბრძანებად გადაეცემოდა ხალხს და დისციპლინას
ნერგავდა. მაგ., მოსეს უფალი ჰკარნახობდა; მუჰამედი ზეციური ან-
გელოსის ჯიბრაელის ნათქვამს იმეორებდა, რომელიც გადმოსცემდა
ალაჰის გამოცხადებას.

ზეპირ ნათქვამს სიცოცხლეს უნახავდა დაწერილი სიტყვა, რაც
აიოლებდა მის გავრცელებას. მაგრამ ძველ დროში, როცა ცოტა იყო
წერა-კითხვის მცოდნე და არც ქალაღი არსებობდა, არც ტირაჟი-

რება ხდებოდა, უფრო ეფექტური იყო ზეპირი სიტყვა, რაც სრულად ვლინდებოდა ორატორის მეტყველებაში.

ზეპირად წარმოითქმოდა ლექსი და პოემაც (მაგ., „ილიადა“).

სიტყვაზე იყო დაფუძნებული მითოსი, რომელიც ზეპირი გზით ფოლკლორულ ვარიაციებს ქმნიდა, წერილობით კი – ლიტერატურას.

ლიტერატურის გამოხატვისა და ფიქსირების საფუძველი არის ანბანი. მხატვრულმა სიტყვამ დღევანდელი გაგების ჟანრები ჩამოაყალიბა საბერძნეთში – ეპოსი (მაგ., ჰომეროსი და ჰესიოდე), ტრაგედია (ესქილე, სოფოკლე, ევრიპიდე), კომედია (მენანდრე, არისტოფანე), ლირიკა (ქორიკა და მელიკა: ჰიმნები, ელეგიები, დითირამები), შიქქმნა ესთეტიკური აღქმის, ჟანრთა და სტილთა თეორია (არისტოტელეს „პოეტიკა“), ბერძნული ლექსის სახე – ჰეგზამეტრი.

პოეზია გამოვიდა ექსტაზური სიტყვათნაკადისა და კაცთმწიროვის ბნელი წიაღიდან, როკვის რიტმიდან, საბრძოლო და ვედრება-დიდების რეფრენებიდან, რაც ახლდა ღვთაებისადმი მიძღვნილ რიტუალებს, პროცესიებსა და მისტიკრიებს, როგორც ძრწოლა და აღმაფრენა, ზეიმი და გლოვა.

სამყაროს შეცნობის წყურვილმა კი ფილოსოფია წარმოშვა, რამაც განსაკუთრებულ წარმატებას ძველ საბერძნეთში მიაღწია (მაგ., პლატონი და არისტოტელე).

ანბანიც ქურუმთა წიაღში ჩაისახა, როგორც ღმერთების ნობათი (შდრ – მოსემ პირველად სინაის მთაზე ჩაინერა ღმერთის სიტყვა) და მათი საიდუმლო იყო.

ქურუმებს სჭირდებოდათ ღმერთების, რიტუალების, მითების ფიქსირება, კორექტირება, შენახვა და გავრცელება, მაგრამ მეფეთა ხელში იქცა ინფორმაციის შეგროვების ეფექტურ საშუალებადაც, რათა ღმერთებისათვის ანგარიში წარედგინათ.

ეს ინფორმაცია ეხებოდა ღმერთებს, კანონებს, ქვეყნის მდგომარეობას, საკუთარ ძღვევამოსილებას, მტერთა ძღვევას.

თავდაპირველად წარმოიქმნა პიქტოგრაფიული (ხატოვანი) დამწერლობა, როცა საგანი ან მოქმედება ნახატების თანმიმდევრობით გადმოიცემოდა (ძვ. წ. IV ათასწლეულის დასასრულიდან).

აქედან ეგვიპტელებმა და ჩინელებმა იეროგლიფები გამოიყვანეს. ისინი გადმოსცემდნენ ცალკეულ მარცვლებსა და სიტყვებს (ბერძნ. hieros - საღვთო).

ეგვიპტელები იყენებდნენ 700-მდე, ჩინელები – 50 ათასამდე იეროგლიფს, რომელთა რიცხვი თანდათან 6-7 ათასამდე დაიყვანეს.

შუმერსა (შუმერები სემიტები არ ყოფილან) და კრეტა-მიკენში მარცვლოვანი დამწერლობა განვითარდა, რაც აითვისეს ბაბილონელებმა და ასურელებმა.

ძვ. წ. XII საუკუნეში ფინიკიელებმა შექმნეს პირველი ანბანი – ხაზოვანი დამწერლობა, რომელიც 22 ნიშნისაგან შედგებოდა. ისინი მხოლოდ თანხმონებს აღნიშნავდნენ. წერდნენ მარჯვნიდან მარცხნივ, როგორც ეს არის მიღებული დღევანდელ არაბულში (თავიდან ასევე წერდნენ ბერძნები).

მეფეებსა და ქურუმებს სპეციალური გადამწერები ჰყავდათ. მათ ლურსმული ნიშნები თიხის სველ და რბილ ფირფიტაზე გამოჰყავდათ. შემდეგ ფირფიტებს გამოწვავდნენ ან მზეზე გამოაშრობდნენ.

როცა ფირფიტებს ატანდნენ სახლის ფუნდამენტში, მათ ქვისა ან ლითონისაგან ამზადებდნენ. ფირფიტები ინომრებოდა.

მათ ჩვენამდე უფრო იოლად მოაღწიეს, ვიდრე პაპირუსმა და პერგამენტმა, ან ხის დაფებმა (მაგ., შემორჩა 100.000-ზე მეტი შუმერული ფირფიტა).

ფინიკიურის საფუძველზე ძვ. წ. IX საუკუნეში ჩნდება ბერძნული ანბანი. ბერძნებმა შეინარჩუნეს ფინიკიური ანბანთრიგი და ხმოვნები დაურთეს.

ბერძნულისაგან, ეტრუსკულის გავლენით, წარმოიშვა ლათინური ანბანი, რომლისგანაც მთელს ევროპაში გავრცელდა.

ინდური დამწერლობის უძველესი ძეგლები განეკუთვნება ძვ. წ. III ათასწლეულს, მაგრამ მათი ნაკითხვა ვერ მოხერხდა.

ინდური ანბანი – ბრაჰმი მოდის სემიტური დამწერლობიდან, ათარილებენ ძვ. წ. VI საუკუნით.

ანბანის მსგავსი პირობითი ნიშნები ჰქონდათ ინდიელებს.

ქართული ანბანის საფუძველია ბერძნული დამწერლობა. იგი შეიქმნა ქრისტიანობის შემოსვლის შემდეგ, IV საუკუნეში როგორც მღვდელმსახურების აუცილებელი საშუალება (კ. კეკელიძე, თ. გამყრელიძე).

ქართული „წერა“, უკავშირდება წვეტიანი იარაღით მინის დამუშავებას (კავწერა), ე. ი. სიტყვის ქვაზე ამოკვეთას (შდრ – „ენერი“ – მომწვარი, დაუმუშავებელი მინა).

მსოფლიოში სულ 14 ანბანია და მათ შორის არის ქართული, რომელსაც სამი განსხვავებული გრაფიკა აქვს (მრგვლოვანი, კუთხოვანი, მხედრული).

ეგვიპტური იეროგლიფური და შუამდინარული ლურსმული დამწერლობა მრავალი საუკუნის მანძილზე კაცობრიობისათვის უცნობი იყო. მხოლოდ ნაპოლეონის ეგვიპტეში ლაშქრობის შემდეგ აღმოაჩინეს ეს იდუმალი სამყარო და გაშიფრეს უძველესი ნაწერები (იეროგლიფები – ფრანგმა შამპოლიონმა, ლურსმული დამწერლობა – გერმანელმა გროტეფენდმა), რომლებიც აღბეჭდილი იყო თიხის ფირფიტებზე, კლდეებზე, კედლებზე, პაპირუსებზე, სამარხებზე, ლარნაკებზე, სტე-

ლებზე და ა.შ.

კულტურა და ისტორია შემოინახა დაწერილმა სიტყვამ, რომელიც კაცობრიობის კოდური მეხსიერებაა. იგი გახდა აზროვნების, ცოდნის დაგროვების, გადაცემისა და გავრცელების გადამწყვეტი ფაქტორი (მაგ. ასურეთის მეფემ ასურბანიპალმა ძვ. წ. VII საუკუნეში შექმნა ბიბლიოთეკა, რომელიც ინახავდა თიხის 30.000 ფირფიტას. ასევე დიდი ბიბლიოთეკა არსებობდა ალექსანდრიაში, რომელიც კლეოპატრასა და ოქტავიანეს ბრძოლის დროს განადგურდა).

ანბანის შემქმნელები წმინდანებად არიან შერაცხული (მაგ; გერმანელი ულფილა, სომეხი მესროპ მაშტოცი, სლავი კირილე და მეთოდე).

წერა-კითხვას მხოლოდ ქურუმები ფლობდნენ. ამიტომ დაწერილი სიტყვა და მისი გახშიანება ანუ უფლის ნების გაცხადება სასწაულს უდრიდა.

დამწერლობის შექმნას ქურუმები ღმერთებს მიანერდნენ. მაგ: ეგვიპტელები – ტოტს, ბაბილონელები – ნაბუს, ბერძნები – ჰერმესს, ინდოელები – სარასვატის. ამიტომ ასოთა გრაფიკას ბუნდოვნების სამოსელში ახვევდნენ, ანიჭებდნენ საკრალურ მნიშვნელობას, უკავშირებდნენ რიცხვთა მისტიკას.

მაგ., ებრაული ანბანის პირველი ასო ალფ ალნიშნავდა ხარს, ჰქონდა რიცხვითი ნიშანი 1, ფიზიკურად შეესაბამებოდა სუნთქვას, ზოდი-აქალურად – მზეს, სიმბოლურად – ძალას, ფერად იყო ბაცი ყვითელი, მიმართული იყო ზევიდან ქვევით და ა.შ. (Мифы народов мира, ტ. II, М. 1992).

დღეთა სახელები ჩამოყალიბდა რომში (ძვ. წ. 47 წ. ასტრონომ სოზიგენის მიერ და იულიუსის კალენდარი ეწოდება).

მანამდე მოქმედებდა მთვარის კალენდარი.

ყოველი დღის სახელი შეესაბამებოდა ასტრალურ ღვთაებას: მაგ.: ორშაბათი – მთვარეს, სამშაბათი – მარსს, პარასკევი – ვენერას, შაბათი – სატურნს, კვირა – მზეს.

კვირეულის ამგვარი სახელები შეინარჩუნეს გერმანულმა, ფრანგულმა და ინგლისურმა ენებმა. იგი შემოინახა არასამწერლო ქართულმა ენებმაც (მაგ., მეგრულში – ჟაშხა – მზის დღე – კვირა, თუთაშხა – მთვარის დღე – ორშაბათი, ცაშხა – ცის დღე – ხუთშაბათი).

ასევე რომაული ღმერთების სახელი დაერქვა თვეებს (მაგ., იანვარი შეესაბამება ღმერთ იანუსს, მარტი – მარსს, მაისი – მაიუსს, ივნისი – იუნონას), აგრეთვე გაღმერთებული მმართველებისა (მაგ., იულიუს კეისრის პატივსაცემად – ივლისი, ავგუსტუსის პატივსაცემად – ავგუსტო).

სიტყვის მაგიურ მნიშვნელობას დაერთო მისი მაგიური გამოსახვაც, რომელიც შესაბამის აზრებს გადმოსცემდა.

როგორც ვხედავთ, ღმერთების წიალიდან მოდიოდა კულტურა და ხელოვნება, მაგრამ თავად ღმერთების პანთეონიც ფანტაზირებისა და აზროვნების ნაყოფი იყო, ფსიქიკურ სწრაფვათა წარმოსახვა.

ასკეზი – ღმერთისადმი თვითშენიშვნა

ქრისტიანობამ უარყო წარმართთა და მათ ქურუმთა ღმერთმსახურების სისხლიანი რიტუალები, ზოგიც გარდასახა, ახალი ფორმა მიანიჭა; შეცვალა ცხოვრების წესიც, გული გონს დაუმორჩილა, რათა სული სრულქმნილიყო.

სამღვდელო პირებს პირველ საუკუნეებში დემოკრატიული წესით ირჩევდნენ. ჯერ არ იყო ჩამოყალიბებული მკაცრი დოგმები და იერარქია (მაგ., რომის ეკლესიის მეთაურმა პაპის წოდება ოფიციალურად მიიღო მხოლოდ XV საუკუნეში. ეს სიტყვა უხუცესს, წინაპარს ნიშნავს და თავდაპირველად ყველა მღვდელს მიემართებოდა), არც ქორწინება ეკრძალებოდათ. მხოლოდ IV საუკუნიდან ვრცელდება ბერ-მონაზვნური ცხოვრება (ქართლში – VI საუკუნიდან, დაამკვიდრეს ე.წ. ასურელმა მამებმა), რაც სექსის აკრძალვას გულისხმობს.

ეს იგივე სიმბოლური სიკვდილი იყო: აღკვეცილი სახლსა და ახლობლებს ტოვებდა, ღებულობდა ახალ საცხოვრისს – მონასტერს, ახალ – შავ ტანსაცმელს, ახალ სახელს. ერთი აპოკრიფი მათ „დაუმარხავ მკვდრებს“ უწოდებს, ნიცუმე – „არშემდგარ ადამიანებს“.

დაქორწინება სავალდებულო იყო ათენში, სპარტაში, რომში. მაგრამ პლატონის დროიდან ჩნდება თავშეკავების იდეა, რასაც ხსნიან სპარსული სამყაროსა და ჰომოსექსუალური წესის გავლენით. მეორე მხრივ კი, როგორც ვთქვით, არსებობდა გარკვეულ პერიოდებში (მაგ; ნადირობის წინ) ქალთან ურთიერთობის აკრძალვის, ცალკეულ ღვთაებათა მიერ ქურუმებისათვის სექსისაგან თავშეკავების ტრადიცია.

ქრისტიანობამ მრევლს მკაცრი კონტროლი დაუნესა კვების რაციონისა და გრაფიკის მიმართაც, რაც გამოიხატა ხორცის მოხმარების რეგლამენტირებით, მარხვითა და ხსნილით.

სისხლის იდეას შეენაცვლა სულის იდეა, მზადება ღვთისა და კაცთა მსახურებით მარადიული სასუფეველის მოსაპოვებლად.

ნეტარად მიიჩნეოდა ის, ვინც თავი გამოისაჭურისა.

ქურუმები ბრწყინვალედ მორთულ ტაძრებში ცხოვრობდნენ და ასრულებდნენ ღმერთმსახურებას, ატარებდნენ მდიდრულ ნადიმებს, ეცვათ ძვირფასი სამოსელი.

ქრისტიანი ბერები კი ღარიბულად ცხოვრობდნენ, სხეულს უფარავდათ შავი ჯვალაო, ცუდად იკვებებოდნენ. ადრეულ ტაძრებს, ეკლესია-მონასტრებს არც ფრესკები და ხატები ამკობდა, არც ოქრო და ვერცხლი.

ხორცისა და ვნებათა დათრგუნვით სულს უნდა ეზიემა, რადგან გნოსტიკოსების მსგავსად სხეული სულის საფლავად მიაჩნდათ.

უკიდურესი ფორმები იყო განდეგილობა, მესვეტეობა (დიდხანს დგომა ქვაზე), დუმისის აღთქმა (შდრ – ლაო-ძი: „კაცი, რაჟამს საქმეს განასრულებს: სიმარტოვეში უნდა უკუდგეს“).

ასკეზისადმი მიმართებით მართლმადიდებლური ქრისტიანობა განიყო შავ და თეთრ სამღვდელეობად. ეკლესიას წარმართავს შავი სამღვდელეობის (ბერ-მონაზვნური) იერარქია (პატრიარქი, მიტროპოლიტი, მთავარეპისკოპოსი, ეპისკოპოსი).

ყველა დროში ღმერთი მსხვერპლს მოითხოვდა. მაგ., მაიას ტომთა აზრით, ღმერთმა ადამიანს სიცოცხლე, ჯანმრთელობა და ქონება მისცა. ადამიანმა კი მას უნდა მისცეს თავისი სისხლი და ენერგია.

ფორმები იცვლებოდა, არსი იგივე რჩებოდა.

3. წამებული ღმერთი – კაცთა მხსნელი

უძველესი დროის ადამიანი მცირე ხანს ცოცხლობდა, მაგრამ თავის ცხოვრებას უსასრულო დროსთან აიგივებდა, რომელიც მდორედ მიედინებოდა. ამიტომ სიცოცხლეს საიქიოშიც აგრძელებდა (შდრ – გარდაცვალება, ქრისტიანული მიძინება). დროის აღქმა არ მთავრდებოდა, არც წყვეტილი და არც დანაწევრებული არ იყო, თითქოს გარშემო არაფერი იცვლებოდა.

ადამიანი ცხოვრობდა ნადირის ინსტინქტებითა და ჩვევებით. იგი ცხოველთა სამყაროს ნაწილი იყო, არა დაპირისპირებული მტრული ძალა.

ბრტყელი დედამიწა იქ მთავრდებოდა, სადაც მზერას ანუ მზეს მთა ან ზღვა კეტავდა (შდრ – ქართული ზღვარი, საზღვარი). ხოლო ციური მნათობები, რომლებიც ყოველდღიურად ჩნდებოდნენ და ქრებოდნენ, თითქოს ახლოს იყვნენ.

ისინი მარადიული ციდან ხან სითბოსა და შუქს აგზავნიდნენ, ხანაც – მებსა და სეტყვას.

სიკვდილი და საიქიო

ველურისათვის სიკვდილი იყო მხოლოდ ძალადობის ან ტაბუს დარღვევის შედეგი (შდრ–ადამმა იცოცხლა 930, შეთმა – 912, ენოშმა –

905, კაინანმა – 910 წელი და ა. შ.). ძალადობის მიზეზი კი იყო არა მკვლელობა, არამედ – მაგი და ჯადოქარი, რომელმაც სულთა მეშვეობით აამოქმედა მტერი.

სიკვდილი ნორმალური ცხოვრების განზრახულ დარღვევად მიაჩნდათ.

ერთი მხრივ არსებობდა შიში მკვდრებისადმი, მეორე მხრივ – ახლოს ინახავდნენ, რათა კოლექტივის მთლიანობა დაეცვათ; ერთი მხრივ პატივს მიაგებდნენ (მაგ., ბერძნები და რომაელები; ეგვიპტელები ყოველ მიცვალებულს ოსირისს უწოდებდნენ), მეორე მხრივ – უფრთხოდნენ, რადგან ისინი საფლავიდან ამოდოდნენ და ავრცელებდნენ შიშს, სნეულებასა და სიკვდილს.

მაგრამ თავდაპირველად ეს არა პატივისცემის, არამედ – ტაბუირების გამო ხდებოდა.

ველურისათვის სულთა სამყოფელი მიწაა. შემდეგ იგი გადავიდა მიწისქვეშეთში. მიწა კი წარმოდგინათ არა როგორც მრგვალი ბურთი, არამედ როგორც ბრტყელი სივრცე.

ბოლოს მიწისქვეშეთი დაეთმო ჯოჯოხეთს, ზეცა – სამოთხეს.

საიქიო სააქაოს კოპირება იყო, სადაც ნადირობდნენ, ცოლი ჰყავდათ და ზოგჯერ შვილებიც უჩნდებოდათ (მაგ. ისიდას ჰორი ჩაესახა მკვდარი ოსირისისაგან), ჰქონდათ დასახლებები. ამიტომ აყოლებდნენ მიცვალებულს ცოლს, მსახურებს, ცხენს, იარაღს, პირად ნივთებს, რადგან ესენი იქაც დასჭირდებოდა.

ზოგჯერ მიცვალებული ცხოველად ან ფრინველად იქცეოდა, ტოვებდა თავის სამყოფელს და ცოცხალთა საფარს უბრუნდებოდა.

ბერძნულ ჰადესში სულებს სისხლი სწყურიათ, გერმანულ-სკანდინავიურ ვალჰალაში კი ერთმანეთს ხოცავენ.

როცა აქ მზეა, იქ ღამეა; აქ ზაფხულია, იქ – ზამთარი; აქ მზეა, იქ წვიმს; მათი იქაური საჭმელი აქ შხამია.

უძველეს დროში არ არსებობს სულისა და სხეულის განყოფა. მიცვალებული გადადის სხვა ქვეყანაში და იქ აგრძელებს ცხოვრებას, ახლობელთაგან დამოუკიდებლად.

მას სამგლოვიარო რიტუალს უწყობენ და ასე ეთხოვებიან.

ეგვიპტელი ფარაონები გრანდიოზულ პირამიდებს აგებდნენ, რაც მათი მუმირებული სხეულის მუდმივი სამყოფელი უნდა ყოფილიყო. მუმირება სხეულის გაუკვდავებას ნიშნავდა. ასევე იქცეოდნენ პერუელი ინდიელები.

კრეტა-მიკენში (ძვ. წ. II ათასწლეული) ქვის ფილებისაგან აგებდნენ 10-12 მეტრი სიმაღლის გუმბათოვან აკლდამებს.

გვინეელი ზანგები ახლობელთა ძვლებს ყუთში ინახავდნენ და ზოგჯერ განმარტოებული მათ ესაუბრებოდნენ.

კარაიბებს ეგონათ, რომ გარდაცვლილის სული ამ ძვლებში ბინადრობდა. ამიტომ მათ უფლიდნენ, ქსოვილში ახვევდნენ და ასე ინახავდნენ, როგორც ფეტიშსა და ავგაროზს (შდრ—ქრისტიან მარტვილთა სხეულის წმინდა ნაწილები).

ჩინელების წარმოდგენით, სულის ერთი მესამედი ამ ქვეყანაზე რჩებოდა და თუ კაცი შორეთში მოკვდებოდა, მისი სული მამლით უნდა ჩამოეყვანათ (შდრ— მსგავსი რწმენა სვანებში).

ავსტრალიელი მოკლულს მარჯვენა ცერა თითს აჭრიდა, რათა მტრის სულს მშვილდის სროლა არ შესძლებოდა და შური ვერ ეძია (შდრ — მარჯვენის მოკვეთის ტრადიცია ხევსურებში, ვაჟა-ფშაველას პოეზიაში).

ჩინელები განსაკუთრებით უფრთხოდნენ თავის მოკვეთას, რადგან მოკლულს იმქვეყნად უთავოდ უნდა ევლო.

მარადიულ სასუფეველში გადასვლის წინ სულს მრავალი ბარიერი ელობებოდა. უნდა გაეყო მდინარე, მთები, უფსკრული, ცეცხლოვანი ტბა.

ამ ძნელ გზაზე მას შველოდნენ ცხენი, ძაღლი, მსახურები, ფული, ნავი. მაგ. ბერძნულ აქერონზე მენავე ქარონს ობოლოსის ფასად გადაჰყავდა მიცვალებული; საფრანგეთსა და გერმანიაში მეომრის ცხენს კლავდნენ და საფლავში ატანდნენ; არაბები აქლემს აყოლებდნენ, ესკიმოსები — ძაღლის თავს, ჩრდილო ამერიკის ინდიელები — ჩიბუხსა და თამბაქოს ან კომბალს, ინდუსები — შავ ძროხას, ხოლო ბელადებსა და მეფეებს — ცოლებს, მონებს, მსახურებს, პირად ნივთებს.

საიქიოს კართან კი ყარაულად იდგა ურჩხული (მაგ. ცერბერი), რომელიც უშვებდა მხოლოდ მას, ვინც სააქაოში წესებს იცავდა და მიჰქონდა მსხვერპლშენიერვის ხორცი (შდრ— დღევანდელი ქელები).

ვინც ასე არ მოიქცეოდა, საბოლოო სიკვდილი ელოდა ან მუდმივი ხეტიალი.

ბერძნულ მითოსში სიკვდილს თანატოსი განასახიერებდა. ხოლო საიქიოს განაგებდნენ ცოლ—ქმარი ჰადესი და პერსეფონე.

ჰადესი მდიდარი და სტუმართმოყვარე იყო.

შუმერულ — აქადურში მათ შეესაბამებოდა ცოლ—ქმარი ნერგალი და ერემქიგალი.

ეგვიპტურ მითოსში მკვდართა საუფლოს მთავარი ჯერ ტურისთავა ანუბისი იყო, შემდეგ — ოსირისი, ძმისაგან განწირული.

როგორც სულები ამოდიან საიქიოდან, ისე ცოცხალსაც შეეძლო ქვესკნელში ჩასვლა (მაგ. გილგამეში, ორფეოსი, ოდისევსი, იშთარი, ენეასი; ასევე ხდება ფინურ, იაპონურ, აფრიკულ, ჩრდილოამერიკელ ინდიელთა მითებში). მაგრამ ეს მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში შეიძლებოდა და აუცილებელი იყო ეტიკეტის ზუსტი დაცვა, რაც ვერ შეძლო ორფეოსმა.

იქ მკრთალად ანათებს მზე, არ არის სინანული და ბინდში მოძრაობენ უგრძობი სულები. გარშემო მხოლოდ მოწყენა სუფევს. ფეხმარდა აქილევსსაც კი ფერი დაჰკარგვია.

ფინურ ტუონელში ანათებს მზე, არის წყალი და მდელო, ცხოველები და მცენარეები, მაგრამ ყველაფერი საზარელია: წყალი შავია, ტყე—ბნელი, ხორბლის ნაცვლად გველის კბილები ამოდის. ხოლო მკვდრები რომ არ გაიქცნენ, მათ სდარაჯობს სასტიკი ტუონი.

ასეთივეა ებრაელების შეოლი და ბაბილონური ირკალა — მღვიმე და ქვესკნელი.

ინდუსების რაიათი, ზეციური სამოთხე, სავსეა ჭაბუკებითა და ქალიშვილებით, ჰყვავიან ვარდები, იმართება მდიდრული დღესასწაულები, მაგრამ იქ ბინადრობენ მხოლოდ ბელადები და ქურუმები.

იქ მბრძანებლობს სიკვდილის ღმერთი იამა.

ძველი გერმანული ტომებისათვის შინ სიკვდილი დიდი სირცხვილი იყო, რადგან ასეთ მიცვალებულს მარადი ტანჯვა ელოდა იმქვეყნად. ამიტომ არსებობდა „წინაპართა კლდე“, სადაც ცვიოდნენ და თავს იკლავდნენ მოხუცები.

ნიკარაგუელი ინდიელების წარმოდგენით, სახლში გარდაცვლილები ქვესკნელში ცვივიან, ხოლო ომში დაცემულები — მზის მხარისაკენ მიემართებიან (შდრ — შანდორ პეტეფი: „მე ერთი ფიქრი მანვალეებს მარად, ვაითუ მოვკვდე ლოგინში წყნარად“).

ვაჟა—ფშაველას შავეთი წყალგაღმაა. იგი ცხენით უნდა გადალახო. თუ წაგექცა, კუპრის ზღვა წაგიღებს.

ჩრდილოამერიკელთა რწმენითაც, სააქაოსა და საიქიოს შორის ჩამოდის მდინარე, როგორც ბერძნული აქერონი, რომელიც უნდა გადაცუროს მიცვალებულის სულმა, რათა იმქვეყნად გადავიდეს.

მთელს მსოფლიოში გავრცელებულ ამგვარ წარმოდგენას მზის ჩასვლისა და ამოსვლის ალეგორიად მიიჩნევენ.

მუსულმანური სამოთხე ძვირფასი ქვებითა და მეტალით არის შემკობილი, სადაც ცხოვრობენ წმინდანები და შავთვალა ქალწული ჰურიები, ჰყვავიან ლოტოსები და ბანანები. ყველა მათგანი ფიზიკურად და სულიერად უნაკლოა. ყველა მათგანს აქვს ერთი ასაკი — 33 წელი.

გერმანული ვალჰალა მუდამ ხმალთა ელვითაა განათებული. იქ, ზეცაში, მამაც მეომრებს ვალკირიები ემსახურებიან, იქ ცხოვრობს ღმერთი ოდინი (ვოტანი).

შუამდინარელთა რწმენით იმქვეყნად თიხით იკვებებიან. ხოლო ომში დაღუპული ვაჟკაცი საწოლზე წევს, ახლობლები ახვევია, სვამს გრილსა და ანკარა წყალს.

ბრძოლის ველზე დაცემული მეომარი სხვა ქვეყანაში ტკბება მარადიული ნეტარებით, — ამბობს „ბჰარაბჰარატა“ (შდრ: რუსთაველი —

„ვინაც მოკვდეს მეფეთათვის, სულნი მათნი ზეცად რბიან“).

მეომარი ხალხები საიქიოს მიმზიდველ სამყაროდ წარმოსახავენ, სადაც შესვლა ღირსებად მიაჩნიათ. ხოლო პესიმისტი და მჭვრეტელი (მაგ., ელინელი) იქ სევდასა და მონყენას ხედავს.

ქრისტიანულმა მითოსმა საიქიო გაჰყო სამოთხედ და ჯოჯოხეთად (კათოლიკეები უმატებენ განსაწმენდელს), სადაც მიცვალებულის ადგილი განისაზღვრება არა ქონებით ან აქაური სოციალური სტატუსით, არამედ – უფლისადმი მსახურებით, ქვეყნისა და ხალხისათვის განეული გარჯით, ზნეობის დაცვით.

სამოთხე არის ზეციური ქალაქი-ბაღი. ხოლო ჯოჯოხეთი – ქვესკნელი, ადამიანთა მუდმივი საწამებელი, სადაც მბრძანებლობს სატანა.

ქრისტიანული თეოლოგიის საიქიოს სტრუქტურა დაედო საფუძვლად დანტი ალიგიერის „ღვთაებრივ კომედიას“, რომელშიც წარმართი ვირგილიუსი მიუძღვის სულთა საუფლოში ქრისტიან პოეტს.

საიქიო უბნებად იყო დაყოფილი, როგორც თანამედროვე ქალაქი. ცალ-ცალკე ცხოვრობდნენ მოკლულები, დამხრჩვალეები, ბავშვები, მოხუცები. ბრძოლაში დაცემულებს გერმანელები და აცტეკები სამოთხეში ათავსებდნენ. ხოლო აფრიკელები და ინდონეზიელები მავნეებად მიიჩნევდნენ.

სოციალური იერარქია იქაც იყო გადატანილი: ბელადები და მეფეები, ქურუმები, ფარაონები და არისტოკრატები მზიან მხარეში დადიოდნენ. მათი მდგომარეობა იქაც უცვლელი იყო. კარგი მონადირე და მამაცი მეომარი ასევე პატივით იყო მოსილი, ხოლო მხდალი, მკვლელი, ტყვე ან მდაბიო – ბნელში რჩებოდა.

რკინის ეპოქაშიც კი მკვეთრად არ იყო გამიჯნული სააქაო და მიცვალებულთა სამყოფელი. ამიტომ აგებდნენ მავზოლეუმებს, კატაკომბებს (მაგ., რომსა და ალექსანდრიაში): მიწისქვეშეთში გაჰყავდათ დერეფნები, რომელთა გარშემო გამოჭრილ ოთახებში ათავსებდნენ მიცვალებულს.

იქ ჩასვლა და მკვდართა ნახვა ყოველთვის შეიძლებოდა. ზოგჯერ ეგვიპტელებს სახლშიც კი მიჰქონდათ ახლობლის მუშია, რათა ერთად ეზეიმათ.

საიქიოს სამსჯავროც ჰქონდა: იქ ცოდვა-მადლი იწონებოდა, რათა გაერკვიათ თუ ვინ იყო ღმერთების ერთგული, მისტერიების მონანილე, ვინ – მკრეხელი, ცრუ და მოღალატე, ვინ განვლო ინიციაციების საფეხურები. მსაჯული არავის აჯილდოებდა, შურსაც არავისზე იძიებდა.

აი, როგორი აღსარება უნდა ეთქვა ოსირისისა და 42 მსაჯულის წინაშე ეგვიპტელი მიცვალებულის სულს ამენტში:

„ო, მეუფენო სამართლისა!

მომეცით ნება, გაგაცნოთ ჩემი ცოდვები. მე ბოროტებას არ ჩავდიოდი. მე სამსჯავროსთვის სიცრუე არ მითქვამს. მე სიავეს არ ვაკეთებდი. მე მიწის მუშაკს ზომაზე მეტად არ ვამუშავებდი. მე მონას ბატონთან არ ვაბეზლებდი. მე არავინ მომიკლავს. მე არავინ მომიტყუებია. მე ჩემს ქვეყანაში საწყაოს არ ვაყალბებდი. მე ღმერთების გამოსახულებებს შეურაცხყოფას არ ვაყენებდი. მე მიცვალებულის სუდარა არ მომიხვია. მე არ მიმრუშია. მე ჩვილის ბაგისთვის რძე არ მომისხლიტავს. მე საძოვრებზე არ ვნადირობდი. მე წმინდა ფრინველები ბუდიდან არ ამომიყრია.

მე სუფთა ვარ! მე სუფთა ვარ! მე სუფთა ვარ“ (შდრ – ბიბლიური ათი მცნება)!

ამის შემდეგ წონიდან განსასჯელის გულს.

ქრისტიანული განკითხვის ჟამი უკავშირდება სამყაროს აპოკალიფსურ დასასრულს. იგი გაიმართება ქრისტეს მეორედ მოსვლის დროს, როცა ანგელოზები დასცემენ ბუკს, მიცვალებულები აღსდგებიან და აიწონება მათი ცოდვა-მადლი: ზოგს მარადი ნეტარება ელის, ზოგს – მარადი ურვა.

ადამიანი ვერ ეგუებოდა გაქრობას, არყოფნას. მოფიქრალი არსება წარმოსახვით განავრცობდა სააქაოს, რომლის გაგრძელებად, სახეცვლად მიიჩნევდა მკვდართა საუფლოს. ქმნიდა სულის უკვდავებისა და ტრანსფორმაციის, ცოდვა-მადლის, სამოთხისა და ჯოჯოხეთის მითებს, რათა ბედნიერს არც იმქვეყნად მოჰკლებოდა სიკეთე, ხოლო ტანჯულს – საიქიოში მაინც რგებოდა სიხარული.

ასეთი ფიქრი და რწმენა სულს ურვასა და შფოთვას განაშორებდა.

ადამიანი ხედავდა, რომ ქვეყნად ყველაფერი იცვლებოდა და ამასთან ერთად არც არაფერი იცვლებოდა, ე. ი. სანუთრო ბრუნავდა და თავისთავს იმეორებდა. სულიც მოგზაურობდა და სახეს იცვლიდა, არსი კი იგივე რჩებოდა, რაც გაიგივებული ჰქონდათ საკუთარ მარადიულ არსებობასთან, ვიდრე გილგამეში არ შეიტანდა მტანჯველ ეჭვს და არ დაარღვევდა ჰარმონიას, ვიდრე ადამიანს არ შესძრავდა სიკვდილის შიში და საიქიოს „მოუსავლეთს“ არ დაარქმევდა.

სულთა მიგრაცია

სიკვდილს, საიქიოსა და სიცოცხლის განახლებას უკავშირდება რწმენა სულთა მიგრაციაზე, მუდმივ მოძრაობასა და გადასახლებაზე, რასაც მისტიკოსები მეტემფსიქოზს უწოდებენ.

ინდიელი ალგონკინები მიცვალებულ ბავშვს გზის პირას მარხავდნენ, სადაც დედას უნდა გაეგლო, რათა მისი სული ისევ დედის სხე-

ულს დაბრუნებოდა და ხელმეორედ შობილიყო.

ბავშვებში თითქოს წინაპართა სულები ცოცხლდებოდნენ. ქურუმები მარჩიელობდნენ, ახალდაბადებულს თუ ვისი სული ჩაედგა. ზოგი აფრიკელი მონა ზანგი თავს იკლავდა, რათა სამშობლოში ხელმეორედ აღმდგარიყო.

ზანგებს სჯეროდათ, რომ თეთრი ევროპელები საიქიოდან დაბრუნებული მათი წინაპრების სულები იყვნენ. მიტომაც ჰქონდათ ლანდივით მკრთალი სახე და ზებუნებრივი ძალა.

ეგონათ, რომ სულები გადადიან მცენარეში, ფრინველსა და ცხოველში და პირიქით – მათგან ადამიანებში ჩასახლდებიან.

სული მიგრაციის შედეგად განიწმინდება, მაგრამ არა მთლიანად.

მაიმუნი, გველი, ხვლიკი ან ტურა შეიძლება ოდესღაც ადამიანები ყოფილიყვნენ, იმის მიხედვით თუ როგორ იცხოვრეს მზისქვეშეთში.

სასტიკი კაცი მხეცად იქცეოდა, კეთილი – მსხმოიარე ხედ, ქურდი – ვირთხად, დამნაშავე – ბრმად და ყრუ–მუნჯად და ა. შ.

სულები ღამესა და სიბნელეში მოგზაურობენ, განსაკუთრებით სიამოვნებთ ნათესავთა და ახლობელთა წრეში ყოფნა. მაგრამ სიკვდილი და სიცოცხლე ერთმანეთს ვერ იტანენ და ამიტომ ცდილობდნენ, რომ ზოგ ტომსა თუ ქვეყანაში მიცვალებულის სულისათვის გზა აებნიათ, რათა ვეღარ მობრუნებულიყო. მაგ., გრენლანდიელებს ცხედარი კარიდან კი არა – ფანჯრიდან გაჰქონდათ, ასევე იქცეოდნენ ჩინეთის ზოგიერთ პროვინციაში; ბრანდენბურგელები სახლის ზღურბლს წყლით რეცხავდნენ; ჩუვაშები გავარვარებულ ქვას ესროდნენ მიცვალებულს.

ასე იმიტომ იქცეოდნენ, რომ მიცვალებულის სული ახლობელს ღამე ეწვეოდა, კომარულ სიზმარს აღუძრავდა ან სწეულებას შეჰყრიდა და ასე გადაჰყავდა თავის სამყოფელში, ზოგჯერ კი სისხლს სწოვდა, რათა სხეული აღედგინა (აქედან – მითი ვამპირებზე).

ბევრგან კი მიცვალებულებს საჭმელს უმზადებდნენ, სუფრას უშლიდნენ, საფლავთანაც მიჰქონდათ ანუ ცდილობდნენ წასულთა კეთილგანწყობის მოპოვებას, რაც შემდეგში ხსოვნა და პატივისცემა გახდა.

ასევე სჯეროდათ, რომ სულთა დანახვა ცხოველს შეუძლია. ძალღები იმიტომ ყმუიან, რომ ხედავენ და ყნოსავენ სიკვდილის მოფარფატე ლანდებს.

ინდუისტურ და ბუდისტურ მითოსში მიიჩნევდნენ, რომ სული აღორძინდება შთამომავალთა სახით. ეს სულთა მუდმივ მოგზაურობას, სულთა გადასახლებას (რეინკარნაცია) ნიშნავდა, ალეგორიულად შეესაბამებოდა ბუნების ციკლურ ცვალებადობას, დროთა მონაცვლეობას, აღვსებასა და განლევას, მცენარეთა მიწიდან ამოსვლას (მაგ., ოსირისის დაკრძალვა ანუ საიქიოში ჩასვლა), აყვავებას, მწიფო-

ბასა და გახმობას (მაგ., დიონისეს დაგლეჯა ტიტანების მიერ).

შესაბამისად იქმნებოდა კვდომადი და აღდგომადი ღმერთების (მაგ., ატისი, ადონისი, დიონისე) მითებიც.

კვდომადი და აღდგომადი ღმერთები

ძვ. წ. მესამე ათასწლეულიდან შუამდინარეთში, მცირეაზიასა და ეგვიპტეში ჰყვაროდა კვდომადი და აღდგომადი ღმერთების მითები.

ღმერთები ებრძვიან ბოროტებას, იღუპებიან და ქვესკნელში ჩადიან, მაგრამ ისევ აღდგებიან და მიწაზე ბრუნდებიან (თამუზ–დუმუზი, ოსირისი, ბაალი, ატისი, ადონისი, დიონისე, ტელეფუნისი).

ეს არის სიცოცხლის ბრძოლა სიკვდილთან – ქთონურ ურჩხულთან (მაგ., ოსირისი ებრძვის სეტს, ბაალი–მუტუს, ინანა–ერემქიგალს). ატისსა და ადონისს ტახტი დაგლეჯს, რომელშიც არესი იყო განსახიერებული.

თამუზი (დუმუზი) ყოველ წელს ქვესკნელში ჩადიოდა იშთარის საძებნელად და სამზეოზე ამოჰყავდა.

იქ მას დიდი ღმერთი ეა აგზავნიდა.

ქალები და კაცები დასტიროდნენ ქვესკნელში დანთქმულ თამუზს. რიტუალურ წმინდა შემლილობას (ჰიერომანია) ახლდა წმინდა პროსტიტუცია, რასაც მასობრივი ხასიათი ჰქონდა. ერთი ვერსიით, ნილოსის წყალი ძმის მიერ მოკლული ოსირისის სხეულიდან მოედინებოდა, მეორე ვერსიით – ეს ისიდას ცრემლები ავსებდა მდინარეს, რომელიც დაღუპულ ქმარს გლოვობდა.

ადონისი წლის ერთ ნახევარს მიწისქვეშეთში პერსეფონესთან ატარებდა, მეორე ნახევარს – მიწაზე, აფროდიტესთან. ერთ დღეს გლოვობდნენ ადონისს, მეორე დღეს მის აღდგომას ზეიმობდნენ.

მაიჩნიათ, რომ ეს უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული მემცენარეობისა და მიწათმოქმედების სემანტიკასთან, წელიწადის დროების ცვალებადობასთან, დღე–ღამის მონაცვლეობასთან, ადამიანის ცხოვრებასთან:

მდინარე ერთვის ზღვას, იქ აორთლდება მზის მოქმედებით, იქცევა ღრუბლად, ღრუბელი წვიმას დაუშვებს, წვიმის წყალი ჩადის მდინარეში, მდინარე კი ისევ – ზღვაში, ე. ი. ყველაფერი უცვლელი წრიულობით მოძრაობს, ქრება და აღდგება.

ღმერთმსახურების რიტუალებს ახლდა ცრემლი, სისხლი და გლოვა, ექსტაზი, სექსი და ფსიქოზი.

თუ ღმერთები არ აღდგებოდნენ, მიწას გაბერნება ელოდა, გვალვა და შიმშილი, კაცთა და ცხოველთა სიკვდილი.

მიწა ყოველ სეზონში საბურველს იცვლიდა და ქურუმებს მაგიის

საშუალებით უნდა შესძლებოდათ დროისა და ამინდის შეცვლა თუ შეჩერება.

ადამიანისათვის მთავარი იყო საკვები, რაც ღმერთებს უნდა მოეცათ ან თავად სახეცვლილი ღმერთი იყო. ამიტომ კვდომადი და აღდგომადი ღმერთები უკავშირდებოდნენ ცხოველს ან მარცვლეულს, შიმშილის გრძნობას, შიმშილისადმი შიშს.

ეს მოდელი გადავიდა ელინურ სამყაროშიც და გმირთა ბუნებაში განხორციელდა (მაგ., ჰერაკლე, ოდისეუსი, აქილეუსი, ორფეოსი და ევრიდიკე). ბოლოს კი ყველაზე სრულად გამოვლინდა ქრისტეს ცხოვრებაში, მისი კვდომა–აღდგომის მისტერიაში.

მათ საკუთარი სიცოცხლის შენირვით უნდა ეხსნათ სხვათა სიცოცხლე ან გამოესყიდათ ადამიანთა მიერ ჩადენილი ცოდვა–დანაშაული: ხალხი სცნობს მხოლოდ ნამებულ გმირს – მთლიანის სიკეთეს ნაწილი უნდა შეენიროს.

როგორც ამბობს ლაო-ძი, ის გამეუფდება ცის ქვეშეთში, ვინც დაიტანჯა მთელი ქვეყნის ტანჯვით (შდრ. მანიქეიზმის შემოქმედს ცოცხლად გააძვრეს ტყავი).

ღმერთების ტანჯვა–ნამებისა და კვდომა–აღდგომის მითები გენეტიკურად მომდინარეობს, ერთი მხრივ – ნადირის, მეორე მხრივ – ბელადის ტოტემისტური მკვლელობის რიტუალიდან. შემდეგ კი დედამიწის სხვადასხვა კუთხეში პარალელურად იმართებოდა, ისე რომ წარმოდგენა არ ჰქონდათ ხმელთაშუაზღვისა და მესოპოტამიურ ღმერთებზე. მაგრამ ეს არ ეხება ქალს. ალბათ იმიტომ, რომ ქალი არის მიწა, საფლავი და საშო.

ბელადის მკვლელობა, როგორც მსხვერპლშენიერვა

ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროში იშვიათად თუ არსებობს ბუნებრივი სიკვდილი, რაც არის შინაგანი ბიოლოგიური ენერჯისაგან დაცლა. როგორც კი სისუსტე შეეპარება ნადირს, მას მყისვე სპობს უფრო ძლიერი ძალა.

ველურს ადამიანის ბუნებრივი სიკვდილი ვერ წარმოედგინა. და თუ მაინც უსისხლოდ მოკვდებოდა, ეგონა, რომ მისი სული სხვა ბოროტმა სულმა მოიტაცა.

ამიტომ მშვიდად და წყნარად ანუ სიბერით ვერც ბელადი მოკვდებოდა. იგი უნდა წასულიყო, მაგრამ სული გადასულიყო ახალი ბელადის სხეულში.

სულს არსებობა არ უნდა შეენწყვიტა. იგი ტოტემისგან იყო მოცემული და, როგორც სიცოცხლის წრედი, უწყვეტი უნდა ყოფილიყო, მხოლოდ სახე ეცვალა – გარდაცვლილიყო.

ამდენად, ბელადი მანამდე უნდა გამოსთხოვებოდა თავის ტომს, სანამ ძალა ჰქონდა.

ეს ტომისათვის სასიკეთო იყო, რადგან მისი ძლიერება არ დაიკარგებოდა, ახალ ბელადსა და ტომის წევრებს გადაეცემოდათ.

გმირისა და ახალგაზრდის დაღუპვა ინვესს გულისდანყვეტას, სინანულსა და სიმძიმის ანუ მძაფრად ზემოქმედებს ჩვენზე, მოხუცის სიკვდილს კი გაცილებით მშვიდად ვხვდებით.

ბელადი ხან მეფე იყო, ხან – ბელადი–ქურუმი, ზოგჯერ უმაღლესი მმართველი. მაგრამ ყველგან ღმერთკაცად მიაჩნდათ, ტოტემის განსახიერებად, როგორც გვეუბნება ფრეიერი.

ეს მანამ, ვიდრე ტომს სჭირდებოდა, არადა – თავად უნდა შესწირვოდა მოძმეთა მოთხოვნას.

ღმერთკაცს ფეხი მიწაზე არ უნდა დაედგა, მზის სხივი თავზე არ დასცემოდა, ისევე როგორც ქალწულს (ალბათ ამ ტაბუირების შედეგია ფეხსაცმელი და თავსაბურავი).

კამბოჯაში ცეცხლისა და წყლის მეფე ბუნებრივი სიკვდილით ვერ მოკვდებოდა. უხუცესები თუ შეატყობდნენ, რომ მომაკვდავი იყო, ხანჯლის დაკვრით კლავდნენ.

კონგოს ტომებს სწამდათ, რომ თუ უმაღლესი ქურუმი ჩიტომე მოკვდებოდა, სამყაროც დაიღუპებოდა. ამიტომ მას ჰკლავდა ის, ვინც მისი მემკვიდრე უნდა გამხდარიყო.

ეთიოპიაში მეფეს ღმერთად თვლიდნენ, მაგრამ თუ ქურუმები გადაწყვეტდნენ – უნდა მომკვდარიყო.

ეს წესი დაარღვია ერგამენმა, ეგვიპტის მეფე პტოლემეოს მეორის თანამედროვემ, რომელსაც ელინური განათლება ჰქონდა მიღებული.

იგი ჯარისკაცებთან ერთად შეიჭრა ოქროს ტაძარში და ქურუმები დახოცა.

ჩრდილოეთ აფრიკის ერთ-ერთი ტომის ბელადს დათქმული ხის ძირას ყოველდღე უნდა გაემართა მართლმსაჯულება. თუ ამ წესს ზედიზედ დაარღვევდა – იმავე ხეზე ჩამოჰკიდებდნენ.

თეთრი ნილოსის ღვთაებრივ მმართველს თუ სისუსტე დაეტყობოდა და რომელიმე ცოლს ვერ დააკმაყოფილებდა, ქალი ამ შემზარავ ამბავს ბელადებს განუცხადებდა.

მათ მმართველი შეჰყავდათ ქობში, თავს ჩააყოფინებდნენ ქალწულის კალთაში და ორივე ასე შიმშილით უნდა მომკვდარიყო.

სანამ მხნედ იყო, რომელიმე ვაჟს შეეძლო ორთაბრძოლაში გამოენჯია ან მოულოდნელად თავს დასხმოდა.

თუ გაიმარჯვებდა, მამის ადგილს დაიკავებდა. მოკლულს კი დიდი პატივით დამარხავდნენ და საფლავს ზრუნვას არ მოაკლებდნენ. ეგ

იმიტომ, რომ უმაღლესი მმართველის დაძაბუნება არ შეიძლებოდა, რადგან ეს ნიშნავდა საქონლის დახოცვას, გვალვას, ნათესის გახმობას, ხალხის განწყევტას.

ტომის დაღუპვას ბელადის სიკვდილი სჯობდა, ბელადი თავისი სისხლით იცავდა მოძმეებს (შდრ – ქსენოფონტეს ცნობით, დამარცხებული მოსინიკების ბელადები ხის კოშკთან ერთად ცეცხლში ინვებოდნენ).

აფრიკის ერთ-ერთი ტომის ბელადს უნდა შესძლებოდა წვიმის გამონვევა. თუ სიბერის ან სნეულების გამო თავს ცუდად იგრძნობდა, საფლავს გაათხრევენებდა და ხალხის წინ ცოცხლად მარხავდნენ.

ცენტრალურ აფრიკაში ბუნიოროს ტომის ბელადს თავი უნდა მოეკლა, როცა ძალის კლებას იგრძნობდა.

ჯინჯიროს ტომის ბელადი თუ ბრძოლაში დაიჭრებოდა, მანამდე უნდა მოეკლათ, სანამ თავად მოკვდებოდა.

ნიგერიის ერთ-ერთ ტომში თუ შეატყობდნენ, რომ მეფე დიდხანს შერჩა ტახტს, გადანყვეტდნენ, რომ იგი დასნეულდა და უნდა მომკვდარიყო. სიკვდილის წინ კი ნადიმს უმართავდნენ და ლუდს ასმევდნენ.

ასე ხდებოდა სხვა აფრიკულ ტომებშიც.

ზულუსები უმაღლეს ბელადს კლავდნენ თუ ჭაღარა გამოერეოდა. ეს ბელადმაც იცოდა და შიშით ელოდა ამ დღეს.

სოფალის ტომში ბელადს ღმერთად მიიჩნევდნენ, მაგრამ თუ წინა კბილები მოსძვრებოდა ან იმპოტენცია დაეტყობოდა, თავი უნდა მოეკლა. მაგრამ კუიტევემ, ისევე როგორც ერგამენმა, ეს წესი დაარღვია და ტომს განუცხადა, რომ მართალია, წინა კბილები მოსძვრა, მაგრამ თავის მოკვლას არ აპირებდა.

დაგომეაში, ოიოს სამეფოში, თუ ხალხი იტყოდა, რომ მოზეზრდათ მონარქის მმართველობა და ამის ნიშნად თუთიყუშის კვერცხებს გაუგზავნიდნენ, მონარქი ბრძანებდა აძლევდა თავის ცოლებს, რომ იგი იქვე დაეხრჩოთ.

ძველ პრუსიაში უმაღლესი მმართველი, რომელსაც უფლის ბაგეს უწოდებდნენ, თუ შეატყობდა, რომ სიბერე მოეძალა, წმინდა მუხის ძირას ცეცხლს ალაგზნებდა და თავს იწვავდა.

ასე კვდებოდნენ ღმერთკაცები, ბელადები და ქურუმები თავიანთი ტომის სიკეთისა და სიცოცხლისათვის.

სამხრეთ ინდოეთში მმართველს 12 წლით ირჩევდნენ, რაც ზოდიაქოს ციკლს შეესაბამებოდა. ვადის გასვლამდე იგი ხალხის თვალწინ ფიცარნაგზე დგებოდა, დანით ისერავდა სახეს, ხალხს ესროდა ყურსა თუ ცხვირს და შემდეგ ყელს იჭრიდა.

ასევე იქცეოდნენ კალიკატის (ინდოეთი) მმართველები, რაც რეგულირდებოდა ვარსკვლავთა მოძრაობის მიხედვით.

ბენგალიაში ტახტის დაკავება შეეძლო ყველას, ვინც მეფეს მოკლავდა. ხალხი იყო არა მეფის, არამედ – ტახტის ერთგული.

სუმატრაზე თუ გამძვინვარებული ხალხი ქუჩაში გამოცვივდებოდა და ყვირილს მორთავდა – „მეფე უნდა მოკვდეს“, მეფეს მისივე ნათესავი კლავდა.

სკანდინავიაში მეფის მმართველობა 9 წელი გრძელდებოდა. შემდეგ რომელიმე მოადგილე კლავდა. ეს წესი შეცვალეს და მეფე ყოველ ცხრა წელიწადში ერთხელ ღმერთ ოდინს თავის ერთ-ერთ ვაჟს სწირავდა, ე. ი. თავისი სიკვდილი შვილზე გადაჰქონდა.

ძველ საბერძნეთში მმართველობის ვადა 8 წელი იყო, რასაც ვარსკვლავთა განლაგებით განსაზღვრავდნენ. კალენდარს ქურუმები ადგენდნენ.

შემდეგ მეფე უნდა მომკვდარიყო.

ასევე ხდებოდა კუნძულ კრეტაზე. შემდეგ ეს წესი აქაც შეიცვალა: მეფე მღვიმეში შედიოდა, იქ ზევსს ეთათბირებოდა, ძალას აღიდგენდა და მეფობას აგრძელებდა.

ბაბილონში მეფეს ერთი წლით ირჩევდნენ. მაგრამ ყოველწლიურად, ზაგმუკის დღესასწაულზე, ტაძარში ხელით ეხებოდა მარდუქს და ძალას აღიდგენდა. ამის შემდეგ ერთი დღით ტახტზე დასვამდნენ დამნაშავე პირს და მეფური პატივით ეპყრობოდნენ, მეორე დღეს კი კლავდნენ, ე. ი. მეფე ამ ხერხით იცილებდა განაჩენს (შდრ – ხალიფა ერთი საათით).

ასურეთშიც მეფის კორონაცია ყოველწლიურად მეორდებოდა. ამ დროს ხალხი ყვიროდა – „მეფე აშურია“, ე. ი. ღმერთი.

ებრაელი და კართაგენელი მმართველები შვილს სწირავდნენ, უგანდაში – ძმებს, ან ირჩევდნენ დროებით, ერთ ან სამდღიან მმართველებს (ჯ. ჯ. ფრეზერი) და ა. შ. (არსებობს გამოკვლევა, რომელიც უარყოფს ამგვარ რიტუალურ მკვლევლობას).

ბიბლიური მითის თანახმად, მოსე ვერ შევიდა აღთქმულ ქვეყანაში – გარდაიცვალა 120 წლის ასაკში. მაგრამ არსებობს ისტორიული ცნობები, რომ იგი მოკლეს ებრაელებმა, როგორც სასტიკი ლიდერი, როგორც ეგვიპტელი და მათი კერპების დამამხობელი, რომელიც ახალ რელიგიას ამკვიდრებდა.

ზ. ფროიდმა ფრეზერის მიერ წარმოდგენილი ბელადის თუ მეფის მკვლევლობა გაიაზრა როგორც მამისმკვლევლობა, რაც დასაბამს აძლევდა კონფლიქტს მამებსა და შვილებს შორის.

ამგვარი კონფლიქტი განვითარების ზამბარაა, რაც არღვევს ძველ წარმოდგენებს და ამკვიდრებს სიახლეს.

კონფლიქტი და მამისმკვლევლობა აისახა ბერძნულ მითოლოგიაშიც: ურანოსი სტანჯავდა შვილებს (ტიტანები, კიკლოპები, ჰეკატოხიერები),

ისინი ქვესკნელში ჩაყარა და ზევით არ უშვებდა.

მამის წინააღმდეგ აღდგა კრონოსი, ცელით მოსჭრა პენისი და დაამხო მისი ძლიერება.

კრონოსმა დაიკავა ურანოსის ადგილი.

მაგრამ ისიც მამის კვალს გაჰყვა: კრონოსი ყლაპავდა ახალდაბადებულ ბავშვებს, რომელთაც რეა შობდა. დედამ ზევსი გადაამალა და ასე გადაარჩინა.

რომ გაიზარდა, ზევსმა ომი გაუმართა მამას, ათი წელი ებრძოდა და შემდეგ დაამხო; მუცლიდან ამოაყრევინა ჩაყლაპული შვილები და მამა ქვესკნელში ჩააგდო.

ზევსი იქცა ბერძენთა უმაღლეს ღვთაებად, ოლიმპიური ღმერთების მბრძანებლად.

ბელადისა და ღმერთის მკვლევლობამ ხალხის შემეცნებაში განამტკიცა რწმენა, რომ მმართველი და ღმერთი ხალხისათვის ენამება, რათა გამოისყიდოს მათი ცოდვა, დაიცვას სამართლიანობა და უძველესი თანასწორობის პრინციპი. რათა ყველას მიეცეს საშუალება – ღმერთისადმი კრძალვითა და ერთგული სამსახურით მოიპოვოს მარადიული სასუფეველი.

ამ უძველესი ტრადიციის დაგვირგვინება იესო ქრისტეს მონამებრივი სიკვდილი, მონაფისაგან გაყიდვა, მოძმეთაგან განირვა, გოლგოთამდე საკუთარი ჯვარის ზიდვა და ზედ გაკვრა, აღდგომა და ცად ამალღება.

თესლი კვდება და ამოდის მცენარე (მდრ – „მითოსურ-კოსმოგონიური წარმოდგენები“).

ქრისტე – ძე ღვთისა

იმპერიულ ხმალთა ელვარების შუქზე, პოეზიის, ფილოსოფიური აზრის, ბედისწერის თეატრის, ხალხთა დაახლოების კვალდაკვალ ანუ კულტურის განვითარების შედეგად პოლითეისტური ღმერთები ჰკარგავდნენ ძველ ძალმოსილებას. ადამიანის ხედვას იზიდავდა უმაღლესი ერთი, რომელშიც შერწყმული იყო ყველა ის ნიშან-თვისება, რაც ირანულ, ეგვიპტურ თუ ელინურ ღმერთებს ჰქონდათ.

იგი ტანჯული უნდა ყოფილიყო.

აზიური წამებული ღმერთები იჭრებოდნენ რომის იმპერიაში (ადონისი, ოსირისი, ატისი, ქრისტე...).

ახალი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში ორი ღმერთი დაეჯახა ერთმანეთს. ერთი იყო პალესტინაში დაბადებული ჯვარცმული იუდეველი იესო ქრისტე, მეორე – ხარისმკვლელი, გველშემოგრაგნი-

ლი ლომისთავა ირანული მზის ღმერთი მითრა.

მითრა ძველი მისტერიებისა და რიტუალების განსახიერება იყო, ქრისტე – სულის ახალი გმირი, რომელიც ადამიანის ზნეობაზე აკეთებდა აქცენტს.

გარდა ამისა, მოძმეთა მიერ გაყიდული და წამებული, ჯვარზე გაკრული ქრისტე აგრძელებდა უძველეს ტრადიციასაც, რომ ტოტემმა, ბელადმა, მეფემ, ღმერთმა უნდა დასთხიოს სისხლი, შეენიროს ტომის თუ ხალხის ინტერესებს, მოიკლას მოძმეთა ხელით, საკუთარი სისხლით გამოისყიდოს სხვათა ცოდვა–დანაშაული, უჩვენოს მათ მონამებრივი მაგალითი.

ამგვარი თავის განირვა, რაც ტომისათვის საზეიმო იყო, თანდათან იქცევა სინანულად, მონანიებად, გლოვად. ქრისტეს სახელს დაუკავშირდა კაცობრიობის ცოდვისგან განწმენდა და განთავისუფლება, რათა ველური ინსტინქტები მაქსიმალურად ყოფილიყო დამორჩილებული, რათა ადამიანის ცხოვრების წესი გონებას განესაზღვრა.

იუდაიზმის წიაღიდან გამოსული ქრისტეს მოძღვრება მთელს რომის იმპერიას მოედო, როგორც ჩაგრულთა, უპოვართა და მონათა რელიგია, რომელიც ზნეობრივ სინმინდეს, სამართლიანობასა და თანასწორობას ქადაგებდა, კრძალავდა ბარბაროსულ და პირუტყვეულ ჩვევებს, მოითხოვდა ინსტინქტებისა და ემოციების დათრგუნვას.

ამ რწმენას მრავალი ქრისტიანის სიცოცხლე შეენირა, მაგრამ ჯვარისა და ჯვარცმულის ტრიუმფალური მსვლელობა არ შეჩერებულა.

313 წელს იმპერატორი კონსტანტინე იძულებული გახდა თანასწორუფლებიან რელიგიად გამოეცხადებინა იგი.

დაიწყო წარმართული ტაძრების ნგრევა და გადაკეთება, უძველესი ღმერთების მოსპობა (391 წელს იმპერატორ თეოდოსეს ბრძანებით დაიხურა ყველა წარმართული ტაძარი), თეოლოგიური კონცეფციების შექმნა (მაგ., ნეტარი აგუსტინესა და ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის, იგივე პეტრე იბერის მოძღვრებანი).

ჩამოყალიბდა ლიტურგიკა, ჰომილეტიკა, ეგზეგეტიკა, ჰაგიოგრაფია, ჰიმნოგრაფია. ძველ აღთქმას, ბიბლიის იუდეურ ნაწილს, დაერთო ახალი აღთქმა, ქრისტიანული მრწამსის საფუძველი.

ქრისტეს მიმდევრები სასტიკი და შეუბრალებელი აღმოჩნდნენ წარმართული კულტურის მიმართ, არ ინდომეს მშვიდობიანი თანაარსებობა.

IV საუკუნეში სომხებმა და ქართველებმაც ინამეს ნაზარეველის რჯული, უარყვეს როგორც საკუთარი, ისე ირანიდან შემოსული ღმერთები.

ბერ-მონაზონი იყო ცხოვრებისაგან განმდგარი, მუდმივად მარხული, ვისაც სექსი ეკრძალებოდა ანუ ნებაყოფლობით, უსისხლოდ ეწირებოდა ქრისტეს სამსახურს.

ბერ-მონაზვნები ქმნიდნენ საეკლესიო იერარქიას.

VII საუკუნიდან ასპარეზზე გამოდის უდაბნოს კიდევ ერთი უფალი – მუჰამედი, რომელიც ალაჰის სახელით გაავრცელებს ახალ მოძღვრებას არაბულ და ირანულ სამყაროში.

სინაგოგებისა და ეკლესიების შემდეგ გაჩნდა მეჩეთები, რომელთა თავზე ნახევარმთვარე აღმართეს.

პირველი ხის მეჩეთი 631 წელს საკუთარი ხელით ააგო ხალიფა ომარმა იერუსალიმში, სამოთხიდან მოტანილ კლდეზე, როცა ეს ქალაქი ნაართვა ბიზანტიელებს.

ამის შემდეგ ახალი რელიგია არ წარმოშობილა, მაგრამ მათაც ვერ აიცილეს სექტებად დიფერენცირება და ურთიერთშუღლი (მაგ. ქრისტიანობაში არიოზობა და ნესტორიანელობა, ისლამში – შიიტიზმი და სუნიტიზმი), ეკლესიის განყოფილება (მაგ., ქრისტიანობაში ჯერ დიოფიზიტობა და მონოფიზიტობა, შემდეგ – კათოლიკობა, მართლმადიდებლობა, პროტესტანტიზმი; შდრ – ლუთერი მოითხოვდა, თავს დასხმოდნენ რომის კარდინალებს, პაპებს, მათი სოდომის ხროვას, მათი სისხლით შეეღებათ ხელები). მაგრამ იგი გამოდიოდა, როგორც კულტურის მფარველი და ერის ინტერესების დამცველი.

შესაბამისად – ქრისტიანული კულტურაც ან რელიგიის ნაწილი იყო ან მასთან კავშირს არ სწყვეტდა, რომელთა იდეალების დაცვა სახელმწიფოს უნდა ეტვირთა.

4. ინსტინქტები, სიმბოლოები და არქეტიპები

ახლა თავი მოვუყაროთ ჩვენს მსჯელობას თუ როგორ წარმოიშობოდა ინსტინქტური მოთხოვნილებებითა და ლტოლვებით კულტურის პირველადი მოდელები, რაც გონების ევოლუციით – სააზროვნო ბაზისის მონესრიგებით ივსებოდა და იშლებოდა.

მუსტიეს ეპოქიდან დაწყებული, რაც ადამიანს ჩამოსცილდა მაიმუნის სახელი, ტოტემისა და ტაბუს მკაცრი სისტემით ყალიბდება ტრადიციები, რაც იყო ჰალუცინაციური და რეალური წარმოსახვის შედეგი. მაგრამ ისინი ლოკალური იყო და ტომთა შერევის შედეგად იცვლებოდა ან ქრებოდა.

მუდმივი ბრძოლა მდედრისა და სარჩოსათვის, ზებუნებრივ ძალთა შიში და რწმენა ააქტივებდა ტვინის მოქმედებას.

ცენტრალური ნერვული სისტემის მუდმივი მობილიზება, სამოქმედო მზადყოფნა ასევე იმორჩილებდა სხეულებრივ სისტემებს ანუ სინქრონული მოქმედებით ვლინდებოდა ჰარმონია.

სტიქია წვრთნიდა ჰომინიდის გონსა და სხეულს – ძლიერი გადარჩა, სუსტი და უგუნური დაიღუპა.

ასევე ჩნდებოდა და ქრებოდა კულტურის პრასახეები. მათგან მხოლოდ ის გააღწევდა მომავალში, რომელიც ყველაზე მეტად იქნებოდა სასიცოცხლო ინსტინქტების გამომხატველი, გამოავლენდა სისხლის ბნელ ძალას (იხ. „ძალა, ძალაუფლების ნება და კულტურშემოქმედი“).

სიმბოლო – საკრალური ნიშანი

ველურის სიტყვა, ქცევა და მოქმედება სიმბოლური აზრის მატარებელია – იგი რეალურთან ერთად შეიცავს უხილავს, მაგიურს, უზენაეს ძალასთან წილდებულს ან მისგან მომდინარეს.

სიმბოლო დიადისა და იდუმალის მაუნყებელია, რომლის მნიშვნელობათა ამონურვა შეუძლებელია. ამიტომ თავის გარშემო იკრებს და აერთიანებს ჰალუცინაციას, რწმენას, აკრძალვას, განწყობილებას, განსაზღვრავს ხედვის მიმართულებას.

ამდენად სცილდება ლოკალურ გარემოს და პიროვნულ წარმოდგენებს.

სიმბოლო მოდის ბერძნული სიტყვიდან და ნიშანს აღნიშნავს.

სიტყვა, საგანი ან მოქმედება სიმბოლოდ რომ იქცეს, უნდა ჰქონდეს ადამიანთა გარკვეული წრისათვის ერთიანი მნიშვნელობა, აკავშირებდეს მათ, როგორც პაროლი.

ასეთი პაროლები და სიგნალები არსებობს ცხოველთა სამყაროშიც: მაგ., დამარცხებული ნადირი გამარჯვებულს შეუშვერს სხეულის ყველაზე სუსტ, დაუცველ ნაწილს.

ამით გამარჯვებული არ სარგებლობს.

დანებების სიმბოლოა, როცა მეტოქე იარაღს ყრის; როცა ადამიანი ქუდს იხდის და თავს ხრის – ეს არის სამსხვერპლოდ თავის დადება;

ადამიანი მეტყველებს უსიტყვოდაც – მიმიკით, უესტიკულაციით, მოძრაობით, შორისდებულებებით, სიტუაციის შესაბამისად.

ტოტემი, ტაბუ თუ მითოსი ან რელიგიური დოგმები და წარმოდგენები აზრს იძენენ სიმბოლური განმარტების შემდეგ, როცა ვპოულობთ არაცნობიერის საკონტაქტო დონეს.

სიმბოლოს საფუძველი სიგნალი, იმპულსი და ასოციაციაა, რაც მოდის სხეულებრივი სისტემებიდან, ფსიქიკური წარმოდგენებიდან და ტაბუირების შედეგად საგნობრივად ან სიტყვიერად ფიქსირდება.

მაგ., სიმბოლურია მეფის ატრიბუტიკა – გვირგვინი, ტახტი, კვერთხი, სამოსელი...

გვირგვინი, რათა მბრძანებელს თავზე მზის სხივი არ დასცემოდა. ისიც არაერთი სიმბოლური ნიშნისაგან შედგებოდა (მაგ., ფარაონის

გვირგვინი); კვერთხი, რომელიც მწყემსის კომბალის სახეცვლა იყო და იუნყებოდა, რომ მეფე ხალხს ისევ პატრონობდა, როგორც მწყემსი – ცხვრის ფარას; ტახტი, რომ მიწაზე ფეხი არ დაედგა და ქვემეგრდომთათვის, როგორც მზეს, სიმაღლიდან ემზირა; სამოსელი, რომელიც მზის ელვარებას ინახავდა და თვალს სჭრიდა ხალხს...

ხელისუფალის ძალმოსილებას, ღვთაებრივ წარმომავლობას ხალხის ცნობიერებაში განამტკიცებდა და საკრალურ მნიშვნელობას აძლევდა ატრიბუტიკა, მისი განსაკუთრებული ფერი და სხივი.

ფანტასტიკური ქანდაკებები, რელიეფები, ნახატები სიმბოლურ შინაარსს ატარებდნენ. მაგ., ქართველური ტომების ბრინჯაოს ხანის ვერძისთავა ფრინველი, გაშლილი ფრთებით, მზითა და საომარი ცულით, რაც ცხვრის ფარას სწრაფად და უხიფათოდ გავლას ნიშნავდა.

აღბათ ეს უნდა ყოფილიყო ფასკუნჯი.

ისტორია იწყება შუმერში, – გვეუბნება ზოგი მკვლევარი. მაგრამ შუმერამდე, ე.ი. ხუთი ათასი წლის წინათ, ვიდრე ისინი ტიგროსისა და ეუფრატის დაბლობზე გაბატონდებოდნენ, იქ სხვა ხალხი ბინადრობდა. მათ ეკუთვნოდათ ჯვარი და სვასტიკა, რაც მთელ მსოფლიოში გავრცელდა. მაგრამ სანყისები ზედა პალეოლითსა და ნეოლითში იკარგება.

სვასტიკა ძველინდური სიტყვაა და ნიშნავს სიკეთესთან დაკავშირებულს. იგი მოდის ნეოლითის დროიდან და განიმარტება როგორც მზისა და ცეცხლის სიმბოლო. შუმერის გარდა, მას მიმართავდნენ ინდურ კულტურაში, ჩინეთში, ძველ ეგვიპტეში.

სვასტიკა ხშირად გვხვდება ქართველურ ტომთა საყოფაცხოვრებო ჭურჭლებზეც. ჯვარი ქვეყნიერების ცენტრისა და ხელგაშლილი ადამიანის, სიკვდილისა და სიცოცხლის სიმბოლიკაა. იგი ქრისტიანულმა ეკლესიამ მიიღო IV საუკუნეში და ამ დროიდან ჩნდება ქრისტეს ჯვარცმაც.

ქრისტიანობას უამრავი სიმბოლო აქვს. მათგან ცენტრალურია ჯვარი, რომელზეც აცვეს მაცხოვარი, რომლისგანაც გამოდის სამება.

ბუდისტურ მითოსში დაუსაბამო სამყაროს, სიცოცხლის უსასრულო განმეორებას გამოსახავდნენ კვადრატში ჩასმული წრით, წრეში ჩასმული კვადრატით, 12 ელემენტით, რომელთა ცენტრში იდგა მზე – დროის ბორბალი.

ეს იყო სამყაროს მრავალნიშნიანი, კონცენტრირებული მოდელი, რომელსაც მანდალას უწოდებდნენ.

რაც გადის დრო, უფრო და უფრო მცირდება სიმბოლოთა მნიშვნელობა. რაც შევდივართ რელიგიებისა და წარსულის სიღრმეში – იზრდება მათი როლი, ხოლო პრეისტორიულ ეპოქებში – სრულად ბატონობს და განაგებს საგანს, სიტყვას, ქცევასა და მოქმედებას.

სიმბოლოთა და ნიშანთა შერწყმა, მათი დაყვანა უნივერსალურ, პირველად ერთეულებამდე გვაძლევს არქეტიპებს, რაც საერთო ადამიანთა ფსიქიკისათვის, ისევე როგორც ქრომოსომები და გენები.

ფსიქიკური დანაშრევი

არქეტიპების ჩასახვა უკავშირდება ფსიქო-ფიზიკურ ტანჯვას, ნევროზულ მდგომარეობას, მისგან გამოსვლასა და დაძლევას.

ათასწლეულების მანძილზე მუდმივი შიში და ტანჯვა, წარმატება და აღმაფრენა ცვლიდა ენდოკრინულ-ჰუმორალურ სისტემას. ჰორმონების დისბალანსი ზემოქმედებდა ინსტინქტურ მიდრეკილებებზე, რაც აფექტურ წარმოდგენაში, სიტყვასა და მოქმედებაში ხშირდებოდა.

ხოლო აფექტები გენომში მინიშნებათა სახით სტოვებდა ანაბექტებს, რაც არის არქეტიპები. შდრ – ბელადის მკვლელობა და წამებული ღმერთი, რომლის პრასახე იყო მხეცის ანუ ურჩხულის დამარცხება.

პრეისტორია მესხიერებას შერჩა ბიოლოგიურ ცვლილებათა სახით, მათი ტვიფარით, როგორც ფსიქო-ნერვული და ანატომიურ-ფიზიოლოგიური ევოლუციის ანარეკლი.

გავიმეორეთ: აფექტები, შიშები, აგრესია მეტყველებად იქცა;

სექსუალობისა და დედობის ინსტინქტებიდან ინცესტის აკრძალვითა და პროსტიტუციის დაძლევით გამოვიდა ოჯახი;

კვების ინსტინქტები მოწესრიგდა კანიბალიზმის ჯერ ღმერთებისადმი მიძღვნილი კაცთმწივრის რიტუალური რეგლამენტირებით, შემდეგ კი – სრული აღკვეთით:

მრავალსახოვანი შიშები დაიძლია ფანტაზირებით – მათი ტოტემებად, აკრძალვებად და ღმერთებად ქცევით, მათდამი სამსხვერპლო ერთგულებით – სისხლის გაღებითა და მორჩილებით;

თავდაცვისა და ჯოგური ერთიანობის ინსტინქტები წარიმართა აგრესიის, საარსებო სივრცის გაფართოების მიმართულებით, რასაც მოჰყვა სახელმწიფოთა წარმოქმნა.

თანამედროვე ადამიანსაც იგივე უძველესი ინსტინქტები შერჩა, მაგრამ შენელებული სახით. მაგ., რეაქცია სექსზე, შიშშილზე, სიცხესა და სიცივეზე, ხმაურსა და საფრთხეზე, სუნსა და ფერზე.

რეაქციისა და მგრძნობელობის დაქვეითება მოჰყვა ბუნებისაგან დაცილებას, ცენტრად გონების ქცევას.

ლტოლვეები და ჰალუცინაციური წარმოსახვები, რაც ველურს ჰქონდა, თანდათან ჩაიძირა არაცნობიერის სიღრმეში. თითქოს დავინწყებას მიეცა, მაგრამ ადამიანს აცოცხლებს ინსტინქტები და რეფლექსები, რომელთა რეგულირება შეიძლება, მაგრამ არა ალკვეთა.

ამიტომ ისინი აღვიძებენ არაცნობიერში დანთქმულ ლანდებს, რაც კულტურის მიერ განიდევენ ან სახე ეცვალა. როგორც შენიშნავდა ოსვალდ შპენგლერი, ანტიკური დროის ადამიანს არც მესხიერება ჰქონდა, არც ისტორია. იგი წარსულისაკენ არ იხედებოდა, მაგრამ წარსული წვებოდა არაცნობიერში, როგორც ფლორა და ფაუნა მიწის წიაღში.

ვითარების შესაბამისად არაცნობიერი პლასტები თავიანთი სიღრმიდან წამოსწევენ ყველა დროის ადამიანისათვის საერთო და უცვლელ გრძნობად ხატებს, რომელთაც არქეტიპებს უწოდებდა კარლ გუსტავ იუნგი.

ეს არის არქაული მემკვიდრეობა, სულის ქთონური ნაწილი, კულტურის კოდებად სახეცვლილი ინსტინქტები და აფექტები, კოლექტიური გამოცდილებისა და ოცნების ნაღეჭი.

ეს არის ბაზისი, რომელზეც მაგრდება, რომლიდანაც ამოდის ინდივიდუალური ცნობიერება.

როგორც ერთიანია ადამიანის ქრომოსომულ-გენური სისტემა და ინსტინქტები, ანატომიურ-ფიზიოლოგიური სტრუქტურა, ისე ერთიანია მათგან წამოსული, მათზე დაშენებული სულიერი დანაშრევი – არქეტიპები.

კოლექტიური არაცნობიერი წარმოდგენები ინდივიდუალურ ფსიქიკაში ახლებურად იშლება, ივსება რელიგიურ-კულტურული და ცხოვრებისეული სურათებით, მაგრამ არქაული არსი არ იცვლება.

ამიტომ ფსიქო-ნერვულ ავადმყოფებს, რომელთაც შეუსუსტდათ ან დაემსხვრათ ცნობიერის კონტროლი, აღუდგებათ არქაულ-ტოტემური და მითოსური დროების ხატები.

პრასახეთა სისტემა

არქეტიპები ემყარებიან და თავადაც ქმნიან ტრადიციებს, რომლებიც ასევე ინსტინქტებიდან და არაცნობიერის სფეროდან მოდიან (მაგ., მამა-შვილის კონფლიქტი, დედის კულტი, წინაპართა კულტი, ტოტემ-ღმერთის ხატის, სიყვარულისათვის თავგანწირვა, გმირის მიერ ურჩხულის ძლევა...).

ადამიანი ამგვარი არქეტიპების ტყვეა, ამ ტრადიციებით ისევე არის შეზღუდული, როგორც საკუთარი გენებით. მათგან კი თავისუფლდება მაშინ, როცა ქრება ან სუსტდება გონების კონტროლი.

მაგ., სიზმრად ნანახი უძველეს დროში სინამდვილედ მიაჩნდათ,

შემდეგ – მომავლის მინიშნებად, ღმერთების ან ბოროტ სულთა ჩაგონებად. მაგრამ ამ უკონტროლო სურათების მდინარებას რაღაც ბიძგი ხომ წარმოშობს, ე.ი. რაღაც აზრიც ექნება, რადგან ამ სურათებით ინსტინქტების მოქმედება იმიფრება.

სიზმრის ერთ ინსტინქტები და აფექტები მეტყველებენ. ეს არის შიში, აღმაფრენა, უზუნაესი ძალის იმედი, ბრძოლა და სწრაფვა, სექსისა თუ საკვების მოთხოვნილება. ხოლო შემოქმედებაში, რაც ჰგავს სიზმარსა და თრობას, ხდება არაცნობიერის მოქმედების სტილიზება, კადრების ამოქაჩვა და გადარჩევა, ფანტაზიით გამოხმობა და სახეცვლა.

კულტურშემოქმედი მხოლოდ თავის გონებას, გემოვნებას ან ესთეტიკურ იდეალს როდი ემორჩილება. იგი ანგარიშს უწევს ტრადიციებს, პოლიტიკურ სიტუაციას, არსებულ მოდას, საზოგადოებრივ თუ პიროვნულ შეკვეთას, საკუთარ ცოდნას, რათა მათთან შეაგუოს ფსიქიკის უფსკრულიდან ამოჭრილი წარმოდგენები, გრძნობები და ლტოლვები (იხ. „ლიტერატურა და არქეტიპული წარმოდგენები“ ნიგნში – „მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა“).

მათი სინთეზი არის გონების კონტროლი.

ფანტაზია ეურჩება რაციონალიზმს. მაგრამ მის უნაპირო მოძრაობას, ცხოველურ აზვირთებასა და ჰალუცინაციურ ლანდებს სისტემაში მოაქცევს ცნობიერი.

გონებას კი სტიმულსა და მიმართულებას აძლევდა ჯერ ღმერთი, შემდეგ, ახალ საუკუნეებში – ესთეტიკური გრძნობა და იდეალი.

ბიოლოგიური გენების მსგავსი სიზუსტით ფსიქიკური არქეტიპები არ იმიფრება, რადგან სული, გრძნობები, აფექტები მერყევია, შინაგან იმპულსებზე და გარემოს სიგნალებზე დამოკიდებული.

ობიექტების ლაბიალობა და ცვალებადობა, არა მათი იზოლირებული, არამედ ერთიანი არსებობა და აღქმა არქეტიპებსაც მსგავს შინაარსს სძენდა.

განსხვავებული აზრი შეაქვს, ვთქვათ, რელიგიურ აღზრდას. მას ასევე სხვაგვარ ნიუანსებს, სიმბოლოებსა და ელფერს სძენს კონკრეტული რელიგია – ქრისტიანული თუ მუსულმანური.

ამის შემდეგ მოდის ნაციონალიზმი, კულტურული წრე, ინდივიდი – მისი გრძნობების, აფექტების, ლტოლვების, მიდრეკილებების სამყარო, რაც ცვლის გარეგნულ საბურველს, მაგრამ სიღრმისეული შრე უცვლელია.

როგორც არსებობს მხატვრული სახე და მეცნიერული ცნება, ასევე წარმოიქმნება მათი სიმრავლე.

ერთი ძირი უამრავ ვარიაციას გვაძლევს.

ამის დანახვა უფრო იოლია ენაში, პოვნა საერთო და უძველესი ძი-

რისა, არქეტიპული სანყისისა, რომელიც პრეისტორიასა და ისტორიაში მეორდება, განიშლება, იძენს ახალ-ახალ მნიშვნელობებს, გადადის ენიდან ენაში.

ასევე ფსიქიკურ წარმოდგენებს, მათ სიმრავლეს აქვთ საერთო სანყისი. მაგრამ ენისაგან განსხვავებით ფსიქიკურ-კულტურულ არქეტიპებს თითქმის არ აქვთ ნაციონალური სახე – ეს უფრო კულტურის ზოგად სფეროს განეკუთვნება, აჩვენებს განვითარებისა და დიფერენცირების სტადიებს.

ინსტინქტებს განსხვავებულ ემოციურ შეფერილობას აძლევს ენდოკრინულ-ჰუმორალური სისტემა. მაგ., სექსუალობის ინსტინქტებს ააქტივებს ან ანელებს ჰორმონების მოქმედება. შესაბამისად იცვლება მათი როლი ფანტაზირების პროცესში, იცვლება ემოციების ძალა, ხარისხი და მნიშვნელობა.

როცა ადამიანს შიში იპყრობს, ფარულად თუ აშკარად აქტივდება თავდაცვისა და აგრესიის ინსტინქტები, მათგან წამოსული აფექტები.

როცა შიში დამთრგუნველია, ადამიანს დეპრესია იპყრობს, რაც ზღუდავს მოქმედების სურვილს და სიკვდილს აახლოებს;

ეს არის ფსიქიკაში შთაბეჭდილი მხსნელის დაღუპვის მოდელი, მაგრამ როცა მძლავრობს სასიცოცხლო ინსტინქტები, ადამიანი სძლევს შიშს, რომლის არქეტიპია ურჩხულთან ბრძოლა და გამარჯვება.

ასე რომ შიშის ძლევა და შიშისადმი მორჩილება წარმოქმნის სანყის სახეებს, ჰალუცინაციურ ლანდებს, რომელთა ვარიაციები ვრცელ უნივერსალიებს გვაძლევს და მიდის ღმერთამდე.

არქეტიპები მოცემულია ყველა ადამიანის ფსიქიკაში. მაგრამ მათი გაშლა, სტიმულირება და მოდელირება აღზრდისა და ნიჭის სფეროებია.

ისინი ადამიანში ისევე არსებობენ, როგორც ჩიტებში ბუდის ქსოვისა და შენების იმპულსი, რაც მათთვის არავის უსწავლებია (კ.გ. იუნგი).

ინსტინქტები ფიზიოლოგიური მოთხოვნებია, გრძნობები და აფექტები – მათი გამოხატვა, არქეტიპები კი – ფსიქიკაში გენეტიკური კოდის მსგავსად შთაბეჭდილი პრასახეთა სიმბოლური სისტემა.

როგორც ყველა რასის ადამიანებს ერთნაირი ინსტინქტები აქვთ, რომელთაც აყალიბებენ გენები და ქრომოსომები, ცილების ბიოსინთეზი, ასეთივე არქეტიპები ექნებათ.

განსხვავებას ქმნის აღზრდა, გარემო, განათლება, ნიჭი. ამიტომ კაცობრიობის ერთიანი სულიერება ბიოლოგიურად არის დეტერმინირებული.

მითოსმა არქეტიპები ღმერთებისა და გმირების სახით განალაგა, რაც გადავიდა კულტურაში, მიეცა მეტი სიღრმე, სიმძაფრე და ნიუანსობრივი დატვირთვა (მაგ., გილგამეში, ოდისევსი, აქილევსი, მოსე, იოდიპოსი, ჰამლეტი, დონ-კიხოტი, ფაუსტი).

ღმერთები, როგორც ვთქვით, სხვადასხვა ხალხების მიერ ნაირგ-

ვარი სახელებით იწოდებოდნენ. მაგრამ არსი ერთი ჰქონდათ. ისინი ამოვიდნენ არაცნობიერის სიღრმიდან. შემდეგ შეცვალეს ცნობიერება და ასე დაუბრუნდნენ არაცნობიერის უფსკრულს (მაგ., ბუდა, ქრისტე, მუჰამედი).

ადამიანმა ფსიქიკური ბიძგებითა და სწრაფვებით შეთხზა ღმერთები. ღმერთები ზემოქმედებდნენ და არეგულირებდნენ ცნობიერებას. შემდეგ შეცვლილ ცნობიერებას კორექტივი შეჰქონდა ღმერთების აღქმასა და გააზრებაში და ა.შ.

ასე რომ ადამიანი და ღმერთი ერთმანეთისაგან ისევე განუყრელია, როგორც საგანი და ჩრდილი, სული და სხეული.

იგივე ითქმის გმირებსა და ცხოველ-კაცებზე.

არქეტიპი ფანტაზიით ისევე იშლება და ვითარდება, როგორც ბიოლოგიური კოდი, როგორც თესლი მიწის ბნელ ნიაღში.

ამ თვალსაზრისით სიზმარი თავისუფალია, მასზე გონება კონტროლს ვერ აწესებს. მაგრამ აღზრდის ფაქტორი, კულტურა, ლტოლვათა სპექტრი და ფსიქიკური მდგომარეობა არის ბაზისი, რომელიც მიმართულებას აძლევს სიზმარსაც და სიმბოლურ შინაარსს სძენს.

ველური სიზმარს არც ხედავდა, რადგან ღრმა ძილის დროს სიზმარი არ წარმოქმნება: ეგონა, რომ სიზმარს ნახულობდნენ მხოლოდ ბელადი და ქურუმები, რადგან სიზმარში მომხდარი ცხადადაც მოხდებოდა. ამის გაგება ან განსაცდელის აცილება კი მხოლოდ ბელადსა და ქურუმებს შეეძლოთ.

სიზმარშიც ვლინდება ის არქეტიპები, რაც ძირეულია მითებისათვის და აცოცხლებს ხელოვნებას.

ამგვარი პრასახეები გადადის, გენეტიკური ერთგვაროვანი ბუნებრიდან გამომდინარე, მემკვიდრეობით, ტრადიციებითა და მიგრაციით.

იგი საფუძვლად ედება კულტურის სხვადასხვა სახეს – რელიგიას, პოლიტიკას, ხელოვნებას, აზროვნებას, მორალს, ადამიანთა ურთიერთობას.

ბიოლოგიურ ბაზისზე აღმოცენდა სულიერების ბაზისი – კულტურის პირველმოდელები, რაც გონმა და ვნებებმა სხვადასხვა მიმართულებითა და ფორმით, აურაცხელი ვარიაციით გაშალეს.

ამიტომ შეიძლება გონი შევადაროთ ჭადრაკის დაფას, ხოლო არქეტიპები – ფიგურებს, ინდივიდი – მოჭადრაკეს, ცხოვრება კი – ჭადრაკის თამაშს, რაც არის ბრძოლა მეფისა და გამარჯვებისათვის.

ტალანტი და არქეტიპი

ყოველი ქცევა, აზრი თუ მოქმედება ეფექტურია მაშინ, როცა კარ-

გად ვლინდება. ამიტომ ყველა დროში ნიჭი იყო საჭირო, რაც ადამიანთა ძალიან მცირე ჯგუფისთვის თვისებაა.

ნიჭის გარეშე კულტურა არ იქმნება და ვერც ჩაისახებოდა. მაგრამ ტალანტი ინდივიდუალური მოვლენაა, რომელიც შლის გაბატონებულ წარმოდგენებს. ნიჭი არქაული სულიერი ენერჯიაა, ინტუიციური განათება.

იგი პროგრესის სახელით არღვევს ტრადიციებს ან არსებულს მაქსიმალური დამაჯერებლობით წარმოადგენს.

ტალანტს საფუძვლად ჰქონდა უძლიერესი აფექტებისაგან წარმოქმნილი ჰალუცინაციური წარმოსახვები, რასაც ცნობიერება სხვადასხვა, მაგრამ ნათესაურ სახეს აძლევდა, რადგან ერთი იყო არქეტიპული სანყისი.

ასე ყალიბდებოდა ტოტემიზმი, ანიმიზმი, მაგია, ფეტიშიზმი, რაც რელიგიურ წარმოდგენათა პრაფორმებია, სამყაროსა და მისდამი მიმართების პირველადი გააზრება.

ვინც მეტად ნიჭიერი იყო, ამას უფრო მარჯვედ და ეფექტურად აკეთებდა, უფრო არწმუნებდა ტომის წევრს, ფანტაზიით ხლართავდა რეალურ-მაგიურ წარმოდგენებს და აზრს აძლევდა ჰომინიდის მოქმედებას. ამიტომ ჰქონდა კულტურისა და პროგრესისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა გვარის, ტომის თუ ტომთა კავშირის ბელადს, ქურუმს, ბელად-ქურუმს, ე. ი. ლიდერს.

ისინი მიმართულებას აძლევდნენ ადამიანის მზერას, ავითარებდნენ და ამკვიდრებდნენ პირველად ცნობიერ წარმოდგენებს, ზღუდავდნენ ინსტინქტურ მოთხოვნებს, კრძალავდნენ ან სახეს უცვლიდნენ (იხ. „ძალა, ძალაუფლების ნება და კულტურშემოქმედი“).

V. სახელმწიფოს წარმოქმნა: ძალაუფლების ნება

1. ცხენითა და მახვილით

ადამიანმა მხოლოდ მეზოლითის დასაწყისში, 13–14 ათასი წლის წინათ აღმოაჩინა, რომ შეიძლება ტყის მცენარეების მოშინაურება, მათი გამოორჩევა და უკეთესის გავრცელება.

მინა და მცენარე

სტიქიური შემგროვებლობა და ნადირობა ისევე იყო უმთავრესი საზრდოს მომტანი, მაგრამ მათ გვერდით ჩნდებოდა კულტურული მცენარეები (მაგ. ხორბალი, ვაზი).

მათი უძველესი კვალი ჩანს ჩრდილოეთ აფრიკაში, პალესტინაში, სირიაში, ბირმაში, კავკასიაში (ძვ. წ. V ათასწლეულიდან), ამერიკაში (ძვ. წ. VI ათასწლეულიდან).

მინათმოქმედებას სჭირდებოდა სითბო, წყალი, ნოყიერი ნიადაგი, რაც წარმოქმნიდა მცენარეულ საფარველს. ამიტომ სახლდებოდნენ მდინარის გარშემო, მდინარეთა შორის არსებულ ველობზე ან გორაკებზე. მაგრამ ეს არ ითქმის მაიას, ტოლტეკების, ინკებისა და აცტეკების ბარბაროსულ ცივილიზაციებზე:

უწყლობის გამო ზოგი მათგანი იძულებული გახდა მიეტოვებინათ თავისი ქალაქი და სხვაგან წასულიყო.

ადამიანი უფრო დაკავშირებული აღმოჩნდა მინასთან, რომელსაც ახლა ისე ებრძოდა, როგორც გუშინ ნადირს.

იგი მომთაბარე ცხოვრებას უნდა გამოთხოვებოდა. გადაადგილება უფრო ნელი ტემპით ხდებოდა. მაგ., როცა მინა გამოიფიტებოდა ან გვალვა მოსპობდა ხორბალს და ქერს, ეპიდემია დაერეოდათ ან ერთი ტომი მეორეს სძლევდა.

პირველხილული ტერიტორიისადმი ცხოველურ ნდობას დაერთო მშობლიურობის გრძნობაც.

მინა, რომელსაც ველური სახეს უცვლიდა, მისი იყო და მას ვერ მიატოვებდა, თუ მტერი არ განდევნიდა.

მინა ისევე იძლეოდა საკვებს, როგორც დედა. მინის დამუშავება სექსუალური ორგანოს იმიტაცია იყო, მიბარებულ თესლს, რომ ინახავდა და აღმოაცენებდა.

ამიტომ იყო ბერძენისა და ქართველისათვის მიწა დედა – გეა.
გაჩნდა გამწვევი ძალაც – ხარი, ზებუ, კამეჩი.
ერთ ადგილზე ცხოვრებამ კი ახალი წესები წარმოქმნა. ველური მღვიმის ბინადარი ველარ იქნებოდა, ველარც დიდი ხის გარშემო გამართავდა ქოხს.
მაგიის იდუმალება ადგილს უთმობდა სასტიკი რეალობის მოთხოვნებს.
ნეოლითის პერიოდში უფრო ეფექტურად ამუშავებდნენ ქვის, კაჟის, ძვლისა და რქის იარაღებს. არსებულა კაჟის მალაროები და დამამუშავებელი სახელოსნოები (მაგ., ინგლისისა და საფრანგეთის ტერიტორიაზე).
ასეთი იარაღებით (მაგ., ცულით) შეიძლებოდა ხის მოჭრა და დამუშავება, ნავისა და ნიჩბების გამოთლა, სახლის ძელების დამზადება.
კეთდებოდა ხელსაფეკავები, როდინები, ისრისა და შუბის ბუნიკები, თიხის ჭურჭლები, კაჟისა და ძვლის ნამგლები და თოხები, ძვლის ნემსები და ანკესები.
გამოიგონეს ბორბალი და იალქანი, გუთანი და ჭურჭელი. დაიწყეს რთვა და ქსოვა. მიწათმოქმედება ადამიანს მიწასთან და სახლთან ამაგრებდა. ეს კი მოითხოვდა საარსებო პირობების კეთილმოწყობას, აუცილებელი ნივთების დამზადებას, წესების გამომუშავებას.
პირველად „შავთავიანმა“ შემერებმა ამოაშრეს ჭაობები, გაიყვანეს არხები და მოინიეს უხვი მოსავალი. ისინი მესოპოტამიაში გამოჩნდნენ ძვ. წ. IV ათასწლეულში.
მარცვლეულთან ერთად ინახავდნენ მარცვალგარეული თიხით გამოქერნილ ფალოსის, მოზერის, ქალისა და კაცის გამოსახულებებს ცხოველთა სახით, რაც საფუძვლად დაედება ნაყოფიერების ღვთაებებს.
ქსენოფონტეს ცნობით, მოსინიკებს ორი წლის ხორბლის მოსავალი ჰქონიათ ბელლებში შენახული.
თუ ბოსელი ითვლებოდა შობის ადგილად, ბელელი და ყანა განაყოფიერების ადგილი იყო.
მიწათმოქმედების დამწყებად ქალს მიიჩნევენ, ვინც დასაბამიდან იყო დაკავებული შვილების მოვლითა და შემგროვებლობით (სოკო, ფესვები და ბოლქვები, ყლორტები, ტყის ხილი, კენკროვანები, კალიები, კიბორჩხალები, ფრინველის კვერცხები), ისევე როგორც ნადირობით – მამაკაცი.
ასევე ქალი იწყებს ჭურჭლის ძერწვას, კერამიკას, ქსოვას, კულინარიას.

მწყემსი

მესაქონლეობა მამაკაცს უკავშირდება, ისევე როგორც საერთოდ ცხოველთა მოშინაურება. იგი მუდმივ, ყოველდღიურ შრომასა და ზრუნვას მოითხოვდა, ძალასა და ენერგიას.
ჯოგს მწვანე ბალახით დაფარული ველები სჭირდებოდა, გადაადგილება და ტერიტორიის ცვლა. მწყემსი ადგილის მკვიდრი ბინადარი ვერ იქნებოდა. ადამიანის მთავარი მეგზური ცხვარი და ძალი გახდა, შემდეგ – აქლემი და ცხენი.
მეჯოგეს სადგომი უნდა ჰქონოდა, სადაც იცხოვრებდა მისი ცოლ-შვილი. სადგომს გადახურვა სჭირდებოდა, ცოლ-შვილს – საკვები და ტანსაფარველი.
ხორცისა და ტყავის მოსაპოვებლად მიწის მუშაკი ყოველდღე ვერ ინადირებდა. მას ცხოველები ახლო უნდა ჰყოლოდა. ასე ჩნდებოდა მემცენარეობისა და მიწათმოქმედების შემდეგ მესაქონლეობის აუცილებლობა. აქეთკენ უბიძგებდა ველურს სასიცოცხლო ინსტინქტები.
ყველაზე ადრე მოიშინაურეს ცხვარი. ეს მოხდა მესოპოტამიაში (11.000 წლის წინათ), შემდეგ თხა (10.000 წ.) და ძალი (9.000 წ.), რომლის წინაპარია მგელი.
ცხვრის ფარა და ხორბლის თავთავი გახდა უძველეს დროშივე საარსებო წყარო (საქართველოს ტერიტორიაზე ნაპოვნია 6.000 წლის წინანდელი ცხვრის ქანდაკება).
ზოგი ცხოველი არ დაემორჩილა მოშინაურებას და ისევე ველური დარჩა (მაგ. ანტილოპა, მაიმუნი, მელა, წერო, აფთარი).
მიწათმოქმედის მსგავსად მესაქონლეს შრომით აღმოჩნდა დაკავებული, თუმცა გადაადგილება შეეძლო.
მწყემსი იქცა როგორც სახელმწიფოს მეთაურის, ისე მღვდელმთავრის სიმბოლურ სახელად, ისევე როგორც კომბალი (არქეტიპულად – ფალოსი) გარდაიქმნა კვერთხად – ძალაუფლების განუყრელ ატრიბუტად.
მწყემსი ისევე პატივდებული გახდა, როგორც მონადირე. მაგ., ხეთების კანონით მწყემსის ძალის მკვლელს 20 სიკლი ვერცხლი უნდა გაეღო, ხოლო ეზოს ძალისას – მხოლოდ ერთი სიკლი.
მწყემსიც ისევე უნდა დაღუპულიყო, როგორც გმირი, ბელადი და ღმერთი (მდრ – მწყემსი ეწოდება დუმუზს, ატისს, ადონისს, დაფნისს, ქრისტეს).
ამრიგად, შემგროვებლობამ შვა მიწათმოქმედება, ნადირობამ – მესაქონლეობა, რასაც „ნეოლითურ რევოლუციას“ უწოდებენ.

ცხენი

ცხენი მხოლოდ 4.000 წლის წინათ გახდა ადამიანის მეგობარი და მეგობარი. მან, როგორც გადაადგილების ეფექტურმა საშუალებამ, აჯობა ვირს, აქლემს, სპილოს და დიდად დააჩქარა პროგრესი, ისევე როგორც ბრინჯაომ და რკინამ (ჰამურაბის კოდექსი არ იხსენიებს ცხენს – ძვ.წ. XVIII ს.).

ბაბილონში ცხენი შეიყვანეს კასიტებმა: კრეტა–მიკენის ადრეული ხანის პონის მსგავსი ცხენი მხოლოდ ეტლებისათვის იყო გამოსადეგი (კნოსოსს ჰყოლია 200 ეტლი).

ქართველურმა ტომებმა ცხენი გახედნეს 3.200 წლის წინათ.

ცხენმა ისევე ააბოხოქრა ველური წინაპრების სისხლი, რასაც მოჰყვა ტერიტორიების ათვისება და სახელმწიფოთა წარმოქმნა.

ამერიკის კონტინენტზე ცხენს არ იცნობდნენ, ისევე როგორც ბორბალს, თუმცა ველური ცხენის პრასამობლო სწორედ ამერიკაა. იქ მხოლოდ 500 წლის წინ დაინახეს ცხენოსანი და გაცილებულ ხალხს კაცი და ცხენი ერთი არსება ეგონა, რამაც თავზარი დასცათ.

იროკეზებს მხოლოდ ძალი ჰყავდათ მოშინაურებული.

ცხენის გამოჩენამდე იბრძოდნენ ვირშებმული ოთხთავალა საომარი ეტლებით (მაგ., მესოპოტამიელი ლაგაშელები).

სპილენძი და რკინა

5.000 წლის წინათ დასრულდა ენეოლითი – ახალი ქვის ხანა: ადამიანმა მიაგნო ლითონის წრთობის საიდუმლოს. დაიწყო სპილენძის და ბრინჯაოს (90% სპილენძი + 10% კალა ან დარიშხანი) მუზარადების, ჩუგლუგების, ფარების, მახვილების, ჯავშანის, ისრისა და შუბის ბუნიკების, შრომის იარაღების, ყოფითი ნივთების დამზადება.

კერამიკულ ნაკეთობათა გვერდით სულ უფრო მეტ ადგილს იჭერდა ოქროსა და ვერცხლის ჭურჭლეული, თასები, საყურეები, ყელსაბამები, ძენკვები, ცხოველთა და ადამიანთა ქანდაკებები.

ძვ.წ. III ათასწლეულიდან ეგვიპტელები ამზადებდნენ გამჭვირვალე და ფერად მინებს, ხელის სარკეებს; ლამპებსა და ჩირაღდნებს ანთებდნენ ქონით, ფისით ან ცვილით გატენილი მცენარის ღეროსაგან.

მაგრამ პროგრესისათვის გადამწყვეტი აღმოჩნდა საბრძოლო იარაღების გამოჭედა, რომლის შედეგი იყო დაპყრობითი ომები, მიტაცებულ მინაზე მცხოვრებთა დამონება, მონური შრომის გამოყენება.

3.000 წლის წინათ რბილი სპილენძი შეცვალა ბასრმა რკინამ, შემდეგ – ფოლადმა. მაგ., თანამედროვე საბერძნეთის, გერმანიის, რუსე-

თის, უკრაინის, ციმბირის, ჩინეთის, ესპანეთის ტერიტორიაზე.

ელინელთა ფანტაზიამ ეს პრომეთეს მითში მოაქცია.

პრომეთეს კულტურულ გმირს უწოდებენ, რომელმაც გააცნო მოძმეთ ცეცხლის საიდუმლო, ასწავლა ლითონის წრთობა და საგნების გამოყვანა, შეაბა გუთანში ხარი, რომელსაც ღიონისეს ჰიპოსტასად მიიჩნევდნენ, და მინის მუშაკს შრომა გაუადვილა.

ამის გამო ზევსმა პრომეთე კავკასიონის კლდეზე მიაჯაჭვა, სადაც არწივი თირკმლებს უკორტნიდა, ზაფხულში სიცხე სტანჯავდა და ზამთარში – სუსხი.

ქართველური ტომები (მაგ., მოსინიკები და ხალიბები) II ათასწლეულის მიწურულისათვის დაეუფლნენ რკინის მადნის დამუშავების საიდუმლოს. ეს კვალი ჩანს რაჭაში, სამთავროს სამაროვანში, ძველ ბერძენ ავტორებთან.

მაგრამ ისიც უნდა აღვნიშნოთ, რომ, ჰეროდოტეს ცნობით, ქართველურ ტომებს (მოსხებს, მაკრონებს, მოსინიკებს, ტიბარენებს), რომლებიც მონანილებდნენ ქსერქსეს ლაშქრობაში ბერძენთა წინააღმდეგ (ძვ. წ. 480 წ.), თავზე ხის მუზარადები ხურებიან, ხოლო ფარები რკინისა კი არა – ტყავისა ჰქონიათ. მხოლოდ ხალიბებს ჰქონიათ სპილენძის მუზარადები.

თუკი დიდე წერს, რომ ძველი ელინი იარაღს სახლშიც კი არ იხსნიდა.

თავდაპირველად რკინა ოქრო–ვერცხლზე გაცილებით მეტად ფასობდა. მაგ., ასურეთში იგი ყოფილა ვერცხლზე 40–ჯერ და ოქროზე 5–ჯერ ძვირი.

ლითონის ჩამოსხმა დაიწყო ახ. წ. პირველ ათასწლეულში. მანამდე კი იჭედებოდა.

ქართული სიტყვა ლითონი მოდის ბერძნულიდან, რაც ქვას (lithos) ნიშნავს, ისევე როგორც ლათინური metallum.

ქართული ქვა კი ხეთური ძირის სიტყვაა (გრ. გიორგაძე), რაც გახდა რკინის საწყისი (აქუ – ქვა – რქა – რქენა – რკენა – რკინა).

გ. მელიქიშვილის აზრით, რკინა მოდის ხეთურიდან – kunna, რაც სპილენძს ნიშნავს.

ასეა თუ ისე, ქვას უკავშირდება ქონა და ქონებაც.

სისხლი და ოფლი

იქმნებოდა ეკონომიკისა და ეკონომიკურ ურთიერთობათა ბაზისი, მატერიალური საგნების გაცვლა შესაძლებელი ხდებოდა. ეს კი უკავშირდება ზედმეტ პროდუქტს, რაც იქცევა ალებ–მიცემობის, ვაჭრობის, წარმოებისა და საწარმოო ძალთა განვითარების საწყისად (იხ.

„ვაჭრობა და ფული“).

მონადირე სისხლს ღვრიდა და სარჩოს ასე შოულობდა.

მიწათმოქმედი და მესაქონლე კი ოფლს ღვრიდა. ისინი არა ბრძოლით, არამედ – შრომით იძენდნენ საარსებო ლუკმას.

თავგანწირული შრომით აშენდა უდიდესი ტაძრები, პირამიდები და ამფითეატრები, აკროპოლი და კოლიზეუმი, ალექსანდრიის შუქურა და დიდი ჩინეთის კედელი, გაყვანილ იქნა გზები და არხები, გამოიჭედა იარაღები, გაკეთდა მრავალგვარი ჭურჭლეული და სამკაული.

ჭაობიან ადგილებში არხები გაჰყავდათ და წყალს აშრობდნენ. უდაბნოში წყალი არ იყო და იქაც არხები იყო საჭირო, რათა წყალი შეეყვანათ.

გაზაფხულზე ნილოსი, ტიგროსი და ევფრეატი მიდამოს წარღვნასავით გადაუვლიდა და ტბორავდა.

აუცილებელი იყო ჯებირებისა და წყალსაცავების აგება.

ირიგაციის გარეშე სოფლის მეურნეობა ვერ განვითარდებოდა.

ძველი ეგვიპტელები ხის დასამუშავებლად იყენებდნენ შალაშინს, შეედლოთ ავეჯის აწყობა; ეგვიპტესა და მესოპოტამიაში ხელოსნები ამზადებდნენ გრძელ სკამებს, სავარძლებს, სანოლებს, ერთ თუ ოთხფეხიან მაგიდებს, ზანდუკებს, სამფეხიან ტაბურეტებს, კარადებს.

შრომა ადამიანისათვის საარსებო აუცილებლობა გახდა. მშრომელის ხელი სჭირდებოდა ცხვრისა თუ ცხენის მოვლას, ხორბლისა თუ ბრინჯის მოწევის, სახლის თუ ნავის აგებას, ქსოვას თუ თიხის ნაკეთობათა გამოწვას ანუ, როგორც ამბობდა ენგელსი, შრომამ შექმნა ადამიანი.

ახლაც ფსიქიატრები ფსიქო-ნერვული ავადმყოფისათვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ თავისუფალ შრომას, რომელიც თამაშსა და გართობას ჰგავს.

თუ სწეულში შრომის უნარი გაძლიერდა, დატვირთვა გადადის სხვა ნეირონებზე და შიში და აგრესია განიმუხტება. ის ნეირონები, რომლებიც აკვიატებასა და ფობიებს ატარებენ, თავისუფლებიან მუდმივი დანოლისაგან, როგორც კომპიუტერი – ვირუსებისაგან.

ველურისა და ბარბაროსის მიწაზე დამაგრება, აგრესიული ინსტინქტების შრომითი სახეცვლა ანელებდა შინაგან ღელვას და ასპარეზი ეძლეოდა მოძალეებულ, ამღვრეულ გრძნობათა კულტურის წესრიგად კონსტრუირებას.

2. სახელმწიფო – კულტურის გარსი

ღმერთები ზეცაში აიჭრნენ ან ქვესკნელში ჩავიდნენ. ადამიანი კი მტანჯველ რეალურ საგნებს ეხლებოდა, შრომობდა, იგერიებდა შინა და გარე მტერს, იცილებდა საფრთხეს, უმკლავდებოდა მზესა და ავდარს, შიმშილსა და სნეულებას, უყვარდა, სძულდა, ანგრევდა და აშენებდა და ასე ლევდა სულს.

ცხოვრებისაგან შერისხული ოცნებობდა და ეს ოცნება იყო ხელოვნება, რომელიც ღმერთების თვალებიდან იხედებოდა.

აგებდა სახლებსა და ქალაქებს, ოჯახს უვლიდა, შვილებს ზრდიდა, მათ გადასცემდა თავის ცოდნასა და გამოცდილებას, იცავდა რწმენასა და ღმერთებს, კერასა და მიწას.

სახელმწიფო და მმართველობა ჰკრავდა კულტურულ წარმოდგენათა გარსს, რომელშიც ისევ ინვრთნებოდა გონი და რეგულირდებოდა ინსტინქტები, იზრდებოდა ინტელექტი.

ტოტემური კავშირები და ტერიტორიის გრძნობა ადამიანმა სახელმწიფოდ აქცია, რაც ნიშნავდა ენის, მიწის, ღმერთების, ადათ-წესების, წინაპართა სულების ნებაყოფლობით ან ძალდატანებით ერთიანობას.

Homo sapiens-ის ბუნებას მრავალსაუკუნოვანი უღმობელი წრთობა სჭირდებოდა, ვიდრე ბელადი მეფედ იქცეოდა, გვარტომი შექმნიდა ფრატრიებსა და ტომთა კავშირებს, ტომთა ერთიანობა კი – სახელმწიფოს.

სახელმწიფოები თითქმის ერთდროულად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ჩნდებოდა (შდრ – ადამიანისა, ტოტემისა და ტაბუს, ღმერთებისა და ენის წარმოშობა) დედამიწის სხვადასხვა წერტილში:

ძვ. წ. IV ათასწლეულის ბოლოს ნილოსის დაბლობსა და შუამდინარეთში, III ათასწლეულის ბოლოს – ინდის აუზში, II ათასწლეულში – ეგეოსის ზღვის აუზში, მცირე აზიაში, ფინიკიაში, სამხრეთ არაბეთში, ხუანხეს აუზში (ა. პერშიცი, ა. მონგაიტი, ვ. ალექსევი).

სახელმწიფო ძალდატანებითი გაერთიანება იყო, სისხლითა და მახვილით შექმნილი ანუ სახელმწიფოს წარმოშობა ომი – ტომთა და ფრატრიათა საარსებო სივრცის გაფართოება.

შუასაუკუნეებში ერი ქმნიდა სახელმწიფოს, ბრინჯაოს ეპოქაში კი – სახელმწიფო ერს, როცა ერთი ან რამდენიმე მონათესავე ტომი იერთებდა სხვათა მიწას და განავრცობდა თავის მზერასა და სარბიელს.

ღმერთი, სატრფო და სამშობლო იქცა კულტურისა და ხელოვნების

ფუძედ და შთაგონებად.

ომი და პროგრესი

შრომის კულტურა ცხოველთა სამყაროსათვის უცნობი უნარია. იგი ინსტინქტთან ერთად მოითხოვს გონს, მაგრამ გონის აფეთქებამ კაცობრიობა საომარ ეტლზე შეაყენა და სწორედ ომმა მოახდინა ადამიანურ ძალთა და შესაძლებლობათა უმაღლესი კონცენტრირება, რადროსაც აფექტები კულმინაციას აღწევენ.

კომპიუტერულმა გამოთვლებმა აჩვენა, რომ ბოლო 5200 წლის მანძილზე გამართულა 14500 ომი და დახოცილა 3 მლრდ. 640 მლნ. ადამიანი.

კაცთშენიშვას, ტომის გამოკვებას მტრის ხორცი და მუშახელი სჭირდებოდა; XX საუკუნეშიც კი ბორნეოს კუნძულზე ადამიანის თავებზე ნადირობდნენ. მათ სასუქად იყენებდნენ, რათა მეტი მოსავალი მოენიათ. ასეთი მოსავალი ქალს ნაყოფიერებას და კაცს ძლიერებას შემატებდა.

ცხენზე ამხედრებული, რკინით შეჭურვილი მეომარი ხმლით იპყრობდა ახალ მიწებს. იქ მოსახლეებს ხოცავდა ან მოერეკებოდა თავის სამშობლოში, ავრცელებდა თავის რელიგიას, ცხოვრების წესს, ძარცვით ამდიდრებდა საკუთარ ხალხს და უფრო განიმტკიცებდა ძალაუფლებას.

ველური თუ თავისი ტომის სივრციდან გასვლას უფრთხოდა, ახლა იმსხვრეოდა მაგიური და რეალური ჯებირები.

კაცთა სისხლი უმოწყალოდ იქცეოდა, ინგრეოდა ქალაქები და სოფლები, ტაძრები და სასახლეები, გადამწვარ ნასახლარებს მიწა და ეკალ-ბარდი ფარავდა.

მოსახლეობა კი მაინც სწრაფი ტემპით იზრდებოდა. ცხვრის ფარა და ხორბლის თავთავი საკმარისი აღარ იყო. გამოფიტული მიწა მოსავალს ველარ იძლეოდა, საძოვრები მცირდებოდა.

ახალ მიწათა ათვისება კი უსისხლოდ შეუძლებელი იყო, რადგან მეზობელსაც იგივე სანუხარი ჰქონდა.

ისიც მიწის სიმწირეს უჩიოდა.

სასახლეთა და ტაძართა ანუ არისტოკრატთა და ქურუმთა მთავარ შემოსავალს მიწა იძლეოდა.

ქონების მატება ტერიტორიის გაზრდით უნდა მომხდარიყო. ეს ომს ნიშნავდა. ომს დიდი ხარჯი და დიდი მსხვერპლი ახლდა.

ნებაყოფლობით არავინ არავის დაექვემდებარება.

ომი და ომის მუდმივი საფრთხე, დაპყრობის შინი, თავდაცვის აუცილებლობა ავითარებდა ორგანიზაციულ სტრუქტურას, საბრძო-

ლო ტექნიკას, ქალაქებისა და სიმაგრეთა მშენებლობას, ქირურგიას, სასიცოცხლო განცდებს, ინვევდა ძალთა უკიდურეს მობილიზებას; ომი აძლევდა დასაბამს და ავითარებდა როგორც მართლმსაჯულებას, ისე ვაჭრობას.

შიშითა და კომფორტით ფრთაასხმული, გამარჯვებებით მთვრალი სული მიწაზე ვერ ეტეოდა.

დაიწყო ტყვეებისადმი სასტიკი მოპყრობა.

უფასო მუშახელი აგებდა ტაძრებს, სასახლეებს, გემებს, გაჰყავდა გზები და არხები, ემსახურებოდა დამპყრობელს, ამზადებდა იარაღს, უვლიდა მცენარესა და საქონელს.

ველური და ბარბაროსული ინტეგრაცია კრავდა იზოლირებულ, უცხო ტომებს, ქმნიდა ადამიანთა ერთობის ახალ სახეს – სახელმწიფოს (მაგ., ეგვიპტე, ბაბილონი, ასურეთი).

უდიდეს მსხვერპლთან ერთად ომებს მოჰქონდათ უდიდესი პროგრესიც: რომ არა ასეთი შეჯახებანი, ერთა, ენათა და კულტურათა შერწყმა, ევრაზიაც დარჩებოდა ავსტრალიური, აფრიკული და ამერიკული ტომების დონეზე.

შრომა ევოლუციაა, ომი – რევოლუცია. შრომა მორჩილებაა, ომი – ამბოხი. შრომა წესრიგი და პროპორციაა ანუ აპოლონური სტიქია, ომი – დაუთრგუნავი სულის შფოთვა ანუ დიონისური სტიქია, სახეცვლილი კანიბალიზმი, რაც იქცა ხელოვნების უშრეტ წყაროდ.

ორივე მათგანს კი მივყევართ ინსტინქტურ მოთხოვნილებათა რეალიზებისაკენ.

სიცოცხლე კი, როგორც ვთქვით, ვითარდება სხვათა სიცოცხლის შთანთქმის ხარჯზე, ანუ კანიბალისტური ნადირობა იყო ომის პრა – ფორმა, ომი კი – სახელმწიფოსი.

ამიერკავკასია – კულტურის ერთ-ერთი კერა

მეცნიერთა აზრით, ამიერკავკასიაც არის ის ტერიტორია, სადაც დაიწყო ადამიანის ჩამოყალიბების პროცესი (მაგ., უდაბნოპითეკი, მლნ 700.000 წლის დმანისური თავის ქალა) და ჩაისახა კულტურის ფორმები:

„კავკასიაში (პირველად ამიერკავკასიაში) მიწათმოქმედების და მესაქონლეობის ჩასახვა მიეკუთვნება გვიან ნეოლითს (ძვ. წ. VI ათასწლეული). მისი ხასიათი მეტყველებს ადგილობრივ ღრმა ფესვებზე, მაგრამ შეიმჩნევა სტიმულირებული გავლენის როლი სამხრეთიდან, წინა აზიის განვითარებული ოლქებიდან. ძვ. წ. VI ათასწლეულის ბოლოს ამიერკავკასიაში ყალიბდება დამჯდარი ენეოლითური კულტურა, რომელიც ვითარდება ძვ. წ. V–IV ათასწლეულებში. მოსახლეობა

ცხოვრობდა ალიზით ნაგებ მრგვალ სახლებში, მოჰყავდა ხორბლისა და ქერის რამდენიმე სახეობა, აგრეთვე ფეტვი. მოშინაურებული ჰყავდათ ცხვარი, თხა, მსხვილფეხა საქონელი, ღორი. ძვ. წ. III ათასწლეულში კავკასიაში განვითარებულია ადრე ბრინჯაოს ხანის მტკვარ-არაქსის კულტურა“ (ა. პერშიცი, ა. მონგაიტი, ვ. ალექსევი).

ამ პროცესში მონაწილეობდა იბერიულ-კავკასიური, ქართველური ტომების ერთი ნაწილი, რომელსაც ეკავა დღევანდელი საქართველოს ტერიტორია. დანარჩენი ტომები ცხოვრობდნენ მცირე აზიასა და შავიზღვისპირეთში, სადაც მათ უხდებოდათ ხშირი შეტაკებანი სემიტებთან და ინდოევროპელებთან, ძვ. წ. VII საუკუნეში კი – სკვითებთან და კიმერიელებთან.

კიმერიელებმა დაამარცხეს და გაფანტეს ქართველური ტომები, რომლებიც სტოვებდნენ მცირე აზიას და მიიწევდნენ დღევანდელი აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიისაკენ.

დაკარგული მცირე აზია

როგორც მეცნიერები ცხადყოფენ, იბერიულ-კავკასიური და ქართველური ტომები აქტიურად მონაწილეობდნენ წინააზიისა და მცირეაზიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში, ხათებისა და ხეთების, ურარტუს, ხურიტების (მითანის), ფრიგიის, კაბადოკიისა და პონტოს სახელმწიფოთა ფორმირებაში.

მათ განადგურებას მოსდევდა მორიგი მიგრაცია ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ ან ასიმილირება მომხდურებთან. მხოლოდ მცირე ნაწილმა შეძლო თავის გადარჩენა – ლაზებმა შავიზღვისპირეთში და მესხებმა ჭოროხის ხეობაში (დღევანდელი თურქეთის ტერიტორია).

„მკვლევრები ვარაუდობენ, ძვ.წ. I ათასწლეულის აღმოსავლეთ მცირე აზიაში ქართველური და ჩრდილოკავკასიური მოდგმის ტომების არსებობასაც. ასეთ ტომთა რიცხვს ჩვეულებრივ აკუთვნებენ მუშქებს (გვიანდელ მოსხებს – მესხებს), თაბალელებს (გვიანდელ ტიბარენებს), ქასქებს (გვიანდელ ქაშაგებს), ცუფანელებს (გვიანდელ ნოვებს) და სხვ.“ (ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, თბ., 1988, გვ. 250).

ენათმეცნიერების აზრით, „იბერიულ-კავკასიური ოჯახის ენები მომდინარეობენ წინააზიურ-კავკასიური უძველესი ენობრივი ერთობისაგან“ (ტ. ფუტყარაძე, ქართველები, I, თბ., 2005, გვ. 252).

პროტოხეთების (ხათების) ენას სპეციალისტები აკავშირებენ აფხაზურ-ადილეურთან, ხურიტების ენას (მითანის სახელმწიფო) – ნახურ-დადესტურთან.

ეს ხალხები მცირეაზიაში ძვ.წ. III ათასწლეულში ცხოვრობდნენ.

ამ დროს უკვე დარღვეულია იბერიულ-კავკასიური ენების ერთობა. უძველესი ქართველური სახელმწიფოებრივი გაერთიანებანია მუშქების სამეფო, კოლხების სამეფო და დიაოხი (დაიაენი), რომელთა წარმოქმნა უკავშირდება ხეთების სახელმწიფოს დაცემას (ძვ. წ. XIII ს.).

დიაოხის ქვეყანა, რომელიც მდიდარი და მრავალრიცხოვანი ყოფილა, ასურელ მეფეთა ლურსმულ წარწერებში იხსენიება ძვ.წ. XII საუკუნიდან. იგი გაუძარცვავს და გაუნადგურებია ურარტუს მეფე არგიშთი პირველს (ძვ. შ. 781–760).

ეს სამეფო არსებულა ეფფრატის სათავისა და არზრუმის რაიონში (გ. მელიქიშვილი).

ძვ. წ. XII საუკუნიდან ჩანს მცირეაზიელი მუშქების (მოსხების) სახელიც (შდრ. შუმერში არასრულუფლებიან ხალხს ერქვა „მუშქენუ“).

სპეციალისტები აიგივებენ ფრიგიასა და მუშქების (ბიბლიური მოსოხების, თანამედროვე მესხების) ქვეყანას.

ფრიგიელებმა შექმნეს საკმაოდ ძლიერი სახელმწიფო, კულტურა, დამწერლობა, რომელიც ფინიკიურიდან მოდიოდა (ძვ. წ. VIII საუკუნის 30–იანი წლები).

ფრიგიელების მთავარი ღვთაება იყო დიდი დედა კიბელე, რომელსაც შეესაბამება ქართული კოპალე, ისევე როგორც ურარტულ კუერას – კვირია.

ფრიგიაში მუშქებთან ერთად სხვა მრავალი ტომიც ბინადრობდა, რომლებმაც საერთო სახელმწიფო შექმნეს. მათგან ალბათ ბერძენი იონიელები იქნებოდნენ მთავარი ძალა.

ძვ. წ. 676 წელს კიმერიელებმა და ურარტუელებმა გაანადგურეს ფრიგია. მეფე მითამ (მიდასმა) თავი მოიკლა (შდრ – მეგრული „მითაჟამი“ – რაც მითას დროს, უხსოვარ დროს ნიშნავს).

კოლხეთი ცნობილია ბერძნული არგონავტების მითით, რომელსაც ძვ. წ. XIII საუკუნეს განაკუთვნებენ (გ. მელიქიშვილის აზრით, VIII საუკუნე, რაც სწორი უნდა იყოს).

ურარტული წყაროები მას VIII საუკუნიდან იხსენიებენ კულხას სახელით (შდრ – ასურეთის ძველ დედაქალაქს ერქვა კალახა). ისიც VII საუკუნეში გაანადგურეს ჩრდილოეთიდან შემოჭრილმა კიმერიელებმა, თრაკიულმა ტომებმა.

ამის შემდეგ დგება „ბნელი პერიოდი“.

დღეს უარყოფენ ქართველურ ტომთა მცირეაზიიდან კავკასიისაკენ გადმოსახლების ევროპელ ისტორიკოსთა თეორიას, რომელიც განავითარა ივანე ჯავახიშვილმა.

მიგრაციის თეორია მართებული აღმოჩნდება თუ მოხდება ქრონოლოგიური კორექტირება, თუ გავითვალისწინებთ ქართველური და კავკასიური ტომების განფენის არეს, მათ არა უეცარ,

არამედ – საუკუნეთა მანძილზე მიგრაციას, ცენტრის გადანაცვლებას სამხრეთ-დასავლეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ, კიმერიელების მიერ დამარცხებული მუშქების შემოსვლას ქართლში, თავიანთი ღმერთების დამკვიდრებას, მცხეთის დაარსებას.

აღბათ ამ თეორიას, ისევე როგორც იბერიულ-კავკასიური ენების ერთიანობას, უფრო მოსკოვის გავლენით უარყოფდნენ.

რუსებს უნდოდათ ქართული არეალის მაქსიმალური დავიწროება როგორც ისტორიულ, ისე თანამედროვე ასპექტში, მოწყვეტა როგორც მცირე აზიისაგან, ისე ჩრდილოეთ კავკასიისაგან.

რუსებისათვის კიდევ უფრო მიუღებელი იყო სიმონ ჯანაშიას კონცეფცია, რომელმაც ქართველური ტომები წინააზიის მკვიდრ მოსახლეობად გამოაცხადა, მათ დაუკავშირა შუმერები, ხეთა-სუბარები (რომელთაც შექმნეს ურარტუ), ბალკანეთის (პელაზგები), აპენინის (ეტრუსკები), პირენეის (იბერები) ნახევარკუნძულთა უძველესი მოსახლენი.

ს. ჯანაშიას კონცეფცია ემყარებოდა ფ. ჰომელის, ნ. მარის და სხვა გამოჩენილ ისტორიკოსთა და ლინგვისტთა შეხედულებებს.

ამ თვალსაზრისს იზიარებდა ზ. გამსახურდიაც („საქართველოს სულიერი მისსია“).

როგორ ჩანს, ძვ. წ. III ათასწლეულიდან დაიწყო დღევანდელი ქართველებისა და აფხაზ-ადიგეელების წინაპართა ეთნიკური ჩამოყალიბება და ლტოლვა სამხრეთიდან დასავლეთისაკენ. ბირთვი იყო მრავალეთნიკური მტკვარ-არაქსისა და თრიალეთის კულტურები (აღმოაჩინა არქეოლოგმა ბ. კუფტინმა).

ძვ. წ. IV-III ათასწლეულში აღმოსავლეთ ანატოლიასა, ურმიისპირეთსა და ვანის ტბის რაიონში, დღევანდელი დაღესტნის, ჩეჩნეთისა და ინგუშეთის ტერიტორიაზე გავრცელებული იყო საკმაოდ ერთგვაროვანი მტკვარ-არაქსის კულტურა.

ამ კულტურას მიიჩნევენ არა ადგილობრივად წარმოქმნილ, არამედ – მცირეაზიიდან ან ხმელთაშუაზღვისპირეთიდან შემოსულად.

ეთნიკურად ზოგი მას უკავშირებს უძველეს, ერთიან იბერიულ-კავკასიელებს, ზოგიც – ინდოევროპელებს.

შემდეგ, III ათასწლეულის დამლევს, კავკასიაში ირანიდან მოდის ახალ ხალხთა ნაკადი, იგი ცვლის მტკვარ-არაქსის კულტურის სახესა და საზღვრებს.

ყალიბდება თრიალეთის განსხვავებული ყორღანული კულტურა, რაც სიახლოვეს ამჟღავნებს როგორც ხეთებთან (მაგ., დამარხვის წესი – მიცვალებულთა კრემაცია და ეტლზე დასვენებული ფერფლის დამარხვა), ისე ჩრდილო კავკასიასთან და ხურიტებთან (უდიდესი ქვაყრილის დიამეტრი – 100 მ, სიმაღლე – 8 მ, ფართი – 150 კვ.მ.).

ზოგი ვარაუდობს, რომ ხურიტები იყვნენ დაღესტნელთა და ვაინახ-

თა წინაპრები, რომლებმაც დატოვეს კავკასია და სამხრეთისაკენ წავიდნენ (ძვ. წ. II ათასწლეულის დამდეგი). მათ კვალს ხედავენ სევანის ტბის მიდამოებისა და სამხრეთ აზერბაიჯანის ტოპონიმულში.

ამიტომ ეკავათ დღევანდელი ვაინახებისა და დაღესტნელების წინაპრებს საკმაოდ დიდი ხანი ქართლი, კახეთი და დღევანდელი აზერბაიჯანის ტერიტორიის ნაწილი (აღბანეთი), ხოლო აფხაზთა და ჩერქეზთა წინაპრებს – ჩრდილო-დასავლეთი საქართველო (ივ. ჯავახიშვილი).

ქართველური ტომები ამიერკავკასიაში

პალეოლითის დროს კავკასიონის ქედის მუდმივი თოვლის ხაზი 1200–1300 მეტრით დაბლა იყო ჩამოსული. ეს იმას ნიშნავს, რომ ჩვენს დღევანდელ მიწაზე მკაცრი კლიმატი იდგა (მაგ. საგვარჯილეში ნაპოვნია გრძელბუნვიანი მარტორქის, საკაჟიაში – ლოსის, ხოლო მღვიმეში – გამოქვაბულის ლომის ნაშთები).

ადამიანი მღვიმეს უნდა შეფარებოდა ან სამხრეთისაკენ წასულიყო. აქ ჰომინიდი უძველესი დროიდან ბინადრობდა.

საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილია აშელისა და მუსტიეს კულტურათა ძეგლები (მაგ., იაშთხვასა და ოჩამჩირეში).

აღმოჩენილია ძვ. წ. V-IV ათასწლეულების ნასახლარებიც, საგვარეულო სოფლები. აქაც ნაპოვნია ქვის, რქის, ძვლის სხვადასხვა იარაღი, თიხის ჭურჭლები, ქანდაკებები, ბრინჯაოს ნივთები.

როგორც ვთქვით, ძვ. წ. VII საუკუნიდან – დიაოხის, მუშქებისა და კოლხების განადგურების შემდეგ დგება „ბნელი წლები“.

დარტყმა იმდენად შემარყვეველი აღმოჩნდა, რომ მათ დატოვეს თავიანთი საცხოვრისი ან აღირივნენ სხვა ტომებთან.

დავიწროვდა ტერიტორია და თვალსაწიერი.

დაჩქარდა მიგრაცია სამხრეთიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ. მესხური და კოლხური ტომების ერთი ნაკადი შემოვიდა თანამედროვე ქართლის ტერიტორიაზე.

ძვ. წ. VI საუკუნეში მესხებმა დააარსეს ქალაქი მცხეთა.

ქართველური ტომები წელში მაინც ვერ გაიმართნენ:

ახლად წარმოქმნილი იბერია ირანის შემადგენლობაში აღმოჩნდა, კოლხეთი პონტომ შეიერთა.

მხოლოდ ძვ. წ. III საუკუნის დასაწყისში, 284 წელს, მცხეთელმა ფარნავაზმა, დედით ირანელმა, აღადგინა იბერიის სამეფო.

ეს იყო ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობის შედეგი, რომელმაც დაანგრია ირანის იმპერია. იბერია კი აქემენიდების ირანის ერთ-ერთი სატრაპია იყო, რომელსაც წლიურად 300 ტალანტს უხდიდა.

იბერია ჩამოსცილდა ირანს. პირველი მმართველი იყო არიან – ქართლიდან მოსული აზო (ariana - არიული, ე.ი. ირანული – გ. მელიქიშვილი).

ტრადიციულად – საქართველოს აღმოსავლეთი მოქცეული იყო ირანის პოლიტიკურ-კულტურულ არეალში. დასავლეთი საქართველო კი ბერძენთა კულტურის გავლენამ მოიცვა, რაც ჩვენი წინაპრების ცნობიერებაში ბრძენის სახელით შემოვიდა. ასე რომ, ქართული კულტურისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ბერძნულ ახალშენებს შავი ზღვის სანაპიროზე (დიოსკურია, ფაზისი, ტრაპეზუნტი, გიენოსი – ოჩამჩირე, ამისოსი – სამსუნი, პიტიუნტი), რაც ჩნდება ძვ. წ. XI საუკუნიდან (შდრ – Rhion – კონცხი კრეტაზე, Kutaion – ადგილი კრეტაზე, პატარა – ანტიკური ქალაქი მცირე აზიაში).

ამრიგად, ძვ. წ. I ათასწლეულში ქართულ ცნობიერებაში ორი დიდი კულტურული ნაკადი ერთიანდებოდა – ელინური და ირანული, რომელთა ჭიდილში იშვა ქართული სახელმწიფო.

ამგვარი გაორება, როგორც ბედისწერა, დღემდე მოსდევს ქართულ ეროვნულს შეგნებასა და სახელმწიფოებრიობას.

ერთი მხრივ – იგი კარჩაკეტილობას არღვევდა და პროგრესთან გვაკავშირებდა, მეორე მხრივ – არისტოკრატის ამ კულტურებზე აღზრდა, მეფეთა უცხოური წარმომავლობა, უცხო ღმერთებისადმი ერთგულება ქართულ სულს განვითარების სტიმულს უსაობდა.

უცხო გახდა მისაბაძი და სანიმუშო ანუ საუცხოო (შდრ – ლათინური hostis ნიშნავს როგორც უცხოს, ისე მტერს), რაც ხელს უშლიდა ერთიანობას, სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას.

3. არქაული დემოკრატია

თანამედროვე მოქალაქეს აოცებს თუ როგორ უნდა არსებულებოდა ძვ. წ. I ათასწლეულში ათენში, რომსა და კართაგენში დემოკრატია, სადაც ჰყავდათ უხუცესთა საბჭო, ირჩევდნენ განსაზღვრული ვადით შეზღუდულ ერთ ან ორ მმართველს, ჯარის სარდალს, ლეზულობდნენ დღევანდელი პარლამენტის მსგავსად კოლექტიურ გადაწყვეტილებებს ძირითად საკითხებზე, თავისუფლად მსჯელობდნენ, ყველა მოქალაქე თანასწორუფლებიანი იყო...

ეს მაშინ, როცა არც კაცთშენირვას ივინყებდნენ (მაგ., კართაგენში), თაყვანს სცემდნენ უამრავ ღმერთს, სერიოზულად კამათობდნენ, მონას აქვს თუ არა სული (მაგ., არისტოტელე), ყველა უცხოს ბარბაროსს ეძახდნენ (მაგ., ათენში). ადამიანს ისე იოლად კლავდნენ, როგორც პირუტყვს, გლადიატორების სასტიკ შეტაკებებს უყურებდნენ, როგორც სპექტაკლს (მაგ, რომში)...

ამგვარი დემოკრატია ჰგავს დეკემბრის მზეში ტყემლის აყვავებას. იგი ამოდის ცხოველთა, ფრინველთა, თევზთა, მწერთა სამყაროდან, სადაც სუფევს საოცარი დისციპლინა და იერარქია.

ჯოგური თანასწორობა

რომ გავიხედოთ დანიშლული პრეისტორიისაკენ, აღმოჩნდება, რომ ასე უცხოვრიათ 50 თუ 100 ათასი წლის წინათ ჩვენს წინაპრებსაც, ოღონდ ნაკლები კულტურით.

ველურისა და ბარბაროსისათვის სასჯელის ერთი ფორმა არსებობდა – სიკვდილი. ხოლო კაციჭამიობა და ინცესტი ცხოვრების წესი იყო.

იცავდნენ კოლექტივიზმის პრინციპს, წევრთა უფლებებს, დიდ ცხოველებზე ერთად ნადირობდნენ. ცალ-ცალკე მხოლოდ მღრღნელებსა და ქვეწარმავლებს თუ მოკლავდნენ. მაგრამ როცა ჯოგი ერთად გამოობოდა, იოლი იყო ბიზონის თუ მამონტის გამოდევნა, ჩასაფრება, ცეცხლით დაშინება, ხრამში გადაჩეხვა თუ ქვებით განტვივნვა.

ზოგი სხვა წევრზე უფრო მარჯვედ ნადირობდა, უფრო ძლიერი და მამაცი იყო, მაგრამ ნადირობა კოლექტიური იყო და ცალკეული წარმატება გამოსარჩევ ველურს არ აძლევდა უფლებას ჯოგისაგან გამოყოფისა, მოძმეებზე ამაღლებისა.

ჯოგს ჯერ არ ჰყავდა ლიდერი – ბელადი.

წინააღირვეი თუ ქალთა მიერ შეგროვილი მცენარეული ნაყოფი ან მოკლული მღრღნელი, კურდღელი თუ ხვლიკი, თანაბრად იყოფოდა.

კოლექტიური განაწილებისა და მოხმარების პრინციპს ყველა იცავდა, ძლიერი მამრი, წარმატებული თუ ხელმოცარული მონადირე.

ჯოგი კოლექტიურად ცხოვრობდა მღვიმეებსა, ხის ქვეშ თუ მიწურებში (მაგ., ზოგი აღმოჩენილი მიწური სიგრძით არის 35 მ, სიგანით – 15 მ.), ერთად იცავდნენ უსაფრთხოებას, ერთად შოულობდნენ საკვებს. მაგრამ ასევე ჰქონდათ შრომის განაწილების წესი – კაცები ნადირობდნენ, ან თევზაობდნენ, ქალები უვლიდნენ ბავშვებს, საცხოვრებელ ადგილს, აგროვებდნენ მცენარეულ საზრდოს.

მაგ., კუნძულ კრეტაზე აშენებდნენ კოლექტიურ სახლებს, რომელთაც უამრავი ოთახი ჰქონდა. კოლექტიური იყო აკლდამებიც.

ბავშვები და მოხუცები (თუ ასეთი ვინმე იყო დარჩენილი) ქალებს ეხმარებოდნენ.

ქალი იყო გვარ-ტომის ცენტრი, რომელიც ინსტინქტურად იცავდა შვილთა თანასწორობას, წესრიგსა და იერარქიას, საკუთრებას.

აი როგორ ახასიათებს ამ პრეისტორიულ კომუნიზმს ჩინელი კონფუცი (ძვ. წ. 551–479) თავის „დადგენილებათა წიგნში“ („ლიძი“):

„ყოველ მამაკაცს საკუთარი საქმე ჰქონდა. ქალიშვილებს შეეძლოთ

დროზე გათხოვება, პროდუქტების დაყრა ადგილზე არ შეიძლებოდა. მაგრამ არ არსებობდა მათი საკუთარ სახლში შენახვის აუცილებლობაც. ისინი შრომისათვის თავის არიდებას სამარცხვინოდ თვლიდნენ. მაგრამ შრომობდნენ არა საკუთარი თავისთვის. აი, რატომ არ ხორციელდებოდა ბოროტი ზრახვები. არ არსებობდა მოტყუება. არ იყო ქურდობა და ყაჩაღობა. ამიტომ არ კეტავდნენ შემოსასვლელ კარებს. ყოველივე ამას „დიადი ერთობა“ ეწოდებოდა; „ადამიანები ნათესაურად ექცეოდნენ არა მარტო თავის ნათესავეებს, მამაშვილურად – არა მარტო საკუთარ შვილებს“...

ამგვარი იდილია ვერ იქნებოდა. მაგრამ მთავარი – თანასწორუფლებიანობისა და სამართლიანობის პრინციპი მეტნაკლებად უნდა არსებულებოდა. ადამიანთა ჯოგი თუ გვარ-ტომი სხვაგვარად თავს ვერ დაიცავდა, სარჩოს ვერ მოიპოვებდა, სტიქიის შემოტევას ვერ გაუძლებდა.

ლიდერი

როგორც ითქვა, ჯოგის დაშლა და სახეცვლა დაიწყო მაშინ, როცა გამოიყო ჯერ დედის გვარი, როცა დაირღვა პოლიგამია, შემდეგ – როცა გამოიკვეთნენ მეომარი ლიდერი – ბელადი და ქურუმი – მაგი და მისანი.

ჯოგი გვარ-ტომით შეიცვალა.

დედას ემორჩილებოდნენ შვილები, მათგან წარმომდგარი ტომის სხვა წევრები, რომელთაც ერთი სისხლი ჰქონდათ.

მაგრამ გვარს სჭირდებოდა დაცვა. იგი ისე მრავალრიცხოვანი და ძლიერი აღარ იყო, როგორც ჯოგი.

დედას ეს არ შეეძლო და ამიტომ გაჩნდა ძლიერი ხელის აუცილებლობა, რაც წამოსწავდა ბელადს. იგი ძალას განასახიერებდა და დედას ისე ემორჩილებოდა, როგორც დღევანდელ სამოქალაქო ხელისუფლებას – სამხედრო უწყებას.

გვარ-ტომს მოგვიანებით ტომად აქცევს და უფრო მტკიცედ შეკრავს საერთო ტოტემი და ტაბუირების სისტემა ანუ პრაკულტურა – ველურთა ღმერთი და კანონები.

ველურთა დემოკრატია წმინდა ინსტინქტურ ქცევებს დასცილდა, გაჩნდა ახალი წესრიგი, რომელიც გონების მიერ იყო შექმნილი (შდრ – „ძალაუფლების შეზღუდვა“).

ასე იყო XX საუკუნემდე ამერიკულ, ავსტრალიურ და აფრიკულ ტომებში, ხოლო ქვისა და ბრინჯაოს ეპოქებში – ევროპასა და აზიაშიც.

ტომის წონასწორობას იცავდა და კონფლიქტებს არეგულირებდა

სისხლის აღების წესი, როცა მკვლელი უნდა მოკლულიყო ან სისხლის საფასური უნდა გადაეხადა, რაც საკმაოდ ძირდა.

ლიდერი განავრცობდა სამშობლოს საზღვრებს, მაგრამ სამშობლოდ მიანც ვინრო სივრცე რჩებოდა, ის ადგილი, საიდანაც დაიწყო ექსპანსია. მაგ., ათენელისათვის ათენის მიღმა სხვათა სამშობლო იწყებოდა; რომაელისათვის რომი იყო სამშობლო და არა იტალია (ო. შპენგლერი).

ამგვარი ტომობრივი თვალსაწიერი დროს, ლიდერსა და ომებს უნდა დაერღვია – ნებელობით, ძალით, მოქმედებით ანუ სისხლისღვრით.

სექსის თავისუფლება

უძველესი დროიდან, რაც დაიწყო წყვილადი ქორწინება და ჯოგური სექსი მონესრიგდა, დარჩა სექსის თავისუფლება, როგორც მრავალცოლიანობა (პოლიგინია), ისე მრავალქმრიანობა (პოლიანდრია), როგორც რელიგიური, სამოქალაქო, ესთეტიკური და სასტუმრო პროსტიტუცია, ისე ჰომოსექსუალური კავშირები.

ველურთა დემოკრატის ნაწილი იყო სექსის თავისუფლება, თავისუფალი სექსუალური არჩევანი.

მაგ., ინდურ „მაჰაბჰარატაში“ ხუთ ძმას ჰყავს ერთი ცოლი.

ეგვიპტეში, კართაგენში, კვიპროსზე, პართიაში, კილიკიაში, ისრაელში, ათენში, ბაბილონში, რომში უამრავი საროსკიპო არსებობდა. სექსს ახლდა ვაჭრობა. ქალები ფულს აგროვებდნენ, ნაწილს ტაძარს სწირავდნენ, ნაწილს ინახავდნენ და შემდეგ თხოვდებოდნენ.

მათი წარსული დავისა და ეჭვის საგანი არ იყო.

ღალატისათვის კი ქალი სიკვდილით ისჯებოდა თუ ქმარს დასტური არ ჰქონდა მიცემული.

ხეოფსის ქალიშვილებიც პროსტიტუციით აგროვებდნენ ფულს, რათა ფარაონს პირამიდის მშენებლობაში დახმარებოდნენ (ჰეროდოტი). ათენში სოლონმა (ძვ. წ. VII–VI სს.) საროსკიპოების შემოსავლით ტაძარი ააშენა, რომელსაც დიქტერიადა ერქვა.

შემდეგ ასეთი ტაძრები აშენდა თებეში, ბეოტიაში, არკადიაში.

აფროდიტეს, ვენერას, ასტარტას, ისიდას კულტი – ეს იგივე პროსტიტუციის კულტი იყო.

ჰეტერები ტაძრებში ცხოვრობდნენ (შდრ. – „წყვილადი ქორწინება და პროსტიტუცია“).

ისინი ატარებდნენ გამჭირვალე სამოსელს. ზოგი სახეს ვუაღლით და მკერდს თხელი ქსოვილით იფარავდა, ქვევით კი შიშველი იყო (Ч. Ломброзо, История проституции, წიგნში: „Гениальность и

помешательство“, Симф. 1998).

პროსტიტუციამ ლამის წაღვეა რომის ტაძრები და ქუჩები. თეატრები კი საროსკიპოს სინონიმად იქცა.

თავდაპირველად რომაელისათვის ბერძნების თავისუფალი ქცევა ამორალიზმის სინონიმი იყო. შემდეგ კი თავად მიწებდნენ გარყვნილებას, რომლის უარყოფა იყო ქრისტიანული ზნეობა და ასკეტიზმი.

ქრისტიანობის დროიდან, როცა აიკრძალა თეატრები, სექსუალური თავისუფლება და გაძლიერდა ზნეობა და მორალი, ინსტინქტებმა ნევროზულ სფეროში გადაინაცვლა.

აკრძალვა ბადებს ნევროზს, ნევროზი ბიძგს აძლევს კულტურას, ოცნების სფეროს, გამომგონებლობას, გახსენებას.

ხალხის არჩევანი

ველურთა დემოკრატიას თუ კომუნიზმს მრავალი ფორმა ჰქონდა. მაგრამ არსი ყველგან ერთი იყო – თანასწორუფლებიანობა და მმართველის შეზღუდვა – ტოტემით, აკრძალვათა სისტემით, ვადით, რადგან ასე მოითხოვდნენ ღმერთები.

ცხადია, ამგვარი სისტემა ხშირად ირღვეოდა. შიდა კონფლიქტები თუ გარეშეტაკებანი წამოსწევდა ძლიერ პიროვნებას, რომელიც ეურჩებოდა როგორც არსებულ წესრიგსა და დისციპლინას, ისე მმართველს (ბელადს), ცვლიდა მას ძალით ან ასევე არსებული წესის თანახმად.

ეს იყო სოციალური მუტაცია.

ბელადთა შორის უამრავი იყო არსებული წესის მორჩილი მიმდევარი და დამცველი, თითო-ოროლა – ურჩი, თავნება და თავზე ხელაღებული.

სწორედ ასეთები ამკვიდრებდნენ სიახლეს და ცვლიდნენ ძველ წარმოდგენებს, რაც სისხლისღვრას უკავშირდებოდა.

დემოკრატია თუ კომუნიზმი სათავეს იღებდა ინსტინქტური მოთხოვნილებებიდან. ბრძოლა არსებობის, გადარჩენისა და გამრავლებისათვის აერთიანებდა ჯოგს და კოლექტიურად ამოქმედებდა. განდგომა სიკვდილს ნიშნავდა. ეგოისტური ლტოლვები, აფექტური აფეთქებანი, სისხლის წყურვილი საერთო ინტერესებს უნდა დამორჩილებოდა.

გონის პროგრესმა ეს წონასწორობა დაარღვია, უფრო სწორად – ახალი ფორმა მოუძებნა. მისი შენარჩუნება ათენში, რომსა და კართაგენში შესაძლებელი გახდა მხოლოდ ომებისა და მონების ხარჯზე, მონათა სისხლითა და ოფლით, რაც ბრძოლის მონაპოვარი იყო.

ძვ. წ. 753 წლიდან ათენში არქონტს (მმართველი) არეოპაგი (უხუცესთა საბჭო) 10 წლით ირჩევდა, VII ს–დან ერთი წლით. ამის შემდეგ კი არეოპაგის წევრი ხდებოდა.

არქონტი შეზღუდული იყო 9 კაციანი კოლეგიით, რომელსაც არეოპაგი ირჩევდა.

ისინი განაგებდნენ სხვადასხვა სფეროს: ბასილევსი – რელიგიას, პოლემარქოსი – ჯარს, თესმოთეტესი – მართლმსაჯულებას და ა.შ.

ჯარს ხელმძღვანელობდა 10 სტრატეგისაგან შემდგარი კოლეგია.

ქალები პოლიტიკურ ცხოვრებაში არ მონაწილეობდნენ.

უხუცესთა საბჭოზე მალა იდგა სახალხო კრება. ათენში სახალხო კრების სათათბირო ორგანო იყო ბულე, რომელიც 400 წევრისაგან შედგებოდა.

ხეთებში მეფე შეზღუდული იყო სახალხო კრებით (ძვ. წ. II ათასწლეული), რომელსაც ფანქუ ერქვა, დიდ საკრებულოს – თულია. ფანქუ ამტკიცებდა ტახტის მემკვიდრის კანდიდატურას.

ურუქის მეფე გილგამეში (ძვ. წ. XXVII ს.) ეთათბირებოდა უხუცესთა საბჭოსა და მოქალაქეთა კრებას. მხოლოდ ამის შემდეგ გადაწყვეტდა, მტერს შეებოდა თუ დანებებოდა.

ასურეთში თავდაპირველად მეფე იყო თანასწორთა შორის პირველი.

მას კენჭისყრით ირჩევდნენ. ამიტომ არ იყო დესპოტი, არც სასიკვდილო განაჩენი გამოჰქონდა.

სასტიკი სინაქერიბიც კი, რომელმაც ამონწყვიტა ბაბილონის მოსახლეობა, ქალაქი დაანგრიდა და წყლით დაფარა, მიწა კი ხომალდებით გაიტანა და გაანიავა, რჩევას ეკითხებოდა საბჭოს – თავისი ერთ-ერთი უმცროსი შვილი ასარგადონი ტახტის მემკვიდრედ დაენიშნა თუ არა.

ბაბილონში ახალ წელს, ტაძარში შესულ მეფეს მთავარი ქურუმი სამეფო ნიშნებს აჰყრიდა, სილას შემოჰკრავდა და ყურს აუნევდა,

შემდეგ მეფე მიწაზე განვებოდა და ღმერთს არწმუნებდა, რომ მთელი წლის მანძილზე არცერთი მოქალაქის ღირსება არ შეულახავს (ა. ოპენჰაიმი).

სპარტას სათავეში ორი ბასილევსი ედგა. მაგრამ მათი ძალაუფლება მხოლოდ ომის დროს იყო საგრძნობი, მშვიდობიანობის დროს მთავარი იყო უხუცესთა საბჭო (გერუსია). უმაღლესი ორგანო კი იყო სახალხო კრება (აპელა), რომელშიც ყველა სრულწლოვანი სპარტელი მონაწილეობდა. ამ სისტემის შექმნას ლიკურგეს მიაწერენ (ძვ. წ. IX–VIII სს.).

ასევე იყვნენ შეზღუდულნი რომში კონსულები და კართაგენში სუფეტები (მსაჯულები).

რომი იყო ჯერ სამეფო, შემდეგ – რესპუბლიკა, ბოლოს – იმპერია.

მეფეს ირჩევდნენ და იგი იყო უმაღლესი ქურუმი, სარდალი და მსაჯული, მაგრამ სიკვდილის შემდეგ მისი კანონები ძალას კარგავდა.

არისტოკრატები ქმნიდნენ სენატს, დემოკრატები – სახალხო კრებას. თავიანთი წრიდან ირჩევდნენ თითო ტრიბუნს, რომელსაც ვეტოს უფლება ჰქონდა.

ასე აკონტროლებდნენ პატრიციები და პლებეები ერთმანეთს.

ფორმალურად ოქტავიანესაც კი ყოველწლიურად ირჩევდნენ პროკონსულად, თუმცა ჰქონდა სამუდამო ტიტულები – იმპერატორი და დიდი პონტიფიკი.

ძველგერმანულ ტომებში ხელისუფლება ეკუთვნოდა სახალხო კრებას, რომელიც განიხილავდა ომისა და ზავის საკითხებს, ირჩევდა სამხედრო ბელადს, განაწესებდა სამართალს.

კრებას უძღვებოდა უხუცესი.

ასევე იყო სლავურ ტომებში. სტრაბონის ცნობით, სვანებს ჰყოლიათ ბასილევსი და 300-კაციანი საბჭო.

როგორც ვთქვით, ქართულში „რჩეული“ ეტიმოლოგიურად ნიშნავს მხცოვანსა და უხუცესს, ე.ი. თეთრით მოსილს, რჩევა – მოხუცის დარიგებას (შდრ – მეგრულში „ჩე“ არის თეთრი). დღევანდელი გაგებით, რჩეული ჭარმაგი უნდა ყოფილიყო (შდრ – რომში 40-ს გადაცილებული მოხუცად ითვლებოდა) ანუ ჩვენშიც არსებობდა არქაულ დროში უხუცესთა (რჩეულთა) საბჭო.

დემოკრატია გახდა ხელისშემშლელი ფაქტორი ბერძენ ტომთა გაერთიანებისათვის. მათ ვერ შექმნეს ერთიანი სახელმწიფო და დარჩნენ პოლისებად, თუმცა ჰქონდათ საერთო ენა, ღმერთების პანთეონი და კულტურა, ჰყავდათ ჰომეროსი.

ბერძნული პოლისები ერთმანეთს ებრძოდნენ, მაგრამ არ უცდი-ათ ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე, ეგეოსისა და ხმელთაშუა ზღვის აუზში, მცირეაზიაში მცხოვრებ მოძმეთა სახელმწიფოებრივი კონსო-ლიდირება, ვიდრე არ გამოჩნდა ალექსანდრე მაკედონელი.

ერთი სიტყვით, ადამიანს უნდა ჰქონოდა თავისუფლება, პური, რწმენა და სანახაობა (დღესასწაულები, სპორტული შეჯიბრებები, ტაძრები, ქანდაკებები, თეატრები, ჰიპოდრომები), რათა ყველას თანასწორად ეგრძნო თავი.

ტყვე და მონა

ამგვარი დემოკრატია ტყვეთა და მონათა ზურგზე იდგა, იგი მტაცებლური ომებით იყო განმტკიცებული.

გამარჯვებული ნაალაფარით ამავრებდა ეკონომიკას.

მეფეები ყოველთვის სიამაყითა და ტრაბახით აღნიშნავდნენ მონათა მოპოვებას. მაგ., ხეთების მეფე მურსილი II გვაუწყებს: „იმ ტყვეთა რიცხვი, რომელიც მე, მზემ, სასახლეში მოვიყვანე, 15.500 კაცს შეადგენს“.

ურარტუს მეფე არგიში I-ის მატიანე გვამცნობს 280.512 ადამიანის დატყვევებას, სარდური II-ის მატიანე – 197.521-ისას.

უძველეს დროში ტყვეებს სასტიკად არ ექცეოდნენ. მაგ. მონის მკვლელი ეგვიპტეში სიკვდილით ისჯებოდა. ისინი თანდათან გამარჯვებული ტომის თუ ხალხის ნაწილი ხდებოდნენ. ძველ ჩინეთში მონები თითქმის არ ჰყავდათ.

ხეთები მონას აძლევდნენ მიწის ნაკვეთს, პირუტყვს, იარაღს. მონა ბატონის წინაშე სუფთად ჩაცმული უნდა წარმდგარიყო, შეესრულებინა მისი მოთხოვნები.

ურჩობისათვის კი სასტიკად ისჯებოდა (შდრ, „ყურმოჭრილი მონა“, „ყურებზე ხახვი არ დამაჭრა“).

თუ მონა მოკვდებოდა, მთელი ოჯახი საფლავში უნდა ჩაეტანებინათ. თუ ვინმე მონას ყურს მოახვედა, სამი ვერცხლის სიკლი უნდა გადაეხადა.

ბიბლია, მოსეს სჯული პირიქით – მონის მკვლელობას დანაშაულად არ თვლიდა. ხოლო მტრის მოსპობას, მათი ქალაქების დანგრევასა და მიწის მიტაცებას სასიკეთო საქმედ მიიჩნევდა.

სპარტაში, ათენში, რომში, კართაგენში დემოკრატია იყო არა საერთო ადამიანური თვალსაზრისით, არამედ – მარტოოდენ ათენელისა, რომაელისა, სპარტელისა, კართაგენელისათვის.

ეს იყო ნაციონალისტური დემოკრატია (შდრ – გერმანული ნაციონალ-სოციალიზმი).

საბერძნეთში ტერმინი „დოულოს“ (მონა) ჩნდება ძვ. წ. მეორე ათასწლეულის შუა პერიოდში; ამ დროს მათ ტყვეებად აჰყავდათ მხოლოდ ქალები და ბავშვები, დანარჩენს ხოცავდნენ; სპარტაში ჰელოტები არ იყვნენ უფლებო, უმინაწყო მონები (რ. გორდეზიანი). რომაელებს მონის შესატყვისი არც ჰქონდათ და იგი ეტრუსკებისაგან ისესხეს – „servus“. ხოლო ქართული „მონა“ მოდის ირანული „მანასაგან“.

ეგვიპტურად ადამიანი – „რემეჩ“ არის მხოლოდ ეგვიპტელი, დანარჩენი ველურია; ელინელთათვის ადამიანი იყო მხოლოდ ბერძენი, დანარჩენი ყველა ბარბაროსია – „ქვესკნელში მცხოვრები“; ისრაელთათვის ადამიანი იყო მხოლოდ ებრაელი, დანარჩენი კი – „გოიმი“, წარმართი.

როგორც აღნიშნავენ, ძვ. წ. V საუკუნეში ყოველ არასრულწლოვან ათენელზე 18 მონა და 2-ზე მეტი ხიზანი მოდიოდა, ძვ. წ. 322 წელს – 20.000 თავისუფალზე – ნახევარ მილიონზე მეტი მონა და ხიზანი (ბერძნებს ჰყოლიათ კოლხი მონებიც). ასეთი თანაფარდობა თავი-

სუფალ და კარგ ცხოვრებას უზრუნველყოფდა, მაგრამ საშიშიც იყო, როგორც ცეცხლი და პოლიტიკური რყევების უამს – კატასტროფის მომტანი.

ეს ასეც მოხდა, რასაც შეენირა არა მხოლოდ ათენი და რომი, არამედ – რომაელებიც და ლათინური ენა-კულტურაც, ათენელებიც და ძველი ბერძნული ენა-კულტურაც. მაგ., როცა ალარიხი რომს მიადგა, ვესტგუთების მხარეს გადავიდა 40.000 მონა (410 წ.).

მონათა, მომხდურთა და ადგილობრივთა ასიმილირების შედეგად ჩამოყალიბდა ახალი ენა, კულტურა და სახელმწიფო.

ინდური „მაჰაბჰარატა“ (ძვ. წ. VI–V სს.) მონას შინაურ ცხოველად თვლიდა – აიგივებდა ცხვართან, ძროხასთან, თხასთან, ცხენთან, ჯორთან და სახედართან.

მისი გაყიდვა, გაჩუქება ან მოკვლა პატრონს შეეძლო. მაგრამ, ამავე დროს მონასთან იყვნენ გათანაბრებული ცოლი და შვილი, ე.ი. ისინიც უფლებონი იყვნენ.

მონა 20-ჯერ ძვირი იყო, ვიდრე ცხვარი.

მესოპოტამიაში მონათა ნაწილი მსხვერპლშენიერვის მასალად იქცა. მაგ., აქადის მეფე სარგონმა (შარუქანმა) დამარცხებული ლაგემის მეფე ლუგალზაგესი ერთ-ერთ ღვთაებას შესწირა.

ნაწილს ასაჭურისებდნენ, უმეტესს კი სასიკვდილო შრომა ელოდა, ანდა – ტყავს აძრობდნენ, ხელ-ფეხს აჭრიდნენ, თვალებს სთხრიდნენ, ცეცხლზე წვაავდნენ...

ამგვარ სისასტიკეს შუასაუკუნეებში ფანტაზია ნაირგვარ ფორმას უძებნიდა. მაგ., ვიკინგებს ჰქონდათ „სისხლიანი არწივის“ დასჯის წესი: მსხვერპლს ნეკნების გასწვრივ სხეულს უსერავდნენ და ფილტვები გამოჰქონდათ, თითქოს ფრთები გამოსხმოდა,

თავისუფალი მოქალაქეც შეიძლება მონად გაყიდულიყო. მაგ., შუმერული კანონით (ძვ. წ. XX ს.) თუ უმცროსი შვილი უარყოფდა დედას და მამას. მაგრამ მონაც შეიძლება თავისუფალი გამხდარიყო (მაგ., თუ ერთ-ერთი მშობელი სრულუფლებიანი მოქალაქე იყო).

მონები ეკუთვნოდათ ტაძრებს, ჯარისკაცებს, სარდლებს. დიდ ნაწილს კი მეფე იტოვებდა. ისინი იყვნენ შინამოსამსახურენი, მშენებელნი, მუშები. ზოგი საჭურისი თვალსაჩინო სახელმწიფო მოხელეც გამხდარა.

აცტეკებს ტყვეები სჭირდებოდათ კაცთშენიერვისათვის. მონობა არსებობს ბუნების სამყაროშიც. მაგ., ჭიანჭველებს ჰყავთ „მონა“ თანამოძმეები, რომელთაც ძალით ამუშავენ, მაგრამ სასტიკად არ ეპყრობიან (არნ. გეგეჭკორი).

როგორც ვხედავთ, ტყვე და მონა უფრო ჩაგრული და დატანჯული ხდებოდა, რაც წინ მიდიოდა საზოგადოების პროგრესი. ამიტომ მათ

ჰქონდათ ერთი გამოსავალი – აჯანყება, რათა დაემხობთ უცხო არისტოკრატია, მასობრივად ეძიათ შური მჩაგვრელებზე (მაგ., მონების აჯანყება რომში სპარტაკის მეთაურობით).

ინიციაცია – აღზრდის პრაფორმა

ინიციაცია იყო საიდუმლო ცოდნის გადაცემის გზა ანუ, დღევანდელი ტერმინებით რომ ვთქვათ – სწავლა და აღზრდა, ფიზიკური და ფსიქიკური წრთობა.

ეს იწყებოდა ბავშვის მშობლისაგან იზოლირებით. შემდეგ იგი სულიერად და ფიზიკურად უნდა გარდასახულიყო. ბოლოს კი აღედგინა სოციალური კავშირები.

ინიცირებული პირი პროფესიონალი იყო, ხელდასხმული, რომელიც ეზიარა საკრალურ ცოდნას.

ქალებში აუცილებელი იყო რიტუალური დეფლორაცია.

ვაჟებს სასტიკად წვრთნიდნენ, ასწავლიდნენ სიმამაცესა და დისციპლინას, ამტანობასა და მორჩილებას, ქვის იარაღების ხმარებას, აკრძალვათა სისტემას. მათ უნდა შესძლებოდათ შიმშილის, ტკივილის, დამწვრობის თუ ჭრილობის ატანა (შდრ – სპარტანული აღზრდა). აფრიკულ ტომებში ინიციაციის შემადგენელი ნაწილი იყო მოკლული მტრის გულის, ყურის, თუ თირკმლების ჭამა. ინიცირებული ანუ ხელდასხმული ის ხდებოდა, ვინც სიკვდილს გადალახავდა (შდრ – სამხედრო აღზრდა).

ნადირი რომ მოეკლა, ახალგაზრდას ძლიერი მკლავი უნდა ჰქონოდა და სცოდნოდა ნადირობისათვის აუცილებელი აკრძალვათა სისტემაც, მაგიური ქცევა.

ამის შემდეგ ვაჟი ხდებოდა ტომის სრულუფლებიანი წევრი. ამგვარ წრთობას ყველა ვერ უძლებდა და ხელდასხმას ვერ ლებულობდა.

ინიციაცია ინდივიდის ერთი სტატუსიდან მეორე – ჩაკეტილ წრეში გადასვლაა (მაგ. ქურუმების, შამანების, მონადირეების, ეზოტერული კულტის), იგივე ქაოსიდან – კოსმოსში, რელიგიურ სფეროში – სიკვდილი და აღდგომა, ცხოვრებისეულ ასპექტში – ახალგაზრდის მიერ სრულ უფლებათა შექმნა.

ინიციაცია წვრთისა და აღზრდის პირველადი ფორმაა.

ასევე სასტიკად წვრთნიდა მოსე ისრაელის თორმეტ ტომს, რომელიც მან ეგვიპტიდან გამოიყვანა და წარუძღვა აღთქმული ქვეყნისაკენ, უფლის ნებითა და რჩევა-დარიგებით.

შემდეგ არქაულ ინიციაციას გამოეყო ერთი მხრივ – ფიზიკური კულტურა (მაგ. გიმნასტიკა, იოგა, უ-შუ) და სპორტი (მაგ. ბერძნული

ოლიმპიური შეჯიბრებანი). მეორე მხრივ – ინტელექტუალური ვარჯიში, სწავლა და განათლება, რაც თეოლოგიის სფეროთი იყო განსაზღვრული.

ინიციაცია მისტერიებში გადავიდა.

მაგ. ელევსინის მისტერიები საბერძნეთში, რომელთაც ახლდა ექსტაზი და სიმშაგე, ძრწოლა და ვნებების აფეთქება; დიონისურ მისტერიებში „ღვინო და თრობა, უნმანურობა და ე.წ. რიტუალური პროსტიტუცია, ნიღბები და ცხოველურის ადამიანურთან შერევა“ (რისმაგ გორდენიანი) დროებითი გაგეჟება ანუ კანიბალისტური ჟამის გახსენება იყო, რაც თავისუფლებით თრობას ნიშნავდა.

ფსიქო–ფიზიკური წრთობის ნაწილი იყო ექსპერიმენტები საკუთარ სხეულზე, რათა ადამიანი ყოფილიყო ძლიერი და მარჯვე, გონიერი და მიმზიდველი. ამიტომ იცვლიდნენ სახისა და ტანის პროპორციებს, მოძრაობას, ფესტიკულაციას, თვალის ჭრილს, ფეხის ტერფების ზომას; იცვლიდნენ სამოსელსა და სამკაულებს; ცხვირს იმოკლებდნენ, ტუჩებს ისქელებდნენ, კბილებს იძრობდნენ, თავის ქალას იზრდიდნენ, იჭრიდნენ პენისს (ა. სკრიპნიკი), იკეთებდნენ ტატუირებას, რაც ძველად მაგიური ნიშნების კომბინაცია იყო; ნიკაპის კანქვეშ იყრიდნენ ხის ფირფიტას (მაგ. ეგვიპტელები, ზოგი თანამედროვე აფრიკელიც), რაც ვაცის წვერის, ე.ი. ლიდერის იმიტაცია იყო.

ანტიკური საბერძნეთის გიმნასიებში მთავარი იყო გიმნასტიკა, ფილოსოფია და რიტორიკა. პედაგოგი ერქვა მონას, რომელსაც ბავშვები დაჰყავდა გიმნასიაში.

ინიცირებულ პირთაგან იქმნებოდა სხვადასხვა სახის კავშირები, რომელთა მემკვიდრედ მიიჩნევენ მაფიებსა და მასონურ ლოჟებს.

ასეთივე იყო უშიშროების სისტემა სსრკ–ში (ჩეკა და კგბ), SS – ჰიტლერულ გერმანიაში.

დაგროვილ ცოდნას სჭირდება მუდმივი ათვისება და განახლება, გადაცემა და გავრცობა, ფიზიკურის შერწყმა ინტელექტუალურთან.

აღზრდის გარეშე საკმარისი იქნება რამდენიმე ათეული წელი, რათა კაცობრიობა წინაპართა მღვიმეს დაუბრუნდეს.

ცოდნა იქმნება კასტის მიერ, მაგრამ თუ ამ წრეში დარჩა, მატერიალურ ძალას ვერ შეიძენს.

ცოდნის გამასობრიობა კი გაუფასურებას ნიშნავს.

ეს არის საკრალურის პროფანაცია. ამიტომ არის საჭირო ოქროს შუალედი, სიმწრით ანთებული შუქი ბნელმა რომ არ მოიტაცოს.

4. დემოკრატიიდან დიქტატურისაკენ

მეზოლითის დროიდან ველურს უკვე ჰქონდა შუბი და მშვილდისა-რი, კომბალი და ქვის ცული. ამ იარაღებით უფრო წარმატებით შეეძლო ნადირობა, მხეცის თუ მომხდურ ტომთა მოგერიება. მაგრამ თავდასხმასაც უკეთ ახერხებდა.

ტერიტორიული ერთიანობა

ცხვრის ფარას გადაადგილება სჭირდებოდა, გამოფიტულ მიწას – შეცვლა, მშვიერ ტომს – გამოკვება.

იარაღი და მიწა ტომებს ბრძოლისაკენ უბიძგებდა. ნებით არავინ არაფერს სთმობდა. უკეთესი მიწის ან ნადავლის ხელში ჩაგდება კი ყველას უნდოდა.

ნელ–ნელა ველურებმა ადამიანზე გადაინაცვლეს, ცხოველებთან ერთად მოძმეებზეც დაიწყეს ნადირობა.

ტომის გამოკვება, საკუთრების მოპოვება, გამდიდრება, ბელადის ავტორიტეტის ამალგება ერთ დღეში შეიძლებოდა.

საჭირო აღარ იყო თვეობით მიწის დამუშავება, ცხვრის დევნა ან ქურუმის მაგიური სიტყვითა და მოქმედებით ამინდის შეცვლის მოლოდინი.

ერთი ტომი იარაღის იმედით მეორეს ებრძოდა, სპობდა ან ისპობოდა. ასეთი სასტიკი ინტეგრაციის გვერდით დაშლაც გრძელდებოდა. წარმოიქმნებოდა ახალი გვარ–ტომები, რომლებიც თავიანთ სარბიელს ეძებდნენ:

მაგ., სემიტების ტალღა მესოპოტამიაში, რომელსაც საფუძვლად დაედო ძვ. წ VI ათასწლეულის ჰასუნის კულტურა, შეიჭრა ჩრდილოეთიდან, ძვ. წ. III ათასწლეულის დასაწყისში. მათ დაარსეს ქალაქი აქადი, შეითვისეს შუმერების კულტურა და მოახდინეს მათი ასიმილირება.

მაგრამ შუმერებიც მოსული იყვნენ – ძვ. წ. IV ათასწლეულის შუახანებში, რომელიც ხალხთა ადგილზე. მათმა ტოპონიმებმა ჩვენამდეც მოაღწია.

შემდეგ შემოდიან სემიტი ამორეველები, კასიტები, ხეთები და ა. შ. (ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, თბ., 1988).

ასევე შეიჭრნენ ბალკანეთის ნახევარკუნძულზე აქაველები, იონიელები და დორიელები, დრავიდების ინდოეთში – ვედეები (არიელები), ხათების ადგილზე დამკვიდრდნენ ჩრდილოეთიდან კავკასიის გავლით მოსული ხეთები, ანატოლიაში – „ზღვის ხალხები“ ... ხათებიც (პროტო-ხეთები) მოსულნი იყვნენ – სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან.

დამპყრობლებს ჰქონდათ ბარბაროსული ენერგია და მცირე კულტურა.

მტაცებლური ომების მონაპოვარი, მატერიალურ დოვლათთან ერთად, იყვნენ მონები – ქალები და კაცები. ისინი მძიმე შრომისა და მსხვერპლშენიერვისათვის იყვნენ განწირული (მაგ., ჰამურაბის ომები).

რიტუალურ მოკვდინებას, დაკრძალვას, ინიციაციას, საგაზაფხულო თევსას, გემის თუ სახლის აგებას დიდი მსხვერპლი სჭირდებოდა. სისხლის გაღება საკუთარი წრიდან ნაკლებად უნდოდათ.

ეს ფუნქცია მონებზე გადავიდა.

გამარჯვებული ბელადი სივრცეს განავრცობდა. ქურუმიც თავის ფეტიშებს ამკვიდრებდა. მაგრამ, როგორც ვთქვით, დამარცხებულთაც შემოჰქონდათ თავიანთი ტოტემები, წარმოდგენები, ლექსიკური ფონდი.

ასე რომ სხვადასხვა მასალისაგან ახალი შენადნობი სისხლითა და ტანჯვით მზადდებოდა, რაც წარმოშობდა გაბატონებულ ფენას, ფიზიკური ძალის, ქონებისა და ავტორიტეტის მქონეს.

ეს იყო ელიტა – არისტოკრატია.

ტომთა კავშირი, რომელიც იყოფოდა ჩაგრულებად და მჩაგვრელებად, სახელმწიფოდ ყალიბდებოდა. სახელმწიფო ქმნიდა გამაგრებულ პოლისებს – ქალაქებს, რაც კულტურის ცენტრი ხდებოდა.

სახელმწიფოს სჭირდებოდა ერთიანი სამხედრო ლიდერი, ჯარისკაცები, კულტის მსახურები, სასამართლო, საპყრობილე, მუშახელი.

ტომობრივი სისხლით ერთიანობა იცვლებოდა ტერიტორიული ერთიანობით, სადაც ცხოვრობდნენ სხვადასხვა წარმომავლობის, რწმენის, ენობრივი წრის ტომები. გრძელდებოდა მათი ასიმილირება.

მაგ., ნილოსის დინების ირგვლივ დიდხანს არსებობდნენ ტომები, რომელთა შერწყმით წარმოიქმნა ორი ეგვიპტური სახელმწიფო – ჩრდილოეთისა და სამხრეთისა.

შემდეგ ესენიც ებრძოდნენ ერთმანეთს.

გაიმარჯვეს სამხრეთელებმა, მათ დაიმორჩილეს კულტურულად დანიშნულნი ჩრდილოელები და ასე გაერთიანდა ეგვიპტე ძვ. წ. 3100 წელს.

ამ ფაქტისა და ერთიანობის აღსანიშნავად ფარაონები წითელ-თეთრ გვირგვინს ატარებდნენ (წითელი ჩრდილოეთის სიმბოლიკა იყო, თეთრი – სამხრეთისა), რომელსაც გველი ჰქონდა შემოხვეული.

ინგრეოდა ვინრო ზღუდეები. ქრებოდა ძველი კერპები და სახელები.

ბელადი გახდა მეფე, მმართველი ან ფარაონი, რომლის ძალასა და გავლენის არეალს განსაზღვრავდა იარაღი და ჯარისკაცი.

სახელმწიფო ომის წიაღიდან წარმოიქმნა, როგორც კაცთა გადამრჩენი აუცილებელი ერთიანობა.

სივრცე და სწრაფვა

არქაული დემოკრატია ხელს უშლიდა მტაცებლურ ომებს, აბრკოლებდა ელვისებურ მოქმედებას, მმართველის უნარის გამოვლენას.

საჭირო ხდებოდა ძალთა კონცენტრირება ერთი კაცის ხელში, რომლის ნება გადაეცემოდა ქვეყანას.

არქაული დემოკრატია ვერ იცავდა წესრიგს ქვეყანაში, სადაც ველური ვნებები ბობოქრობდა. ეს მითუმეტეს საგრძნობი მაშინ ხდებოდა, როცა სივრცე ფართოვდებოდა.

ხალხის აღზრდასა და შემოკრებას მტკიცე ხელი სჭირდებოდა, რათა წაეყვანათ ქვეყნის დასაცავად, უცხო მიწის დასაპყრობად, მონებისა და ქონების დასაუფლებლად.

დემოკრატის ბაზისი არის ეკონომიკა.

ეკონომიკა განამტკიცებს შეგნებას, ადამიანურ ღირსებას.

მაგრამ შრომით ქონების შექმნაზე უფრო იოლი და სწრაფი იყო მიტაცება, წართმევა.

ნადავლი თანაბრად აღარ ნაწილდებოდა. ამიტომ წარმოიშვა არისტოკრატია – პრივილეგირებულთა ფენა, რაც იგივე უხუცესთა საბჭოს სახეცვლილი ფორმა იყო.

უხუცესთა საბჭო და სახალხო კრება ფიქციად იქცეოდა, ანდა – სულაც ქრებოდა.

მეფე ერთპიროვნულად და ხშირად განუსჯელად მართავდა ქვეყანას.

ზოგი თავს არა ღმერთის ჩამომავლად, არამედ – ღმერთადაც კი აცხადებდა (მაგ., შუმერ-აქადის მეფე შულგი, ძვ. წ. III ათასწლეულის დასასრული) და მის კულტს უმაღლესი ღვთაების კულტს უთანაბრებდნენ: უხილავი ხილული ხდებოდა.

ამგვარი მოქმედების საფუძველი იყო სამხედრო და პოლიტიკური წარმატებანი.

მოლაშქრეებს წინ მიუძღოდათ ომის ღმერთი: ბაბილონელებს – ნერგალი, ეგვიპტელებს – სეხმეტი, ბერძნებს – არესი, რომაელებს – მარსი.

როგორც ვთქვით, მონათმფლობელური საზოგადოების დროს არსებული დემოკრატია იყო არისტოკრატთა დემოკრატია, სადაც ყოველი პატრიციუსი თავს სრულუფლებიანად და დამოუკიდებლად მიიჩნევდა.

ეს კი ხელს უწყობდა ანარქიას, დისციპლინის დაცემას.

დემოკრატია, ქვეყნის გაძლიერების კვალდაკვალ, წარმოშვა დიქტატურის აუცილებლობა. დიქტატურა უღმობელ წესრიგს ნიშნავს, რაც თანდათან გადადის კანონში და შთაბეჭდება ხალხის ფსიქიკაში. სისასტიკეს მწვავედ განიცდიან თანამედროვეები და ბევრიც ეწირება მას, მაგრამ ეს არის აღმავალი პროგრესის გზა.

ხელისუფლება და რელიგია, კულტურის სხვადასხვა დარგები მითხოვდნენ ინსტინქტების დათრგუნვას, ადამიანთა მორჩილებას, გონების პრიმატს, ხალხის სწრაფვის ერთიანობას.

რესპუბლიკას ცვლიდა იმპერია, დემოკრატია დიქტატურა, ხალხის მმართველობას – მეფე და იმპერატორი, არისტოკრატია.

მმართველობის დისციპლინა, ძალის კულტიდან გამომდინარე, თავიდანვე ემყარებოდა იერარქიასა და სტრუქტურას. იერარქია მმართველობის ვერტიკალია, რაც გულისხმობს ურთიერთდაქვემდებარებულ სისტემას, სტრუქტურა კი ამ იერარქიის სივრცობრივი განფენილობაა, რაც მოიცავს ქალაქებსა და სოფლებს.

მათ იდეურად აერთიანებდა ღმერთების ნება, ფიზიკურად კი ჰკრავდა სამხედრო ძალა. ორივე მათგანი ერთად ქმნიდა სახელმწიფოებრივ შეგნებას.

დიქტატურიდან დემოკრატიისაკენ

როგორც დიქტატურა იშვა დემოკრატიიდან, ისე დიქტატურა აძლევს საწყისს დემოკრატიას, როცა მყარდება წესრიგი და მთავრდება ანარქია, მტკიცდება ეკონომიკა და იზრდება შეგნება და მოქალაქე კანონმორჩილი ხდება.

მხოლოდ XVIII საუკუნის მიწურულიდან დაუბრუნდა კაცობრიობა დემოკრატიული ცხოვრების არქაულ მოდელს, ახალი რეალობის გათვალისწინებით (აშშ, საფრანგეთი). ოღონდ არა ერთი ერისათვის, არამედ საერთოდ ადამის მოდგმისათვის, თუმცა ეს თავდაპირველად არ შეხებია შავ რასას – ნეგროიდებს.

ამჯერად დემოკრატიის საფუძველი გახდა არა ინსტიტუტები, ინსტიტუტების ბიძგები და კარნახი, არამედ – გონება, ინტელექტი, კანონები, ეკონომიკა და კულტურა, შესაბამისად – კონსტიტუცია, პარლამენტი, მთავრობა, პრეზიდენტი.

5. სახელმწიფოს პრამოდელი

გადარჩენის ინსტიტუტებს ადამიანი მიჰყავდა მღვიმისა და მიწური-საკენ, სიმაგრეთა მშენებლობისაკენ, ახალი – ძალადობრივი ერთიანობისაკენ, რაც არის სახელმწიფო.

სახელმწიფოც ღმერთების სახელით იქმნებოდა. ამიტომ წამყვანი იყო იდეოლოგიური ფუნქცია და მიზანი, რომელიც ნიღბავდა დაპყრობისა და დამორჩილების აგრესიულ ინსტიტუტებს.

სახელმწიფოს შექმნა ადამიანური გონის ერთ-ერთი დიდი მიღწევაა. იგი ერთ მთლიან იერარქიულ სისტემად აქცევდა ინსტიტუტურ და ინტელექტუალურ მოქმედებას, სწრაფვასა და აზროვნებას, კულტურასა და ცივილიზაციას.

ყოველი ტომი ცდილობდა განევრცო თავისი თვალსაწიერი, თავისი ოიკუმენი.

პრაქტიკულ მოქმედებას მოსდევდა თეორიული განსჯაც. ცალკეულ გონიერ პირებს აინტერესებდათ თუ როგორი უნდა ყოფილიყო ქვეყნის არსი და მართვის ფორმა.

მაგ., ეგვიპტელი პტახოტეპის სწავლება, ბაბილონის მეფის ჰამურაბის (ძვ. წ. 1792–1750) კოდექსი, ინდური მანუს კანონები (ძვ. წ. II ს. – ახ. წ. II ს.), ჩინელი კონფუციუსის პოლიტიკური მოძღვრება (ძვ. წ. 551–478), პლატონის, არისტოტელეს, ციცერონის კონცეფციები, სხვა ბერძენ და რომაელ მოაზროვნეთა შეხედულებანი, რაც შეივსო და დაიხვეწა, ახალ რეალებთან მიმართებით, შუა საუკუნეთა მოღვაწეების მიერ (მაგ., მაკიაველი, ლუთერი).

სახელმწიფოს ცნებას წინ უსწრებს გვარ-ტომთა დიდი ნაკადის მატერიალური ერთობა (მაგ., მტკვარ-არაქსის, თრიალეთის, ბადარის, გრიზალდის კულტურები), რასაც არღვევენ ძლიერი ბელადის კლანები.

სახელმწიფოს სტრუქტურა ყველაზე ადრე ეგვიპტეში ჩამოყალიბდა, სადაც მოხდა ხელისუფლების სხვადასხვა შტოთა დიფერენცირება. ქალაქისა და სახელმწიფოს წარმოქმნით იწყება ცივილიზაცია. ტოტემურ და გვაროვნულ ორგანიზებას ცვლიდა კლასობრივი დიფერენცირება.

ხელისუფალი

სახელმწიფოს ქმნიდა ერთეულთა სწრაფვა ძალაუფლებისაკენ, რაც იყო საკუთარი ტერიტორიის გავრცობა. მას მინათმოქმედებისათვის, თავიანთი საძოვრებისა და ყანებისათვის მოიპოვებოდნენ მონადირეები.

ტომის ბელადი იერთებდა სხვა ტომებსა და მათ მიწებს. მისი ძალაუფლება მტკიცდებოდა, რასაც ხელს უწყობდა არა მხოლოდ სამხედრო ძლიერება, არამედ – მითი ღვთაებრივ წარმომავლობაზე.

ეს ასე ხდებოდა:

დროთა მანძილზე გვარ-ტომთა ტოტემები სხვადასხვა ხარისხისა და სახის ცხოველ და ფრინველ ღმერთებად გადანაწილდნენ.

ბელადის ტოტემიც, რომელსაც თავის წინაპრად თვლიდა, ამ უამრავ ღმერთებს შორის იყო. მაგრამ იგი გზას იკაფავდა, წინ მიიწევდა და მეტ ძლიერებას იხვეჭდა.

თავდაპირველად მეფე იგივე ბელადი იყო, ოღონდ მეტი უფლების მქონე და არა ვრცელი ტერიტორიის მბრძანებელი. მაგ., ასურეთის

მეფე ტიგლათფილესერ I იუნყება, რომ დაამარცხა და დაატყვევა ნა-
ირის ქვეყნების 60 მეფე (ძვ. წ. XII ს.); ამავე მეფის სხვა წარწერიდან
ვიგებთ, რომ 20.000 მუშქს 5 მეფე ჰყოლია; ბიბლიის მიხედვით, ქანა-
ანელ ადონი-ბეზეკს 70 მეფე დაუმარცხებია...

ბელადი ქურუმ-ბელადი, მმართველი, მეფე (თუ მეფუკა), ფარაონი,
იმპერატორი ხდებოდა.

ტოტემური წარმომავლობა თავისთავად იცვლებოდა ღვთაებრივი
წარმომავლობით. ტოტემური ნიშნები თავდაპირველად მმართველის
ატრიბუტიკაში შედიოდა, ისევე როგორც ღმერთის გამოსახულებაში.
(მაგ., ეგვიპტური ღმერთები ცხოველის, ფრინველის, ქვეწარმავლის
თუ მწერის სახით).

ბაბილონში ჰამურაბის დრომდე მეფე და ღმერთი ერთი დეტერმი-
ნანტით აღინიშნებოდა – DINGIR, რაც შუმერულად ცას ნიშნავდა,
ისევე როგორც ვედური ინდრა და ალტაურ-მონღოლური თენგრი.

ქართულშიც ასევე უნდა ყოფილიყო: უფალი – მეუფე – მეფე.

ღმერთებისა და მეფეების გამოსახულებანი შარავანდედს ატარებ-
დნენ, რომლის ნათება შიშსა და კრძალვას იწვევდა.

მას შუმერულად „ზარდამცემი ნათება“ ერქვა.

ხელისუფალი ქმნიდა ადმინისტრაციას, სამხედრო და სამოქალაქო,
ცენტრალურ და პერიფერიულ იერარქიას. მეტწილად იგი იყო უმაღ-
ლესი ქურუმიც.

გამარჯვებათა კვალდაკვალ იგი უმაღლესი ერთი ხდებოდა (მაგ.,
ეგვიპტის ფარაონი ამავე დროს იყო ბეხდეტელი ჰორი, მზის ღმერთის
რას შვილი), თუმცა შეზღუდვათა სპექტრი მასზეც ვრცელდებოდა.

საომარ ეტლზე მდგარი, ოქროს მუზარადიანი, ოქროს სტილეტით,
სპილენძის ფარით, ოქროს ბუნიკიანი შუბით აღჭურვილი, ოქროსა
და ლილაქვის მძივებით მკერდაფარული ტრიუმფატორი, რომელიც
ბრინჯაოს მუზარადიან მეომრებსა და ტყვეებს მოუძლოდა, თავზარს
სცემდა ქალაქს: იგი მინად ჩამოსული ღმერთი ეგონათ.

მას რკინის გული და ნერვები უნდა ჰქონოდა, რათა შესძლებოდა
უამრავი თანამოძმის სასიკვდილოდ განირვა, როცა თავს ესხმოდა მე-
ზობელ ტომებს და სწავდა მათ ტაძრებს.

იგი ჯერ არ იყო დესპოტი და ტირანი. ამიტომ რიტუალებს მკაც-
რად იცავდა, უფრთხილდებოდა ქვეშევრდომთა ღირსებას, ზრუნავდა
ქვეყნის ადმინისტრაციულ მონესრიგებაზე, ემორჩილებოდა ან ითვა-
ლისწინებდა უხუცესთა საბჭოს რჩევებსა და გადანყვეტილებებს.

ხოლო ერთპიროვნული მმართველობა ძალაუფლებით თრობასა და
ტირანიაში გადადიოდა, როცა ხელისუფალი შემოიღო ემსგავსებოდა.

მაგ., ასურეთის მეფე ასურნასირფალ II (ძვ. წ. 884-860)
„დამარცხებული ქვეყნის მოსახლეობას მასიურად ცოცხლად სარ-

ზე აცვამდა, კედელში ატანდა, თვალებს სთხრიდა, ხელებს, თითებს,
ცხვირსა და ყურებს აჭრიდა, ცოცხლად წვავდა ცეცხლში (მეტადრე
ახალგაზრდა ვაჟებსა და ქალებს) და, რაც განსაკუთრებით აღსანიშნა-
ვია, არა მარტო დამარცხებული ქვეყნის ბელადებს, არამედ სხვა მრავალსაც
ცოცხლად ტყავს აძრობდა და ხალხის დასაშინებლად მათი ან
ასურეთის ქალაქების კედლებზე გადაფენდა ხოლმე“ („ძველი აღმოსავ-
ლეთის ხალხთა ისტორია“, თბ., 1988, გვ. 340-341).

როცა სჭირდებოდა, ხელისუფალს არც დიპლომატია აკლდა (მაგ.,
ირანის მეფემ კამბისმა დაამარცხა ეგვიპტის ჯარი, მაგრამ ქვეყანა
არ გაძარცვა და ფარაონიც დაინდო) და არც ვერაგობა (მაგ., იმავე
კამბისმა ეგვიპტეში დაშქრობის წინ თავისი ძმა მოაკვლევინა – ბაქტ-
რიის სატრაპი – ძვ. წ. VI საუკუნე).

ზოგჯერ სახელმწიფოთა შორის ხელშეკრულებაც იდებოდა. მაგ.,
ასეთ უძველეს საზავო ხელშეკრულებად მიიჩნევენ ხეთების მეფე ხა-
თუსილი III-სა და ეგვიპტის ფარაონ რამზეს II-ს შორის სამშვიდო-
ბო შეთანხმებას ძვ. წ. 1296 წელს. იგი დაიდო აქადურ და ეგვიპტურ
ენებზე. ამის შემდეგ რამზესმა ცოლად შეირთო ხათუსილის ასული
(რამზესი რას შობილს ნიშნავს).

ხელისუფალი ღმერთების ნებითა და კარნახით მართავდა ქვეყა-
ნას, ქმნიდა სიმბოლიკასა და ატრიბუტებს, სტრუქტურასა და იერარ-
ქიას, უახლოეს გარემოცვას – დიდებულთა წრეს, რაც თანამედროვე
მინისტრების პროტოტიპია.

მბრძანებელს ღმერთები აგზავნიდნენ სხვათა მიწების დასაპყრო-
ბად. მაგ., თუქულით-ნიხურტა პირველი იუნყება, რომ ნაირის ქვეყნე-
ბის დასაპყრობად იგი ღვთაება აშურმა გააგზავნა (ძვ. წ. 1245-1209).

ასევე მოუწოდებდა მოსეს უფალი დიდი ცეცხლის შუაგულიდან,
რომ დაპყრობილ ქვეყანაში ცოცხალი არავინ დაეტოვებინა, არც დი-
დი, არც პატარა, გარდა პირუტყვისა. მანვე დაუნესა ისრაელს ქანა-
ნის საზღვრები.

ჰომეროსის „ილიადაში“ ღმერთები ებრძვიან ერთმანეთს, ოღონდ
ადამიანის გონითა და ხელებით.

ერთ-ერთი ლურსმული წარწერა გვაუწყებს: „თიამათის წინააღმ-
დეგ საომრად წავიდა აშურის ფიგურა, რომელსაც ასახიერებს სინა-
ქერიბი“, მეფე-ქურუმი (ძვ. წ. VIII ს.).

ურარტუს მეფე იმფუინი და მისი ძე მენუა აღნიშნავენ, რომ ღვთა-
ება ხალდი გაემართა სალაშქროდ, რომ ხალდმა დაამარცხა მტერი,
რომ მამა-შვილი და მათი ჯარიც იქ იყვნენ (ძვ. წ. IX).

ყოველი ხელისუფალი თავისი გამეფების დღიდან იწყებდა წელ-
თაღრიცხვას.

ძალაუფლებისათვის ბრძოლას ახლდა შიდაინტრიგები, კონფლიქ-

ტები და სისხლიანი დაპირისპირება, რაც ხელისუფალის დაღუპვით მთავრდებოდა (მაგ., ავადმყოფ ჰამურაბს ტახტი წაართვა შვილმა, სინაქერიბი მოკლეს შვილებმა).

დაღუპულ ან გარდაცვლილ ხელისუფალს განსაკუთრებული პატივით მარხავდნენ. მაგ., შუმერების ერთ-ერთ მეფე ა-ბარგს (ძვ. წ. XXVIII ს.) ლამის მთელი სასახლე აკლდამაში ჩააყოლეს – მეომრები, მსახური ქალები, ვირები, ოქროსა და ვერცხლის უამრავი ნივთი.

მეფის აკლდამა ხვრელით შეუერთეს მეუღლის აკლდამას, რომელსაც ასევე ცოცხლად ჩააყოლეს მსახურები და ჩაატანეს ძვირფასი სამკაულები.

ზოგი აკლდამა ისევე დიადი იყო, როგორც პირამიდა. მაგ., ლიდის მეფე ალიატეს (ძვ. წ. VII ს.) აკლდამას ჰქონდა 69 მ სიმაღლე, დიამეტრი – 335 მ.

აკლდამაში გამოკეტილი ადამიანები სვამდნენ გამაბრუებელ სასმელს, ზეიმობდნენ, უკრავდნენ არფას. შემდეგ, როცა ჩაეძინებოდათ, ქურუმები შედიოდნენ, სტილეტის სწრაფი დაკვრით ხოცავდნენ მძინარეებს და კარს გამანავდნენ.

ეგვიპტური გრანდიოზული პირამიდები ფარაონთა სამარხი იყო. პირამიდის შიგნით იყო ხვრელის მსგავსი დახლართული გზა, დიდი ორმოები, მიმალული კიბეები, ცრუ აკლდამები, მათ სიღრმეში კი – ნამდვილი აკლდამა.

აქ ოქროს სამმაგ კუბოში ესვენენ მუმირებული ფარაონი და მისი მეუღლე.

აკლდამის კედლები წარწერებით, ნახატებით, ღმერთებისა და ადამიანების ფიგურებით იყო დაფარული და ჩირაღდნებით განათებული.

აქვე იყო ფარაონის საომარი ეტლი, ოქროს ტახტები და საწოლები, სამკაული.

სიცოცხლე საიქიოშიც გრძელდებოდა. ამიტომ იმ ქვეყნად უნდა გადაეტანათ აქაური ნივთები (იხ. „სიკვდილი და საიქიო“).

რაც დრო გადიოდა, ხელისუფალთა განსასვენებელი მით უფრო სადა ხდებოდა – საზეიმო რიტუალს სცვლიდა გლოვის რიტუალი, რადგან ადამიანის ცნობიერება სხეულებრივ მუდმივ არსებობას შეეღია.

რომის იმპერატორი გაღმერთებული ჰყავდათ, მისი ხელყოფა სახელმწიფო დანაშაული იყო. მიუხედავად ამისა, არაერთი იმპერატორი შეენირა შეთქმულთა მახვილს.

ცენტრი და საზღვრები

ხილულ ქვეყანას თავისი საზღვრები ჰქონდა. ეს სახელმწიფო იყო და მას მეფე განაგებდა – უფლის შვილი, რომელიც ძალაუფლებას იერარქიული სისტემით ავრცელებდა.

ავსტრალიურ ტომებს ერთმანეთს შორის ტერიტორია ისეთი სიზუსტით ჰქონდათ განაწილებული, თითქოს მიწისმზომელის ნახელავი ყოფილიყო.

ამ საზღვრების დარღვევით იწყება სახელმწიფოს წარმოქმნა, როცა ტომები კარგავენ დამოუკიდებლობას.

ცხოველსა და ფრინველსაც შემოსაზღვრული აქვს საარსებო სივრცე, რომლიდანაც არ გამოდის. მხეცებიც უფრო ხიან უცხო საგნებსა და გარემოს (იხ. „მიგრაცია და ადაპტაცია“, „ტერიტორიის გრძობა“).

ეს მითუმეტეს ითქმის ადამიანზე, რომლის ხედვას პირველხილულ საგნებთან ამაგრებდნენ ღმერთები და მშობლიური ენა, თანამდევრი რიტუალები.

უცხო ტომს სხვა, გაუგებარი ენა ჰქონდა და ღმერთებიც უცნაური ჰყავდა.

სახელმწიფოს მმართველი ქმნიდა ცენტრს, საიდანაც ხელმძღვანელობდა თავის სამფლობელოს. იგი გამაგრებული უნდა ყოფილიყო, რათა თავდაცვა შესძლებოდა ბარბაროსთა შემოტევისაგან.

ამგვარი სიმაგრე აყალიბებდა თავის ინფრასტრუქტურას – სასახლე, ტაძრები, სახლები, ბაზარი, ქუჩები, რაც დღევანდელი გაგების ქალაქს ნიშნავდა (მაგ., რომის უდიდესი ცირკი 485.000 მაცურებელს იტევდა, თეატრი – 40.000-ს, ამფითეატრი – 50.000-ს).

ასეთი ცენტრები მდინარის პირას ჩნდებოდა, რაც ხელს უწყობდა როგორც მომარაგებას, ისე უსაფრთხოებას, ნაოსნობასა და თევზჭერას (მაგ., ბაბილონი, ათენი, რომი). მაგრამ არჩევდნენ ისეთ ადგილს, სადაც გორაკი ან ხომლი იქნებოდა. მაგ., აშური კლდეზე იდგა და მონუმენტური კიბით ადიოდნენ.

სახელმწიფო საფუძველს უყრის ურბანულ კულტურას – ეს არის ქალაქი. ამიტომ ერქვა სახელმწიფოსა და ქალაქს ბერძნულ ენაზე ერთი სახელი – პოლისი (შდრ. – გერმ. die Stadt და der Staat).

ქალაქები ჩნდებიან ძვ. წ. V ათასწლეულიდან.

ქალაქი იყო ადმინისტრაციული და რელიგიური ცენტრი, ქვეყნის გული და ტვინი, ეკონომიკის განვითარების მაჩვენებელი. გამოირჩეოდა ტაძართა სიმრავლითაც (მაგ., ნაბუქოდონოსორის დროს ბაბილონში მდგარა 53 დიდი ტაძარი).

ქალაქის სიძლიერეს განსაზღვრავდა გალავნისა და კოშკების სიმტკიცე, სიმაღლე და სისქე. თავიდან აგებდნენ თლილი ქვებით, შემდეგ – კირის ხსნარით (ქართლში – ძვ. წ. III საუკუნიდან).

მთავარ გამაგრებულ ადგილს ბერძნები აკროპოლს უწოდებდნენ.

ქალაქი გალავნით ან თხრილით იყო შემოსაზღვრული და დაცული

დანარჩენი დასახლებისაგან. ჰქონდა ერთი ან რამდენიმე ჭიშკარი, ქუჩები, წყალმომარაგება, კანალიზაცია; ფორმა – წრიული ან კვადრატული. წრე მოძრაობა და განვითარება, კვადრეტი – ნესრიგი და სიმტკიცე.

მტერი პირველ რიგში ანგრევდა გალავანს, რადგან იგი ქმნიდა წინაღობას.

როცა ვედები შეიჭრნენ ინდის ველზე, მოსპეს ყველა სიმაგრე. ამიტომ იყო მათი ღმერთის ინდრას ეპითეტი „ციხეთმმუსვრელი“.

ძირითად საკვებ პროდუქტს ქალაქი ლეზულობდა გარშემო მდებარე დასახლებებიდან.

ქალაქი გეგმის მიხედვით არ შენდებოდა. სახლები და ქუჩები სტიქიურად წარმოიქმნებოდა. ქუჩები მეტწილად ვიწრო, ბინძური და მიხვეულ–მოხვეული იყო. ადამიანი და პირუტყვი ერთმანეთში ირეოდა. სახლებსა და ტაძრებს სარკმელი არ ჰქონდა.

მონესრიგებული იყო მთავარი ქუჩა, რომელიც აერთებდა ტაძარს, სასახლესა და ქალაქის გარეთა ტაძარს.

საზეიმო პროცესია ამ ტაძრისაკენ მიემართებოდა, მაგ., ბაბილონში ღმერთქალ იშთარის ჭიშკრიდან.

მას საღვთო გზა ერქვა.

ძველ აღმოსავლეთში ყველაზე ლამაზი, მდიდარი და დიდი ქალაქი იყო ბაბილონი, რომლის სემირამიდას ბალები მსოფლიოს ერთ–ერთ საოცრებად ითვლებოდა.

ეს ქალაქი ევფრატის ნაპირებზე იყო გაშენებული. მაერთებელი ხიდის სიგრძე ყოფილა 115 მ, სიგანე – 6 მ.

ქალაქს, რომელიც სამ და ოთხსართულიანი სახლებისაგან შედგებოდა, გარს ერტყა სამმაგად ნაშენი აგურის გალავანი, რომელსაც რვა ჭიშკარი ჰქონდა. ყოველ ორმოცდაათ მეტრზე კოშკი იყო აღმართული, შიდა კედელზე – 360, გარეთა კედელზე – 250.

გალავნისაკენ მიდიოდა რვა პროსპექტი. ცენტრში იდგა მარდუქის სატაძრო კომპლექსი, ეზოს კუთხეში კი – შვიდსართულიანი ზიქურათი.

კიდევ უფრო გამაგრებული იყო ნინეფია. გალავნის სიმაღლე იყო 24 მ, სიგანე – 10 მ. დატანებული ჰქონდა 15 კარი და მრავალი კოშკი. გალავანს უვლიდა 42 მ სიგანის თხრილი.

მიუხედავად ამისა, ნინეფიაც აიღეს და დაანგრიეს. ძვ. წ. 612 წელს ქალაქი მიწასთან გაასწორა მიდიელთა მეფე კიაქსარმა.

ასურელთა მეფემ ცოლებთან ერთად თავი დაიწვა.

მათგან განსხვავებით მინოსს არც გალავანი ჰქონდა და არც სასახლეები იყო დაცული. კრეტაზე მხოლოდ ბერძენთა შეჭრის შემდეგ ჩნდება ვაზებზე მეომართა გამოსახულებანი და მეომართა სამარხები.

არც სპარტას ჰქონდა საფორტიფიკაციო ნაგებობანი.

ბაბილონის ფართი იყო 2.500 აკრი, ნინეფიისა – 1850; თემისტოკლეს დროს ათენი იყო 550 აკრი, ე. ი. ბაბილონზე თითქმის 5–ჯერ პატარა (აკრი – 4.047 კვ. მ.).

ქალაქებში თავს იყრიდა ყველა კულტურული ნაკადი, რაც გადაეცემოდა პერიფერიას, ცვლიდა ადამიანთა ცნობიერებასა და ცხოვრების წესს.

ადმინისტრაციული ცენტრი იყო მეფის სასახლე, რომელსაც ჰქონდა შიდა ეზო, გარეთა კიბე. იგი სახლისა და ციხე–სიმაგრის შერწყმა იყო, რომელსაც გალავანი ერტყა.

გაჰყავდათ მინისქვეშა გვირაბებიც (მაგ., ხეთების დედაქალაქ ხათუსაში). სასახლე თანდათან ციტადელს დაემგვანა. მაგ., ასურეთის მეფე სარგონ მეორის (ძვ. წ. 722–705) სამეფო რეზიდენცია დურშარუქინი 18 ჰექტარზე ყოფილა გაშენებული. სასახლეს ეკავა 10 ჰ და უამრავი ოთახისაგან შედგებოდა.

მათგან გათხარეს 200-ზე მეტი ოთახი.

ქალაქს ჰქონდა მრგვალი მოედანი (ბერძენებში – აგორა, რომაელებში – ფორუმი), რაც იყო ბაზრობის, მართლმსაჯულებისა და სახალხო კრების ადგილი.

მთელი ქალაქი ცისა და მზის სიმრგვალეს იმეორებდა.

სახელმწიფოებრივობის აუცილებელი ნიშანია საზღვრები, რაც უძველეს დროში პირობითად არსებობდა.

ამის გამო შემოდინდნენ უცხო ტომები და სახლდებოდნენ.

სახელმწიფოს ჰქონდა ბუნებრივი საზღვარი – ქედი, ზღვა, მდინარე, უდაბნო. მაგრამ უცხო ძალთა შემოჭრა და თარეში ან მომთაბარეთა მიგრაცია მაინც გარდაუვალი იყო.

ჩინელებმა განახორციელეს ფანტასტიკური იდეა – მათ ააშენეს დიდი კედელი, რომლის სიგრძე არის 5 000 კმ; სიმაღლე – 6.6 მ. აშენდა ძვ. წ. IV–III საუკუნეებში. დიდი კედელი გზაც იყო, რომელზეც ეტლები და ცხენოსნები დაქროდნენ.

მინის ძირითად ფონდს ინანილებდნენ მეფე, ქურუმები და უმაღლესი მოხელეები.

სახელმწიფო მართვის გაიოლების მიზნით ოლქებად იყო დაყოფილი (მაგ., ნომი ეგვიპტეში, სატრაპია ირანში).

ეს იყო ერთგვარი კომპრომისიც, რათა ტომობრივი თუ ენობრივი ნიშნით დაყოფა შეენარჩუნებინათ (მაგ., ქართლი ირანის XVIII სატრაპია იყო, კოლხეთი – XIX).

ასე რომ უძველეს დროშივე არსებობდა დღევანდელი ფედერაციის მსგავსი სტრუქტურა, ავტონომიური ერთეულები.

როცა ქვეყანა ძლიერი იყო, ასეთი დაყოფა მმართველობას სიმტკიცეს ჰმატებდა. მაგრამ პოლიტიკური რყევების ჟამს სეპარატიზმის

ანდა სულაც დაშლის წყაროდ იქცეოდა (მაგ., ირანის იმპერიაში).

ცენტრს რომ ოლქებთან, პერიფერიულ უბნებთან კავშირი გაიოლებოდა, საჭირო იყო გზები და ხიდები.

სადაც მდინარე გადიოდა (მაგ., ნილოსი), ან გარშემო ზღვა აკრავდა (მაგ., საბერძნეთს), ნავებითა და გემებით სძლევენ სივრცეს. არადა – გზები უნდა გაეყვანათ, როგორც იქცეოდნენ რომაელები, რათა მთებში გავლა, უდაბნოს გადალახვა, მდინარეზე გადასვლა შესძლებოდათ.

ჯარი და იარაღი

ხელისუფალი ეყრდნობოდა ჯარს. იგი თავადაც სარდალი უნდა ყოფილიყო, რათა შესძლებოდა მტერთა წინააღმდეგ ლაშქრის გაძღოლა – არა მხოლოდ გონივრული მოქმედებით, არამედ – სიმამაცითაც უნდა გამოენებია პატივისცემა.

დიდი ქვეყნის მმართველებს ეს არ სჭირდებოდათ, ამ ფუნქციის სხვა სარდლები ასრულებდნენ. ისინი კოორდინაციასა და საერთო ხელმძღვანელობას სჯერდებოდნენ. მათ მუდმივი ჯარი ჰყავდათ.

ჯარი იყო როგორც საგანგებოდ გაწვრთნილი, ისე მოხალისე, როგორც დაქირავებული, ისე მკვიდრ მოსახლეთაგან შემდგარი.

მამაცი მეომარი, გმირი, ქვეყნისათვის დაცემული ყველგან სიყვარულით იყო გარემოსილი. მისი სახელი თაობიდან თაობას გადაეცემოდა. საიქიოშიც დიდ პატივს სცემდნენ.

ისეც ხდებოდა, რომ ჯარი გამოდიოდა საკუთარი ხელისუფალის წინააღმდეგ (მაგ. აქადში, რომის იმპერიაში). ამიტომ იგი მორჩილი უნდა ყოფილიყო, არ ჩარეულიყო პოლიტიკურ ინტრიგებში, შიდა დაპირისპირებაში. მას სახელმწიფო უნდა დაეცვა უცხო ძალთა აგრესიისაგან ან განევრცო ქვეყნის საზღვარი.

არ იქნება ჯარი, არ იქნება კანონი, – შენიშნავდა პლატონი.

ჯარის სიმტკიცისა და ძალისათვის აუცილებელი იყო იარაღი. მართო მეომარი, თუ აბჯარი და დროის შესაფერი იარაღი არ ექნებოდა, ბრძოლას ვერ მოიგებდა.

2200 წლის წინათ ცინის საიქიო ცხოვრებისათვის ჩინელებმა გააკეთეს 8.000 ჯარისკაცის ნატურალური სიდიდის ტერაკოტას ქანდაკება.

ყველა მეომარი იარაღასხმულია და ინდივიდუალური სახე აქვს. მათი ქრომირებული საჭურველი დღესაც პრიალებს!

ეს სამარხი 1974 წელს აღმოაჩინეს.

დროის კვალობაზე იცვლებოდა ფარ-აბჯარი, შურდული, მშვილ-

დ-ისარი, შუბი და მახვილი, ხე და ბრინჯაო, რკინა და ფოლადი, საბრძოლო ხომალდები და ეტლები.

ცხენის გამოჩენის შემდეგ კი კავალერია იყო გადამწყვეტი ძალა. მაგრამ ვერც სიმრავლე, ვერც წვრთნა, ვერც იარაღი წარმატებას ვერ მოიტანდა თუ ჯარს სათავეში არ ედგა მამაცი სარდალი, რომლის დაღუპვა ლაშქრის განადგურებას და დამარცხებას ნიშნავდა, ან თუ მეომარს არ ექნებოდა სწრაფვის პათოსი და მოტივი.

მართლმსაჯულება

ქართულში სამართლის ცნება უკავშირდება ღმერთს (ძველ-სპარსულად ღვთაება არის arta, წინა აზიის ინდოევროპელებში – ard).

მართლმსაჯულება ხელისუფალის ხელში აუცილებელი ინსტრუმენტი იყო ქვეყნის სამართავად, რათა დამნაშავე დაესაჯათ, ეჭვმიტანილი განესაჯათ, დაენერგათ ღმერთების პარალელურად კანონებისადმი პატივისცემა. ეს ისევე განამტკიცებდა წესრიგსა და დისციპლინას, როგორც შურისძიება, სისხლის აღების წესი ველურ ტომებში.

მართლმსაჯულება სამართლის დაცვას ემსახურებოდა. მაგრამ ირიბად ხალხს შიშსაც უნერგავდა, რომ დამნაშავე დაუსჯელი არ დარჩებოდა.

სასამართლო კოლეგია უხუცესთა საბჭოსაგან დამოუკიდებლად მოქმედებდა.

ყველა სახელმწიფო ადგენდა თავის კანონებს, რაც არსებულ სპეციფიკას ითვალისწინებდა და ასახავდა საზოგადოებრივ ცნობიერებას.

მაგ., „სასამართლო ორგანოები ეგვიპტეში წარმოდგენილი იყო სამეფო სასამართლოს, ათთა საბჭოს სასამართლოს, ექვსთა პალატისა და სატაძრო სასამართლოს სახით. სამეფო სასამართლოს ფარაონი თავმჯდომარეობდა, ხოლო ექვსთა პალატის სასამართლოს – ჯატი. სატაძრო სასამართლოებს თავმჯდომარეობდნენ ქურუმები. მთელი სასამართლო სისტემა კი ფარაონს ექვემდებარებოდა“ (თ. თოდუა, სახელმწიფო მართვა, თბ., 2.008, გვ. 69).

სასჯელი ბარბაროსულად სასტიკი იყო. მაგ., ჩინელი იმპერატორის ცინ-ში ხუანდის (ძვ. წ. 246–210) კანონებით კონფუციანელთა ნაწერებს წვავდნენ, კანონის დამრღვევს კლავდნენ, აჭრიდნენ ცხვირს, ფეხს, შუაზე ფატრავდნენ, სხეულს ანაკუნებდნენ, ცოცხლად საფლავში აგდებდნენ, დღე და ღამე ამუშავებდნენ ჩინეთის დიდი კედლის მშენებლობაზე და ა. შ.

მოსეს სჯულის თანახმად, სიკვდილით ისჯებოდა კაცისმკვლელი, დედის ან ქალიშვილის ცოლად შემრთველი, მღვდლის მეძავი ქალიშ-

ვილი და ა.შ.

დასჯის ფორმები იყო – ჩაქოლვა, თავის მოკვეთა, ჩამოხრჩობა, წყალში ჩაძირვა, ცეცხლზე დანვა, სხეულის დაჩეხვა-დანანილება...

საბერძნეთში მართლმსაჯულების ღმერთქალი იყო თემიდა, რომელსაც ერთ ხელში სასწორი ეჭირა, მეორეში – მახვილი, ე. ი. სიმართლეს დაცვა სჭირდებოდა. ოსირისსაც სასწორი ეჭირა ხელში, ე. ი. სიმართლე, როგორც ანგარიშსწორება, ვაჭრობასაც გულისხმობდა.

რომში დამნაშავეს შეინყალებდნენ თუ ტაძრის საკურთხეველთან მისვლას მიახსნებდა; თუ ვესტალს შეხვდებოდა; თუ ქალი კაბას შემოახვევდა, ან დაქორწინდებოდა. ეს იმიტომ, რომ საკურთხეველი და ქალი სიკვდილს – ქვესკნელს განასახიერებდა და დამნაშავეს სიკვდილის ფაზა უკვე განვლილი ჰქონდა.

განსაკუთრებით მძიმე დანაშაულად ითვლებოდა აჯანყება ან შეთქმულება მეფის წინააღმდეგ. როცა ხელისუფლების დამხობა წარმატებით მთავრდებოდა, გამარჯვებული მმართველი სჯიდა წინამორბედის მომხრეებს. თუ დამარცხდებოდა შეთქმული, მას, მის ოჯახსა და მხარდამჭერებს სასტიკი რისხვა ატყდებოდათ თავზე.

დამარცხებული ყოველთვის დამნაშავე იყო, გამარჯვებული კი – მართალი და სამართლიანი.

ძველი დროიდან ყველაზე სრულყოფილად ითვლება რომის სამოქალაქო სამართალი, რომელიც მრავალი საუკუნის მანძილზე ისწავლებოდა.

მას ჰქონდა სამი წყარო – წინაპართა წეს-ჩვეულებანი, ღმერთების მიერ ნაბოძები კანონები და მმართველთა მიერ დადგენილი სამართალი.

ენა და დამწერლობა

ქვეყნის მართვისათვის აუცილებელი იყო ერთი ენა, რომლითაც გაიცემოდა ბრძანებები, განკარგულებები, სრულდებოდა ღმერთმსახურება.

სახელმწიფო მეტნაკლები სიმრავლით ენებს შეიცავდა. ყველა მათგანი ვერ იფუნქციონირებდა. აქაც ერთს უნდა მინიჭებოდა უპირატესობა.

გამარჯვებული ხელისუფალი თავის ენას ავრცელებდა და აიძულებდა სხვებსაც იგი მიეღოთ და ესწავლათ.

როცა იგი უცხო ტომიდან იყო, თმობდა თავის ენას და ლებულობდა იმ ხალხის ენას, რომლის ძალასაც ეყრდნობოდა (მაგ., რომის ზოგი იმპერატორი არარომაელი იყო, მაგრამ ქვეყანას ლათინური ენით მართავდა).

ბრძანება, განკარგულება, ხარკის აღება თუ ვაჭრობა მოთხოვდა არა მხოლოდ ერთიან სამეტყველო ენას, არამედ – მის ფიქსირებასაც.

ამიტომ მართვისათვის მეტყველება არ კმაროდა. საჭირო იყო დამწერლობაც, რათა ხელისუფალს შესძლებოდა საზოგადოების საჭირო მიმართულებით ინფორმირება, ინფორმაციის შენახვა.

დამწერლობა ვითარდებოდა იმ ენაზე, რომელზეც გამარჯვებული ხელისუფალის ხალხი მეტყველებდა.

გამარჯვებული ქვეყნის ენას საფრთხე არ ემუქრებოდა. იგი ვითარდებოდა და ევოლუციის პროცესში ივსებოდა და იცვლებოდა.

ენა ხალხის ბნელ წიაღში სტიქიურად იქმნება. მაგრამ მონესრიგებასა და განვითარებაში მთავარი არის ლიტერატურა. ხოლო უნივერსალიზმს ანიჭებს სახელმწიფო სისტემა, რომელიც ახდენს მის პოლიტიკურ, სამხედრო, სამართლებრივ, მმართველობით ევფონიურ-ორატორულ ორგანიზებასა და აუღერებას.

ამიტომ არის ლათინური ყველა დროის საუკეთესო ენა, რომელიც მრავალი საუკუნე დარჩა ინტელექტუალთა სააზროვნო საშუალებად.

ვაჭრობა და ფული

უძველესი დროიდან, ვიდრე სახელმწიფო გარსი, დისციპლინა და იერარქია წარმოიქმნებოდა, არსებობდა ალებ-მიცემა, საგნების გაცვლა. ეს იყო საკუთარი დანაკლისის შევსება, მოთხოვნილების დაკმაყოფილება.

ერთი მეტს ამზადებდა, ვიდრე სჭირდებოდა, ამზადებდა ისე, რომ მეორეს იზიდავდა. მეორე აკეთებდა იმ ნივთს, რაც პირველს სჭირდებოდა, მაგრამ არ გააჩნდა.

ვაჭრობას თავიდან ჰქონდა წართმევის, ძალადობის, ბრძოლის ფორმა. ამიტომ აქვთ ერთი სათავე ვაჭრობასა და ომს (შდრ – როგორც გადმოგვცემს პლუტარქე, ჰერაკლემ მწყემსს ერთი ცხვარი სთხოვა. მწყემსმა მიუგო, რომ ცხვარს მისცემდა თუ დაეჭიდებოდა და გაიმარჯვებდა. შდრ, აგრეთვე – აიეტი და არგონავტები, თანამედროვე ფორტ ბოიარდის თამაშები). ძვ. წ. II ათასწლეულიდან ანატოლია და შუამდინარეთი მოფენილი იყო აქადელი და ასურელი ვაჭარ-კოლონისტებით.

ვაჭრობა ავითარებდა ეკონომიკას. მაგრამ ბარტერული გაცვლა-გამოცვლა, როცა სახელმწიფოში ომებისა და ძარცვის შედეგად დიდძალი საქონელი დაგროვდა, მოუხერხებელი გახდა.

გამარჯვებულ სახელმწიფოს ჰყავდა მოხარკენი (მაგ., კოლხები აქემენიდებს ხუთ წელიწადში ერთხელ უგზავნიდნენ 100–100 გოგო-ბიჭს).

მათგან ალებული ოქრო-ვერცხლი ქვეყნის დამატებითი (ზოგჯერ –

ძირითადი) შემოსავალი იყო. მაგრამ ომებს დიდი ძალა და რესურსები სჭირდებოდა და ამიტომ საკუთარ ხალხსაც გადასახადს ახდევინებდნენ.

დაბევრილი იყო ტაძრებიც, რაც ქურუმთა უკმაყოფილებას იწვევდა. შეიძლება იმიტომაც, რომ ტაძარი სავაჭრო ადგილიც იყო (რამაც ალაშფოთა ქრისტე).

ხელისუფლება ნაირგვარ გადასახადებს იგონებდა (მაგ., ასურეთში თეთრი ცხვარის გაკრეჭა უფრო ძვირი ღირდა, ვიდრე შავისა).

ხეთებს კანონით განსაზღვრული საქონლის ფასების დეტალური ცხრილი ჰქონდათ.

საკუთარ უფლებათა დასაცავად ჩნდებოდა, მაგ., მესოპოტამიაში, პროფესიონალური გაერთიანებანი – ვაჭართა, ხელოსანთა, ჯადოქართა, რომელთაც ბოროტი სულები უნდა განედევნათ.

ღირებულების ძირითადი საზომი, მაგ., მესოპოტამიაში, იყო ვერცხლი (ა. ოპენჰაიმი), საბერძნეთში – რკინა, რომში – სპილენძი, ქვის ხანაში კი – მძივები, ნიჟარები, მრგვალი თეფშისებური ან ბეჭდისებური ქვები. გაჩნდა გაცვლა-გამოცვლის სიმბოლო – ფული, რომელშიც განივთდა საგნის ღირებულება, მის წარმოებაზე დახარჯული შრომა. მაგრამ საგანი მოგების წყარო უნდა ყოფილიყო და ამიტომ მას უნდა დამატებოდა ხარისხისა და მოთხოვნილების შესაბამისი ღირებულებაც.

მაგ., სოლონის დროს ათენში ხარი ღირდა 5 დრაქმა, ცხვარი – 1, ოლიმპიადაზე გამარჯვებულს ჯილდოდ ეძლეოდა 500 დრაქმა.

ფული თავდაპირველად ლითონის მონეტებისაგან მზადდებოდა, რამაც ხელი შეუწყო მის პოპულარობასა და გავრცელებას, ფასეულობათა შენახვას, დაცვასა და გადაცემას (გაჩნდა ძვ. წ. VII საუკუნეში ჩინეთსა და ლიდიაში).

მას ყველა ქვეყანაში სხვადასხვა სახელი ერქვა. მაგ., სიკლი – ბაბილონში, ობოლოსი – საბერძნეთში, თეთრი – კოლხეთში (ბერძნული ტეტრადრაქმადან), დარიკი-ირანში.

შეიძლება ფულის გაჩენამდე ვაჭრობის ერთეული ცხვარიც ყოფილიყო (შდრ – მეგრ. კირიბი – ბატკანი, კირიბუა – შეკრება და კრება).

ასე რომ ბრინჯაოს ეპოქის ქვეყნებს ჰქონდათ ყველა ის ნიშანი და ატრიბუტი, რაც საფუძვლად დაედო შემდგომი დროის სახელმწიფოებსა და ხალხთა ცხოვრებას, რაც მოასწავებდა კულტურიდან ცივილიზაციის გამოსვლას

6. ძალა, ძალაუფლების ნება და კულტურშემოქმედი

ღმერთების ნება ძალაუფლების ნებაში განხორციელდა, რომელთაც იწვევდა გადარჩენის ინსტიქტი, სიცოცხლის უნარი.

ღმერთების მიერ ფრთაასხმული ძალა და ძალაუფლება აყალიბებდა

ადამიანსა და კულტურას, სახელმწიფოებრივ და მორალურ შეგნებას.

აკი ორი ფაქტორი იყო მთავარი – შიში და აღზრდა.

შიში იმისა, რომ არსებულის დარღვევასა და გადაცდომას მოსდევს სასჯელი, როგორც უფლისა, ისე ხელისუფალისაგან;

აღზრდა, რომ ყრმას გადასცემოდა წინაპართა ცოდნა და გამოცდილება, რათა ველურობისაკენ არ უკუქცეულიყო. როგორც აღვნიშნეთ, უძველეს დროში აღზრდა წრთობას ნიშნავდა (იხ. „ინიციაცია“).

ინტელექტი მოქმედებდა უნდა ქცეულიყო. ჯოგური ინსტიქტები და არქაული დემოკრატია კრძალავდა ერთიანობისა და თანასწორუფლებიანობის დარღვევას, განდგომას და ამაღლებას. ორივე მათგანი დაპირისპირებდა მიიჩნეოდა. წონასწორობის დამრღვევი მტერი იყო და იგი უნდა დაესაჯათ. ეს კი კონფლიქტს წარმოშობდა, მეტნილ – ქონებრივ და სექსუალურ სფეროებში.

ერთი და სიმრავლე

როცა ჯოგს გამოეყო ბელადი – მარჯვე და თავგანწირული მონადირე, ეს თითქოს ბუნებრივად მოხდა. მაგრამ იგი თუ ძალას არ გამოავლენდა, მალე თავიდან მოიცილებდნენ.

როცა ქურუმი უზენაეს ძალთა გამოყენებით იცავდა და ანცვიფრებდა ტომს, ხელს ვერ ახლებდნენ და ემორჩილებოდნენ. მაგრამ თუ შიში გაქრებოდა და ქურუმი ტომს ვერ მონუსხავდა – მას სხვა შეცვლიდა.

ამიტომ მოხდა ქურუმისა და ბელადის შერწყმა ერთ არსებაში, რადგან წარმოდგენების ფორმირება, დამკვიდრება ძალას უნდა დამყარებოდა. ძალა ძალაუფლებაში გადადიოდა, რაც გულისხმობდა დაცვას, მფარველობასა და მბრძანებლობას.

ძალას იძლევა გააფთრება და გაშმაგება ანუ უკუქცევა პრეისტორიისაკენ, ცხოველი ინსტიქტთა აზვირთება.

„ყველა ერთნი ვართ“ – ეს პრინციპი დიდხანს მოქმედებდა. მაგრამ ძლიერი პიროვნება მას არღვევდა და ადამიანთა სიმრავლეს თრგუნავდა. „სახელმწიფო – ეს მე ვარ“, – იტყვის ძალაუფლებით მთვრალი მონარქი.

უძველესი დროიდანვე არსებობს ერთისა და სიმრავლის კონფლიქტური დილემა. კაცობრიობა – ეს არის ზოოლოგიური ცნება ან ცარიელი სიტყვა, შენიშნავდა ოსვალდ შპენგლერი. პროგრესის ჩირაღდანი ხელთ უპყრია ინდივიდს, რომელიც არღვევს მასების წონასწორობას, ითვალისწინებს მათ სწრაფვას და ფორმასა და მიმართულებას აძლევს.

ძალაუფლების ნება პიროვნების მტანჯველი ძალაა, რომელიც აკვირბეულ იდეად ვლინდება. მისი რეალიზება მოითხოვს ნებისყოფას, სწრაფვის უნარს, დისციპლინასა და იერარქიას. დისციპლინა უფლე-

ბათა შეკვეცაა, იერარქია – ძალთა გადანაწილება როგორც ჰორიზონტალურ, ისე ვერტიკალურ ქრილში.

ორივე მათგანს ქმნის და კრავს ხელისუფალი, რაც არის სახელმწიფოს არსებობის გარანტია. „შენ უნდა გააკეთო, თუნდაც სიცოცხლის ფასად“, – ასეთია ბრძანების არსი (იხ. „ლიდერი“ და „ხელისუფალი“).

ძლიერი პიროვნება თავს წარმოიდგენს უფლის ნების აღმსრულებლად, სამყაროს ცენტრად. იგი ადამიანთა ნედლეულისაგან ხან თამაშითა და მათი ინსტინქტების დაკმაყოფილებით, ხანაც უღმობელი მოპყრობით ძერწავს თავის ოცნებას.

ასეთი სწრაფვა აწყდება წინააღმდეგობას, ან გულგრილ სტაბილობას. დაძლევისათვის კი აუცილებელი ხდება ნორმების დარღვევა ანუ დანაშაულის ჩადენა.

ერთ–ერთი მიზეზი ისიც არის, რომ პიროვნებას უნდა მიზნის აღსრულება მოკლე დროში, თავისი არსებობის არეალში. დროში განელვა თავისთავად იწვევს ტრაექტორიის გამრუდებას, ახალ იდეალთან შეჯახებას.

ხელისუფალის დანაშაული, მას შემდეგ რაც ისტორიას ჩაბარდა არქაული დემოკრატია და გაბატონდა პიროვნების ფაქტორი, არსებულის დამსხვრევა იყო, რაც ნიშნავდა როგორც მოძმეთა დათრგუნვას, ისე მათი ძალის ბოროტ გამოყენებას, წარმართვას უცხო მიწების დასაპყრობად, სივრცის გასაფართოებლად.

ქარიზმა – ღმერთების ნობათი

ძალაუფლების ნება გარეგნულად ვლინდება როგორც ქარიზმა. იგი იდუმალი, მისტიკური, ამოუხსნელი სინათლეა, რომელიც მოდის სულის ქვესკნელიდან და გაუცნობიერებლად იმორჩილებს მსმენელს, მაყურებელს. თავისკენ მაგნიტივით იზიდავს და კრებს მათ და მიჰყავს სიკეთისა თუ ძალადობის გზით (მაგ., ბიბლიური მოსე).

თუ ქარიზმა ახლავს ხელისუფალის მზერას, სიტყვასა და მოქმედებას (მაგ., ნაპოლეონი ან ჰიტლერი), მაშინ იგი იწვევს მასობრივ ფსიქოზს, ნაციონალიზმის აზვირთებას, ბრძოლის წყურვილს, რაც არის ძალთა ვულკანური ამოხეთქვა, სისხლისღვრა და ომი.

ომი ათავისუფლებს აგრესიულ ძალებს, შინაგან ენერგიას და ასეთსავე სურვილს უნერგავს ქვეშევრდომებს, რომელთა არაცნობიერი ისედაც ატარებს მხეცურ ინსტინქტებს, სისხლის წყურვილს.

როგორც შენიშნავს ფრ. ნიცშე, ბაგირზე გადის ზეკაცი და არა ჯოგი, ე. ი. მაგალითს იძლევა გმირი, რასაც შეიძლება შეეწიროს კიდევ. ჯოგურ ეგოიზმს ცვლის ინდივიდუალური ეგოიზმი.

იდეალი

ძალაუფლების ნება წარმოშობს იდეალს, რომლის რწმენა და ხორცშესხმა, რომლისათვის ლაშქრობა აფექტების აფეთქებით ვლინდება, გადადის სისასტიკესა და დანაშაულში. მაგრამ იდეალების აღსრულება ამართლებს მისაღწევ საშუალებას – გამარჯვებულებს არ ასამართლებენ.

ხელისუფალისათვის ასეთი იდეალი არის სახელმწიფო, მისი საზღვრების შორს გადანევა, სხვათა მიწების, ქონებისა და უფლებების მიტაცება, საკუთარი ხალხისა და ქვეყნის ბედნიერება.

იდეალი ადამიანს აიძულებს იმოქმედოს, გააკეთოს შეუძლებელიც და მიუღებელიც, მოკავშირედ იგულვოს ბოროტება.

ამდენად არის სიდიადე საშინელების შემცველი, რასაც გვიჩვენებს დიდი მმართველების მოქმედება და მართვის წესი (მაგ., XX საუკუნეში ლენინი, სტალინი და ჰიტლერი).

ძალაუფლების ნება ამოძრავებს პოტენციურ ძალებს, წინ სწევს ადამიანურ შესაძლებლობათა ზღვარს, რაც პრაქტიკულად ვლინდება იდეოლოგიებისა და ომების საშუალებით ქვეყნისა და ადამიანთა ცნობიერების გადაკეთებაში, აღზევებასა და დაცემაში.

ამიტომ დიდი ხელისუფალი დიდი უბედურებაც არის ხალხისათვის. იგი მომავალს უფრო სჭირდება, ვიდრე თანამედროვეს (იხ. ფრ. ნიცშეს „ასე იტყოდა ზარათუსტრა“ და „ძალაუფლების ნება“, ნ. მაკიაველის „მთავარი“).

იგი ამქვეყნად სიმშვიდისათვის არ მოდის. ამიტომ მუდმივად წრთვინის და დაცხრომის საშუალებას არ აძლევს მასებს.

ჩვენი მსჯელობა ეხება მამაკაცს, რომლის წინაპარია მონადირე და მეომარი, ვისთვისაც ეგოიზმი იძლევა სწრაფვის უნარს. ხოლო ქალი ალტრუისტია, ვისთვისაც უმთავრესია დედობის ინსტინქტი.

კაცი იპყრობს და ასე ქმნის, ქალი ითვისებს და ემორჩილება; კაცი სიცოცხლეს ქმნის, ქალის – ინახავს; ქალისა და კაცის მეხსიერება თანაბარია. მაგრამ ქალის ასოციაციური აზროვნების არეალი შეზღუდულია, შესაბამისად – მსჯელობისა და წარმოსახვის მასშტაბიც.

ძალა და ძალაუფლების ნება ქალის ცხოვრებას არ წარმართავს. მისი ქარიზმა არის სილამაზე, რაც სექსუალურ ლტოლვათა ევფემისტური საბურველია (мужчина и женщина, т. 1, кн. 1, Тб., 1990).

რეალობიდან ოცნებისაკენ

როცა ძალაუფლების ნება, იდეალები, გმირული სული ვეღარ

გამოყენებული ლიტერატურა

მულავნდება პრაქტიკულ სფეროში, როცა პიროვნება მარცხდება ან ფსიქიკურად ტრავმირებულია – ეს ყოველივე გადადის სულიერებაში, სახეს იცვლის, რაც საფუძველს აძლევს კულტურას, არქექტიპულ წარმოდგენათა გააქტივებას.

ხელოვანისათვის უმთავრესია ესთეტიკური იდეალი, მეცნიერისა და ფილოსოფოსისათვის – ჭეშმარიტება, რელიგიური მოღვაწისათვის – რწმენა, პოლიტიკოსისათვის – ხელისუფლება, რათა შეცვალოს ცხოვრების მდინარება.

კულტურშემოქმედისათვის ომი და რევოლუცია ხდება წარმოსახვების სფეროში. მაგრამ როცა სუსტია ნებელობა, მაშინ ზეიმობს ფორმა, ქმნადობას ენაცვლება რაფინირება, კულტურა იქცევა თვითმიზნად.

კულტურშემოქმედთა უმრავლესი ნაწილი დამარცხებული ან არშემდგარი ლიდერია. ამიტომ იყო კულტურის წიაღი ქურუმების წრე, რომელიც აყალიბებდა შიშიდან, განცვიფრებიდან, ტოტემური და აკრძალვათა სისტემიდან გამომდინარე ღმერთების პანთეონს, ღმერთების სახელით კი – ხელოვნებასა და მეცნიერებას, ცხოვრების წესს, მორალსა და ზნეობას, სქესთა კავშირს, ენას (იხ. „ინსტინქტები, სიმბოლოები და არქექტიპები“), სძლევდა „არასრულფასოვნების კომპლექსს“.

კულტურშემოქმედი, სულ ერთია – მასში მღერის სტიქია, შფოთავს სენი თუ ეწირება აკვიატებულ იდეას, ხელისუფალის მოპირისპირე ძალაა, რომელიც ოცნებაში ადგენს და ქვაში, ფერში, სიტყვაში, ბგერებში წარმოისახავს თავის სამყაროს. იგი ღვთაების ნების პიროვნებაში ამეცყველებად მიიჩნევა და ამდენად ხელისუფალი სარგებლობს ასეთი ასკეტური თავგანწირვის შედეგებით, გადააქვს ხალხზე და რკინის ნებით კვეთს ადამიანთა ახალ ერთობას, მის კულტურულ და ცივილიზაციურ პროფილს – სახელმწიფოს.

ასე ხდებოდა ძალისა და ინტელექტის ბალანსირება, რაც ქმნიდა როგორც კულტურის პირველსაფუძვლებს (არქექტიპებს), ისე მისგან მრავალკეცი ვარიაციით წამოსულ სახეებსა და ფორმებს.

2.009, ოქტომბერი – 2010, აპრილი

1. ბიბლია, თბ., 1989.
2. ვ. აფანასიევა, ე. ლუკონინი, ნ. პომერანცევა, ძველი აღმოსავლეთის ხელოვნება, თბ., 1986.
3. გ. ახვლედიანი, ზოგადი ფონეტიკის შესავალი, თბ., 1966.
4. ზ. გამსახურდია, საქართველოს სულიერი მისია, თბ., 1990.
5. მისივე, ვეფხისტყაოსნის სახის მეტყველება, თბ., 1991.
6. თ. გამყრელიძე, ზ. კიკნაძე, ი. შადური, ნ. შენგელია, თეორიული ენათმეცნიერების კურსი, თბ., 2003.
7. არნ. გეგეჭკორი, აზროვნების სათავეებთან, თბ., 1982.
8. არნ. გეგეჭკორი, ადამიანის ევოლუცია. გაუჩინარებული და ტრაიბალური ცივილიზაციები, თბ., 2004.
9. გრ. გიორგაძე, ათასი ღვთაების ქვეყანა, თბ., 1988.
10. რ. გორდეზიანი, ბერძნული ცივილიზაცია, 1, თბ., 1988.
11. ა. დონინი, ადამიანები, კერპები და ღმერთები, თბ., 1965.
12. თ. თოდუა, სახელმწიფო მართვა, თბ., 2008.
13. თუკიდიდე, ისტორია, თბ., 2007.
14. ე. კასირერი, რა არის ადამიანი? თბ., 1983.
15. კ. კერამი, ღმერთები, აკლდამები და მეცნიერები, თბ., 1972.
16. ნ. კონსტანტინი, კანიბალიზმის ისტორია, თბ., 2012.
17. ზ. კიკნაძე, შუამდინარული მითოლოგია, თბ., 1979.
18. ზ. კესიდოვსკი, როცა მზე იყო ღმერთი, თბ., 1982.
19. ე. კოდუა, ისტორიის საზრისის საკითხისათვის, თბ., 1976.
20. ლ. კოტრელი, ანტიკურობის საოცრებანი, თბ., 1987.
21. კულტურა, როგორც ფილოსოფიური კვლევის საგანი, თბ., 1977.
22. კულტურა, ფილოსოფია, ღირებულებები, ბათ., 2.009.
23. კულტუროლოგია, თბ., 2.002.
24. ლაო-ძი, დაო დე ძინი, თბ., 1983
25. ნ. მაკიაველი, მთავარი, თბ., 1984.
26. ნ. მარი, წარმართული საქართველოს ღმერთები, ჟ. „ლიტერატურა და სხვა“, 2.001, №1.
27. გ. მელიქიშვილი, ძიებანი საქართველოს, კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის ძველი ისტორიის დარგში, თბ., 1999.
28. პლუტარქე, რჩეული ბიოგრაფიები, თბ., 1975.
29. რ. მიშველაძე, ქართული ფენომენი, თბ., 2.007.
30. ს. ს. ორბელიანი, სიტყვის კონა, თბ., 1949.
31. ა. პერშიცი, ა. მონგაიტი, ვ. ალექსევი, პირველყოფილი საზოგადო

- ების ისტორია, თბ., 1986.
32. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, 1, თბ., 1970.
 33. საქართველოს არქეოლოგია, თბ., 1959.
 34. ს. სიგუა, მარტვილი და ალამდარი, II, კონსტანტინე გამსახურდიას პროზის სტრუქტურა, თბ., 2001.
 35. ს. სიგუა, მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა, თბ., 2007.
 36. ირ. სურგულაძე, მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბ., 2003.
 37. ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე, ქართველური ენების ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, თბ., 1990.
 38. ტ. ფუტკარაძე, ქართველები, 1, თბ., 2005.
 39. დ. უზნაძე, ზოგადი ფსიქოლოგია, შრომები, III-IV, თბ., 1964.
 40. რ. შოვენი, ფუტკრიდან გორილამდე, თბ., 1977.
 41. ქართლის ცხოვრება, თბ., 1996.
 42. თ. ქაჯაია, მეგრულ-ქართული ლექსიკონი, I-III, თბ., 2001–2002.
 43. ჯ. ჩედეკი, მიკენური სამყარო, თბ., 1989.
 44. ძველი აღმოსავლეთის ხალხთა ისტორია, თბ., 1988.
 45. ჰეგელი, ესთეტიკა, I, თბ., 1973.
 46. ი. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, 1, თბ., 1951.
 47. მისივე, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, თხზ. 12 ტომად, X, თბ., 1992.
 48. მისივე, საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, XI, თბ., 1998.
 49. ჰეროდოტე, ისტორია, თბ., 2007.
 50. В. Алексеев, Становление человечества, М., 1984.
 51. Бессознательное, I–IV, Тб., 1978-1985.
 52. Библейская Энциклопедия, М., 1990.
 53. Фр. Боас, Ум первобытного человека, М.-Л., 1926.
 54. Большая иллюстрированная энциклопедия древностей, Прага, 1986.
 55. Л. Выготский, Психология искусства, М., 1965.
 56. Т. ГамкRELIDZE, В.В. Иванов, Индоевропейский язык и индоевропейцы, I-II, Тб., 1984.
 57. П. Гуревич, Культурология, М., 2001.
 58. А. Гушин, Происхождение искусства, Л., М., 1937.
 59. Н. Дубинин, Что такое человек, М., 1983.
 60. Д. Жданов, У истоков мышления, М., 1969.
 61. Коран, М., 1991.
 62. А. Кравченко. Культурология, М., 2001.
 63. Культура древней Индии, М., 1975.
 64. Л. Леви-Брюль, Первобытное мышление, М., 1930.
 65. К. Леви-Стросс, Структурная антропология, М., 1983.
 66. Ч. Ломброзо, История проституции, ნიგბმი: „Гениальность и помешательство“, Симф. 1998.
 67. А. Лосев, Проблема символа и реалистическое искусство, М., 1976.
 68. Т. Манн, Иосиф и его братья, I–II, 1991.
 69. Э. Маркарян, О генезисе человеческой деятельности и культуры, Ер. 1973.
 70. К. Мегрелидзе, Основные проблемы социологии мышления, Тб., 1973.
 71. Мифы народов мира, М., I, 1991, II, 1992.
 72. Мужчина и женщина, т. I, кн. 1, Тб., 1990.
 73. Фр. Ницше. Воля к власти, М., 2005.
 74. „—“, Соч. в двух томах, I-II, М., 1990.
 75. А. Окладников, Утро искусства, Л., 1967.
 76. А. Опарин, Происхождение жизни, Тб., 1984.
 77. А. Оппенхейм, Древняя Месопотамия, М., 1990.
 78. В. Полевой, Искусство Греции. Древний мир, М., 1970.
 79. Ранние формы искусства, М., 1972.
 80. Я. Рогинский, Проблемы антропогенеза, М., 1977.
 81. А. Скрипник, Культурология, М., 2006.
 82. А. Слоним, Инстинкт, Л., 1967.
 83. Э. Тайлор, Первобытная культура. М., 1989.
 84. М. Фасмер, Этимологический словарь русского языка. I–IV, М., 1986-1987.
 85. З. Фрейд, Я и Оно, М., - Харьк., 1999.
 86. О. Фрейденберг, Миф и литература древности, М., 1978.
 87. Дж. Дж. Фрээр, Золотая ветвь, М., 1980.
 88. О. Шпенглер, Закат Европы, I, М., 1993.
 89. К. Г. Юнг, Архетип и символ, М., 1991.
 90. К. Г. Юнг, Дух в человеке, искусстве и литературе, Минск – Харвест, 2003.
 91. Н. Kühn, Kunst und Kultur der vorleit Europas. Paläolithikum, Berlin, 1929.
 92. Н. Kühn, Eiszeitkunst. Die Geschichte ihrer Ertorschung, Berlin, 1965
 93. Н. Usener, Götternamen, Bonn, 1896.

დამატება

ტალანტი: თავისუფლება და სნეულება

(ნიგნიდან – „მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა“)

ნიგნის დამატებით ნაწილში შემოქმედების ფსიქოლოგიის ასპექტშია ნაჩვენები კულტურ-შემოქმედის ბუნება, მხატვრული აზროვნებისა და ესთეტიკური გრძნობის წარმოქმნა.

შექმნის უნარი – ფსიქიკური ენერგია

ნიჭი ანუ ტალანტი შექმნის უნარია და არა ათვისებისა.

პოეტები შედეგებს მაშინ წერენ, როცა მცირე ცოდნა აქვთ, მაგრამ გააჩნიათ მძაფრი შეგრძნებისა და უჩვეულო აღქმის უნარი, შეუძლიათ ჭარბი ემოციების არნახულ სურათებად დალაგება.

ხოლო როცა ცოდნას შეიძენენ და ქვეყანას გაიცნობენ, წერა უჭირთ ანდა – სულაც ავიწყდებათ.

ზოგჯერ ტალანტი თითქოს ზედაპირზეა და ხელით ვეხებით. ასეთი ხელოვანი ისე იოლად და მსუბუქად ქსოვს გამოგონილ სამყაროს, როგორც აბრეშუმის ქია პარკს თავის გარშემო. ხანაც ნიჭი სიღრმეშია მიმალული და სჭირდება გააქტიურება და გამოვლენა, რასაც ახდენს სხვადასხვა ფაქტორი, გარე თუ შინა გამლიზიანებელი.

მაგრამ თუ სიღრმეში არაფერია, ვერავითარი განათლება, ვარჯიში, შთაგონება ანუ არტეზიული ბურღვა შედეგს ვერ მოიტანს.

შექმნა ფანტაზირებაა, მაგრამ რალაც არსებულისა, შეცნობა – ფანტაზიის მონესრიგება, ფორმის მინიჭება.

ტალანტი ეთიკას არ ემორჩილება – არც კეთილია და არც ბოროტი. იგი ფსიქიკური ენერგიაა, ისევე როგორც ლიბიდო ანუ სიცოცხლის ნება.

გრძნობათა აღძვრის, სტიმულირების, გამძაფრების მრავალი წყარო არსებობს, რომელთა შუქი ნაირგვარად გადატყდება ხელოვანის სულის პრიზმაში, განსხვავებული ტონალობით შეარხევს ნეირონთა ბადეს და ტვინს გულში გადაასახლებს.

მაგრამ მთავარია თავისუფლებისაკენ სწრაფვის უნარი და სნეულება.

თავისუფლება, როცა იბრძვი პიროვნული, ეროვნული ან სოციალური ღირსებისა და ღირებულებებისათვის; სნეულება, როცა მას განიცდი ან განუცდელად მომართავს იგი ფსიქიკასა და ნერვულ სისტემას.

პირველ შემთხვევაში ავტორი აღემატება შექმნილს და განაგებს მას, მეორე შემთხვევაში – ენირება შემოქმედებას, სულის ძეგლად ქცევას.

ერთგან არაცნობიერი იმპულსები, როგორც დემონური ძალები, იმორჩილებენ ხელოვანს, მეორეგან – ცნობიერი მისწრაფებანი. მაგრამ უმთავრესია თავისუფლების განცდა, თავისუფლებისაკენ სწრაფვა.

ჭეგელის სიტყვებით რომ ვთქვათ, სული, რაც აზრს აძლევს ადამიანურ სიცოცხლეს, ვლინდება თავისუფლებით – ეს არის პიროვნული, საზოგადოებრივი და კულტურული.

მათი ფორმებია ხელოვნება, რელიგია, ფილოსოფია, პოლიტიკური სისტემები.

ველურის თვითნებური თავისუფლება შეიცვალა გონის (სულის) მიერ განსაზღვრული თავისუფლებით, რაც წარმოშობს კონფლიქტებს შინაგან სწრაფვასა და რეალობას შორის.

ამგვარი კონფლიქტები არის პროგრესის ზამბარა, ძალა და წყარო.

* * *

სწორედ თავისუფლებისაკენ ერის სწრაფვამ წარმოშვა XX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოში „ქართული სულის რენესანსი“ (მიუხედავად არნახული მსხვერპლისა, სისხლისა, ნგრევის კომპარისა, რეპრესიებისა და დეპრესიებისა), რაც გამოვლინდა ცნობიერების ყოველ სფეროში:

პოლიტიკაში – იოსებ სტალინი და ლავრენტი ბერია, პოეზიაში – ვალაკტიონ ტაბიძე, ტიცვიან ტაბიძე, გიორგი ლეონიძე, პროზაში – მიხეილ ჯავახიშვილი და კონსტანტინე გამსახურდია, მუსიკაში – ზაქარია ფალიაშვილი, მხატვრობაში – ნიკო ფიროსმანი და ლადო გუდიაშვილი, თეატრში – კოტე მარჯანიშვილი და სანდრო ახმეტელი, უშანგი ჩხეიძე და აკაკი ხორავა, ბალეტში – ვახტანგ ჭაბუკიანი, მათემატიკაში – ნიკო მუსხელიშვილი და ილია ვეკუა, ისტორიოგრაფიაში – ივანე ჯავახიშვილი, ფიზიოლოგიაში – ივანე ბერიტაშვილი, ლინგვისტიკაში – ნიკო მარი და არნოლდ ჩიქობავა, ფილოლოგიაში – კორნელი კეკელიძე და პავლე ინგოროყვა, ხელოვნებათმცოდნეობაში – გიორგი ჩუბინაშვილი, ფსიქოლოგიაში – დიმიტრი უზნაძე, ფილოსოფიაში – შალვა ნუცუბიძე...

ეროვნული პოლიტიკის სფეროში დამარცხებული ნაციონალური სული კულტურად იქცა, „კულტურის დიქტატურა“ (კ. გამსახურდია) გამოაცხადა და ასე შეძლო განმტკიცება. მაგრამ ასე არ მოხდა საუკუნის მიწურულს, როცა ახალმა ეიფორიამ დაბზარა და დაამსხვრია საბჭოეთის ბასტიონი...

I. ტალანტი: ბიოლოგიური და სოციალური საფუძველი

თავის ტვინი და თავისუფლების პრინციპი

ადამიანი გარემოს ეგუება ტვინის საშუალებით და ტვინითვე იმართება, როგორც ყოველი ცოცხალი არსება.

ტვინი ურთულესი ფენომენია, ქიმიური და ელექტრული ორგანო – ნამდვილი ფანტასტიკა.

ნერვულ ქსოვილს, რომელიც იყოფა რუხ და თეთრ ნივთიერებად, ქმნიან ნეირონები და გლიები – ტვინის უჯრედები, რომელთა საერთო სიგრძე 50.000 კმ-დეა.

ნეირონები გვაძლევენ დიდი ტვინის ნახევარსფეროების, ქერქქვეშა წარმონაქმნის, ტვინის ღეროს, ნათხემის, ზურგის ტვინის რუხ ნივთიერებას, რომლის უჯრედების რიცხვი 14 მლრდ-ია.

თეთრი ნივთიერება შეიცავს 90 მლრდ უჯრედს.

ნეირონს აქვს ბირთვი, რამდენიმე მორჩი და ერთი აქსონი, რომლითაც ერთი ნეირონი 5.000-მდე ნეირონს უკავშირდება და გადასცემს გალიზიანებას – იმპულსებსა და სიგნალებს, რაც ვრცელდება მთელს ნერვულ სისტემაში.

გატარების სიჩქარე სხვადასხვაგვარია – წამში 0,5-დან 120 მეტრამდე.

ყოველი უჯრედი შეიცავს რიბონუკლეინის მჟავის (რნმ) 20 მლნ მოლეკულას. ყოველი მოლეკულა ატარებს დეზოქსირიბონუკლეინის მჟავის (დნმ) ინსტრუქციას.

დნმ-ის მოლეკულებში ჩანერილია გენეტიკური ინფორმაცია.

ყოველ უჯრედს შეუძლია ცილის 100.000 სინთეზი.

ნეირონები ამებას მსგავსად მოძრაობენ, ირხვეიან, განსაკუთრებით გონებრივი მუშაობის დროს, როგორც აღნიშნავენ იაპონელი ნეიროფიზიოლოგები. გალიზიანებათა შედეგად ნეირონები „გადაწყვეტილებას ღებულობენ“ გენების სისტემური რეგულირებით (Н.Дубинин, что такое человек, М., 1983).

ნეირონების ფუნქციონირებისათვის ტვინი გამოიმუშავებს 25 ვატამდე ელექტრულ ენერჯიას.

კვებისათვის აუცილებელი ფანგბადი და გლუკოზა სისხლს შეაქვს (წუთში 0,7 ლ).

ადამიანის თავის ტვინი საშუალოდ იწონის 1.500 გრამს. მაგრამ

ინტელექტუალობისათვის მოცულობას არა აქვს არსებითი მნიშვნელობა (მაგ., ტურგენევის ტვინი იწონდა 2.000 გრამს, მაიაკოვსკისა – 1.700-ს, კანტისა – 1.200-ს).

სტრუქტურულად ტვინი იყოფა ორ ნახევარსფეროდ, შუბლის, ნათხემის, კეფის, საფეთქლის ნაწილებად.

შუბლის ნაწილი შეიცავს ასოციაციების ცენტრს, რაც უკავშირდება აზროვნებას.

სმენის, მეხსიერებისა და მეტყველების ცენტრები საფეთქლის ნაწილშია განლაგებული, მხედველობისა – კეფის ნაწილში, სექსუალობისა – ჰიპოთალამუსსა და ზურგის ტვინში.

შუბლის ნაწილში ხდება სიტყვისა და აზრის კოორდინირება.

მარცხენა ნახევარსფეროში არის მეტყველების სამი ზონა, რაც ფუნქციურად ყველაზე ნაკლებად არის ფიქსირებული.

თალამუსში მუშავდება შეგრძნებათა ორგანოების ინფორმაცია. ჰიპოფიზი არეგულირებს ორგანიზმის ზრდას – განვითარებას.

თალამუსი და ლიმფა (ჰორმონები) განსაზღვრავენ ცნობიერების ემოციურ სახეს. მაიმუნის ტვინთან შედარებით ადამიანის ტვინში გაცილებით დიდი ადგილი უკავია ასოციაციების ზონებს, ხოლო სენსორული (მგრძნობელობითი) ზონები შემცირებულია.

ზურგის ტვინის უკანა ფესვების გადაჭრით ისპობა მგრძნობელობა (ნერვული იმპულსები ვეღარ გადაეცემა ტვინს), წინა ფესვების გადაჭრით – მოძრაობა (იმპულსები ვეღარ გადაეცემა ტვინიდან პერიფერიას).

ფუნქციურადაც თავის ტვინი ორად იყოფა – ერთი უზრუნველყოფს მოქმედების ავტომატიზმსა და სასიცოცხლო პროცესებს.

ეს ტვინის ძველი, წმინდა ცხოველური ნაწილია.

მეორე ნაწილი ახალწარმოქმნილი ქერქია და ასრულებს ცნობიერების ნიშნად, ლოგიკურ და სიმბოლურ ფუნქციებს, რადგან ინფორმაციას ტვინი ღებულობს კოდის სახით.

ტვინის ახალ ქერქში ნეირონები სვეტებად ლაგდება, რომელთა რიცხვი 600 მლნ-ს აღწევს.

ნეირონები თავისუფლად ეკიდებიან როგორც მეხსიერებას, ისე შემოსულ სიგნალებს, შერჩევითი ფაზური ურთიერთმოქმედებით და ამდენად ნეირონების სელექციურ გრამატიკაში ძვეს თავისუფლების პრინციპი (ჯ. ედელმანი), რაც ბიოლოგიურ საფუძველად ედება ჰეგელის სულის (გონის) თავისუფლებად გამოვლენას და ნიცშეს ძალისა და ძალაუფლების ნებას.

ეს არის პიროვნების ინდივიდუალობისა და შემოქმედის ორიგინალობის პირველმიზეზი.

ამ თავისუფალ არჩევანს არღვევს შიგნიდან ლიმფური სითხეების

(ჰორმონების) ზემოქმედება და გარედან შემოჭრილი ძალა (ტრავმა), რაც ორიგინალობასა და ინდივიდუალობას ემოციების სიჭარბით ავლენს.

სიცოცხლის შეწყვეტად ითვლება ტვინის სიკვდილი, თუმცა სიცოცხლე არ იწყება ტვინის წარმოქმნით. მაგ., კვერცხში სითბოს გავლენით ილვიძებს ჩანასახი და იწყებს რიტმულ რხევას, რაც აყალიბებს გულს.

გული სცემს და ცილის ბუნდოვანებიდან გამოჰყავს სხეულის სხვა ნაწილები. სითბო – ეს იგივე მზის ენერგიაა.

მაგრამ სიცოცხლეს წარმართავს და არეგულირებს თავის ტვინი, ცნობიერება და აზროვნება – ემოციური, ლოგიკურ-შემეცნებითი თუ პრაქტიკულ-ყოფითი, წარმართავს და გადასცემს თავისუფლებისაკენ სწრაფვის უნარს, რათა უზრუნველყოს ინდივიდის ადგილი და არსებობა, მისი სიცოცხლე.

პრეისტორიის ფილოსოფიას

სასიცოცხლო პროცესები მოიცავს მოლეკულურ, უჯრედულ, ბიოქიმიურ, ფიზიოლოგიურ, ქსოვილოვან, სხეულებრივ და პოპულაციურ დონეებზე მოქმედებას, რაც არის ბიოლოგიური, გენეტიკური მთლიანობა.

მაგრამ ადამიანს პირველ რიგში აღვიქვამთ როგორც სოციალურ არსებას, რომლის ქვეყენაა ბიოლოგიური სფერო.

ადამიანი ბიოლოგიურისა და სოციალურის სინთეზია.

ჩვენ მეტისმეტად გვიტაცებს სოციალურის წარმოჩენა და გვაყინდება ბიოლოგიური, რომელიც ისევე გვაცოცხლებს, როგორც მცენარეს — მინა და ფესვები. როგორც ხის ფესვებია ჩაშვებული მიწის წიაღში და იქედან იკვებება, ისე სოციალური ტენდენციები ძალას ღებულობენ ბიოლოგიური ინსტინქტებისაგან (გავისხენოთ ანთეოსის მითი).

ალზრდის გარეშე ჩვილის ფსიქიკა ვერ ყალიბდება. ის არის მხოლოდ შესაძლებლობა ანუ გააჩნია გენეტიკური პროგრამა, რომელიც გარემოს მიერ იზიფრება. ყველა ბავშვი ერთნაირად იღვამს ენას, ერთნაირად იყენებს მარტივ და მსგავს გრამატიკულ ფორმებს, რადგან ერთნაირია ყველა რასისა და ეროვნების შვილთა ტვინის სტრუქტურა. ამიტომ არის გენეტიკურად მოცემული მეტყველების კოდი, მაგრამ არა რომელიმე ენისა.

ის ბავშვები, რომლებიც ველურ წრეში იზრდებოდნენ (მგლებთან,

ლეოპარდებთან, ცხვრებთან, პავიანებთან), შემდეგ მეტყველებას ვერ დაეუფლნენ და დარჩნენ მაიმუნ-ადამიანის დონეზე. ზოგმა გამართული სიარულიც ვერ ისწავლა. გავისხენოთ კასპარ ჰაუზერი — ჰერცოგის ვაჟი, რომელიც 16 წლამდე სამყაროსგან იზოლირებული იყო (მასზე ლექსი აქვს დაწერილი ვალერიან გაფრინდაშვილსაც).

ადამიანის მეტყველების ასახსნელად ვერ გამოდგა მაიმუნის სასიგნალო სისტემა. სამი დღის მაიმუნი გაზარდეს ადამიანებმა, მაგრამ ლაპარაკი ვერ ისწავლა, რადგან მას არა აქვს სამეტყველო ე.წ. ბროკას ცენტრი.

ადამიანი ერთადერთი არსებაა, რომელიც ამოვარდა ბიოლოგიური წრიდან და აზროვნების უნარი შეიძინა.

მაგრამ ანთროპოიდების — შიმპანზეს, გორილასა და ორანგუტანგის უჯრედები, ადამიანის მსგავსად, შეიცავენ 46 ქრომოსომას და შესაბამისი ჯგუფის სისხლის გადასხმა შეიძლება ადამიანისათვის.

ერთნაირია მათი ნაწლავები, ნეკნები, გულმკერდი, გავის მალეები, ანთროპოიდებიც მშობიარობენ ცხრა თვემდე, მათი და ადამიანის ჩანასახი ერთნაირია.

შიმპანზესა და ადამიანს აქვთ 91% მსგავსი გენი. როგორც ადამიანი, ისე მაიმუნი იღუპება 500 რენტგენის დასხივებაზე. ეს მაშინ, როცა გველი 82.000 რენტგენს უძლებს.

ადამიანისა და მაიმუნის ნათესაობა უძველეს დროშივე შენიშნეს. მრავალ ტომში არსებობდა თქმულება, რომ ადამიანს ოდესღაც კუდი ჰქონდა (შდრ — ქრისტიანული რწმენით, კუდიანი ეშმაკეული არსებაა); ეგვიპტის ფარაონი ზოგჯერ კუდს ატარებდა.

ინდურ და მუსულმანურ ლეგენდებში, ამერიკისა და აფრიკის მითებში მიაჩნდათ, რომ მაიმუნები ოდესღაც ადამიანები იყვნენ; მალაიზიელები თვლიდნენ, რომ ისინი თეთრი მაიმუნისაგან წარმოიშვნენ; ამასვე ამბობს ერთი ბუდისტური ლეგენდა.

ზოგჯერ მაიმუნისა და ველური ადამიანის ერთმანეთისაგან გარჩევა შეუძლებელი იყო. ამისი გამოხატულებაა ისიც, რომ რომის პაპმა 1537 წელს ოფიციალურად ადამიანებად გამოაცხადა ინდიელები (Э. Тайлор, Первобытная культура, М., 1989).

არავის შეუძლია დანამდვილებით თქვას, თუ რა მოხდა ჩვენი წინაპრის ტვინში, როგორ მივიდა კოცონიდან ატომის ბომბამდე, მღვიმიდან ცათამბჯენამდე და მთვარემდე ანუ როგორ მოხდა ცხოველური ტვინის ღვთაებრივი ამოძრავება!

ტვინის სტრუქტურა, რომელსაც ემორჩილება ხელების მოძრაობა, გამართული სიარული, გამომეტყველება, ფიქრი და ენა, ჩვენთვის არაცნობიერად მართავს მთელ სხეულს, ფსიქონერვულ სისტემას,

როგორც ეს არის ცხოველთა სამყაროში.

ცხადია, ათასწლეულთა მიღმა ასე არ ფიქრობდნენ და არც ფიქრი მიაჩნდათ საჭიროდ: მაგ., ქართული ენის მიხედვით, რაც ეხმიანება უძველეს წარმოდგენებს, აზროვნების ცენტრი არის გული და არა ტვინი (**ს. ჩიქოვანი, არნ. ჩიქობავა, ალ. ფრანგიშვილი**). ველური ტომები ჭამდნენ მტრის გულს, რათა მისი სიმამაცე გადასცემოდათ.

„გულ“ ძირი საერთოა იბერიულ-კავკასიური ენებისათვის.

ცხოველთა, ფრინველთა, მწერთა თუ წყლის ბინადართა სამეფოში ბატონობს მკაცრად მოწესრიგებული, გენეტიკურად განსაზღვრული ინსტინქტური ქცევები (მაგ., დედობის ანუ ჯიშის შენარჩუნების გრძნობა, ფრინველთა ნავიგაცია და ცის რუკის ცოდნა).

იქ მოქმედებას განაგებენ რეფლექსები, რასაც აღძრავენ გარემოს სიგნალები. შედეგად ვლბულობთ თავისებურ ცივილიზაციებს (მაგ., ფუტკრისა, ჭიანჭველისა).

გენეტიკური მემკვიდრეობა პიროვნებას აქვს სურვილისა და ნების გარეშე ანუ მშობლებისაგან გადმოეცემა, რითაც უკავშირდება წინაპართა მსოფლიოს. მაგრამ ინტელექტი თაობიდან თაობაში არ გადადის, ნიჭის კოდირება არ ხდება, „ინტელექტუალობის გენები“ არ არსებობს.

კონსტიტუცია, ნერვული სისტემა, ტემპერამენტი, ნაწილობრივ — ხასიათიც, — მემკვიდრეობითია. მემკვიდრეობით გადადის თვალებისა და თმების ფერი, სისხლის ჯგუფი, ცილების ბიოსინთეზი...

ადამიანმა ქიმიური ევოლუციით მიიღო თანამედროვე სახე, მაგრამ გადამწყვეტი იყო მუტაცია — უეცარი, ნახტომისებური განვითარება ანუ მუდმივი და მყარი გენური სისტემის ნაწილობრივი ცვლილება, რაც არ ცვლის სახეობას.

როგორც აღნიშნავდა ჯერ კიდევ **ლუი პასტერი**, სიცოცხლე წარმოიშობა მხოლოდ სიცოცხლისაგან, რაც თაობიდან თაობას გადაეცემა სასქესო უჯრედებით.

სიცოცხლე ვითარდება სიცოცხლის ხარჯზე, მისი შთანთქმის, დაჩაგვრის, მოსპობის საფუძველზე, რითაც დაცულია სახეობათა შორის ნონასწორობა.

აგრესია არის სიცოცხლის უნარი — დამორჩილება, დაპყრობა, ათვისება, აგრესიის ბირთვი კი — სარჩოსა და სექსის მოთხოვნილებების, საარსებო სივრცის (ტერიტორიის) გრძნობის ინსტინქტები.

მზე, ჰაერი, მინა და წყალი ალბათ დღესაც იგივეა, მაგრამ ახალი სახეობები აღარ წარმოიშობა უკვე რამდენი საუკუნეა.

სიცოცხლის გაჩენის შემდეგ ყველაზე დიდი საოცრება არის ჰომო საპიენსის ჩამოყალიბება. მსგავსი ევოლუცია არ განუცდია არცერთ

სახეობას. მაგ., ნიანგი დღესაც ისეთია, როგორც იყო 200 მილიონი წლის წინათ.

ზოგი თვლის, რომ ეს მოხდა მზის ულტრაიისფერი რადიაციის მოქმედებით, რომელმაც გამოიწვია გენების მუტაცია ანუ გადაგვარება.

ზოგი უკავშირებდა მთავარ საკვებად ხორცის ქცევას, ვეგეტარიანული წესის შეცვლას (**ფრ. ენგელსი**), რადგან ადამიანს, როგორც ძუძუმწოვარს, ესაჭიროება შეუცვლელი ამინომჟავები.

მაგრამ ჰომო საპიენსი ერთდროულად გაჩნდა დედამიწის სხვადასხვა წერტილში და პარალელურად განვითარდა; მაიმუნ-ადამიანები (პითეკანთროპები) სხვადასხვა მატერიკზე ასევე ერთდროულად სტოვებდნენ პრიმატების სამყაროს:

აფრიკაში — ნეგროიდი — შავი რასა, ევროპაში — ევროპეიდი — თეთრი რასა, აზიაში — მონგოლოიდი — ყვითელი რასა (ფ. ვაიდენრაიხი).

სინქრონულად ხდებოდა ახალი, უჩვეულო ნიშან-თვისებების განვითარება ანუ ცხოველთა წრიდან გამოყოფა (ტვინის მოცულობის ზრდა, ხიდან ჩამოსვლა, გამართული სიარული, აზრისა და მეტყველების გაჩენა, ხელის მტევნების, მარჯვენა ხელის ამოქმედება).

საქართველოც არის ის ადგილი, სადაც ადამიანი ყალიბდებოდა, რასაც ადასტურებს დმანისური თავის ქალა — ასაკი მილიონ 700 ათასი წელი.

მეზოლითის ხანაში, 8-10 ათასი წლის წინათ, ამიერკავკასიასა და მცირე აზიაში ცხოვრობდნენ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ოჯახის პრაენაზე მოლაპარაკე ჩვენი წინაპარი ტომები, რომელთა შემდგომმა დიფერენცირებამ წარმოშვა ქართველური, აფხაზურ-ადიღეური, ნახური და დაღესტნური ენები (დაღესტნელთა წინაპრები არიან ალბანელები).

ავსტრალია და ამერიკა არ არის ადამიანთა სამშობლო.

იქ მონგოლოიდები გადავიდნენ 20-22 ათასი წლის წინათ, მაგრამ რატომღაც დამუხრუჭდა მათი განვითარება, ისევე როგორც ნეგროიდებისა. ამიტომ **XVI-XVIII** საუკუნეთა ველური თითქმის ისეთივე იყო, როგორც ჩვენი წინაპარი 20 ათასი წლის წინათ (ინდიელებმა არ იცოდნენ ცხენი, ბორბალი, რკინა, სასაპალნე პირუტყვი, საომარი ხერხები...).

ისტორიკოსებმა, არქეოლოგებმა და პალეოგრაფებმა მსოფლიოს გააცნეს ელადა და რომი, ეგვიპტე და მესოპოტამია, ინდოეთი და კავკასია, მაგრამ ეს იყო ისტორია, ბრინჯაოსა და რკინის ეპოქები, რომელთა მიღმა წყვედადი ფარავდა ქვის ხანას (1.5 მლნ წელი). ქვის ხანის მიღმა კი ქვესკნელის უსასრულობაა.

შემდეგ გეოლოგებმა, გენეტიკოსებმა, ეთნოლოგებმა, ანთროპოლოგებმა და ლინგვისტებმა მცირედით მაინც გაანათეს ჩვენთა წინაპართა ბნელში დანთქმული გზა, მრავალ მილიონ წელს რომ ითვლის.

ადამიანი, როგორც ნავი ოკეანეში, ისე დატივტივებს ამ დაუსაზამო უკუნეთის თავზე.

მარქსისტები თვლიდნენ, რომ „შრომამ შექმნა ადამიანი“ (**ფრ. ენგელსი**). მაგრამ ბიოლოგიური პროცესები ცხადყოფენ, რომ შრომა გონიერი არსების თვისებაა. ცხოველს შრომა არ შეუძლია. იგი იბრძვის სარჩოს მოსაპოვებლად, მდედრისათვის, სიცოცხლის შესანარჩუნებლად, არ იცის რა არის სიკვდილი და ღმერთი.

ადამიანთა სამყაროშიც ასევე ბატონობს სიცოცხლის გადარჩენისა და გაგრძელების ინსტინქტები, რომელთა დაცვას სჭირდება ბრძოლა — ბრძოლა სტიქიასთან, ცოცხალ არსებებთან, საკუთარი ჯიშის წევრებთან, საკუთარ თავთან. მაგრამ ბრძოლა არის შიშის დათრგუნვა და ამ შიშის მეტნაკლები წარმოდგენა, უნარის სტიმულირება.

ყოველი ჯიში და არსება ინრობა და იხვეწება მარადიული ბრძოლის პროცესში.

უბრძოლველად დარჩენილი ადამიანი შრომობს. თუ არ იშრომა, უნდა ივარჯიშოს, უნდა ითამაშოს, რომ სხეული არ მოდუნდეს.

მაგრამ მხოლოდ ბრძოლა, თუნდაც სასტიკი და უღმობელი, ვერ გამოიწვევდა ადამიანის ღვთაებრივი პოტენციალის ამოძრავებას, მეტყველებისა და აზროვნების გაჩენას, თუ თამაში და შრომაც არ დაერთვოდა, ანუ რევოლუციურ მუტაციას ხვეწდა ევოლუციური მოწესრიგების პროცესი.

როგორც ჩანს, **საწყისი** უნდა ყოფილიყო **შიში**, **შიშის სტიქიური, ნაივური წარმოსახვა** (შდრ. — „**ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია**“), რაც ჯერ იქცა ფეტიშიზმად (უსულო საგნების, მაგ., ხეებისა და ქვების გაღმერთება), შემდეგ — ტოტემიზმად (ცხოველ-ღმერთები) და ბოლოს — ანთროპომორფიზმად (ღმერთები ადამიანის სახით).

ადამიანი ერთადერთი ბიოლოგიური არსებაა, რომელიც ფიზიკურად და გონებრივად შეიცვალა ანუ განვითარდა, თუმცა ეს პროცესი მილიონობით წელი გრძელდებოდა, **ხოლო ნამდვილი ინტელექტუალური ცხოვრება დაიწყო სულ რაღაც 8-10 ათასი წლის წინათ!**

კონსტიტუცია და ტემპერამენტი

კონსტიტუცია (ძვალკუნთოვანი სისტემა და აღნაგობა), ნერვული სისტემა, ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა დინამიკა და ტემ-

პერამენტი მყარი მოცემულობაა, წინაპართაგან გადმოცემული, დაუძლეველი, როგორც ბედისწერა.

მათზე პირობებიც ზემოქმედებს, მაგრამ უმთავრესი გენეტიკური კოდის გაშლაა.

სხეულის აგებულებას, ნერვულ სისტემას, მოთხოვნილებათა დინამიკას ეფუძნება ტემპერამენტი.

თვლიან, რომ ინტელექტუალურ მოღვაწეებს მეტწილად ასთენიკური (გამხდარი) სხეული აქვთ, რაც მათ ადრეული ასაკიდან უბიძგებთ სულიერი სრულქმნისაკენ, ფიქრისა და ოცნების სამყაროსკენ.

ცუდი კვება, სუფთა ჰაერის სინაკლებე, მოძრაობის შეზღუდვა ასუსტებს სხეულსა და ნერვებს. გაფაქიზებული ნერვული სისტემის რეცეპტორები იოლად ღიზიანდება, რაც ვლინდება მწვავე აღქმითა და გრძნობათა მოძალებით.

ამიტომ ასთენიკური სხეული ავითარებს მელანქოლიურ და ქოლერიკულ ტემპერამენტს, რაც, თავის მხრივ, უფრო აძლიერებს სიღრმისეულ განცდებს, ამძაფრებს აღქმასა და დაკვირვებას, როგორც თვლიდა **ერნსტ კრეჩმერი** (Строение тела и характер, Киев, 1924).

სტენდალის სიტყვით, ხელოვნებას სჭირდება ცოტაოდენ მელანქოლიკები და დიდად უბედურები.

ფსიქოლოგები და ფსიქოანალიტიკოსები მიუთითებენ, რომ ხელოვნება ჰყვავის ტანჯულ ადამიანებთან, მკურნალობის შემდეგ კი მათი აქტივობა ეცემა (შდრ. — „**მელანქოლია და დეპრესია**“).

მაგრამ დღეს სხვა სურათის მოწმენი ვხდებით:

ტექნიკურ-ეკონომიკური და სამედიცინო პროგრესის შედეგად, მასობრივი კომფორტის წყალობით, რაც ადრე უეჭველი ჩანდა, დღეს ნაკლებად დამაჯერებელია.

შრომისა და ცხოვრების პირობები, კონფლიქტების სიმცირე ცვლის სხეულსა და ფსიქიკას, ცნობიერების მოძრაობას, რაც აისახება ხელოვნებაში, ოღონდ არასასიკეთოდ.

ყოველ დროს სჭირდება თავისი ნიცშე, ფროიდი და კრეჩმერი, რათა ახალ ცვლილებებს ახსნა მოუძებნოს: არ შეიძლება შემოქმედების ავტორისაგან იზოლირება.

ბარემო და ტალანტი

ტალანტის ანუ შემოქმედებითი უნარის განვითარებას, შემოქმედებით პროცესებს ხელს უწყობს მრავალი ფაქტორი (ისევე როგორც ხელს უშლის), გარეგანი თუ შინაგანი, რეალური თუ იდეალური,

არსებული თუ წარმოსახვითი, მათი შერწყმა და შეჯახება, რაც თვალისათვის უხილავია.

რენტგენის სხივებს ვერ ვხედავთ, თითქოს არც არსებობს, მაგრამ იჭრება სხეულში, ამიშვლებს და შლის მას.

ა) ბიომრავლი

ოჯახური გარემო, აღზრდა, ახლობელთა წრე, სიყვარული თუ მრისხანება, მარცხი თუ წარმატება, სიხარული თუ ტრაგედია, პირველადი ტრავმები თუ შემდგომი პერიპეტიები აღიბეჭდება ფსიქიკის ფირზე, რჩება მეხსიერებაში და ცოცხლობს.

განსაკუთრებით ეს ეხება, როგორც გამლიზიანებელთ, სულიერ ტრავმასა და ცალკეულ ფიზიკურ და ფსიქო-ნერვულ დაავადებებს, რომელთა მეშვეობით ამოძრავდება და გააქტივდება ინსტინქტები და არაცნობიერი სამყარო (გავიხსენოთ — **გალაკტიონ ტაბიძე, კონსტანტინე გამსახურდია, მიხეილ ჯავახიშვილი, ეგნატე ნინოშვილი, ჭოლა ლომთათიძე, იოსებ გრიშაშვილი, ტიცციან ტაბიძე, ალექსანდრე აბაშელი, პაოლო იაშვილი, ტერენტი გრანელი, ლადო ასათიანი...**).

ეს იგივე პროცესია, რასაც გენეტიკაში მუტაცია ეწოდება.

ბ) ბიოსფერო

ზღვა თუ მთა, უდაბნო თუ ჭაობი, მზის ინტენსივობა, მთვარის მიმოქცევა, ატმოსფერული და ნიალისეული ცვლილებები, რადიაციული და მაგნიტური ტალღები, ერთი მხრივ, ზემოქმედებენ რასების, ერების, ინდივიდების ფორმირებაზე, მეორე მხრივ — ესთეტიკურ აღქმასა და განცდას აძლევენ მიმართულებას და ელფერს.

ციურ მნათობთა მოძრაობის შესაბამისად გამოყოფენ ორგანიზმის ბიორიტმებს (ფიზიკური, ემოციური, ინტელექტუალური), რაც ცვლის შემოქმედის უნარსა და გუნება-განწყობილებას.

შემოქმედებითი პროცესისათვის ასევე ენიჭება მნიშვნელობა ნელინადის დროს, დღე-ღამის მონაცვლეობას, კლიმატს.

ზოგს უყვარს მთა (**ვაჟა-ფშაველა**), ზოგს — ზღვა (**გალაკტიონ ტაბიძე, კონსტანტინე გამსახურდია**), ან — ბავშვობის გარემო, საგნები, ლანდშაფტი, სახეები (**კონსტანტინე გამსახურდია, ლეო ქიაჩელი, დემნა შენგელაია**).

ერთი თოვლისა და ნამქერის პოეტი (**ალექსანდრე ბლოკი**), მეორე — შორეული წარსულისა (**ფრანგი პარნასელები**).

ერთი გაზაფხულსა და დილას ეტრფის (**ტიციან ტაბიძე, გიორგი**

ლეონიძე), მეორე — ღამესა და შემოდგომას (**გალაკტიონ ტაბიძე**).

ზოგს ცისკარი უყვარს (**იოსებ გრიშაშვილი**), ზოგს — დაისი (**ვალერიან გაფრინდაშვილი**), რაც დალუპვის სიმბოლიკაა.

ერთნი ისტორიიდან მოდიან, იქ ეძებენ შთაგონებას (**ვალერი ბრიუსოვი, ვასილ ბარნოვი, სიმონ ჩიქოვანი, გიორგი ლეონიძე**), მეორენი თანამედროვეობით ცოცხლობენ და ისტორია მუზეუმსა და აკლდამას აგონებთ (**მარინეტი, ვლადიმერ მაიაკოვსკი**).

აქაც უნდა გავითვალისწინოთ შემოქმედის ბიოლოგიური ფაქტორები, ხელოვანი გრძნობითი ტიპია თუ აზროვნებითი.

ქართველ ლირიკოსთა მთელი პლეადა იმერეთიდან წამოვიდა (**აკაკი წერეთელი, გალაკტიონ ტაბიძე, ტიცციან ტაბიძე, პაოლო იაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, კოლაუ ნადირაძე, ირაკლი აბაშიძე, გრიგოლ აბაშიძე, მუხრან მაჭავარიანი, შოთა ნიშნიანიძე...**).

იმერეთი, კერძოდ — ქუთაისი, გადამწყვეტი აღმოჩნდა სხვა მწერალთა ბიოგრაფიაშიც (**ნიკო ლორთქიფანიძე, კონსტანტინე გამსახურდია, ალექსანდრე აბაშელი, გიორგი ლეონიძე, ლეო ქიაჩელი, სიმონ ჩიქოვანი, კონსტანტინე ლორთქიფანიძე, ლადო ასათიანი...**).

ძველი დროის კაცობრიობა ცხოვრობდა ზომიერი ჰავის სარტყელში. იქ ჩაისახა რელიგია და კულტურა, მინათმოქმედება და მესაქონლეობა.

მხოლოდ ტექნიკის განვითარებამ გახადა შესაძლებელი ინტელექტუალურ წრეში ჩართულიყვნენ როგორც ცივი ყინულეთის, ისე ცხელი უდაბნოს ბინადარნი.

მაგრამ ტექნიკური ცივილიზაცია ამცირებს გარემოს როლს.

გ) პოლიტიკურ-კულტურული ატმოსფერო და ორიენტირი

ასევე მნიშვნელოვანია რელიგიური ფაქტორი, კულტურული გარემო, პოლიტიკური რეჟიმი, რომელთა მეშვეობით საბოლოოდ ყალიბდება სულიერი ორიენტირი, ის ღირებულებანი, რომლებთანაც შესაბამისობას პოვებს შემოქმედის ტემპერამენტი და ბუნება, როცა გარემო შიფრავს მათ.

გეოგრაფიულ გარემოსთან და ისტორიულ ტრადიციებთან ერთად ალბათ **აკაკი წერეთლის** ფაქტორიც აძლევდა მიმართულებას ახალი თაობის ხედვას.

პოლიტიკური ვითარება, ომები და რევოლუციები, საბედისწერო როლს ასრულებენ ხელოვანის ცხოვრებაში, როცა მას ბოჭავს და თრგუნავს დიქტატორული რეჟიმი (მაგ., ჰიტლერული გერმანია, კომუნისტური საბჭოეთი...).

ეპოქის ტენდენციის მიღების უნარი უნდა აღმოაჩნდეს

შემოქმედს, შეესაბამებოდეს მის არაცნობიერ ფსიქიკას, ფარულ მიდრეკილებებს, ტემპერამენტს.

ამიტომ ყველა ვერ იქნება სიმბოლისტი, ისე როგორც რეალისტი ან ავანგარდისტი, ან — ლირიკოსი და რომანისტი.

მაგ., **გიორგი ლეონიძის** ჰეროიკულ ბუნებას ამჟღავნებდა ისტორიული ლანდები, მხედრისა და მეომრის კულტი, დიდ პიროვნებათა დითირამები (იხ. „**გიორგი ლეონიძე: „ყივჩალი“ და „ვეფხვი“**).

ჟანრების, სტილისა და ფორმებისადმი მიმართებაც სათავეს იღებს ხელოვანის შინაგან მოთხოვნილებათა სფეროდან, რომლის ნაირგვარი სახეცვლა არის ხელოვნება.

ხელოვანი ამოდის ტრადიციის წიაღიდან, მაგრამ იგივე ტრადიცია კრძალავს მკვეთრ სიახლეს. ამიტომ ხელოვანი მას ისევე ებრძვის, როგორც ტომის წევრი — მამას, როგორც ოიდიპოსი — ლაიოსს.

გარეგანი ფაქტორები ახშობენ ან ააქტივებენ შინაგან იმპულსებს.

შინაგანი იმპულსები და ენა

გარეგან ფაქტორთა განუწყვეტელი დაწოლით იფილტრება, ძლიერდება ან სუსტდება შინაგანი იმპულსები.

ბიოლოგიური ლტოლვები და მიდრეკილებანი სხვადასხვა პრიზმაში გადატყდება ისე, რომ პირველადი სახე შეიძლება აღარც შერჩეს. მაგრამ თვით ტრანსფორმირება ნიშნავს არსის შენარჩუნებას, ოღონდ გადასახულ-გაფილტრული ან ამღვრეული სახით.

შინაგანი იმპულსები არაცნობიერი მოვლენაა, მემკვიდრეობითად გადმოცემული. გენოტიპი მჟღავნდება ადრეული ბავშვობის წლებში (З. Фрейд, Я и Оно, М., - Харьков., 1999).

თხზვის ძალა მოდის არაცნობიერი სამყაროდან, გენეტიკური შრეებიდან, ცხოველური ინსტინქტებიდან, სისხლისა და მიწის გრძნობიდან (იხ. „**ტრაგედია და კაცთშენიერვის რიტუალი**“).

ხელოვანი ისე ეშვება ინსტინქტების ჭაში, როგორც ორფოსი მიცვალებულთა საუფლოში, წინაპართა ქვეყანაში.

თხზვის პროცესი არის ბიოლოგიურ ძალთა წარმოსახვებად აზვირთება, ტრიუმფი და ზეიმი, მაგრამ მათი დამორჩილება, ინტელექტუალიზება და ფორმის მინიჭება, ავტორის ემოციური ცხოვრების გამოტანა სინამდვილის მსგავს სახეებად, პერსონაჟთა ფიგურებად, მღელვარე სიტყვათნაკადად (იხ. „**მიხეილ ჯავახიშვილი: ტრაგედიების რესტავრაცია**“).

ედგარ პოს სიტყვით, მისი მოთხოვნების საშინელებანი მოდიოდა არა გერმანიიდან, არამედ — სულის სიღრმიდან.

ამიტომ ემსგავსება შემოქმედება მითის თხზვას, რადგან ჩვენი წინაპარი სტიქიურად ქმნიდა ენას და ეს ენა იყო სამყაროს პირველი ცნობიერი მოდელი, სულიერ ლტოლვათა საგნობრივი ხატი.

გარეგანი ფაქტორები ააქტივებენ ან ასუსტებენ ბიოლოგიურ ანუ ცხოველურ ინსტინქტებსა და მიდრეკილებებს. ხოლო კულტურა და ინტელექტი მათ აძლევს ადამიანურ არსსა და ფორმას.

თუ ცხოველური ძალები არ აზვირთდა, ხელოვნებას სასიცოცხლო უნარი ვერ ექნება და დარჩება ტექნიკურ ქმნადობად, სიტყვიერ ჟონგლირობად.

ცხოველური ძალების თამაში და თარეში არის ემოციების სამყარო, რომელშიც მთავარია დაუფლების აგრესიული ყინი. მაგრამ ეს ენერგია ლიტერატურაში სიტყვად უნდა გამოვლინდეს, სიტყვათა გეიზერად ამოხეთქოს სულში ჩაკირული პრეისტორიის სიღრმიდან.

ენად აღმოთქმული ყოველი ემოცია აზრის შემცველია, მაგრამ სჭირდება მიმართულება და განტოტვა, თუ როგორ — ინტუიციურად გრძნობს ხელოვანი.

ინტუიცია — ეს ინფორმაციის ქვეცნობიერი დამუშავებაა.

მწერალი სიტყვებით აზროვნებს, როგორც მუსიკოსი — ბგერებით, მხატვარი — ფერებით. ჩვენ გვიყვარს ის სიტყვები, რომლებიც საუკუნეთა უფსკრულიდან ამოდიან და არა გუშინ გაჩენილი ლექსიკა (**მაგ., ტანკი, ავტომატი, ასფალტი, ბეტონი, ტრაქტორი...**), რადგან მათ ბგერად გარსში მოექცა წინაპართა ვნებები, ისტორიის ლანდები, პრეისტორიის ძახილი.

პოეტისათვის სიტყვის გრძნობა თანდაყოლილი თვისებაა.

ყოველი ერი განსხვავებულად რეაგირებს საგანზე, რასაც ინვესტის ისტორია, რელიგია, კლიმატი, არსებული ვითარება. მაგ., ჯვარი თუ ქრისტიანს კრძალავს და სიყვარულს აღუძრავს, მუსლიმანის გულს არაფერს ეუბნება; არაბი სატრფოს აქლემს ადარებს, მაგრამ ასეთი შედარება ქართველი ქალისათვის შეურაცხმყოფელია; ჩვენ ვეფხვი ვაჟკაცობის სიმბოლოდ მიგვაჩნია, მაგრამ ინგლისელს ამ ცხოველისადმი სიმპათია არ აქვს და ა.შ.

ენის მოხმარების სწავლა ეფექტს არ იძლევა. იგი უნდა ფლობდეს პოეტს და განაგებდეს მის აზრთა მდინარებას. ხოლო პროზაიკოსი სიუჟეტებით, სიტუაციებით, გმირთა ხასიათებითა და ბედით ანაწილებს ემოციებს, გამოტანილს თავისი შინა სამყაროდან.

სიტყვას უძველეს დროში და შემდეგ ქურუმებთან ჰქონდა მაგიური და ჯადოსნური ძალა, რაც განავრცო ლიტერატურამ.

დღესაც, მეტაფორულად, დიდ ხელოვანს ჯადოქარს უწოდებენ ხოლმე.

ლევ ტოლსტოი შენიშნავდა, რომ ლიტერატურაში მთავარია გულიდან შობილი აზრები. **დოსტოევსკის** სიტყვით, დიდი აზრები იბადება ღრმა გრძნობებიდან.

მეტყველება აზროვნებისაგან განუყოფელია. მათი წარმოშობა და განვითარება ერთდროული პროცესია და უკავშირდება ტვინის ფუნქციონირებას. მაგრამ მეტყველებას სჭირდება საარტიკულაციო ბაზისი, რათა ფილტვებიდან წამოსული ჰაერნაკადი ბგერებად დიფერენცირდეს, საგნებად წარმოისახოს.

ამეტყველება არის ბიოლოგიური მოვლენა და მისი დასრულება მოხდა ზედა პალეოლითის ეპოქაში, ჰომო საპიენს-ის პერიოდში.

წარმოთქმის მოთხოვნილებას იწვევდა თანამედროვე შეშლილის მსგავსი ძლიერი აფექტები, აგრესია, შიში, სიხარული, მრისხანება, განწირულის ღმუილი (**ე. კასირერი**), ფესტ-მიმიკა (**ნ. მარი**), რასაც აწესრიგებდა ყოფითი ხმაურების პროცესი (**ვ. ბუნაკი**).

ეს კი ყველგან, ტვინის ფუნქციური განვითარების მიხედვით, ერთნაირად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად უნდა მომხდარიყო.

პროტო-ენას ქმნიდა ემოციები, გული და სისხლი, ფილტვებიდან ამოჭრილი ჰაერნაკადით რომ კვეთდა საწარმოთქმო ორგანოებს. მათ დრო და სტიქია, მრავალი ათასწლეულის მანძილზე, აწესრიგებდა ისევე ბრძოლის, თამაშის, ნადირობის, ვნებათა ღელვის თუ შრომის პროცესებში, სასტიკ პირობებთან შეჯახებით.

მაგრამ ჯერ, ალბათ, არაქანთროპებთან ჩნდებოდა ცალკეული პროტო-სიტყვები, არსებითი სახელები, შემდეგ — ზმნები და ბოლოს — საგნებისა და მოქმედებათა კავშირები — სინტაქსი, ყველაზე გვიან — Homo sapiens-თან — ზოგადი და აბსტრაქტული სახელები.

ბიოლოგიური ბაზისის ერთგვარობის გამო პროტო-სიტყვები ერთმანეთის მსგავსი უნდა ყოფილიყო, რომელთა საწარმოთქმო მონესრიგება განტოტვას ნიშნავდა.

ასე რომ, რეალურად ფუძე-ენა — Lingua Adamica ვერც იარსებებდა. ადამიანებს ჰქონდათ არა ერთი ენა, არამედ — ამეტყველების ერთნაირი პროცესი.

ამავე გზას გაივლის შემოქმედის, განსაკუთრებით — პოეტის ფსიქიკასა და ცნობიერებაში ტვინის მიერ სიგნალიზებული ემოციების ტალღა, რათა ახალ, მოულოდნელ სისტემად დალაგდეს. ეს პროცესი კი ნორმალობისა და შეშლილობის ანუ არქაიკის ზღვარზე გადის.

აფექტების, ვნებების აზვირთება და დამორჩილება ჰგავს მანქანაში ჩადგმული შიგანვის ძრავის მოქმედებას, რომელსაც სჭირდება

გარსი, საწვავი და გამოყოფილი ცეცხლის ანუ ენერჯის წარმართვა, რათა მანქანა ამოძრავდეს.

ამდენად არის ხელოვნება ბიოლოგიურ ძალთა, შინაგან იმპულსთა ესთეტიური ჰუმანიზება, ლიტერატურა — სიტყვიერი ესთეტიზება, სიტყვიერ ფიგურებად განტოტვა, რომელთაც გამოავლენს შთაგონება და ცნობიერი გააზრება.

შთაგონება და ბაიოპლა

ძველ საბერძნეთში შთაგონებას მუზები ერქვა.

ისინი იყვნენ ზევსისა და მნემოსინას ქალიშვილები, პოეზიის, ხელოვნებისა და მეცნიერების მფარველი ცხრა ღმერთქალი.

მათი სახელები უკავშირდება სიმღერას, ცეკვას, მუსიკას, გართობას.

შმაგ და ექსტაზურ მუზებს მიუძღოდა **დიონისე მუსაგეტი**.

ოლიმპიურ მუზებს წინ უსწრებდნენ არქაული მუზები — ხთონური (ქვეცქნელის) არსებანი ანუ შთაგონებას ინსტინქტურად აკავშირებდნენ ბნელ, შეუცნობელ, იღუმალ ძალებთან.

ლირიკული პოეზიის მუზა იყო **ერატო**, რომელსაც ღირა ეპყრა ხელთ, ეპიკური პოეზიისა — **კალიოპე** (ორფეოსის დედა), ტრაგედიისა — **მელპომენე**, ნიღბითა და სუროს გვირგვინით.

შემდეგ მუზების წინამძღოლი გახდა სინათლისა და ხელოვნების ღმერთი **აპოლონ მუსაგეტი** (Мифы народов мира, М., I, 1991, II, 1992).

შთაგონება არის რაიმე გამლიზიანებელით არაცნობიერი ფსიქიკისა და ბიოლოგიური ძალების ამოძრავება, აგზნება და აალება, რაღაც იდეით, ისტორიული, ლიტერატურული თუ ცხოვრებისეული ფაქტით, მოგონებით, წარმოსახვით, სმენით თუ ხედვით შინასამყაროში ჩაღრმავება, გულისცემის გახშირება და სისხლის ხმაური, შინაგანი ხმის მოსმენა და სურათების ხილვა, გარემოსთან კონტაქტის შესუსტება ან დაკარგვა. ასეთი ღელვა, ემოციების მოზღვავება იწვევს სიხარულს, რადგან იგი უცნობი სახეების მიგნებაა ანუ სულის უშორესი და უძველესი საყრდენების პოვნა.

რწმენით აღვსილი ქურუმი, რომელსაც ღმერთების ნება უნდა ემცნო თავისი ტომისათვის, შთაგონებით, ბალახების კვამლით ან სასმელით ტრანსში ვარდებოდა, სახეზე ოფლი გადასდიოდა, ფერი ეკარგებოდა, ხმა უთრთოდა, თვალეები უშტერდებოდა, ე.ი. შეშლილს ემსგავსებოდა.

მიაჩნდათ, რომ ამ დროს ქურუმის სხეულში ღმერთი შევიდა —

იგი ბორგავდა და აბოდებდა ცნობამიხდის.

უძველესი შემოქმედი კი ქურუმი იყო. ამიტომ ანათესავებდნენ შემოქმედებას ნევროზთან და ფსიქოზთან.

შთაგონება ჰგავს ეროტიკულ განცდას. იგი არის სულის სინორჩე და სინედლე, რომელიც სცვლის ცენტრალური ნერვული სისტემის მოქმედებას.

საპირისპირო პრინციპია გათვლა, როცა ხელოვანი რაციონალურად ეკიდება მასალას, წერს გააზრებულად, ამოდის არა ბნელი ნიალიდან, არამედ — გონების სინათლიდან და სიტყვათა თამაშით, შერჩევითა და შეხამებით ჩადის ინსტინქტების საუფლოში. მისი ჩირაღდანი არის მახვილი აზრი.

ასეთ დროს სიტყვა ზუსტია და მოზომილი, ემოცია — მონესრიგებული, ტექსტის სტრუქტურა — ნათელი და სიმეტრიული. მაგრამ ახლავს სიცივე და განეკუთვნება ხელოვანთა სამყაროსა და ინტერესებს (მაგ., ფრანგი პარნასელების პოეზია, კლასიციზტური ლიტერატურა, ცალკეული სიმბოლისტების შემოქმედება...). ახალ დროში ავანგარდისტებმა გონების სახელით ფსიქიკის ქაოსი გადმოიტანეს ლიტერატურაში, ან — მისი მანქანურად სტილიზებული სახე.

უნდა გვახსოვდეს, რომ მსოფლმხედველობის ან იდეების გამოლექსება და რომანებს არავინ კითხულობს. ყოველი ადამიანური გრძნობა და მოქმედება თავისთავად შეიცავს აზრს. ხოლო რაც შეეხება ლიტერატურის ფილოსოფიურობას, ეს მხოლოდ ილუზიაა. **რ. უელეკისა და ო. უორენის** თქმით, პოეზიის ფილოსოფიური აზრი მეტისმეტად ბანალურია და არ სცილდება სიკვდილ-სიცოცხლის მარადიულ და მარად ტრივიალურ საკითხს. არათუ სიტყვის ოსტატთა ლეგიონები, არამედ, **ელიოტის** თანახმად, დანტე და შექსპირიც კი არ ყოფილან სერიოზული მოაზროვნეები (P. Уэллек и О. Уоррен, Теория литературы, М., 1978).

რომანის ან ტრაგედიის თხზვის ჟამს შემოქმედის ბუნებაში ერთდება შთაგონება და გათვლა, რადგან გრძნობების ტალღას სჭირდება მრავალ სახედ კონსტუირება და ამეტყველება, ტრავმებს, სტრესულ სიტუაციებს, აგრესიულ, ნევროზულ მდგომარეობას, ეიფორიულ განწყობილებას, აკვიატებულ იდეებს — წარმოსახვებად გაშლა, ფიგურებად სიმბოლიზება.

შთაგონების გამონვევისა და მართვისათვის ბევრი ხელოვანი უცნაურ ხერხს მიმართავს, რაც, ალბათ, მიღწეული წარმატების შედეგად მიინიშნეს და ჩვევად ექცათ:

წერის დროს **შილერი** მაგიდის უჯრაში დამპალ ვაშლებს ინახავდა; **ბალზაკი** მუშაობდა ბერის ანაფორაში; **პრუსტი** დანოლილი

წერდა; **ჰემინგუეი** პირდაპირ რემინგტონზე ბეჭდავდა; **დოსტოევსკი** კარნახობდა; ასევე იქცეოდა **ჯოისი** და **კრისტი**; **მილტონმა** მთელი პოემა „დაკარგული სამოთხე“ მდივანს უკარნახა! **თომას მანი** როგორც სამსახურში, ისე მიდიოდა საწერ მაგიდასთან და დროის ზუსტი დაცვით მუშაობდა; ასევე მუშაობდა **ჩეხოვი**, რომელიც ყველა ქალაქში პირველ რიგში საროსკიპოს ეძებდა; **დიკენსს** უყვარდა პარიზის მორგის მონახულება; **კონსტანტინე გამსახურდია** გვიან ღამით, სანთლის შუქზე წერდა, როცა ქალაქს ეძინა; **სალვადორ დალის** შთაგონებისათვის ბუზები სჭირდებოდა, ყოველ ბუზს ხუთ ფრანკად ყიდულობდა!..

აკვიატებული დიადი იდეის განსხეულება, მისი აღსრულებისკენ შეუპოვარი სწრაფვა მოითხოვს ძლიერ ნებისყოფას.

ბულბული სტიქიურად გალობს და ყოველთვის ერთნაირად, მაგრამ შემოქმედის გზა ზიგზაგოვანია — ეიფორია და დეპრესია, წარმატება და ხელის მოცარვა, ამაღლება და დაცემა.

შემოქმედისათვის აუცილებელია ძლიერი მეხსიერება, ხედვითი და სმენითი, ფაქტების დაკავშირების უნარი (ლირიკოსისათვის — ნაკლებად), რასაც უფრო ავლენენ პოლიტიკოსები:

ალექსანდრე მაკედონელი და **იულიუს კეისარი** სახითა და სახელით ცნობდნენ თავიანთ 30.000 ჯარისკაცს.

ასეთივე სატანური მეხსიერება ჰქონდათ **ნაპოლეონს**, **ჰიტლერსა** და **სტალინს**.

ჰომეროსი ასახელებს ათასობით ჰერსონაჟს და არცერთი მათგანის სახელი, წარმომავლობა და ბიოგრაფია ერთმანეთში არ ერევა: ანტიკური მუზების დედა მნემოსინა მეხსიერების ღმერთი იყო.

რა რჩება ადამიანთა მეხსიერებაში? — ის, რაც უმძაფრეს განცდებს უკავშირდება.

რა რჩება ისტორიის მეხსიერებაში? — ის, რაც დიდ რყევებს, კატასტროფებს, სისხლისღვრასა და ტრიუმფს უკავშირდება.

მაგრამ მხოლოდ მეხსიერება გადამწყვეტი როდია.

1961 წელს გარდაიცვალა გერმანელი პროფესორი **ჰეესტერმანი**, რომელმაც 132 ენა იცოდა, მაგრამ იგი არ ყოფილა მეცნიერების კორიფე.

ზოგს აქვს მათემატიკური გათვლის, სწრაფი ანგარიშის უნარი და კომპიუტერსაც კი სჯობნის, მაგრამ მისი ნიჭი აქ იყინება.

შემოქმედება კი ფანტაზირებაა, ფანტაზიის დალაგებისა და სიცოცხლის მინიჭების უნარი, როცა გამოგონილი რეალურად არსებულს აღემატება, როცა ხელოვანი ეწირება ოცნებას.

ნიკოლოზ პაგანინი, რომელიც ჰაინეს ქვესკნელიდან ამოსულ

ჩონჩხად ეჩვენებოდა, კონცერტის შემდეგ დამბლადაცემულს ჰგავდა, მიწისფერი სახე ოფლით ეცვარებოდა, მაჯისცემა უსუსტდებოდა, ნიადაგ ერთ წერტილს აშტერდებოდა, ღამე არ ეძინებოდა.

ვიოლინოზე დაკვრის სპეციფიკამ მისი სხეულიც შეცვალა, რომელიც ვერ უძლებდა ბობოქარ სულს.

რაც დრო გადის, მცირდება შთაგონების როლი და იმარჯვებს გათვლის პრინციპი, რაც სტიქიური ვნებების ინტელექტუალიზებას, ბუნებრივი გრძნობებისაგან დაცლას ნიშნავს. მაგრამ ყველაფერს აქვს თავისი ისტორია, მათ შორის — გრძნობებს, იმპულსებს, ფსიქიკისა და ცნობიერების ფორმირებას, რაც მთლად უკვალოდ არ იკარგება და თანამედროვე ხელოვანს ბიოლოგიურ მემკვიდრეობასთან ერთად გადაეცემა. ამიტომ არის ესთეტიზმი ბარბაროსობისაკენ გზის გამკვლევი (თომას მანი).

ხელოვნება დროდადრო იფიცება ნატიფი გრძნობებისა და ფორმების, დახვეწილი და მახვილი აზრების ვარიანტებით ანუ ჭარბი რაციონალიზმი განაშორებს ინსტინქტებს, სისხლსა და მიწას. ამიტომ ხდება ველურობისკენ უკუქცევა, ბარბაროსული ვნებების აღორძინება და პირიქით, ანუ ძველი კერპების მსხვრევა, რათა შეიქმნას ახალი წესრიგი (მდრ. ქრისტიანული კულტურა და რენესანსი, კლასიციზმი და რომანტიზმი, რომანტიზმი და რეალიზმი, რეალიზმი და მოდერნიზმი, მოდერნიზმი და ავანგარდიზმი და ა.შ.).

ასე მონაცვლეობენ დიონისური და აპოლონური სტიქიები.

ადამიანის ცხოვრების პრეისტორია არაცნობიერი ფსიქიკის სიღრმეშია დაძირული, როგორც მთვლემარე ვულკანი თუ მადანი მიწის ნიაღში, რომელსაც სიტყვიერი კოდებით სჭირდება პოვნა და გამოხსნა. ეს კი შესაძლებელია მხოლოდ შთაგონებითა და რაციონალური გათვლით. ამდენად არის ხელოვნება ველური სტიქიის მართვის და ჰუმანიზების უნარი.

თხზვის პროცესში ხელოვანი ჰგავს ხანომის ქარცეცხლში შეჭრილ მეომარს, ხან — ბრძენ სარდალს, რომელიც გეგმავს და განაგებს ბრძოლის პროცესს, როცა ფიზიკურ და ფსიქიკურ ძალთა მაქსიმალური კონცენტრირება სიკვდილ-სიცოცხლის ზღვარზე ხდება.

ასოციაცია და ცნობიერ-არაცნობიერის სინქრონია

შემოქმედებითი პროცესი ცნობიერ-არაცნობიერის სინქრონული მოქმედებაა. ეს ჰარმონია ინტუიციურად წარმოიშობა და ავტორს ეუ-

ფლება, როგორც ღელვა და სიხარული.

თუ არაცნობიერი გაბატონდა, ეს მოასწავებს ფსიქიკის რღვევას, ყოველივე ჰუმანურის, კულტურითა და აღზრდით მიღწეულის მსხვრევას ანუ შეშლილობას, რაც ნიშნავს ველურის გაღვივებას თანამედროვე მოქალაქის არსებაში.

თუ არაცნობიერი დაითრგუნა, ფანტაზია იხშობა, ხალისი ქრება და ეცემა თხზვის უნარი (მდრ. — ვიქტორ ჰიუგო: „ღმერთი მკარნახობდა, მე კი ვწერდი“).

თხზვის პროცესში გონება ელექტრულ გამომთვლელ მანქანას ემსგავსება. იგი სწრაფი ასოციაციური კავშირებით, ფერით, რიტმით თუ მოგონებათა კასკადით არჩევს სიტყვათა და საგანთა კომბინაციებს.

ოცნება სიზმარში გადადის, შემოქმედი თავის თავში იძირება. სახეები შთაგონების ნისლიდან წამიერად გამოკრთება და უჩინარდება, როგორც არაცნობიერის სიმბოლოები.

მეხსიერების ეკრანზე ლანდივით გადარბის ურიცხვი ფაქტი, გადავიწყებული და ფერშეცვლილი სურათები, განცდილი და განაგონი (Бессознательное, I-IV, Тб., 1978-1985).

ავტორი ისე მეტყველებს, რომ ვერცა გრძნობს, როგორ და რა წესით წაებმის სიტყვები ერთმანეთს.

როგორც მეტყველება არის სტიქიური პროცესი, ისეა სახეთქმნადობაც. მაგრამ სიუჟეტის განვითარება, ხასიათების თხზვა, კომპოზიცია, კონცეფციის გაშლა მოითხოვს ცნობიერის კონტროლსა და აქტივობას, რაციონალურ გათვლას, დიდ ჯაფას (მაგ., ფლობერმა ათჯერ გადანერა „მადამ ბოვარი“).

თხზვის დასრულებას ახლავს სიამოვნებისა და კმაყოფილების განცდა, რადგან ხელოვანი ტანჯვისა თუ აღმოთქმის მოთხოვნილები-სგან განთავისუფლდა.

მოსეს ქანდაკება რომ დაასრულა, აღფრთოვანებულმა მიქელანჯელომ მუხლზე ჩაქუჩი დაჰკრა ებრაელთა წინამძღოლს და შესძახა:

„მოსე, აღსდექი და ამეტყველდი!“

პუშკინი, „ბორის გოდუნოვი“ რომ დაასრულა, ტაშს უკრავდა და გახარებული ყვიროდა: „Айда, ты, Пушкин, сукин сын!“

„ანა კარენინას“ ბოლო წერტილი რომ დაუსვა, ტოლსტოი ცხენს მოახტა და რამდენიმე საათი დაუზოგავად აჭენებდა.

ბლოკმა „თორმეტის“ დანერის შემდეგ უბის წიგნაკში აღნიშნა: „Сегодня я – гений...“

ხოლო ნანარმოების აღიარება ავტორს რწმენით აღავსებს, დავი-

წყებას ეძლევა არასრულფასოვნების კომპლექსი.

მაგრამ ხდება პირიქითაც — ეიფორია იცვლება დეპრესიით:

დიდი შრომა, ძლიერი ვნებათა ღელვა არყევს ფსიქიკასა და ნერვულ სისტემას, რაც იწვევს შავ ფიქრებსა და ამაოების განცდას.

მამა გორიო რომ მოკვდა, **ბალზაკმა** თავი ცუდად იგრძნო; ანდრე ბალკონსკის სიკვდილზე **ტოლსტოის** ცრემლები მოერია და კაბინეტიდან გავიდა; ხოლო ყოველი რომანის დამთავრების შემდეგ ძლიერი დეპრესია და აპათია სტანჯავდა; ასევე დაემართა **ვერდის**, როცა „**რიგოლეტო**“ დაასრულა; 25 წლის **თომას მანი**, რომელსაც არც გიმნაზია დაუმთავრებია და არც უნივერსიტეტი, თუმცა მრავალი უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი გახდა, „**ბუდენბროკების**“ დანერგა თითქმის გამოფიტა, დეპრესიასა და სულიერ კრიზისს უჩიოდა, თვითმკვლელობაზე ფიქრობდა, ლიტერატურა შესძულდა; „**დავით აღმაშენებლის**“ დასრულების შემდეგ **კონსტანტინე გამსახურდიას** ძლიერი დეპრესია დაეუფლა, არარაობის მტანჯველი გრძნობა (შდრ — მშობიარობის შემდეგ დეპრესია აქვს ქალების 80%-ს. მიზეზი — ქვეითდება ჰორმონების გამომუშავება).

ასეთ დროს იწურება არაცნობიერი ძალები, რომელთა მეშვეობით შექმნილა ყოველივე დიადი, რაც რამ შექმნილა ხელოვნებაში.

უნდა გავიდე დრო, ვიდრე აღდგება ცნობიერ-არაცნობიერის სინქრონული მოქმედება წარმოსახვაში.

თუ ეს არ მოხდა, ხელოვანს ელევა შემოქმედების მაცოცხლებელი ძალა და ეცემა თხზვის უნარი, ბატონდება მშრალი რაციონალიზმი, რომელიც ვერ აღწევს სულის არქაულ ანუ ყველაზე მგრძნობიარე ფენებამდე.

II. ესთეტიკური გრძნობისა და თხზვის არქეოლოგია

ბრძოლა და ბანცლა

ხელოვნებას აქვს განცდის ორი პოლუსი — დრამატიზმი და კომიზმი. ყოველი ჟანრი თუ ესთეტიკური კატეგორია მათი გაშლა და სახეცვლაა.

ქმნილება, რომელიც ემოციებს არ აღძრავს, მკვდარია, მკითხველი არ ეყოლება. თუ მაინც ვინმემ წაიკითხა, გრძნობებს არ აღუძრავს და დავიწყებას მიეცემა.

ეს ემოციები ან დრამატულია ან კომიკური, სულ ერთია — იქნება ეპიკური თხრობა თუ ლირიკული მეტყველება, მოგვრილი შთაგონებით თუ რაციონალური გათვლით.

ეპიკა სინამდვილის ანალოგია, ცხოვრების მიკრომოდელია, რომელსაც მივყავართ ტრაგიკული ფინალისაკენ, რადგან თავად სიცოცხლე არის ტრაგიკული და იგი ბოლოს მაინც კატასტროფით მთავრდება, რაც უნდა ელვარე და წარმატებული იყოს.

სიცოცხლე მუდმივი სწრაფვისა და ბრძოლის პროცესია.

ადამიანი თვითდამკვიდრების ანუ თავისუფლების გზაზე ებრძვის სტიქიას, თავის თავს, თანამომძიებებს. ეს ბრძოლა ხან ფარულია, ხანაც — აშკარა, როგორც უძველეს დროს, როცა არქანთროპი თუ ნეანდერტალელი სიცოცხლის გადასარჩენად თავს იცავდა ყინვისა და სიციხისაგან, ნადირთა ხროვისაგან, სხვა ტომებისა და მტრებისაგან, როცა იგი თავს ესხმოდა ნადირთა ხროვას, სხვა ტომებსა და გვარებს, იბრძოდა სარჩოსა და მდედრის მოსაპოვებლად, თავისი ალაგის დასაცავად ან გასაშლელად.

დღეს აშკარა ბრძოლა შეცვალა ფარულმა ომმა, რომლის ასპარეზია ფსიქონერვული სისტემა და ცნობიერება.

სიცოცხლის ნების გამოვლენა არის აგრესია, ბრძოლის ჟინი, თავდაცვისა და თავდასხმის უნარი, რომელთაც ცნობიერების კონტროლი აძლევს მიმართულებას.

ყოველი ხელოვანი უარყოფს ომებს, სისხლის ღვრას, ძმათაკვლას, ღალატს, ვერაგობას, მაგრამ მათი ქმნილებანი სწორედ ამ მასალას ეფუძნება, ნამდვილს თუ გამოგონილს ანუ ტრაგიკულ ფაქტებს ეძლევა გადამწყვეტი მნიშვნელობა!

ბედნიერი ცხოვრება, დალხენილი პერსონაჟები მკითხველს არ

აინტერესებს, თუ მათ არ განვლეს ტანჯვის გზა, როგორც რუსთაველის გმირებმა.

ტექსტი მკითხველს იმორჩილებს მხოლოდ დრამატიზმის ან კომიზმის საშუალებით, რაც ცვლის სტანდარტულ მდგომარეობას და წარმოსახვაში აღადგენს საშინელებათა სურათებს, კომპარსა და ტანჯვას, ბრძოლასა და სიკვდილს, თამაშსა და გართობას, ინვესს ღიმილსა და სიცილს, სინანულსა და აღტაცებას, სიცოცხლით თრობას.

ეს არის უძველესი ჟამის მოლანდება, რომელიც ჩარჩა არაცნობიერი ფსიქიკის სიღრმეში და რასაც მოითხოვენ ბიოლოგიური ინსტინქტები.

მათი არსი კი უცვლელია, რაც ჯიშს იცავს გადაგვარებისგან.

ტრაპეზია და კაცთუქვირის რიტუალი

მილიონობით წლის მანძილზე ჩვენი წინაპრები დაძრწოდნენ მუდმივი შიშის ატმოსფეროში, რასაც სდევდა დევნა, შეტაკება და სიკვდილი, ბრძოლა არსებობისათვის, რამაც ჩამოუყალიბა ინსტინქტური ჩვევები და მიდრეკილებანი, შეუცვალა ვეგეტარიანული საწყისი.

როგორც შენიშნავენ ანთროპოლოგები, იშვიათად თუ მომკვდარა Homo habilis თუ ნეანდერტალელი ბუნებრივი სიკვდილით.

ისინი იხოცებოდნენ სასტიკ და დაუნდობელ ბრძოლებში, ან შიმშილითა და ავადმყოფობით.

მათი მაქსიმუმი ასაკი იყო 40 წელი.

ა) მხეცური ბაავება, როგორც შიშის დათრგუნვა

Homo sapiens-ის წინამორბედს — ნეანდერტალელ ადამიანს (პალეოანთროპს) ახასიათებდა თანამედროვე შიზოფრენიკის მსგავსი ხშირი აგზნება, რაც ინვევდა სისხლისმღვრელ შეტაკებებს ერთმანეთს შორის. მას ჰქონდა დაქანებული შუბლი, ნიკაპის ნიშნები, „მუთაქები“ თვალს ზემოთ.

იგი გამოჩნდა 300 ათასი წლის წინათ.

ნეანდერტალელის აგზნება აღემატებოდა დამუხრუჭებას, რასაც ინვევდა მხეცური გაავება. ამგვარი აფექტები კი ბადებდა გამოთქმის, ამეტყველების, სიტყვათა დაკავშირების აუცილებლობას (იხ. „შინაგანი იმპულსები და ენა“).

„აფექტების ენას“ მიიჩნევს ერნსტ კასირერი მეტყველების პირველ და ძირითად ფენად (რა არის ადამიანი? თბ., 1983). აფექტებს კი ინვევდა ფიზიოლოგიური ცვლილებანი სხეულში, ტვინის მოცულო-

ბის ზრდა, რაც არღვევდა შუბლის ნაწილს, სადაც ხდება აზროვნებისა და მეტყველების კოორდინირება.

ამ პროცესს აჩქარებდა, ამწვავებდა გეოლოგიური და კოსმოსური კატასტროფები, კლიმატის ცვალებადობა, ბრძოლა გადარჩენისათვის, რაც ფანტავდა ცხოველურ ბურანს და ამკვეთებდა საგნების აღქმას. მაგრამ სასტიკი სამყაროს დანახვა შიშებად ილექებოდა გაღვიძებულ გონებაში.

ადამიანი ისე გამოეყოფოდა ბუნების ნიალს, როგორც ჩველი — დედის საშოს. მძაფრი აღქმითა და განცდით მოგვრილ უძლიერეს შიშებს, შიშებს გამონვეულს დაცილებით ცხადის, ფიქრისა და სიზმრისა, თანამედროვე ფსიქონევროზების მსგავსი აფექტებით, ძრწოლითა და გააფრთებით პასუხობდა არქანთროპისა და ნეანდერტალელის ტვინი, რომელთა გადალახვა იყო ნადირობა და ამეტყველება.

სწორედ ნადირობა იყო შიშის განგმირვა, რომელმაც ვეგეტარიანელი წინაპარი სისხლსა და ხორცს შეეჩვია. მაგრამ სისხლი ინვევდა ახალ აგზნებასა და შიშებს (შდრ. — როგორ დაგლიჯეს მოძმეებმა ვაჟა-ფშაველას ბებერი მგელი ტოტია, როგორ ნატრობენ მშვიერი მგლები ერთმანეთზე „ერთ წვეთი სისხლი“ შენიშნონ), რამაც კიდევ უფრო დააჩქარა ტვინის პროგრესი, ე.ი. **შიშმა და სისხლმა**.

ნეანდერტალელები ცხოვრობდნენ უკანასკნელი დიდი გამყივარების სასტიკ პირობებში, ჰქონდათ ქოხები და იცოდნენ ცეცხლის გამოყენება.

ნადირობდნენ სპილოებზე, დათვებსა და ლომებზეც.

იყენებდნენ ხელცულებს, საჩხ და საფხეკ იარაღებს. ცხოვრობდნენ მღვიმეებში ან ტყავებით დაფარულ, ხის ტოტებით შეკრულ ქოხებში, რომელთაც ჰქონდათ კერა და დედა-ბოძი.

სიცივისაგან თავს იცავდნენ ძვლის ნემსით დაკემსილი ნადირის ტყავებით.

ცხოველთა და მოძმეთა სისხლიანი ხორცი იყო უკვე მათი მთავარი საკვები. მაგრამ ჭამდნენ მიცვალებულებსაც, ზოგიერთ ჯოგსა და ტომში — მშობლებსაც; ჭამდნენ მწერებსა და ქვეწარმავლებსაც, როგორც აღნიშნავს ანთროპოლოგი **ვალერი ალექსევი (Становление человечества, М., 1984)**.

მაინც ჩნდებოდა სტიქიური წესრიგი, საითკენაც მიჰყავდა ადამიანი თვითგადარჩენის ინსტინქტებსა და სექსუალურ ლტოლვებს. სხვაგვარად გარდაუვალი იყო სისხლიანი კონფლიქტები და ჯოგის განადგურება.

ადამიანის ბიოლოგიური ფორმირება დასრულდა 40 ათასი წლის წინათ. მას შემდეგ იგი არც ფიზიკურად, არც გონებრივი პოტენციალ-

ით არ შეცვლილა.

ამ გზაზე უმთავრესი იყო ჯერ კანიბალიზმი და შემდეგ კანიბალიზმის შეზღუდვა, ტოტემისა და ტაბუს სასტიკი კოდექსი, ეგზოგამია (ინცესტის აკრძალვა), მაგია და ანიმიზმი, სრული ამეტყველება, რაც ნიშნავს აფექტების დამორჩილებას და გადაცემას.

აკრძალვათა სისტემას ისეთი ძალით განიცდიდა ველური ადამიანი, რომ მისი დამრღვევი შეიძლება დეპრესიით მომკვდარიყო. იგი რწმენის უტყვი მონა იყო.

მისი ფიქრი და წარმოსახვა ჰგავდა თანამედროვე სმენით და ხედვით ჰალუცინაციებს, რაც აქვთ დარღვეული ფსიქიკის ადამიანებს და რასაც ემორჩილებიან.

ეს უძველესი არქეტიპი ცოცხლობს სიზმარში, შემოქმედებაში, ადრეულ ბავშვობაში (შდრ. — ერთ აჭარელ ბავშვს, გვარად გოგიტიძეს, შიზოფრენიამ აღუდგინა მაიმუნის სინდრომი), თრობის და ფსიქონერვული დაავადების ჟამს.

შეშლილი — ეს იგივე ნეანდერტალელი ადამიანია.

Homo sapiens-ის დროს წარმოიქმნა ენათა ოჯახები და ხელოვნების პირველადი ფორმებიც (როკვა, დაკვრა, სიმღერა, პანტომიმა, გრაფიკა, ფერწერა, ქანდაკება).

ადამიანთა ჯოგი გვარ-ტომად იქცა.

მღვიმის კედლებზე ხატავდნენ ცხოველებს, ნადირებს, ფრინველებს, თევზებს, ადამიანთაგან — შიშველ ქალს, უშორესი თარიღი — 25.000-30.000 წელი.

ქანდაკებებს აკეთებდნენ ძვლის, ქვისა და თიხისაგან.

ხელოვნების საწყისები ნეანდერტალელებთან იკარგება, მუსტიეს ეპოქაში (Ранние формы искусства, М., 1972; А. Окладников, Утро искусства, М., 1967).

ბ) სისხლის აზრი

უძველეს დროში სისხლი და ხორცი ერთი სიტყვით აღინიშნებოდა. მაგ., ძველ ბერძნულში სისხლი არის „**უმი ხორცი**“ (მაქს ფასმერი). ქართული ხორცი ნიშნავს სისხლისაგან განწმენდილს, სისხლმობოცილს. სისხლი კი მზესა და ცეცხლს უკავშირდება.

ტოტემისა და ღმერთთან კლანს და ტომს აერთებდა შეწირულის სისხლი.

გალებს წესად ჰქონდათ მტრის სისხლი დაელიათ და მტრის სისხლით სახე მოეთხუპნათ, რათა ძლეულის ძალა შეჰმატებოდათ. ხევსურები მარჯვენას აჭრიდნენ, ხოლო თავის მოკვეთა ყველგან იყო გავრცელებული.

ჰომეროსის „ოდისეას“ მიხედვით, სულს სისხლის შესმის შემდეგ უბრუნდება მესხიერება და მეტყველების უნარი.

ამერიკულ, აფრიკულ და აზიურ ტომებში საგაზაფხულო თესვას ახლდა კაცთშენიერება. მიწა, რომელსაც სისხლი დაესხურა, უფრო ნაყოფიერი იქნებოდა, მაგრამ თუ თესლსაც სისხლში ამოავლებდნენ, უკეთეს მოსავალს მოიწვევდნენ.

ერთის შეწირულ სიცოცხლეს, ერთის სიკვდილს სხვა მრავალთა სიცოცხლე უნდა ეხსნა.

სისხლი უკავშირდებოდა როგორც ღმერთსა და ზეციურ მნათობს, ისე მიწასა და ფესვებს ანუ სიცოცხლესა და ნაყოფიერებას, მაგრამ ინვევდა შიშსაც, როცა უწმინდურად მიიჩნეოდა:

ამერიკულ, აფრიკულ, ავსტრალიურ ტომებში, ხევსურეთში ქალი მენსტრუაციისა და მშობიარობის დროს მკაცრად იზოლირებული უნდა ყოფილიყო.

ძველი აღთქმა კრძალავდა პირუტყვის სისხლის სმასაც კი, არათუ ადამიანის სისხლისას. სისხლი მიწაზე წყალივით უნდა დაღვრილიყო, რადგან პირუტყვის სისხლის სმა გაახსენებდათ უძველეს ჩვეულებას — ადამიანის სისხლის სმას, როგორც იყო ქვისა და ბრინჯაოს ეპოქებში:

რომში იუპიტერის ქურუმს ეკრძალებოდა არა მხოლოდ უმი ხორცის შეხედვა, არამედ — ამ სახელის წარმოთქმაც.

ინდოელ ბრაჰმანს სისხლისა და ხორცისათვის არ უნდა შეეხედა.

სისხლი სულთან იყო გაიგივებული ანუ სიცოცხლესთან და ამდენად იყო სისხლის სმა იგივე კაციჭამიობა, არა მხოლოდ მოკვდინება (შდრ. რუსთაველის ფატმანი: „ნეტარძი ვინ სისხლი მისი შემახვრიტა ერთი თასი“). მას ჰქონდა გვარტომის მნიშვნელობაც (შდრ. გამოთქმა „სისხლით ნათესავი“. სისხლის, იგივე შურის ანუ სულის ძიება ვაჟა-ფშაველასთან; სისხლის მისტერია კ. გამსახურდიას „დიონისოს ღმერთი“, გრ. რობაქიძის „გველის პერანგსა“ და „ლამარაში“).

ადამიანს ყველაზე მეტად აღიზიანებს წითელი ფერი, რადგან იგი ასოცირდება სისხლსა და სისხლის ღვრასთან. ხოლო სისხლისღვრა არქაულ შიშებსა და სიშმაგეს აღვიძებს, როგორც საზარელ ტკივილსა და ყვირილს, როგორც სიკვდილის მოახლოებას.

მღვიმეებში შემორჩენილი უძველესი ნახატები შესრულებულია ჟანგმინით და ქონით, რადგან წითელი ჟანგმინა — ეს იგივე სისხლი და ცეცხლი იყო.

სისხლისადმი მიმართებაში აირეკლა ველური და ბარბაროსული ცნობიერების ჰუმანიზების პროცესი.

გ) ტოტემური ცხოველ-კაცი

ველურსა და ბარბაროსს ისეთივე მძაფრი და ძლიერ შეგრძნებები ჰქონდა, როგორც ნადირს, რაც ბევრად აღემატება ცივილიზებული ადამიანისას, რომელსაც გაუფაქიზდა (ანუ დაუსუსტდა) ნერვები და დაუჩლიჩდა გრძნობები (ველური წინაპარი ღამესა და ნისლშიც ხედავდა, ხუთ ვერსზე გრძნობდა ვეფხვის სუნს; თანამედროვე გორილას სამი მამაკაცის ძალა და ელვისებური რეაქცია აქვს).

ამიტომ უძველესი ადამიანი ცხოველ-კაცად წარმოედგინა მითოლოგიურ ფანტაზიას: კენტავრი — ცხენ-კაცი, სატირი — ვაც-კაცი, მინოტავრი — ხარ-კაცი, კეკროპი — გველ-კაცი, სფინქსი — ფრთოსანი ურჩხული ქალის თავით, ლომის ტანით, გველის კუდით. ეს უნდა ყოფილიყო ტოტემური რწმენის გაგრძელება.

დიდ და ძლიერ პიროვნებასაც ცხოველთან აკავშირებდნენ.

მაგ., სპარსეთის მეფე კიროსი, რომელსაც ძალლი კვებავდა; რომული და რემი — რომის დამაარსებლები, რომელთაც მგელი აწოვებდა ძუძუს; ბურტაჩინო — თურქეთის სახელმწიფოს შემქმნელი, რომელიც მგლის ძუძუს სწოვდა, ისევე როგორც გერმანელი დიტრიხი; სლავური ლეგენდით, ორ ტყუპ გოლიათს — ვალიგორასა და ვირვიდუბს ზრდიდნენ ძუ მგელი და ძუ დათვი.

ბრძენი კენტავრი ქირონი იყო აქილევსის, ჰერაკლეს, იაზონის, ასკლეპიოსის აღმზრდელი.

აფრიკულ მთებში არსებობენ კაცი-ლომი, კაცი-გიენა, კაცი-ლეოპარდი.

ევროპულ მთებშიც თითქოს კაცი ცხოველად (მაგ., მგლად) იქცეოდა, შემდეგ კი ისევ იბრუნებდა ადამიანის სახეს, რაც სიტყვაშიც არის შემონახული (მაგ., გამგელება, გამხეცება, შდრ. — ლუკაიას გაცხენება კ. გამსახურდიას „მთვარის მოტაცებაში“). ინდიელები ცხოველებს „უმცროს ძმებს“ ეძახდნენ (შდრ. — კ. გამსახურდია: „ძვირფასო ძმავ მგელი“).

ქრისტიანობა ამგვარ ცხოველურ საწყისს კუდიანობად, ჯადოქრობად, ალქაჯობად ნათლავდა და სასტიკად სდევნიდა, როგორც ემბაკეულ მოვლენას.

დღეს ასეთი სახეცვლა ხდება ბოდვით წარმოდგენებსა და მხატვრულ შემოქმედებაში, სიზმარსა და შეშლილის წარმოსახვებში, ნადირობისა და საბრძოლო გააფთრების, თუ სექსუალური აღტკინებისა და მასობრივი ფსიქოზის ყამს.

ე) მამა-ბელადის მკვლელობა, როგორც სპექტაკლი

კანიბალიზმის მონესრიგება ანუ შეზღუდვა დაიწყო მაშინ, როცა მიეცა სპექტაკლის მსგავსი სახე. ეს ვლინდებოდა მრისხანე და სასტიკი ბელადის — ტომის მამისა თუ შეწირულის მკვლელობით, რასაც რიტუალურად ასრულებდა მთელი ტომი განსაზღვრულ დროს და რაც იყო თეატრის ანუ სინკრეტული ხელოვნების პრაფორმა. ყოველ წევრს მკვლელობაში მონაწილეობა უნდა მიეღო, რათა მოკლეულის ხორცი რგებოდა და სისხლში განათლულიყო. კაციჭამიობის მოთხოვნილება ასე უნდა განმუხტულიყო, ასე დამცხრალიყო სისხლის წყურვილი.

ტომის ბელადი ახალგაზრდად უნდა მოეკლათ, როგორც ნადირი, სასტიკად და სახეიმოდ, რათა ტომის წევრებს ანუ გამხეცებულ შვილებს გადასცემოდათ მისი ძალა (შდრ. — ბერიკები ცხოველთა ნიღბებით).

ეს ყველგან განსხვავებულად და სხვადასხვა დროს ხდებოდა, მაგრამ რაღაც ციკლურ წრეს ემორჩილებოდა (მზისა და მთვარის მოძრაობა, თესვა, გვალვების პერიოდი, ვარსკვლავთა განლაგება...). ან როცა ბელადს სიბერე დაეტყობოდა ან მტერთაგან იძლეოდა, როგორც ნათელყოფს ჯეიმს ფრეზერი (Золотая ветвь, М., 1980).

ტოტემ-ცხოველად წარმოდგენილი მამა-ბელადის რიტუალური მკვლელობა იყო ტაბუს აუცილებელი დარღვევით ძალაუფლების დამხობა და ტომის გადარჩენა, ტრიუმფი და გლოვა, შიშის გადალახვა და ახალი ძალით აღვსება, შიშისა, რადგან მიაჩნდათ, რომ ბელადს მუდამ სისხლი სწყუროდა, მტრისა თუ მოძმის, რადგან იყო მფარველიც და დამჯერიც (შდრ. — ნადირთა მეფე დაერქვა მტაცებელ, სისხლისმოყვარე ლომს და არა ბალახისმჭამელ სპილოს).

ბელადს ფრინველთან, მცენარესთან, მეტწილად კი ნადირთან აიგივებდნენ (შდრ. — „და მოვიდა მგელი იგი“ — „შუშანიკის ნამება“), რაც იყო არა მხოლოდ ადამიანის ცხოველად აღქმა, არამედ ცხოველის ადამიანად წარმოდგენაც, რაც ნიშნავდა ამ ცხოველისაგან წარმომავლობას.

ასეთ რწმენადქცეული ტოტემი ქმნიდა სისხლით ნათესავთა ტომსა და კლანს.

დროთა მანძილზე ჯერ ტოტემები, შემდეგ კი ტომის მამა-ბელადები ღმერთებად შთაიბეჭდნენ მიამიტურ წარმოდგენაში.

აღმერთებდნენ მას, რისიც ეშინოდათ. შიში კი სიყვარულს წარმოშობდა.

მამა-ბელადის მკვლელობა — ეს იგივე ღმერთის მკვლელობა იყო. კანიბალიზმის კიდევ უფრო მონესრიგებული ფორმაა ადამიან-

თა მსხვერპლად შეწირვა, რომელსაც ქურუმები ასრულებდნენ (**ყელის გამოჭრა, გულის ამოგლეჯა, სხეულის დაყოფა-დანაწილება**). ოღონდ ამჯერად მასა იყო არა მონაწილე, არამედ მაცურებელი, ქურუმი — სასტიკი და სისხლის მოყვარული ღმერთების ნების აღმსრულებელი, მათი მსახური.

მსხვერპლად სწირავდნენ ზოგან მეფის შვილს (მეფის სანაცვლოდ), ტყვეებს, ბავშვებს, მოხუცებს, სპეციალურად გამზადებულ პირს, მეტწილად კი — ქალწულებს.

ზოგჯერ შეწირული ღვთაების როლს ასრულებდა, მის სანაცვლოდ საზეიმოდ კვებოდა, რათა ღმერთის ძალა და უშიშარი სული ტომის წევრებზე გადასულიყო სისხლის სმითა და ხორცის ჭამით (**შდრ. — ქრისტეს მისტერია**).

ძველ იტალიაში, სატურნალიების დღესასწაულისათვის, რომელიც დეკემბერში იმართებოდა, 30 დღით ადრე არჩევდნენ ლამაზ ჭაბუკს, მორთავდნენ სამეფო სამოსელით, უსრულებდნენ ყველა სურვილს, როგორც ღმერთ სატურნს. შემდეგ კი ყელს გამოჭრიდნენ და ზეიმობდნენ, ე.ი. ღმერთის სანაცვლოდ კლავდნენ.

აცტეკებთან ღმერთი ტეცკატლიპოკის ნაცვლად საგანგებოდ არჩეული ლამაზი ჭაბუკი ან ქალწული კვებოდა, რომელსაც მთელი წელი ღვთაებრივი პატივით ეპყრობოდნენ.

ქურუმები სამსხვერპლო პირს ტაძარში კლავდნენ, გულს ამოგლეჯდნენ და მზეს სწირავდნენ.

ღმერთები გამუდმებით ითხოვდნენ ადამიანის სისხლს (მაგ., აცტეკების ომის ღმერთის უიცილოპოჩტლის ქანდაკების ქვეშ, პირამიდის საძირკველში, ნახეს 136.000 მსხვერპლად შეწირულის თავის ქალა).

ასეთივე სასტიკი იყვნენ ძველი მეფეები და ტომის ბელადები (მაგ., მონტესუმას გამეფების აღსანიშნავად აცტეკებმა მსხვერპლად შესწირეს 12.000 კაცი), რომელთაც უნდა ჰქონოდათ სხვებზე აღმატებული საბრძოლო ძალა და მაგიური უნარი.

ინდიელთა ტაძრებში სისხლის ნიაღვარი მიედინებოდა.

მსხვერპლშეწირვებს ახლდა საზეიმო სიმღერა, როკვა, დოლის ბრაგუნა, ფლეიტის დაკვრა, სურნელთა კმევა, რაც ალაგზნებდათ და ამხიარულებდათ რიტუალის მონაწილეებს (**შდრ. — ქრისტიანული საკურთხეველი და საკმეველი**).

ეს იყო **დღე-სასწაული, ველურობის დროებითი გახსენება**, როცა თავშეკავებას ცვლიდა თავაშეება, სისხლის წყურვილის დაცხრომა, როცა ნება ეძლეოდათ, რომ შეკავებული ინსტინქტური მოთხოვნებიანი დაეკმაყოფილებინათ, მხეცური თვისებანი ასე დაე-

მორჩილებინათ (**შდრ. — ქრისტიანული მარხვა და ხსნილი**):

ინსტინქტების მოქმედების აღკვეთა შეუძლებელია, შესაძლოა მხოლოდ მართვა, ფორმისა და მიმართულების შეცვლა.

ასე იქცეოდნენ აცტეკები და ინკები, აფრიკული და ავსტრალიური ტომები და, ალბათ, ჩვენი წინაპრებიც.

რომაელები 60 წელს გადაცილებულს დეპონტინუსს ეძახდნენ — მხოლოდ მსხვერპლშეწირვისათვის ვარგისს, ე.ი. ენამ შემოინახა ძველი წესი.

კაცთშეწირვის რიტუალები ანუ სასტიკი სპექტაკლები უნდა წარმოშობილიყო ნადირობისაგან, როგორც კოლექტიური ნადირობის იმიტაცია, თამაში, მხეცის ანუ ბელადის დაძლევა.

დრო რომ იცვალა, ველურები მსგავს რიტუალებს მოკლული ნადირის (**მაგ., დათვის**) გარშემო აწყობდნენ, — ჯერ ზეიმობდნენ და მერე, როცა შეჭამდნენ, თითქოს წუხდნენ (მაგ., **აზიურ ტომებში**), ანდა, განსაზღვრულ დროს, რიტუალურად კლავდნენ ერთ ტოტემურ ცხოველს ან ფრინველს — არღვევდნენ ტაბუს.

სულ ბოლოს, წარმართულ ანტიკურ ხანაში, სამსხვერპლო ადამიანის ადგილს იკავებს ცხოველი (**მაგ., ცხენი, ხარი, ძროხა, ღორი, ცხვარი. შდრ. — ბერძნული ჰეკატომბა — ასი ხარის შეწირვა**). მაგრამ ქრისტიანობამ აკრძალა, თუმცა ეს ტრადიცია დღესაც ცოცხლობს, როგორც გადმონაშთი, მაერთებელი პრეისტორიასთან, ოღონდ ბარბაროსული ქცევის გარეშე.

ვაჟა-ფშაველას ცნობით, ხევისბერი შესანიშნავი საქონლის სისხლში უნდა განინათლოს, სისხლი ესხუროს თასებს, სახატო საგნებს, ხატობის მონაწილეებს (**შდრ. — ქრისტიანული ნაკურთხი წყლის სხურება**).

სინკრეტული ხელოვნება ჩაისახა ტომის ბელადის (მამის, ღმერთის) მკვლელობისა და კაცთშეწირვის რიტუალებში, როგორც კოლექტიური როკვა, სიმღერა, პანტომიმა, დაკვრა და გლოვა და შემდეგ სიტყვიერი გარდასახვით, ინდივიდუალურად გაგრძელდა საგმირო თქმულებებსა და მითებში.

ყველა რელიგია კრძალავს ღმერთის (მეფის, მამის) მკვლელობას. მაგ., ძველმა აღთქმამ, მოსეს კოდექსმა, ღმერთის ბარბაროსული მოკვლისა და ჭამის წესს დაუპირისპირა უფლისადმი შიშისა და კრძალვის დაცვა, მისი მრისხანე ძალისადმი უსიტყვო მორჩილება და თავყვანისცემა, პოლითეიზმი შეცვალა მონოთეიზმით, ეგვიპტის ფარაონის ეხნატონის მსგავსად (**ზ. ფროიდის** აზრით, მოსე ეგვიპტელი იყო და არა ებრაელი; **თომას მანის** მიხედვით — მოსეს დედა ფარაონის ასული იყო).

ე) რეალობიდან წარმოსახვისაკენ-ამფითეატრი და ტრაგედია

რომაელები აგებდნენ ამფითეატრებს, სადაც სპეციალურად განვრთნილი ტყვე მეომრები — გლადიატორები უამრავი ალგზნებული, მოყიჟინე მაყურებლის თვალწინ ერთმანეთს ხოცავდნენ ან ლომებსა და ვეფხვებს ებრძოდნენ. მკვლელობა, სისხლის დაქცევა, მომაკვდავის ხრიალი უმაღლესი ექსტაზით მუხტავდა გადარეულ მაყურებელს, ალუდგენდა იმ დროის ბარბაროსულ განცდას, როცა კაცის ხორცს გლეჯდნენ და სისხლს სვამდნენ ანუ დროებით იბრუნებდნენ აბსოლუტურ თავისუფლებას.

ამჯერად ეს ხდებოდა სცენაზე, მაგრამ რეალურად, არა წარმოსახვით. მაყურებელი ველურ ვნებებს ამ სისხლიანი სანახაობით იკმაყოფილებდა. თითქოს ისიც ღებულობდა მონანილეობას მკვლელობაში და თავისი ჯიშის სისხლით ინათლებოდა.

ქრისტიანობამ აკრძალა ამფითეატრებიც.

ელინურ თეატრში მკვლელობას ჰქონდა თამაშის ფორმა, რეალობას მიმსგავსებული. მსახიობები განასახიერებდნენ ესქილეს თუ ევრიპიდეს, აქეოსის თუ სოფოკლეს ტრაგიკულ, ბედისწერისაგან განწირულ გმირებს.

გმირი სცენაზე თითქოს იღუპებოდა.

მაყურებელმა იცოდა, რომ ეს არ იყო ნამდვილი მკვლელობა, მაგრამ თავს იკმაყოფილებდა, სისხლის წყურვილს წარმოსახვითი დრამით იკლავდა და ასე მონანილეობდა მსხვერპლთშენიწვამში.

ტრაგედია, როგორც ჟანრი და არა დრამატიზმის ან ტრაგიზმის ესთეტიკური გრძობა, დიონისური რიტუალების წიაღში ჩაისახა და გენეტიკურად განასახიერებდა დიონისეს წამებას და მკვლელობას, აკუნვას (თუმცა ყველა ამ აზრს არ იზიარებს. მაგ., ვილამოვიც მელენდორფი, ოლგა ფრეიდენბერგი). თავდაპირველად დიონისურ მისტერებში კაცს გლეჯდნენ, შემდეგ ბავშვს, ბოლოს კი ხარს ან ვაცს სწირავდნენ. კულტის მონანილეთ სწამდათ, რომ ღმერთს კლავდნენ, მის ხორცს სჭამდნენ და სისხლს სვამდნენ, რაც იყო უძველესი ბელადის (მამის, ღმერთის) მკვლელობისა და კაცთშენიწვამის ელინური ვარიაცია.

დიონისურ რიტუალებში ღვინო და ღვინის სმა იმავე ფუნქციას ასრულებდა, რასაც მათ მიღმა არსებული ბელადის მკვლელობისა და კაცთშენიწვამის მისტერიებში — სისხლი და სისხლის სმა.

ღვინო სიმბოლურად — ეს იგივე სისხლი იყო, რაც მონანილეთ ალაგზნებდა, აბრუებდა და ინვევდა ველურ ექსტაზს, უძველეს ჩვეულებათა ანუ აკრძალულის გახსენებას.

ამრიგად, ტრაგედიის მიღმა დგას დიონისური რიტუალები,

დიონისური რიტუალების მიღმა — საყოველთაოდ არსებული ბელადის (მამის, ღმერთის) მკვლელობა და კაცთშენიწვამი. მაგრამ ამ გენეტიკური ხაზის დაცვის გარეშეც ეს ტრაგიკული არქეტიპი ცოცხლობს ყოველი ადამიანის ქვეფსიქიკურში, ყოველი ერის ლიტერატურაში, როგორც სულის არქაიკა.

ღმერთის მკვლელობა განსახიერდა ქრისტეს წამების მისტერიაში. მაგრამ ქრისტიანობამ თეატრიც აკრძალა და საერთოდ უარყო მხატვრული ლიტერატურა, რათა საბოლოოდ დაეთრგუნა ბარბაროსული ინსტინქტების სიმბოლური რეალიზებაც, დაეცხრო სისხლის ძახილი, რათა გრძნობა და მოქმედება გონის მორჩილი ყოფილიყო.

ე) სიმბოლური კაცთშენიწვამი

დრამატიზმი არ არის მხოლოდ ტრაგედიის ჟანრის კუთვნილება. დრამატიზმი და მისი მწვერვალი — ტრაგიზმი ხელოვნების ყველა სფეროს ამოძრავებს, როგორც ცოცხალი არსების გარდაუვალი ხვედრი და შორეული ეპოქების გამოძახილი, ქვეფსიქიკურში არქეტიპებად შემორჩენილი.

გლადიატორების ბრძოლის სახეცვლად ტორეადორის შეტაკება ხართან, როცა უამრავი მაყურებლის წინაშე კორიდაზე მათადორი კლავს ხარს და აგზნებული ხალხი ტაშისცემითა და შეძახილებით ხვდება ამას: კაცის მკვლელობა შეცვლა ხარის მკვლელობამ, მაგრამ არაცნობიერად. როგორც თვლის თომას მანი, ეს არის ცხოველღმერთის მკვლელობა.

ეს ინვევს კრძალულის გახსენებას, სისხლის ხმაურსა და წყურვილს, რაც დაცხრება მკვლელობით, სულ ერთია — ხარი იქნება თუ მათადორი (გავისხენოთ ვაჟა-ფშაველა — „სიკვდილი ყველას გვაშინებს, სხვას რომ ჰკლვენ, ცქერა გწადაინ“).

იგივე ხდება თანამედროვე თეატრის სცენაზე თუ კინოეკრანზე, როცა იღუპება მთავარი პერსონაჟი — გმირი, როცა მას ჰკლავენ ან თავს იკლავს, როცა რეალობა შეცვლილია წარმოსახვით. მაყურებელს ან ეცოდება, რომ იღუპებიან ოტელო, ჰამლეტი, მეფე ლირი, მაკბეტი, იულიუს კეისარი, ოიდიპოს მეფე, რომეო და ჯულიეტა...

ეს ინვევს სიბრალულისა და სინანულის განცდას, ცრემლსა და გულის დანყვეტას, მაგრამ ეს რომ არ მოხდეს, მაყურებელი თეატრში არ შევიდოდა და არც ეკრანს გაადევნებდა თვალს.

იგივე ითქმის მკითხველზე, სულ ერთია, ეცნობა ტრაგედიას თუ ტრაგიკულ რომანს, პოემას თუ მოთხრობას.

გმირის დაღუპვა მას გულს სტკენს, მაგრამ თანაც სიამოვნებს, ენანება, მაგრამ გარდაუვალად მიაჩნია.

ამგვარი სადიზმის დროს იღვიძებენ უძველესი, არქაული ინსტინქტები, შიშის გრძნობა, ეგოიზმი, რომ სხვა ილუპება და არა თვითონ.

დრამას მკითხველი წარმოისახავს, მაყურებელი ხედავს, მაგრამ ყველაზე მძაფრად განიცდის თავად ავტორი, რომლის სულში მძვინვარებს უძველესი დროიდან გენეტიკურად წამოსული ვნებები და ინსტინქტები: ახალი შენადნობი მხოლოდ მაღალი ტემპერატურით მიიღება.

ამ დროს ფსიქიკის სიღრმიდან ამოიწვევა კოლექტიური არქეტიპი — ღმერთის მკვლელობისა და კაცთშენიერვის სისხლიანი ხატი, რომლის მონაწილე თავადაც არის: როგორც შენიშნავენ, **შექსპირი** იმიტომ ქმნიდა მკვლელთა სახეებს, რომ თავად არ გამხდარიყო მკვლელი.

ვინც ამ იმიტაციას დამაჯერებლად აჩვენებს, ვინც შეძლებს მკითხველს, მსმენელს თუ მაყურებელს აღუდგინოს ეს არქეტიპი, ის არის ნამდვილი ხელოვანი, რადგან, როგორც წერს **ფრიდრიხ ნიცშე**, შემოქმედმა სული უნდა შეძრას, ქვები გააცოცხლოს და მხეცები ადამიანებად აქციოს (**შდრ. — ავთანდილის სიმღერა „ვეფხისტყაოსანში“**, **ორფეოსი ბერძნულ მითოსში**).

არისტოტელეს სიტყვით, მაყურებელი უნდა ცახცახებდეს სიბრალულისა და შიშისაგან („**პოეტიკა**“).

ადამიანის ნევროზული ძალები, აკრძალული და ცნობიერად თუ არაცნობიერად შეკავებული ვნებები თავისუფლდება, ბიოლოგიური გადადის ესთეტიკურში, როგორც ღელვა და სიხარული და ეს იწვევს სიამოვნებას.

მიმქრალი სისხლის წყურვილი, კაცთშენიერვის მოთხოვნილება წარმოსახვითი სურათებით კმაყოფილდება და ცხრება. თითქოს ჩვენც ვიყავით უძველესი მისტერიებისა და სისხლის სმის მონაწილე, პიროვნულად ჩვენშიც აღდგა ეს კოლექტიური არქეტიპი.

სული მოძალებული ვნებებითა და ინსტინქტებით ჯერ აიძვრა, შემდეგ — გათავისუფლდა და განინმინდა, რაც არის სიხარული, ჰაეროვანი განცდა, ამალღება, ამავე დროს — ახალი ძალით დატვირთვა, ფსიქონერვული ენერგიით აღვსება.

თითქოს სისხლდათხეული გმირის ძალა გამოდის ჩვენში, როგორც ტომის ბელადისა — მის მკვლელ წევრებში, ან დაცემული გლადიატორისა — მაყურებლებში.

ეს არის სიტყვაში არტისტიზმით სახეცვლილი ველური და ბარბაროსული გრძნობა, კათარზისად წოდებული არისტოტელეს მიერ.

ტრაგედია იწერება მხოლოდ ადამიანზე, რადგან შემარყვევლია მხოლოდ ადამიანის ტანჯვა და სიკვდილი, ან — გაადამიანურებული

საგნის ბედი.

ასეული ათასობით წლის მანძილზე არსებული კაცისკვლა და კანიბალიზმი, შიში და აფექტები, გენებში შემორჩენილი სისხლის წყურვილი ასე განიშხტება (შდრ. — ჰემინგუეის სწრაფვა ნადირობის, კორიდისა და ომისაკენ).

ზიგმუნდ ფროიდის სიტყვით, ხელოვნება არის ის, რასაც უძველეს დროში უარი ეთქვა.

ტრაგედიების, პოემების, რომანების, მოთხრობების თუ ნოვლების გმირები ილუპებიან, როგორც თავიანთ იდეას მსხვერპლად შეწირულნი და ამ დაღუპვით ანუ დაღვრილი სისხლის ფასად ცოცხლობენ მკითხველის ცნობიერებაში.

კომიზმი – ღრამატიზმისაგან განმუხტვა

კომიკურის გრძნობა ადამიანური ცნობიერების განვითარების, მახვილი და ზუსტი აღქმისა და დაკვირვების შედეგია.

იუმორით დაწერილი რომანი თუ ნოველა სიხარულს აფრქვევს, სიცოცხლის ხალისს ამკვიდრებს, სპობს მანკიერებას, ადამიანებს აახლოვებს, აცინებს და სიცილით უცვლის მკითხველს თუ მაყურებელს განწყობილებას. იუმორი თითქოს თამაში და გართობაა, ავტორი კი — კმაყოფილი და დალხენილი პიროვნება. ნამდვილად მას ყველაზე უკეთ და ძლიერ ავლენს ის ხელოვანი, რომლის სულის სიღრმეში სუფევს შიში, განგაში, სასონარკვეთა, ნაღველი (**შდრ. რუსთაველი — „მე თუ ზეპირ მიცინია, ქვე-ქვე მითქვამს იღუმალ ვა“**).

ცალკეული ფსიქიკური უცნაურობანი და არაბუნებრივი ქცევები კომიზმად გარდაისახება. მაგ., **პუშკინი გოგოლს** „მხიარულ მელანქოლიკს“ ეძახდა.

„შინელის“, „რევიზორისა“ და „მკვდარი სულების“ ავტორს საოცარი იუმორის ნიჭი ჰქონდა, თუმცა თავად ტრაგიკული ბედი არგუნა განგებამ.

ჩეხოვი ყველას გულითადად მასპინძლობდა, ფულებს უშურველად არიგებდა, ხალისით წერდა, მაგრამ დაღვრემილი პერსონაჟები გამოსდიოდა.

ისეთი პირქუში მწერალი, როგორც იყო სიკვდილმისჯილი და კატორღაგამოვლილი **დოსტოვესკი**, ლიტერატურას კომიკური ნაწარმოებებით დაუბრუნდა.

ზოშჩენკოს, სატირიკოსსა და იუმორისტს, სიცილი არ სჩვეოდა, ვერც სხვის სიცილ-ხარხარს იტანდა. მუდამ მოწყენილი დადიოდა, თა-

ვისი თავი არარაობად მიაჩნდა, ბავშვობიდანვე ჰიპოქონდრიკი იყო. გარდაიცვალა ძლიერი დეპრესიით – საჭმელი შეზიზღდა, მკურნალობაზე უარი განაცხადა.

გადმოცემით, ტრაგიკოსი **სოფოკლე** სიცილისაგან მოკვდა, ხოლო სისხლისმღვრელი **ოლიმპიელი ღმერთები** ყველაზე მეტად ხარხარებდნენ.

კომიკური გრძნობის ნაირსახეობაა მოსწრებული სიტყვა, სარკაზმი, ირონია, სატირა, გროტესკი და პაროდია...

სიცილს ინვესს სტანდარტული ან დაძაბული ვითარების უეცარი შეცვლა, ასეთი ვითარებიდან პიროვნების (პერსონაჟის) ამოვარდნა, რეალობის კონტრასტული და არაადეკვატური აღქმა, ქცევა და მოქმედება. მაგ., **ღონ კიხოტს** თავად არცა აქვს იუმორის გრძნობა — კომიკურია სიტუაცია, არაადეკვატური ქცევა და მოქმედება.

სიცილს ინვესს ვითარების თუ პერსონაჟის გაშიშვლებაც, ეფემიზმის უეცარი ჩამოცილება. მაგ., სკაბრეზული თქმები, სექსუალური ბილნსიტყვაობა ანუ ჭარბი გამინიერება.

არისტოტელე კომედიის საწყისსაც ხედავდა დიონისური დღესასწაულების ნიაღში, ფალიკურ სიმღერებში (ღვინის ნალექით სახეშეთხუპნული პროცესია, წინამძღოლი ფალოსით ხელში, უწმანური სიმღერები, მიაქვთ ღვინო, მიჰყავთ ვაცი), როცა თრობა და თავაშვება ადამიანს აბრუნებდა ბარბაროსულ ჟამთან, რასაც ჰქვია **დღესასწაული**.

ღვინომ შეცვალა სისხლი, ვაცმა — ადამიანი, ბილნსიტყვაობამ და უწმანურმა სიმღერებმა — რიტუალური სექსი ანუ სასტიკი ტრაგედია მხიარულ კომედიად გადაგვარდა.

კომედიის უძველესი სახელწოდებაა ტრიგოდია — თხლის სიმღერა (ქება).

ტრიგოდიას წინ უძღვის ტრაგედია — თხის სიმღერა (ქება) ანუ სისხლის დაღვრის შემდეგ დგება სიხარული და თავაშვების ჟამი, სული განიტვირთება საშინელი განცდებისაგან.

ათენში იმართებოდა ხარისმკვლევლობის დღესასწაულები (ბუფონიები, აქედან — ბუფონადა). კლავდნენ იმ ხარს, რომელიც ზევსის საკურთხეველიდან შეჭამდა ქერსა და ხორბალს. ერთი ნაჯახით, მეორე — დანით კლავდა ხარს და შემდეგ ორივენი გარბოდნენ. ხარს ატყავებდნენ და ხორცს რიტუალის მონაწილეებს ურიგებდნენ. ბოლოს იმართებოდა სასამართლო თუ ვინ მოკლა ხარი. დამნაშავედ ცხადდებოდა ნაჯახი და დანა და მათ ზღვაში აგდებდნენ.

ხარი იყო დიონისეს ჰიპოსტასი და ხარის მკვლევლობა იგივე ღმერთის მკვლევლობა იყო. ამიტომ ატიკაში ხარისმკვლელი სიკვდილით ის-

ჯებოდა. მაგრამ დრო იცვალა და ტრაგედია კომედიად იქცა.

კომიკური გრძნობა თითქმის უცნობია ჰაგიოგრაფიისათვის. მას ზოგჯერ ავლენს **რუსთაველი** (მაგ., ჭაში ჩავარდნილის ამბავი). ღიმილი და სიცილი ახალი დროის სიტყვის ოსტატების თვისებაა.

გარდასული დროის ქართველ მწერალთაგან კომიზმი ყველაზე კარგად გამოხატეს მათ, რომელთაც დრამატული ბიოგრაფია ჰქონდათ (**სულხან-საბა ორბელიანი**, **ილია ჭავჭავაძე**, **დავით კლდიაშვილი**, **ნოდარ დუმბაძე**) ან გამოჰყავდათ პირქუში და ტრაგიკული პერსონაჟები (**შიო არაგვისპირელი**, **ნიკო ლორთქიფანიძე**, **დემნა შენგელაია**, **მიხეილ ჯავახიშვილი**).

შიო არაგვისპირელს კომმარული სურათები აინტერესებდა, მაგრამ მოულოდნელად დაწერა „ღვინის ქურდები“, ერთადერთი იუმორისტული ნოველა.

ნიკო ლორთქიფანიძეს — ქართველ თავადიშვილს — „დანგრეული ბუდეების“ სევდა და ძველი დროის ნოსტალგია სდევდა, მაგრამ უეცრად მკითხველს წარუდგინა იუმორით აღსავსე ორი ნოველა — „**სოფლის აშიკი**“ და „**ეპისკოპოსი ნადირობაზე**“.

დემნა შენგელაია — კომმარული „**სანავარდოს**“, „**ტფილისის**“ და „**გურამ ბარამანდიას**“ ავტორი თხზავს თავის ერთადერთ იუმორით გამსჭვალულ თხზულებას „**ბათა ქექიას**“ — თითქოს დაღალა საშინელებათა სურათებმა.

მიხეილ ჯავახიშვილის ნოველები და რომანები ტრაგიზმს, მძაფრ სიუჟეტებს ეფუძნება, მაგრამ ასეთი ბუნების შემოქმედი წერს ერთადერთ კომიზმით გაზავებულ ნაწარმოებს — „**კვაჭი კვაჭანტირაძეს**“, თანაც მაშინ, როცა საბედისწერო აღსასრული გადაუვადეს, ე.ი. სიკვდილისაგან თავის დაღწევის შემდეგ (მდრ. — **დოსტოვესკი**).

სხვაგვარად მოიქცა **ლევო ქიაჩელი**. კარგა ხნის დაბეჭდილი ჰქონდა ტრაგიკული და დრამატული „**ტარიელ გოლუა**“, „**სისხლი**“, „**თავადის ქალი მათა**“, „**ალმასგირ კიბულან**“, „**ჰაკი აძბა**“, როცა ჭარმაგმა მწერალმა მოულოდნელად შეთხზა „**გვადი ბიგვა**“ — ერთადერთი ნაწარმოები, რომელშიც კომიზმი განაგებს მთავარი პერსონაჟის მოქმედებას.

მაშინ იწყებოდა „**დიდი ტერორი**“ — ბოლშევიკური კაცთმენიერვა სოციალიზმისადმი.

„**გვადი ბიგვა**“ უნდა იყოს **რომან როლანის** — ლევო ქიაჩელისათვის სანიმუშო მწერლის — „**კოლა ბრუნიონის**“ შორეული გამოძახილი (უფრო ადრე ამ წიგნმა მისცა სტიმული დემნა შენგელაიას, რათა დაეწერა „**ბათა ქექია**“).

სულხან-საბა ორბელიანმა და **ილია ჭავჭავაძემაც** თითო, მა-

გრამ თავიანთი უმთავრესი ნაწარმოებები დანერგეს ღიმილითა და სიცილით („სიბრძნე სიცრუისა“, „კაცია-ადამიანი?!“). მათ მიღმა კი ცრემლი ციმციმებს.

სულხან-საბა აღმოსავლური მწერლობის ანექდოტურ სიუჟეტებს იყენებდა, ილიას შთამაგონებლები იყვნენ გოგოლი და გონჩაროვი.

ხოლო აკაკი წერეთელს, ვისაც ღიმილი ამკობდა, ვისი მოსწრებული სიტყვა-თქმანი ანექდოტებად გავრცელდა, რომელიც ჟურნალ „ხუმარას“ რედაქტორობდა, მხოლოდ თითზე ჩამოსათვლელი კომიზმით გამსჭვალული ლექსები (მაგ., „მუმია“, „დიდყურაანთ ყროყინას“) აქვს დანერილი.

ასეთი ნიჭი უფრო კრილოვის თარგმანებში გამოავლინა.

ჩვეულებრივ — პროფესიონალი იუმორისტები ვერ ქმნიან მნიშვნელოვან თხზულებებს. მათი განცდა ზედაპირულია, მახვილსიტყვაობაზე აგებული. ხოლო გაუცინარი ავტორები მეტი ძალით იცინიან, ოღონდ ათასში ერთხელ.

პოლიკარპე კაკაბაძის „ყვარყვარე თუთაბერში“ სიცილის აღმძვრელია გმირის დეჰეროიზება ანუ ტრაგიკული დრო, როცა ზედროულის სახელით ვღებულობთ მედროვეს.

მხოლოდ დავით კლდიაშვილისა და ნოდარ დუმბაძისათვის იყო მთავარი გრძნობა იუმორი, ერთისათვის — სიტუაციური, მეორისათვის — სახეობრივი. მაგრამ ჰქონდათ დრამატული ბიოგრაფია.

ნოდარ დუმბაძეს ბავშვობაში მამა და ბიძა დაუხვრიტეს, დედა გადაუსახლეს, თავად კი ნათესავებთან იზრდებოდა; **დავით კლდიაშვილი**, რუსეთის არმიის პოლკოვნიკი და ქართველი აზნაური, რომელსაც, სერგო კლდიაშვილის ცნობით, საოცარი მონყენა სჩვეოდა, მწვავედ განიცდიდა თავისი წოდების აღსასრულს, ტრადიციების რღვევას, თვალწინ მიმდინარე თანამოძმეთა დეგრადაციის პროცესს.

მათ ღიმილსაც ძალას აძლევდა, პერსონაჟებად და სიუჟეტებად წარმოსახავდა სულის სიღრმეში არსებული ლელვა, შიში და განგაში.

თანამედროვე მწერალთაგან კომიზმის ნაირგვარი ფორმით გაშლაა **რევაზ მიშველაძის** ნოველები. მათ მიღმაც დგას დრამატული იდეა — დამარცხებული სამშობლოს ბედისწერა, ღალატი, ცრემლი და პიროვნების უმწეობა.

იუმორის ინტელექტუალიზება ირონიაა, როცა ავტორი დისტანცირებულია მოვლენისა და პერსონაჟისაგან, თითქოს აკვირდებამათ ან ზემოდან დაჰყურებს, როგორც რეჟისორი (ოთარ ჩხეიძე, ტარიელ ჭანტურია, რეზო ჭეიშვილი, გურამ დოჩანაშვილი).

* * *

ამდენად, იუმორი და კომიზმი არის შინაგანი დაძაბულობისაგან განტვირთვა, დრამატიზმისაგან გათავისუფლება, ნევროზული და კონფლიქტური სიტუაციების გადალახვა, თამაშის ინსტინქტური მოთხოვნილება (შდრ. — მსახიობი უშანგი ჩხეიძე — ჰამლეტი და ყვარყვარე თუთაბერი).

აფექტების ამგვარი გადაადგილება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დღეს, როცა ტექნიკა და მასობრივი კომფორტი ანელებს მოქმედებას და ტოტალურ დატვირთვას ლებულობს ფსიქონერგული სისტემა.

კომიზმის დროს თავს იჩენს მიამიტური არქაული წარმოდგენა, როცა აქცენტი კეთდება საგნის ან მოვლენის არამთავარ დაფარულ ნიშან-თვისებაზე და მას მიიჩნევენ არსებითად და ძირეულად.

მაგრამ დღეს ავტორის მიერ ასეთი ან მსგავსი აღქმა კონტროლირებადია და გამიზნული, როგორც სიტუაციისათვის მორგება მის დასარღვევად.

გავიხსენოთ ზოგი უძველესი წარმოდგენა, რაც დღეს მხოლოდ ღიმილის მომგვრელია. მაგ., გვინება აღელვებული ზღვა რომ დაეწყნარებინათ, ქურუმი წყალში აგდებდა ზეთით სავსე დოქს, პურს, ბრინჯს, ქსოვილის ნაჭრებს და თან მიმართავდა, რომ გაბრაზებული ნუ იქნებოდა და კიდევ მოუტანდა საჩუქრებს!

ამერიკელ კარაიზებს სწამდათ და ესმოდათ კიდევ, ღამის სულელები როგორ აწკარუნებდნენ ჭურჭელს, როგორ მიირთმევდნენ მათთვის განკუთვნილ საჭმელს, თუმცა დილით ყველაფერი ხელუხლებელი იყო!

აფრიკული ბასუტოს ტომის მეომარი, ომიდან რომ მობრუნდებოდა, აუცილებლად მდინარეში უნდა განბანილიყო. თუ ასე არ მოიქცეოდა, მის მიერ მოკლულის აჩრდილი ღამე არ მოასვენებდა და ისევ ბრძოლას გაუმართავდა!

ცნობიერების განვითარებამ პრეისტორიული რწმენის წარმოქმნის მექანიზმი სიტუაციური კომიზმის წყაროდ აქცია.

ასე რომ, დრამატიზმსა და კომიზმს აქვთ ერთი სათავე, რაც ბიოგრაფიულ ტრავმებს, დეპრესიებსა და არქაულ შიშებს უკავშირდება (შდრ. — სიკვდილი და იუმორი ზაურ ბოლქვაძის ლირიკაში).

თამაშობდნენ და ერთობოდნენ ჩვენი ველური წინაპრები. ეს იყო შიშებისაგან ინსტინქტური გათავისუფლება, სხეულისა და ტვინის დასვენება, პრაქტიკისათვის მზადება (იხ. „თხზვა — ბრძოლა-თამაშის იმიტაცია“).

თამაშობენ და „ცელქობენ“ მაიმუნები, ცხოველები, ფრინველები, წყლის ბინადარი, მაგრამ იცინის მხოლოდ ადამიანი.

მას, ვისაც დაზიანებული აქვს ფსიქიკური სისტემა, უჭირს როგორც თამაში, ისე იუმორის გამოვლენა და მისი აღქმა. კომიზმის გათავისება ასევე უძნელდება ნაკლებად ცივილიზებულ ადამიანს.

რაც უფრო განვითარებულია ინდივიდი, მით უფრო რთულია და მრავალფეროვანი მისი ინტერესების სფერო, შესაბამისად — თამაშისა და კომიზმის ფორმებიც.

ლირიზმი და პოეტური ფიგურები

ლირიზმის გრძობა ეფუძნება სიხარულს, მწუხარებას, სასო-წარკვევას, მრისხანებას, სიძულვილს, აღტაცებას ანუ არის ემოციების საგნობრივი დანაწილება.

მათი მოზღვავება ხშირდება რიტმიზებული მეტყველებით, რაც არის სხეულის ბიოლოგიური პროცესების წესრიგის ასახვა (მაგ., სუნთქვა, სისხლის მოძრაობა, ქრომოსომების ცეკვა, გენების დრეიფი...) და ცნობიერის კონტროლს არ ემორჩილება.

პირველადი სალექსო სიტყვები შექაზილებით, პერიოდული განმეორებებით — რეფრენებით წარმოითქმოდა, როგორც ერთიანი, ქორალური სიმღერის მსგავსი გმინვა და ღმუილი.

მათ ინვევდა მოძრაობის და მოქმედების მოთხოვნილება, შინაგანი ღელვა, რაც იქცეოდა საბრძოლო და სექსუალურ როკვა-თამაშად, საომარ ყიჟინად.

რიტუალის მონაწილეს რიტმული მოძრაობა და მისგან წამოსული მღელვარე სიტყვათნაკადი მთლიანად იპყრობდა, როცა ერთად კლავდნენ ნადირს, ბელადს თუ მსხვერპლად სწირავდნენ ადამიანს, როცა ჯერ მძვინვარებდნენ, შემდეგ ცრემლებს ღვრიდნენ, ბოლოს კი ზეაღმტაც სიხარულს ეძლეოდნენ.

სიტყვა – ეს იგივე საგანი იყო, ფიქრი – თქმა, თქმა – მოქმედება, წარმოსახვა – რეალობა, სიზმარიც – რეალობა, მზე – ცეცხლი, ცეცხლი – სისხლი, სისხლი – სული, სიკვდილი – გარდაცვლა...

ამ პირველადი სტეროტიპის დაცვა, მაგრამ წარმოსახვით გავრცობა უკვე დარღვევა იყო, რაც ფანტაზიის ამოძრავებებს ნიშნავდა.

ფანტაზირება იყო ნადირობად სიმბოლიზებული მამა-ბელადის კოლექტიური მკვლელობაც და ღმერთებისათვის კაცთშენიშვნაც, რაც უდიდესი ღელვითა და რწმენით აღავსებდა რიტუალის მონაწილეებს.

რეცეპტორთა გაღიზიანება განცდად და გრძობად იქცეოდა,

რაც თანდათან სიტყვის სფეროში მითებად წამოიშალა.

მითებში დაიღეჟა მრავალი თაობის, ტომისა და კლანის გამოცდილება. გრძობადი აღქმისა და წარმოსახვის სიტყვად ფორმირება უნდა მომხდარიყო ტოტემისა და ტაბუს ეპოქაში, რომელთა არსი, დღევანდელი გაგებით, მეტაფორულ-სიმბოლური იყო.

ტაბუირება ანიმისტური გადასახლება იყო, აკრძალვათა სისტემა, ნამდვილს ცვლიდა შერქმეული. ნამდვილი ასე ინიღბებოდა, მაგრამ ეს რალაც ნიშნის გამო უნდა მომხდარიყო. ამდენად იყო იგი როგორც აღქმის საგნობრივი და ენობრივი დიფერენცირება, ისე რეალურად არსებულის წარმოსახვით გავრცობა.

ტოტემი ცხოველთა, მცენარეთა, ფრინველთა სამყაროსთან კავშირს აღნიშნავდა, მათ წარმომავლობას გვიჩვენებდა. თითქოს ადამიანის სული კონკრეტულ სახეობას (ვთქვათ, მუხას, მგელს ან არწივს) ებარა და რაც მას დაემართებოდა, ადამიანსაც იგივე გადახდებოდა. ტოტემის წევრებს შორის სექსი იკრძალებოდა, ე.ი. სიკვდილს ნიშნავდა.

ფეტიშიზმიდან ტოტემიზმზე გადასვლა, უსულოს შეცვლა სულიერის გაღმერთებით იყო ფანტაზირება, სიცოცხლის დანახვა და გამოყოფა, როგორც მზის სითბოსი და მოძრაობის ანალოგისა.

არქაულ პრაქარტველურ წრეში ერთიან სემანტიკურ წარმოდგენას ქმნიან ცხელი, ცხოველი, ცეცხლი და ცოცხალი, მათ მიღმა კი – ცა, რომელიც უცვლელია ქართულ, მეგრულ, ლაზურ და სვანურ ენებში; მზე, რომლის პრაფორმაც უნდა ყოფილიყო ცა/ზა (მეგრ. მჟა, ლაზ. მჟა, სვან. მიჟ), და სისხლი (მეგრ. ზისხირი, ლაზ. დიცხირი, სვან. ზისხ), რაც ნიშნავს ცხელ მზეს, ისევე როგორც ცეცხლი (მეგრ. და ლაზ. დაჩხირი).

ენაში ინსტინქტურად აირეკლა, რომ სიცოცხლის საწყისი არის მზე – სითბო.

ტოტემი და ტაბუ იყო ველური ცნობიერების განვითარების მძლავრი ბერკეტი, რომლისგანაც იღებენ სათავეს მეტაფორა, შედარება, სიმბოლო თუ ეპითეტი, ნახატი თუ ქანდაკი.

მხატვრული აღქმა გაჩნდა მაშინ, როცა ფსიქიური წარმოდგენა – სიტყვა და საგანი ერთმანეთისაგან დაცილებას იწყებს ანუ ისახება ფანტაზია, რეალობას ეთიშება წარმოსახვა ანუ შესაძლებელი ხდება ერთის ნიშან-თვისების გადატანა მეორეზე.

მეტაფორა გაიგივებაა, როცა რალაც ნიშან-თვისების გააბსოლუტების გამო ერთი საგანი ან არსება ენაცვლება, ფარავს მეორეს. ერთი გადადის მეორეში, ნამდვილს ცვლის წარმოსახული. მაგ., ტომის ბელადი, რომელსაც ძლიერების ან გარეგნობის გამო ლომად აღიქვა-

მენ, იძენს შერქმეულ სახელს, გაიგივდება მასთან (შდრ. — „ლომო, შე ლომის მოკლულ“). ამის შემდეგ ტომის წევრები არიან ლომის შვილები. ლომი ხდება მათი წინაპარი, რასაც ტოტემურ წარმოდგენას ვეძახით, როცა ნამდვილი სახელი ტაბუდადებული იყო.

ხოლო **შედარება** დამსგავსებაა, როცა ერთი საგანი რაღაცით ჰგავს მეორეს. მაგ., ტომის ბელადი როცა უკვე ლომი აღარ იყო, მაგრამ ჰგავდა ლომს და მსგავსების მიზნით ატარებდა ლომის ტყავს (შდრ. — „**ძალად ლომსა, თვალად მზესა, ტანად ვჰგვანდი ედემს ზრდილსა**“).

ამჯერადაც ამ სიტყვის პერიოდული გამეორებით ვღებულობთ სიმბოლოს.

ამჯერადაც შეიძლება **სიმბოლო** მოწყდეს საგანს, დაიკარგოს პროტოტიპი და გაჩნდეს ამავე სიტყვის ახალი ვარიაცია და მნიშვნელობა.

ამიტომ ველურის ცნობიერებაში საგნისაგან განყოფა, რეალურისა და წარმოსახულის განცალკევება, აღქმისა და ხედვის განტოტვას ნიშნავდა, რაც მძაფრი გრძნობების — შიშის, მრისხანების, სიხარულის – აღმძვრელი იყო (მაგ., ინდიელებს ჭექა-ქუხილი უზარმაზარი ფრინველი ეგონათ, რომლის ფრთები ანათებდა).

ეს ერთი მხრივ, მაგრამ თვით ეს მძაფრი გრძნობები წარმოშობდა ასეთი დიფერენცირების, ასეთი გაორების სტიქიურ საფუძველს.

ამგვარ თამაშს რეალობიდან წარმოსახვისა და წარმოსახვიდან რეალობისაკენ ავსებდა **ეპითეტი** – ერთი რომელიმე ნიშან-თვისების გამოყოფა (მაგ., **ნითელი, გულადი, სუსტი, გამხდარი, შავი...**), როცა ხდებოდა აღქმის დიფერენცირება როგორც ფიზიოლოგიურად, ისე ენობრივად (მაგ., **ფერი, რაც საგნის გამოსხივებაა, სხვადასხვაგვარად აღიქმება ადამიანის, ცხენის, ძაღლისა და ვეფხვის მიერ**).

კაცთშენიერის რიტუალურ სპექტაკლებში შინაგანი რიტმის გაშიშვლებით, რაც სულის ღელვისა და სისხლის მოძრაობის ხმაურია, სიტყვებად აღმოქმეული ემოციები სიმღერის მსგავს ჰანგებად და ლექსის მსგავს ფორმებად ლაგდებოდა.

ლირიზმისა და ლექსის წიაღიც არის კაცთშენიერის რიტუალური, დაღუპვისა და განწირულობის განცდა, სულის უფსკრულიდან ამოჭრილი მომაკვდავის ხმა და ეროტიკული აღტკინება ანუ სექსი და სიკვდილი, ბრძოლა და თამაში, გლოვა და ტრიუმფი.

ეს პათოსი მოწესრიგდა ქურუმებთან, როგორც ლოცვა, დალოცვა და შელოცვა.

რეფრენულად რიტმიზებულ სიტყვათნაკადში ჩნდებოდნენ ჯერ ტოტემები, შემდეგ – ღმერთები და გაღმერთებული გმირები (მაგ.,

შუმერულ და აქადურ პოეზიაში – გილგამეში, დუმუზი, ინანა, თამუზი, ენქიდუ, ნერგალი, ერეშქიგალი, იშთარი; ძველ საბერძნეთში გმირული ეპოსი, ქორიკული დითირამბები და ელეგიები), რომელთაც შეეძლოთ მკვდართა სამეფოში ჩასვლა.

მოძალეტულ გრძნობათა რიტმული მოწესრიგება არის ლექსი, რაც ვლინდება სტრიქონთა თანაზომიერი მონაცვლეობით (ტაეპი), სტროფით, სარიტმო სიტყვებით, რაც რეფრენების განვითარებაა.

რითმა ყველაზე ახალი მოვლენაა. მას არ იცნობს ანტიკური ლიტერატურა. იგი თითქოს ჩვენს თვალწინ იშვა.

სალექსო ფორმების სიზუსტე და ვრცელი, მაგრამ საზღვრული დიაპაზონი თანამედროვე პოეტს აძლევს საშუალებას, იყოს არა შემოქმედი, არამედ – მოთამაშე, ამოვიდეს არა ემოციებიდან, არამედ – სიტყვებიდან, ასოციაციების ნაკადით შეავსოს არსებული სქემები – ტაეპი, რითმა, სტროფი.

თვით სიტყვებიც ატარებენ თავისთავად ემოციებსა და აზრებს. მათი სალექსო კავშირი კი შეიძლება ავტორისაგან ავტონომიური გახდეს, ისე მიაღწიოს მოულოდნელ ეფექტს, არაცნობიერად შექმნას უცხო განცდა და ხედვა.

აზრი და იდეა ცნობიერებაში შთაბეჭდება ემოციებით, მძაფრი განცდებით. მათ სწრაფად აღვივებს, სწრაფად აღადგენს არქაულ და უძლიერეს ვნებებს მუსიკა, ცეკვა და სიმღერა. მაგრამ სიტყვა უფრო მტკიცედ კრავს და ინახავს ამ მღელვარე და მშფოთვარე პროცესს, სიყვარულისა და სიკვდილის მისტერიას, რაც სიტყვიერი სემანტიკის რიტმულ-მელოდიკური ნიუანსებით, იდეალური ენობრივი მოდულაციებით სწვდება არაცნობიერის სფეროს.

ერთსა და იმავე ლექსს, სიმღერას ან დრამატულ როლს მრავალი კარგი დეკლამატორი, მომღერალი და მსახიობი ასრულებს, მაგრამ მხოლოდ **ერთი** იპყრობს ჩვენს გულისთქმას, თუმცა სხვებისგან არც განირჩევა.

ლირიზმი არქაულია და ჰეროიკული, კომიზმი – თანამედროვე და დემოკრატიული.

ლირიზმის აღქმა გაცილებით ძნელია, ვიდრე კომიზმისა. ლირიზმი დიდი შინაგანი ღელვის გახმინებაა, იქნება ეს სიხარული თუ სიმძიმე, გართობისა თუ თავშექცევის უარყოფა.

იგი ყველაზე ძლიერ ვლინდება ტრაგიკულ და ელეგიურ პერიპეტიებში, როგორც მათი საწყისი და შეკუმშული ფორმა.

ამრიგად, დრამატიზმი, კომიზმი, ლირიზმი ესთეტიკურ გრძნობად ყალიბდებოდა, ხელოვნების პირველად და სტიქიურ, სინკრეტულ ფორმას ღებულობდა, უძლიერესი განცდებით აღიბეჭდებოდა

ფსიქიკაში ბელადის (ანუ ტოტემის, მამის, ღმერთის) მკვლევლობით, კაცთშენიშვნის სპექტაკლებით, როგორც საბრძოლო ყიჟინა, როკვა-თამაში, გლოვა-დითირამბი, როცა სისხლს ერთვოდა სექსი, რიტუალურ მკვლევლობებს — რიტუალური პროსტიტუცია, როცა სინამდვილეს იპყრობდა ველური და ბარბაროსი ტაბუირებითა და ტოტემური წარმოდგენებით.

ეს პროცესი უნდა დაწყებულიყო ნეანდერტალელებთან (პალეონტოლოგებთან) და პირველადი ფორმა მიეღო Homo sapiens-ის გარიჟრაჟზე, 30-40 ათასი წლის წინათ.

თხზვა – ბრძოლა-თამაშის იმიტაცია

დროთა მანძილზე ის, რაც რეალობა იყო, ირღვეოდა და აღდგენა წარმოსახვაში ხდებოდა, ხოლო თეატრში თითქოს კვლავ სინამდვილედ წარმოსდგებოდა.

ეს მოითხოვდა გარდასახვას ანუ თამაშით იქმნებოდა რეალობის ილუზია.

მაგრამ თვით თამაში არის ბრძოლის იმიტაცია, ისევე როგორც სპორტული შეჯიბრი – შინაგანი ენერჯის გადანაცვლება, სისხლის წყურვილის სუბლიმირება.

როგორც ითქვა, თამაში ისევე აუცილებელია ცოცხალი არსებებისათვის, როგორც საბრძოლო თვისება.

თამაშიც არის შიშისა და დრამატული განცდებისაგან გათავისუფლება, ტვინის დასვენება და ხალისით აღვსება, ვარჯიში და მზადება.

შემოქმედება წარმოსახვათა განამდვილებათა და ამდენად – თამაშიც. მაგრამ დრამატული და ტრაგიკული გრძნობებისა და სახეების მოძალებების ჟამს ხელოვანი ჰგავს მეომარსა და სარდალს, რომლის სული თითქოს ომის ქარცეცხლშია გამოხვეული, რომლის გმირები ბრძოლებსა და კონფლიქტებში იწრთობიან.

იგი კალმითა და შთაგონებით კი არა, თითქოს სისხლითა და მახვილით წერს (შდრ. — სიმონ ჩიქოვანი: „**ჟამთაღმწერელმა ალესა ხმალი და შენი სახე წიგნში ჩახატა**“). მაგრამ კომიზმი, როგორც აღვნიშნეთ, არის დრამატიზმისაგან განმუხტვა და, ამდენად, ავტორი ცდილობს გაექცეს საკუთარ მეს, სხვად იქცეს, შექმნას მეორე – ხალისიანი სამყარო, რაც იგივე თამაშის გაგრძელებაა.

როცა თხზვა თამაშად არის აღქმული, მცირდება შთაგონების როლი და წამოიწევა გათვლის პრინციპი, ინტელექტის ფუნქცია, ფხი-

ზელი აზრი. მაგრამ თამაშით ჭარბი გატაცება ჟონგლიორობად იქცევა, როცა აზრი და გრძნობა ამოდის სიტყვებიდან — მელოდიკიდან და ფერებიდან (მაგ., მუხამბაზი და ანბანთქება, ფუტურისტული, ნაწილობრივ – სიმბოლისტური ლირიკა), ფსიქიკა-ცნობიერების ავტომატური მოდელირებიდან (მაგ., ცნობიერების ნაკადი“, სფურრე-ალიზმი) ან უჩვეულო და მახვილი აზრის ძიება (მაგ., დადაისტური ლირიკა, ირონიულ-პაროდიული ნაკადი ჩვენს ლიტერატურაში), რაც საინტერესოა, მაგრამ გულს არაფერს ეუბნება.

ესთეტიკურად ყველაზე სახიფათო სიტყვასთან თამაშია, როცა მწერალი ზემთაგონებისა და ღიმილის მისაღწევად არღვევს ენის ტრადიციულ ნორმებს – ლექსიკას, მორფოლოგიას, სინტაქსს და მეტყველებს არქაული, ესთეტიზებული, დიალექტური, ჟარგონული ან ვულგარული სტილით.

ასეთ დროს იგი ჰგავს მომნუსხველ და მიუნვდომელ ქურუმს ან კლოუნს, რომელიც ჭრელი სამოსით, მანჭვა-გრეხით, მხიარული კუპლეტებით, ბილნსიტყვაობით ართობს და აცინებს მაყურებელს.

საზოგადოება ეჭვით ეკიდება ხელოვანს, როცა იგი ჰგავს ქურუმს, მღვდელთმთავარს თუ განდევილს. მას კლოუნი უფრო მოსწონს. არა იმიტომ, რომ ართობს, არამედ – იმიტომ, რომ ვინმეზე აღმატებას არ ცდილობს, როგორც ხუმარა და ტაკიმასხარა. მაგრამ გმირს ემორჩილება, რომელიც ძალაუფლების ნების ხორც-შესხმაა.

ძველ დროში ხელოვნების მთავარ სახედ კომედია არ ითვლებოდა. ძირითადი იყო ტრაგედია, ტრაგიკული გმირი. ახალმა დრომ შეამცირა სულისშემძვრელი ტრაგიზმის მნიშვნელობა და ხელოვნებას მსუბუქი გამართობის ფუნქცია გაუძლიერა, რაც ყველაზე უკეთ შეძლეს კინემატოგრაფმა და ესტრადამ.

მაგრამ მაშინაც, როცა ამ თანამედროვე ფორმებით შეიქმნება დიდი ხელოვნება, მისი საფუძველი მაინც ტრაგიზმი იქნება (გავიხსენოთ ჩარლი ჩაპლინის კომიკური ფილმები).

III. ბალანტი და თავისუფლებისაკენ სწრაფვა

თავისუფლება და განმტკიცება

სინამდვილის შეცნობა, აუცილებლობის გააზრება, ცხოვრების წესი გვაძლავს, რომ შევიზღუდოთ და წესრიგს დავემორჩილოთ.

სხვანაირად საზოგადოება ვერ იარსებებს. წესრიგი არის ნორმებით განსაზღვრული, აუცილებელი ბორკილი, რომლის დამსხვრევის სურვილი მუდამ არსებობს სულის სიღრმეში. ამიტომ არის აღზრდა, ანუ ამ ბორკილების დადების პროცესი, ძნელი და ხანგრძლივი, რასაც ეურჩება ბიოლოგიური ლტოლვები და ინსტინქტები.

შემოქმედს დამთრგუნველი ნორმებისაგან შემსუბუქება რეალობაში უმძიმს. იგი ოცნებაში ადგენს სასურველ მსოფლიოს ან ებრძვის სინამდვილეს, რომელმაც სიცოცხლე გაუმწარა.

თავისუფლებისაკენ სწრაფვა, თავისუფლების მიღწევა თუნდაც ოცნების სფეროში, მოითხოვს ენერჯის, ვნებების, გრძნობების, იდეების მაქსიმალურ კონცენტრირებასა და გამოვლენას.

ეს არის სრულყოფილების განცდა ანუ ღვთაებრიობის შეგრძნობა.

თავისუფლებააღკვეთილ ცხოველს, ზოოპარკის ბინადარს, უქვეითდება სიცოცხლის უნარი, რადგან მას სჭირდება კონკურენცია. ამიტომ თითქმის არ მრავლდება: გამლიზიანებელთა სიმცირე ანელებს მოლეკულურ-ენდოკრინული სისტემის – ინსტინქტების აქტივობას.

განმტკიცებას ველური აღწევდა ბელადის თუ შეწირულის მოკვლითა და სისხლის ზიარებით, ქრისტიანი მორწმუნე – ლოცვითა და მისტიკური ექსტაზით, დიქტატორი კი — დაპყრობითი ომებითა და მტერთა დათრგუნვით, ხელოვანი – შემოქმედებაში ხორცშესხმული შინაგანი იმპულსებით, რომელთაგან მთავარია **ძალაუფლების ნებისა და სექსუალობის სულიერი ტრანსფორმაცია.**

მაგრამ როცა უძველესი არქეტიპი ისე ამოდის ფსიქიკის უფსკრულიდან, რომ მასზე კონტროლი არ არსებობს, როცა ადამიანი თავისთავს მიიჩნევს ღმერთად, ქრისტედ თუ ნაპოლეონად, მაშინ სწრაფვას ცვლის გაიგივება, რაც უკვე ფსიქიკური რღვევის სიმპტომია (იხ. „სულის არქაიკა“).

კაცობრიობის არაცნობიერი მიზანია კოლექტიურ ღმერთად ქცევა, რომელიც შეიცნობს და დაიმორჩილებს სამყაროს. გონების ტრიუმფი, ცოდნის ერთეულებიდან მასებში გადასვლა, შეუძლებელს შესაძლებლად აქცევს (მაგ., გულის გადანერგვა, მთვარეზე ასვლა,

კლონირება, დნმ-ს უჯრედებით გადაშენებული სახეობის აღდგენა, ტელე და მობილური კავშირები).

ალბათ, ოდესმე ყველა ფანტასტიკა ახდება, მაგრამ საეჭვოა, რომ ჰომეროსზე ან შექსპირზე დიდი ხელოვანი მოველინოს ქვეყანას.

თავისუფლებისაკენ სწრაფვის იმპულსებს განსაზღვრავენ ტემპერამენტი და ბიოლოგიური ინსტინქტები – სისხლისა და სექსის წყურვილი, არაცნობიერ ფსიქიკაში არქეტიპებად არეკლილი, მიწის – საარსებო სივრცის განცდა, შიშის ანუ მტრის ძლევა, სიცოცხლის უნარი.

შემოქმედება თავისუფლების ერთ-ერთი ფორმაა, ისევე როგორც სიზმარი, ადრეული ბავშვობა, სექსი, თრობა, ძალაუფლება, სიგიჟე თუ მასობრივი ფსიქოზი.

თხზვა. რობორტ კალაუფლების ნების რეალიზება

თავისუფლების მოთხოვნის ნიაღში ყალიბდება ძალაუფლების ნება, რადგან „ადამიანი დაწყველილია თავისუფლებით“ (ჟ.პ. სარტრი).

ადამიანი ღმერთის წინაშე არის მტვერი და ნაცარი. მაგრამ ძალაუფლების ნებით შეპყრობილს ეს ავიწყდება, როცა თავს წარმოიდგენს უფლის მეტოქედ (შდრ. — კონსტანტინე გამსახურდიას პერსონაჟები), ან მისი კარნახის აღმსრულებლად, **როგორც მოსე, ქრისტე თუ მუჰამედი, ალექსანდრე მაკედონელი, იულიუს კეისარი, ჩინგის-ხანი, ნაპოლეონი, ლენინი, სტალინი თუ ჰიტლერი.**

ცნობიერად – ეს არის განდიდების მანია, რაც მმართველს ტირანად და დიქტატორად აქცევს, როცა აკვიატებულ უმადლეს იდეას ადამიანთა სიცოცხლეს ისე იოლად სწირავს, როგორც პაიკებს ჭადრაკის დაფაზე.

არაცნობიერად – უძველესი ჟამის არქეტიპი – დამორჩილებისა და დაპყრობის ატავისტური ჟინი, აგრესია და მოპოვება, რაც ფარულად ყველას გააჩნია და მასის მიერ ხორციელდება სექსითა და პირადი ცხოვრების მოგვარებით.

დამკვიდრებული გმირული იდეალები, ყოველდღიურ წვრილმანებზე მაღლა მდგომი, ე.ი. აღზრდად, ეთიკად, კულტურად, პოლიტიკად გადმოცემული ტრადიცია სულს იდგამს ფსიქიკურ წარმოდგენად და ძლიერი ნებელობის, განსაკუთრებული თვისების პიროვნებას ძალაუფლებისა და კარიერისაკენ უბიძგებს, აქცევს მრისხანე ძალად, რომელსაც თაყვანს სცემენ, თუნდაც უსამართლოდ მოქმედებდეს.

თავისუფლებისაკენ სწრაფვა მთავრდება სხვათა დათრგუნვით.

ბუნებაში ყოველი სიცოცხლე არსებობს სხვა სიცოცხლეთა მოსპობის ხარჯზე. ამიტომ ბიოლოგიური საარსებო უნარი ადამიანში ფორმირდება როგორც ძალაუფლების ნება, რაც ნაირგვარი ნიღბით ვლინდება.

ძალაუფლების ნების შინაგანი საფუძველი არის ტემპერამენტი, რასაც აყალიბებს სხეულის აგებულება (კონსტიტუცია), ნერვული სისტემა, ბიოლოგიურ მოთხოვნილებათა დინამიკა. მას ერთვის ხასიათი, მთავარი იდეისაკენ სწრაფვის ნებისყოფა, იდეის პათოსი.

ღიადი იდეის აკვიატება და უმძაფრესი განცდა გადადის ნევროზსა და ფსიქოზში, თავგანწირვის, თვითგამეტების სულისკვეთებაში, დაპყრობასა და დათრგუნვაში, რაც გადაეცემა მასას და მასშიც ასეთ-სავე იმპულსებს აღძრავს.

ლიდერი და მასა ერთიანი ხდება.

ყველა დროში ძალაუფლების ნება მუდგანდება ტერიტორიასთან — საკუთარ ეზოსთან, კუთხესთან, სამშობლო მიწასთან მიმართებით, რაც არის უძველესი საარსებო სივრცის განცდა. ეს არის ყოველი ბიოლოგიური არსების სასიცოცხლო თვისება.

ყველა ლიდერი, სარდალი თუ ბელადი იბრძოდა ახალი მიწების დასაპყრობად, თავისი ტომისა და ერის განსაღივებლად.

კაცობრიობის ისტორიას მხოლოდ მათი სახელები შემორჩა.

დღეს იარაღით დაპყრობა და დათრგუნვა შეცვალა ეკონომიკურმა და კულტურულმა ექსპანსიამ, უსისხლო ანექსიამ, მაგრამ არსი იგივეა.

ხელოვანი კი არის ის, ვისაც ასეთი მიზნის პრაქტიკული რეალიზება არ შეუძლია ან ეს მიზანი აქვს არაცნობიერად მოქცეული ფსიქიკის სიღრმეში და გადატანილი რეალურად არსებულ თუ გამოგონილ დიდ და ძლიერ პიროვნებებზე, რაც ლტოლვათა სიმბოლოებია.

იგი არშემდგარი ან დამარცხებული ლიდერია, უდროობის გმირი ან ქურუმი, რომელიც თხზავს ოცნების ქვეყანას და აქ ავლენს ძალაუფლების ნებასაც (შდრ. — **კონსტანტინ ბალმონტი**: „О, да, я Избранный, я Мудрый, Сын солнца, я – Поэт, я - Царь“; **ვალერი ბრიუსოვი**: „Вождем буду Я! Да, Я!“; **გალაკტიონ ტაბიძე**: „რომ მეფე ვარ და მგოსანი“).

ეს არის „არასრულფასოვნების კომპლექსის“ დაძლევა (**ალფრედ ადლერი**).

ძალაუფლების ნება და მიწა-ქურუმის არქიტაპი

ძალაუფლების ნების სიტყვიერ შემოქმედებად და ეროვნულ მრწამსად გარდასახვის თვალსაჩინო მაგალითს გვაძლევენ **ილია ჭავჭავაძე, გრიგოლ რობაქიძე და კონსტანტინე გამსახურდია.**

ილია ჭავჭავაძემ საზოგადოებრივ ასპარეზზე პოვა თვითგამოხატვა, რაც მხედრული ტრადიციების უარყოფა იყო.

საზოგადოებრივი ასპარეზი არც პოლიტიკაა და არც ხელოვნება. მაგრამ პატრიოტიკა, დამარცხებული სამშობლოს ბედი, მისთვის თავგანწირვა ინვესტს სულიერ ძალთა მობილიზებასა და აზვირთებას, როგორც სწრაფვა თავისუფლებისაკენ.

გრიგოლ რობაქიძისა და კონსტანტინე გამსახურდიასათვის უმთავრესი იყო ესთეტიზმი და დამარცხებული სამშობლოს ბედისწერა.

ა) მიწა-ქურუმის მკვლელობა

ილია ჭავჭავაძე პოლიტიკოსი არ ყოფილა, თუმცა საამისო მონაცემები უხვად ჰქონდა — გვაროვნული და მხედრული წარმომავლობა, დიდი განათლება, ფხიზელი გონი, მასშტაბური ხედვა, ძლიერი ნებისყოფა, მტკიცე ხასიათი, მაგრამ ხელისშემშლელი ფაქტორი იყო რუსეთის იმპერია.

იგი ეროვნული სულის პიროვნება იყო, სამოქალაქო პირი, რომელიც თავისი ქვეყნის დამპყრობთა სამსახურში ვერ ჩადგებოდა, თანამოქმეთა დათრგუნვის ხარჯზე კარიერას ვერ გაიკეთებდა, როგორც ციციანოვი და ლორის-მელიქოვი.

არაერთი მისი წინამორბედი ქართველი მწერალი რუსეთის არმიის გენერალი იყო (**ალექსანდრე ჭავჭავაძე, გრიგოლ ორბელიანი, ვახტანგ ორბელიანი**).

ისინი ახალ ასპარეზზე აგრძელებდნენ ძველქართულ მხედრულ ტრადიციებს, როგორც რუსეთში **პეტრე ბაგრატიონი**, განამტკიცებდნენ იმპერიის ძლიერებას.

მაგრამ ილია იმ თაობის წევრი იყო, რომელმაც მახვილი უარყო და კალამი აიღო, გენერლის ეპოლეტებს სტუდენტის სერთუკი არჩია.

იმპერიას გენერალი სჭირდებოდა, მაგრამ კოლონიური ქვეყნის შვილი პოლიტიკოსი — არა.

ლიტერატურაში დიდ განახლებას წარმოშობს დიდი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძვრები. 60-იან წლებში ასეთი მოვლენა იყო ბატონ-ყმობის ოფიციალური გაუქმება, რაც თავისუფლების პერსპექტივას სახავდა მოაზროვნე ახალთაობის წინაშე.

პეტერბურგიდან დაბრუნებულ ჭაბუკ ილიას კონსერვატიული,

მიძინებული, უმოქმედო საზოგადოება დახვდა. ყველამ იცოდა, რომ რუსი დამპყრობელია, ჩვენი თავი ჩვენვე გვეყუდნეს, ბატონი ჩაგრავეს ყმას, ქვეყანას გაზაფხული ენატრება, რომ იანიჩრობა დამღუპველია. მაგრამ როგორ შეეცვალა არსებული ვითარება? შეფასება ერთია, შეცვლა – მეორე.

ილიას იდეალი იყო **ჯუზეპე გარიბალდი** – იტალიის განმათავისუფლებელი გმირი, შემდეგ – **ფრანგი კომუნარები**, ე.ი. მეომარი, თუმცა რევოლუციონერობა არ უცდია.

პოლიტიკოსისა და რევოლუციონერის ტემპერამენტი პირველსავე ნაწერებში გამოავლინა, როგორც მწერალმა, ლიტერატორმა და პუბლიცისტმა.

მაგრამ როცა დარწმუნდა, რომ სიტყვა ვითარებას ვერ შეცვლიდა, რომ იმპერიას რღვევის ნიშანწყალი ჯერ მაინც არ დასტყობოდა, მოულოდნელად ჩამოსცილდა პრესას, ლიტერატურას, საზოგადოებრივ ასპარეზს, გახდა რიგითი ჩინოვნიკი.

ათწლიანი დუმილის შემდეგ ისევ დაუბრუნდა თბილისსა და საზოგადოებრივ ცხოვრებას, მაგრამ არა როგორც მწერალი, არამედ – როგორც პრაქტიკული მოღვაწე, რომელმაც კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაციების მთელი ქსელი შექმნა (სათავადაზნაურო ბანკი, პრესა, წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, თეატრალური საზოგადოება...).

ამ სფეროში გამოავლინა პოლიტიკური ნება, ძლიერი, დიქტატორული ბუნება, თვითმოქმედების პრინციპით საფუძველი ჩაუყარა მომავლის საქართველოს, რისთვისაც არც კონფლიქტებს მოერიდა, პოლემიკასა და დაპირისპირებას, რაც საბოლოოდ საბედისწერო აღმორჩნდა (პოლემიკა სოციალ-დემოკრატ **ნოე ჟორდანიასთან**).

ილიას სწამდა, რომ ვერც პოლიტიკური კარიერა, ვერც მწერლობა, ვერც აჯანყება ქვეყანას თავისუფლებას ვერ მოუტანდა. ამიტომაც თვალსაზრისი შეიცვალა და აქცენტი გადაიტანა განმანათლებლურ მოღვაწეობაზე, ქვეყნის ეკონომიკურ გაძლიერებაზე, კლასთა შერიგებაზე, როგორც რეალურად მოაზროვნემ.

ეს იდეები რომ გაეტარებინა, ლოიალურად განეწყო მეფის ხელისუფლების მიმართ, რადგან იდეების რეალიზება მოითხოვს პრაგმატულ ხედვას, პრაგმატიზმი – კონფორმიზმს.

ეს იყო პროგრამა-მინიმუმი, ხოლო მაქსიმუმს მომავალი თაობები გააკეთებდნენ. მაგრამ მოხდა პარადოქსი და როცა რეალურად გაჩნდა სამშობლოს გათავისუფლების შანსი, არ დადგა აჯანყებულთა გვერდით.

მიზეზი მხოლოდ ასაკი ან კონსერვატიზმი როდი იყო.

ილია პოლიტიკოსი არ იყო, რომ თავის პრინციპებს პრაგმატული მოსაზრებით შელეოდა, უარეყო ერის ინტერესების პირველადობა.

ილია ჭავჭავაძე ძალაუფლების ნების ტრანსფორმირება აქცია დიდ ეროვნულ მოღვაწედ, მაგრამ იმავე ძალაუფლების მოთხოვნილებამ ბოლოს მაინც პოლიტიკამდე მიიყვანა. ეს მაშინ, როცა ჩამოცილებული იყო პრესას, ბანკს, თეატრს, ლიტერატურას, პუბლიცისტკას...

თავისუფალ საქართველოში შეიძლება პრეზიდენტიც ყოფილიყო, არა ბანკირი ან რედაქტორი, მაგრამ მოხდა ისე, რომ პოლიტიკოსად დაბადებული კაცი სწორედ პოლიტიკის მსხვერპლი გახდა, როცა ჩაერთო იმპერიის სისტემაში, როგორც სახელმწიფო საბჭოს წევრი.

ილია ჭავჭავაძემ პოლიტიკასა და ლიტერატურას შორის გამოძებნა შუალედური სფერო – საზოგადოებრივი არენა და პუბლიცისტკა.

მეტის გაკეთება შეუძლებელი იყო, მაგრამ მასაც იგივე ელოდა, რაც მის უძველეს არქეტიპს: **პატრიარქალური მამა რიტუალურად მოკლეს გამგელებულმა შვილებმა, რომლებმაც მალე დაიკავეს მისი ადგილი.**

ბ) მუშა-ქუშუის განდევნა

იგივე ითქმის **გრიგოლ რობაქიძეზე**.

მას უფრო რთულ და სასტიკ დროში მოუხდა მოღვაწეობა — ეს იყო რევოლუციების, მსოფლიო ომების, ბოლშევიზმისა და ფაშიზმის სატანური ეპოქა.

სწორედ შენიშნავდა, პოლიტიკას ადევნებული მწერალი ნაგებული რჩება და ისჯება კიდეცო.

გრიგოლ რობაქიძე ესთეტიზმისა და იდეების მსახური იყო, აღზრდილი **გოეთესა** და **ნიცშეს** ტრადიციებზე, რომლებიც არა მხოლოდ მის მრწამსზე, არამედ ცხოვრების წესზეც ახდენდნენ გავლენას.

იგი ლიტერატურაში მოჰყვა დიდ კულტურულ მოძრაობას – მოდერნისტულ განახლებას, რომლის ციკლონი ილიასა და სხვათა მიერ გამოღვიძებულ საქართველოს უახლოვდებოდა.

თუ ილია რუსულ იდეებზე აღიზარდა, გრიგოლმა რუსულს დაურთო გერმანული ნაციონალიზმი.

თავიდან არც პოლიტიკა იზიდავდა, არც საზოგადოებრივი არენა, მაგრამ თანდათან მის შეგნებაში ყალიბდებოდა, ერთი მხრივ – ნიცშეანელი ძლიერი პიროვნების კულტი, მეორე მხრივ – თავის თავსაც წარმოიდგენდა უჩვეულო პიროვნებად.

მას, მართლაც, ჰქონდა მტკიცე ნერვები, დიდი ნებისყოფა, დიდი ერუდიცია, გამორჩეული გარეგნობა, ორატორული ნიჭი, აზ-

როვნების ძალა, რომლის საფუძვლად ჰეროიკას, მითოსს, ქართულ სიტყვას და სისხლის მისტერიას იგულებდა.

როგორც ესთეტი, ერუდიტი და ორატორი აუდიტორიას იოლად ხიბლავდა და იმორჩილებდა. თეატრალურმა სპექტაკლებმა კიდევ უფრო განუმტკიცა ავტორიტეტი. ამიტომაც, განებივრებული საზოგადოებისა და ბოლშევიკური ხელისუფლებისაგან, ლიტერატურაში ამკვიდრებდა აზრისა და ძლიერი პიროვნების დიქტატურას, მითოსსა და ესთეტიზმს.

თითქოს ეროვნული პრობლემები არც აინტერესებდა. მაგრამ ბოლშევიკების სიმხეცემ მასში ქართველი ნაციონალისტი გააღვიძა და ეს ლენინის აპოლოგეტიც სამშობლოდან ჰიტლერულ გერმანიაში გასტყორცნა, აქცია სტალინის მოძულედ, ჰიტლერისა და მუსოლინის პანეგირიკოსად.

ძმებისა და შვილების მიერ განდევნილმა და შერისხულმა ზეკაც-მა ბოლშევიზმიდან ფაშიზმისკენ გადაინაცვლა. მსოფლიო კი ორივე მათგანს გამობდა.

გრიგოლ რობაქიძე, ილიას დარად, შესაძლოა პრეზიდენტიც გამხდარიყო (შდრ. — ემიგრანტ გერმანელებს ჰიტლერის დამარცხების შემდეგ პრეზიდენტად თომას მანი უნდოდათ), მაგრამ პოლიტიკოსი არც ის ყოფილა, ჩაბმული რევოლუციურ და პარტიულ ბატალიებში. როგორც მოაზროვნესა და ერისკაცს, ეგონა, რომ ფაშიზმი სძლევდა ბოლშევიზმს და საქართველოს თავისუფლება ეღირსებოდა.

ეს ვარაუდი მცდარი აღმოჩნდა, რაც ცხადყოფს, რომ არ ჰქონდა პოლიტიკური რეალიების განჭვრეტის ალლო — სასურველი ხშირად რეალობად მიაჩნდა.

ამიტომ ეს ლიდერად დაბადებული კაცი ყველა მხარემ მოიკვეთა და ანათემას გადასცა. იდეურმა და პოლიტიკურმა კატასტროფამ კი ნერვები შეურყია და ლიტერატურას ჩამოაცილა.

მაინც სწამდა, რომ „**ლამარათი**“ მსოფლიო იამაყებდა!

ძალაუფლების ნება, მეფე-ქურუმის არქეტიპი, რაც მას ენერგიის და სიცოცხლის აზრს აწვდიდა, არასწორად იქნა რეალიზებული. ამიტომ ქართულ ცნობიერებაში ვერ დაიკავა ის ადგილი, რომელიც შეეძლო სჭეროდა.

მიზეზი მხოლოდ ეპოქის კატაკლიზმები არ ყოფილა:

გრიგოლ რობაქიძეს სურდა, ესეში ესსეისტზე მეტი ყოფილიყო, რომანში — რომანისტიზე მეტი, ლექსში — პოეტზე მეტი, ხოლო პოლიტიკასთან თამაში ყოველთვის საბედისწეროა: ამაღლებას მოსდევს დაცემა, მწვერვალს — უფსკრული, განდიდებას — შეჩვენება. გული მაინც პოლიტიკური ლიდერებისაკენ მიუწევდა, როგორც მოაზ-

როვნეს, მოსულს ნიცშესა და მითების სამყაროდან.

თუ ილია ჭავჭავაძე ველურთა წესისამებრ მოკლეს, გრიგოლ რობაქიძე სამშობლოდან მოიკვეთეს, მოლაღატედ გამოაცხადეს და მისი სახელის ხსენებას ტაბუ დაადეს.

ბ) მეფე-ქურუმის ნაბეა

განსხვავებულად არის ძალაუფლების ნების — მეფე-ქურუმის არქეტიპი რეალიზებული კონსტანტინე გამსახურდიას ცხოვრებასა და შემოქმედებაში.

ისიც, გრიგოლის დარად, გერმანიიდან, **გოეთესა და ნიცშეს** სამყაროდან მოდიოდა, დიდხანს სწავლობდა გერმანიის უნივერსიტეტებში.

ბავშვობაში ხან კათალიკოსობა უნდოდა, ხან — გენერლობა, ე.ი. თავიდანვე ჰქონდა ლიდერის იდეალი, ხოლო სიბერეში გულდანყვეტილი შენიშნავდა:

„მე არ ვინატრებდი არც აკადემიკოსობას, არც მსოფლიო რეზონანსის მწერლის სახელს, ვნატრობ და ვნანობ მხოლოდ იმას, რომ მე არ გამაჩინა არსთაგამრიგემ თამარისა და ლაშა გიორგის რომელიმე ლაშქრის მთავარსარდლად“.

მთელი ათწლეული მოანდომა განსწავლასა და საკუთარი თავის პოვნას. ძიებასა და დრეიფს ნერტილი დაუსვა 1921 წლის კატასტროფამ. თავისუფლების წყურვილმა, ძლიერმა ნაციონალიზმმა, ბოლშევიზმისადმი სიძულვილმა მასში შემოქმედი მოამწიფა, შემოქმედი, რადგანაც პოლიტიკის გზა დახშული იყო.

ყოფილი დიპლომატი და ფედერალისტი ახალ სიტუაციას უნდა შეეგუებოდა ან 1924 წლის აჯანყების დროს დაღუპულიყო.

შეგუება არ შეეძლო, ძალაუფლებისა და ხელისუფლებისათვის ვერ იბრძოლებდა, რადგან აინტერესებდა არა პოლიტიკა, არამედ — ერის ბედი.

ამიტომ თავისი ერუდიცია, ნაციონალიზმი, მრწამსი და ტემპერამენტი შემოქმედებად გარდასახა, რათა ასე შეექმნა ოცნების ქვეყანა, გამოეყვანა როგორც დამარცხებული, ისე გამარჯვებული ეროვნული სულის მედროშე გმირები.

ქვეყნის ტრაგედიის სიმწვავემ აუმოძრავა ფარული ძალები, არაცნობიერი ფსიქიკა, ინსტინქტური ლტოლვები, ხედვა და გრძნობა. ამიტომ ადარებდა თავის თავს უფლის ანგელოზთან მებრძოლ ბიბლიურ იაკობს.

ძალაუფლების ნების სიმბოლოები არიან კონსტანტინე გამსახურდიას ღმერთის მაძიებელი ან ღმერთის მკვლელი პერსონაჟები,

მეფეები და სარდლები, განსაკუთრებული ბედისა და ინტელექტუალობის ტრაგიკული გმირები, რომლებიც იტყვენ მთელი ერის სევდასა და იმედს. ისინი პრაქტიკულად თუ პოტენციურად მეომრები არიან, ცხენოსნები და მონადირენი. ამიტომაც ხატავს დიდი ვნებითა და ექსტაზით ბატალურ სცენებს, სისხლიან შეტაკებებს, გმირის აღსასრულს.

როგორც პიროვნებას, ბოლშევიკური წნეხი მოსპობით ემუქრებოდა;

როგორც შემოქმედს – ძალას ჰმატებდა, ფანტაზიის უნარს უღვიძებდა, სიმბოლურ-ალეგორიულ აზროვნებას აჩვენებდა, რათა რეალობას გამიჯვნოდა, ეთქვა, როგორც გულისმომკვლელი აღსარება, ისე ერვინენებინა ხორცმესხმული იდეალები.

გარკვეულ ზღვრამდე რეპრესირება სასარგებლო იყო!

სინამდვილესთან კონფლიქტი და დისკუსია, რეალობაში – შეგუება, ოცნებაში – დაპირისპირება ზრდიდა სულის აქტივობას, რასაც ახლდა დაპატიმრება, გადასახლება, მუდმივი თვალთვალი და კრიტიკა, შიში და სიკვდილის ლანდი.

არც კონსტანტინე გამსახურდია ყოფილა პოლიტიკოსი. ისიც ერისკაცი იყო, ვისაც **„ერის წყლული აჩნდა წყლულად“**. ამიტომ შემოქმედება იყო სულის ხსნა. ხოლო ლოიალობა ბოლშევიკებისადმი აუცილებელი ჩანდა სიცოცხლისა და მრწამსის გადასარჩენად, რაც გაშალა ესსეებად, ნოველებად, რომანებად, აქცია სიუჟეტებად, სახეთა სისტემად, პერსონაჟებად, ენობრივ მოდელად.

„მთვარის მოტაცების“ ავტორმა სწორედ ესთეტიზმი და ემოციების სამყარო წამოსწია, გრძნობებით შემოსა და შებურა აზრი და იდეა. ამიტომ ცოცხლობენ ასე მძაფრად მწერლის გმირები, სიუჟეტები და სტრიქონები ჩვენს შემეცნებაში.

იგი დარჩა ოცნების სფეროში და ამიტომ აკმარეს ტანჯვა-წვალება ძმებმა და შვილებმა, არ განუმზადეს ის განაჩენი, რაც წილად ხვდათ ილია ჭავჭავაძესა და გრიგოლ რობაქიძეს.

დ) ქურუმიდან განდგომოვამდე

ილია ჭავჭავაძე პოეტს ბიბლიურ მოსეს მსგავს ლიდერ-წინასწარმეტყველად მიიჩნევდა:

„ღმერთთან მისთვის ვლაპარაკობ, რომ წარვუძღვე წინა ერსა“.

მონესრიგებულ სახელმწიფოში ერის ლიდერი არ შეიძლება იყოს პოეტი ან პროზაიკოსი. ეს ტრაგედიაა, რადგან ასეთ ქვეყანას არ ჰყავს მეფე ან სარდალი, პრეზიდენტი ან პოლიტიკური მოღვაწე.

ასეთი იყო გუბერნიებად დაშლილი რუსეთის კოლონია — XIX საუკუნის საქართველო.

ბუნება ვერ იტანს სიცარიელეს და შექმნილ ვაკუუმს ავსებს შემოქმედი, რომელმაც შეიძლება დამუხტოს ხალხის სულისკვეთება, როგორც შანდორ პეტეფმა, ჩაუნერგოს ბრძოლისა და თავისუფლების სურვილი. მაგრამ ლიდერი პოლიტიკოსი ან რევოლუციონერი უნდა იყოს (შდრ. – გოეთე: **„რა უნდათ გერმანელებს? მათ ხომ მე ვყევარ!“**).

საქართველო არა მხოლოდ კოლონია, სულიერადაც გატეხილი ქვეყანა იყო, რომელსაც მწერლის გარდა მზრუნველი და მოიმედე არავინ ჰყავდა.

ერის თუნდაც სიტყვით წინამძღოლობის იდეა ნიშნავდა ძალაუფლების ნების გამოვლენას (შდრ. – გოეთე, ლევ ტოლსტოი, თომას მანი), სულიერ განდგომობას.

ილია იმასაც ამბობდა, რომ ფრინველივით არ მღეროდა და უფალმა მხოლოდ ტკბილ ხმათათვის როდი გამოგზავნა (სხვათაშორის, თურმე, ბუღბუღი როცა გალობს, ეს არის სხვების გაფრთხილება, რომ ეს ტერიტორია მისია!).

უფლის მიერ შემოქმედის დანიშვნა (**„მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის, მიწიერი ზეციერსა“**) – ეს განსაკუთრებულობის სიმბოლოა, რაც შეჰფერის მეფე-ქურუმს. მაგრამ ილია ამასაც შენიშნავს, რომ „სიმღერა“ და „ტკბილი ხმა“ აუცილებელია, რათა ყური უგდონ.

დიდი ხელოვანი განგების რჩეულია (შდრ. – **თომას მანის გოეთე: „გერმანია მე ვარ. ის რომც მთლიანად დაიღუპოს, ჩემში გააგრძელებდა არსებობას“**), მაგრამ ჩვეულებრივ პირობებში ეს სულაც არ არის **„წინამძღოლობა“**. „წინამძღოლს“ სხვაგვარი ნიჭი სჭირდება, რაც მართვის, პრაქტიკული მოქმედების უნარით ვლინდება.

აქილევსს ვერ შეცვლის ჰომეროსი, თუმცა „არა დიდ იყო აქილევსი, არამედ დიდსა მიემთხვია მაქებელსა“.

ე) თავისუფლებისაკენ სწრაფვა და კლიერი პიროვნება

ძალაუფლების ნებას ამოძრავებს თავისუფლების წყურვილი, თავისუფლების მოპოვებისაკენ სწრაფვა, სხვათაგან გამოყოფა, ინდივიდის თვითდადგენა:

სულერთია – ეს იქნება პიროვნული, ეროვნული თუ სოციალური, უძველესი არქეტიპული მოდელები – გმირი (მეომარი), მეფე (ბელადი), ქურუმი (შემოქმედი) და მინა (ტერიტორია). მათ მიღმა კი საარსებო ბიოლოგიური ინსტინქტები და ტემპერამენტი იგუ-

ლისხმება. ამ თვისებას ყველაზე ძლიერად ავლენდნენ ტომის ბელადები, რომლებიც ერთნაირად სასტიკი და ლომივით მრისხანე უნდა ყოფილიყვნენ.

მათი ძალა და ეგოიზმი, ინსტინქტურ მოთხოვნილებათა დაცვა და აღსრულება იმორჩილებდა და თრგუნავდა ტომის ინტერესებს, ანესრიგებდა მათ ლტოლვებს.

ჩარლზ დარვინს მოაქვს ასეთი მაგალითი:

გორილების კლანის სათავეში დგას ერთი ძლიერი მამრი, რომელსაც ემორჩილებიან მდედრები. მაგრამ შვილები იზრდებიან და იწყებენ ბრძოლა ძალაუფლებისა და მდედრისათვის.

ექვიან უფროს მამრს, კლანის მამას, კლავენ ან აგდებენ.

ზიგმუნდ ფროიდის აზრით, ის, რაც ხდებოდა აფრიკულ, ავსტრალიურ და ამერიკულ ტომებში, ხდებოდა ჩვენი ველური წინაპრების ჯოგებშიც, რაც ბელადებს აიძულებდათ, წევრთა სიცოცხლის ფასად აეკრძალათ სექსუალური კავშირები ჯოგისა თუ ტომის წევრებს შორის, როგორც კონფლიქტისა და სისხლიანი შეტაკებების მიზეზი.

სასჯელი, სიკვდილი და სიკვდილის შიში თანდათანობით აყალიბებდნენ ეგზოგამიას, ინცესტის აკრძალვას, ეს კი – სხვა ტომებთან ბრძოლის აუცილებლობას.

თუ ნადირობა, თამაში, ჯოგის მტერთაგან დაცვა მამრებს აერთიანებდა, სექსუალური მოთხოვნილება თიშავდა.

ძალაუფლების შენარჩუნებისა და ჯოგის თუ ტომის ანუ სიცოცხლის გადარჩენის ინსტინქტი ნელ-ნელა იქცეოდა ტოტემისა და ტაბუს რკინის კოდექსად, პირველ სასტიკ ზნეობრივ კანონად (**იხ. „ტრაგედია და კაცთშენიერვის რიტუალი“**). ტომს ასევე კრავდა და აერთიანებდა, ანესრიგებდა კაცთშენიერვის რიტუალები – ბელადის ან შეწირულის ცერემონიალური მკვლელობა. განსაზღვრული დროით ბელადის მოკვლა ტაბუირებული იყო. იგი ხელყოფისაგან ამ პერიოდში დაცული იყო, რაც სტიქიურად კანიბალიზმის შეზღუდვასაც ნიშნავდა.

ზოგ ტომში, რომელიც სტოვებდა კანიბალიზმს, ჰყავდათ გამოყოფილი კაციჭამიები, რომელთაც დროდადრო უნდა ჩაედინათ ეს აქტი. სამაგიეროდ, შემდეგ კაციჭამია უწმინდურად მიიჩნეოდა, მთელი წელი ქალს ვერ გაეკარებოდა, დიდხანს ცალკე უნდა ეცხოვრა, ე.ი. ისჯებოდა, ოღონდ მსუბუქად.

ჯოგი თუ ტომი თავის დაცვას და სარჩოს მოპოვებას ერთიანობით, საერთო ძალით თუ შეძლებდა. ცალკეული წევრი, მისგან მოწყვეტილი, უმწეო და უსუსური, დასაღუპავად იყო განწირული (შდრ. — **ვაჟა ფშაველას** ზოგი პერსონაჟის თემისაგან მოკვეთა).

დღევანდელი მარტოობისა და „სულით ობლობის“ არქეტიპია

ჯოგური ინსტინქტი, მოძმეთაგან დაცვებით გამოწვეული არასრულფასოვნების განცდა.

დავაკვირდეთ ფრინველთა გუნდის ან თევზების ლაშქრის სიმეტრიულ, ზუსტ ქროლვას, როცა ათასობით ინდივიდი მოძრაობს როგორც ერთი მთლიანი, ე.ი. წინამძღოლი იძირება მასაში, მისი ნება ზუსტად გადაეცემა მასას:

ყველა ღებულობს ერთნაირ სიგნალებს, ყველა სხეული იძლევა ერთნაირ იმპულსებს და ტვინიც ასევე რეაგირებს მასზე, რაც იწვევს ერთნაირ მოქმედებას.

ძლიერ პიროვნებას – ბელადს, მეფეს თუ სარდალს, აქვს დამთრგუნველი, ჰიპნოზური ხედვა. მის მზერაში კონცენტრირებულია არქეტიპულად გადმოცემული შინაგანი ენერჯია, რასაც ვერ უძლებს მასის წევრი და ემორჩილება.

ასეთი მაგიური უნარი ჰქონდათ ქურუმებსაც, რომლებიც სხვადასხვა ხერხით იწვევდნენ ბოდვასა და მიზანმიმართულ ჰალუცინაციებს, რაც ღმერთების ნების გაცხადებად ეჩვენებოდათ.

შემოქმედს ეს ძალა გადააქვს სიტყვებში და მხატვრულ სახეთა სისტემით იპყრობს მკითხველს, როგორც **ჯადოქარი, შამანი და ქურუმი.**

ძლიერი პიროვნება სტიქიურად იწვევს კრძალვას, წესრიგისა და დისციპლინის მოთხოვნილებას.

პოლიტიკურ ლიდერს, ცნობილ მსახიობს თუ ხელისუფალს მრავალი ქალი ეთაყვანება (გავისხენოთ **ადოლფ ჰიტლერი ან ზვიად გამსახურდია**), ბევრსაც უყვარს, მაგრამ ეს მათ შორის კონფლიქტსა და ეჭვიანობას არ იწვევს – აკავშირებს კიდევ. იმიტომ, რომ ეს არ არის სექსუალური ლტოლვა, ობიექტის დაუფლების სურვილი.

პრეისტორიულ და ისტორიულ არეალში ტოტემი, დიქტატორი მამა (ბელადი), ღმერთი ხვენდნენ და აყალიბებდნენ ადამიანურ ცნობიერებას, ცხოვრების წესს.

ძალაუფლების ნება იყო განვითარებისა და წესრიგის მძლავრი ფაქტორი, რაც ქმნიდა სასტიკ იერარქიულ დისციპლინას.

ეს კი ნიშნავდა თავისუფლების შეზღუდვას, ველური ინსტინქტების შეკავებას, მათ კალაპოტში მოქცევას. მაგრამ მოდიოდა ახალი ძლიერი ძალა, რომელიც ეურჩებოდა არსებულ წესრიგს, ამსხვრევდა მას, როგორც ბორკილს, და ისევე ცდილობდა ქვეყნის აყირავებას.

ძალაუფლების ნებით შეპყრობილს მოჰქონდა ახალი წესრიგი, თავისუფლების წყურვილით აღგზნებულს, მეტოქეთა დათრგუნვით გახელებულს, თავი ახალ ღმერთად წარმოედგინა.

ეს იყო პროგრესის სპირალურად აღმავალი გზა, რაც ლიდერის

სწრაფვისა და მოქმედების შედეგია (**მაკიაველი, ნიცუე, ადლერი**).

როცა ომში სარდალს კლავენ, პანიკური შიში ვრცელდება და ჯარი გარბის: მეომრებს ერთმანეთთან აკავშირებთ სარდალი, რადგან იგი რწმენისა და უძლეველობის სიმბოლოა. მაგრამ როგორც კი სარდალი ილუპება, ეს იმედი მყისვე ქრება და დამარცხება გარდაუვალია. სხეული თავის გარეშე ვერ იცოცხლებს.

* * *

დიმიტრი უზნაძის დაკვირვებით, ათი წლის ასაკიდან ბავშვების 97%-ს ყველაზე მეტად ბრძოლისა და შეჯიბრის თამაში აინტერესებს ანუ სხვათა ძლევას, პირველობას ესწრაფვის.

შემდეგ დრო, გარემოება, შინაგანი უნარი ფილტრავს ლიდერობისათვის მებრძოლთა რიცხვს და საბოლოოდ რჩება 5% ინიციატორი და 95% იმიტატორი ანუ მიმბაძველი, ლიდერის ნების მორჩილი და მიმყოლი.

ამ ხუთ პროცენტს შორის კი კონფლიქტი გარდაუვალია.

ძალაუფლების ნება სრულად პოლიტიკაში ვლინდება, ომსა და საქვეყნო მოქმედების ასპარეზზე. მაგრამ პოლიტიკური ვნების სახეცვლილება, როგორც სიმბოლური სწრაფვა თავისუფლებისაკენ, რეპრესირება და უარყოფა, შემოქმედს თხზვის განსაკუთრებულ ძალას აძლევს.

სისხლიანი მარსი და უემოქმედი

ძალაუფლების ნების აპოთეოზია ომისკენ სწრაფვა და ომი, საომარი ზეიმი და გააფთრება, შემოქმედება კი — მათი გადასახვა.

როგორც ითქვა, გონებით ხელოვანი სისხლისღვრის მოძულე და მშვიდობის ქადაგია. მაგრამ მისი შემოქმედება ომებსა და კონფლიქტებს ეფუძნება (უმალლესი მაგალითები — **ჰომეროსი, შექსპირი და რუსთაველი**).

მათ გარეშე ვერ იარსებებს და არც არავის დააინტერესებს.

„**მამაკაცი ბრძოლაში უნდა მოკვდეს, ან ტყვია იკრას შუბლში**“, — ამბობდა ომებისა და ფათერაკების მაძიებელი **ერნესტ ჰემინგუეი**. სპარტელი **ტირტოსისათვის** „**კარგი ვაჟკაცი მხოლოდ ბრძოლის ველზე წარმოიქმნება**“.

ჰერაკლიტე ეფესელის აზრით, „**ომი ყოველთა მამა არის, ყოველთა მეფე**“.

ტრაგიკოსი **ესქილე** თავადაც მონაწილეობდა ომებში.

მაიაკოვსკი თავის ლექსს მეომარ ჯარისკაცს ადარებდა.

როცა ქვეყანაზე იწყება ომი თუ აჯანყება, მწერალი თავის ხალხთან დგას ხოლმე, როგორც წინაპართა აჩრდილი. ცალკეული გამოწვევის კი ყურადღებას იქცევს, როგორც კურიოზი.

სამშობლოს დაცვა მტერთაგან ყველა მოქალაქის უმალლესი მოვალეობაა. მაგრამ ამ გრძნობამ ზღვარი არ იცის და ხშირად დაცვა აგრესიაში გადადის, სხვათა განადგურების და მოსპობის მოთხოვნაში, შურისძიებაში.

ამისი მაგალითია საბჭოთა ლიტერატურა, რომელიც აქტიურად მხარს უჭერდა ხელისუფლებას ბურჟუაზიული დასავლეთისა და ჰიტლერის წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ამისი მაგალითია ჰიტლერული გერმანიის ლიტერატურაც, რომელიც ასევე აქტიურად მხარს უჭერდა ფაშისტურ აგრესიას, გადაბუგული მინის თეორიას.

შანდორ პეტეფი არა მხოლოდ სიტყვით, იარაღითაც ებრძოდა დამპყრობელ ავსტრიელებს და შეაკვდა კიდეც.

იგი ნატრობდა იმ დროს, როცა საძულველი ვენა ცეცხლით დაიფრფლავდა.

რიჰარდ დემელის ოცნება იყო, მჯდარიყო ყველა იმ ტყვიაში, რომელიც ფრანგის გულს მოხვდებოდა.

თომას მანი პირველ მსოფლიო ომში ინტელექტუალური იარაღით დადგა გერმანული არმიების გვერდით; მეორე მსოფლიო ომში ჰიტლერს დაუპირისპირდა და მოკავშირეებს მიემხრო, ე.ი. არც პირველად და არც მეორედ ომისადმი გულგრილი არ ყოფილა.

წმინდა ხელოვნების ქადაგი **ვალერი ბრიუსოვი** ასე წერდა:

„Россия должна владеть на Дальнем Востоке. Великий Океан — наше озеро“.

„**მოჰკალი იგი**“ — მოუწოდებდა **კონსტანტინ სიმონოვი** გერმანელთა დასახოცად საბჭოთა ჯარისკაცებს.

ერნესტ იუნგერისათვის ადამიანის იდეალია მეომარი მამაკაცი. ფუტურისტ **მარინეტისათვის** ომი ჰიგიენის საკითხი იყო, **თომას მანისათვის** — ჰეროიკული ზეიმი, **ნიცშესათვის** — სიცოცხლის აზრი, **ფრეიერისათვის** — ეკონომიკური და ინტელექტუალური პროგრესის საფუძველი.

ომებს განადიდებდნენ **კანტი** და **ჰუმბოლდტი**, **იასპერსი** და **ტონინი**, **ჰეგელი** და **რასელი**, **ჩემბერლენი** და **მოემი**.

ომის სისასტიკე, გადარჩენის აუცილებლობა ადამიანს აღუდგენს მხეცურ ინსტინქტებს, სისხლის წყურვილს, ნგრევისა და მოსპობის

სიხარულს ანუ უძველეს დროთა ლანდებს, მეომარ წინაპართა სულს. ხმალი იმიტომ გამოიჭედა, რომ სისხლი დაიღვაროს.

გალაკტიონ ტაბიძე კი, რომლის შთაგონება არ იყო ომი და რევოლუცია, ასე წერს:

„ყოველ ქართველში ომი ტრფობა ძველისძველია, მეც ასეთი ვარ და ვერავისთვის გამიმხელია, სიცოცხლე მინდა, უშენოდ ის, ოჰ, რა ძნელია, გამახსენდები... და კვლავ ომი მომენატრება“.

კონსტანტინე გამსახურდია ათქმევინებს თავის დამარცხებულ პერსონაჟს – ოდესღაც მეოცნებე და ნაზ პოეტს გერმანელ ჰერბერტ შტუდერსს:

„ხვალ რომ საფრანგეთმა ომი გამოგვიცხადოს, კიდევ ოთხ წელს დავყოფ სანგრებში, ოღონდ ველირსო გერმანიის ვარსკვლავის ხელმეორედ ამოსვლას“.

ხოლო კონსტანტინე სავარსამიძე აცხადებს: **„ბავშვობიდანვე მიტაცებდა ომი“.** გიორგი პირველსა და დავით აღმაშენებელზე ლაპარაკიც ზედმეტია: ისინი მეომარი მეფეები არიან (**„დიდოსტატის მარჯვენა“** და **„დავით აღმაშენებელი“**).

ომის ქარცეცხლი იყო დიდი შთაგონება **რუსთაველისა** და **დავით გურამიშვილისათვის**, **გრიგოლ ორბელიანისა** და **ვაჟა-ფშაველასათვის**, **გიორგი ლეონიძისა** და **კონსტანტინე გამსახურდიასათვის**. მათ აბჯროსან, ცხენოსან გმირებს ზეალმტაც ძალას ჰმატებთ საომარი ნალარის ხმა.

ადოლფ ჰიტლერის სიტყვით, ხალხის გმირული სული თავგანწირვის, სისხლის ნიაღვრისა და მკვდართა ჰეკატომბებისაგან იბადება.

ოსვალდ შპენგლერის მიხედვით, კაცობრიობის ისტორია სახელმწიფოთა ისტორიაა, სახელმწიფოთა ისტორია კი ომების ისტორიაა.

ომი, როგორც სამშობლოს დაცვა, ისე აგრესია – სხვათა დაპყრობა და დამორჩილება, უდიდესი ექსტაზით ავსებს მეომარსა თუ მშვიდობიან მოქალაქეს.

ომის სისხლიანი სული, ნგრევის კომმარი, დამარცხების სიმწარე თუ გამარჯვების სიგიჟე, **„ძღვევის ვაშა“** თუ **„სიკვდილის შიში“** (**ჰომეროსი**) ათავისუფლებს შინაგან ენერჯის, სპობს ბარიერებს და შემოქმედისათვის იქცევა განახლებისა და სიცოცხლის ახალ სტიმულად.

ამიტომ შენიშნავდა **ჰიუმი**, რომ მუდმივი ომი ადამიანს მხეცს ამგვანებს, ხოლო მუდმივი მშვიდობა – სახედარს.

ომი არის მხოლოდ ადამიანთა თვისება, რომლის არქექტიპია კოლექტიური ნადირობა, მხეცური სიმშაგის გადატანა თავისი ჯიშის წევრებზე.

ომი იყო უძველესი, ველური ინტეგრაცია, რაც ანგრევდა ტომების იზოლირებულ არსებობას და ხალხებს სისხლისღვრით აერთიანებდა როგორც ტერიტორიულად, რასობრივად და ენობრივად, ისე რელიგიითა და კულტურით.

კაცობრიობის ისტორიას წინ მიუძღვის **ბრმა ჰომეროსის** მონოდება:

„შუბის წვერები წავმახოთ და ფარი გავფეროთ“.

ტალანტი ღა მროსი

ერთმანეთს მჭიდროდ უკავშირდება ასაკი, სექსუალური გრძნობა და შემოქმედებითი უნარი, როგორც ინსტინქტურ ძალთა მოზღვაება.

ეს განსაკუთრებით აშკარაა ლირიკის სფეროში.

„სიჭაბუკის გარეშე

ლექსს ვინ მისცა დიდება“, — აცხადებდა **გიორგი ლეონიძე**.

„ოცდაორი წლის ახალგაზრდა ვარ და მოვდივარ“, — ეს **ვლადიმერ მაიაკოვსკია**, პოეტი-ფუტურისტი, მთვარისა და სევდის მოძულე.

ლირიკოსები თავიანთ საუკეთესო ლექსებს წერენ სიჭაბუკის წლებში, რაც, **სულხან-საბას** განმარტებით, მოიცავს სიცოცხლის პერიოდს 20-დან 30 წლამდე (შდრ – **ორფეოსი** წარმოდგენილი ჰყავდათ უწვერულ ჭაბუკად).

არტურ რემბო სულაც 19 წლისა ჩამოსცილდა პოეზიას.

25 წლის **გალაკტიონს** დაწერილი აქვს „ლურჯა ცხენები“, „მერი“, „თოვლი“, „მთანმინდის მთვარე“, „მე და ღამე“, „გურიის მთები“, „ატმის ყვავილები“, „ატმის რტო“, „დომინო“, „შერიგება“...

პუშკინი დაიღუპა 38 წლისა, **ლერმონტოვი** – 27-ისა, **ბარათაშვილი** – 28-ისა, **პეტეფი** – 26-ისა, **ბაირონი** – 36-ისა, **შელი** – 30-ისა, **ესენინი** – 30-ისა, **მაიაკოვსკი** – 37-ისა. ისინი თითქოს არც გაზრდილან – ასე დასრულებული სახით იშვნენ.

40 წლის **შექსპირს** დაწერილი ჰქონდა „რიჩარდ III“, „რომეო და ჯულიეტა“, „ჰამლეტი“, „ოტელო“, „მეფე ლირი“.

27 წლის **ვაჟა-ფშაველას** შექმნილი აქვს „ალუდა ქეთელაური“, 30 წლის **გიორგი ლეონიძეს** – „ნინოწმინდის ღამე“ და „ყივჩაღის პაე-

მანი“; **ტიციან ტაბიძისათვის** ზენიტია 30-34 წლის ასაკი.

ლირიკა, საერთოდ პოეზია, არის ბობოქარი გრძნობების, სტიქიური სწრაფვების, იდუმალი ლტოლვების მეტრული ხორცშესხმა, რიტმულ-მელოდიკური კრისტალიზება.

ამიტომ პოეტური შედეგების აბსოლუტური უმრავლესობა ინერება 30-35 წლამდე, ახალგაზრდობის წლებში, როცა შემოქმედს ეძალება ემოციები და მათი ძებნა ან გამონვევა არ სჭირდება.

ცხადია, არის გამონაკლისებიც:

50-ს გადაცილებულმა **აკაკი წერეთელმა** შეთხზა თავისი საუკეთესო ლექსები — „განთიადი“ და „სულიკო“, პოემა „გამზრდელი“. მაგრამ არც ის დაგვაინყდეს, რომ 19 წლისა „საიდუმლო ბარათის“ ავტორი იყო, ე.ი. შეძლო ლირიკოსის ტემპერამენტის შენარჩუნება სიბერემდე, რაც იშვიათი მოვლენაა.

ლირიკოსი თხზავს, როგორც შეურაცხადი, უხილავი ძალის კარნახით, როცა იძირება სულიერ განცდათა მორევში.

ლირიკოსის ბედი ჰგავს სპორტსმენის ფორტუნას.

სპორტსმენი 30-35 წლის ასაკში ამთავრებს კარიერას, როცა სცილდება სიჭაბუკის ზღვარს და ჰკარგავს სინედლეს, აღმაფრენას, სწრაფვის უნარს.

სიჭაბუკის ძალთა აზვირთება უკავშირდება ლიბიდოს, სექსუალურ ვნებათა მოძალებას ანუ სიცოცხლის ჟინს, ძველბერძნულად — **ეროსს**. იგი არის ემოციების ბირთვი (მდრ. — **ბაირონს** ვენეციაში ერთი წლის მანძილზე 250 ქალთან ჰქონდა სექსი).

ეროსი ელინელთა სიყვარულის ღმერთი იყო, კოსმოგონიური პირველსაწყისი ქაოსთან, ტარტართან და გეასთან (დედამინა) ერთად. ეროსი ერესისა და ღამის შვილია, ქაოსის შვილიშვილი.

ლირიკოსისათვის მთავარია ეროტიკული სიყვარული, სექსის მოთხოვნილების ტრანსფორმაცია, სატრფოს სახე, მისი ხოტბა და გამითება, ან — დაკარგვის შიში, სიშორე, იმედების დამხობა, ეიფორია და დეპრესია, რაც ზოგჯერ მისტიკაში გადადის.

რეალიზებული სიყვარული აღარ იძლევა თხზვის სტიმულს, სექსუალური ჟინის დაცხრომა ანელებს გრძნობებს და ეს ვლინდება ხელოვნებაში.

პიგმალიონმა სპილოს ძვლისაგან ულამაზესი ქალწულის ქანდაკება გამოკვეთა, რომელიც შეუყვარდა. აფროდიტემ ოცნება აუსრულა, ქანდაკებას სული ჩაუდგა და პიგმალიონმა შეირთო იგი, მაგრამ მოქანდაკის ნიჭი დაკარგა.

გაუნაღლებელი განცდები, ტანჯვა და სიხარული, ტრავმა და სევდა, სწრაფვა და ფორიაქი თხზვის ძლიერი წყარო და სტიმულია.

არა აქვს მნიშვნელობა ლტოლვის ობიექტი უშნოა თუ ლამაზი, შავთვალა თუ ცისფერთვალა, მთავარია განცდის ძალა.

ისტორიულად სექსუალური სიშმაგე შავ ფერს უკავშირდება, რაც ბნელ ძალთა, ხთონური სამყაროს ფერია, სადაც სიცოცხლე ისახება.

სიყვარულის მიღმა ბიოლოგიური ინსტინქტები, სექსუალური მოთხოვნილება იგულისხმება, შინაგანი სეკრეციის ჯირკვლების აქტივობა, ფსიქო-ნერვული სისტემის ფუნქციონირება, გულ-სისხლძარღვთა მოქმედება, რაც ყველაზე ძლიერია და ჰარმონიული ახალგაზრდობის წლებში, როცა ტესტოსტერონს ჭარბად გამოიმუშავებს ორგანიზმი.

ტესტოსტერონის მოძალების დროს ირთვება ნერვული უჯრედების თვითგანადგურების მექანიზმი, რაც არღვევს ცენტრალური ნერვული სისტემის მუშაობას, ე.ი. **ეროსს მიყვარათ თანატოსისაკენ**.

ალბათ, ამის გამოც სიყვარული ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაციამ დაავადებად აღიარა.

მისი საიდენტიფიკაციო ნომერია **ფ 63.9**.

სექსუალური სიამოვნების უძლიერესი განცდის დაფარული არსია ჯიშის ანუ სიცოცხლის გაგრძელება, ნიშან-თვისებათა შენახვა და გადატანა მარადისობაში, რაც არაცნობიერად განაგებს შეყვარებულთა სწრაფვას (მდრ — **ლია სტურუა** — „ჩვენ შეგვახვედრა ნადირის ალლომ და ერთი ჯიშის სისხლმა და სუნმა“) და ყალიბდება დედობის ინსტინქტად, ნაშიერისათვის თავგანწირვად.

სიყვარული არის შარავანდედი, რაც ადამიანის გონმა სექსუალურ ლტოლვებს შემოახვია, როგორც ბუნებრივი გადარჩევის სტიქიური პრინციპი.

უძველეს დროში მთავარი იყო ლტოლვა და არა ობიექტის სილამაზე, როგორც ცხოველთა სამყაროში.

არაქანთროპისათვის სიყვარული არ არსებობდა. მას სექსის წყურვილი, როგორც შიმშილი, ისე იმორჩილებდა. მაგრამ თანდათან იზრდებოდა ობიექტის როლი, ინყებოდა მისი გამორჩევა, მოხიბლვა ან ძალადობრივი მოპოვება, ხოტბა და დითირამში, რაც მონოგამიის გზა იყო.

სექსუალური გრძნობა ყველაზე ძლიერი სიამოვნებაა. სხვანაირად ეჭვქვეშ დადგებოდა მოდგმის მომავალი. ამიტომ არის იგი სიშმაგე და სიგიჟე, ნევროზი და დეპრესია, როცა მიზანი მიუწვდომელია.

„მიჯნური შმაგსა გვიქვიან“, — გვასწავლის რუსთაველი (მიჯნური ჯინით ანუ დემონით შეპყრობილს ნიშნავს).

უძველესი წარმოდგენითაც, სექსი უკავშირდება ძალას. ამიტომ

ნადირობის ან ბრძოლის წინ ქალთან არ ურთიერთობდნენ (შდრ – **კ. გამსახურდიას** თვალსაზრისი). ხელმოცარული მონადირე თავის მარცხს აბრალებდა ცოლს, რომელმაც არყოფნის ჟამს მას უღალატა ან ტაბუ დაარღვია, ე.ი. ძალა მოაკლო. ხოლო მეომრის ცოლის ღალატი ან რიტუალის დარღვევა სიკვდილს ნიშნავდა. იგი შორიდან – ერთგულებით, წესრიგის დაცვით, ბრძოლის პანტომიმური იმიტაციით უნდა დახმარებოდა ქმარს (**ჯეიმს ფრეზერი**).

დაოჯახება ხდება ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროშიც. მაგ., მგელს მთელი სიცოცხლე ჰყავს ერთი რჩეული და თუ იგი დაიღუპა ეუღლად ცხოვრობს.

არარეალიზებული სექსუალური განცდები თხზვით განიმუხტება ანუ ხდება ენერჯის გადანაცვლება, ძლიერი აფექტების გათავისუფლება, გადატანა სხვა სფეროში.

მაგრამ თავად სიყვარული და სექსი არის პიროვნების სწრაფვა თავისუფლებისაკენ, აგრესია და დამორჩილება, ძალაუფლების ნების გამოვლენა, სრულქმნა და თვითდადგენა, რასაც ახლავს ეჭვი, როგორც დაკარგვის შიში.

ერთმა მეცნიერმა შეისწავლა თვითმკვლელობის 700 ფაქტი. 68%-ის პროცენტის მიზეზი აღმოჩნდა სექსი, კონფლიქტები სექსუალურ ნიადაგზე.

აშშ-ში განქორწინების 75%-ის მიზეზია სექსუალური პრობლემა.

დანყოფილების, სექსუალური კავშირის შემდეგ ყველა მამაკაცს რწმენა ემატება და თავს გრძნობს, როგორც მინი-ბელადი ანუ ხდება ძალაუფლების ნების რეალიზება, რაც ნიშნავს ნევროზის დაძლევისა და პიროვნების თვითდადგენას. მაგრამ **გამარჯვებული სიყვარული პოეზიაში ნიშნავს დამარცხებას**, რადგან იშრიტება შთაგონების წყარო, ქრება სწრაფვის ჟინი.

ბეატრიჩე, დულსინეა, ოფელია, ლაურა, მერი არარეალიზებული მძაფრი გრძნობის ფანტაზირების ნაყოფია. ალბათ, ნესტანი და თინათინიც.

ჯორჯ ბაირონს უთქვამს, პოეტი რომ გახდეს, უნდა იყო შეყვარებული ან უბედურიო. მაგრამ დიდი პოეტის ბიოგრაფიაში ეს ორი ფაქტი ერთდება ხოლმე.

ბაირონის ანტიპოდის, **ელიოტის** სიტყვითაც, პოეზიას ბადებს ტანჯვა.

რა იქნება მომავალში?

სექსუალური რევოლუცია ხომ სცვლის ძველ წარმოდგენებს. სიყვარული კარგავს საბედისწერო ძალას, დემონურ თვისებას. გრძნობა და სექსი ისევ განიყოფა.

თუ **პუშკინი** მეუღლის სახელის შებღალვისათვის დუელში კვდებოდა, **სალვადორ დალის** სულაც არ ანალვლებდა ცოლის უამრავი საყვარელი და მათზე დახარჯული მილიონები.

განსხვავებით ლირიკისაგან, პოემა, რომანი, ნოველა და ტრაგედია არ იფარგლება წმინდა გრძნობებით, არაცნობიერი იმპულსებით. ცხადია, მათი შენარჩუნება აუცილებელია, მაგრამ დაერთვის გონის მიერ კონსტირებული მასალა, გადანაწილებული სიუჟეტებად, პერსონაჟებად, იდეებად, ჩასმული კომპოზიციურ ჩარჩოში.

მოძალეტულ ემოციებს ეძლევა სინამდვილის მსგავსი მოდელი, სახეები და ფიგურები. გულს ერწყმის გონი.

აქ უკვე ვერც სიჭაბუკის ასაკს, ვერც ლიბიდოს ვერ ექნება გადამწყვეტი მნიშვნელობა.

სექსუალური ლტოლვაც ძალისა და ძალაუფლების ნების არქეტიპული მოდელის განშტოებაა, როგორც გახელება და გააფთრება (შოპენჰაური, ფროიდი).

თავისუფლება და კონფორმიზმი

თითქოს ხელოვანი თავისუფლებას სრულად ავლენს თავის მიერ შეთხზულ სამყაროში. მაგრამ მას აქაც ზღუდავს საზოგადოება, გარემო, რომელშიც ცხოვრობს, ეპოქის ეტიკეტი და გემოვნება, ტრადიციები.

ეს არის კულტურის მიერ დაწესებული საღტე, აუცილებელი და გარდაუვალი, რადგან ყოველი თავისუფლება შეფარდებითია.

მაგრამ დიქტატურა, ხელისუფლების კონტროლი თრგუნავს შემოქმედს, უღვივებს დეპრესიას და პესიმიზმს, საკუთარი უმწეობის განცდას.

ეს განსაკუთრებით ითქმის კომუნისტურ რეჟიმზე, რომელმაც, ერთი მხრივ, განადიდა თავისი ერთგული ხელოვანი, მეორე მხრივ, შეუქმნა დაუძლეველი კონტროლის ქსელი.

მაგრამ შემოქმედიც ეგუება სიტუაციას, ეძებს გამოსავალს და ხელისუფლების წინააღმდეგ ზოგჯერ კიდეც აძლევს თხზვის სტიმულს, უმძაფრებს თავისუფლების განცდას, უძლიერებს წინააღმდეგობის უნარს.

ეს იშვიათად. მეტწილად კი ხელოვანი ხდება კონფორმისტი, ხელისუფლების მატებარი, მისი იდეების მესაყვირე და პროპაგანდისტი.

კონფორმიზმი კომუნისტურ ეპოქაში იყო კარიერის საფუძველი. შემოქმედი სწყდებოდა თავის მთავარ მისიას და ამის სანაცვლოდ

უმზადებდნენ და უჩვენებდნენ კარიერის მაცდურ, აღმავალ კიბეს.

ძალაუფლების ნების რეალიზება ხდებოდა არა შემოქმედებით, არამედ – მოქმედებით, არა ხელოვნებით, არამედ – ხელოსნობითა და ეფემერული კარიერით.

ეს კი სულიერი გადაგვარებისა და დათრგუნვის მეორე, დადაფ-
ნული გზა იყო.

პირველი, მოგეხსენებათ, ფიზიკურ ანგარიშსწორებას ნიშნავდა!

კონფორმიზმი შეგუებაა და, მაშასადამე, ბრძოლის უარყოფაც.

ადამიანი სუსტი არსებაა და ხელოვანსაც ცუდ ცხოვრებას კარ-
გი ცხოვრება ურჩევნია, ეკლის გვირგვინს — დაფნის გვირგვინი. მხ-
ოლოდ ერთეულებს აღმოაჩნდებათ ცდუნებისაგან თავის დაღწევის
უნარი ან კონფორმიზმის ტალღაში საკუთარი სამყაროს დაცვის ნიჭი
(შდრ. – ოციანი წლების ქართულ პოეზიაში ორი სიმბოლიკა – **გალ-
აკტიონის** დაუდევარი ლურჯა ცხენები და **რაჟდენ გვეტაძის** ბედის
მორჩილი ვირები).

გავიხსენოთ ზოგიერთი მათგანი.

იოსებ გრიშაშვილი სიჭაბუკიდანვე აღიარებული პოეტი იყო. მისი სატრფიალო ლირიკა, ახალი ინტონაციები კოლეგებსაც ხიბლავ-
და. მაგრამ მას შემდეგ, რაც ბოლშევიკები შემოიჭრნენ, ეს ოქროს
ფეხისა და ოცნების კოცნის მომღერალი შეურიგებელ ნაციონალის-
ტად ჩამოყალიბდა.

მთელი ათი წელი რჩებოდა ოპოზიციონერ პოეტად, მაგრამ ბოლ-
შევიკები ოპოზიციონერებს არ ცნობდნენ. ისინი მათ მტრებად ნათ-
ლავდნენ და ხვრეტდნენ, ან ციმბირში გზავნიდნენ.

თანდათან იოსებ გრიშაშვილიც გატყდა – გახდა სტალინის, ბე-
რიას, ბოლშევიკური საქართველოს მომღერალი. ახლა ისევე თავდა-
ვინყებით წერდა კომუნისტურ იდეალებზე, როგორც ადრე ქალებსა
და საქართველოს ტრაგედიაზე.

გიორგი ლეონიძესთან ერთად იგი იყო საუკეთესო მეხოტბე.

რაც უფრო იხვეჭდა ხელისუფლების დაფნის გვირგვინებს (იყო
სტალინური პრემიის ლაურეატი, აკადემიკოსი, სახალხო პოეტი), მით
უფრო ფერს ჰკარგავდა მისი სიტყვა და უსუსტდებოდა პოეტური
გრძნობა.

ასე გაჩნდა ჩვენს ლიტერატურაში ორი გრიშაშვილი – ერთმანე-
თის უარყოფელი, ერთმანეთის მოპირისპირე და მოთამაშე, ნაციონა-
ლისტი და კომფორმისტი.

დემნა შენგელაია არასოდეს ნაციონალისტი და ბოლშევიკების
მოწინააღმდეგე არ ყოფილა. ყოველთვის გულმოდგინედ მისდევდა
ხელისუფლების კურსს, მაშინაც, როცა წერდა სიმბოლისტურ „სანა-

ვარდოსა“ და **„ტფილისს“**. ამაცობდა, რომ ბიოგრაფიულად იყო და-
კავშირებული მუშათა კლასთან. მაგრამ სხვა არცერთი ცნობილი
ქართველი მწერლისათვის არ ყოფილა ესოდენ უცხო სოციალიზმის
იდეალები. თავს არ ზოგავდა სტალინის, ბერიას, სოციალისტური
საბჭოეთის ქებით. ანტირუსული, ანტისაბჭოური, ნაციონალისტური
გრძნობა არასოდეს ჰქონია, მაგრამ მაინც:

ცნობიერ მოქმედებას უპირისპირდებოდა არაცნობიერი სამყა-
რო: როგორც კი სიმბოლიზმი და ფუტურიზმი უარყო, მყისვე დაეცა
მისი ტალანტი – ფაქტიურად ლიტერატურას ჩამოსცილდა 33 წლის
ასაკში. შემდეგ კიდევ ნახევარი საუკუნე იცოცხლა, მაგრამ მნიშ-
ვნელოვანი ვერაფერი შექმნა. ბოლო ოცი წელი კი საერთოდ დუმდა,
როცა ირჩევნ აკადემიკოსად.

რეალიზმი და სოციალიზმი მისი შთაგონებისათვის დამლუპველი
აღმოჩნდა. ეს იყო დემნა შენგელაიას, როგორც შემოქმედის, ტრაგე-
დია, რაც მას არ უგრძნია და არ გაუცნობიერებია.

ეს ტრაგედია გათამაშდა მწერლის ფსიქიკაში – ცნობიერსა და
არაცნობიერს შორის.

დემნა შენგელაიას მამა წარმოშობით წალენჯიხიდან იყო. თვით
მწერალი სოფელ საჭილაოში დაიბადა, რომელიც მაშინ უკვე იმერ-
ლებით იყო დასახლებული. მწერალს სამეგრელოში არ უცხოვრია,
არც მეგრული ენა იცოდა. მიუხედავად ამისა, ოცნებით სამეგრელოს
დასტრიალებდა. მეგრული ტოპონიმებით, ლექსიკითა და მითოლოგი-
ური პერსონაჟებით დაქსელა თავისი რომანები და ნოველები. მთავარ
გმირებადაც ამ კუთხის შვილები გამოჰყავდა (**„სანავარდო“** — ბონ-
დო ჭილაძე, ყარამან ჭილაძე, ციციხო ხეცია; **„გურამ ბარამანდია“** —
გურამ ბარამანდია, კოჩა ივარდავა; **„ტფილისი“** — დუდე ათინაძე;
„ბათა ქექია“ — ბათა ქექია, საბა სტრატელაძე, თამაშულ დანელია,
სიდუ დანელიხე, სალომე დანელიხე, ბასკან უჩარდია; **„მორდუ“** —
ტოჩი კონჯარია; **„ტაია“** — ტაია ცაავა; **„ლაფშა“** — თენგიზ ფაცა-
ცია, ტასია ცანახე, ფაშუტია ფიფია; **„წითელი ყაყაჩო“** — ასტამურ
მატახერია; **„განძი“** — საულია, ფუნდუ, ოტია).

სულში სტიროდა წინაპართა ჭაობიანი, ციებიანი კოლხეთი და ეს
ცრემლები აწვდიდა მაცოცხლებელ ძალას, წერდა კომმარულ „სანა-
ვარდოს“ თუ უფერულ „წითელ ყაყაჩოს“.

იგი დაკარგულის რესტავრატორი იყო და არა არსებულის მხატვარი.
კონფორმიზმი **ლეო ქიაჩელსაც** გადასწვდა.

სიჭაბუკეში, როგორც სოციალ-დემოკრატი, რევოლუციურ
მოძრაობაში მონაწილეობდა, იყო ემიგრანტი, შემდეგ — ზუგდიდის
ერობის თავმჯდომარე. ბოლშევიზმის ეპოქაში კომუნისტი არ გამხ-

დარა, მაგრამ სოციალიზმის იდეალები სწამდა. ნაციონალიზმი კი მიუღებლად მიაჩნდა. მაგრამ ყველაზე დიდ წარმატებას მაშინ მიაღწია, როცა კონფორმისტი არ იყო („თავადის ქალი მათა“, „აღმასვირ კიბულთან“, „ჰაკი აძა“), თუმცა ხელისუფლებისათვის იგი „ტარი-ელი გოლუას“ და „გვადი ბიგვას“ ავტორად რჩებოდა.

სხვაგვარად წარიმართა **სიმონ ჩიქოვანის გზა**.

იგი ავანგარდიზმიდან – ფუტურიზმიდან და კონსტრუქტივიზმი-დან მოდიოდა.

ფუტურიზმი თითქოს მომავლის ხელოვნება იყო, რევოლუციური და დემოკრატიული. ამიტომ საბჭოთა ფუტურისტები განადიდებდნენ რევოლუციას, ბოლშევიზმს, საბჭოთა კავშირს, მანქანასა და აღმშენებლობას. უარყოფდნენ წარსულის რომანტიკას, ეროვნულ სევდას, სიმბოლიზმის მელანქოლიას, სიყვარულის გრძნობას.

მათი ლიდერი იყო **ვლადიმერ მაიაკოვსკი**, ბალდათელი ჭაბუკი, ვისაც სტალინმა ეპოქის უნიჭიერესი პოეტი უწოდა.

მას შემდეგაც, რაც სიმონ ჩიქოვანმა დატოვა ფუტურისტული ზაუმი, ერთი მხრივ, აგრძელებდა საბჭოთა თემატიკის დამუშავებას, წერდა ლექსებს კომკავშირსა და ინდუსტრიაზე, ხევისურეთის, სვანეთისა და სამეგრელოს განახლებაზე, ქართლის საღამოებზე, მეორე მხრივ, სიმბოლიზმისაკენ კი არ უკუიქცა, გამოკვეთა ახალი სააზროვნო სტილი – ჭვრეტითი და განსჯითი, სადაც აზრის პრიმატი ფერადების სიჭარბით გამოსახა, ხოლო მუსიკალური სტიქიის სინაკლებე მკვეთრი რიტმიკით შეავსო.

პარტია თანადგომას უფასებდა – იყო მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე, სსრკ დეპუტატი, სტალინური პრემიის ლაურეატი, „მნათობის“ რედაქტორი.

მაგრამ ამ მეტრძოლი ფუტურისტისა და ინტერნაციონალისტის ბუნებაში თანდათან ძლიერდებოდა ისტორიის სევდა, წარსულის რომანტიკა, ლირიზმი და დრამატიზმი და ბოლოს ისე მოხდა, მთლიანად დაიმორჩილა პოეტის ხედვა და აღარაფერი დარჩა მის მიერვე ნაქები სოციალისტური რეალიზმისაგან – ცნობიერის ჯავშანი გაარღვია არაცნობიერმა იმპულსებმა.

ყველა ხელოვანს როდი აქვს ასეთი პრაქტიკული და ინტელექტუალური ლავირების უნარი.

მაგალითი — გალაკტიონ ტაბიძე.

გალაკტიონ ტაბიძე ფიზიკურად გადარჩა, მაგრამ მისი დიდი ტალანტი შეიწირა ბოლშევიკურმა ეპოქამ: საუკეთესო ლექსები დაწერა სიმბოლისტობის პერიოდში, 1912-1927 წლებში, როცა ვერლენს ისე ახსენებდა, როგორც დაღუპულ მამას, როცა შექმნა ახალი ქართული

სიტყვის ესთეტიკა, როგორც ახალი დროის რუსთაველმა.

1927 წლის შემდეგ 32 წელი იცოცხლა, მაგრამ სულ რამდენიმე შედეგური დაწერა, ისიც ისევ სიმბოლიზმის გახსენებით.

გალაკტიონი იყო წმინდა ხელოვნების მსახური, ესთეტი და სიმბოლისტი, ნევროტიკი და ალკოჰოლიკი, არა რეალისტი, არა ტრიბუნი და ეპოქის გრიგალების მგოსანი.

ამიტომ ჰყავს ქართულ ლიტერატურას ორი გალაკტიონ ტაბიძე: ერთი სიმბოლისტი, ლექსების ორი ტომის ავტორი (1908-1927), მეორე – რეალისტი, ლექსებისა და პოემების ცხრა ტომის დამწერი (1928-1959).

გალაკტიონმა თავის პიროვნულ და შემოქმედებით ტრაგედიას თავად დაუსვა წერტილი.

თვითმკვლელობა ისევე ამშვენებს მის ბიოგრაფიას, როგორც **„არტისტული ყვავილები“**.

რომ არა ოლია ოკუჯავა და მისი ძმები, გალაკტიონი არც გახდებოდა ბოლშევიზმის აპოლოგეტი. ოღონდ მაშინ მას უეჭველად ელოდა ტერენტი გრანელის მსგავსი ნაადრევი აღსასრული.

გრიგოლ აბაშიძე სცადა კომფორმიზმისა და ნაციონალიზმის მორიგება. იგი რეპრესირებული ოჯახის შვილი იყო (ძმა და ბიძა დაუხვრიტეს, მამა გადაუსახლეს). მაგრამ მიჰყვა სასტიკი ეპოქის მდინარეებს — იყო კომუნისტი, ხელისუფლების ერთგული, იდეოლოგიური დოგმების დამცველი. ამიტომ პარტია ამ ყოფილ თავადიშვილს უქმნიდა კარიერას, აძლევდა სტალინურ პრემიას, ორდენებს, ნიშნავდა რედაქტორად, დეპუტატად, მწერალთა კავშირის თავმჯდომარედ. იყო აკადემიკოსი, სოციალისტური შრომის გმირი.

ამგვარი მოპყრობა აცხრობდა და სპობდა პიროვნულ და ეროვნულ ტკივილებს. მაგრამ მასში ფარულად ცოცხლობდა მეომარი სარდალი და ნაციონალისტი, რაც გამოვლინდა ისტორიული თემატიკით, საქართველოს ტრაგიკულ წარსულზე დაწერილი ლექსებითა და რომანებით, ხოლო თანამედროვე ასპექტში – ანტიურქული ციკლით, ტაო-კლარჯეთის დაბრუნების მონოდებით, უნგრელი შანდორ პეტეფის თარგმანებით.

ირაკლი აბაშიძე კიდევ უფრო ახლოს იდგა ხელისუფლებასთან, როგორც დეპუტატი, აკადემიკოსი, სოციალისტური შრომის გმირი, რედაქტორი და მწერალთა კავშირის თავმჯდომარე.

საბჭოთა ხელისუფლება ანებივრებდა და უხვად აძლევდა ჯილდოებსა და პოსტებს. ისიც გულწრფელად განადიდებდა კომუნისტურ პარტიას, „ვრცელ სამშობლოს“. არც მას უფიქრია, თუნდაც ოდნავი ეჭვი შეეტანა ხელისუფლების რომელიმე გადაწყვეტილებაში, მაგრამ

არაცნობიერად განუდგა სოციალისტურ რეალიზმს, წამოსწია ეს-
თეტიზმი, როცა შეთხზა „რუსთაველის ნაკვალევზე“ და „მიახლოება“.

თუმცა სიტყვით და საქმით პარტიის ერთგული დარჩა, გულითა
და გონებით გამოავლინა ახალი ხედვა, ეროვნული მრწამსი, ჭვრეტა
და განსჯა (როგორც **სიმონ ჩიქოვანმა**, რაც ვერ შეძლო **კონსტან-
ტინე ლორთქიფანიძემ**).

აქაც თავი იჩინა ფარულმა კონფლიქტმა ცნობიერსა და არაც-
ნობიერს შორის, რაც ტრაგედიად არ ქცეულა.

**მწერალი რაზეც წერს კარგად, ის არის მისთვის მთავარი და
ბუნებრივი, მისი არსის განმსაზღვრელი. დანარჩენი ამ მთავარის
გადამრჩენი ნიღბებია.**

* * *

კონფორმიზმი ახშობს თავისუფლებისაკენ სწრაფვას – მგლის ინ-
სტიქტები იცვლება ძალღური ერთგულებით. სიტყვას აკლდება დრა-
მატიზმი, ხოლო დატკბილული სიტყვა აუდიტორიას ველარ ატკბობს.

ხელოვანი იძულებული ხდება თავისი თავისა და ერის მისწრაფე-
ბათა მიღმა ეძებოს დრამატული საგანი და მოვლენა – ამიტომ არის
ესოდენ ჭარბი ისტორიზმი, ისტორიული თემატიკა, მითოსური და
ლიტერატურული სახეები და რემინისცენციები ქართულ საბჭოთა
ლიტერატურაში.

შემოქმედი ჰგავდა იერემიას, რომელიც გოდებდა დანგრეულ
იერუსალიმზე.

ერთი სიტყვით, **დიქტატურა სპობს თავისუფლებას, მაგრამ
ამაფრებს მისი მოპოვების სურვილს; დემოკრატია იცავს თავისუფლებას,
მაგრამ პიროვნებას უქვეითებს სწრაფვის უნარს; დიქტატურა თრგუნავს
ადამიანს, მაგრამ ამკვიდრებს ადამიანის იდეალებს; დემოკრატია თითქოს
ქმნის ადამიანის ღირსებას, რეალურად კი რყვნის მას.**

ამიტომ არის მთავარი სწრაფვისა და მოქმედების პროცესი.

შეჩერება კვდომის დასაწყისია.

მუშაობის საუფლო - თავისუფლების თავისი

ხელოვანი თამაშითა და ბრძოლით აგებს თავის სასახლეს, რაც
სულის თავისუფლების სიმბოლოა მაშინაც, როცა მასზე მოქმედებს
პოლიტიკური, იდეოლოგიური ან სხვა ფაქტორები; ცდილობს ნაწი-

ლობრივ მაინც სთქვას სიმართლე, თავისი სათქმელი ანუ ნაწილობრივ
მაინც მოიპოვოს თავისუფლება.

**დემოკრატიული საზოგადოება, სადაც მიღწეულია ადამი-
ანური თავისუფლება, შეიძლება ზოგიერთი ტიპის ხელოვანისათ-
ვის დამაბრკოლებელი გარემოც კი გახდეს!**

ხელოვნება პლატონისათვის აჩრდილის აჩრდილი იყო, რადგან
თვით ეს ქვეყანა მიაჩნდა ნამდვილი არსებობის ლანდად.

მოძრაობა და მოქმედება არის სიცოცხლე. სიცოცხლე კი გრძნო-
ბაა. როცა მას წარმართავს გონი, მაშინ აუცილებელი მოთხოვნილე-
ბაა შექმნა, კეთება, სახლის აგება, ომი, ხატვა, წერა, სიმღერა, შრომა,
გართობა, თამაში.

მშვენიერების სილამაზეს აღიქვამს მხოლოდ ადამიანი, თუმცა
მცირეოდენი დოზით მას განიცდის ყოველი ცოცხალი არსება, მცენა-
რეც კი რეაგირებს მუსიკის ჰანგებზე.

მშვენიერების შექმნით სული ეზიარება უკვდავებას ანუ ღმერთს
შეერთვის.

თავისთავად, უკვდავებაც პირობითი ცნებაა, ისტორიულ დროში
არსებული, თორემ ოდესმე დედამიწის აღმოდებული გულიც გაჩ-
ერდება, რაც ასტრონომიულ დროს მოიცავს.

ჟამთა ქროლვა, ენისა და ფსიქიკის ცვალებადობა შედეგს უკარ-
გავს მომხიბვლელობას, მხოლოდ სპეციალისტი თუ შეიძლება ძველი
ძალმოსილების განცდას.

**საბოლოოდ შედეგები რჩება არა ხელოვნების მოყვარულთა,
არამედ – სპეციალისტთა ვინრო კასტის წრეში.**

მათი მკითხველები დიდი ხანია ჰადესში გადასახლდნენ.

ამიტომ არის შედევი პირობითი ცნება.

მასის გული ცივია, დღეს რომ ტაშს გიკრავს, ხვალ ჯვარზე გაგა-
კრავს. იგი ვერ ეგუება პიროვნების გამოყოფასა და ამალლებას.

ამიტომ მაცდურია პოპულარობა და გადამწყვეტი — ელიტარუ-
ლი აღიარება.

XX საუკუნეში ყველაზე მეტად კითხულობდნენ **რემარკსა და
ჰემინგუეის**. მაგრამ ისინი არ ყოფილან არც უპირველესი ოსტატე-
ბი, არც ახალი გზების გამჭრელნი ხელოვნებაში, როგორც **ჯოისი,
ფოლკნერი, ელიოტი, პრუსტი ან თომას მანი**.

ხელოვანის სპეციფიკური ენა, სტილი, პოეტიკა და ესთეტიკა მა-
სის გულს არაფერს ეუბნება. თხზვის პროცესში ცალკეული ხერხების
გამოყენება, ფანტაზირება, ტექნიკური სრულქმნა თვითმიზანი ხდე-
ბა. შემოქმედი იჭრება უცხო სივრცეში, ხვენს ენას ან ამღვრევს, ცვ-
ლის სალექსო მეტყველებას, სიუჟეტისა და კომპოზიციის ტექნიკას.

მაგრამ ასეთი გამომგონებლობა, ესთეტიკური სიტყვა ან პირიქით – დეესთეტიზებული გარემო მკითხველს არ სჭირდება. სამაგიეროდ აფასებს ხელოვნების მოყვარულთა ვინრო წრე.

მკითხველი კაპრიზულია და მხოლოდ ინსტინქტურ გრძნობებს ენდობა, ბუნებრივ ენას, სტიქიურ თხრობას (შდრ – ერთი მხრივ – **ჰემინგუეი**, მეორე მხრივ — **ჯოისი**). ესთეტიკების შეფასება დროს საკმაოდ უძლებს, მაგრამ ამის გამო წიგნს მკითხველი არ ემატება.

პოლ ვალერის კალამბური რომ გავიმეოროთ, ყველა იცის, **დანტე** რომ გენიოსია, მაგრამ „ღვთაებრივ კომედიას“ არავინ კითხულობს.

ალექსანდრე დიუმა არ იყო გენიოსი, მაგრამ ისევე კითხულობენ „გრანდ მონტი კრისტოსა“ და „სამ მუშკეტერს“.

ხელოვანი კი ვერ ისვენებს, როგორც ღვთაებრივი წყევლით დასჯილი. შეიძლება იგი ბერივით იყოს თავის სენაკში გამოკეტილი, მაგრამ არ შეეძლოს, რომ არ წეროს (მაგ., **ფოლკნერი** ელექტროსადგურის ცეცხლფარეში იყო, როცა წერდა „ხმაურსა და მძვინვარებას“).

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ ათასი წლის მანძილზე არავის წაეკითხა, ვიდრე ნიკო მარის ხელი არ შეეხო.

ხელოვანი მაშინ უნდა ქმნიდეს, როცა არ შეუძლია, რომ დუმდეს.

ლევ ტოლსტოის უთხრა ერთმა ავტორმა, რომანი მაქვს ჩაფიქრებული. ტოლსტოი დაინტერესდა, შეგიძლია, რომ არ დაწერო?

როგორ არაო, მიიღო პასუხი. — მაშინ ნუ დაწერ, — იყო გენიოსის განაჩენი, რადგან ის რომანი მაინც ვერ ივარგებდა!

როგორც შეუძლებელია ნიაღვრის, ვულკანის, ქარიშხლის ან ბავშვის დაბადების შეჩერება, ისე არ შეიძლება გქონდეს დიდი სათქმელი და გულში ჩაიხშო, არა აღმოთქვა, თუნდაც ჯოჯოხეთი გელოდეს.

მშვენიერების საუფლო თავისუფლების ის ოაზისია, რომელსაც ესწრაფვის სიხარულით თავბრუდასხმული თუ მტანჯველი რეალობით გულმოკლული ხელოვანი.

IV. სწეულება, როგორც ღმერთი

სწეულება და სიკვდილის უიში

სულიერი პროგრესი, **ფრიდრიხ ნიცშეს** აზრით, უკავშირდება თავანწყვეტილ, გაუნონასწორებელ და მორალურად სუსტ ადამიანებს, რადგან ძლიერი ინარჩუნებს არსებულს, ძლიერი და კონსერვატორი, ხოლო სუსტი და მერყევი გადაგვარდება („ადამიანური, მეტისმეტად ადამიანური“).

აკად. **ნიკოლაი დუბინინის** ცნობით, მუტაციების 87%-ს იწვევს ავადმყოფობა და განვითარების დეფექტები.

პათოლოგია ანუ ნორმიდან გადახრა არის პროგრესის საფუძველი, არა მხოლოდ ჯანსაღი აღმაფრენა, რადგან გადაგვარება თავისთავად არის სიახლე, ოღონდ გააჩნია – როგორი.

ამდენად შეიცავს სწეულება ნიჭის გამოვლენისა და გაძლიერების შესაძლებლობასაც, ისევე როგორც დაქვეითებისა და ჩახშობისა, როგორც გამლიზიანებელი და კატალიზატორი.

მეორე მხრივ, სწეულება ძალთა კონცენტრირებით ააქტივებს თხზვის უნარს, როცა ხელოვანი ძლიერი ნებელობით მოწყდება მტანჯველ სულიერ თუ ფიზიკურ ტკივილებს, შთაგონებით იცხრობს და იშოშმინებს მათ. ამიტომ, თუ ერთი მხრივ სწეულება არღვევს სულსა და სხეულს და პიროვნებას ანამებს, მეორე მხრივ – იქცევა მებრძოლ სულისკვეთებად, დემონურ ძალად, სიცოცხლის წყურვილად.

37 წლის ცნობილი ბიზნესმენი **შერვუდ ანდერსონი** სახლიდან გავიდა და ველარ დაბრუნდა: მეხსიერება დაკარგა. ექიმის დასკვნით, მწვავე ნერვული აშლილობა გადალლით იყო გამოწვეული. ამის შემდეგ იგი თავს ანებებს ბიზნესს და ხელს კიდებს მწერლობას; **პეტრარკა** პოეტი გახდა მას შემდეგ, რაც სასიკვდილო შოკიდან გამოვიდა და მკვდრეთით აღსდგა.

სწეულება შეიძლება შევადაროთ გველის შხამს, რომელიც მომაკვდინებელია. მაგრამ სპეციალისტი მისგან ამზადებს მრავალ სამკურნალო პრეპარატს.

სწეულება – ეს იგივე სიკვდილთან სიახლოვეა, სიკვდილზე და სიკვდილით ფიქრი. იგი, როგორც დაღუპვის დემონი, იზრდება სულსა და სხეულში. საპასუხო რეაქციაა ძალთა მობილიზება, საბრძოლო შემართება, რამაც შეიძლება ვერ ჩაახშოს ბუნტარი კერა, მაგრამ სპობს სხვათა გაჩენის შესაძლებლობას.

არტურ შოპენჰაუერი შენიშნავდა, რომ არა სიკვდილი, აღარც

ფილოსოფოსობას დაიწყებდა ვინმეო.

თომას მანის აზრით, სიკვდილი და სენი დიდი აღმზრდელე-ბია, დიდი ბელადები, რომლებიც ადამიანურ გზას, სიბრძნის გზას გვიჩვენებენ.

სიკვდილის შიში, მასთან ბრძოლა, მისი ძლევა ანთობს და არეგ-ულირებს სხეულსა და ცნობიერებას, ფიქრსა და მოქმედებას, ხოლო თავად სიკვდილი – სიცოცხლის მდინარებას.

სიკვდილზე და სიკვდილით ფიქრი კი – ეს იგივე ღმერთზე ფიქრი და ოცნებაა, უფლისადმი შიში და მორჩილება ან პირიქით – შებრ-ძოლება.

თხზვა, რობორც უსიქოთპრაპია

ჩეზარე ლომბროზოს ნიგნი „გენიალობა და შეშლილობა“ რომ ნაიკითხოთ, ყველა ნიჭიერი ავადმყოფად მოგეჩვენებათ.

ეს ნიგნი 1888 წელს დაწერა ტურინელმა ფსიქიატრმა.

მას შემდეგ კიდევ უფრო დაეუფლა ტალანტს ნევროზები და შიზოფრენია.

პათოლოგია ლამის ნორმად იქცა. მისი ესთეტიზება მოახდინეს სიმბოლისტებმა, გამოაცხადეს ნამდვილ სიჯანსაღედ.

XX საუკუნემ კიდევ ერთხელ გაამართლა ანტიკური სიბრძნე:

„სალი გონების ადამიანი პოეტად არ მიმაჩნია“ (დემოკრიტი).

არისტოტელეს სიტყვით, მარკ სირაკუზელი მანამდე წერდა კარგ ლექსებს, ვიდრე მანიაკი იყო, რომ გამოჯანსაღდა, ნიჭი დაკარგა.

მისივე შენიშვნით, ცნობილი პოეტები, მხატვრები და პოლი-ტიკოსები იყვნენ მელანქოლიკები, შეშლილები და მიზანთროპები, რა-საც ფილოსოფოსი თავში სისხლის მონოლით ხსნიდა. **სენეკას** აზრით კი, სუსტი და დეფექტიანი ჩვილები წყალში უნდა დაეხრჩოთ, როგორც კატის კნუტი.

პლატონი ბოძვას მიიჩნევდა არა სნეულებად, არამედ ღმერ-თების მიერ გამოგზავნილ უდიდეს სიკეთედ.

ქურუმები სხვადასხვა ხერხით ინვევდნენ ბოძვებსა და ჰალუ-ცინაციებს, ავადმყოფურ წარმოსახვებს, რაც ღვთაებრივ ზემო-აგონებად მიაჩნდათ.

ავადმყოფურს ღვთაებრივთან აიგივებდნენ, როგორც უჩვეულო-სა და აზრმიუნვდომელს, უცხოსა და უცნაურს.

ველური ტომების რწმენით, სნეულებას სულელები ინვევდნენ. ისინი ალაპარაკებდნენ ადამიანს (**ედუარდ ტაილორი**).

ძველბერძნულად მანია ნიშნავს როგორც სიგიჟეს, ისე წინას-წარმეტყველებას, ე.ი. გენიალობა და შეშლილობა ერთ სიტყვაში იყო მოქცეული.

ალბათ, სიგიჟედ მიიჩნევდნენ არა მხოლოდ შიზოფრენიას, არ-ამედ — ეპილეფსიასა და ნევროზებსაც, მათაც ერთი ცნებით აღნიშ-ნავდნენ.

ზუსტი ტერმინოლოგიური დაყოფა, ენობრივი დიფერენცირება არც არსებობდა.

შიზოფრენია ხომ გონების სრული პარალიზებაა და მხოლოდ ცალკეული პერიოდებია ნათელი. მაგრამ ეს დიდი ინტელექტუალური შრომისათვის არ კმარა.

ინტელექტუალური შრომა ღლის ტვინს, რასაც მოსდევს ისევ დაბნელება.

მედიცინის მტკიცებით, შარდის შემადგენლობა ერთნაირად იცვ-ლება შეშლილობისა და დაძაბული გონებრივი მუშაობის დროს.

მხოლოდ ლირიკოსი თუ შეძლებს ემოციების წუთიერ ფიქსირე-ბას.

პოემისა და ტრაგედიის, რომანისა და მოთხრობის ავტორი მარტოოდენ ემოციებით, მარტოოდენ არაცნობიერის იმედით ვერ იმუშავებს.

წარმატებული თხზვა ინვევს მძიმე განცდებს, ნევროზთა და ზეადმტაცი გრძნობისაგან გათავისუფლებას, რითაც აღდგება შინა-განი წონასწორობა, პიროვნების ფსიქიკური ჰარმონია. იგი ზემოქ-მედებს ფსიქიკურ ტკივილებზეც.

შემოქმედება არის ტკივილისა და სიხარულის გამოხსნა, რასაც ახლავს სიამოვნებისა და კმაყოფილების გრძნობა, ტანჯვის გაალება.

სნეულთათვის ეს არის იგივე ფსიქოთერაპია, ტკივილებისა და განგაშის დაცხრომა, დროებითი თუ საბოლოო ეფექტი, როგორც მორწმუნისათვის აღსარება სულიერი მოძღვრის წინაშე.

მაგრამ ხანგრძლივ, ძლიერ აფექტებს შეიძლება მოჰყვეს ფსიქო-ნერვული სისტემის დაზიანება და ცნობიერის კონტროლის დარღვე-ვაც.

ტალანტს არ ქმნის ავადმყოფობა.

იგი მხოლოდ ააქტივებს სულიერ ძალებს, ოღონდ მაშინ, როცა პიროვნებას აქვს საამისო მონაცემები და ნებისყოფა, როცა ხე-ლოვანი ვერ ეგუება, არ ემორჩილება თავისუფლების შეზღუდვას სნეულების მიერ ან სნეულება არაცნობიერად ახდენს სულიერი ენერჯის კონცენტრირებას.

მელანქოლია და ღვაკისია

სევდა შემოქმედების დაუღვეველი წყაროა.

ოპტიმისტები ცუდად წერენო, — უთქვამს ერთ მწერალს.

სევდის გაძლიერება, ხშირი ფსიქო-ემოციური, გონებრივი გადატვირთვა გადადის მელანქოლიასა და დეპრესიაში, რაც თრგუნავს შემოქმედს და საბედისწერო მოქმედებისკენ უბიძგებს (მაგ., ფიზიკურ სნეულებებთან ერთად ადრე ჯანმბაგარ, 60 წლის **ერნესტ ჰემინგუეის** შემოქმედების ნიშნები გამოაჩნდა, რაც თვითმკვლევლობით დასრულდა).

სიმბოლისტიკისა და რომანტიკოსისათვის მელანქოლია და დეპრესია სულის ბუნებრივი მდგომარეობა იყო. ზოგჯერ ხელოვანის ფსიქიკა განწყობილია ასეთი განცდების მისაღებად. ხშირად კი ეძებდა მათ, ახდენდა არა თავისი, არამედ სხვათა ემოციების პოეტიზებას, თითქოს სხვისი ტემპერამენტით ცხოვრობდა.

მელანქოლია დაკარგვას ან დაკარგვის შიშს უკავშირდება. ეს იქნება დედა, მამა, სატრფო თუ სამშობლო, მაგრამ, როცა პიროვნებას სტანჯავს ნევროზები, სანყისი არაცნობიერი ფსიქიკის სიღრმეში იკარგება, სულ ერთია — შეძენილია თუ გენეტიკურად გადმოცემული.

მათზე ფიქრი დეპრესიაში აგდება, ნაცვლად მოცილებისა.

ასეთ დროს შენარჩუნებულია ცნობიერის კონტროლი, მაგრამ მოქმედებისა — ვერა. პიროვნებამ იცის, თუ როგორ მოიქცეს, მაგრამ არ გამოსდის.

ამიტომ ეძახის ხალხი ასეთ ადამიანს გარეკილს, შექანებულს, ახირებულს. **ყოველი სიანხლე კი არის არსებული წესრიგის დარღვევა, ნორმიდან გადახრა ანუ მუტაცია.**

ალბათ ასეთი გიჟი და გადარეული იყო იგი, ვინც პირველი ცხენი გახედნა, ვინც ბერინგის სრუტე გაცურა და ამერიკაში გადავიდა, ვინც ბორბალი გამოიგონა ან ღვინო დაწურა...

ელდარ შენგელაიას ფილმში „შერეკილები“ ძლიერი სულიერი ტრავმა — სატრფოს სიკვდილი — ბიძგს აძლევს პატიმარ ქრისტეფორეს, შეძლოს შეუძლებელი, ააგოს ცადმფრენი და ამით აღასრულოს მომაკვდავი სატრფოს ნატვრა: „ახ, რად არა ვართ ჩვენ ჩიტუნები, რომ ცად ვიფრინოთ“...

ნევროზების მოძალების ჟამს დარღვეულია სინქრონია ფიქრსა და მოქმედებას შორის. პიროვნება (შემოქმედი) უცნაურად ანუ ორიგინალურად იქცევა (ქმნის), როგორც ნორმალობისა და შეშლილობის საზღვარზე მდგარი (მდრ. **მუჰამედს** სჭირდა მუსკულური ისტერია, ჰქონდა სიზმრის მსგავსი ხილვები და ჰალუცინაციები, ისევე როგორც **მოსეს**).

ტრავმა ან ტრავმად წარმოსახული ფაქტი იმორჩილებს ხასიათს, განწყობილებას, ფსიქიკას, ცნობიერებას აძლევს მათ ახალ სახეს, როგორც სულიერი სწრაფვის გენერატორი.

მარსელ პრუსტის სიტყვით, ყველა დიადი პიროვნება მოდის ნევროზიდან, რადგან ისინი ყველაზე მეტად ენამნენ და ამიტომ სათქმელიც მეტი აქვთ.

* * *

არტურ შოპენჰაუერს შიშები არ ასვენებდა, ერთ ადგილას ვერ ჩერდებოდა. მცირე ხმაური აკრთობდა და დაშნას სტაცებდა ხელს. სძულდა ებრაელები, ქალები და ფილოსოფოსები. სამაგიეროდ ძაღლები უყვარდა.

ერთი უკიდურესობიდან მეორეში გადადიოდა.

პირველ სართულზე ცხოვრობდა, რადგან მუდამ ხანძრის ეშინოდა. სამართებელს ხელს ვერ ჰკიდებდა, სხვისი ჭიქით ვერ სვამდა.

შენიშვნებს წერდა ბერძნულ, ლათინურ და სანსკრიტულ ენებზე და ნიგნებში მალავდა, რათა არავის წაეკითხა!

ჰქონდა განდიდების მანია.

მაგრამ მიღწეული აზრი, ნაპოვნი იდეა და ზუსტი სიტყვა ჰკურნავს სულის ჭრილობებს, აღადგენს დარღვეულ წონასწორობას, როცა ხერხდება მათი გამოვლენა, ნამდვილი ტკივილის მიგნება და გაალება.

შეყვარებული **გოეთე** თვითმკვლევლობის ზღვარზე იდგა, როცა დაწერა „ვერტერი“, დაწერა ერთბაშად — სამ კვირაში. დეპრესიისაგან განიტვირთა თავისი სულიერი ვაების გმირზე გადატანით, რომელმაც ავტორის ნაცვლად მოიკლა თავი.

კონსტანტინე გამსახურდიამ „მთვარის მოტაცებაში“ თავისი „მე“, სათქმელი და ნაღველი თარამ ემხვარის სახედ აამეტყველა, მაგრამ თარაშს რომ თოფი ესროლა, ეს იმას ნიშნავდა, რომ დეპრესიისაგან განთავისუფლებული იყო, ე.ი. თავის თავის მაგივრად სასიკვდილოდ ალტერ ეგო გაიმეტა, როგორც დაძლიებული და გადალახული ფსიქოლოგიური მდგომარეობა.

გალაკტიონ ტაბიძეს ბავშვობიდან ახლდა მელანქოლია და დეპრესია, სდევდა თვითმკვლევლობის მანია, სიკვდილზე ფიქრი.

რამდენჯერმე სცადა თავის მოკვლა. ბოლოს მაინც ტრაგიკულად დაასრულა სიცოცხლე. არაერთხელ აქვს აღნიშნული, რომ ჯერ ადრე იყო საბედისწერო ნაბიჯის გადადგმა.

ზოგჯერ ჰალუცინაციებიც აწვალდა.

პირველად რომ სცადა თვითმკვლევლობა, სიმბოლისტები არ წაეკითხა, არც მათი სიკვდილის ესთეტიკას იცნობდა. მაშინ სემინარიის მოსწავლე იყო, წიგნის კითხვა უჭირდა, გაკვეთილს ვერ სწავლობდა, მასწავლებლები შეშლილს ეძახდნენ (**იხ. „გალაკტიონი და ტიციანი: დაღუპვის წინათგრძნობა“**).

შეიძლება დეპრესია აღძრული ყოფილიყო მამაზე სევდით, რომელიც მის დაბადებას ვერც მოესწრო. შემდეგ ეს ფაქტი ჩაიძირა არაცნობიერ ფსიქიკაში, დაიტვირთა დედის მწუხარებით, მარტოობის ნაღველით, გარემოსადმი სიძულვილით, წარმოსახვათა ლანდებით.

მაგრამ მალე **მელანქოლია და დეპრესია პოეზიად აქცია და შეძლო შინაგანი განგაშის განმუხტვა, ფსიქიკიდან ლექსად გამოძევა**.

შემდეგ, სიმორცხვე და უხერხულობა რომ დაეფარა, ფრანგი სიმბოლისტების დარად, დასჩემდა ალკოჰოლის სიყვარული, რამაც ისევ დაუსუსტა ნერვები. მაინც დიდი შთაგონებით ახდენდა მწუხარების, ნერვიული ფსიქიკის ესთეტიზებას. მაგრამ ზენორმული ლელვა და ალკოჰოლი, აწეწილი პირადი ცხოვრება წლების მანძილზე არის გამოფიტვაც, არარაობისა და უმწეობის განცდა ანუ დეპრესიის ხელახალი, უფრო ძლიერი შემოტევა.

მეუღლის დაპატიმრებამ და გადასახლებამ საბოლოოდ ჩასწყვიტა გული. მისი თავშესაფარი ისევ ლექსი იყო, ხოლო მეგობარი – ალკოჰოლი. მაგრამ ბოლშევიკების წრეგასული აპოლოგია არ მოდიოდა ფსიქიკის იდუმალი შრეებიდან. იგი შიშის დასაძლევად თამაშობდა სხვის როლს. ეს კი უკვე ველარ ინვევდა ფსიქოთერაპიას. ალკოჰოლი თითქოს შვებას ჰგვრიდა, ნამდვილად კი უძლიერებდა დეპრესიას, ეჭვსა და შიშს, პიროვნებას ანგრევდა.

ლექსის კითხვაც უჭირდა, აუდიტორია აშინებდა, ლელვა იპყრობდა. იგი უკვე აღარ იყოს დენდი და ესთეტი; წვერი მოუშვა, აღარც ჩაცმა-დახურვა აინტერესებდა, აღარც წესრიგი და დისციპლინა.

თვითმკვლევლობა იყო ლოგიკური შედეგი, რომელმაც საკმაოდ დააგვიანა.

გალაკტიონს თუ ნევროზები სტანჯავდა, **ტერენტი გრანელს** ადრევე თავს დაატყდა შიზოფრენია. ლექსებს თხზავდა სტიქიურად, თითქმის არაცნობიერად. ამიტომ წაებმის სტრიქონები ერთმანეთს ასე მექანიკურად, აზრის განვითარების გარეშე, განწყობილებისა და სიტყვათა მელოდიკის ინერციით, რომელთაც კრავს რითმა და სტროფი.

ეჩვენებოდა, რომ თავში ჰყავდა გველი და **ნიცშე** იყო მამამისი.

უბინაოს, მშიერსა და მიუსაფარს სასაფლაოს ნახვა ახალისებდა.

მწვავედ განიცადა საქართველოს 1921 წლის ტრაგედია. შეიძლება ეს იყო სულიერი აშლილობის სათავე, რაც პირადმა ცხოვრებამ და ბოლშევიკურმა კომმარმა სასონარკვეთილებად უქცია.

ამიტომ შექმნა გლოვისა და სიკვდილის პოეზია, რომელშიც ნაკლებად იგრძნობა პირველსაწყისი. იგი დაბინდული ცნობიერებითაც ახერხებდა, რომ ეწერა სევდით სავსე სტრიქონები. თითქოს გაუთავებლად იძლეოდა ერთი — სასონარკვეთილი განწყობილების გართმულ ვარიაციებს.

ერთი თემის აკვიატება კიდევ უფრო უსუსტებდა, თითქოს უხერხავდა ფსიქონერვულ სისტემას, როგორც **დოსტოევსკის** – ეპილეფსია.

კონსტანტინე გამსახურდიასაც ჰქონდა მელანქოლია, დეპრესია და თვითმკვლევლობისაკენ მიდრეკილება, ისევე როგორც მის სათაყვანო **გოეთეს**. მაგრამ, ამასთანვე, გააჩნდა ძლიერი ნებისყოფა და საკუთარი პერსონის განსაკუთრებულობის შეგრძნება, გერმანული პუნქტუალობა, წესრიგისა და დისციპლინის მოთხოვნილება.

მათი გადაჭარბებული ხაზგასმაც უკვე ფსიქიკური აკვიატებაა და დეპრესიის ახალ კერად იქცევა.

კონსტანტინე გამსახურდიასთვის ოცნებების დამსხვრევა იყო 1921 წლის 25 თებერვალი. მაგრამ დამბლა კი არ დასცა მის გონებას, არამედ აღანთო, ბრძოლის ჟინი შესძინა, რამაც მიიყვანა **„დიონისოს ღიმილამდე“**.

ცნობიერად ებრძოდა პესიმიზმს, უიმედობას, სიმბოლისტურ სიკვდილის ესთეტიკას. არაცნობიერად კი ყველა ამ თვისებით დატვირთვა კონსტანტინე სავარსამიძე – თავისი ალტერ ეგო (შდრ. — ბნედა და შეშლილობა **„სანავარდოსა“** და **„გველის პერანგში“**).

კონსტანტინე გამსახურდიამ შეძლო დეპრესიის აღკვეთა შემოქმედებითი ექსტაზით. წარმატებამ კი გადაატანინა კრიზისული წლები და გარემოებანი.

მან საკუთარი ნუხილი და ნაღველი პერსონაჟებად აქცია (სავარსამიძე, თარაშ ემხვარი, ხოგაის მინდია, გიორგი პირველი, არსაკიძე, დავით აღმაშენებელი), მათ ბიოგრაფიებად, ფსიქიკად და ცნობიერებად აამეტყველა და ასე შეძლო შინაგანი დისჰარმონიისაგან გათავისუფლება.

ნიკოლაი გოგოლს ბავშვობიდანვე მრავალი უცნაურობა სჩვეოდა.

ხელ-პირს არ იბანდა, ჭუჭყიან ტანსაცმელს ატარებდა, განუზომლად უყვარდა ჩაი და ტკბილეული. ქალები სძულდა. არცერთ ქალთან ურთიერთობა არ ჰქონია. ამ დანაკლისს ონანიზმით, ბილნსიტყვაო-

ბით, უხამსი ანეკდოტებითა და შემოქმედებით ინაზღაურებდა.

წერდა ფეხზე მდგარი, ლოგინში არ წვებოდა, სავარძელში იძინებდა.

შიში ჰკლავდა, რომ მის მიერ დახატული სურათები ხალხს ალაშფოთებდა და რევოლუცია მოხდებოდა.

ეს ქვეყანას დალუპავდა, მიზეზი კი თვითონ იქნებოდა!

მისი უცნაურობის საფუძველი იყო როგორც განდიდების მანია, ისე სექსუალური ნევროზი.

ბევრმა ჯანმრთელმა ადამიანმა არც იცის, რომ ავადაა, ისე ფარულად იზრდება სენი სხეულში. მაგრამ ავადმყოფობის განცდა ინვევს სიცოცხლის მონატრებას, არა მხოლოდ სიკვდილზე ფიქრს. სიკვდილზე ფიქრი გარდაუვალობასთან შეგუებაა.

რომენ როლანს, ვისაც ცოცხალ ცხედარს ადარებდა **ანდრე მორუა**, გამუდმებით სტანჯავდა ბრონქიტი, გლანდები, ცხვირიდან სისხლდენა. მიუხედავად ამისა, იცოცხლა 78 წელი. „**არ მინდა მოვკვდე**“, — იძახდა მწერალი და ეს ჟინი, სიცოცხლისაკენ სწრაფვა იქცა შემოქმედების სტიმულად.

28 წლის **ფიოდორ დოსტოევსკის** შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დახვრეტა მიუსაჯეს, მაგრამ ეშაფოტზე მოუსწრო შეწყალეობამ: დახვრეტა კატორღით შეეცვალა და 10 წელი დაჰყო ციმბირში. ამ საშინელმა ფაქტმა გაუძლიერა ეპილეფსიური შეტევები, რაც თვეში ერთხელ მოსდიოდა, ზოგჯერ კვირაში ორჯერაც.

ნევროპათოლოგები ეპილეფსიას თვლიან ტვინის ნერვული უჯრედების მომეტებულ ელექტრულ განტვირთვად. მაგრამ **თომას მანი** სექსუალურ სფეროს უკავშირებს და ეპილეფსიას სექსუალური აქტის ტრანსფორმაციად, ნერვულ აფეთქებად მიიჩნევს.

ეპილეფსიურ გულყრას ახლავს დუჟი, შარდვა, დეფეკაცია, აღმაფრენას ცვლის დეპრესია, სულიერი სიცარიელე, გამოფიტვა, სინანული.

დეპრესიის ჟამს დოსტოევსკის ჰქონდა დანაშაულის მწვავე განცდა, რაც უნდა ყოფილიყო შედეგი ფსიქიკაში შთაბეჭდილი სასიკვდილო შოკისა და აკვიატებული წარმოდგენისა, რომ მან გააუპატიურა ათი წლის გოგონა.

სენი ძალას კი არ ართმევდა – სტიმულს აძლევდა და ენერგიით აღავსებდა. ტვინის უჯრედების განადგურება სხეულს თრობის ტალღად უვლიდა, რაც შემოქმედებით უნარს ააქტივებდა.

თავად დოსტოევსკი გულყრის წუთებს უდიდეს სიამოვნებად, ღვთაებრივ ნეტარებად თვლიდა!..

ედუარდ ტაილორს მოაქვს ასეთი მაგალითი:

ტაიტიში ხშირად შეუნიშნავთ, რომ ადამიანები, რომელთაც არ გააჩნიათ არც ნიჭი, არც მჭევრმეტყველების უნარი, ცნობამიხდელი ბოდვის ჟამს ლაპარაკობდნენ პათეტიკურად, წყობილი სიტყვით, პოეტური ფრაზებითა და მეტაფორებით, აცხადებდნენ უფლის ნებას, მაგრამ შეტევა რომ გაუვლიდათ და აზრი უბრუნდებოდათ, წინასწარმეტყველების ნიჭს ჰკარგავდნენ.

გამოგონილი სინამდვილე

მტანჯველ რეალობას რომ გაექცეს, ხელოვანი თხზავს გამოგონილ სამყაროს. პოეტი, მხატვარი თუ ფილოსოფოსი ქმნის სასურველ სინამდვილეს, როგორც თავშესაფარს მაშინაც, როცა ჯანმრთელია.

შემოქმედი ფიზიკურ თუ სულიერ ტკივილებს ამ ახალი ქვეყნის ლანდებით იშოშმინებს, აქცენტის გადანაცვლებით ცდილობს მანკიერი კავშირების დარღვევას, თითქოს წინაპართა მღვიმეს უბრუნდება.

ოსვალდ შპენგლერს ბავშვობიდანვე აწვალებდა მარტოობის გრძნობა და ფიქრი თვითმკვლელობაზე, საშინელი, აუხსნელი, გაურკვეველი შიშები.

გულის მანკი და აუტანელი თავის ტკივილები, უმიზეზო ტირილი და მთვარეულის გადახრა უსასოო მდგომარეობას უქმნიდა.

ზოგჯერ მეხსიერებას კარგავდა, საკუთარ ბინას ვერ აგნებდა.

მარტოობას, შიშსა და ტკივილებს რომ გაქცეოდა, ბავშვურ ფანტაზიაში აგებდა საკუთარ იმპერიას, ხაზავდა „აფრიკა-აზიისა“ და „დიდი გერმანიის“ რუკას, რომელიც ჰიტლერის ოცნებასაც კი აღემატებოდა.

დეტალურად აჩვენებდა ამ იმპერიაში მიმდინარე ომებს, აყალიბებდა სამოქალაქო კოდექსს, თხზავდა მზის რელიგიას, გეოგრაფიულ სახელებს, იგონებდა კუნძულებს, ხატავდა ზღაპრულ სასახლეს!..

აქ იმპერატორი თავად იყო.

ჰქონდა ენციკლოპედიური ცოდნა: იცოდა, გარდა მშობლიური გერმანულისა, ძველბერძნული და ლათინური, ფრანგული და ინგლისური, იტალიური და რუსული, თუმცა 17 წლისა იყო, „**ზარატუსტრა**“ რომ წაიკითხა, 22 წლისა – **გოეთეს** პოეზია, ხოლო თანამედროვე ფილოსოფიას საერთოდ არ იცნობდა!

ტკივილებით გათანგული შპენგლერი სიგიჟის ზღვარზე იდგა და იხსნა მხოლოდ ბავშვობის ოცნების ინტელექტუალიზებამ:

38 წლის იყო, როცა გამოაქვეყნა „ვეროპის დაისის“ პირველი ტომი, რომელიც სისხლის წვიმებით განამებულმა მთელმა ვეროპამ აიტაცა.

ტანჯვით იცხოვრა, მაგრამ მოკვდა მშვიდად – დაიძინა და ველარ გაიღვიძა.

მაშინაც, როცა ერთიანდება სულიერი და ფიზიკური ტკივილები, ძლიერი თრობისა და ჰიპნოზის მსგავსი სიხარული, **უეცარი აგზნება იწვევს სწულ კერებთან კავშირის განყვეტას** და მიღწეული წარმატება შემოქმედს დროებით მაინც ალუდგენს სინყნარეს, სასურველ სიმშვიდეს.

პატარა **ბლუზ პასკალი** ცხოვრობდა, როგორც თევზი აკვარიუმში. იზრდებოდა ფიქრებთან ერთად.

სტოიკური სიმტკიცით იტანდა ტკივილებს, ატარებდა ცდებს, წერდა მათემატიკურ და ფილოსოფიურ გამოკვლევებს, ებრძოდა იეზუიტებს.

დროდადრო ჰედონიზმის ტალღა გაიტაცებდა, თუმცა სიყვარულისათვის ვერ მოიცალა.

სტკიოდა თავი, მუცელი, კბილები, ღრძილები უსივდებოდა, ყლაპვა უჭირდა და სითხეს წვეთ-წვეთობით სვამდა.

დამბლა დაეცა და ერთხანს მხოლოდ ყავარჯნებით დადიოდა.

ერთხელ კინალამ სენაში გადავარდა და მას შემდეგ უძილობა და ჰალუცინაციები დასჩემდა, თითქოს უფსკრულში ეშვებოდა.

თვლიდა, რომ გენიალობა შეშლილობას ესაზღვრება.

სწულელების საშინელი მოძალების ჟამს, ერთ ღამეში გადაჭრა ურთულესი მათემატიკური პრობლემა. მეორე დღეს მხნედ და ხალისიანად იყო, თითქოს არც ჰქონია ტკივილები.

მოკვდა 39 წლისა, თავის ტკივილებითა და მუცლის ხურვებით გონდაკარგული.

თხზვის პროცესი შექმნა და ეს იწვევს თვითგანკურნებასაც.

ამ განცდის ნამდვილი რეალიზება მკითხველზეც მოქმედებს, რასაც კათარზისი ჰქვია, ოღონდ არა ისეთი ძალით, ავტორმა რომ იგრძნო:

ბავშვის დაბადება ყველაზე მეტად დედის სიხარულია, მაგრამ ლამაზი ბავშვის დანახვა ყველას სიამოვნებს.

თხზვა, როგორც ფსიქოთერაპია, არის შემოქმედებითი პროცესის ერთი ასპექტი და მიესადაგება როგორც ფსიქო-ნერვული, ისე ფიზიკური სწულელების მქონე ხელოვანებს.

პარანოიის ზღვარზე მუდმივად მდგარი **ანდრეი ბელი** თავის ტანჯვას ხელოვნებად აქცევდა და ასე იცავდა ფსიქოლოგიურ წონასწორობას.

თხზვის პროცესის სტიმულატორებია დეპრესიები და სულიერი ტრავმები. მათ შეუძლიათ მეტი სიმწვავე შესძინონ აღქმას, აამოძრავონ არაცნობიერი ფსიქიკა და ინსტინქტები (მაგ., **დემოსტენეს** სტანჯავდა ენაბლუობა, რომლის დაძლევით გახდა უდიდესი ორატორი).

უმწეობის განცდა, წუხილი, ხელმოცარვა, იმედების დამბობა მიდის არარაობის განცდამდე. დეპრესიული პიროვნება ხელს ჰკრავს სინამდვილეს, რომლისგანაც იგი დევნილია ან ასე ეჩვენება, იკეტება თავის ფიქრებსა და წარმოსახვებში.

ნიკოლოზ ბარათაშვილის ოცნება გენერლობა იყო, რადგან მისი ბიძები და ახლობლები იმპერიის მტრებს ებრძოდნენ და სახელს იხვეჭდნენ.

მაგრამ ერეკლეს შთამომავალი გიმნაზიის კიბიდან ჩამოვარდა, დაკოჭლდა და სამხედრო კარიერის გზა მოჭრილი აღმოჩნდა.

ღარიბი მშობლები ვერც საუნივერსიტეტო განათლებას მისცემდნენ.

უყვარდა ეკატერინე ჭავჭავაძე, მაგრამ გენერლის ნებიერი ასულის ოცნება მდიდარი და ლამაზი მამაკაცი იყო.

უიმედო, სულით ობოლი, სასონარკვეთილი ჭაბუკი მწუხარების გასაქარვებლად ლექსებს წერდა და უგზავნიდა ბიძას — გრიგოლ ორბელიანს. მაგრამ ეტყობა, გენერალს არ მოსწონდა დისშვილის ლექსები და „მერანზეც“ კი არ დასცდენია კეთილი სიტყვა.

პოეზია იყო ხელმოცარული, სოფლისაგან გარიყული ჭაბუკის თავშესაფარი, როგორც მონასტერი ბერისათვის.

სწორედ **სულიერი ტრავმები და არარეალიზებული განცდები იძლევიან თხზვის სტიმულს**, თუნდაც არავინ გყავდეს თანამგრძობი, თუნდაც რობინზონ კრუზოსავით მარტოდმარტო ცხოვრობდე უდაბურ კუნძულზე ან დილეგში იყო გამოკეტილი.

ზოგი ხელოვანი, რომელიც ამორალურ ცხოვრებას ეწევა, შემოქმედებაში უმაღლესი იდეალების დამცველია.

სინამდვილის უარყოფა ხანაც იმდენად მძაფრია, შემოქმედს აღარცა აქვს ბრძოლის თავი, მას სძულს და ეზიზღება რეალობა, მაგრამ სიკვდილს კი არ ელტვის, ქმნის გამოგონილ სინამდვილეს.

ოსკარ უაილდს ხელოვნური, ქაღალდის ყვავილები უყვარდა, ცხოვრებას თეატრი ერჩინა, ქუჩაში სეირნობას — ოთახში ყოფნა, ქალს – მამაკაცი (ამის საპირისპიროდ — **ბალზაკი** აღტაცებით შე-

ჰყურებდა არა ვენერა მილოსელს, არამედ — მის წინ მდგარ ლამაზ ქალს).

ცხოვრება წარმავლად მიაჩნდა, ხელოვნება — მარადიულად.

ამიტომ იცვლება და ბერდება არა პერსონაჟი დორიან გრეი, არამედ მისი სურათი, ე.ი. ის ცხოვრობს მოდელის სანაცვლოდ. მაგრამ, როცა სურათს დანას ჩასცემს, თვითონ კვდება და არა პორტრეტი. მას უყვარს არა ქალი სიბილა, არამედ — ამ ქალის მიერ შესრულებული სახეები.

მარსელ პრუსტი დედის გარდაცვალების შემდეგ სახლში ჩაიკეტა და ასე გაატარა 17 წელი. იშვიათად, მხოლოდ ღამით, დახურული ეტლით გაივლიდა პარიზის ქუჩებში.

მისთვის ნამდვილი რეალობა იყო დაკარგული დრო, ხოლო თხზვა — საარსებო ფანგბადი. ამას სხვა მიზეზიც ჰქონდა — პრუსტს თანდაყოლილი გულის მანკი სჭირდა, რაც აქტიურ ცხოვრებაში ჩართვის საშუალებას არ აძლევდა. ესთეტიზმი და მოგონებებში ტრიალი კი მისთვის ბუნებრივი მდგომარეობა იყო.

ცოდნა, რომელსაც ავლენს ხელოვანი, ჯერ კიდევ არ არის პოზიტიური სახისა. იგი ინტუიციისა და შესაძლებლის დონეზე რჩება, როგორც სანახევროდ გამოხსნილი. მაგ., სპეციალისტები თვლიან, რომ რუსთაველმა გეო-ჰელიოცენტრულ სისტემას მიაგნო. ნამდვილად კი პოეტს ასეთი არაფერი უპოვნია. მან ინტუიციურად, ნაივურად აღიქვა სამყაროს წესრიგის სურათი, ხოლო მეცნიერმა ამ სურათიდან გამოიტანა დასკვნა, რომელიც უკვე პოზიტიური ცოდნაა.

ზოგჯერ შემოქმედი, ხელოვნების სახელით, მაზოხისტურად ექცევა თავის თავს, შეგნებულად იტანჯება.

ჭაბუკ **ალექსანდრ ბლოკს**, მისტიკოს ვლადიმერ სოლოვიოვისა და როზენკროიციერთა შთაგონებით, აკვიატებული ჰქონდა მარადქალურის იდეა, რომლის აღსრულება ცხოვრებაში სცადა.

იგი მიაჩნდა ზეცით მოვლენილ კომეტად, რომელსაც უცნობი ქალის სახე მიეღო.

მასში **კლეოპატრას** სული განსახიერდა.

როცა ცოლად შეირთო **ლაუბოვ მენდელეევა**, დიმიტრი მენდელეევის ქალიშვილი, რომელიც თავგამეტებით უყვარდა, მისტიკური იდეებით შეპყრობილმა სექსზე უარი თქვა და მათი ქორწინება პლატონური გამოდგა.

ბლოკს თავის გატაცებანი ჰქონდა, ცოლს — თავისი.

სექსი ალექსანდრ ბლოკს ბედისწერად ექცა, რომელმაც სიცოცხლე გაუმწარა. მაგრამ ამ ტრაგედიის აღქმა, დამცირება და შეურაცხყოფა, შემდეგ — სხვათა ტრფობით სულის იარების გამთელება, გახ-

და მისი პოეზიის წყარო. შეიძლება მიზეზი ყოფილიყო მშობლებისაგან გადმოცემული მძიმე ფსიქიკური მემკვიდრეობაც.

* * *

განწყობილების შესაქმნელად, თხზვის სტიმულირებისათვის, რათა მოწყდეს პრაქტიკულ ქვეყანას, ყოველდღიურ ხმაურსა და წვრილმანებს, არაერთი ხელოვანი მიმართავს ნარკოტიკებს და ალკოჰოლს (მაგ., **შექსპირი** და **ნიცშე** მარიხუანას ენეოდნენ).

აქეთკენ მათ უბიძგებთ ნევროზებიც, ხოლო თუ არა აქვთ — საბოლოოდ მაინც ნევროტიკები ხდებიან.

ასეთ პოეტს თუ მხატვარს მსხვერპლად იწირავს შემოქმედება და სხვა სიხარული ქვეყნად არც ეგულება.

სნეულებას აცხრობს თავგანწირული შრომის უნარიც, სულიერთან ერთად ფიზიკური ჯაფა, რაც შემოქმედს ტკივილებს ავიწყებს:

მიქელანჯელო ბუონაროტს სიჭაბუკის წლებიდან სნეულება სნეულებაზე ემატებოდა, მუდმივად ავადმყოფობდა, აწუხებდა უძილობა, თავის ტკივილი, გულის ფრიალი, შარდის შეკავება, ნიკრისის ქარი, ჰკარგავდა სმენასა და მხედველობას, ზოგჯერ ბნედა მოუვლიდა, სიკვდილი ენატრებოდა.

მიუხედავად ამისა, ტიტანური შრომითა და იობის მოთმინებით ქმნიდა გრანდიოზულ ფერწერულ სურათებს, ქანდაკებებს, სონეტებს.

შრომითა და შთაგონებით სძლევდა ტკივილებს, შურსა და შეურაცხყოფას, წყურვილსა და შიმშილს, ყოველდღე კვდებოდა და ასე იცოცხლა 86 წელი!

თვეების მანძილზე, როცა **თომას მანი** წერდა რომანს **„ლოტე ვაიმარში“**, დღისით და ღამით ინფექციური იმიაზის აუტანელი ტკივილები აწამებდა.

ასევე ტანჯვით წერდა უკვე ხანდაზმული მწერალი **„დოქტორ ფაუსტუსს“**. ჰქონდა კატარი, სამწვერა ნერვის ანთება, დაბალი არტერიული წნევა, დისპეპსია (კუჭ-ნაწლავის მოქმედების მოშლა), უმადობა და საერთო სისუსტე. ამოაჭრეს ცალი, კიბოთი დაავადებული ფილტვი, ზოგჯერ ეჭვიც იპყრობდა, შეიძლებდა თუ არა წიგნის დასრულებას.

რიჰარდ ვაგნერს 30 წლის ასაკიდან სტანჯავდა მელანქოლია, დეპრესია, ყაბზობა, უძილობა, სიკვდილის შიში. დღეში შეეძლო მხოლოდ ორი საათი ემუშავა, შემდეგ უნდა წაეძინა. მიუხედავად ამისა, აღმაფრენით, მოთმინებითა და შეუპოვარი ნებისყოფით შექმნა ოპერები — **„მფრინავი ჰოლანდიელი“**, **„ტანჰოიზერი“**, **„ლოენგრი-**

ნი“, „ნიბელუნგის ბეჭედი“ (ტეტრალოგია), „ტრისტანი და იზოლდა“, „პარსიფალი“...

ლუდვიგ ვან ბეთჰოვენი 25 წლისა იყო, როცა ტიფი გადაიტანა. ინფექციურმა დაავადებამ დაუტოვა ქრონიკული ენტერიტი (წვრილი ნაწლავების ანთეზა) და სმენითი ნევრიტი.

ეს ორი დაავადება დაერთო მელანქოლიას და ქოშინს, რაც სიყმაწვილიდან სტანჯავდა.

მას შემდეგ სმენა დააკლდა. წლების მანძილზე აპარატს ხმარობდა და ბოლოს სულ დაყრუვდა.

მიაჩნდათ, რომ კომპოზიტორის სიყრუეს ჰქონდა ერთი სპეციფიკა — თუმცა გარე სამყაროსთან კონტაქტს ჰკარგავდა, სმენითი ცენტრები მუდმივად აღგზნებული ჰქონდა.

ეს შესაძლებელი უნდა ყოფილიყო მხოლოდ არნახული ნებისყოფითა და ზეშთავგონებით, ყურადღების მაქსიმალური კონცენტრირებით.

ყველა მოკვდავს ელოდება თავისი აღსასრული, ყველა რაღაც სნეულებით კვდება (მაგ., **დავით კლდიაშვილი** იმსხვერპლა სკლეროზმა, **აკაკი წერეთელი** – ცერებრალურმა არტერიოსკლეროზმა, **ვაჟა-ფშაველა** — პლევრო-პნევმონიამ).

ეს არ არის საინტერესო, მაგრამ უნდა ვიცოდეთ და გავიაზროთ **სიყმაწვილისა, სიჭაბუკისა და შექმნის პერიოდის დაავადებანი, რომლებიც აძლიერებენ ან ამუხრუჭებენ შთავგონებას, თხზვის უნარს** – სიკვდილზე ფიქრის გარეშეც.

კონსტიტუცია - ასთენიკური. ტიპიკური - უიწოთიმიკური

მელანქოლიას და დეპრესიას, ნევროზსა და შიშებს თხზვის პროცესი ანელებს და დროებით კურნავს, ზოგჯერ – საბოლოოდაც (**უილიამ შექსპირმა** დეპრესიის პერიოდში დაწერა თავისი საუკეთესო ტრაგედიები), ხოლო გამწვავების შემთხვევაში შეიძლება დასრულდეს თვითმკვლელობითაც (გავიხსენოთ **ჯეკ ლონდონი** და მისი გმირი მარტინ იდენი).

მათი ბიოლოგიური საფუძველია სხეულის ადგებულება, მეტწილად — ასთენიკური, და ტემპერამენტი, მეტწილად — მელანქოლიკური და ქოლერიკული (შიზოთიმიკური).

ასეთი პიროვნება იოლად ღიზიანდება, მისი აღქმა, განცდები და წარმოსახვები უფრო მძაფრია და ყოვლისმომცველი. მძიმე დეპრესია

ახშობს შემოქმედებით უნარს, მაგრამ უნდა გაჩნდეს რაღაც ნაპერწკალი, რაღაც უცხო აზრი თუ გრძნობა, რაც შთანთქავს დეპრესიას, როგორც ცეცხლი ქალაქს:

ელექტროდით ტვინის უჯრედების ნაწილის გაღიზიანება იწვევს დავიწყებული წვრილმანების გახსენებას.

ტვინში არსებობს სიამოვნების და უსიამოვნების ცენტრები („სამოთხე“ და „ჯოჯოხეთი“), რომელთა ბალანსირების დარღვევა ცვლის შეგრძნებას, აღქმას, განწყობილებას, აზროვნებას.

ასე რომ — შემოქმედება არის არა მხოლოდ ფსიქოთერაპია, არამედ – მსხვერპლად შეწირვაც. როცა ავტორი ეწამება მარადიული იდეისათვის, როცა სულში შფოთავს უძველესი დროის სიმბოლური ხატი, მძვინვარე, როგორც ვულკანი თუ წარღვნის სტიქია, როცა მას ამოსწევს თვითჩაღრმავება და გარემოსთან კონტაქტის შესუსტება (**იხ. „თხზვა, როგორც მსხვერპლშეწირვა“**).

სემსი. სნეულება და ფსიქიკა

ისტორიას მრავალი გენიოსი ახსოვს – ზოგი ფიზიკური, ზოგი ფსიქიკური სნეულებით გატანჯული.

ხან ორივე ერთდება და შემოქმედის სულსა და სხეულში მარაოსავით იშლება.

აი, სიცოცხლის ფილოსოფოსი **ფრიდრიხ ნიცშე:**

იგი ბეცი იყო, წერა უჭირდა და ბოლოს თითქმის დაბრმავდა.

ღამე ცუდად ეძინა.

„ზარატუსტრას“ რომ წერდა, სტკიოდა მუცელი, კბილები, თვალები.

სტანჯავდა თავის ტკივილი, ციებ-ცხელება, ბუასილი, ოფლიანობა და სისხლს ახველებდა.

ტკივილები აწამებდა, მაგრამ მათ დაძლევა ცდილობდა თხზვით, დიონისეს კულტით და ზეკაცის მოლოდინით, იმ ძალისა, რაც არ ჰქონდა და ენატრებოდა.

საავადმყოფოში თხის მსგავსად დახტოდა, იატაკზე იძინებდა, თავი ფრიდრიხ-ვილჰელმ IV ეგონა.

„ფეხსაცმელში შარდავს და შარდს სვამს“, — წერდა ფსიქიატრი ნიცშეს ავადმყოფობის ისტორიაში.

ბოლოს დამბლა დაეცა, მარჯვენა ხელ-ფეხი წაერთვა, მეტყველების უნარი დაკარგა.

მიცვალებულს ცალი თვალი ვერ დაუხუჭეს.

სიკვდილის პირველმიზეზი იყო სექსი (ამ ფაქტს უარყოფს ზოგიერთი ფსიქიატრი).

მკრთალი სპიროქეტი – სიფილისის მიკრობი, რომელიც შეეჭრა ჭაბუკ ნიცშეს, ინვევდა ტვინის უჯრედების აგზნებას, მწვავე აღქმასა და ზეშთაგონებას, მაგრამ, ამასთან ერთად, ფიტავდა და აუძღურებდა, როგორც დოპინგი თუ ნარკოტიკი.

პროგრესული დამბლა, რომელიც ურჩხულივით იზრდებოდა სხეულში, პიროვნებას ანადგურებდა (Фр. Ницше, Сочинения в двух томах, т.т. I, II, М., 1990).

კ.გ. იუნგის სიტყვით, ეს იყო არა პროგრესული დამბლა, არამედ – ნიცშეს არაცნობიერი ფსიქიკიდან ამოინია რასობრივი არქეტიპი – მეომარი გერმანული ღმერთი ვოტანი.

გავიხსენოთ **თომას მანის** ადრიან ლევერკიუნის. გერმანელი კომპოზიტორი, რომლის პროტოტიპია ნიცშე. მუსიკოსი, ვენერიული მენინგიტით დაავადებული ქმნის გენიალურ ორატორიებს, მაგრამ ტვინის აგზნება და ზეციური განათება ზეშთაგონების კვალდაკვალ ინვევს გამოფიტვასა და დაჩლუნგებას („**დოქტორი ფაუსტუსი**“).

როგორც ნიცშეს, ისე ლევერკიუნის არსებაში ტრფობა და შხამი გაერთიანდა, რადგან, თომას მანის სიტყვით, „**სექსი ავი სანყისია**“.

ზიგმუნდ ფროიდის კონცეფციით, მას საბედისწერო, დემონური ძალა აქვს, რომელიც განსაზღვრავს ფსიქიკასა და ცნობიერებას.

ასეთი ბედისწერა აღმოჩნდა სექსი, კერძოდ — ჰომოსექსუალიზმი **ოსკარ უაილდისათვის, რომელმაც კი არ აღამალა იგი – გაანადგურა, როგორც პიროვნება და შემოქმედი (შდრ. — თომას მანის „სიკვდილი ვენეციაში“**, გუსტავ აშენბახი, რომლის პროტოტიპია გუსტავ მალერი).

ეს დემონური ანუ ინსტინქტური, ბარბაროსული და სასიცოცხლო სტიქია, აზვირთებული სნეულებით, ინვევს **ზენორმულ ფსიქიკურ ღელვას, რასაც ვერ უძლებს ნერვული სისტემა და ნეირონების ნისლეული.**

მას აქვს მრავალი ნილაბი, რომელიც ადრიან ლევერკიუნს ვენერიულ დაავადებად ევლინება. სექსუალური სიამოვნებით მოგვრილმა სნეულებამ ერთ პერიოდში აღამალა და გენიოსად აქცია კომპოზიტორი, მაგრამ სწრაფად დაღუპა, ოლიმპოდან უფსკრულში გადაჩეხა.

აქვე შეიძლება გავიხსენოთ თომას მანის „**მოცულებული**“ პერსონაჟი როზალიც, ხანდაზმული ქალბატონი, რომელსაც ვნებათა მოძალეობამ მენსტრუაცია აღუდგინა. ნამდვილად კი ეს აღმოჩნდა საშვილოსნოს სიმსივნის შედეგი. კიბო კი წარმოშვა უმოქმედო საკვერცხე ჯირკვლების უეცარი და ძლიერი გამლიზიანებით ამოძრავებამ.

ტრფობა და შხამი გაერთიანდა როგორც ფიზიკურ, ისე ფსიქიკურ ასპექტში, რომლის სიმბოლოა ყრმა ამურის ისარი.

ისტორიამ არაერთი მსგავსი ფაქტი იცის. მაგ., **გი დე მოპასანი**, დარდიმანდი, ქალების გულთა მპყრობელი, რომელსაც სიფილისი სჭირდა, რაც გადავიდა პროგრესულ დამბლაში და 43 წლისა საშინელი ტანჯვით მოკვდა ფსიქიატრიულ საავადმყოფოში, მშობლებისაგან დავინწყებული.

ამჯერადაც სნეულებამ გამოიწვია როგორც ტალანტის აღზევება, ისე დაცემა და პიროვნება გაანადგურა. მაგრამ სჯობს ვახსენოთ ჩვენი ალექსანდრე ყაზბეგი, რომლის ცხოვრებაშიც ასევე დამლუპველი აღმოჩნდა „სექსი – ავი სანყისი“.

იგი გვიან, 32 წლის ასაკში ჩამოყალიბდა მწერლად.

იყო ბეცი და სიფილისით სნეული, ფიცხი და პატივმოყვარე, კლეპტომანი, სიყვარულში ხელმოცარული.

უყვარდა სხვისი წერილების მითვისება და კითხვა, რაც მასზე ცნობილი ჭორის გავრცელების მიზეზი გახდა.

ეს ოდესღაც ბრწყინვალე თავადიშვილი, ერეკლე მეფის შორეული შთამომავალი, ჭუჭყიანი და დაუბანელი დადიოდა.

სცენა უყვარდა, იტაცებდა მსახიობობა, ცეკვა „ხანჯლური“, თუმცა არტისტის ნიჭი არ ჰქონდა.

არ ჰყავდა მეგობრები, მხოლოდ მაიმუნი „უაკო“ ართობდა, რომელიც უბით დაჰყავდა.

მოთხრობები და რომანები ხუთ წელიწადში დაწერა, თითქოს ციებ-ცხელებით შეპყრობილმა. შემდეგ კი პროგრესულმა დამბლამ დარია ხელი და გაანადგურა როგორც ფსიქიკურად, ისე ფიზიკურად (**ტიტე ლლონტი**).

გრიგოლ რობაქიძე შენიშნავს, რომ სიფილისმა, რომელმაც დაიპყრო ტვინის უჯრედები, შეაძლებინა „**ძალების უმძაფრესი კონცენტრაცია**“.

სექსის ისრით ანუ მკრთალი სპიროქეტიტ დაჭრილი ფსიქიკა ჯერ მწვავე, გულისმომკვლელ აღქმას ინვევდა, რაც გადავიდა სიუჟეტებად, გმირებად, სურათებად. შემდეგ კი დაიმსხვრა, ვერ შეძლო თვითგანკურნება.

ამჯერად სიტყვა ვერ იქნებოდა ფსიქოთერაპია, რადგან ფსიქოთერაპია აცხრობს ნევროზებს, ხოლო პროგრესული დამბლა ჭკუასუსტობაა, აღქმისა და მეხსიერების დარღვევა, რაც ინვევს გონების სრულ დაბნელებას.

ამიტომ არის ყაზბეგის წიგნები უფრო მეტი, ვიდრე ყაზბეგის პიროვნება: შექმნილი აღემატა შექმნელს.

მწერლის ნეირონებში ჩასახლდა დემონი და ავტორი დალუპვის გზით წაიყვანა გამარჯვებისაკენ ანუ გმირად აქცია.

ამდენად, ფსიქიკას დაუფლებული დემონი სწეულებაა, პიროვნების დამლუპველი, დეგრადირების გამომწვევი.

სწეულების გადამცემი ამჯერადაც არის სექსი.

ხელოვანი კი, „დამნაშავისა და შეშლილის ძმა“ (თომას მანი), ამ ფაქტის ფიქსატორია, შუამავალი ბნელ ძალასა და მასას შორის.

ქართველი ყაზბეგი და ფრანგი მოპასანი თანატოლები იყვნენ. მოკვდნენ ერთნაირად – სიფილისით და პროგრესული დამბლით, ერთსა და იმავე 1893 წელს.

სწეულება სიკვდილზე ფიქრით აღძრავს შთაგონებას, მაგრამ ფიქრის გარეშეც არღვევს სულსა და სხეულს და ესეც იწვევს გრძნობისა და აზრის საბედისწერო განათებას.

სწეულებასთან ბრძოლა – ეს იგივე თავისუფლებისათვის ბრძოლაა, რათა დამთრგუნველ ძალას გაუსხლტეს შემოქმედი და შვება ჰპოვოს.

ჭლექი და სულის აქტივობა

ქართველ მწერალთაგან ფიზიკური სწეულებით, კერძოდ, ჭლექით იტანჯებოდნენ და ბოლოს ემსხვერპლნენ, 40 წელსაც კი ვერ გადასცილდნენ: **დანიელ ჭონქაძე, ეგნატე ნინოშვილი, იროდიონ ევდოშვილი, მამია გურიელი, ჭოლა ლომთათიძე, სანდრო ცირეკიძე, შალვა კარმელი, ბასილ მელიქიშვილი, ლადო ასათიანი...**

ჭლექი იყო XIX საუკუნის საშინელი, განუკურნელი სენი, რომელიც XX საუკუნეშიც გადმოვიდა. ჭლექი არის სააზროვნო მოტივი **თომას მანის „ჯადოსნურ მთაში“**, ისევე როგორც ვენერიული დაავადება **„დოქტორ ფაუსტუსში“**.

ტუბერკულოზის ნიშნები გამოაჩნდათ ახალგაზრდა **ილია ჭავჭავაძესა და კონსტანტინე გამსახურდიას**. პეტერბურგის სუსხსა და ნესტს ვერ გაუძლო მათმა ფილტვებმა.

ცუდი კვება, ნესტი და სიცივე ხელს უწყობს ჭლექის სწრაფ გავრცელებას.

მწერალი ისე ატარებდა კოხის ჩხირებს, როგორც შთაგონებას.

იგი ლამის რომანტიკულ ავადმყოფობად მონათლეს და შემოქმედთა განუყრელ მეგზურად მიიჩნიეს. ტუბერკულოზისა ან ფსიქონერვული დაავადებისაგან განსხვავებით, სიმსივნე ან გულსისხლძარღვთა ავადმყოფობანი, ინფარქტი და ინსულტი ხელოვანს ისე

თრგუნავს, რომ უქრობს სასიცოცხლო ძალებს, მკვეთრად უქვეითებს ან უსპობს თხზვის უნარსა და ხალისს.

ხოლო ჭლექი, რომელიც წლების მანძილზე ცხოვრობს შემოქმედის სხეულში და პერიოდულად ნელდება ან ძლიერდება, ახდენს ძალთა კონცენტრირებას, ააქტივებს სიცოცხლის მონატრებას, იწვევს აგზნებას, როგორც სექსუალურს, ისე შემოქმედებით (მაგ., **ამადეო მოდილიანი**).

ასეთ აგზნებას მოსდევს დაცემა და ხელოვანი ნელ-ნელა ეშვება უფსკრულში. მაგრამ ერთი ორგანოს დასუსტება იწვევს მეორის გააქტივებას.

თუ **ეგნატე ნინოშვილი** ფეხშიშველა დადიოდა, სისხლს ახველებდა, ლუკმა-პურისათვის იბრძოდა და ასე წერდა, **ჭოლა ლომთათიძის** ასთენიკურ, ჭლექიან სხეულსა და ქოლერიკულ, ფიცხ ტემპერამენტს დაერთო ციხე და დამარცხების სიმწარე.

მამა სძულდა, რომელსაც „გულქვასა და სასტიკს“ უწოდებდა, დედა უყვარდა. მაგრამ იგი ადრე გარდაეცვალა, რომლისგანაც გამომოცა ეს საშინელი სენი.

სისხლს ახველებდა, ოფლი ახრჩობდა, ცოლზე ეჭვი ტვინს უმღვრევდა. რევოლუციის დამარცხება დეპრესიაში აგდებდა, მაგრამ ცდილობდა გული მაინც არ გასტეხვოდა.

სტანჯავდა ციებ-ცხელება, უძილობა, კომმარული სიზმრები.

მაგრამ მტკიცე ნებისყოფით, რევოლუციური რწმენით, ძალთა უჩვეულო დაძაბვითა და კონცენტრირებით შეძლო დაენერა ციხის კედლებში **„სახრჩობელის წინაშე“** და **„საპყრობილეში“**, **„პირველი მაისი“** და **„თეთრი ღამე“**.

ეგნატე ნინოშვილი და ჭოლა ლომთათიძე თითქმის ერთ ასაკში დაიღუპნენ. **მათ თავისუფლების რწმენა და სწეულების მოძალეობა, ერთი მხრივ – ძალებს უორკეცებდა, მეორე მხრივ – სიკვდილს უმზადებდა.**

ლადო ასათიანის შთაგონებასაც ნაადრევი ჭლექი დაატყდა, რომელმაც პოეტს, ერთი მხრივ – სიცოცხლის წყურვილი გაუმძაფრა და სიკვდილის სიახლოვე სიცოცხლის ჰიმნად უქცია (**„დაუკართ“**, **„სასაფლაო“**), მეორე მხრივ, ნაადრევად გადაწვა.

რომ არა სწეულება, რომ არა განწირულობისა და უმწეობის განცდა, ლადო ასათიანის ლირიკას არ ექნებოდა ასეთი დრამატიზმი.

იგი ხედავდა, როგორ იფერფლებოდა, როგორც იცლებოდა სისხლისაგან, როგორც კვდებოდა და არავის შეეძლო ეხსნა.

ასე რომ, **ჭლექმა იმსხვერპლა ლადო ასათიანი, მაგრამ ამავე ჭლექმა სიცოცხლის ფასად შეაძლებინა შეუძლებელი.**

ნევროზები, ქლექი თუ ეპილეფსია, ნარკოტიკები, ტრანკვილიზატორები თუ ალკოჰოლი გრძნობათა სტიმულატორია, დროებით აქტივებენ ალქმას, ფანტაზიას, ფიქრთა მდინარებას.

მაგრამ თუ არაფერი დახვდათ არაცნობიერი ფსიქიკისა და ინსტინქტების ბნელ სივრცეში, რომელთა წარმოშობა და აჩქარება შეიძლება, მაშინ ემოციების ცვალებადობა დარჩება ფიზიკურ სფეროში — ყოფით ხმაურად, მრისხანებად თუ გულჩვილობად.

უნდა იყოს შემორჩენილი უძველესი ჟამის კოდი, ხატი, რომელიც სიტყვიერი სიგნალებით გაიშიფრება.

ადამიანური სიცოცხლე ერთი უწყვეტი პროცესია არქანთროპიდან დღემდე და მის ყოველ დეტალს აქვს ასევე უწყვეტი, მაგრამ ბინდით მოცული ისტორია.

ამ ჩაკეტილ სისტემას ქმნიან გენები და ქრომოსომები.

თხზვა. რობორტ მსხვერპლშეწირვა

როცა მელანქოლია და დეპრესია, სევდა და ნალველი, ტრავმა და სტრესული სიტუაციები შემოქმედებით ვეღარ განიმუხტება, როცა აღარ მოქმედებს სიტყვის ფსიქოთერაპია, როცა ხელოვანს აღარ სურს გამოგონილი სინამდვილე – იგი ექიმის პაციენტი ხდება ან თვითმკვლევლობით ასრულებს სიცოცხლეს.

ფსიქოთერაპიას ენაცვლება მსხვერპლად შეწირვა, როგორც წარმოსახვით, ისე რეალურად.

ძლიერი დეპრესიები და თვითმკვლელობისაკენ მიდრეკილება ჰქონდათ **რუსოს, გოეთეს, ბაირონს, შატობრიანს, ჟორჟ სანდს, ბალმონტს, ბლოკს, ანდრეევს, კაფკას, ჰესეს, თომას მანს, კონსტანტინე გამსახურდიას, ლევ ტოლსტოის...**

თავი მოიკლეს **ჟერარ დე ნერვალმა, ჯეკ ლონდონმა, შტეფან ცვაიგმა, ვირჯინია ვულფმა, ტოლერმა, ჰაზენკლევერმა, ესენინმა, მაიაკოვსკიმ, ცვეტაევა, ფადეევმა, ჰემინგუეიმ, გალაკტიონ ტაბიძემ, პაოლო იაშვილმა, აკუტაგავამ...**

თვითმკვლელობა სდევდათ **ჰაინრიხ და თომას მანებს.**

თავი მოიკლა მათმა ორმა **დამ**, ჰაინრიხის ცოლმა, თომასის ორმა შვილმა – მწერალმა **კლაუსმა** და მუსიკოსმა **მიქაელმა.**

თვითმკვლელობას ინვეს როგორც გენეტიკურად გადმოცემული სუსტი ფსიქო-ნერვული სისტემა, ისე უეცარი იმედის გაცრუება, ძლიერი შოკი, ეიფორიიდან დეპრესიაში გადავარდნა, როცა ხელოვანს იმორჩილებს არარაობის გულისმომკვლელი განცდა და სიცოცხლე

აზრს კარგავს:

მომაკვდინებელი შხამის — სტრიქინის მცირე დოზა სტიმულატორია, მაგრამ ძლიერი გალიზიანებით ორგანიზმი ილუპება.

შიზოფრენიკები იყვნენ **ტორკვატო ტასო, ჯონათან სვიფტი, ჰოლდერლინი, ლენაუ, ბოდლერი, მოპასანი, თრაქლი, ალექსანდრე ყაზბეგი, ტერენტი გრანელი...**

ეპილეპტიკები იყვნენ **პეტრარკა, მოლიერი, შილერი, ფლობერი, დოსტოევსკი...** მანიაკურ-დეპრესიული ფსიქოზი სტანჯავდა **ბაირონს.**

განდიდების მანია ჰქონდათ **დანტეს, ბალზაკს, გოგოლს, უიტმენს...**

სოდომის ცოდვა სდევდათ **ვერლენს, უაილდს, მალერს, პრუსტს, ჟიდს, კოკტოს...**

ფსიქო-ნერვული დაავადება და გადახრა ვლინდება, როგორც დეპრესია და ეიფორია, ხან როგორც უძირო სევდა და უიმედობა, ხან როგორც უმიზეზო სიხარული, რაც შთაგონების მოძალების ჟამს ამკვეთრებს და აძლიერებს ალქმას, განცდებსა და წარმოსახვებს, იზოლირებას გარემოსა და ცნობიერის კონტროლისაგან.

მსხვერპლშეწირვის არქეტიპი არა მხოლოდ სულში აღდგება, არამედ თავად ავტორიც იქცევა მის ობიექტად, იმდენად ფარავს წარმოსახული ლანდები რეალობის სურათებს. ისიც ისე ენამება, როგორც ტომის მიერ დაფლეთილი ბელადი ან ღვთაებისათვის შეწირული სამსხვერპლო პირი.

ამჯერად ღვთაება ხელოვნების ნიღბით იმზირება, რომელიც „გულის სისხლს“ (**კ. გამსახურდია**) მოითხოვს შემოქმედისაგან, როგორც აცტეკების ღმერთი კეცალკოატლი (მდრ — „დიდოსტატის მარჯვენის“ კონსტანტინე არსაკიძე, რომელმაც სული შესწირა სვეტიცხოველს და არა საყვარელ ქალს).

V. შემოქმედი და სულის არქაიკა

თანამედროვე ადამიანის არსებაში დაღეილია სხვადასხვა არქაული ფენა — ცხოველი, მაიმუნი, მაიმუნ-ადამიანი, არქანთროპი, პალეოანთროპი, ველური და ბარბაროსი.

სულის არქაიკა — ეს ამ წინაპართაგან შემორჩენილი დაუმორჩილებელი, ბნელი და იდუმალი ძალებია ანუ პიროვნების მეორე „მე“, ბერძნულ მითოლოგიაში დემონად მიჩნეული, ქრისტიანობის მიერ სატანად შერაცხილი, ლიტერატურაში მეფისტოფელად სახელდებული, ადამიანური ცნობიერების მიერ უარყოფილი და ჩაძირული ფსიქიკის სიღრმეში.

ერთი მხრივ — შთაგონება, მეორე მხრივ — სნეულება (შიში და ტკივილი) გვაბრუნებს ამ მშფოთვარე ძალებთან, რეალობად მიჩნეულ წარმოსახვასთან, ააქტივებს მათ, ააქტივებს ფიზიკურ შეგრძნებებს, აღქმას, განცდას, ხედვას.

მაგრამ სნეულ შემოქმედთან ეს ორი ფაქტორი ერთდება, როგორც დეპრესიის ეიფორიული გაალება. ამიტომ ავლებენ პარალელს, ამიტომ ხედავენ მსგავსებას გენიალობასა და შეშლილობას შორის:

წრეხაზის 0 გრადუსი ემთხვევა 360 გრადუსს.

ფსიქიკური აშლილობისა და დაავადების ჟამს პიროვნებას თრგუნავს შიში, შიშის აკვიატებული ხატი, რაც არის სინამდვილისა და მოვლენების არასწორი აღქმის შედეგი (როგორც ეს იყო არქანთროპისა თუ პალეოანთროპის წარმოდგენებში), გამონვეული ტვინის ფუნქციონირების დარღვევით.

ის, რაც დღეს გადახრად და დარღვევად მიგვაჩნია, უძველეს დროებში იყო ნორმა.

ყოველი ადამიანი მაქსიმალურად თავის უნარს გამოხატავს შინაგანი სასიცოცხლო ძალების უკიდურესი კონცენტრირებით, რაც სიკვდილს ესაზღვრება.

ამ ძალებს გამოავლენს თავისუფლებისაკენ სწრაფვით, რაც დეზოლობს სხვადასხვა სახეს — ეს იქნება ძალაუფლების ნება, სიყვარული და სექსი, მასობრივი აღტკინება, გამარჯვების სიხარული თუ დამარცხების ძრწოლა ანუ ემოციური აფეთქებით.

ამ ძალებს ასევე გამოავლენს უეცარი ეიფორია, სულიერი ტრავმა, მელანქოლია და დეპრესია, თრობის ექსტაზი, ოცნება და სიზმრის ლანდები, როცა ადამიანი ეშვება შინასამყაროს უფსკრულში და ამ ჩაძირვით მალდდება რეალობაზე (შდრ. გურამ პატარაიას კინოფილმი „რეკორდი“).

ასეთ დროს აზრის დროშას მიაქანებს ვნების და გრძობის ქა-

რიშხალი, გონი იძირება ემოციების ნისლეულში, რაც ნიშნავს უძველესი შეგრძნებისა და განცდის, სულისა და წარმოსახვის გამოხმობას, სულის არქაული ფენების აღზევებას, რადგან ეს არის დაკარგული ძალმოსილების აღდგენის ილუზია, იმისი მიღწევა, რაც ადამიანს წაართვა ინტელექტის პროგრესმა.

ძალთა სრული მობილიზება შემოქმედსაც ურღვევს სტანდარტულ მდგომარეობას და იგი აღქმით, ვნებით, წარმოსახვით, ხედვით შეშლილს ემსგავსება. მაგრამ დაავადებაც, ფსიქო-ნერვული გადახრაც, როგორც მსგავსი პროცესი, ინვესს ძალთა აზვირთებას.

ფიზიკურად და ფსიქო-ნერვულად სნეული ადამიანი განსხვავებულად რეაგირებს ხმაზე, ფერზე, შუქზე, სითბოსა და სიცივეზე: ეცვლება მოძრაობა, ფიქრი, აზრი, განწყობილება, მეტყველების ტონი, ასოციაციური კავშირები, რაც უცნაურად იჩვენებათ გარშემო მყოფთ.

შეცვლილი ან არასწორი შეგრძნებები გადადის აღქმასა და წარმოსახვაში, რაც ხდება ორიგინალური ხედვისა და ხატვის, პერსონაჟთა თხზვის საფუძველი.

პიკასოს შაკიკი აწვალბდა, რაც მხედველობას უცვლიდა.

ასევე უცვლიდა მხედველობას ვან გოგს ეპილეფსიის წამლები და იგი ყვითელ ფერში აღიქვამდა საგნებს.

სალვადორ დალი პარანოიკი იყო. იგი თავადაც წერს თავის უცნაურობებსა და აკვიატებებზე, პარანოიდულ ხილვებსა და არაცნობიერისადმი ინტერესზე.

ჯაზის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ამერიკელი **ბოლდენი**, პროფესიით დალაქი და გატაცებით მუსიკოსი, შიზოფრენიკი იყო და თვლიან, რომ სწორედ დაავადების გამო უჭირდა ნოტებში გარკვევა და ამიტომ მიმართავდა იმპროვიზაციებს.

მელანქოლია, დეპრესიები, ნევროზები, სულიერი აშლილობა, როცა შემოქმედს აქვს სწრაფვის ძლიერი ნებისყოფა, ახდენს ერთი მიმართულებით ძალთა კონცენტრირებას და გააქტივებს, ისევე როგორც ძალაუფლების ნება — მეფის, ქურუმის და გმირის არქეტიპი.

ამგვარი კონცენტრირება ემოციების მოზღვავებაა ანუ შთაგონებაა, რაც თხზვის პროცესში იქცევა ბოდვის მსგავს სიტყვათნაკადად, სმენითი და ხედვითი ჰალუცინაციების მსგავს წარმოსახვებად.

მაგრამ ის, რაც **ჩვენ ბოდვად და ჰალუცინაციად მიგვაჩნია, ნეანდერტალელისათვის ბუნებრივი ფიქრი და წარმოსახვა** იყო, რაც დროთა მანძილზე არაცნობიერ ფსიქიკაში ჩაიძირა და სიზმრებად თუ პოეტურ სურათებად გვეცხადება (იხ. „ტრაგედია და კაცთშენიერის

რიტუალი“).

რაც შორეულ თუ ახლო წარსულში ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, დღეს მხოლოდ დარღვეული და გახლეჩილი ფსიქიკის თვისებაა;

მაგ., ინდიელები ქარიშხალს შესაშინებლად მუშტებით, ხმლითა და მშვილდ-ისრით ებრძოდნენ; ავსტრალიური ტომები, წვიმა რომ მოეყვანათ, სხეულს ისერავდნენ და სისხლს იდენდნენ; ზოგჯერ შუა საუკუნეების ევროპაში თუ კაცი დაიჭრებოდა, ან ცხენი დაშავდებოდა, მკურნალობდნენ არა ჭრილობას, არამედ იმ იარაღს ან საგანს, რომელიც იყო ზიანის მომტანი; მექსიკური ტომები, მზე რომ არ გაჩერებულეყო, ზეციურ მნათობს ადამიანის გულს სწირავდნენ!

ასეთი და მსგავსი უამრავი რწმენა რეალობად აღქმული უძველესი ფანტაზიაა, რაც ველურის ხედვა და წარმოდგენა იყო, დღეს რომ ცოცხლობს სიმბოლურ და მეტაფორულ წარმოსახვებში, ლირიკულ, ტრაგიკულ თუ კომიკურ ესთეტიკურ გრძნობებში.

ამიტომ არის შთაგონება ატავისტური უკუქცევა, რომელიც ჰგავს თრობასა და სიზმარს, ეროტიკულ აღტკინებასა და საომარ ზეაღმტაც გრძნობას.

შთაგონება ისეთი უძლიერესი ვნებებისა და უჩვეულო წარმოსახვების აღზევებაა, რომლებიც ჰგვანან არქაულ წარმოდგენებს, ენათესავება მათ, მაგრამ არ არღვევენ დღევანდელ ადამიანურ აღქმასა და ცნობიერებას (იხ. „შთაგონება და გათვლა“).

სიზმარიც ემგვანება და ენათესავება, ერთი მხრივ — უძველესი ადამიანის ფიქრებსა და წარმოსახვებს, როგორც არაცნობიერის გამოვლენა, მეორე მხრივ — სულიერი ავადმყოფის სიმპტომებს (ჰალუცინაცია, ბოდვითი აზრები, აბსურდული კავშირები, ჰიპერტროფირებული სურათები), თუმცა სავსებით შეთავსებადია ჯანმრთელ და ხალისიან ცხოვრებასთან — ცალკეული გამონაკლისების გარდა, როცა იგი დაავადების ნიშანია, სიმბოლური სახეა (გავიხსენოთ **ეგნატე ნინოშვილის** პერსონაჟი დესპინე, რომელსაც ყოველდამე დათვი ბნელ სოროში მიათრევს).

სიზმარში მოქმედებს არქანთროპისა და პალეოანთროპის წარმოდგენები, რაც აღდგება მაშინ, როცა ცნობიერი სფერო გამორთულია.

ფსიქიკადარღვეული უახლოვდება პირველყოფილს. ამიტომ აქვს მის მეტყველებასა და მოქმედებას ექსპრესია და გზნება. მაგრამ არა — კომუნიკაცია; შეუძლია კულტურის შექმნა, ოღონდ არა აქვს მართვის უნარი, ვერ ეგუება ცივილიზაციის მიღწევებს, არ შეუძლია დეტალებისა და ეუფლება კოორდინირება.

ფსიქოანალიტიკოსები მიუთითებენ, რომ ნევროპათია და სუ-

ლით ავადმყოფთა ფანტაზია ემთხვევა ძველი ხალხების მითოლოგიურ კოსმოგონიას. შიზოფრენიით დაავადებულთა ნახატებში მეორდება არქაული ნიშნები და სიმბოლოები.

არაცნობიერ ფსიქიკაში რჩება პრეისტორიის კვალი და როცა იცვლება, ირღვევა ან იმსხვრევა ცნობიერის კონტროლი, საამ-კარაოზე გამოდიან გადაქრალი სურათები.

ზიგმუნდ ფროიდის კონცეფციით, ნევროზებს წარმოშობს აღზრდითა და კულტურით აკრძალული, შეკავებული, ჩანახლული სექსუალური ლტოლვები (Я и Оно, М., Харьков. 1999).

კარლ გუსტავ იუნგის თვალსაზრისით, ყველა ნევროზი უკავშირდება ინტიმურ სფეროს და გარეგნულად ვლინდება როგორც გამყვანების შიში და სირცხვილი, სასონარკვეთა, არასრულფასოვნების განცდა (ანალიზური ფსიქოლოგიის საფუძვლები. სიზმრები, თბ., 1995).

ნევროზების ბიოლოგიური საფუძველია ორგანული პროცესების დარღვევა ტვინში ან შინაგანი სეკრეციის ჯირკვლებში, რომლებიც ჰორმონებს გამოიმუშავებენ, რაც ხდება შოკური და სტრესული სიტუაციებით, პირველადი ტრავმებით (შდრ — **მიხეილ ჯავახიშვილის** „პატარა დედაკაცი“ და „ოქროს კბილი“).

შეიძლება ისინი ცნობიერებაში აღარ არსებობდნენ, მაგრამ ცოცხლობენ არაცნობიერში და იქიდან განაგებენ პიროვნების ფიქრსა და მოქმედებას.

ამიტომ ენათესავება ფსიქო-ნერვული ავადმყოფის წარმოსახვებს შემოქმედებაც.

მათ საერთო აქვთ უძველესი ძირი — სულის არქაიკა (იხ. „არქეტიპები და ინვარიანტული სისტემა“), რომლის დონეზეც მყარდება თანხმობანება შემოქმედსა და მკითხველს (მაყურებელს, მსმენელს) შორის.

სულის არქაიკა ისე წარმართავს თხზვის პროცესს, როგორც მოტორი — მანქანას. ჯანმრთელ ადამიანში იგი ვლინდება მიზნისაკენ სწრაფვით, აღტკინების თუ გააფრთების ჟამს, ძლიერი შთაგონებით, როგორც ნეანდერტალელი თუ ქვის ხანის ჰომო საპიენსი.

ამდენად დროებითია და კონტროლირებადი, დამორჩილებული პიროვნების „მე“-ს, როგორც თვითჩაღრმავების შედეგი.

ის, ვისაც დაზიანებული ან შერყეული აქვს ფსიქო-ნერვული სისტემა, ჰგავს უძველეს ადამიანს: ჩაკეტილია თავისთავში, გაურბის კონტაქტს გარე სამყაროსთან ან სწორად ვერ რეაგირებს მასზე, ემორჩილება ძლიერ ემოციებს, რომელთა ეიფორიული, აგრესიული თუ დეპრესიული წამონევა ასუსტებს ან ამსხვრევს ცნობიერის კონ-

ტროლს; ყურს უგდებს შინაგან ხმას, მისდევს შინაგან, სიმბოლურ-ასოციაციურ ანუ შორეულ ხილვებს.

დიადი იდეის განცდა და აკვიატებაც არის მსგავსი ფსიქიკური მდგომარეობა:

ძველი ბერძნული საომარი სიმღერა — ელეგია ნიშნავდა არა მხოლოდ დაღუპულზე გოდებას, არამედ — ჭკუაზე შემლასაც, ე.ი. ძლიერ აფექტებს შეშლილობასთან აიგივებდნენ.

ამდენად — ფსიქო-ნერვული დაავადება შემოქმედისათვის არის იმპულსი და გზა, რათა მისწვდეს უძველეს და უცხო ემოციებს, ისევე როგორც თავისუფლებისკენ სწრაფვის პათოსი, საკუთარი პერსონის გამითება (**იხ. „ტალანტი და თავისუფლებისაკენ სწრაფვა“**).

ამიტომ არის ხელოვნება „შემზარავი და ელვარე ჯოჯოხეთი“ (**ალ. ბლოკი**), მითუმეტეს — ქმნადობის პროცესი.

რატომ არის ესოდენ მნიშვნელოვანი სულის არქაიკა, უძველესი ადამიანის — ნეანდერტალელის თუ ქვის ხანის ჰომო საპიენსის სიმბოლური მოდელის აღდგენა?

იმიტომ, რომ ჰქონდა ძლიერი და მძაფრი შეგრძნებები, ფიზიკური ძალა, სმენა, მზერა და ყნოსვა, უფრო მეტად შეეძლო ტკივილის, სიცხის თუ სიცივის ატანა; როგორც ცხოველთა, მცენარეთა და ფრინველთა სამყაროს თანაზიარი, ადრევე გრძნობდა სტიქიურ ცვლილებებს (მაგ., ფრინველები და ცხოველები წინასწარ გრძნობენ მიწისძვრის მოახლოებას, ამინდის მოსალოდნელ შეცვლას), სხვაგვარად აღიქვამდა და ხედავდა ქვეყანას. გონების პრიმატმა, ინტელექტმა და რაციონალიზმმა ადამიანს დაუსუსტა სტიქიური თვისებანი.

ემოციების აზვირთება არქაიკის ამბოხია, სისხლის სიმღერა, რომელიც იპყრობს ხელოვანს, ხოლო უჩვეულო და არნახული ქაოსური წარმოსახვების სახეებად, პერსონაჟებად, სიუჟეტებად დალაგება და გამთლიანება, მონესრიგება და წარმართვა ცნობიერების ფუნქციაა.

არქაიკას ყველაზე სწრაფად და იოლად აღადგენს ცეკვა და სიმღერა, სპექტაკლი და ლექსის დეკლამაცია, რადგან უძველესი დროის პრაფორმებს იმეორებენ. ამიტომ იმორჩილებენ მასის გულისყურს და სამოქმედოდ განაწყობენ.

ორატორის სიტყვა უფრო აღაგზნებს მასას, ვიდრე შედეგის კითხვა: დანახვა და მოსმენა უძველესი და ბუნებრივი თვისებაა, კითხვა — ნასწავლი და ნაძალადევი.

არქაულ ძალებს სიტყვით, იდეით, მოქმედებით უღვიძებს მასებს პოლიტიკოსი, სარდალი და რევოლუციონერი, იწვევს საყოველთაო ფსიქოზსა და აღტკინებას. ამასვე აღწევს სპორტსმენი თამაშის ხელოვნებით (მაგ., ფეხბურთელი).

ხელოვანი თავისთავში ატარებს მიძინებულ ან მოქმედ ვულკანს, აღვიძებს ან იქმნის მას (მაგ., ალკოჰოლი, აზარტული თამაშები, ეროტიკა, ნარკოტიკები, ტრანკვილიზატორები), რომლის განმუხტვა ანუ ამოფრქვევა, შეიძლება იყოს წარმატებულიც და ეფემერულიც.

პოეტი სულის არქაიკიდან ამოდის სიტყვათა მელოდიად ხორც-შესხმული მეტაფორებით, შედარებებით, ეპითეტებით, რომელთაც ტაეპებად აღაგებს და კრავს რითმებით.

პროზაიკოსი ამავე პროცესს ასრულებს სიუჟეტურ-კომპოზიციური ბირთვის გაშლით, დრამატული სიტუაციებით, პერსონაჟთა ბიოგრაფიითა და ბედით.

ამიტომ არის პოეტი ენისაგან განუყრელი. იგი ენაში ცხოვრობს, რაც მისთვის ყოფიერების სახლია. ხოლო პროზაიკოსი ეძიებს ცხოვრების ანალოგიურ მოდელს და აზრობრივ კონსტრუქციას ამინიერებს.

სიტყვა — ეს იგივე ფსიქიკის კოდური ნიშანია, აზრი — ამ მისტიკის გაცნობიერება.

დღეს ადამიანის ცხოვრებაში აქტიურად ერევა მედიცინა, რომელიც, ერთი მხრივ, თუ კურნავს ნევროზებსა და ფსიქოზებს, მეორე მხრივ, სხვადასხვა პარამეტრით იწვევს აღგზნებასა და ეიფორიას ანუ სპობს ბუნებისმიერს და ამკვიდრებს ხელოვნურს.

ადამიანის ბუნებაში არსებობენ ფარული — **სარეზერვო ფიზიკური და ფსიქიკური ძალები**, რომლებიც ამოქმედდებიან უკიდურესი განსაცდელის ჟამს, სიკვდილ-სიცოცხლის ზღვარზე ან ძლიერი გამღიზიანებლის ფაქტორით.

ასეა ცხოველთა და ფრინველთა სამყაროშიც:

მწყერი 30-40 მეტრზე მეტს ვერ ფრინავს, მაგრამ გადაფრენის ჟამი რომ მოაწვევს, ასეულობით კილომეტრს ფარავს ძირს დაუშვებლად!

ზოგი ფრინველი ზღვის თავზე შეუჩერებლივ მიფრინავს 3000-5000 კმ-ს.

დაღუპვის შიში თუ მიზანი მათ აძლევთ უჩვეულო ენერჯიასა და შეუპოვრობას!

მაგრამ ხშირი რეაგირებით იღვევს ფარული ძალები და სხეული იფიტება, გონება ცვდება, ეცემა აღმადრენა.

ადამიანი იყენებს ტვინის უჯრედებს მხოლოდ ერთ პროცენტს (შდრ. — მთვარეული სომნაბულურ ძალში კედელზე ადის, მაგრამ რომ გაეღვიძოს — ჩამოვარდება). დანარჩენის ამოქმედება მეტისმეტად ძნელია და იშვიათად ხდება, მხოლოდ განსაკუთრებულ პირობებში და დროებით.

ასეთი განსაკუთრებული მდგომარეობა და ერთი ძლიერი გამლიზიანებელი შემოქმედისათვის, მოაზროვნისათვის არის სწეულება, ოღონდ არა ყველა, არამედ – ზოგიერთი, რომელიც ზემოქმედებს ტვინის, ცენტრალური ნერვული სისტემის ფუნქციონირებაზე, როცა შემოქმედს აქვს ნებისყოფა – სიკვდილს დამშლელი ძალის შემკავებელი, ან თავისუფლებისაკენ სწრაფვის უნარი, როცა ეს სწრაფვა ქცეულია დიად მიზნად.

ასე ამოძრავდება სულის არქაიკა – ყველაზე ფაქიზი და უძლიერესი ემოციები. იგი ჰგავს წყალვარდნილის ძალას, რომელიც ელექტროენერგიად რომ იქცეს, სჭირდება ტექნიკური სისტემა – ტურბინები, გენერატორები და სადენები.

შესაბამისი სპეციფიკური ფორმალურ-სემანტიკური სისტემით სულის არქაიკა ხელოვნებად გარდაისახება ლიტერატურაში, მუსიკაში, მხატვრობაში თუ თეატრში და ასე ერთი ენერგია მრავალი ნიღბით წარმოსდგება.

სარჩევი

კულტუროლოგიის საგანი

კულტურა და სტიქია	3
კულტურის სისტემა	5
ინტეგრალური ხედვა	8
ერთიანი ტერმინოლოგია	9

წიგნი პირველი

კულტურის გენეზისი

I. ბიოლოგიური საწყისი: ფანტაზია და რეალობა	12
1. ქრონოლოგია და სტადიალობა	12
2. მითოსურ-კოსმოგონიური წარმოდგენები	15
დასაწყისი და დასასრული	15
ქაოსი	16
ადამიანის შექმნა	18
პირველკაცი	19
ადამიანი და მაიმუნი ქართველური კოსმოგონია	20
3. წყალი – სიცოცხლის საწყისი	23
გენეტიკური ჯავშანი	23
ოკეანის შვილები	24
4. რამაპითეკიდან Homo sapiens-ისაკენ	25
რამაპითეკი თუ არდიპითეკი	25
მისტიკური პირველბიძგი	26
პათოლოგია და მუტაცია	27
მიგრაცია და ადაპტაცია	29
ხილიდან ხორცამდე	32
პრასამშობლოს ძიება	34
თავის ტვინი და აზროვნების დასაბამი	36
II. ველურის ცნობიერება და აზროვნება:	
საბნევის სახელდება და აპრძალვამთი სისტემა	39
1. რეკონსტრუქციის მოდელი	39
2. პალეონთროპის (ნეანდერტალელის) ფსიქიკა	40
შიში და ფანტაზია	40
შიში და აგრესია	42
აზროვნების ჰალუცინაციური სისტემა	43

მუსტიეს ეპოქა – კულტურის დასაბამი.....	48
3. აფექტები და სიტყვა–საგნები.....	48
საგნის აფექტური შთაბეჭდვა	49
ბავშვის ამეტყველება და მეხსიერება	51
ბგერითი სიგნალები და საარტიკულაციო ბაზისი	53
ენის გენი და ბროკას ცენტრი	55
პროტო–ენები	55
სიტყვის აკუსტიკა.....	57
გეოგრაფიული ფაქტორი და პრაენა.....	58
სიტყვა–საგანი: ფეტიში – სული.....	59
4. ტოტემისტური წარმოდგენები.....	60
საკვები და წარმოშობა	61
ვარძი–ვერძი.....	63
ტოტემური ჰიპოსტასები	63
ტოტემის მკვლელობა	65
5. აკრძალვათა სისტემა (ტაბუ)	66
სახელთა წარმოქმნა და ცვლა	66
შიში და აკრძალვა	67
ყნოსვა და სულთა კავშირი.....	67
ეჭვი და ხიფათი	69
ძალაუფლების შეზღუდვა.....	70
მთელი და ნაწილი	71
მონადირე და სისხლი.....	73
მენტრუალური ტაბუ.....	74
აკრძალვათა წარმოქმნის მექანიზმი.....	76
III. ინსტინქტების რეგულირება:	
სამსი და კანიბალიზმი.....	79
1. რიტუალი – კულტურის სახეობათა ბირთვი	79
თეორიები	79
არსი – აფექტები	80
ფორმა – თამაში	81
რიტუალი–სპექტაკლი.....	81
2. სექსის რეგულირება და მატრიარქატი.....	83
ჯოჯური პოლიგამია.....	84
ტოტემური ინკარნაცია.....	85
დედობის ინსტინქტი და სისხლით ერთიანობა.....	86
მამის მკვლელობიდან ეგზოგამიამდე.....	87
პროსტიტუცია და წყვილადი ქორწინება.....	90

ეგოიზმი და ოჯახი	93
პატრიარქატი და ქალის ჩაგვრა	94
სამოსელი და სირცხვილის გრძნობა.....	95
3. ბელადი და ქურუმი.....	96
ველური – მონადირე და მეომარი	96
ტომის ორგანიზება	97
ბელადი – ტოტემის ხატი.....	98
ბელადი – ძალაუფლების არქეტიპი	99
ტერიტორიის გრძნობა.....	100
ქურუმი – შემოქმედის არქეტიპი	101
სეესი და ეესტაზი.....	103
ქურუმი – კანონმდებელი.....	105
ქურუმი – მისანი და ჯადოქარი	106
ქურუმი–ბელადი – ძალაუფლების კონცენტრირება	107
4. კანიბალიზმიდან კაცთშენიერამდე.....	108
კანიბალიზმი.....	109
მიცვალებულთა დამარხვა.....	110
კანიბალიზმის კაცთშენიერით რეგლამენტირება	111
კაცთშენიერის რიტუალი.....	112
კანიბალიზმისა და კაცთშენიერის აღკვეთა	114
სისხლის გამოშვება.....	116
ცხოველთვარაკი	117
იეზუიტური კაცთშენიერვა	118
ბოლშევიკური კაცთშენიერვა	118
სიმბოლური კაცთშენიერვა	118
5. მუხის კულტი და კაცთშენიერვა ქართველურ ტომებში	119
მუხა – ღვთაება	119
მცენარის სული	120
მუხა – ტოტემი და სამსხვერპლო ხე.....	121
არმაზი – აპურამაზდა.....	122
დიდი ჭყონი	123
„კრკოს ხე“ – წყანი.....	124
კაცთშენიერვის ლინგვისტური რეკონსტრუქცია	125
IV. კულტურის ფორმირება: ღმერთების ნება	128
1. ფეტიშიდან ღმერთამდე	128
ფეტიშიზმი და ანიმიზმი	128
ტოტემი – ღმერთის პირველსახე	129
ცხოველ–ღმერთები	129

ადამიან-ღმერთები და პოლითეიზმი.....	130
პოლითეიზმიდან მონოთეიზმისაკენ	131
მისტიკა.....	131
2. ღმერთები და კულტურა.....	132
ღმერთების ცხოვრება – მითოსი.....	133
ღმერთიდან გმირამდე	135
უფლის სახლი – ტაძარი.....	136
უფლის სახე – ქანდაკება	139
უფლის სიტყვა – ანბანი.....	142
ასკეზი – ღმერთისადმი თვითშენიშვნა.....	145
3. წამებუი ღმერთი – კაცთა მხსნელი	147
სიკვდილი და საიქიო.....	147
სულთა მიგრაცია	152
კვდომადი და აღდგომადი ღმერთები	153
ბელადის მკვლელობა, როგორც მსხვერპლთშენიშვნა	155
ქრისტე – ძე ღვთისა	158
4. ინსტინქტები, სიმბოლოები და არქეტიპები.....	160
სიმბოლო – საკრალური ნიშანი	161
ფსიქიკური დანაშრევი	163
პრასახეთა სისტემა	164
ტალანტი და არქეტიპი	167
V. სახელმწიფოს წარმოქმნა: ძალაუფლების ნება.....	169
1. ცხენითა და მახვილით.....	169
მინა და მცენარე.....	169
მწყემსი	171
ცხენი.....	171
სპილენძი და რკინა	172
სისხლი და ოფლი	173
2. სახელწიფო – კულტურის გარსი.....	174
ომი და პროგრესი.....	175
ამიერკავკასია – კულტურის ერთ-ერთი კერა	177
დაკარგული მცირე აზია	177
ქართველური ტომები ამიერკავკასიაში.....	180
3. არქაული დემოკრატია.....	181
ჯოგური თანასწორობა	182
ლიდერი.....	183
სექსის თავისუფლება	184
ხალხის არჩევანი	185

ტყვე და მონა.....	187
ინიციაცია – აღზრდის პრაფორმა.....	189
4. დემოკრატიადან დიქტატურისაკენ.....	191
ტერიტორიული ერთიანობა.....	191
სივრცე და სწრაფვა	193
დიქტატურიდან დემოკრატისაკენ.....	195
5. სახელმწიფოს პრამოდელი	195
ხელისუფალი	196
ცენტრი და საზღვრები	199
ჯარი და იარაღი	202
მართლმსაჯულება	203
ენა და დამწერლობა.....	204
ვაჭრობა და ფული	205
6. ძალა, ძალაუფლების ნება და კულტურშემოქმედი	206
ერთი და სიმრავლე	207
ქარიზმა – ღმერთების ნობათი	208
იდეალი
რეალობიდან ოცნებისაკენ	210
გამოყენებული ლიტერატურა	212

დამატება

**ტალანტი:
თავისუფლება და სწეულება**

(წიგნიდან – „მხატვრული აზროვნება: გენეზისი და სტრუქტურა“)

შექმნის უნარი – ფსიქიკური ენერჯია

I. ტალანტი: ბიოლოგიური და სოციალური საფუძველი	218
თავის ტვინი და თავისუფლების პრინციპი. პრესტორიის წყვედიდან. კონსტიტუცია და ტემპერამენტი. გარემო და ტალანტი. ა) ბიობრაფია. ბ) ბიოსფერო. გ) პოლიტიკურ-კულტურული ატმოსფერო და ორიენტირი. შინაგანი იმპულსები და ენა. შთაგონება და გათვლა. ასოციაცია და ცნობიერ-არაცნობიერის სინერონია.	
II. ესთეტიკური ბრძოლისა და თხზვის არქეოლოგია	240
ბრძოლა და განცდა. ტრაგედია და კაცთშენიშვნის რიტუალი .ა) მხატვრი ბაავ-	

ევა, როგორც შიშის დათრგუნვა. ბ) სისხლის აზრი. გ) ტოტემური ცხოველ-კაცი. დ) მამა-ბაბუის მკვლელობა, როგორც სპექტაკლი. ე) რეალურიდან წარმოსახვისაკენ – ავფითეატრი და ტრაგედია. ვ) სიმბოლური კაცთშენიკვა. კომიზმი – დრამატიზმისაგან განმუხტვა. ლირიზმი და პოეტური ფიგურები. თხზვა – ბრძოლა-თამაშის იმიტაცია.

III. ტალანტი და თავისუფლებიკისაკენ სწრაფვა 267
თავისუფლება და განღმრთობა. თხზვა, როგორც ძალაუფლების ნების რეალიზება. ძალაუფლების ნება და მეფე-ქურუმის არქეტიპი. ა) მეფე-ქურუმის მკვლელობა. ბ) მეფე-ქურუმის განდევნა. გ) მეფე-ქურუმის წამება. დ) ქურუმიდან განდმრთობამდე. ე) თავისუფლებიკისაკენ სწრაფვა და ძლიერი პიროვნება. სისხლიანი მარსი და შემოქმედი. ტალანტი და ეროსი. თავისუფლება და კონფორმიზმი. მშენიერების საუფლო – თავისუფლების ოაზისი.

IV. სწაულება, როგორც დემონი..... 298
სწაულება და სიკვდილის შიში. თხზვა, როგორც ფსიქოთერაპია. მელანქოლია და დეპრესია. გამოგონილი სინამდვილე. კონსტიტუცია – ასტენიკური, ტემპერამენტი – შიზოთიმიკური. სექსი, სწაულება და ფსიქიკა. ჭლეტი და სულის აქტივობა. თხზვა, როგორც მსხვერპლშენიკვა.

V. შამოქმედი და სულის არქაიკა 322

კომპი. უზრუნველყოფა თამარ სტეფნაძე

ოპერატორები: მანანა კრავეიშვილი
ციური ბროძელი

